De Beweging. Jaargang 14

bron
De Beweging. Jaargang 14. W. Versluys, Amsterdam 1918

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bew001191801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

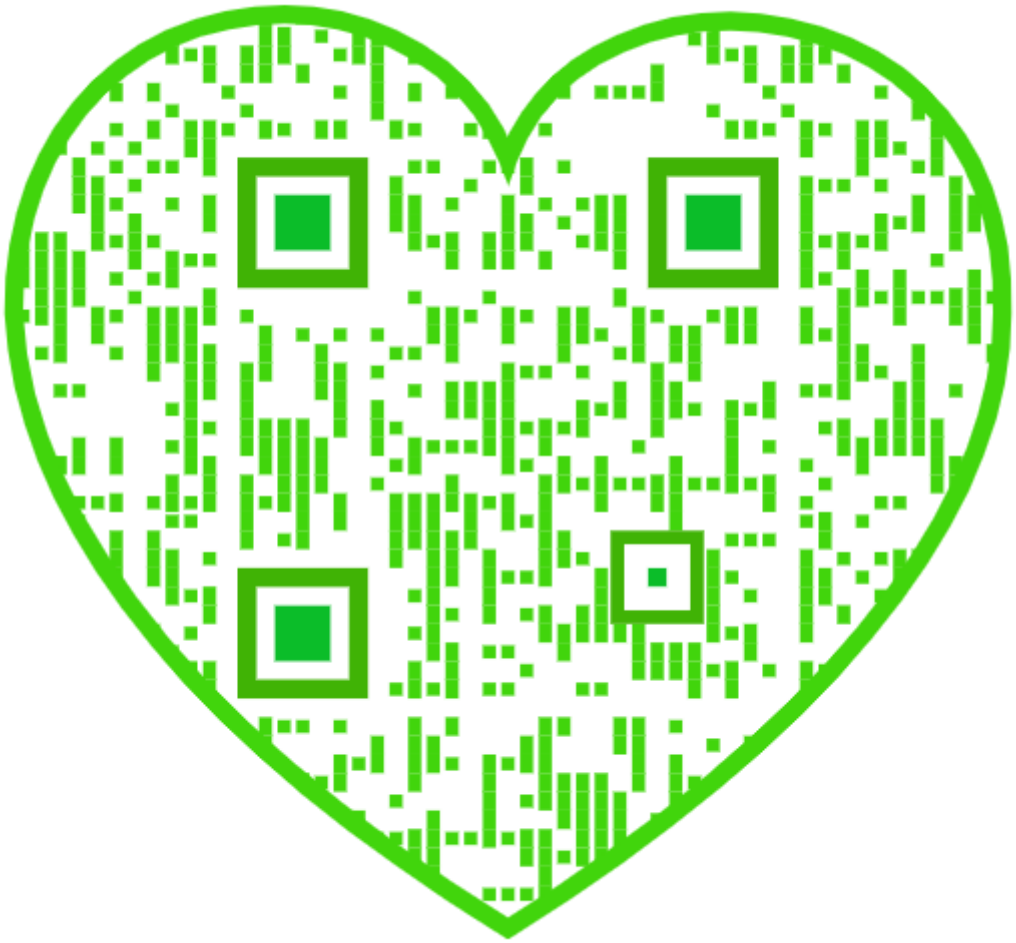

[Deel 1]

De kosmische beteekenis van den wereldoorlog
Door
A. Moresco

‘Bezint eer ge begint....’ Het uitnemend paedagogisch bedoelde en als zoodanig echt nederlandsche spreekwoord schijnt op het eerste gehoor de redelijkheid en de noodwendigheid vóór zich te hebben. Toch stoort het levensgebeuren zich niet aan den hier welmeenend gegeven raad. Zoowel bij het individu als bij de gemeenschap komt de ware bezinning eerst *na* de daad. Er moet tijd verloopen, voordat de daad, - die ondanks den bedriegelijken schijn van soms langdurige weloverwogenheid, meestal voortkomt uit den duisteren drang van het Onbewuste, - in den bespiegelenden geest zijn ideale herschepping en zijn redelijke ordening vindt.

De ware bezinning *volgt* de daad. Maar zij volgt haar bij geestelijk normaal aangelegde individuen zoowel als bij zedelijk hoogstaande gemeenschappen, dan ook *altijd*. De drang om zoowel zoowel het natuurgebeuren als het menschelijke handelen te herscheppen in een gedachtebeeld en samen te vatten in de geestelijke eenheid van orde en wet, is inhaerent aan het menschelijk bewustzijn; evenzeer als bijvoorbeeld het hooren aan de organisatie van het oor en het zien aan die van het oog.

Is de tijd, waarop de bezinning ten opzichte van den wereldoorlog - deze geweldige uitbarsting van titanische daadkracht! - moet komen, reeds aangebroken? Schijnbaar niet. Nog altijd ziet men op de slagvelden een botsing van ongebreidelde krachten, een ontlading van lang opgegaarde energie,

een oplaaing van oerdriften, die tegelijk verbijstert en meesleept, met vertwijfeling slaat en met blijde verwachting vervult. De oorlog is dus, al nemen, op het oogenblik dat dit geschreven wordt, de vredesgeruchten toe in aantal en belangrijkheid, - nog geheel in het stadium van de daad. Toch heeft de wereldkatastrofe reeds lang genoeg geduurd, om aanleiding te geven tot allerlei beschouwingen en gevolgtrekkingen ten opzichte van de problemen, die zij opdoemen deed aan den gezichteinder der toekomst.

Tot dusver is de aandacht in hoofdzaak gevallen op vraagstukken van politieken en economischen aard. De toekomstige verhouding tusschen groote en kleine staten, tusschen de volken en hun regeeringen, tusschen producten en verbruikers, tusschen Arbeid en Kapitaal, tusschen den staat en andere, nevens of tegenover den staat opgekomen organisaties, - het zijn alle vraagstukken, die de belangstelling van de besten onzer hebben en die deze belangstelling dan ook in hooge mate verdienen.

Daarnevens bestaat echter de drang, om dezen wereldoorlog, waarin heel het geestelijk en materieel bezit der menschheid in de waagschaal is gesteld, te begrijpen als een deel van het kosmisch gebeuren, - als een moment in den eeuwigen gang van het Zijn.

Hoe zal de moderne mensch over den wereldoorlog hebben te oordeelen van uit het gezichtspunt zijner wereldbeschouwing?

De vraag geeft onmiddellijk aanleiding tot het stellen van de wedervraag: kan men dan in onzen op geestelijk gebied zoo hopeloos anarchistischen, ongeordenden tijd, van een modene wereldbeschouwing spreken?

Inderdaad, een wereldbeeld van geordende volledigheid en algemeen geeerbiedigd gezag, zooals het middeleeuwsch Europa dit in het Christendom bezat, kent onze tijd niet. Toch kan moeilijk worden ontkend, dat er steeds, ook in tijden van de ergste anarchie op het gebied van den geest, een bepaald geestelijk cachet is geweest, dat de levensziening van de groote meerderheid der beschaafden kenmerkte; een cachet, dat niet het uitvloeisel behoeft te zijn van een bepaald wijsgeerig of godsdienstig stelsel, doch zeer wel de elementen van een aan-

tal van zulke stelsels in zich kan hebben. Vooral zal dit geval zijn in een tijd als de onze, waarin het verkeer tusschen de beschaafde volken tot een vroeger nooit gekende intensiteit is opgevoerd, en waarin de ontwikkeling der dagbladpers het mogelijk maakt, dat elke geestesrichting, elk nieuw wijsgeerig of godsdienstig stelsel onmiddelijk gepopulariseerd en voor de groote menigte toegankelijk wordt.

Hier kan natuurlijk de tegenwerping worden gemaakt, dat een stelsel van levens- en wereldaanschouwing, vrucht van den geestesarbeid van een of meer denkers, gewoonlijk niet geschikt is om door de groote massa zelfs der beschaafde leeken, in zijn volle beteekenis doordacht en begrepen te worden. Dit zij hier gereedelijk toegegeven. Maar het gaat hier dan ook niet om een of ander wijsgeerig stelsel in zijn diepste diepte en zijn zuiverheid. Het gaat hier alleen om het 'populaire' - d.w.z. voor de groote massa der ontwikkelden bevattelijke - afschijnsel van datgene wat de in dezen tijd meest op den voorgrond tredende levensaanschouwingen naar onze meening met elkander gemeen hebben. Het gaat om de geestelijke kleur, waarmede dit afschijnsel de levensziening van de groote massa der beschaafden belicht, en om de argumenten, welke in voor ieder begrijpelijke feiten en betoogen voor deze levensziening te putten zijn. Het is, als men wil, een poging, niet zoozeer van *verdieping* als wel van *samenvatting*; doch ook zulk een poging kan zijn nut hebben, voor hem, die later de geschiedenis zal hebben te schrijven van het denkleven onzes tijds.

II

Wat zij, die door het moderne denken werden aangeademd, vooral gemeen hebben, is het besef der wezenseenheid van al het Zijnde; waarbij datgene, wat men gewoon is *bewustzijn* en datgene wat men gewoon is *materie* te noemen, als de innerlijke en de uiterlijke kant van het al-eenige Zijn worden begrepen. De vraag, of deze beide kanten in een gecoördineerd, dan wel in een gesubordineerd of oorzakelijk verband moeten worden gedacht, is daarbij van ondergeschikt belang, en kan hier buiten beschouwing worden gelaten.

Voor het natuurwetenschappelijke denken krijgt het atoom een soortgelijke constructie als een zonnestelsel. Voor het psychologisch onderzoek blijkt het geniale denken en het verheven moreele handelen te wortelen in de meest eenvoudige psychische, d.i. *innerlijke* reflexen en reacties. Datgene, wat de mensch voor zijn ikheid, d.w.z. voor het wezen van zijn eigen ondeelbare persoonlijkheid hield, blijkt te bestaan uit de min of meer toevallige en telkens slechts kort standhoudende combinatie van lagere bewustzijnselementen, waarin de persoonlijkheid elk oogenblik weer uiteenvallen kan.

Zoo wordt, voor het schouwende verstand, het psychische eenerzijds evenzeer deelbaar en ontleedbaar, en anderzijds evenzeer in onderlinge samenhang verbonden, als de materie. Waarbij voor het verstandelijke, d.i. discursieve- denken, ten opzichte van het psychische dezelfde tegenstrijdigheden in de begrippen van grens, deelbaarheid, continuïteit enz. blijken te bestaan, als ten opzichte der materie.

Nu de moderne mensch eenmaal tot de overtuiging is gekomen, dat zijn eigen menschelijk bewustzijn niet een ondeelbare eenheid vormt, doch een veranderlijke combinatie van bewustzijnselementen, die ook, ten minste in aanleg, in andere levende organismen zijn te vinden, durft hij nog een stap verder te gaan op den weg der hypothese. Hij neemt aan, dat ook de z.g. anorganische natuur een psychische kant heeft. Hij ziet in het spel der op elkander inwerkende natuurkrachten, de buitenzijde van iets, dat van binnen gezien, gelijksoortig zou blijken aan datgene, wat zich in den mensch als bewustzijn openbaart. En waar hij in alle stoffelijke organismen analogieen heeft gevonden met zijn eigen lichamelijk organisme, tracht hij nu voortaan deze vergelijking ook uit te werken naar den geestelijken kant.

Wat hij van zijn eigen psychische gesteldheid weten is kunnen komen, gaat hij nu toepassen op andere lichamelijkheden zoowel van eenvoudigen als van den meest samengestelden vorm. Hij neigt tot de overtuiging, dat elke groepeering van materievorm een centraal bewustzijn heeft of hebben kan, waarnaast een bewustzijn der afzonderlijke samenstellende deelen bestaanbaar is.

Zoo kan men aan de bewegingen van ionen en electronen een psychische kant toekennen en spreken van de *ziel* van een atoom. De atomen kunnen, volgens deze voorstellingswijze, met hun bewustzijnscentra weer de elementen vormen, waaruit de 'ziel' van het molecuul is samengesteld. Overgebracht op de z.g. levende natuur geldt hetzelfde van lager of hooger, minder of meer gecompliceerde plantaardige en dierlijke organismen, en natuurlijk ook weer van den mensch. In de dagelijksche ervaringen omtrent het 'geheugen' of het 'instinct' van een of ander lichaamsdeel, uit de z.g. onderbewuste handelingen zijn duidelijke aanwijzigingen omtrent een elementair bewustzijn te vinden dat nevens of ondergeschikt aan het centrale ikheidsbewustzijn bestaat.

Maar de vergelijking houdt bij den individueelen mensch niet op. Zij leidt tot de conclusie, dat de individueele mensch, als wezen met een centraal bewustzijn, een samenstellende faktor kan zijn van een groep, die als zoodanig weer zijn eigen collectief bewustzijn heeft. Ook hier wijst niet alleen het dagelijksch spraakgebruik, dat de 'ziel' van een menigte, van een vergadering, van een volk kent, het bespiegelend denken den weg, maar heeft ook het methodisch onderzoek reeds enkele waardevolle gegevens bijeengebracht. De 'psychologie van de massa' kan heden ten dage worden beschouwd als een onderwerp van studie, dat evenzeer recht van bestaan heeft, als de psychologie van het individu.

Volksleiders, priesters en staatslieden trouwens hebben de ziel der massa ten allen tijde tot een voorwerp van hun aanhoudende zorg en belangstellieg gemaakt, al beseften zij vroeger ook niet, dat zij tot de door hen geleide massa eigenlijk in dezelfde verhouding stonden als de psycholoog tot den individueelen mensch.

Wanneer een grooter of kleiner aantal menschen in dezelfde levensomstandigheden verkeeren, aan hetzelfde gevaar zijn blootgesteld, eenzelfde belang hebben te behartigen, van eenzelfde begeerte zijn vervuld, door eenzelfde impuls van vreugde, haat of sympathie worden gedreven, - dan krijgen deze menschen ten opzichte van al deze affecten, dezelfde karaktereigenschappen; die geheel verschillend kunnen zijn van die, welke ieder

afzonderlijk bezit. ‘De gevoelens en ideeen van al de personen dezer menigte worden in een en dezelfde richting gestuwd, en hun eigen bewuste persoonlijkheid verdwijnt....’ De massa ‘vormt één enkel wezen, en is onderworpen aan de wet van de geestelijke eenheid der massa's’[1].

Het aldus gevormde nieuwe collectieve wezen gevoelt, handelt en redeneert op een wijze, die meestal geheel verschillend is van de manier, waarop ieder individu afzonderlijk, onder dezelfde uiterlijke omstandigheden gevoelen, handelen en redeneeren zou. De grootste geleerde, de scherpzinigste denker, de geniaalste kunstenaar wordt, wanneer en voor zoover hij tot zulk een ‘bezielde’ massa behoort, in zijn handelen, denken en gevoelen niet meer te onderscheiden van den meest gewonen, alledaagschen kuddemensch, die er eveneens toe behoort. Bij de menigte heerscht het *gevoel* en *niet* het *intellect*. De intellectueele ontwikkeling en het artistiek prestatievermogen zijn eigenschappen van het *individu*. Zij zijn bij verschillende individuen in ongelijke mate aanwezig en ontbreken bij sommigen geheel. Maar de neigingen en gevoelens -, die, hoewel zij voor een belangrijk deel niet eens in het bewustzijn komen, toch verreweg het grootste deel leveren der motieven van de daden ook der hoogststaande individuen - zijn hereditair in het organisme vastgelegd. Zij komen bij alle niet sterk abnormale menschen voor en vormen dus het karakter van het ras of van de historisch geworden volksmassa. In een menigte, waarvan de individuen door dezelfde affecten worden beheerscht, - in een ‘psychologische’ menigte dus, - bepalen deze affecten de motieven van het gemeenschappelijke handelen. Het fragiele bouwsel der individueele cultuur verdwijnt, en de eigenschappen van ras, nationaliteit, - of wat ook de sociaal psychologische band moge zijn, die de individuen heeft verbonden, - vormen de elementen, waaruit de ziel van een nieuw collectief wezen wordt opgebouwd en die dit wezen de motieven leveren voor zijn handelen.

De aldus geboren massa-ziel is vluchtig en wankelbaar: zij verdwijnt of wijzigt zich, zoodra de omstandigheden, die haar

1) Gustave Lebon: Psychologie des foules.

deden geboren worden, verdwijnen of zich wijzigen. Ook daarin verschilt haar wezen niet van dat der individueele ziel. Onze individueele ikheid, die onszelf als constant en ondeelbaar verschijnt, blijkt immers, zooals wij zooeven opmerkten, voor het psychologisch onderzoek te bestaan uit een reeks van opeenvolgende, kortstondlge bewustzijnsmomenten, die op hun beurt weer, ieder voor zich, de resultante zijn van 'toevallig' bijeenkomende en op elkander werkende psychische correlaten van onze physieke gesteldheden. En deze physieke gesteldheden hangen weer af, zoowel van onze hereditair gevormde organisatie, als van de omstandigheden, waarin wij op elk oogenblik verkeeren. Wat bij het individu de hereditair verkregen organen zijn, die zijn 'karakter' vormen, worden bij het collectieve wezen de tradities, de gewoonten, alsmede de begrippen en gevoelens, die het eigenaardig cachet vormen, waardoor het zich van andere, soortgelijke collectiviteiten onderscheidt.

III

De nationale staat, als een groep van individuen, levend onder het verband van bepaalde wetten en rechtsverhoudingen, is wel het meest typische voorbeeld van een veelzijdig georganiseerde collectiviteit, waarvan de 'ziel' zich onder bepaalde omstandigheden met alles meesleepende kracht kan uiten. Bij het uitbreken van den wereldoorlog hebben wij ons daar op geweldige wijze van kunnen overtuigen. Meet men den staat met denzelfden maatstaf als het individu, dan vallen aanstonds de punten van overeenkomst in het oog. Zooals, om maar iets te noemen, een levend individu op een hooger trap van biologische ontwikkeling staat, naarmate zijn organisme meer is gedifferentieerd, - d.w.z., naarmate hij voor zijn levensfunkties met meer en betere organen is toegerust, - zoo beantwoordt ook een staatsgemeenschap des te beter aan haar doel, naarmate zij ter eigen instandhouding en ontwikkeling meer en betere organen ter harer beschikking heeft. Een dier, dat afzonderlijke organen voor voeding, ademhaling enz. heeft, staat hooger dan een wezen, welke stofwisseling rechtstreeks door celwanden of door een of twee lichaamsopeningen bewerkstelligd wordt. En een

staat, die zijn zelfverdediging en zijn rechtspraak heeft georganiseerd in zijn leger en in zijn rechterlijke macht, staat hooger dan een volksgemeenschap, waar geen georganiseerde strijdmacht bestaat en waar een ieder zijn eigen rechter is. Een individu, dat zich door lange en bewuste oefening een nieuwe vaardigheid heeft eigen gemaakt, zal deze vaardigheid allengs met minder bewustheid in praktijk brengen; en ten langen leste zal de uitoefening ervan geheel onbewust, zoo goed als automatisch gaan. Evenzoo heeft het funktionneeren der gemeenschapsorganen, met hoeveel moeite en strijd, met welke intensiteit van collectieve bewustheid deze ook in den loop der tijden tot stand mogen zijn gekomen, tenslotte door de meesten onopgemerkt en nagenoeg automatisch plaats. Het individu wordt zich meestal van het bestaan van zijn organen ja van heel zijn lichamelijkheid eerst scherp en helder bewust, wanneer die lichamelijkheid, of enkele organen ervan, gevaar dreigt, hetzij van buiten, door geweld, hetzij van binnen, door ziekte. Alle lichaamsorganen reageeren zoo krachtig mogelijk tegen de destructieve krachten. Niet anders toont zich het collectieve wezen der staatsgemeenschap bij in- of uitwendig gevaar. In gewone tijden moge de bevolking op geen enkele wijze toonen, dat zij prijs stelt op het behoud der nationale gemeenschap, deze gemeenschap behoeft slechts van buiten te worden aangerand of van binnen met uiteenvallen te worden bedreigd, om onmiddellijk de collectieve ziel tot bewust leven te wekken. Dan voelt de individueele mensch zich opgaan in het geheel. Hij voelt zich een deel, een oneindig klein deel, dat in het Geheel eerst zijn ware beteekenis en zijn voleinding vindt. Dit schenkt hem een emotie, bij welker geluk niets te vergelijken is. Zijn eigen smarten, zijn eigen gebreken, zijn onvervulde verlangens, zijn zielenood - het valt alles weg bij de vreugde van het weten, dat hij een orgaan is van een gemeenschap, die zijn eigen onvolmaakte wezen tot volkomenheid verwijdt. De individueele mensch voelt zich dan in de gemeenschap vervloeien, gelijk een meertje vervloeit in de zee. *In* en *door* de gemeenschap voelt hij zich leven; in en door de Gemeenschap heeft hij deel aan de Eeuwigheid. En vol vreugde geeft hij zijn eigen als gebrekkig, onvolmaakt en nietig besefte persoonlijkheid aan ondergang prijs, als het der gemeenschap

ten goede kan komen. Is het niet een der treffendste eigenschappen van geestelijk sterk levende individuen, dat zij dikwijls op het oogenblik van hun ondergang zich hun saamhoorigheid met de een of andere gemeenschap zóó sterk worden bewust, dat zij zich gedrongen voelen, om voor die gemeenschap te getuigen?

Zoo blijkt dan de subjectieve, innerlijke kant van het eigenaardige gedrag eener 'psychologische' menigte, zich in de individueele ziel te openbaren als een gevoel van oneindigheidsverlangen en zaligheid.

Zulk een tijdelijk ontwaken van de gemeenschapsziel is noodzakelijk voor den bloei en zelfs voor het voortbestaan van het gemeenschapswezen, in casu voor den staat. Ook in dit opzicht bestaat er overeenkomst tusschen het gemeenschapswezen en het individu. Een mensch, die door langdurige oefening in staat is, zijn dagelijkschen arbeid onbewust en werktuigelijk - op de wijze van zijn ademhaling, zijn spijsvertering enz. - te verrichten, moet zijn bewuste aandacht op andere, liefst hoogere dingen gaan richten, op straffe van anders geheel tot een automaat te worden[1)].

Staats- en volksgemeenschappen, die in het bezit zijn van een organisatie, welke geheel aan de eischen van het oogenblik beantwoordt, en verder door geen enkel gevaar, geen enkel verlangen, geen enkelen strijd worden geschokt, dommelen in, en geraken, wanneer deze toestand lang genoeg blijft bestaan, tot versteening. Daarom zijn zoowel strijd naar buiten, als inwendige beroering, indien deze binnen zekere grenzen blijven, d.w.z. indien zij de centripetale kracht der gemeenschap niet overwinnen, als heilzaam en zelfs als een noodzakelijke voorwaarde tot vernieuwing te beschouwen.

Het moet voor hem, die krachtens zijn levensaanschouwing, het paralellisme tusschen het materieele en het psychische Zijn heeft erkend, een aantrekkelijke taak zijn, om in de wereldgeschiedenis de bevestiging van dit paralellisme ten opzichte van allerlei soorten van gemeenschappen, - volken, staten, rassen, maatschappelijke klassen enz. - op te sporen. Doet hij

1) Th. Ribot. Maladies de la mèmoire. Bladz. 50.

dit, dan vindt hij voor elke gemeenschap een of meer groote ideen, die haar geestelijk - d.w.z. aan den innerlijken of psychischen kant, - samenhouden en tot ontwikkeling brengen. Hij ontmoet hier de aanhangers van het z.g. historisch-materialisme, d.i. de opvatting, dat in elk tijdperk der maatschappelijke ontwikkeling, de ideologieen de 'bovenbouw' zijn der productieverhoudingen. Dat de historische materialist tusschen de productie-verhoudingen en de ideologieen van een bepaald tijdperk een *causaal* verband ziet, waarbij hij de productie verhoudingen als primair en de ideologie als secundair beschouwt, is slechts een punt van ondergeschikt belang. Bespiegelingen over de overeenkomst en het verschil tusschen begrippen als gelijktijdigheid, opeenvolging en causaliteit kunnen bij de zaak, welke het hier geldt, geheel achterwege blijven. Datgene, wat hier van beide zijden gereedelijk wordt toegegeven, is dit, dat een wijziging in den materieelen toestand van een gemeenschap - van het milieu, de levensomstandigheden der individuen of hun onderlinge machtsverhoudingen, - steeds gepaard gaat met een wijziging der heerschende ideologieen; evenals bij het individu een verandering van zijn lichamelijken toestand of van zijn levensomstandigheden haar psychische uiting vindt in een verandering van zijn humeur, zijn stemming en soms van zijne overtuigingen.

De 'idee' nu, als de geestelijke uiting van een collectiviteit, heeft ten allen tijde, in haar geboorte, haar ontwikkeling, en haar dood, hetzelfde verloop gehad.

De geboorte eener nieuwe idee heeft meestal plaats in de hoofden van enkele hoogbegaafde individuen; deze getuigen van haar in hun, nog geheel in de oude overtuigingen voortlevende omgeving. De materieele toestand van het gemeenschapswezen is begonnen te veranderen. Het krijgt nieuwe organen, het verliest oude en nutteloos geworden vormen; of wel, een geheel nieuwe collectiviteit is in wording, die de overblijfselen van de oude in zich opnemen en tot nieuw leven wekken zal. De 'psychische' kant dezer verandering is nog niet tot het bewustzijn der massa gekomen; zij heeft zich nog slechts geopenbaard aan zeer gevoelige en fijn georganiseerde geesten, die het vermogen hebben zich eerder dan anderen te

bezinnen op de in de ‘materieele’ wereld geschiedende ‘daad’. Zoo is, in het leven van het individu, het eerste gestamel van den zuigeling de psychische vertolking van den groei van het jeugdige lichaam.

De pioniers der wordende nieuwe gemeenschap vallen niet zelden als offer van het kostbare geestelijke bezit, dat zij in zich dragen en waarmede zij de menschheid gelukkig willen maken. Maar juist zulk een offer brengt in den regel de nieuwe idee spoediger vermeerdering aan kracht en aan aanhang, dan anders het geval zou zijn geweest. De geestelijke gemeenschap onder de aanhangers wordt steeds enger; hun strijd tegen de oude, nog altijd heerschende ideologie wordt, ondanks vervolging en lijden, heftiger. Hun moed en hun blijmoedig vertrouwen nemen toe; het zijn de gevoelens der jeugd, die ook bij den individueelen mensch het tijdperk der gevoelsweelde is. Ten slotte heeft de nieuwe idee de overwinning behaald; de minderheid harer aanhangers is een meerderheid geworden. Dat wil zeggen, dat de verandering in het materieele gestel der samenleving zijn beslag heeft gekregen en dat het geestelijke (psychische) correlaat dezer verandering zijn stempel op het denken der massa heeft gedrukt. Nu heerscht de nieuwe idee in haar volle kracht. Zij drukt haar cachet op een bepaalden tijd en bezielt de in dien tijd levende menschen tot de daden, die de bijdrage van dat tijdvak in de geschiedenis der menschheid zullen vormen; op dezelfde wijze als de tot vollen wasdom gekomen individu het tijdperk van zijn grootste daadkracht doorleeft.

Totdat de organisatie van het gemeenschapswezen, waarvan de heerschende idee het geestelijke correlaat is, begint te verouderen, en nieuwe economische of andere, aan het materieele leven ontleende behoeften zich baan breken. Dan begint ook allengs het leven te wijken uit de idee. Zij gaat langzamerhand versteenen tot een samenstel van formules, die hun macht over de geesten hebben verloren, en alleen nog maar door heerschende groepen om redenen van groepsbelang worden gehandhaafd. Het gemeenschapswezen is gekomen in den toestand van een individu, dat niet meer denkt bij zijn dagelijksch doen en laten, en wiens leven door sleur steeds meer wordt

geautomatiseerd. Intusschen begint de nieuwe idee, waarvan de wordende nieuwe economische ordening het geestelijke afschijnsel is, haar strijd tegen de oude, officieele overtuigingen, en het zooeven aangeduide verloop van den geestelijken strijd begint opnieuw.

Zoo kan dan de wereldgeschiedenis worden gezien als de geschiedenis van de geboorte, den bloei en het sterven van allerlei collectieve wezens, die naast elkander, in-en-door-elkander, of strijdend tegen elkander, hun gemeenschapsleven hebben geleefd. En zoo kan de wereldoorlog worden begrepen, als de *moeizame, met ontzettende barensweeën gepaard gaande geboorte van een nieuw gemeenschapswezen*. Dit Wezen zal, ruimtelijk gesproken, grooter en omvangrijker zijn, dan alle tot nu toe bekende collectieve organisaties; want het zal nagenoeg heel de menschheid omvatten. En tevens zal het meer gedifferentieerd zijn dan de tot dusver bestaande; want het zal, samengesteld als het is uit de thans bestaande nationale gemeenschappen, deze gemeenschappen door een aantal nieuwe instituten moeten verbinden tot een nieuw organisch geheel.

IV

Na alles, wat reeds over het ontstaan, het verloop en de gevolgen van het wereldbloedbad is geschreven, behoeven de feiten van materieelen en geestelijken aard, waar het hier op aankomt, slechts met een enkel woord te worden aangestipt.

Omtrent de *economische* oorzaken van den oorlog bestaat maar weinig meeningsverschil. Die oorzaken worden gewoonlijk samengevat onder den term *imperialisme*; waaronder dan wordt verstaan het streven der groote nationale gemeenschappen, om hun economischen en zoo mogelijk ook hun politieken invloed zoover mogelijk uit te breiden buiten de eigen grenzen, en zulk een uitbreiding bij andere staten te verhinderen. Dit imperialisme komt bij *alle* staten voor, wier economische ontwikkeling zekere grenzen heeft overschreden; al moet dan ook worden toegegeven, dat de uiting van dit streven sterk beinvloed wordt door de geestelijke en moreele eigenschappen der betreffende volken, zoodat deze uiting bij het eene volk

een veel weerzinwekkender en voor het beschaafde gemoed stuitender vorm kan aannemen dan bij het andere. Een volk krijgt sterker imperialistische neigingen, naarmate de organən, welke zijn materieel bestaan in stand moeten houden, winnen aan capaciteit; op dezelfde wijze als een kind harder gaat loopen, naarmate zijn beenen langer en steviger worden.

Nergens vonden wij dit korter, juister en pakkender uitgedrukt, dan door den russischen sociaal-democraat Leo Trotzky[1)], waar deze den wereldoorlog omschrijft als den 'opstand der productiekrachten tegen de nationale grenzen'. Inderdaad, is de industrie, wat haar omvang en capaciteit betreft, sedert de laatste decenniën der negentiende eeuw zoodanig toegenomen, dat zij allengs een organisatie ging eischen, die zich niet binnen de grenzen der afzonderlijke staten kon beperken; zoodat zij, over die grenzen heen, geheele werelddeelen ging omvatten. Gelijk de trusts en kartellen hun bezit en hun macht uitstrekten over de mijnen, landerijen en fabrieken van vele staten, zoo organiseerden zich ook de arbeiders internationaal, en zoo deed een conflict tusschen twee trusts of tusschen de werkgevers en de arbeiders in de een of andere tak van nijverheid, zich soms in meer dan één werelddeel gevoelen. Wat wonder, dat zich allengs de behoefte gevoelen deed aan de schepping van een industrieele en commercieele ordening, waardoor de nationale grenzen zouden ophouden, een belemmering tot verdere ontwikkeling te zijn?

Hier was het lichaam, het materieele, het physieke gestel van een nieuw gemeenschapswezen zich aan het vormen. De staathuishouding ontwikkelde zich tot wereldhuishouding.

En hoe openbaarde zich nu het psychische, geestelijke correlaat van dit materieele proces? Of liever, om een in onzen tijd gangbare en voor ieder duidelijke uitdrukking te bezigen, wat was de 'idëeele bovenbouw' van den hier aangeduiden 'economischen ondergrond'?

Ook hier kan worden volstaan met een enkele verwijzing naar feiten, waarmede in onzen tijd een ieder, hetzij door

1) Leo N. Trotzky, Der Krieg und die Internationale.

studie, hetzij door zijn werkkring, hetzij door de dagelijksche krantenlectuur, vertrouwd is geraakt.

De geestelijke beweging, waarin het nieuwe stadium in de evolutie der menschelijke samenleving het eerst en tot dusver het meest consequent tot uitdrukking kwam, is ongetwijfeld het socialisme geweest. Wanneer hier van het socialisme als van een *geestelijke* beweging wordt gesproken, dan wordt natuurlijk niet gedoeld op de oogmerken van economischen, politieken, of organisatorischen aard, die het tracht te verwezenlijken, doch uitsluitend op het levensinzicht en de gevoelens van internationale saamhoorigheid, welke het bij zijn aanhangers heeft gekweekt. Maar ook buiten het socialisme heeft het saamhoorigheidsbesef zich baan gebroken. De verbroedering der volkeren, het verbond der volkeren, de democratiseering der beschaafde wereld, - het zijn leuzen, welke thans, te midden van het strijdgewoel, hoe langer hoe luider worden aangeheven, en welke niemand het recht heeft te bespotten. Want zij hangen niet als ijle spooksels in de lucht. Zij zijn de uitdrukking van een sterk levend algemeen gevoel; en hun bodem is de economische, d.w.z. de 'physieke' werkelijkheid.

Zoo groeit dan te midden van bloed en tranen, te midden van een individueel en collectief leed, dat alle beschrijving te boven gaat, de nieuwe samenlevingsvorm, het nieuwe gemeenschapswezen. Het zal zijn organisatie scheppen uit enkele organen van de oude gemeenschappen, de nationale staten. De rechtspraak, de handhaving der orde, de productie, de distributie, de ruil, - dat alles zal internationaal worden geregeld en georganiseerd.

En de nationale staat dan? Zal hij verdwijnen en geheel worden opgelost in den nieuwen gemeenschapsvorm? Het is onvoorzichtig, ja hoogst gewaagd op dit gebied zich aan eenige toekomstvoorspelling te buiten te gaan. Toch gelooven wij gerechtigd te zijn tot de uitspraak dat er grootere kans is op het behoud, dan op het verdwijnen der nationale collectiviteiten.

Naar alle waarschijnlijkheid zullen de nationaliteiten tot de komende wereldgemeenschap in dezelfde verhouding staan, als

ieder burger individueel tot zijn vaderland. Het nationale element zal de kleur, de nuance van het *individueele* schenken aan de massale eenheid van de wereldomvattende collectiviteit. Zooals destijds de algemeene idee van het Christendom zich in andere uiterlijke vormen vertolkte, naarmate zij de semietische, de romaansche, of de germaansche psyche bevruchtte, zoo zal ook de idee der nieuwe wereldgemeenschap zich in andere kleuren hullen, naarmate zij de eene dan wel de andere nationaliteit bezielt. Ieder volk zal in de nieuwe gemeenschapsgedachte zijn eigen nationale ziel uitleven. Iedere nationaliteit zal de vruchten van eigen kunnen, van eigen aangeboren of verworven eigenschappen, van eigen historische ontwikkeling, leggen op het altaar van de groote Gemeenschap, en daarin de bron vinden van het hoogste nationale geluk.

V

Voor hem, die op de hierboven vagelijk aangegeven wijze, de nieuwe wereldgemeenschap als een noodzakelijk gevolg van een historische ontwikkeling worden ziet, zal zich de vraag opdoen, waarom dit ontwikkelingsproces onder zulke gruwelijkheftige begeleidingsverschijnselen moet plaats hebben, als waarvan wij thans de verbijsterde getuigen zijn. Een *afdoend* antwoord is daarop natuurlijk niet te geven. Toch kan ook hier een hypothese worden gesteld, die de analogie tusschen het individueele en het collectieve organisme duidelijk doet uitkomen en als zoodanig de hier ontwikkelde beschouwing steunt.

De groei van een jeugdig individu zal des te moeilijker verloopen en met des te ernstiger ziekteverschijnselen gepaard gaan, naarmate de afzonderlijke organen minder gelijkmatig aan deze groei deelnemen. Op dezelfde wijze kan ook de ontwikkeling van het wereldorganisme worden beschouwd.

Wanneer dit organisme een bepaalde trap van ontwikkeling zijner onderdeelen eischt, welke door enkele dezer onderdeelen nog niet mocht zijn bereikt, dan zou dus ook hier een of ander ziekteproces kunnen worden verwacht.

Onderstellen wij nu, dat voor de nieuwe wereldorganisatie een bepaalde moreele en politieke ordening in de afzonderlijke

nationale staten werd vereischt, dan zouden die staten waar deze ordening nog niet was bereikt, de natuurlijke ontwikkeling van het wereldorganisme stremmen, en dus aanleiding geven tot de hevige beroeringen, die wij als oorlog en revolutie kennen.

Van uit dit standpunt beschouwd, wordt niet alleen het ontstaan van den thans woedenden oorlog, maar ook zijn omvang, zijn heftigheid en zijn duur begrijpelijk. Naarmate ieder onzer de achterlijkheid in moreele en politieke ontwikkeling bij de eene of de andere der oorlogvoerende groepen heeft meenen op te merken, heeft hij tegen die eene of die andere groep partij gekozen.

En een ieder, die partij koos uit dit motief, - d.w.z. uit een zuiver belangelooze, geestelijke aandrift, - heeft daarmede getoond, dat hij met eenige bewustheid deelneemt aan de vorming van het nieuwe Gemeenschapswezen; al moge die bewustheid dan nog zoo zwak zijn, en nog zoo gekleurd door eenzijdig nationale opvattingen.

En wanneer ook het thans wordende Wereldwezen zich heeft uitgeleefd, wanneer het, zoowel in zijn materieele ordening als in zijn geestelijke weerspiegeling verouderen en sterven gaat, - wat zal er *dan* komen? Zal zich dan misschien een levensvorm ontwikkelen, die buiten onze aarde uitgaat en nog andere werelden omvat? Of zal op deze aarde de chaos weerkeeren, om opnieuw hetzelfde ontwikkelingsproces te beginnen?

Wij weten het niet.

Wij *kunnen* het niet weten en wij behoeven het ook niet te weten. De Al-eenheid herschept zich in eeuwige wisseling van verbizondering en éénwording langs een oneindige reeks van steeds nieuwe levensvormen. Alles vloeit en niets beklijft.

Maar juist in het meeleven dezer eeuwige wisseling, hetzij dit geschiedt op de primitieve wijze van het gevoel, dan wel in de klare en logische beeldingen van den schouwenden geest, - juist in dit meeleven van den enkeling met het eeuwige levensbewegen van het Geheel waartoe hij behoort, ligt de zaligheid.

De dood van Blauwbaard
Door
Maurits Uyldert

Ik heb U lang gekend, o dood, en niet bestreden:
Met zachte hand gelokt, met zoet gefluit gebeden
En in der vingren kramp uw bange kramp gevat.
Heb ik gemoord? O, dood, 'k heb innig liefgehad
Met mijn verlangend hart, dat zich aan 't leven bood
Maar altijd hongren moest en 't al te bitter brood
Tot eenge stilling kreeg, pijn, en smarts zilte dronk.

I Van de begeerte

Eerst zij wier weke pracht mij de eerste dromen schonk.
Haar weeldrig blond gelaat was als een korenschove,
Het brood der zon; het heet begerende beloven
Van overrijpe geur woei me uit heur tressen aan.
Ik zag haar in de zon als een papaver staan,
Zo trots en levensfel, zo sterk en sluimerdronken.
Ik heb de zoetste lust van haren mond gedronken,
De sluimerzieke droom omving me en kleedde me in
De rode doden-wâ van de overzatte min.
Maar o, mijn hart, dat trouw waarachtig bleef braveren:
Ik rilde en hief mij op en zag haar lach maskeren
De zinneloze dood die in haar ogen dreef,
De matte lust die lokte, en 't spinnende geweef

Van laffe zinnen-zwoelte aan 't web van zwarte nachten....
Toen sprong mijn hart zo fel en laaiden mijn gedachten
Gelijk een herfstvuur en ik dreef mijn dolk met dorst
Naar 't levensfelle bloed diep in haar blanke borst
En zag met kouden blik haar ranke lijf verstarren
In 't marmer van de dood - Ik heb haar niet beschreid.
Heb ik niet met die moord mijn liefde en háár bevrijd
Van blinde waan en drift die ziel en hart verwarren?

II Van de renunciatie

Toen vond ik aan den weg een bleek en donker kind
Eenzaam en in een droom verloren, en de wind
Had achtloos haar gekroond met dorre rode bladeren.
Haar hoge voorhoofd, met het marmerblauw der aderen,
Was jong en blank gelijk haar wangen en haar oog
Tuurde in het ver verschiet, maar rustig, trots en hoog.
Háár heb ik liefgehad als wie den zomer, heet,
Om zilvrend zonnelicht, om ijler licht vergeet
En naar de wolken tuurt die boven weide en plassen
De blauwe hemel met hun vochte veedren wassen.
Háár heb ik liefgehad als de avond, schemerdronken,
Zijn grijze sluiers spreidde en alle glansen zonken
In 't grauwe vijverbed waar, loom, de nacht vergaart
De gouden schatten die de zon aan de aarde baart.
En zelden sprak zij, en haar lippen nimmer lachten,
Maar met die ogen, groot van hemeldiep betrachten,
Tuurde zij roerloos, schoon gelijk de nachtvorstin
Staag naar dien verren droom van bovenaardse min.
Haar rust werd mijne en wij zaten zwijgend samen
En zagen daadloos uit voor de uchtend-helle ramen
Totdat de leewrik zweeg en neertrilde in zijn bed.
Zij heeft dit stil geluk vast in mijn ziel gezet
En aan mijn werk ontwend meende ik doodstil te sterven
In dromen, passie-loos, en zonder vorm of verven.

Maar 't akkerland lag braak en 't volk leed nood en morde.
Mijn burcht verviel. De wijngaard bloeide en bloosde...en dorde,
En 't vee stierf in de wei; de zee brak door de dijken
En zwolg het vette land; zij speelde met de lijken
Van jonge mannen en van vrouwen, aan de borsten
De zuigeling geklemd. En vreemde troepen vorsten
Onder mijn muur naar buit en plunderden de dorpen...

Toen, in een zomernacht, heeft zij haar lot geworpen.
Zij stierf zoals een wolk die in 't azuur versmelt.

III Van den strijd

En, als de voorjaarsstorm, die door het woudloof snelt,
Het zeeschuim stuiven doet, de wolkenjacht laat rennen,
Kwam liefde als een wild paard, dat aan geen toom kan wennen
En zich te wonde slaat aan tuig en aan gareel.
Háár liefde borst als vuur. Zij schreide, want haar deel
Was niet de vlam die warmt, doch vonken die verspatten.
Zij streed om zielsgeluk, maar 't vlood, en niet te vatten
Gelijk een vlinderzwerm dreef 't voor haar ogen heen.
Vreugde, aan den dag ontvonkt, doofde het nachtgeween.
Nimmer vond zij de rust van de volbrachte daden
Want 't half-gewrochte bleef onvruchtbaar en zij baadde
Zich nooit bevredigd in het vijverbed der rust.

Ik heb haar moede en lang de hete mond gekust,
Heur donker hoofd gestreeld - o liefde, kon ik hoeden
Dit leven, dat te fel zich naar den afgrond spoedde? -
Ik schonk haar in de dood de diepste en zoetste lust.

IV Van de overgave

En later, langen tijd na smart en bitter rouwen
Begon in mij de dag van nieuw geluk te blauwen

En dreef mij onder 't loof, verre, in het donker woud,
Waar de Najade weent, de Sater drinkt en brouwt.
Daar, achter schaduwloof verborgen, als een rank
Lianen-weefwerk stond een meisje, naakt en blank,
Door zon gepantervlekt op 't jong en teder vlees
Der weke borst, der smalle heupen. Toen - zij rees
Omhoog, gelijk een schoof van zonlicht: met teer beven
Heeft zij de bloesem van haar mond tot mij geheven
En mij in geur bedwelmd, de zoetheid - o mijn smart! -
Van heur ontbonden haar. Een kelk, gelijk een hart,
Flonkrend van rode wijn hief zij in hare handen
En gretig dronk ik van het rode en voelde 't branden
In mond en keel - maar zij werd zwakker steeds en bleker
En na de laatste teug ontglipte haar de beker.
Toen zeeg zij op het mos en lag daar marmerkoud.
Ik heb haar lijfje teer met blaadren rood en goud
Bedekt, en lang gepeinsd, en zachtjes moeten schreien
Om 't weerloos lieve van haar gave in het verbeien
Van Uw begeerd geschenk, o liefde! - Maar gij gaaft
Alleen de snelle troost die 't hart slechts eenmaal laaft.

V Van het vertrouwen

De jaren vloden en mijn hart werd arm en kouder,
Maar eens, een avond, vleide een hand tegen mijn schouder
- Ik zat in 't loofprieel en zag naar 't oosten, waar
De nacht de starren zocht en vlocht in 't donker haar,
En eenzaam was mijn hart, eenzaam zoals de nacht -
Een vrouw stond naast mij, die mij rode rozen bracht.
Zij sprak met vaste stem: Ik red u uit uw rouwen
Ik stort in u opnieuw de kracht van het vertrouwen:
Ik zal u dienen en uw zinnen allen dienen,
Uw willen dienen, naar uw lippen, ogen zien en
Voortaan de kracht zijn waar uw strevend hart op steunt.

Geef mij uw tranen en uw stem die trilt en kreunt,
Geef mij uw adem, die ik met mijn ziel zal vullen
Geef mij uw ziel, ik zal mij naakt voor haar onthullen
En als de zon de zee haar heffen uit haar rust.

Ik trok haar aan mijn hart, ik heb haar borst gekust
Die krachtig welfde en heb haar aan mijn borst geborgen,
En zie, haar blijdschap jong verdreef mijn matte zorgen.
Zij bracht mij rozen en jasmijnen en mijn tuin
Werd tot een lustprieel van rust: het gouden bruin
Van vreemd gevederte klapwiekte door de lucht,
Zeldzame vlinders bont, een wildebloemen-vlucht,
Dansten op 't groen gazon waar, in de zon, de bronze
Pijlsnelle bijen vloôn in honing-hunkrend gonzen.

VI Van het verlangen

Doch op een blanke dag - de hemel hing vol roke
Van gras, vers neergemaaid en bloemen, fris ontploken,
Hoorde ik lokkend gezang en zag een vogel, blank
Gelijk een sneeuwen wolk, gelijk een zonne-sprank,
Die kweelde zo ontzind dat mijn bezinning zwond.
Waar talmde dan mijn hart, waar hield mij die mij bond?
Riep mij de wereld? Trok mij niet de bloeiende aarde
Uit mijn vervloekt bestek van de enge bloemen-gaarde
In heel haar wijdse wijde onmetelik heelal?
En mijn verlangen brak, gelijk een waterval,
Stortte zich in mij uit en stuwde mij naar buiten.
Zij trad mij tegen, bang, met bleek gelaat, zij uitte
Geen kreet maar stond doodstil en strekte de armen recht
En stiet mij voor de borst: ik rook haar blonde vlecht
Zoet-geurig aan mijn mond en zag haar ogen smeken
Zacht-onderworpen en haar stem met smartlik spreken...
Klacht om mijn eenzaamheid, angst voor verlaten dood...

Ik heb haar zwijgend, strak, in zachte schrik gedood
En ben de gaarde ontvlucht en vlood vèr, naar de zee:
Daar is de hemel wijd en onbegrensd. De zee!
Sliep ze in de gouden lucht? neurde zij langs het strand?
Mijn onrust joeg mij voort, waar de adem van het zand
Stovend mijn lijf omving, en waar ik doodmoe sliep.

Een lichte vrouwestem, toen ik ontwaakte, riep
Mijn ogen uit de roes van de innerlike dromen.
Het was dezelfde stem die tot mij was gekomen
Met aarde-ontrukt geluid diep uit het hemelveld.
Een vrouw lag op het strand, naakt in de zon geveld,
Haar borsten blozend blond, heur haren rood en fonklend
Huiverden langs haar lijf, als slangen smijdig kronklend.
Haar ogen, lang-gelijnd en lichtend groen, en teer
Als 't avondhemel-groen trokken mij tot haar neer
En aan haar mond proefde ik de weelde van de zee,
En uit heur haren steeg de zilte geur der zee,
Haar lijf gloeide als het strand, haar stem zong als de zee
Toen zij zich hief en als een golf zonk in de zee
En uit de verte riep en riep, zoals een vrouw
Die 't liefst geluk belooft en spelend geven zou.

Zij was een meermin, en zij bracht mij in haar tuin
In 't koele waterbed, ver van mijn burcht en duin,
Waar wondre rozen gloên, zwaargeurge kelken bloeien
Het toovrig zeewier wast en fijne schelpen gloeien
En waar de vissen zacht hun ranke lijven wenden.
Zij leerde mij de zee, en ik, die de aarde kende
Zocht in haar grenzelooze verte 't ver geluk....
Zij droeg mij aan haar borst door diepten, waar de druk
Der wateren de droom in weelge roes doet pluiken,
Waar zich de geest verliest als achter zware luiken,
Of voerde mij omhoog in zilte wolk van schuim,

Licht als een zwane-veer, door 't eindeloze ruim
Van blauwende aether, ver, boven de groenende aarde.
En mijn verlangen dorstte en zocht, maar wat het gaarde
Leste mijn dorsten niet, en schreiende in haar schoot
Smeekte ik, o, om het Beeld dat mij, den zwerver, vlood
Gelijk de kim de meeuw die snel-gewiekt, het teer
Gloeien van de avond zoekt op blank-gespreide veer.

Toen heb ik, moede, mij aan haar begeerte ontwonden
Doch in mijn hart bleven haar kussen diepe wonden
Die kwelden heet en fel, zonder respijt van pijn.
Ik zwierf door landen, vreemd, door bergen, de woestijn
Doorkruiste ik her en der en woonde in de oasen,
Of in het sneeuwen dal der gletschers zocht ik 't razen
Van mijn verdwaasde hart te koelen....maar ik voelde
Altijd alleen de pijn die rustloos in mij woelde
Heet van haar liefde-gif; en van verlangen krank
Droeg, ik, gelijk een vlam eeuwig in mij de klank
Van haar doodsbange schreeuw, haar doodskreet toen ik vlood...
Want wie de zeemeermin verlaat brengt haar de dood.

VII. Van den geest

En gij, o grauwe, die mij aanstaart als een blinde,
Zijt gij de Wreker van de vrouwen die ik minde
En bergt ge in ruige pij het lemmet voor mijn hart?
De sleutel die in 't slot nooit hapert? Want mijn hart
Verstond niet één, hoewel zij gouden sleutels droegen,
En zochten naar 't geheim, mij minden, vleiend vroegen
Doch immer huiverden zo 't zich voor haar ontsloot.
Zijt gij de wreker van mijn ledigheid....de dood?

Weet dan, ik lách om u! al zijn mijn haren grijs,
Mijn baard, eens blauw van glans nu wit. Maar zie, ik rijs,

Bevend, doch niet van vrees, en open deze deuren:
Hier leeft zij die ik zocht, hier troont, in blonde kleuren
Van 's hemels gouden gloed, eeuwig haar stralend beeld.

Zie hoe die vlinder, bont, rond heure haren speelt,
Zie hoe zij glimlacht, teder glimlacht als de nacht.
Haar smalle blanke hand steunt op de tijgervacht,
Haar oogleên loom en zwaar van wimpren glanzend donkre
Verbergen nauw' den gloed, der ogen heimlik flonkren.
Van 't opgekroonde goud der zware haren stromen
De golven langs haar leest, slank in de zoete aromen
Van haar zacht gloeiend lijf. Haar fijn geslepen borsten
Sterk, rozenblank en klein heffen, alsof zij dorsten
Naar zon, hun welving in het licht, dat op haar vel
De marmerblauwte verwt, der aadren toovrig spel.
Zo leunt zij op de huid van 't roofdier, overpeinst
Die zoete droom van zon en zee, van damp die deinst,
Regen die groeizaam ruist, aarde die bloeiend groent
En nieuwe glansen baart als haar de zonne zoent,
Van alle zwoele geur, van 't bottend berstend prangen
Der sappen, van de zang der vogels, het verlangen
Dat stil en dromend maakt, van 't leven zoet en wreed:
Zij, die dat àl bevat, zij, die ik bévend heet
Moeder van al wat is, zal zijn en is geweest:
Schoonheid, en Liefde, zij, sprank van den Heilgen Geest.

Mijn ogen blinden...en, zo vreemd...ik voel mij dragen
En zinken in de rust die zacht is, als na dagen
Van kwellend, schreiend leed de vrede van den droom...
Of mij een droom doorzweeft, en opheft...of ik koom'
Tot U, mijn teder lief, o bron van mijn verlangen!
Gij die mij leven deed en wekte uit de al te bange
Engte van mijn verdriet...gij, die mij nu bevrijdt
En zachtjes, zachtjes in uw heilge stilte leidt.

Over kunst en mystiek
Door
P.N. van Eyck

Mijn gewezen genooten van De Nieuwe Kring, Pieter Talma en Charles Wijnschenk Dom, hebben de vier lezingen, de vorige winter door hen gehouden, ter propaganda hunner beginselen in boekvorm uitgegeven. Ik kan aan deze uitgave, in het bijzonder aan Talma's eerste rede, handelend Over Mystiek en Kunst, niet stilzwijgend voorbijgaan. Zij heeft een vertegenwoordigende beteekenis. Talma's uiteenzetting is het verste resultaat van een volledige reactie tegen naturalisme in levensbeschouwing, sensivitisme in levenservaring, impressionisme in theorie en praktijk der kunst. Maar hij en zijn vrienden zijn niet de eenigen die zich hiertegen naar hun geheele wezen verzetten. De Nederlandsche poëzie heeft reeds lang met het impressionisme afgerekend. In schilderkunst en muziek zoekt men sinds jaren naar de nieuwe stijl waaraan men behoefte gevoelde en die men tot op heden niet vinden kon, omdat blijkens hun werk het innerlijk der zoekers nog niet metterdaad en volledig aan het impressionisme ontgroeid was. De verspreiding eindelijk die verschillende religieuse stroomingen de laatste kwarteeuw ondervonden hebben, is voor een groot deel uit dezelfde reactie te verklaren. Slechts karakteriseert het Talma dat wij bij hem haar strengste, haar uiterste gevolgtrekking, en daarom, door zijn functie aldus, in hem een verschijnsel aantreffen, waarover wij klaarheid moeten krijgen. En noodzakelijk; niet zoozeer nog enkel dáárom, maar omdat wij, aan het begin staand van een nieuwe tijd, aannemen mogen dat een groot deel der

menschheid hetzelfde doen zal wat het altijd gedaan heeft, n.l. moe van het eene uiterste omslaan in het andere; dat wil zeggen, met meerdere of mindere mate van overgave zich tot dezelfde beginselen verklaren waardoor thans Talma, en onder zijn invloed De Nieuwe Kring, tot hun beschouwingen en daden gedreven worden.

Talma's gedachten zijn de vrucht eener reactie. Een reactie tegen het leven in en de leer over een ‘Veelheid’ waarvan men niet zeggen mag dat zij werkelijk ‘zijn’ heeft en waarvan dus, daar subject en object geen oogenblik dezelfde zijn in dezelfde betrekkingen, geen kennis maar enkel waarneming is; door dat andere leven in en die andere leer over ‘het Eene’ dat, eenige waarheid, mogelijkheid en inhoud der eenige ware kennis, niet toelaat dat aan iets anders het ‘zijn’ wordt toegekend, terwijl aan het leven in dat Eene en aan het verkrijgen der daartoe noodige waarachtige kennis juist de slechts in schijn, in menschenwaan bestaande veelheid de grootste belemmering in den weg legt. Hoe zeer naturalisme (het is wel duidelijk dat ik met dit woord geen letterkundige school bedoel) uit een wereldbegrip voortkomt dat uit Herakleitos' formule van de eeuwige vloed en de eeuwige oorlog afgeleid is, (en, ik moet dat hier toevoegen, in dat naturalisme een consequentie toont, die zeker met Herakleitos' grondgedachte niet overeenstemt) behoeft geen nader betoog. Wij hebben er allen min of meer in geleefd. Hoe zeer aan Talma's gedachte de leer van Parmenides' ten grondslag ligt, blijkt door het volgende citaat uit zijn eerste lezing: ‘Want, wat zij (de mystieken) hebben verloren is wel een geheele wereld van een oneindige verscheidenheid van vormen, maar deze schijnbare rijkdom is in waarheid slechts armoede; want de dingen die de wereld uitmaken voegen zich tot een oneindige veelheid samen enkel omdat zij op zich zelve niéts zijn. De armoede van den mysticus daarentegen is in waarheid rijkdom; want wat hij opgegeven heeft was reeds nietig in zich zelf, wat hij echter gewonnen heeft ontbeert wel veelheid, maar alleen omdat het niets ontbeert en in zich zelf reeds alles is. De werkelijkheid van het vele dat niets is, is in den mysticus geweken voor die van het Eene dat alles is’ (blz. 14). Men kan het niet duidelijker uitdrukken. Uit de vertwijfeling

die intreedt zoodra de roes van het impressionistisch levensondergaan één oogenblik wijkt - een ontzettende leegte die den mensch wanhopig doet ijveren om een roes zonder pauze of einde - zoekt Talma, denkend de wortel des kwaads ontdekt te hebben, het betere leven dat vast gegrondvest en eeuwig bestendig de begeerde zekerheid verschaffen kan, en acht het gevonden door naar de uiterste tegenstelling der uiterste verwerkelijking van het veroordeeld levensbegrip om te slaan. Zoo erkent hij maar ééne mogelijkheid om goed te leven: die in inkeer en askese ligt. Inkeer tot het Eene dat tegenover de leugen der veelheid de eenige waarheid is; contemplatie, innerlijke aanschouwing van dat Eene, als zijn einddoel; de volstrekte verloochening en dooding van het natuurlijke leven, als zijn middel. Ik wil het onomwonden zeggen: Niet minder dan de overgave aan het eene uiterste, is die aan het andere een daad van vertwijfeling. Want schriller kan men niet uitschreeuwen dat men met zijn aardsch bestaan geen raad weet, volledіger kan men het leven niet aansprakelijk stellen voor zijn eigen individueele onmacht om het te doorgronden en in zich tot verzoening te brengen. En sterker nog blijkt deze vertwijfeling wanneer wij lezen hoe nadrukkelijk deze man, die het mystieke leven het eenige heilbrengende prijst, herhaaldelijk moet vaststellen dat hij zelf, en dat zijn makkers, nochtans geen mystici zijn. Dit is voor mij dan ook het eerbiedwaardige in Talma dat hij, gedreven door zijn ingeboren eigenschappen als hij nillens willens is, niettemin zijn leer uit zijn individueele wenschelijkheden tracht los te maken en zelfs tégen hen tracht door te zetten. Hij bewijst er mee, èn dat het hem ernst is met de eischen die hij stelt, èn dat hij een heel andere, een zooveel diepere drang in zich heeft dan die van een Maeterlinck en velen van diens leeftijdgenooten, die door overmaat van mysticisme tot het begrip der mystiek niet konden toekomen.

De twee ‘werelden’ van eenheid en veelheid, van denken en waarnemen, van oordeel en meening, die wij schijnbaar gescheiden in ons dragen, zijn de enkel door zelf-ontwikkeling uit de menschelijke geest te ‘herkennen’ wereld der ideeën en de automatisch gegeven wereld der verschijningen. En de dingen die de wereld der veelheid vormen, zijn niets als de

openbaringen van het Eene onveranderlijke Zijn dat, door hen, maar uit de ideeën die zij vertegenwoordigen, geloofd en beleefd kan worden. Dit is de leer van Platoon, de volkomen verzoening van wat in ons tegenstellig denken onverzoenlijk schijnt. Verzoent men die twee werelden niet, houdt men ze in zijn bewustzijn zóó gescheiden dat zij in de formules 'de vergankelijkheid van het eeuwige worden' en 'de bestendigheid van het eeuwige zijn' hun intransigente vertolking vinden, dan liggen de gevolgen voor de hand. Wij hebben ten aanzien der eerste niet alleen de bittere consequenties te trekken die Platoon trok in de Theaitetos en bijzonderlijk aan het eind van de Kratylos, maar wij geraken met de werkelijkheid in conflict. Met de werkelijkheid; die immers - zooals de andere wereld die ook de felste naturalist nog in zich draagt ons zien doet - overal, tot in haar schijnbare willekeur wetmatig, die ééne wetmatigheid der natuur zonder één uitzondering door alle tijden handhaaft. In conflict met die werkelijkheid; omdat onder gebod der naturalistische levensleer, het leven logisch noodzakelijk een chaos wordt, een doodstrijd van allen tegen allen, een leven dat zich zelf verslindt en niet slechts de menschheid, maar al wat bestaat vernietigen moest en reeds lang vernietigd zou hébben. Met een leven volgens Parmenides' stelling echter staat het niet anders. Ook haar onhoudbaarheid heeft Platoon, in de Sophistes o.a., gedeeltelijk althans, bewezen. Ook door haar komen wij in conflict met de werkelijkheid. Met de werkelijkheid; omdat het denken zelf reeds waaruit de redelijke conceptie van het Eene, als onderscheiden van het on- of bovenredelijk geloof in een Zijnsgrond waarvan zij de logische neerslag is, verrijzen kon, een veelheid onderstellende oorzakelijkheid is, die de eeuwige stilstand en eenheid van het Eene loochent; omdat de gansche wereld, tot in de kosmische gedachte, die hoogste eenheidsidee die de mensch bereiken kan, enkel uit de veelheid der verschijningen gekend kan worden; omdat de onwaarheid der dingen tegenover de uitsluitende waarheid van het Eene, een verklaring *zelfs* van het *schijn*-bestaan dier onwaarheid, zelfs van haar schijnbestaan *enkel* in de menschelijke geest, onmogelijk zou maken. In conflict met de werkelijkheid, omdat men het Eene niet als eenige waar-

heid *kan* aanvaarden, zonder het Vele als leugen te verloochenen, omdat men het Vele niet praktisch kán verloochenen zonder het leven zelf te vernietigen; omdat het leven noch door één mensch, noch door alle menschen te zamen, vernietigd kàn worden en bovendien de vernietiging van het leven de vernietiging der Eenheid zelve zou insluiten. Ik geloof dat hiermede dit zeer merkwaardige feit voldoende duidelijk geworden is: dat elk' dezer eenzijdigheden *zich zelf* straft, dat zij niet het resultaat opleveren dat zij wenschen zouden, de vernietiging van hun tegendeel, maar dat zij zich zelf opheffen. Want de wereld der veelheid zou zich zelf vernietigen door haar eigen bandelooze beweging, de eenheid zou zich zelf vernietigen ten eerste door onmiddellijk buiten zich een andere wereld te bannen, - al ware zij slechts, als de Maya der Upanishads, een schijnbestaan enkel in de menschelijke geest, - en zoo haar eigen eenheid te ontkennen; dan, door tot daadwerkelijke verloochening van het Vele, tot vernietiging des Levens, en daarmede tot eigen ondergang te drijven.

Dit besluit echter wordt, door den mysticus op grond zijner ondervindingen, door Talma op grond van zijn afleidingen uit deze, niet aanvaard. Zij worden geheel en al beheerscht door de zeer menschelijke en begrijpelijke gedachte dat men, zoo een bepaalde zijnswijze niet bevredigen kan, omdat haar essentie de bevrediging onmogelijk maakt, deze enkel in de volstrekt tegenovergestelde te vinden is. Wanneer wij, zoo denken ze, in de wereld der universeele, exclusieve vergankelijkheid ondergaan, in haar geen ‘zijn’, geen werkelijk bestaan erkennen, in haar ons leven niet opbouwen kunnen, ligt ons behoud dus in de wereld der eeuwige bestendigheid. Wanneer in haar ons behoud ligt, en het is de andere die haar niet alleen voortdurend aan onze kennis onttrekt, maar zich zelfs als de eenige werkelijkheid wil opdringen, dan is zij de groote vijand van ons behoud, dan is zij de ontkenning van wat voor ons de waarheid is, dan is zij leugen, en wij zullen de waarheid niet in ons kunnen verwerkelijken als wij de leugen niet dooden. En [dat kunnen wij. Want als het Eene het ware is, dan kan de wereld van de leugen ook niet in werkelijkheid bestaan, dan heeft zij, *al kunnen wij ons dan niet ver-*

klaren hoe dat mogelijk is, enkel een schijnbestaan, dan moeten wij dat schijnbestaan in ons uitroeien door de askese, dan is volkomen ledig worden van het vele vol zijn van het Eene, dan is het ons eindelijk mogelijk de weg naar het eenige menschelijk doel in te slaan. Dit is het dan wat de mystici gedaan hebben en wat Talma als eenige redding aanprijst. Maar hierin ligt het wezenlijk onderscheid tusschen hen en hem of allen die als hij zijn: dat de mystici geboren of wedergeboren waren tot een positief geloof waarin de inhoud van al deze overwegingen, vóór alle redeneering, verbeeld was tot de werkelijkheid van God en Zijn tegenstelling met de zondige menschheid, en dat al hun latere redeneeringen afleidingen zijn uit hun door het hart blindelings aanvaarde en doorleefde geloofswerkelijkheid, afleidingen waarin zij hun geloof - naar zij meenen althans, want zij doen feitelijk niets anders als de definitie van God afleiden uit zijn *op* die definitie berustend begrip - enkel nog nader als een evidente waarheid aanschouwen. Terwijl Talma en de zijnen dat geloof in deze vaste haast tastbare werkelijkheid op geenerlei wijze bezitten en eerst door de drang van hun behoefte en geleid door hun redelijke overweging ten hoogste tot hun geloof in dat Volstrekte komen dat als de volmaakte weerspiegeling van hun objectloos geloof uit en in negativiteit is voortgekomen, bestaat en ondergaat. Vandaar dan ook dat Talma zelf getuigen moet dat hij geen mysticus is. En dat hij het niet zijn kan omdat hij niets heeft dan een drang die zich ergens op richten wil, maar niets anders kan vinden dan die sterielste godsdroom die ooit menschelijke onmacht gedroomd heeft, over welke Schopenhauer, Talma's meester nochtans, aan alle spreken, met hoon, als ‘Gefasel’ het zwijgen oplegde. Een daad van vertwijfeling tegenover het leven, zooals ik reeds zeide, de volmondige bekentenis dat onze innerlijke wereld niet sterk genoeg is om onze visie op de uitwendige te beheerschen, en dat wij dus de eerste zoo snel mogelijk vernietigen moeten voordat deze de innerlijke vernietigt. Hierin ligt derhalve de eerste groote fout, dat Talma, instede van naast elkander in het bewustzijn gedragen werelden, aan wier gescheidenheid hij lijdt, te verbinden, - door de ethische waardeering van waarheid en leugen eerst, van goed en kwaad

dan, zichzelf die scheiding verscherpt en onophefbaar gemaakt heeft. Het is in het boekje met de vinger aan te wijzen waar hij deze fout maakt. ‘Maar tot het ware inzicht der hoogere wetten die die samenstelling tot een mogelijke maken reikt de wetenschap toch niet. Want om deze wetten te verstaan moet men teruggaan tot de ideëele mogelijkheid, dat wil zeggen tot de ordening der dingen naar hun eeuwig wezen, waarin de dingen die ons stoffelijk oog slechts als reëele afzonderlijkheden gewaar wordt begrepen worden naar de eeuwige harmonie hunner, slechts òns uiterlijk toeschijnende, verhoudingen. Aan deze aan alle tijdelijk gebeuren ontheven ordening der eeuwige mogelijkheden moet al wat werkelijk is deelhebben. Hoe moeten wij echter datgene waardoor eenig deel der schepping aan die ordening deel heeft noemen? Geen andere benaming voegt hier dan zijn “*innerlijke waarheid*”. Want de eeuwige orde der dingen naar de diepste harmonie hunner verhoudingen is een orde van waarheid.’ (blz. 8). In dit onbewezen ‘want’ ligt misschien de eenige oorzaak van de breuk tusschen Talma en ons. Hier zien wij, in zijn schrijdend betoog, de eene sprong die hem doet afraken van onze rechte weg. Want de uitdrukking ‘innerlijke waarheid’ zou ook onze overtuiging uitspreken, wanneer zij geen verdere draagkracht bezat dan die van een uiting onzer eerbiedvolle waardeering te zijn, wanneer zij slechts een andere omschrijving ware van het ‘wezen der dingen’. Maar zij wordt uitgesproken met de gedachte dat er een ‘leugen’ tegenover staat, de leugen van die ‘geheele wereld van een oneindige verscheidenheid van vormen’ die volgens blz. 14 de mysticus verliezen moet. De tweede fout heb ik in mijn voorafgaand betoog reeds onderstreept. Een der redenen waarom de eerste een fout is, staat zij met deze in enge samenhang. Ik citeer nog deze zin uit Talma's rede: ‘Dat de natuur werkelijk kan zijn, schrijft hij, dankt zij aan de hoogere orde die zich in haar afspiegelt en die eene orde is van stille, eeuwige waarheid; dat zij echter werkelijk is....ja, waaraan dankt zij dat? Of moet hier misschien van “dank” geen sprake zijn?’ (blz. 16). Hij stelt hier - het gevoel, het Schopenhauersche levensgevoel kan niet spreken zonder zichzelf te verraden - twee vragen, wier antwoord waarschijnlijk ook voor hem de recht-

vaardiging zou inhouden van het aardsche, menschelijke leven, omdat het zijn bestaan verklaren zoude. Maar Talma beantwoordt hen niet en erkent feitelijk dat hij hen niet voldoende beantwoorden kán. Doch veroordeelt desniettegenstaande. Bevangen in zijn onmacht om dit belangrijkste probleem op te lossen, het zelf erkennend, wordt hij door de onvrede van zijn gemoed en de abstracte gedachtengang van zijn verstand gedwongen naar een oplossing die geen oplossing is, omdat zij doorhakt wat ontknoopt moest worden. Het kan niet onwijsgeeriger. Wij echter weigeren op deze wijze te beschikken over de goederen van het leven, en zonder de vraag te *kunnen* beantwoorden welks antwoord het criterium van aanvaarding of verwerping leveren zou, ter wille van een innerlijke nood wereld en leven in twee helften te scheiden om er de eene van te smaden, te verloochenen en te dooden. Wij vragen oplossing van het probleem: de mogelijkheid der menschelijke 'illusie'. En anders eerbied voor wat zoo klaarblijkelijk niet door ons begrepen wordt. Ik herhaal, want het is zéér belangrijk, er bestaat een ingrijpend verschil tusschen de mystici die zich aan de vormen, gestalten, leerstellingen van een bepaalde religie vasthouden, en mannen als Talma. Genen vinden de tegenstelling nu eenmaal vastgelegd in de gedachte van een God in wiens werkelijkheid zij gelooven, en een zondige menschheid. Dezen, zonder symbolen, zonder geloof in de werkelijkheid van eenigen God, zonder wilsgebod, zonder genade, ontberen het eene element waardoor de mystici zich veelal gered hebben. Zij hebben het leven afgesneden, zij zullen ondervinden dat het veeleer het leven is dat hén zal afsnijden.

II

Want dit is het waarom de mystici, de grooten onder hen, nog altijd een diepe werking te weeg brengen: dat zij vol waren van hun heete geloof, dat is, van hun hartstochtelijke menschelijke bewogenheid; dat zij in hun religie een aardsche vastheid bezaten die zij nooit geheel verliezen konden en die hen verhinderde in niets te vergaan; dat ook zij zich niet aan de regel onttrekken konden dat de mensch, naarmate hij voller

is van zijn ervaring van het ‘onzegbare’, noodzakelijker grijpt naar de beelden waardoor hij toch *iets* van het onzegbare kan uitdrukken. Zóó juist is dit, dat niet alleen hun uitingen in geschrifte vaak enkel verbeelding zijn, maar dat hun ervaring zelve zich meestal voordeed, niet als de volmaakt onstoffelijke die zij zijn moest, maar als lichtend, gestaltelijk visioen. Een kernverschil tusschen Talma en ons: Talma erkent dat de kunstenaars van voorheen soms iets gegeven hebben wat volgens hem de kunst geven *moet*, maar stelt dat bereiken op rekening van hun overgroote persoonlijkheid die *ondanks* haar natuurlijkheid het goede doen kon. Wij erkennen dat de mystici vaak heerlijke dingen geschreven hebben, en stellen dat eveneens op rekening hunner groote persoonlijkheid, eene echter, die ondanks haar beginsel, en *door* haar machtige natuurlijkheid haar geestelijkheid voor altijd vruchtbaar gemaakt en voor de eeuwigheid gered heeft. Ik sprak van hun menschelijke bewogenheid. Men leze de Vizioenen van Hadewych, de mooiste pagina's van Ruusbroec (als zijn hart luid wordt), de hooge aandoeningen van de heilige Teresa. Ik sprak van aardsche vastheid des geloofs. Ik denk hier niet zoozeer aan een man als Meister Eckhart, de typische theoloog die, enkel in schijn aan de Drieëenheid en de katholieke dogma's vasthoudend, de ingewikkeldste interpretaties noodig heeft om de teksten van het Evangelie uit zijn eigen overtuiging te verklaren; maar vooral weer aan Teresa, wier kerkelijke dienstbaarheid zóó groot was dat zij slechts met moeite de vrijheid en vrijmoedigheid vond die de mysticus behoeft voor zijn opgang tot God. Ik sprak over noodzakelijkheid van verbeeldingen. Juist de mystici waren dikwijls zoo verslingerd op vizioenen en beelden dat zij hun pagina's wel maakten tot overdadige weeldetuinen van droom en vervoering. Zoo Johannes van het Kruis, als hij eenmaal De Donkere Nacht der ziel te boven is. Veel soberder Teresa. Geen beteekenisvoller voorbeeld dan haar hoofdwerk: Het Kasteel der Ziel. Zelfs Eckhart, als hij in ‘Von Abegescheidenheit’ de volkomen leegte predikt, maar aan 't einde schrijft: ‘Daz snelleste tier, daz iuch treit ze vollekomenheit, daz ist liden’ bereikt onmiddellijk dat hij een diepe gedachte lichamelijk voor ons leven doet en met één slag de gepredikte

leegten volmaakt van de meest ruimtelijke, tijdelijke, oorzakelijke aardschheid. Dat waardoor de mystici werking op ons uitoefenen, het reiken van hun ‘naked intent stretching unto God’, gelijk dat mooie oud-Engelsche boekje *The Cloud of Unknowing* het omschrijft, zóó weten uittedrukken dat ons in de mededeeling van het reiken iets van het bereiken voelbaar wordt, is dit: dat zij, wetend hoezeer het hemelsche ‘onzegbaar’ is, intuitief gevoeld hebben hoe het wel onuitsprekelijk maar nier onverbeeldbaar is, en tusschen eeuwige Eenheid en sterfelijke veelheid, tusschen heilige God en zondige mensch hun beelden gesteld hebben als het uiterste waartoe zij komen konden, het rijkste aardeding waarin zij iets van hun God bezitten konden. En in dezelfde mate als zij dit gedaan hebben: naar Gods gelijkenis beelden scheppen, vol en levend van hun eigen hartstochtelijke bewogenheid, in die zelfde mate zijn zij ten eerste onsterfelijk geworden, en ten tweede, al is het tegen wil en dank, kunstenaars gebleken[1].

Zoo kom ik tot onze gedachte over kunst en kunstenaarsschap. Zij is lijnrecht met die van Talma in tegenstelling. Want hij ontzegt aan die hartstochtelijk bewogen levende ziel der kunst alle waarde, omdat zij hem, vol als zij is van in haar zich handhavende aardschheid, onredelijk en minderwaardig toeschijnt. Hij ontkent aan het beeld iedere bruikbaarheid voor ware kunst, omdat het in ruimte, tijd en oorzakelijkheid zijn bestaan heeft en juist deze hem de wortel van alle kwaad zijn. Hij baseert niet weinige zijner beschouwingen op ‘de groote leer van Plato’, maar vergeet dat belangrijk deel van Platoons werk waaruit

1) Ik vermeld hier uitsluitend eenige mystici die ons betrekkelijk verwant zijn: Europeesche. Niet dezen echter, de Upanishads oefenen op Talma klaarblijkelijk de grootste invloed uit. Het is hun grondleer - haar kortste uitdrukking vindend in het ‘tat twam asi’ der Chandogya-Upanishad, de gelijkstelling van Brahma en Atman (het Zelf), - wier schrijvers onder de mystici van het verleden de bedoeling van Talma het zuiverst uitdrukken. Maar ik merk hierbij op, dat blijkens Deussens klacht juist de schrijvers van het *grootste* deel der Upanishads, geen vrede vindend bij de oorspronkelijke absoluut-idealistische leer, een pantheïsme onderwezen hebben, dat hen dichter bij ons dan bij Talma doet staan

men zijn ongelijk volledig bewijzen kan. Want het Goddelijke is zelfschepping tot levende eenheden. De praktijk van menschen is: groepeeren en oordeelen naar tegenstellingen. Hoe zou Platoon dit niet erkend hebben! Het is de grondslag van zijn denken dat, tegenover de onmiddellijk zich aan ons opdringende wereld der waarneming waarover slechts ‘meening’ kan zijn, de mensch die het waarachtige leven in volkomenheid begeert, beginnen moet met ook werkelijk aan zijn menschelijk kenmerk te gehoorzamen, met n.l. tot de altijd verwaarloosde tegenovergestelde wereld te gaan, die van het denkbare, de noèton topon, de wereld der wetmatigheid, eeuwig, onwrikbaar, bestendig. Die wereld dacht hij als de eenige mogelijkheid waardoor wij kennis kunnen verkrijgen. Niet om met haar voor oogen de andere te verachten en te verloochenen, maar om in staat te worden eenmaal het volkomen leven tot stand te brengen. Inderdaad, in haar, die langzaam herinnerd, die uit ons zelf ontgonnen moet worden, is de mogelijkheid der ware kennis eerst gegeven. Ongetwijfeld heeft Platoon zeer vaak in zijn woorden de wereld der waarneming veracht, haar de bezoedeling der andere genoemd. Een deel zijner persoonlijkheid, het eene lid der tegenstelling die wij allen in ons dragen, heeft zich aan de droom van die eeuwige bestendige wereld overgegeven; wij allen kennen deze overgave, zoo lokkend voor onze behoefte aan zelfverlies na de uren van zelfbezit. Maar zoodra Platoon weer uit zijn eenheid sprak, ontwaakt misschien uit de smartelijke onrust die hem na Sokrates' onrechtvaardige dood was bijgebleven, heeft hij de ware kennis niet als einddoel, maar als voorwaarde, een te bevechten voorwaarde voor het volmaakte leven erkend. Talma, voortbouwend op Platoons ‘groote leer’ spreekt van ‘het vele dat niets, het Eene dat Alles is’. Ik schreef in mijn vorig artikel over de juiste vermenging van kennis en lust, waarin Platoon het goede leven zag. De Philebos geeft een nog onmiddellijker bewijs voor de innerlijke vreemdheid die Talma ten opzichte van Platoons praktische bedoeling eigen blijkt: *So*. Laten wij eerst deze stelling nog nader door overeenstemming bevestigen. *Pr*. Welke dan? *So*. Die alle menschen, vrijwillig, veel moeite berokkent, onvrijwillig sommigen en soms. *Pr*. Spreek duidelijker. *So*. Deze

is het waarop wij nu neergekomen zijn, geschapen van nature wonderbaarlijk. Want dat het Vele het Eene is, en het Eene het Vele, wonderbaarlijk is het om uit te spreken'. *Onze* 'waarheid' is daarmede gesteld, ons doel daarmede, als mensch, als kunstenaar, aangegeven. Dit is de hoogere bestemming der menschheid dat zij meer en meer trachte naar wat nu nog slechts enkelen doen kunnen: het leven èn als veranderlijk, èn als bestendig in éénen ervarend, maar de veranderlijkheid als grijpbaar voor zich hebbend, terwijl zij de bestendigheid eerst in en uit zich zelve ontdekken kan, op dit laatste zich toeteleggen, - om het leven met bewustheid daarna door verbinding de diepte en de volheid te geven, waarin en waarvoor het bestaat. De menschheid is tot de volledige vervulling van haar bestemming nog niet omhoog gegroeid, en dat zij daartoe nog altijd niet in staat bleek en er zelfs geen uitzicht is dat zij daartoe spoedig in staat zal zijn, kan inderdaad de verdediging opleveren van hen die, hier een innerlijk gebrek der menschelijke natuur waarnemend, dit vitium originale verbeteren willen door de tweeslachtigheid waarin het bestaat gewelddadig op te heffen. Maar wij staan misschien nog pas aan het begin van de geschiedenis der menschheid en wij hebben dus niet het recht aan het ontzaglijk Leven, in haar, in ons, te twijfelen. De conceptie eener mogelijke opperste levensvervulling, in de menschelijke, of in een latere, na deze komende zijnsvorm, is in de geest verrezen. De besten onzer dragen bewust in hun geest die 'kosmos asomatos', die onlichamelijke kosmos, waarover Platoon spreekt in het werk zijner grijsheid, de Philebos. En zij weten dat de geheele wereld der werkelijkheid tot de lichamelijke kosmos saamgeordend is, maar dat wij slechts die allerhoogste trap van ontwikkeling nog niet bereikt hebben waarop wij haar in al haar deelen als die kosmos aanschouwen om naar deze aanschouwing van zelf ons leven praktisch te vormen. Dit zullen wij kunnen wanneer wij de beteekenis besefd hebben van Platoons gelijkstelling van de onlichamelijke kosmos met zijn idee van het goede, en de zin van déze groote gedachte tot een actief levensbeginsel in ons geworden is: dat, zoo het goede zich in één enkele idee niet volledig laat uitdrukken, een drietal ideeën daartoe dan toch vol-

staan zullen, deze namelijke: schoonheid, symmetria, waarheid, van welke de symmetria de ‘laatste grond’ is, de schoonheid en de waarheid háár openbaringen zijn. Reeds Platoon dus heeft ons de mogelijkheid van het hoogere leven aangewezen. Zij is een droom, maar een droom die leeft in en door zijn eigen noodzakelijkheid. Wij zullen ons altijd weer moeten overgeven aan de natuur, wij zullen ons altijd over haar schoonheid van bloei en verwelken moeten uitbreiden. Wij zullen ons altijd weer moeten verdiepen in de eenheid van ons innerlijk, wij zullen altijd opnieuw tot inkeer moeten komen. Want die eenheid is ons zoo werkelijk als den geloovige zijn God: het ééne vuur, gloeiend uit de ravijnen onzer onbewustheid. Wij zullen in het praktische leven zelfs gemeenlijk uitsluitend of het eene, of het andere doen. Maar met de zekerheid dat wij onze verbondenheid, ons leven, er mee in standhouden, zooals het lichaam èn door eten, èn door drinken in stand gehouden wordt. Wel is het leven onuitputtelijk, maar niet de levensstof waarover ieder afzonderlijk beschikken kan. Haar moeten wij altijd weer aanvullen. En die zekerheid, in haar zullen wij, schoon wij haar intellectueel wel altijd wéten zullen, bij tijden al ons denken, voelen, hopen, reiken tot ééne volle ervaring voelen opgaan. Dan zullen wij in dit leven het opperste verworven hebben, n.l. dat wij een waarachtige eenheid zijn, levende gestalte, zuiverste openbaring van het Verborgene. Wij zullen dit uit ons zelf maar zeldzaam, misschien nooit volledig bereiken. En daarom vragen wij dan de kunst; dat zij haar bestaansrecht bewijze door ons te schenken wat zij beter en vollediger verrichten kan dan, in ons persoonlijk bestaan, wij zelf voor ons zelf.

Talma dwaalt zoo hij meent dat kunst voor hen die niet denken als hij, nabootsing der natuur zou zijn, of haar vervorming tot een beeld bevredigender dan de werkelijkheid. Kunst *is* verbeelding. Verbeelding is de functie waardoor de mensch reeds nu in staat is organische, levende eenheden te scheppen. Ik zeg: organische, levende eenheden, dat zijn gestalten wier zichtbare vormen de uitdrukking zijn van hun innerlijke harmonie. Door de verbeelding vermag de kunstenaar ons de vormen door de natuur gegeven te onthullen als openbaringen van het onzegbare Verborgene. Wat Talma in de kunst de

uitdrukking onzer tragiek noemt - die zeer bittere tragiek die hij op blz. 21 zoo schoon omschrijft - dat ‘de verhoudingen der kleuren (dingen) ondanks het zich in hunne onwaarheid poneeren der kleuren (dingen) tóch op die onwaarheid de zege bevechten’ (blz. 27) omdat immers naar ‘die verhouding beschouwd de wereld waarin wij leven waarheid en niets dan waarheid is’ (blz. 19) en door haar ‘de afzonderlijke dingen door opheffing van hun eigengerechtigde volstrektheid’ gestraft worden (blz. 21), dat is inderdaad ook voor ons de groote roeping der kunst. Maar wij noemen haar niet de uitdrukking eener tragiek, wij noemen haar de uitdrukking dier volledige visie van de natuur, die nu nog aan het meerendeel der menschen onmogelijk gemaakt wordt - eerst door de waarneming, dan door dat groote vermogen, het verstand zelf, welks macht, eenmaal tot aanzijn gekomen, zoo gemakkelijk in tyrannie ontaardt - maar die wij voor de toekomstige menschheid in een steeds rijkere mate hopen als resultaat dierzelfde ‘meerdere, misschien volkomen ontplooiïng der krachten der natuur’, die Talma op blz. 13 als het tegendeel der op kruisiging der natuur doelende mystiek verwerpen moest. Want gelijk de mensch, volgens Genesis, geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis, zoo is het in het kunstwerk de geheele natuurlijkheid. Ieder ding ter wereld kan als openbaring van het Verborgene aanschouwd worden, en daarom kan ieder ding de materie zijn die door den kunstenaar zóó herschapen wordt, dat het niet meer enkel voor zijn bewuste of onbewuste zelf, maar klaarblijkelijk en door zijn klaarblijkelijkheid overtuigende openbaring van het verborgene, het Leven is. Dit belijden wij dan als het doel eener nieuwe kunst. Niet op de gedachte van Talma en de duizenden, hier en in andere landen, die in de toekomst wellicht in de algemeene reactie tot haar hun toevlucht zullen nemen, kan een kunst gebouwd worden. Haar mogelijkheid ligt enkel in de verbeelding. En wederom, niet in zulk een verbeelding als de meesten haar denken, die voor het eene ding op aarde een ander, of zijn nabootsing, of een compositie van nabootsingen en dingen in de plaats zou stellen, maar die welke de werelden buiten ons en in ons, gescheiden als zij zijn in ons waarnemen en ons denken, verbonden heeft tot de eene wereld die zij zijn, zoodra

wij ons zelf aan de menschelijke slingering tusschen tegenstellingen hebben ontheven. Dit begrip van kunst stel ik tegenover dat van Talma, deze verbeelding stellen wij op tegenover de redekunst, die abstracte misgeboorte van zijn vriend Wijnschenk Dom, en tegenover de hopeloos achterblijvende jongeren die nog altijd in een geraffineerd en orgiastisch impressionisme hun heil zoeken. Wij die weten dat zonder de verbeelding het leven niet bestaan kon, omdat de kosmos zelf niet anders dan als een ontzaglijke verbeelding begrepen worden kan, ik die weet wat het is aan de ontoereikendheid van het sensitivisme te lijden zonder uitkomst, maar ook dat het heetste verlangen naar God of het Volstrekte een man van dezen tijd niet tot mysticus maakt, tegenover hen die niet het aardeleven tot zijn grootste adel en rijkdom willen opvoeden maar het, ook al spreken zij anders, inderdaad vernietigen willen. Méér dan die anderen zijn zij het gevaar voor de toekomst, omdat het sensitivistisch naturalisme achter de rug ligt, maar de omslag van vele menschen tot deze begeerte naar zulk een mystiek te verwachten is. Zij vormen de eene phalanx diergenen tegen wie wij een voortdurende strijd voorzien. Hoe eerder, hoe duidelijker wij dat in het licht stellen, hoe meer wij hopen mogen dat het goede levensbeginsel gered niet alleen, maar aan het leven der menschheid ten grondslag gelegd wordt. Mogen wij bewaard blijven voor een mal de siècle, als na gelijksoortige gebeurtenissen de eerste helft der negentiende eeuw bezocht heeft, en de druk waaronder wij thans verkeeren, door een zwaarder, wanhopiger druk vervangen of oneindig verzwaren zou. Wij kúnnen daarvoor bewaard blijven wanneer elk naar de mate en de aard zijner persoonlijke begaafdheid de kerngegedachte, die feitelijk geen gedachte meer maar het beginsel van alle leven is, het beginsel waarnaar het niettegenstaande al de kritiek zijner schepselen eeuwiglijk zich zelf herschept, tracht te verwerkelijken. Omdat ik, overtuigd van mijn waarheid, het goed achtte dat alles zoo duidelijk mogelijk te zeggen, daarom heb ik hen met wie ik ben samengegaan en die ik in menig opzicht hoog schat, met erkenning van wat wij gemeen hebben, in hun afwijkingen onverholen en met klem willen bestrijden.

Nieuwe politiek
Door
I.P. de Vooys.

Het is geen gebrek aan politieke belangstelling geweest dat mij weerhield om mee te gaan met den ‘Ekonomischen Bond.’ Deze pas opgerichte, tijdelijke, staatspartij wil, wat ook mijn ernstige wensch is, dat ons land in de eerst komende jaren eene regeering zal verkrijgen, die paraat en bekwaam, maar vooral ook paraat is, voor een moeilijke en bij uitstek ekonomische taak. Dat ik daarnaar ook streef, wil ik bewijzen door de hervatting van de politieke besprekingen, die ik vroeger onder 't pseudoniem G(emeenschaps) Burger in dit maandschrift plaatste, en die ik thans onder eigen naam voort zal zetten. Met den Ekonomischen Bond kan ik niet meegaan, omdat deze zich beroept op de voorstanders van een zoo breed mogelijke bedrijfsvrijheid. Dat zijn toch uitteraard en allereerst de ‘mannen van zaken,’ niet in den engen zin van de hoogere geld- en handelswereld, maar ook alle neringdoenden en zelfs ook alle landbouwers. Daarnaast zijn het velen die in de staatsbemoeiing met het ekonomisch leven, dat staatssocialisme genoemd wordt, twee gevaren zien, n.l. hatelijk gevoelde dwang en wanbeheer.

De belangen van deze groepen der bevolking zullen in den eerstkomenden tijd stellig de aandacht der regeering moeten trekken. Daarom is het voor die groepen van zeer veel waarde dat er eene regeering komt die hunne belangen begrijpt, en de verdediging ervan niet verzuimt. Hoewel op die feiten de Ekonomische Bond staatkundig een gerechtvaardigden grondslag vindt,

kan ik persoonlijk in deze politiek geen bezieling en geen toekomst zien.

Ondanks mijn ernstige bezwaren tegen de politiek zooals die gedurende de oorlogsjaren door de arbeiderspartij is gevolgd, heb ik mijn vertrouwen niet verloren in het vernieuwend en herscheppend politieke vermogen der arbeidersklasse.

Had ik dat wel verloren, dan zou ik de toekomst en in 't bijzonder de politiek in de toekomst, zonder hoop op herleving moeten inzien. Want van de politiek die de Ekonomische Bond voorstaat, hoe onmisbaar die ook op dit oogenblik moge zijn, en welke aansporing voor de geheele politieke vernieuwing die bond kan geven, verwacht ik niet de kracht en vooral niet dat innerlijk vermogen, dat noodig is voor de oplossing van nog grootere problemen dan die de zorg voor de welvaart van het land in den eerstkomenden tijd zal veroorzaken.

De klassen die zich kunnen vereenzelvigen met de leiders van het maatschappelijke zakenleven, hebben ook voor den oorlog niet getoond dat zij in staat waren om een nieuw staatsbeleid te ontwerpen. En wat ik van hen gedurende de oorlogsjaren leerde kennen, heeft mij wel overtuigd van veel energie en van veel productieve scheppingslust, in 't kort van wat ondernemingsgeest heet, maar ik ben daardoor niet overtuigd dat zij als klassen een zóó sterke gemeenschapszin bezitten, als noodig is om de demokratie in nieuwe en goede banen te leiden. Dag op dag toont de ontwikkeling der feiten dat juist zij het zijn die de demokratie ten volle in de handen der arbeidersvertegenwoordigers moeten overgeven.

Het uitgangspunt van de beschouwingen, die ik in dit tijdschrift zal geven, is allereerst: dat wij een nieuwe politiek behoeven. Daarnaast zie ik dat de politieke kracht die de herschepping tot stand zal moeten brengen door geen andere groep kan geleverd worden dan door de arbeidersklasse.

Deze heeft in de oorlogsjaren verzuimd zich voor te bereiden op een taak, die zij zal moeten aanvaarden, en heeft zich beperkt tot een soort ‘sommatie’ politiek tegenover de burgerlijke regeering, om aldus de directe belangen der arbeiders met hardnekkige ijver voor te staan. Hare onthouding van eigen verantwoordelijkheid heeft er toe medegewerkt de politieke verwording

waaraan ons land reeds vóor den oorlog leed, te doen toenemen tot een peil dat verdere daling onmogelijk maakt.

Dat wij zoover gekomen zijn, is duidelijk voor ieder die slechts nauwkeurig en objectief oplet, en die zich bovendien rekenschap geeft van wat de politiek voor een demokratischen staat als de Nederlandsche kan en moet beteekenen. Die politiek was niet in staat om de schoolkwestie, de kiesrechtkwestie, noch ook velerlei andere dringende onderwerpen van staatsbeleid op te lossen. In de sociale verzekering had zij zich na 25 jaren tobben duchtig vast gewerkt. En er is eigenlijk geen enkele werkelijke hervorming te noemen, op geen der gebieden van 't recht, onderwijs of verkeerswezen, die onze volksvertegenwoordiging, verdeeld als zij was door een onwerkelijke beginselen politiek, tot stand kon brengen. In Augustus 1913 kwam het zoover met de onmacht der volksvertegenwoordiging, dat deze niet eens meer een regeering kon aanwijzen. Dat was het uiterste. Zij moest eene regeering dulden die buiten haar om was samengesteld. En die regeering moet zij nu bovendien nog huldigen, omdat minister Cort van der Linden er in geslaagd is, ten minste de neteligste politieke moeilijkheden door een compromis uit den weg te ruimen.

Met zoo'n politiek is Nederland den oorlogstoestand ingegaan, en niemand kan zich er achteraf over verwonderen dat ons volk blij geweest is te zien dat de regeering in den nood toch werkelijk kon handelen. Waar men zich wel over verwonderen moet, is het feit dat uit de volksvertegenwoordiging in de drie en een half jaar, die nu de oorlog duurt, geen enkele poging is gedaan om tot het inzicht te komen dat er een nieuwe politiek noodig was. Dat, en dat alleen, was het eenige wat er ontbrak. Dat heeft de regeering genoodzaakt in alle belangrijke dingen een eigen weg te gaan, een weg die werkelijk niet met durf en krachtsbewustzijn zelf gekozen werd, maar waarop zij door de omstandigheden is voortgeduwd. Was er van de kamer leiding uitgegaan, doordat de moeilijkheden van dezen tijd er ernstige studie en overleg hadden gevonden, dan zou de regeering niets liever hebben gedaan dan te volgen. Maar de parlementaire geschiedenis der jaren 1914-1918 zal later blijken buitengewoon arm te zijn aan gegevens, waaruit het gewichtige van dien

tijd zich ook maar eeniger mate zal kunnen weerspiegelen. Dat doorzien de individueele kamerleden natuurlijk uitstekend. Zij verwijten het aan de regeering, alsof de schuld dááraan lag, dat deze hen niet goed inlicht. De ervaringen opgedaan met een extra-parlementaire regeering, - zoo heet het - zijn niet gunstg geweest. Daarbij wordt dan echter vergeten dat die Kamer steeds, en wel bewust, heeft nagelaten gebruik te maken van haar recht van enquête. Ieder, die zijn ooren niet sluit voor de avondtuurlijke verhalen van de oorlogswinst, kan toch weten dat er om de departementen, bureau's, commissie's, vereenigingen enz. wonderlijke verhoudingen bestonden en misschien nog bestaan. Ieder wist dat de regeering veel van haar rechten en invloed had overgedragen, of vrijwillig toeliet dat er gezag namens of inplaats van haar werd uitgeoefend. Daarbij ontbraken de personen en combinatie's niet, die groote belangen hadden bij inof uitvoer.

De Kamer heeft als volksvertegenwoordiging hoogstens wat onschuldig gemopperd, maar van haar recht om te onderzoeken wat er gebeurde, en hoe het gebeurde, heeft zij geen gebruik gemaakt. Toch ging het om niet geringe belangen. Overeenkomsten werden afgesloten van de meest vérstrekkende beteekenis. Overeenkomsten, die voor enkelen zeer bijzondere voordeelen, voor de velen misschien gebrek konden beteekenen. Maar er is nog veel meer aan te geven van wat de Kamer verzuimde en toch niet had kunnen verzuimen, indien zij werkelijk de plicht gevoeld had om voor de tijdsproblemen met kracht, inzicht, beleid en welwillend overleg eene oplossing te bewerken. Zij had het alleen mogen nalaten indien zij de overtuiging had, en zich had laten inlichten over de juistheid ervan, dat de ministers, hunne departementen en alle tijdelijke instellingen werkten naar juiste beginselen en met evenveel inzicht en bekwaamheid als ijver. Dat was echter volstrekt niet het geval. Om slechts te spreken van den vorigen minister van oorlog, die van koloniën, en gedurende 1915 en een deel van 1916 van den minister van landbouw, kan men veilig zeggen dat de Tweede Kamer - terecht of ten onrechte - te hunnen opzichte meer dan ongerust was. Het volk mocht verwachten dat zijne vertegenwoordigers geen oogenblik zouden toelaten dat plaatsen van de grootste verant-

woordelijkheid bezet bleven door personen, die *niet* aan de hoogste eischen van bekwaamheid en inzicht voldeden. Maar het moest zien, dat er maanden en zelfs jaren gespeeld werd met ministers en daardoor natuurlijk ook met de landsbelangen, die zij te behartigen hadden. Zoo er iets was, waaromtrent een volkomen helderheid en een bewuste kracht moest aanwezig zijn bij de volksvertegenwoordiging dan is het onze militaire defensie en onze ekonomische defensie tegen den nood. Dat zijn geen onderwerpen, die het afwachten toelaten. Ten opzichte daarvan moest blijken, of er in de politieke partijen personen, en in de politieke beginselen levens kernen schuilden die voor deze levensvragen van Holland in oorlog een onmiddelijke richting gaven.

Wat de militaire defensie betreft staan daar dan toch als een werkelijkheid de honderd duizenden mannen van de militie, landweer en landstorm, en zijn daar als een tweede werkelijkheid de millioenen die door het leger besteed worden. De vraag is wat ermee gedaan wordt, met de mannen en het geld. En die vraag heeft onze volksvertegenwoordiging opgelost door de defensie-politiek tot na den vrede te verschuiven. En evenzoo is het met de ekonomische defensie. Hier staat een geheel arbeidzaam volk, hier zijn de landerijen, vee, de productiemiddelen; hier is onze handelsvloot. En zij zijn alle in hunne vrije actie belemmerd door maatregelen der oorlogvoerenden en die der eigen regeering. De vraag is nu niet welke handelspolitiek wij willen volgen, maar alleen deze, wat er gedaan wordt, en eigenlijk nog veel meer wat er nagelaten wordt, om te zorgen dat ons ekonomisch leven marcheert. Want dat is de primaire vraag, en niet die - uit de paniek geboren - vraag, hoe de voorraad het eerlijkst verdeeld zal worden. Is het niet van ernstige beteekenis of er schuldigen zijn, die wraakmaatregelen uitlokten; die paniek verwekten, waardoor eenerzijds de woeker begon, anderzijds de gebrekkige rantsoeneeringsmachine op lompe manier aan 't werk moest trekken? Op welke beginselen heeft het beleid berust dat onder den naam van minister Posthuma gevoerd wordt, maar waarin blijkbaar behalve de officieele en officieuse leiders van onze buitenlandsche ekonomische politiek ook heel wat anderen mee te vertellen hebben.

Wat deed en wat doet de Kamer ter verkrijging van klaar-

heid en zuiverheid, van waarborg van degelijkheid, van kalm beleid en voortvarendheid, van volstrekte zekerheid dat in de hoogste beslissingen particuliere belangen buiten vóor-kennis en invloed blijven?

Natuurlijk kan een college van honderd personen daarover niet zóo maar los weg gaan praten. Natuurlijk is veel van het genoemde niet voor openbare behandeling geschikt. De Kamer behoefde daarom zich zelf niet te veroordeelen tot lijdzaam toezien. Zij had niet alleen gekund, zij was zelfs verplicht geweest om zich van deze groote belangen rekenschap te doen geven.

Dat was actueele politiek. Het was echter alleen mogelijk indien voor die actueele politiek in de Kamer zelve de hoofdlijnen werden getrokken. De onmacht om los te komen uit oude, versleten politieke beschouwingen en gebruiken, die zelfs een zoo bezadigd blad als de Nieuwe Rotterdammer Courant ertoe bracht om de Kamerleden met de eeretitel van de onverbeterlijken te vereeren, werd pijnlijker toen er ook in de regeering, die dan toch door den langen oorlogstijd heen het stuur in handen had gehouden, ernstige verdeeldheid zich naar buiten toonde.

Misschien was die verdeeldheid er vroeger ook wel geweest, maar 't was nooit gebleken. Een politiek die de xstralen door een naar buiten gezond lichaam zond, om de geheime breuken aan 't licht te brengen, was van de Kamer niet te verwachten. Doch nu kwamen er breede scheuren in een meeningsverschil Cort van der Linden-Lely over de sociale verzekering en in een blijkbaar vinnig dispuut over de levensmiddelenvoorziening tusschen Treub en Posthuma. Nu moet de Kamer wel door die scheuren heen naar binnen kijken en zich rekenschap geven over de vraag of zij de verantwoordelijkheid kan dragen voor ‘het regeeringshuis dat zóo erg in zich zelf verdeeld is.’

Maar om dat te kunnen doen, om eene bespreking te houden en eene beslissing te nemen over Posthuma's of Treub's beleid moet onze volksvertegenwoordiging kracht vinden, ten einde politieke beginselen te ontwikkelen op andere grondslagen en naar geheel andere regelen, dan tot nu toe de gewoonte was.

Daarom is het ook voor deze, in 's lands belang zoo diep

ernstige bespreking, van beteekenis dat er vooràf eene gelegenheid is geweest om voor een nieuwe politiek de richting aan te geven.

* * *

Het Nederlandsche volk heeft in de politiek geduld geleerd. Maar eindelijk brak nu het oogenblik aan dat de partijleiders zich moesten uitspreken. De grondwetsherziening was afgedaan; de verkiezingen op de nieuwe grondslagen staan zoo goed als voor de deur. De traditioneele gelegenheid voor een breed politiek debat, n.l. de laatste algemeene begrootingsbeschouwingen vóor de Kamerontbinding, moest dus benut worden om in breede trekken uiteentezetten, hoe het regeeringsbeleid behoorde te zijn, en op welke politieke grondslagen dat zou kunnen rusten. Dat debat is ook inderdaad gehouden en heeft den noodigen tijd in beslag genomen. De uitkomst is echter angstwekkend onbevredigend. Zoowel van wege de terughouding, het gebrek aan durf, als wegens de oppervlakkigheid die de verschillende redevoeringen kenmerkte, alsook en vooral van wege het donker waarin de politieke leiders ons volk ten slotte laten zitten. De onvruchtbare politiek van meer dan een kwart eeuw heeft bij de leiders vooral de taktische talenten tot ontwikkeling gebracht. Die hebben ook nu weer zich getoond als de verderfelijke krachten, die het staatkundig inzicht vertroebelen of belemmeren. Terwijl de geheele wereld foetert op de geheime diplomatie, hebben onze politici er de voorkeur aan gegeven partijdiplomaat te spelen, om vooral het kritiekste en moeilijkste van hun taak op den achtergrond te kunnen houden. De opening van het debat gaf er een zuivere symboliek van te zien. Alleen de vrije liberaal Dreisselhuys voerde het woord zonder zich te willen verschuilen. Alle andere partij-leiders gaven er de voorkeur aan af te wachten, te zien wat de tegenpartijen zouden zeggen, in 't kort de kat uit den boom te kijken.

Die houding is het geheele debat blijven kenmerken, al moest partij na partij ten slotte dan toch wel los komen. Is dat veroorzaakt door de alles verontschuldigende buitengewone tijdsomstandigheden? De hevige bewogenheid, de groote gevaren, de dreigende onrust kunnen genoemd worden als redenen waardoor het vooruit-

zien bemoeilijkt wordt. De uitkijk in de mast wordt slag op slag door stormvlagen half blind. Maar juist dan is de uitkijk toch het meest noodig. Vooral omdat de toekomst zóo geheel anders zal zijn dan de prae-oorlog-periode, is het noodzakelijk dat de leiders, die het vertrouwen van het volk bezitten, zich beraden. Vóorbereiding niet op een of andere veronderstelling van de toekomst, maar zich gereed maken voor alle mogelijkheden, is de taak bij uitnemendheid. Die vóorbereiding raakt natuurlijk allereerst de regeering, en daarop te wijzen heeft de Ekonomische Bond zich ten doel gesteld. Maar in een demokratische staat is het niet voldoende dat de regeering, zich gereed houdt. Ook de politiek moet voorbereid zijn. Mannen als Mr. Marchant, die met onvermoeide waakzaamheid de zuiverheid van het parlementarisme bespiedt en behoedt, staan toch voor deze tweesprong. Of wel de volksvertegenwoordiging trekt de lijnen van het staatsbeleid scherp en voor practisch volgen onmiddellijk geschikt, zoodat de regeering slechts uiting te geven heeft aan wat de Kamer wenscht, dan wel, bij gebreke van dien, onthoudt het ministerie zich ervan naar eigen inzicht en plichtsgevoel te regeeren. Dat laatste wil zeggen dat er niets gebeurt.

Maar de Kamer kan geen lijnen van regeeringsbeleid aangeven met wisselend samengestelde en grillige meerderheidsbesluiten. Om het constitutioneele overwicht te bezitten en te handhaven moet de volksvertegenwoordiging in staat zijn in beide Kamers een meerderheid te vinden, die zooal niet homogeen in beginsel dan toch homogeen-in-'t program is.

Dat voor de naaste toekomst te bereiken is de eerste, de primaire taak der zich vernieuwende politiek. Voorbereiding zou onnoodig zijn indien de kans groot was om met één partij of een coalitie of bloc of concentratie de meerderheid bij de verkiezingen te verkijgen. Dat is echter alleen mogelijk voor de oude rechtsche coalitie. Voor de andere partijen is het onbereikbaar, dan alleen door te zorgen dat er op eenig program eene samenwerking mogelijk wordt. Wat is er nu in het algemeene politieke debat in deze richting geschied?

De drie rechtsche partijen blijven zich onveranderd handhaven. De kracht van het Calvinistische volksdeel is niet te verwaarloozen, betoogde de heer Van der Voort van Zijp in volledige

overeenstemming met Dr. Kuyper's Deputatenrede, die ‘de kleine luyden’ opriep bijeen te blijven.

Er zijn nog altijd Christelijk-historischen, die de godsdienst als grondslag van alles, dus ook van de staatkunde erkend willen zien, zei de heer Savornin Lohman.

En Dr. Nolens voegde zich hierbij door te verstaan te geven, dat de geestelijke belangen, zooals de kerk die opvat, een band blijven vormen. Maar bij dit handhaven blijft het ook. Door 't evenredig kiesrecht kan elk der drie partijen haar krachten meten. Van een verbond, of een gezamentlijk program, is zoo weinig sprake, dat Dr. Nolens reeds vooruit den heer Cort van der Linden na de verkiezingen weer wilde ‘inhuren’. Dat toont geen ongeduld om te regeeren. En het maakt begrijpelijk dat er ook niet veel moeite besteed is aan een nieuw program. Zelfs bewijst de wensch van Dr. Nolens om de onderwijspacificatie door Cort van der Linden voltooid te zien vóor de verkiezingen, dat de machtigste rechtsche partij met de kans rekent van een haar minder goedgezinde regeering.

Van nieuwe rechtsche politiek is daarom geen spoor te vinden. Er is slechts vertrouwen op de hechtheid der partijorganisatie en op de trouw der kiezers.

Dat was voor de linksche partijleiders geen opwekkende achtergrond. Elke uitdaging tot strijd ontbrak. Maar ook op de uitnoodiging om over een program te overleggen kwam geen antwoord.

De heer Dresselhuys was ermede begonnen. Hij ontwikkelde denkbeelden, die in hunne algemeenheid de plannen van den Ekonomischen Bond naderden. Daarin was iets dat hem beviel. Herstel en waarborg voor de bedrijfs-vrijheid en bestrijding van het staatssocialisme van ambtenarij, bureaukratie en dwang. Dat was al lang de levende kern der vrije liberalen geweest. Nu kon er nieuw leven in komen door deze beginselen te bezielen met ekonomisch inzicht, knap en voortvarend regeeren, steunen van de ondernemingsgeest, frisch en lenig grijpen naar de ontplooiïng der maatschappelijke krachten, en dit alles met algemeene welvaart tot loon.

Daartoe riep hij ook de rechterzijde op. Hij wist hoevelen onder hen daarvoor gevoelden. Laat nu de oude tegenstelling

vervallen, de scheidingsmuren zijn omgehaald en geslecht.

De heeren Marchant en Troelstra hadden eigenlijk plan gehad, of liever zij zeiden dat ze het plan hadden overwogen, om de demokraten der rechterzijde op te roepen tot een nieuw verbond. Het zou wel aardig geweest zijn, maar hebben zij zelf er ooit aan geloofd? In elk geval, zij hebben al evenmin als de heer Dresselhuijs eenige halve of heele toezegging verworven. Met de rechterzijde samen was geen nieuwe politiek te maken, dus bleef er niets anders over dan het alleen te doen. In een zeer beperkten zin werd een zwakke, maar dan toch uitvoerbare, mogelijkheid voor eene regeering nà de verkiezingen geopend door minister Cort van der Linden. Zijn mededeeling dat een commissie benoemd zou worden, ter berading en ter adviseering van ekonomische maatregelen voor de toekomst, voldeed aan een wensch van den heer Dresselhuys. Zonder dat dit het karakter had van partij te kiezen voor diens beginselen, kon men er toch een verband in zoeken. De heeren Troelstra en Marchant hebben zich gehaast dit inderdaad te doen. Daarmede accentueerden zij eene verbinding van vrij-liberalen en Ekonomischen bond via minister Cort van der Linden en Dr. Nolens met de rechterzijde. Daarin zou een regeerings-meerderheid kunnen schuilen.

Wat is nu de nieuwe politiek die de heeren Troelstra en Marchant in een merkwaardige parallelliteit beproefden te ontwikkelen? De hoofdkenmerken ervan zijn taktische. Beide zochten zij allereerst een nieuwen tegenstander. Troelstra zeide het duidelijkst: de conservatief is niet meer de vijand. Evenmin is het de clericaal. De tegenstander is merkwaardigerwijze nog geen politieke partij van beteekenis, want de vrije liberalen die zij daarvoor aanwijzen, hadden tot nu toe een uiterst geringen invloed. Zij nemen echter aan dat die tegenstander zich onder invloed van den Ekonomischen Bond zal vernieuwen en daardoor versterken. Zij nemen verder aan dat een partij van de zakenmannen gebruik zal maken van de regeeringsonmacht die de politiek tot nu toe kenmerkte, om hetzij in extra-parlementairen vorm, hetzij door de macht van het parlement naar andere organen over te brengen, zich als bij uitstek regeerings geschikt en bekwaam aan te bieden. Vandaar het tweede taktische ken-

merk hunner nieuwe politiek. De sociaal-demokraten verklaren zich bereid aan de regeering deel te nemen, en de vrijzinnig-demokraten moedigen het aan, en beloven de samenwerking te aanvaarden.

Het is duidelijk dat het zoeken van een nieuwen tegenstander nog geen nieuwe politiek doet ontstaan, tenzij die tegenstander deze zou maken. Het is slechts een houdingsverandering, geen positieve wijziging van het eigen willen en streven. Dat kan de bereidheid om te regeeren wel zijn, mits onder éene voorwaarde. Deze is, dat het berust op een duidelijk en helder program. Wat Mr. Troelstra en Mr. Marchant hierover gezegd hebben, is echter lang niet zoo sterk als hunne houding zou doen verwachten. Zij zeggen n.l. dat zij den strijd der demokratie aanbinden tegen de macht van de leiders van handel en industrie, die ons land zouden willen voeren op den weg van een agressief kapitalisme naar het militairisme en het imperialisme. Dat klinkt als leuze heel mooi. Maar de vernieuwing, die onze politiek behoeft, is juist de bevrijding van leuzen en het komen tot daden. Daarom kunnen de demokraten, wanneer zij werkelijk naar een vernieuwing streven, d.w.z. naar een regeering en een politiek, die de achterstand inhaalt en veel goed maakt van wat een kwart eeuw van onmacht bedierf, zich niet met groote woorden van hun taak afmaken. Wanneer zij de regeering aanvaarden zullen zij een maatschappij vinden, die in alle grondslagen en in alle levende deelen berust op bedrijfsvrijheid en de particuliere ondernemingsgeest. Die maatschappij zal echter onmiddellijk na den oorlog in uiterst moeilijke verhoudingen komen te staan. De koortsachtige pogingen der oorlogvoerenden om handel en industrie te bevrijden van de oorlogslasten en tot een nieuwe ontwikkeling te brengen, kunnen gepaard gaan met een handelspolitiek van veel grootere bedreiging dan ooit voor den oorlog heeft bestaan. Eene regeering kan de eigen industrie en handel, die op een zware proef wordt gesteld, niet afschepen met de mededeeling dat zij van hare kapitalistische en imperialistische neigingen niet gediend is. De groote bevolkingsgroepen die van onzen handel en industrie afhankelijk zijn, onze havenarbeiders, onze zeelieden, de metaal- en textielarbeiders, zij allen en nog veel meer, die reeds thans in den oorlog zoo zwaar getroffen

worden door den stilstand der bedrijven, hebben er allereerst belang bij dat er werk is. Wat er aan te doen is om te zorgen dat dit aanwezig is, of komt, kan geen enkele regeering verwaarloozen. Hoe is nu daarbij de strijd tegen het groot-kapitaal te voeren, zonder het gezamentlijke belang van kapitaal en arbeid in uiterst moeilijke omstandigheden uit het oog te verliezen? Daarop moet een antwoord gegeven worden, en wel snel en raak. Het onbevredigende van het demokratisch program is nu voornamelijk dat de leiders voor dit probleem geen begrip toonen. En dit is niet toevallig. Dergelijke problemen hebben zich ook voortdurend tijdens den oorlog voorgedaan. Meer dan eens - en het scherpst op dit oogenblik - zijn groote bedrijven tot stilstand gebracht of zeer sterk belemmerd. Zoolang het gevaar slechts dreigde hebben de demokraten er geen belangstelling voor gehad. Het was een kapitalistische kwestie van reeders, kooplieden, fabrikanten of O.-W.ers.

Maar zoodra, ook door de winzucht der betrokkenen, en door gebrek aan een sterke en scherpziende leiding, het gevaar onafwendbaar werd en voor de deur stond, hebben de demokraten zich wel beijverd voor de slachtoffers op te komen. Dan kwamen - slechts zelden de verwijten - doch wel de eischen van een minimum bestaan. Het leidde tot de thans maar al te goed bekende politiek om eenerzijds met ruime hand uit de schatkist te putten en anderzijds volle aandacht te schenken aan belastingen op groote vermogens en inkomens.

Het demokratisch program heeft voor de moeilijkheden die uit eene bestrijding van het kapitalisme voortkomen, slechts éene al-omvattende oplossing. Die is merkwaardigerwijze voor de sociaal-demokraten niet een voorbereiding van een corporatief socialisme steunende op de vakorganisatie's en de verbruiks-cöoperatie's, maar die oplossing grijpt naar de schimmen van een ernstig staatssocialisme, n.l. de staatsmonopolie's en de staatsbedrijven.

Bovendien zit achter de vermelding van deze oplossing nòch inzicht, nòch kracht. Mr. Marchant wil er zich liever nog eens over bedenken en Mr. Troelstra begrijpt dat er allereerst eene commissie noodig is, om te onderzoeken en vóor te bereiden. Dat dit ook zeer noodig is, blijkt allereerst uit het voorbeeld

door hem genoemd. Hij heeft niet direct gedacht aan een staatsmonopolie voor graan, brood en melk, dat in dezen oorlogstijd gerijpt had kunnen zijn. Hij denkt het eerst aan de oceaan-vaart, die het diepst van alle particuliere ondernemingen afhankelijk is van vreemde regeeringspolitiek en buitenlandsche concurrentie.

Maar hoe weinig kracht er van de demokraten uitgaat in de richting der staatsinmenging in de particuliere onderneming, is wel juist in dezen oorlogstijd gebleken. Nu was die inmenging noodzakelijk, nu was er een gelegenheid van onderzoek, van aangrijpen en van voorbereiden. Nu kon er in de richting door de demokraten vóorgestaan een practische lijn getrokken worden. Het tegendeel is echter geschied.

Het beleid van minister Posthuma plaatst niet den particulieren ondernemer onder curateele van de regeering, die voor 't algemeen welzijn optreedt door hem te maken tot zetbaas en uitvoerder van den staat, opdat deze niet alleen het risico in ongunstigen zin draagt, doch ook de winst verkrijgt. Juist andersom maakte hij den staat tot den eenigen klant van den particulieren ondernemer, dien hij bovendien betaalde zoo goed of dikwijls beter als ooit eenige klant het had gedaan. Dat moest vlot werken en een direct succes meebrengen, alleen maar verstoord, omdat de winst-honger aldoende steeds grooter werd. Het moest echter ook meebrengen, dat alle omstandigheden waardoor het particulier bedrijf onnoodig duur voor den verbruiker werkte, zich stevig handhaafden en versterkten. Ten slotte liet het de woeker, die in 't eerste oorlogsjaar nauwelijks den kop durfde opsteken niet alleen vrij, maar gaf aan deze immoraliteit een soort brevet van knap koopmanschap.

De warmste hulp ondervond minister Posthuma steeds van de demokraten. Zij zorgden dat hij het geld kreeg en de vrijheid om het uit te geven, die de toepassing van zijn stelsel medebrachten. Zij sloten de oogen ervoor dat het bezit zich ging ophoopen in handen van enkelen, niet alleen door het beleid bij den uitvoer, doch ook door het beleid bij de distributie. Zij letten er niet op dat de geheele ontwikkeling onzer productieve krachten onbeheerscht langs wegen ging, die ten slotte toch moesten doodloopen. Alles werd goedgemaakt door het goochelspel der prijsverlaging betaald uit belastingverhoogingen,

die voor het allergrootste deel niet aan de verbruikers, maar in steeds grooter mate bij de ‘zich-lekker-gevoelende’ producenten, groot en kleinhandelaars, als werkelijke woeker terecht kwam.

De demokraten die daarvóor geen oog hebben gehad, en in elk geval nooit eenig teeken van verzet gaven, kunnen niet op eens na den oorlog de staatsinmenging rechtsomkeert doen maken. Dat de staatsmonopolie's ook een fiskaal karakter kunnen dragen, en dan elk demokratisch voordeel verliezen in het reeds zoo lang veroordeelde belastingstelsel der accijnzen, is verre van een denkbeeldig gevaar. De demokraten duchten het niet eens, zelfs trachten zij er een mooie schijn aantegeven.

In Het Volk werd verdedigd dat het staats- en gemeentebedrijf er niet alleen is vóor de verbruikers (laat staan voor de erin-werkzame arbeiders) maar ook voor de winst. Wanneer dit eenmaal is aanvaard dreigt nog meer gevaar, dat van bureaukratie en ambtenarij.

De leuze van het staatssocialisme is door de partijleiders in het kamerdebat niet omgezet tot een program van werkelijke en in hun uitvoerbaarheid al half zichtbare hervormingen.

Wat nu het demokratisch program verder bevat is niet veel meer dan wat al jaren lang als wenschelijk en nuttig door allerlei partijen is aangegeven. Het zou stellig veel goeds brengen, indien het werd uitgevoerd. Maar het is vaag en overladen. Het nieuwe zou er alleen in gebracht kunnen worden, indien de demokratie ook waarborgen kon geven, dat deze maatregelen sneller, en heel veel sneller ook, tot stand zouden komen dan tot nu toe ons parlementarisme klaar speelde.

Het sociaal-demokratisch program heeft behalve dit alles een punt, waaraan de leider buitengewoon veel waarde hecht, en dat hij met veel verheffing vooròp stelt. Het overschaduwt als 't ware al het andere. De internationale sociaal-demokratie heeft reeds voor den oorlog gehoopt dat zij een duurzamen vrede kon verzekeren. Toen de krijg toch uitbrak en de arbeidersklassen nergens een werkelijken weerstand boden, heeft zij verslagen gestaan. Maar toen de sociaal-demokratische partijen tijdens den oorlogstoestand geen invloed verspeelden doch juist wonnen, is het geloof aan de vredebewarende macht der arbeidersklassen herleefd. De internationale sociaal-democratie

zou den vrede stichten. Ook dat is mislukt, of liever onmogelijk gemaakt voor het zelfs kon mislukken.

Toch, en terecht zal de arbeidersklasse, in elk land en in elken staat, moeten volharden bij het rechtskundig ideaal van de inter-staatsche-rechtsspraak.

Is dit nu echter een reden om het vóoraan, en als domineerend punt, op het program te plaatsen dat in Nederland een nieuwe politiek moet inluiden?

De belofte dat de Nederlandsche regeering aan de absolute arbitrage zal medewerken, kan zonder eenig vóor behoud worden gegeven. Niemand in ons land is er tegen. Er behoeft niet voor gepropageerd of gevochten te worden. Wat doet het dan op een staatkundig program? Dit is geen geloofsbelijdenis maar een politieke daad van zuiver interne beteekenis, en verkrijgt onmiddellijk iets onwaarachtigs door er beschouwingen aan vast te knoopen, die er niets mede te maken hebben. Dat het demokratisch program, evenals de vroegere programs der partijen van kerkelijkheid of vrijzinnigheid begint met de lucht in te vliegen, inplaats van vooruit te kijken in het directe leven onzer vaderlandsche werkelijkheid, en aan te wijzen wat wij hollanders hier in ons land moeten aanpakken, is een afdoend bewijs dat de oude politieke geest vergeefs probeert zich de schijn van nieuwheid te geven.

* * *

De kans om de grondslagen voor een nieuwe politiek te leggen, hebben onze volksvertegenwoordigers voorbij laten gaan.

Zij krijgen nu binnen kort de kans om te toonen dat zij in staat zijn te oordeelen over een regeeringsbeleid in de moeilijke omstandigheden die de oorlog veroorzaakte, zoodra de voorstellen Treub en Posthuma aan de orde komen.

Die kans is ook van groote beteekenis. Want dan kan de Kamer toonen op welke wijze zij zich er voor verantwoordelijk gevoelt dat ons land goed en krachtig wordt geregeerd. Dat kan zij ongetwijfeld zoo doen, dat zij misschien ook nog wel in staat blijkt om de politieke toekomst niet zoo in 't donker te laten, als dit thans nog het geval is.

15 Dec. 1917.

Muziek

Verdi's requiem[1].

Wij allen meenden hem te kennen, den italiaanschen musicus die ons zoo vaak geboeid had. Wij bewonderden hem in zijn jongere werken, wij beminden de meesleepende hartstocht van Aïda en wij zagen in Othello en Falstaff - werken van een 80 jarigen - de wonderbaarlijkste vizioenen verrijzen. Wij wisten ook dat tusschen Aïda en Othello zijn meesterwerk ontstond, zijn Requiem voor den dichter Alessandro Manzoni en hadden in deze Missa pro defunctis de zeldzame mengeling van doodenklacht en weerstand, van wanhoop en bekoring altijd lief gehad. Maar nooit hadden we in een verrassing, in een openbaring geloofd zooals in deze jongste uitvoering geschied is.

Lag het aan ons, lag het aan de muziek, lag het aan de uitvoering? Het lag waarschijnlijk aan dit alles samen, maar zeker is dat zich een schoonheid openspreidde, die wij in dit Requiem nooit vermoed hadden.

Ik herinnerde mij hoe Nikisch het dirigeerde - met een souplesse, een weekheid en een vaak verrukkelijke weemoed, waar al het coloriet in vervloeide. En zoo is mij dit werk bijgebleven.

Maar nu - De populaire zanger die ons als Troubadour, als Rigoletto, als Radames bekoorde, werd een reus, een verbeelder, een ziener, die hoog en eenzaam staat en spreekt uit andere sfeer.

Reeds de donkere inzet der celli's was geen treurzang meer maar klonk als de eeuwige klacht om het vergankelijke schoon, waaromheen het geheimzinnige ‘Requiem aeternam dona eis’ en het smeekende ‘Kyrie eleison’ als een droeve mijmering beefde, tot die ontzettende en hartverscheurende kreet van de ‘Dies Irae’ losbarstte: geen muzikale illustratie maar een beeld van den ‘Rex tremendae majestatis’ dat leefde en werkelijkheid

1) Uitvoeringen door ‘Toonkunst’ onder leiding van Willem Mengelberg op Zaterdag 22 en Zondag 23 December (Volksconcert).

was; dan nog machtiger, nog geweldiger, warm en bevelend de bede ‘Salva me, fons pietatis.’ Stilte. Maar ook zij klonk en trilde, heel ver en fluisterend (‘Gere curam mei finis’).

Daarna die schoonste droom. In ‘Domine Jesu’ en ‘Lux Aeterna’, een gevlecht van klanken, rankende en omhoogbloeiende, nu een zucht en dan een stralende vervoering.

Naast den beelder der werkelijkheid, naast den schoonheidszoeker hoorden wij voor het eerst den ziener, die plotseling een onzegbare wereld deed klinken, een mystieke kunst, die aan Verdi vreemd heette te zijn. De vertolking van ‘Fac eas, Domine, de morte transire ad vitam’ schonk oogenblikken van hoogste extase en tegelijk van heel ijle, heel vreemde, heel lichtende ontroering. En wie kon zich onttrekken aan de bovenaardsche klanken in ‘Agnus Dei’ en de koele huivering in ‘Libera Me’...

Zoo zou ik kunnen voortgaan, het werk analyseeren, het geanalyseerde samenvatten, problemen behandelen (over het ‘liturgische’ en ‘wereldsche’ in deze Missa) - maar ik wilde slechts aantoonen, hoe het mogelijk is een werk, dat ons allen vertrouwd scheen, te herscheppen tot een geheel nieuw verschijnsel en een gehalte bloot te leggen dat verborgen was maar dat nochtans zijn werkelijk leven blijkt te zijn. Dat dit in de eerste plaats aan de uitvoering en deze weer aan de bezielende en bovenal beeldende kracht van den leider te danken is, zal niemand betwisten. Het was een feest van klanken en een voortdurende roes van schoonheid. Het was de overgave aan een schoone werkelijkheid en het was de onmiddelijke uitstorting ervan, het was jong en blij en toch aangrijpend.

Het is mijn overtuiging dat in geen der europeesche muziekcentra uitvoeringen bereikt worden die zoo volmaakt zijn wat muzikale wedergave betreft en die tegelijk het dieper, algemeener - en daarom meest waardevolle - bedoelen van den schepper zoo zuiver weten te vertolken.

Daarom kan men voor daden als deze niet dankbaar genoeg zijn. Immers zij wekken en dragen in breede kringen het besef van een toonkunst die niet versierend maar beeldend en daarom een macht is gelijkwaardig aan de overige uitingen van geestelijk leven.

PAUL CRONHEIM.

De kerst-engel
Door
W.L. Penning Jr.

Jarig kindje gaf me een wenk -
En met al 't verjaargeschenk
Klepte ik uit de hoogste sfeer
Blij naar 't donker aardrijk neêr.

Kerstlied hoorend zweefde ik rond,
Poosde ik waar ik Kerstlicht vond,
Gláns - uit immergroenen boom
Opgaand als uit sprookjesdroom.

'Wat de Bode ginds ontving,
Stil hier aan de takken hing,
Plukt die vrucht! en viert verheugd,
Kinders, 't feest dat eeuwen heugt.'

Zóó in koude - zóó in nood
Om al duurder, schraler brood -
Wekken stemmen warm en rein
Dank aan 't jarig Kindekijn.

Keerend door besneeuwden nacht
Hoor 'k den WILDEN JAGER rijden,
Doende al doller 't menschdom lijden
Tot hem angst en wroeging wacht....
- U dan, achterst-voor op 't paard,
Volgt - vervolgt al wat ge ontwaart.

4e jaar van den wereld-oorlog.

Boeken, menschen en stroomingen

R. Pannwitz: *Die Krisis der Eurofäischenkultur*

‘Rang und art der französischen tragödie sind verkannt durch das sehr grobe missverstehen seit Lessing und durch die verdunkelung Corneilles mit Racine. Diese geschah schon frühzeitig in Frankreich: Racine erschien menschlicher, schildernder, weicher und psychologischer; jenes hat noch während der herrschaft der Schlegel und Tieck Grabbe in seinem revolutionären aufsatz “über die Shakespearomanie” bekämpft. Selbst der reife Goethe hat neben seiner Shakespeare-verehrung doch zwei tragödien von Voltaire für die deutsche bühne übertragen. Die besten französischen dramen reichen nicht an die besten griechischen, so wenig wie die französische kultur an die klassisch antike, oder auch der Franzose an den Renaissance Italiener, denn hier ist das Christentum die wurzel und das gewächs zu schlank. Aber Corneille ist einem Aeschylus nicht gar so ferne und Voltaire steht nicht unter einem Euripides. Wenn aber Goethe's vornehmliche dramen, Iphigenie, Torquato Tasso und Die Natürliche Tochter etwa Voltaire's Mahomet erreichten, so würde das nicht wenig bedeuten.’

Er is in deze verklaring waars en onwaars. De grootheid van Corneille is veel te lang miskend, vooral in Duitschland. Voltaire's talent als tooneelschrijver was onvergelijkelijk veel grooter dan dat van Goethe. Toch was Goethe's verbeelding, de gestalten-scheppende, meer aan de grieksche verwant dan de typeerende van Corneille; toch is Voltaire, omdat hij de kracht om een

van de klassieken afgeleid theater te handhaven in de felheid van zijn ontkennende geest vindt en niet in de volheid van een vormend leven, de vijand en als dichter de mindere van de klassieken en van Goethe.

Ik kan daarom Rudolf Pannwitz niet onvoorwaardelijk begroeten als een medestander, al heeft hij het zeldzame vermogen zich buiten Duitschland te plaatsen en europeesch te zijn.

Hij is vol belezenheid, vol denkbeelden, vol drang, vol hoop en wanhoop. De oorlog heeft hem een schok gegeven. Hij vraagt zich af of er voor Europa nog een uitweg is. Van huis uit pedagoog, strijder voor verbetering van het onderwijs[1)], heeft Nietzsche's droom van een waarlijk vrije die alle waarden van het oude Europa zou omwaarden, bij hem ingeslagen. Hoe zou het wezen, dacht hij, als de menschen eerst voelden dat ze slecht zijn, dan dat hun eenige doel moest zijn de voortbrenging van die waarlijk goede en vrije, terwille van wie zij bestaan of sterven, die zij dienen zouden, en die over hen zou heerschen? Dan, zooals de kosmos zich beweegt om zijn middelpunt, zou de menschheid zich bewegen rondom die Eene die uit haar was voortgebracht. Maar dat hij de wereld tot een eeredienst van Nietzsche dwingen kan, betwijfelt hij: de mode misbruikte die profeet al tot haar doeleinden. Beter de aandacht te richten op die Oostersche wereld, waaraan ook Nietzsche zijn geestdrift ontvlamde: die beschaving waar menschelijke belijdenis en rangorde gegrond waren in het besef van een kosmische ordening die op aarde maar behoefde te worden nagebootst. Wel niet Zarathustra, maar Gotama Boeddha en Koengfoetse moesten de meesters zijn die ons weer zede en wet leerden en ons ontredden aan richtingloosheid en ondergang.

Van deze gedachten uit ziet hij Europa, en nu wordt ook zijn meening over Voltaire begrijpelijk. Want meer dan Voltaire heeft hij Rousseau gelezen. Als pedagoog kan hij niet anders dan hem bewonderen: - ‘sobald es sich um ein problem pädagogik handelt kommt kein pädagoge neben oder

1) Zie in De Beweging van Nov. 1911, Dr. C.G.N. de Vooys: Revolutionaire Stromingen in de Opvoedkunde van het Jonge Duitsland II, blz. 165 noot.

nach Rousseau in betracht und die empörung der spätern gegen ihn ist fast immer ein zeichen der angst vor seinem radikalismus; er ist der feinste und reifste kenner des kindes, eine kenntnis des kindes gibt es seit ihm, er ist in dessen beobachtung beurteilung behandlung voll klugheiten zartheiten vornehmheiten, ein meister der unterscheidungen und der nuance, er weiss wie keiner den weg zu vereinfachen und trifft unzählige male den einzig richtigen'. Maar dan noemt hij hem 'das unendliche dreckgenie' dat de mensch als goed zag, de beschaving haatte en boven haar de natuur stelde. Voltaire daarentegen kende de mensch als kwaad en vereerde de beschaving boven de natuur.

'Der deutsche ist ein schüler Rousseaus' zegt hij. Ook dat is waar en zijn grootste leerling was Goethe, die toon en motieven van de Nouvelle Héloïse nog rijkelijk in de Wahlverwandtschaften aanwendde. Nochtans zijn die beide werken, en het fransche, het genialere, niet minder dan het meer toepaste duitsche, ieder een beschavings-bouw en geenszins uitingen van een verstroomende natuurdrift, van de vormeloosheid, de 'verpöbelung' zegt Pannwitz, die in 'het heroïsme en de hysterie van de oorlog' eindigde.

Voltaire, als de heksluiter van het verleden, de laatste van een groote welgevoegde beschaving, heeft zijn sympathie; Rousseau als de bron van de nieuwe tijd haat hij. Nietzsche en het Oosten zijn de lichtpunten van zijn beschaving-herstellende toekomst-droom. Een drie-ledige kern dus van sympathie, haat en verwachting, waaromheen hij zijn belezenheid, zijn invallen, zijn toorn, hoop en wanhoop bewegen laat.

Door een overzicht is dit geheel van uitingen niet te verduidelijken. De ideeën van denker en droomer steken overal in de stof van de literatuur-kenner: de aperçus van al te algemeene juistheid wisselen af met de al te ongeklaarde opeenhooping van indrukken. De schrijver zelf heeft het gevoel dat, misschien na tientallen jaren, als de stof in hem bezonken is, hij van dat innerlijke weten uit en niet van een al te persoonlijk eenmalig voelen, zijn gedachte nog eens schrijven moest. Wat hem belette te wachten was de drang alles wat in hem was nu uit te storten, het geloof dat in dit tijdsgewricht de wereld behoefte

had haar eigen geestelijke inhoud te zien zooals zij nu in hem, Pannwitz, woelde.

Want dit is zijn overtuiging: hij gelooft dat de inhoud van het europeesche geestesleven in hem is overgegaan. Stel dat buiten u, denkt hij, en de wereld zal zien, hoe ze was, hoe ze werd, welk gevaar haar dreigt, hoe redding mogelijk is.

Maar met dat de sluizen opengaan, kruisen en bliksemen de lijnen van liefde haat en verwachting door een volte die weinig minder dan een chaos is. Renaissance en fransch klassicisme, engelsch naturalisme, de germaansche literatuur van IJsland en daarin de fijnere lijn van de - immers oostersche - Kelten, aanstonds overslaand naar het Schotland van Ossian om in de duitsche romantiek te herrijzen. Hoogst belangwekkende karakteristieken, instantanés van lezing soms: Swift, Milton, Pascal, Bacon, Sterne, Poe, Emerson - ik noem maar door elkaar, en van alles en nog wat, want een uiteenzetting van de figuur waarin ze voorkomen, zou het boek zelf zijn. Overal een wriemeling van werkelijke hoewel onvolledige belezenheid, maar waarvan de beoordeelaar zich niet kon los maken, van oordeelen die treffen door hun bondigheid, dan weer door hun vaagheid verbazen, van grootsche uitzichten en van een tot obsessie geworden turen op het oogenblik.

Het oogenblik: de oorlog met zijn verschrikkingen, moet op dit zwaarbeladen brein verbijsterend gewerkt hebben. En toch - hoe helder blijft het en hoe klaar stelt het sommige doelpunten.

Er is de engelsche richting, dat wil zeggen: de stoffelijke wereldbeheersching door het bezit van de zeeën. Er is de noodzakelijkheid dat uit de chaos een heerscher opkomt: een gedroomde mensch, of wel een werkelijke die de gedroomde vertegenwoordigt. Napoleon was tenminste een imperator die een vrije beschaafde mensch in een fransch-europeesch rijk wou voortbrengen. Maar zijn mensch, de mensch van Rousseau en Kant, was de natuurlijke, de mensch die zijn eigen doel was, niet de geestelijke die bestaan zou terwille van een hoogersoortige. Toch een imperator, die gevierd zou zijn als hij geslaagd was, die gehoond wordt omdat hij gevallen is. De engelsche richting, ook al bewerkster van de Revolutie, had op hem de overhand. Daarna kwam Bismarck die het duitsche rijk maakte.

Wat zou hij anders doen! Het was een noodzakelijkheid van saamvoeging, van vastlegging, - ‘darum sagt man in Deutschland für die Bismarcksche reaktion organische entwicklung’ - maar het was geen imperium en van het geestelijke imperium was het wel 't tegendeel. Zelfs de beschaving die Goethe dan toch begonnen had kon door het rijk niet voortgezet, zelfs niet behouden worden. Een duitsch-slavische macht, de pruisische, drong het rijk tot wedijver met Engeland. Zijn, van Duitschland gezien, de Engelschen slecht? Zij doen immers niets dan wat Duitschland zelf graag deed. ‘Man muss England lange unglücklich geliebt haben und dann von ihm dupiert worden sein um es so unvernünftig zu hassen wie Deutschland jezt tut.’

Pannwitz stelt aan het begin van zijn boek de besliste uitspraak: ‘Wenn die liebe zum vaterlande der oberste wert ist sind die liebe zum leben im ganzen und zur grösse des menschen zweite werte geworden’. Wat zou het uitmaken, vraagt hij verder, als Duitschland zijn vloot verbrandde, als het zich verbond met Rusland, als het zich een grens van invloed stelde in Azië, en koloniseerende landmacht werd en bleef. Is er dan geen ander ideaal dan dat van deze stoffelijke heerschappij over de wereld? Is het hoogste ideaal niet de volkomen menschelijke vrijheid, waartegenover alle stoffelijke bezit waardeloos wordt? Hoe dan als de hoogste verwachtingen van de mensch aan zijn tijdelijke machtsgrootheid worden vastgelegd? ‘Wenn zum beispiel für ihn ausgeschlossen ist dass der Russe einmal den neuen menschen gebäre oder die erde zu ihrem heile beherrsche? Oder dass der Deutsche seine weltmacht erst verlieren müsse ehe er sein letztes bestes hervorbringe und der welt schenke? Nicht dass derlei warscheinlich sei oder unwarscheinlich, aber solange es kurzhin nicht sein soll steht der mensch im Deutschen unter dem despotismus des Deutschen im menschen.’

Sterker kan zeker het a-nationalistische idealisme niet worden uitgesproken. Het is boven-volkelijk, wat niet zeggen wil dat het inter-nationaal is. Het inter-nationale behoort evengoed als het nationale tot de orde van werkelijkheden die deze schrijver niet wil. Hij wil de volkomen idealistische droom: de geboorte, uit Duitschers of anderen, van de nieuwe mensch die de wereld weer in overeenstemming met het heelal naar vaste wetten regeeren zal.

Jaren geleden heeft Rudolf Pannwitz betrekkingen met de dichters van de Blätter für die Kunst onderhouden. Hij voelt zich nog altijd verwant aan hen, handhaaft nochtans een eigen houding, en ik geloof niet dat zij hem thans tot de hunnen rekenen.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Verzen, door Thora Rietbergen, Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon.

Het is weinig en toch is het veel: jong te sterven en dan een boekje natelaten dat de levenden noopt avond aan avond stil naar u te luisteren.

Thora Rietbergen moet zich door het bezit van het zangerige en beeldende woord gelukkig gevoeld hebben. Zij oefende het voortdurend. Zij trachtte er haar diepste ontroeringen zoowel als haar indrukken in uittespreken. Haar verlangen liefde te ontvangen en te geven, haar behoefte aan zielsverheffing en zuiverheid, haar omgang met de dingen en verschijnselen die haar omgaven, hetzij het de voorwerpen in haar kamer waren of de landschappen, vergezichten en lanen die haar wandelingen begeleidden. Zij was niet sterk - ‘de hartslag van het leven slaat in mij gering’ lezen we - en er is als een stille wijze schikking om haar heen, als een zachte beperking van behoedende omstandigheden, die haar het leven mogelijk maakten; een noodzaak om de begeerte naar grootheid, geheelheid, uitbreken tot hooger en sterker vrijheid - een begeerte die haar soms verhief, soms door het uitblijven van zijn bevrediging ontmoedigde - te temperen, te bedwingen, te doen wijken voor de vrediger vreugden die ze zich vergunnen mocht. Maar deze noodwendige begrenzing strookte tenslotte met haar aanleg. Zij kon niet alleen zonder moeite maar met zich verdiepend genot haar aandacht bepalen tot een kom met chrysanthen, - het blauw van de kom werd diep en warm door het geel van de bloemen -, of tot een cloisonné juweelkistje - met de vinger de fijne gouden bloemarabesken volgend bewonderde ze de wijsheid in hun teekening. Als teerwitte rozen

tegen het oud satijn van roodpaarse gordijnen fluweelden, dan nam ze deel eraan als aan een gebeurtenis en ontwaakte haar scherts zelfs: hoe kozen die twee met elkander, dacht ze. En: ‘'k Wist haar zoo wuft niet te zijn, mijn koel-blanke rozen’. Zoo gaf ze in haar woorden de dingen weer en tevens in de ritmen haar aandoening. Het vers, de ritmische beweging, scheen haar als een droomwezen te omzweven, voordat het woorden vond waarin het zich uitbeeldde. Zij leefde ermee. Zij was er gelukkig door. ‘Er is zooveel niet noodig voor geluk’ zei ze dan. ‘Een stille kamer, warm in lampenschijn, wat blanke bloemen, rustig klokgetik, een enkel woord, gezegd in samenzijn’. Maar wat deze dingen tot dit geluk maakte was haar dichtende innerlijk. Dat innerlijk droeg zij ook mee als ze buiten was, als telkens weer onder haar liefhebbende blik de schoonheid van de dingen haar zichtbaar werd en als uit een vergetelheid te ontwaken scheen.

Er is afzondering in dit boekje, maar het is niet enkel de uiterlijke van eene die tot behoud van haar krachten in een beschermde stilte leeft. Het is veelmeer de innerlijke van iemand die het leven alleen in de harmonische vorming en beelding kennen wil, waartoe de aandoeningen van haar ziel en zinnen - mits ze niet gestoord worden - zich vereenigen. Kristalliseering van droom, van gemoedsbeweging en indruk tot ritmen en woorden: dichter- en kunstenaarschap, zoowel aan sterken als aan zwakken eigen: ingeboren noodzaak van groei en voortbrenging.

Zulke afgezonderden hebben hun eenzelvigheid. Maar wie terwille van een eigen diepste drang zich het toomlooze oplaaien verboden heeft, ontzegt zich daarom niet de liefde voor anderen. Alleen legt hij ook haar de adel op van belangeloosheid en zelfbeheersching. Ik zie niet dat Thora Rietbergen in eenig opzicht haar vrouwelijkheid geweld heeft aangedaan. Niet alleen liefdeverlangen, maar ook wat men liefde-geluk en liefde-leed noemt, moet zij gekend hebben. Ook het laaiend vuur waarvan ze zegt dat het telkens weer opvlamt, het ‘kampend vuur dat nòg niet werd gebluscht.’ ‘Ik wilde soms wel als dat roofdier zijn’ zegt ze. ‘'t Geluk mij grijpen als het dier zijn prooi. Maar ik loop

heen en weer in enge kooi, of knipoog, vadsig lui in lampeschijn...' Doch de ware aard van haar liefde spreekt ze uit in 'Als Solveig.'

> Als aan het einde van dit leven je gevraagd wordt:
> 'Waar waart gij al dien tijd?'
> zooals het aan Peer Gynt gevraagd werd aan den fjord,
> o weet mij dan bereid
> te zeggen als schoon Solveig in haar liefde deed:
> 'Hij was bij mij...'
> Want weet dat ik om jou zoo bitter leed
> als jij om mij.
> Ik weet dat welke daden je ook deedt,
> je eigen innerlijk niet werd besmet;
> ik weet het zóó, en dus herhaal ik het:
> 'Gij waart bij mij, door mijne liefde omkleed...'

Als deze dichteres langer geleefd had...Als de onvolkomenheden die nu haar uitdrukking nog belemmerden haar waren aangewezen en zij de kracht gehad had...Maar wat baat het! Niet als een boekje met onverbeterlijke gedichten, maar als levende gemeenschap met de jonge vrouw die er zich door kennen doet, die ik niet kende, en die ik, fantazeerend allicht, heb trachten te teekenen, zijn ons deze verzen waardevol.

Liederen door Jacob Israel de Haan, P.N. van Kampen & Zoon, Amsterdam 1917. *Gedichten* door P.N. van Eyck: Het Ronde Perk, Lichtende Golven, 1917 Maatschappij van goede en goedkoope Lektuur. *Getijden* door Jan Prins, Amsterdam 1917, W. Versluys.

Drie dichters over wie ik vroeger, een of meer malen, uitvoeriger of beknopter, geschreven heb. Zij vestigen en ontwikkelen zich.

De Haan is het vloeiendst en breidt hier naar alle zijden dat menschelijk meegevoel uit dat hem vrienden en verwanten doet vinden in alle wereldstreken en hem bewogen doet deelnemen aan het lot van russische ballingen en aan het leed en het onrecht van de wereldoorlog. Van Eyck, altijd aan een ingeboren smart

ontheffing zoekend in geestelijke verrukkingen, is het innigst en het hartstochtelijkst en openbaart zich hoe langer hoe meer als niet de tusschen uiterlijke bekoringen heen en weer gaande genieter en droomer, maar de van binnen uit gerichte, de door een inwendige drift bezielde dichter en overtuigde. Jan Prins, de gezonde zorgzame dichter van Tochten, beweegt in zijn nieuwe werk, de Getijden, zijn evenwichtige volzinnen niet minder zorgzaam, maar met dieper wijsheid en vromer ingetogenheid om de vrouw die hij in het middenpunt van zijn leven stelt.

Drie dichters dus die elk voor zich een wereld en een wijs van leven vertegenwoordigen en die dat doen met eigen middelen en naar eigen maatstaf.

Lees de aanhef van De Haan's Aan Oscar Wilde:

> Reading: schrei niet, hier is het wreed gebouw
> Waar een Dichter in den tredmolen liep,
> Dorst leed, honger, op een plankenbed sliep,
> Teedre handen stuktrok aan 't geteerd touw.

en begrijp dat deze plotselinge, door indrukken gezweepte en door meegevoel gebonden gemoedsbeweging uit een heele andere aard voortkomt en een heel andere zegging beteekent dan de breede verzadigde rust waarmee Jan Prins zijn indrukken gaaf en bezonken onder de stemmingen van zijn liefde brengt.

> Wij kwamen, met den vloed, de Botlek uitgevaren,
> De volte in van de Maas. De late middagzon,
> Die op de zeilen scheen en schitterde in uw haren,
> Bestreek rivier en land, en gaandeweg begon
> Alom zich bij den wal de schaduw uit te breiden.
> Maar de avond was nog lang, en zonder zorg bereidden
> We ons voor op zijn verwacht en welkom vergezicht
> Van uren-, uren-diepe stilte, koelte en licht.

Hoe anders ook dit weer dan Van Eyck's Vereeniging:

> Wel zijt gij ver, toch ben ik niet alleen,
> Ik overdacht uw diepe warme woorden,
> En 't zoet geluk drong door mijn leden heen
> Van toen mijn oore' uw zachte spreken hoorden.

Nu ben ik saam met u, mijn ziel verbrak
De grenzen van mijn lijf, haar adems hingen
Doorgloeid van 't vuur dat mijne liefde ontstak,
Rondom mij heen als flonkerende kringen.

Ik denk aldoor, aldoor aan u en 't is
Als gaan de kringen mijner liefde groeien,
En alles wordt verzaad van lichternis
Want in mij voel 'k àl sterkre ontroering gloeien.

Het levend middelpunt van wat me ontglijdt,
Voel 'k buiten mij mijn wezen zich verspreiden
En altijd voort, tot waar gij eenzaam zijt,
Mijn lichte liefde als cirkels glans verwijden.

En 'k weet, mijn lief: dat al dit licht me ontvliet,
Zich uit mij dringt om tot uw ziel te komen,
Het kan slechts zijn omdat in 't ver verschiet
Gij zelf dezelfde weg vondt voor uw droomen.

Want ook uit u stralen de kringen uit,
Ook gij doorgloeit hen met uws harten branden;
Gij die voor mij uw diepste ziel ontsluit,
Gij braakt als ik der leden enge wanden.

Nu zijn wij vrij, uw ziel stroomt naar mij heen,
Uw licht, uw gloed, uw liefde vloeit tezamen
Met mij, mijn gloed, mijn ziel, en dicht inéén
Schijnt ééne glans waar twee tezamen kwamen.

En schoon gescheiden, zijn wij daar uw gloed
Zich mengde met de mijn, toch gansch verbonden,
Vereenigd stuwt nu sterkrer golven vloed
Steeds wijder om de harten waar ze uit bronden.

Gescheiden, ja - wat is uw lichaam ver,
Kon ik u gansch met mijne liefde omvangen!
Toch zijn wij als een ronde dubbel-ster,
Voor de oogen één, door zelfde glans omhangen.

En 't kringen onzer liefde ging zóó wijd,
Dat ieder mensch die tot ons licht zich wendde,
In wiens gemoed ons hel geluk zich spreidt,
Als eenheid voelt wat hij als tweeheid kende.

De wereld heeft voor ónze vloed geen dam,
Geen wolk kan onze lichternis versperren,
Gij zijt van mij, ik ben van u, één vlam
Brandt uit ons beider harten naar de sterren.

De schok van het menschelijk meegevoel in De Haan, de adel van een natuurlijke liefde in Jan Prins, de strooming van de geestelijke liefde in Van Eyck, zijn achtereenvolgens uit de drie aanhalingen duidelijk. Alleen wie ze verstaan, dat wil zeggen beleefd heeft, en daardoor besef kreeg van de maat waaraan die dichters willen gemeten worden, kan in elks werk naar zijn ware maatstaf onderscheiden tusschen het meerdere en het mindere.

Als dan De Haan zijn gevoel soms te makkelijk vloeien laat, als Prins' bewondering voor de schoone wereld ebt tot een al te kalme bezadigdheid tegenover al het bestaande, als Van Eyck zijn wereldsmart te dogmatisch neerschrijft of zijn verheffingen te intellektueel uitspint, zal men in die grenzen en schaduwen van hun dichterschap niet de uitdrukking zien van hun beteekenis. Die ligt in hun middenpunt: in dat moeilijk ervaarbare, dat onnabootsbare, dat alleen gekend kan worden door hen die uit innerlijke behoefte tot hen kwamen, en hen liefhadden en bewonderden eer ze oordeelden.

Vondel en de Regeerders van Amsterdam, door A.J.M.H. Schillings, Proefschrift uitgegeven bij A.H. Kruyt, Amsterdam.

Het is goed dat soms jongelieden onder hooggeleerd opzicht eenig onderdeel van een stof langs voorgeschreven lijnen ordenen. Zij helpen zoodoende bescheidenlijk het eigenlijk-wetenschappelijke werk voorbereiden; dat namelijk daarin bestaat dat met zoo volledig mogelijke kennis van alle onderdeelen een ruimer of dieper beschouwing van het geheel verkregen wordt. Ruime of diepe beschouwing kon daarom van A.J.M.H. Schillings niet gevergd worden, toen hij onder leiding van prof. te Winkel Vondels verhouding tot de amsterdamsche regeerders uit zijn gedichten vaststelde. Hij heeft zijn taak zelfs niet te eng opgevat, daar hij ook sommige gedichten die de landsregeering, Frederik Hendrik, en de bloedverwanten van amsterdamsche regeerders betreffen, in

zijn onderzoek betrokken heeft. Maar heeft deze jonge Limburger, bij het schrijven van dit, in dubbele zin amsterdamsche proefschrift, niet al te enge grenzen gesteld aan zijn horizon? Als men zijn opstel leest, als men zijn aanhalingen en zijn noten naslaat, dan kan men toch niet anders dan opmerken dat hij, achter de dikke deelen van dr. te Winkel's Ontwikkelingsgang gezeten, zich alle uitzicht, niet alleen op tal van belangrijke Vondelaars, maar ook op de oorspronkelijke vindplaatsen van gegevens omtrent Vondel en zijn tijd heeft afgesloten. Hij heeft Leendertz' Leven gelezen, Brugmans' Opkomst en Bloei van Amsterdam geraadpleegd en van sommige uitgaven aangaande de amsterdamsche vroedschap gebruik gemaakt; maar hoe verbluffend vreemd is deze discipel van een hooger-onderwijs-inrichting gebleven aan die heele veelzijdige Vondel-studie, die uit een nieuwe bewondering voor Vondels dichterlijke grootheid voortgekomen, sedert 1890 onze blik op zijn werk gescherpt en door boeiende beschouwingen onze belangstelling levend gehouden heeft. Ik geloof niet dat de schuld hiervan aan de schrijver zelf ligt. Als hij voor de een of andere vondst niet verwijst naar de vinder, maar naar prof. te Winkel's Ontwikkelingsgang, als hij niets blijkt te weten van een leidsche Vondel-studie, niets van een katholieke, niets van Koopmans' studie over Vondels symbolisme, dan is dat niet de schuld van de leerling maar van de meester, zij het dan een onwillekeurige schuld. Want zeg niet dat de Heer Schilling veelzijdig onderlegd kon zijn zonder dat dit juist uit zijn proefschrift had behoeven te blijken. Het is niet zoo: even getrouw als hij nu zijn beperkte materiaal vermeldde, zou hij het dan zijn ruimere gedaan hebben; dat hij ervan zwijgt bewijst dat het buiten zijn gezichtskring viel. Bovendien: er is in zijn werk nog een algemeener trek die de opgenoemde tekortkomingen eerst mogelijk maakt; namelijk de geest waarin het geschreven is. Het is die geest van gelijkvloersche literatuur-beschouwing die niet uit overgave en bewondering voortkomt, maar uit burgerlijke zelfgenoegzaamheid en alledaagsche verstandigheid. Het is die geest waaraan alles voorbijgegaan is wat, van tachtig af, de harten gestemd en de oogen geopend heeft voor de schoonheid van vers en proza, de geest die, tot onnoemelijke schade van ons volksleven en ons onderwijs, is voortgegaan in onze letteren niets anders te

zien dan een onderwerp voor schoolsche boekhouding en vaderlandsch-banale bespiegeling. Het is de geest, die te Amsterdam en overal waar hij, dank zij prof. te Winkel, zich kon doen gelden, de studie van de nederlandsche literatuur tot een zielloos rangschikken van wetenswaardigheden en tot een oefenspel van moraliseerende waardeeringen gemaakt heeft, zonder verheffing en zonder scherpzinnigheid. Wetenswaardig is zonder twijfel alles wat door de belijders van dit soort geleerdheid wordt bijeengevoegd: het ontleent zijn wetenswaardigheid aan zijn onderwerp en niet aan zijn behandeling; maar wanneer de jeugdige geleerde die mij aanleiding geeft dit te schrijven, Vondels Amsterdamsche Kakistorie ‘werkelijk ergerlijk’ vindt en 't ‘allerminst te verwonderen’ noemt ‘dat de regeering tegen dergelijke uitingen van onkieschen en bandeloozen vechtlust opkwam’, dan teekent hij daarmee juist die lagere moraliseer-lust die wij in tachtig uit de literatuurbeschouwing wenschten uittewerpen, maar die ik eenige jaren geleden in Leendertz' ‘Leven van Vondel’ had aftekeuren en die in prof. te Winkel haar ambtelijke vertegenwoordiger heeft. Amsterdamsche Geest? als ik vragen mag. Het is dan tijd dat hij wordt uitgebannen. Hij is immers noch gericht op het verstaan van de letterkundige geschiedenis, die ons in het Renaissanceschimpdicht nog wel wat afschrikkenders - zoo ge wilt - doet kennen dan Vondels bij vergelijking onschuldig gehekel, noch op het verwekken van de smaak die ons de schoonheden van de dichtkunst op zichzelf onderscheiden doet, noch op het spannen van alle krachten tot die hoogere gestemdheid waarin een groot dichter op ons kan inwerken. Geschied-wetenschappelijk, estetisch, en ook ter sterking van een hoogere moraliteit moet Vondel, moeten al onze dichters, anders gezien worden dan in de enge, lichtlooze en laaggelegen sfeer van dit amsterdamsche onderwijs mogelijk was. Voortaan tenminste moeten wij bedenken dat Amsterdam in Europa ligt.

***Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot-Nederland*. Met inleiding en woordverklaring door E.C. Pienaar B.A.J.H. de Bussy, Holl.-Afr.; Uitg. Mij. v/h J. Dusseau & Co. 1917.**

Van de ‘Nodige en overbodige opmerking(en)’ die de saam-

steller aan zijn Inleiding vooraf laat gaan is de eerste noch noodig noch overbodig: ze is eenvoudig een denkfout. De nederlandsche lezer wordt daarbij namelijk aangemaand te bedenken, ‘dat 't afrikaans niet gehoord en bezien wil worden met 'n *Nederlands* oor en oog.’ Wij kunnen toch moeielijk anders, waarde heer Pienaar. En gesteld zelfs, wij konden onze nederlandsche aard zoozeer verloochenen dat wij met andersoortige oogen en ooren gewaarwerden, zou dat dan wel gewenscht zijn, waar gij het bestaan van een ‘Groot-Nederland’ blijkt aan te nemen, waartoe dan toch ook het Afrikanerdom behoort. Ik geloof dat ge dan ook met uw eerste opmerking niets bedoeld hebt dan wat ge beter in de tweede zegt: wij moeten bedenken ‘dat 't afrikaans geen nederlands wil zijn en derhalve ook niet als gebroken of verminkt Nederlands mag worden beschouwd.’ Nog juister zoudt ge u hebben uitgedrukt als ge ook in deze, zooals ge in een volgende opmerking doet, van ‘europees-nederlands’ gesproken hadt. Want het afrikaansch is werkelijk, zooals ook gij gelooft, een loot van de nederlandsche taalstam, al is het, zeer zeker, een eigenaardig gegroeide en vergroeide loot.

Dit boekje is een zeer goed hulpmiddel voor hen die b.v. door dr. C.G.N. de Vooys' Historische Schets van de Nederlandsche Letterkunde bekend werden met de hedendaagsche Zuid-Afrikaansche dichters. Zij vinden er de historisch belangrijke gedichten van Celliers, als Die Vlakte en Die Ossewa, ook zijn treffende regels op de dood van President Steyn, een aantrekkelijke keus uit Totius, een vrij goede uit Leipoldt, en verder uit Malherbe, H.H. Joubert, C.J. Langenhoven, Eugène Marais, A.D. Keet, Theo Wassenaar, H.A. Fagan.

Van de drie laatsten, de jongeren, is A.D. Keet het levendst en dichterlijkst. Van Leipoldt zijn gedichten opgenomen die we hier nog niet kenden; met verlangen zien we uit naar zijn nieuwe bundel. De Inleiding van E.C. Pienaar geeft alles wat de lezer aan voorafgaande kennis noodig heeft. In de lijst van hier te lande verschenen opstellen over de literaire beweging in Zuid-Afrika zie ik mijn artikel De Poëzie in Zuid-Afrika op Febr. 1914 gesteld; het verscheen in De Beweging van Nov. 1913.
A.V.

De kerst-engel droef opwaarts
Door
W.L. Penning Jr.

Hoort - uit sneeuwstorm hoort de klacht
Van den WILDEN JAGER schallen,
Hoefslag daavren, zweepslag knallen...
Hoort als boete in Heiligen Nacht
Des Gewetens booze jacht!

Gij legioenen euveler Jagers,
Die den loop der wereld stremt!
Hoort ge uw Krijgs-rit overstemd,
Ziet ge uzelf als boetedragers?
Ziet ge uw schim, in woeste vaart
Stuurloos achterst-voor op 't paard,
Stóm van ziels-ontzettend lijden
Roemloos, eerloos! mederijden -
Nóóit ontkomend waar ze op staart?
Nóóit het jaar van Vrijspraak waard,
Dat des Wilden Jagers geest
Wacht na boete op 't Hooge Feest?

Droef zie 'k om naar U en de Aarde:
Hel uit zwartheid opgelaaid,
Stort in puin wat de eeuwen baarden,
Keert tot slijk de ontvolkte gaarde - -

Ach, hoe 't kermen herwaarts waait!
Almeer driest haalt gij naar onder
Wat in 't luchtruim thuis behoort;
Bliks'mend flitst uw oorlogswonder,
Als een hoonlach holt zijn donder
Over 't wee van 't menschdom voort.

Vál van 't menschdom dreigt aanstaande,
Onder nieuwe dwingelandij?
Talloosheid van moord begaande,
Straks e l k a a r vernietigt gij?

Geen van u geeft zich gewonnen;
Valsche trots wil niet terug?
Onder valsche leus begonnen,
Braakt gij achter u de brug?

Telt, gij veler volkren machten!
Allerzijds verspilde krachten;
Telt wat heerschzucht, nijd en haat,
Wat uw winzucht brouwde in 't ende:
U, in spijt van legerbenden,
Volgt, vervolgt, - hoe ge u moogt wenden,
G r i j p t het foltrend spook van 't Kwaad.

Poost, bekomt. In Kerstnacht-droomen
Ziet all' zeeën, ziet all' stroomen,
Ziet al 't land een vrij gebied;
En naar grens-verwijding niet,
Noch heldhaftigste onderzaten,
Schat de aanzienlijkheid der staten -
Schat naar Menschen-recht en vreugd
Staten, rang en staatmans-deugd.
Schoon voor God is 't b l i j d e leven;
Ziet er al wat leeft naar streven,

Tusschen rouw en hartzeer uit,
Zoo ge uw Hoogmoed overwinnend,
U voor God en mensch b e z i n n e n d ,
Wereldschande erkent en stuit.

Zoekt, nu lang getergde Slaven
Troon en zetels ondergraven,
Zóékt, b o u w t Vrede: breekt uw zwaard,
Om een wereld te bevrijden!

Zinsverbijsterd b l i j f t gij strijden?
Zelfverblinden, zelfmisleiden,
Wonder Gods redde U en de Aard!
Hoopvol kwam 'k als Liefdebode -
Onverzoenlijkheid ontvloden,
Keer 'k weêr treurend Hemelwaart.

De regeeringstaak in de naaste toekomst[1)]

Door
I.P. de Vooys

Zoolang menschen een maatschappij vormen, verlangen en streven zij naar wat steeds als een der eerste goederen gold, de vrijheid. Even zoolang is gebleken, dat er niet alleen geen orde, maar ook geen werkelijke vooruitgang, en daardoor ook geen volledige vrijheid mogelijk is, zonder een krachtige en bekwame regeering. Regeeren is steeds noodzakelijk. Maar ook is het een kunde van uiterste zeldzaamheid.

Goed regeeren eischt een combinatie van karakter en talenten, die slechts bij weinigen wordt aangetroffen. Slecht en onvoldoende regeeren prikkelt het verlangen en het streven naar vrijheid tot ongeduld, en jaagt het tot opstand.

De geschiedenis der menschheid is daarvan een doorloopend bewijs. Tusschen de polen van anarchie en tyrannie is gedurende eeuwen, ten koste van ontelbare offers en door de toewijding en de geesdrift van millioenen, een wereld gesticht, waarin men aldoor tracht de vrijheid te waarborgen. En dit werd gezocht door de vestiging en de handhaving van het recht. Dat werk is nog verre van voltooid te zijn. Drie en half jaar lang is thans de wereld geschokt door een ongebreidelde strijd om de macht, een strijd, die echter tegelijk samengaat met de heftigste pogingen om velerlei soort vrijheid te verdedigen of te veroveren.

1) Lezing, gehouden voor het Delftsch Studenten Debatgezelschap ‘Vrije Studie’.

Vrijheid der zee, vrijheid der kleine natiën of rassen en sociale vrijheid.

Te midden van deze beschavingscrisis zuchten nog steeds nationaliteiten en rassen onder het juk van overheerschende volken, en zij beproeven de band van den staat, die hen gevangen houdt, te doen springen. Bij andere volken zijn het de standen die lang staatkundig ondergeschikt gehouden zijn, en die nu om machtsontplooiing tegenover de oude orde van zaken vragen. En eindelijk gaat er ook een roep om sociale vrijheid van bezitlooze loonarbeiders en kleine boeren tegenover de bezittende klassen en grondeigenaars. Door het tumult, waarmee dat streven de wereld vervult, blijkt duidelijk dat het recht onder de beschaafde volken nog volstrekt niet gebaseerd is op de gelijkheid der individuen. Die gelijkheid is toch slechts dan volledig en niet alleen politiek, juridisch of sociaal, indien zij de zuivere uiting is van werkelijk doorvoelde broederschap.

In de beschaafde staten heerscht het recht slechts voor zoover en zooals het in de wet is vastgelegd. Wetgeving is daar een permanente taak. En voorts heerscht het recht slechts zoover de wet inderdaad wordt gehandhaafd. Dat handhaven eischt een macht, die de regeering behoort te bezitten en uit te oefenen.

Regeering en vrijheid zijn daarom geen tegenstelling, want de regeering is er juist om door wetgeving en wetshandhaving de vrijheid te verzekeren, maar ze kunnen toch een tegenstelling worden. Zoodra de wet niet aan het rechtsgevoel beantwoordt, en zoodra de regeering haar taak niet begrijpt, of niet in staat is die uittevoeren, ontstaan er misstanden en is vrijheidsbelemmering in eenigerlei vorm daarvan het noodzakelijk gevolg. Niet echter steeds voor allen, maar dikwijls ten bate van enkelen en ten nadeele van anderen.

Om de verlangde vrijheid met de noodzakelijke regeering in een organisch verband te brengen, werden en worden staatsinrichtingen ontworpen en ontwikkeld, die men gewoon is samen te vatten onder den naam van demokratie. Ook dat werk is nog verre van geslaagd of voltooid. Om demokratie roept nog de geheele wereld. Wie zich nóch door de tijdsgebeurtenissen, nòch ook door de al te reëel voorgestelde maar inderdaad nog vage begrippen van recht en demokratie laat verwarren, ziet duidelijk dat

aan de menschheid thans twee groote problemen zijn gesteld, aan wier oplossing op nieuw ontelbare offers en veler toewijding en geestdrift gewijd moeten worden. Het eerste en meest algemeene probleem is in deze dagen het sterkst op den voorgrond gebracht. Het betreft den door alle eeuwen heen zoo vurig verlangden eeuwigen vrede, die verkregen zal worden zoodra recht en wet niet alleen binnen elken zelfstandigen staat, maar ook boven alle, in een bond vereenigde, staten, gezag en macht zullen hebben.

Het tweede probleem schijnt daarbij vergeleken nietig. Het raakt de vraag hoe de demokratie waarborgen schept om een goede regeering te verkrijgen. Dit wil zeggen eene regeering die haar taak ziet als werkelijk, als dringend en als door god opgelegd, en die deze taak dan ook zonder schijnvertoon van naar rechts en links en achteruit te kijken aanvaardt en voltooit. Eene regeering bedoel ik daarom, die de, in velerlei juridische en sociale vormen, bereikbare vrijheid ook tot een werkelijkheid maakt. Dit probleem schijnt slechts onbeduidend alsof dat regeeren van zelf wel terecht zal komen. Zoo zou menigeen het ook graag opgevat willen zien. Het spreekt niet zoo tot iedereen als de eeuwige vrede en de statenbond. Het is ook veel eenvoudiger om iets te *willen*, dan om het te *kunnen*.

Voor ingenieurs is echter dat verschil al te duidelijk. Aan personen die mineralen willen ontginnen, tunnels willen boren, rivieren willen overbruggen is geen gebrek. Het komt er echter op aan mannen te vinden die het *kunnen*, en...het komt er ook op aan, dat die mannen in staat gesteld worden het goed te *doen*.

Zoo is ook de oplossing van het tweede probleem ter verkrijging van eene demokratie die *kan* regeeren een noodzakelijke voorwaarde om de *wil* der internationale demokratie tot stichting van een statenbond om te zetten in een daad. De eeuwige vrede en de wereldvrijheid zijn luchtkasteelen, schoone denkbeelden, indien zij niet gebouwd worden op de grondslagen van goed geregeerde demokratiën. Dat te verkrijgen is niet zoo eenvoudig. Het is zelfs niet gemakkelijk uiteentezetten wat het verschil is tusschen *niet kunnen* en *wel kunnen*. Veel anders toch staat het met *niet willen* of *wel willen*.

Ieder politicus, die voor zijne kiezers optreedt, is er vol van

wat hij wil en van wat hij niet wil. Maar wie beoordeelt of hij iets kan, en zelfs of hij in staat is te zorgen dat de regeering kundig en bekwaam genoeg zal zijn om zooveel wil en wensch te verwerkelijken? Wie der kiezers kan daarover spreken, zoo hij er al over denkt?

Een vorst te overtuigen van de bekwaamheid of van het onvermogen van zijne ambtenaren is mogelijk. Maar hoe zal men eene demokratie daarover tot helderheid brengen? Er is slechts een middel, het demokratische middel bij uitnemendheid. Dat middel is: zoo ruim mogelijk inzicht te verspreiden in het wezen der directe regeeringstaak. Hiermee ben ik gekomen tot de verklaring van de naam van mijn onderwerp: die ik aangeef als 'de regeeringstaak in de naaste toekomst.' Ik wil daarover spreken als een ingenieur tot aanstaande ingenieurs. Allereerst omdat zij in staat zijn te begrijpen waarom bij het vele 'willen' het vooral gaat om iets te 'kunnen', maar dan ook, omdat ik meen dat het onderwerp hen raakt en hen moet aansporen tot het verwerven van een zelfstandig oordeel over hun eigen aandeel in die taak.

Indien een ingenieur een practisch probleem aanpakt, om door wetenschappelijke analyse zich inzicht te verwerven, dan moet hij natuurlijk eerst alle factoren kennen, die het beheerschen. Wanneer de volledige samenwerking en onderlinge beïnvloeding van die factoren te gecompliceerd is, moet hij naar dat inzicht zoeken door het probleem tot een eenvoudiger vraagstuk van enkelvoudige krachten terug brengen. Op deze wijze wil ik beproeven met u de samenstellende krachten van eene tegenwoordige demokratische regeering te onderzoeken. In werkelijkheid zijn die krachten onoverzienbaar vele, daar vooral bij het regeeren de persoonlijkheid een eerste rol speelt. Het schijnt buitengewoon gevaarlijk dien invloed te verwaarloozen. Er zal in den loop van mijn voordracht wel blijken, dat ik de beteekenis der persoonlijkheid niet zou willen wegredeneeren. Integendeel heb ik mijn geheele leven, te midden van sterke deterministische en materialistische stroomingen, die zoo gaarne restloos alles uit de omstandigheden zouden verklaren, de helden-vereering in den geest van Carlyle ongedeerd en mettertijd nog versterkt kunnen be-

waren. Alles wat er in de wereld geschiedt, dat als een groei en een vooruitgang kan worden beschouwd, is het resultaat van een scheppende menschengeest.

Daarom is in 't bijzonder dat scheppende vermogen zoo hoog te verkiezen boven vele andere eigenschappen van 't verstand, hoe schitterend die dan ook mogen zijn in kritiek of in redenaarskunst. En wie het scheppend vermogen in zóo hooge mate bezit dat het als 't ware van hem uitstraalt en anderen bezielt, is de held, aan wien een plaats om te werken verzekerd moet zijn. Helden-vereering kan ik dan ook niet anders opvatten dan als de eerbied voor het scheppend vermogen der menschheid. Die eerbied eischt dat aan de bij uitstek scheppende persoonlijkheden vrijheid en gelegenheid wordt gegeven om voor de toekomst werkzaam te zijn. Onder den naam heldenvereering vertoont zich veelal iets geheel anders, n.l. het meeschreeuwen en meeloopen met de hoop, die de afgoden van het woord, van de handigheid, van de macht, het bezit of de ijdelheid, waard vindt voor een tijdelijke en luidruchtige betooging.

De ware heldenvereering bestaat in een stille, maar steeds tot daden en toewijding bereide, geestdrift. Zij berust op een helder inzicht van de taak die de held zich gesteld ziet. Want slechts dan kan gewaardeerd worden, zoowel zijn moed, om die taak aantevatten, als zijn kracht en talent om die uittevoeren, en als resultaat van beide: zijn werk. Wanneer ik in de volgende beschouwing van de beteekenis der persoonlijkheid abstraheer, om daardoor inzicht te verkrijgen in het ingewikkeld verschijnsel der regeeringstaak, dan is het niet om die beteekenis weg te redeneeren, doch om er een vastere basis aan te geven.

En om dat nog duidelijker te maken, wil ik de enkelvoudige krachten, die de componenten zullen blijken te zijn voor eene regeering, personifieeren d.w.z. als enkelvoudige levende personen voorstellen. Zooals ik spreek van den ingenieur, in 't algemeen, zoo wil ik ook spreken van den koopman, van den jurist, van den soldaat en den arbeider. Ik begin met den koopman, daar deze het is die de wereldontwikkeling, zooals wij die kennen en nog medemaken, in de hoogste mate heeft beheerscht. Toen in de middeleeuwen de zelfstandige soldaat

als roofridder de laatste resten van het uiteengevallen feodalisme vertegenwoordigde, is het de koopman geweest, die de landbouwers en de ambachtslieden prikkelde tot zóo groote inspanning, dat zij met hun producten de waren konden koopen die hij uit het Oosten aanvoerde. Hij was het ook, die het eerste begin van mijnbouw en industrie tot verderen groei in staat stelde. Hij zou de kustvisschers jagen naar haring- en walvischvangst. Handelswegen werden door hem gebaand, steden gesticht, schepen uitgerust, die steeds verder over de zeeën zich waagden. Uit de duistere kronkelpaden van den woeker vormde de koopman een stelsel van heerbanen voor het krediet. Banken, maar ook Indische Compagniën voor het uitvoeren van ondernemingen boven de krachten van den eenling, werden gesticht. Bij dat alles had de koopman de hulp noodig van den jurist en van den soldaat.

Het was *zijn* doel niet om over tal van bevolkingsgroepen te regeeren, of om in koloniale landen de zegen te brengen, die 't eigen volk genoot, om aldus voor aller geluk en voorspoed zich verantwoordelijk te stellen. De koopman had een veel beperkter visie. Hij zag slechts winst. Dat hij die winst moest bereiken door activiteit, en dat deze avontuur en beleering, beproeving en geluk, voorspoed voor hen met wie hij in aanraking kwam, of ook wel hun ondergang beteekende, dat deed alles weinig ter zake. Het waren buitengewone, prettige of onaangename begeleidingsverschijnselen van de jacht naar het éene: de winst. De koopman kon en mocht zich niet vastleggen voor het volvoeren van de taak, die jurist en soldaat toch ook te zijnen behoeve op zich namen. Niet alleen echter te zijnen behoeve. Want wel is waar is er geen handel mogelijk, zoolang er rechtszekerheid ontbreekt, en moest dus de jurist zorgen dat er wetten kwamen en uitgelegd werden, òf, wanneer dat recht ontbrak, moest de koopman de soldaat achter zich hebben, maar dat wil nog volstrekt niet zeggen, dat jurist en soldaat door den koopman aangesteld en gedirigeerd werden.

Als regel is het de vorst geweest die het in 't belang van zijn land heeft geacht om met behulp van zijn rechtsgeleerden en zijn leger den handel te bevorderen. En waar dit geschiedde, zien wij wet en rechtspraak ijverig bezig om aan den koopman niet alleen voor

zijn bezit, maar ook voor zijn winst, een veiligheid te waarborgen, terwijl de soldaat hem beschermde tegen roovers of, zoo af en toe, waar het te pas kwam, b.v. in expeditie's en bij de kaapvaart, hem mee hielp rooven. Met die hulp kon de koopman in den uitgebreidsten zin trachten zaken te doen. Zijn activiteit voerde de ekonomische ontwikkeling omhoog. Achter zijn streven stond geen plan of stelsel voor de samenstelling der maatschappij. Integendeel, de samenstelling die er geweest was, n.l. die van de feodaliteit op het platte land en die van de gesloten ambachten en de stedelijke gilden, trachtte hij te doorbreken. Ten slotte slaagde hij erin om de organische maatschappij te vervangen door een van vrijwel volledige losheid der individuen. Ik zeg opzettelijk hier losheid en gebruik niet het woord vrijheid, want al werd het bedrijfsleven vrij, zoo was dit toch niet het geval voor de afzonderlijke personen, en ook niet voor wat ik wil aangeven met de term: *de productieve krachten*. Talrijke personen, in allerlei werkzaamheid, kwamen toch ongemerkt onder de macht en den invloed van den koopman. Deze streefde uit zijn aard niet naar eenige vaste verhouding onder de leden der maatschappij. Hij zocht winst en gelegenheid om winst te maken. Daaruit zag hij voortkomen een maatschappelijke bloei, en wel in een samenleving waar het geld overvloedig was. Behalve dat dit in staat stelde om aangenaam te leven, en ook, volgens de bekende uitdrukking, om te laten leven, bevorderde het de wetenschappen en kunsten, verder ook....om de oude termen te gebruiken, de trafieken en technieken. Door die ongemerkte macht kon de koopman zich een hoog aanzien verwerven, ook al liet hij het eigenlijke regeeren geheel en al over aan jurist en soldaat. Terwijl zij hem eerden, en niet om niets, daar zij hem voor hun geldbehoeften noodig hadden, ondersteunde hij uit welbegrepen eigenbelang hun gezag. Behalve door directe belasting en door krediet, wist hij dat van hem de bloei uitging, die ook het belasting heffen van de geheele bevolking mogelijk maakte.

Met die verhouding kon de koopman tevreden zijn, mits de regeering slechts goed voor den handel zorgde. Deed zij dit echter niet, dan ontstond het conflict, zooals b.v. in onzen opstand der vereenigde provinciën en in de Engelsche revolutie.

Wat daaruit voortkwam was het eerste begin der demokratie, n.l. het ontstaan van een parlement.

Ook dan wanneer de kooplieden zelve, zooals onze vaderlandsche regenten, het bewind in handen namen, kwam er toch op den duur weer een splitsing tusschen koopman en regent. De eigenlijke regeering bleef bij den jurist en den soldaat, maar de koopman verwierf zich door het parlement een toezicht op hun bestuur. En wel op echte koopmansmanier, doordat hij de koorden van den geldbuidel in eigen hand hield.

Het eerste en het belangrijkste parlementsrecht lag toch in het toestaan of weigeren van de geldmiddelen, die voor het regeeren noodig zijn. Aan die macht had de koopman genoeg. Daarmede beheerschte hij niet alleen en vrij gemakkelijk den jurist maar ook den soldaat. Deze laatste gaf echter nog dikwijls moeite. In de geschiedenis van de republiek der zeven vereenigde provinciën en ook in het Engeland van na de revolutie toont zich daardoor herhaaldelijk een hardnekkige strijd. De soldaat, de personifieering van wat tegenwoordig het militairisme heet, heeft een eeuwenoude traditie van dapperheid, eer, roem, en genialiteit, die altijd verheerlijkt zijn geworden als de hoogste mannelijke eigenschappen. De soldaat gelooft hardnekkig aan de macht en aan het geweld, dat de vernietiging van den vijand als middel aanwendt, om op de puinhoopen van een versleten en vermolmde wereld het nieuwe te scheppen. Behoudend waar het betreft de begrippen van het soldateske, is hij als regel toegankelijk voor alle soorten veranderingen, die zich in de maatschappij voltrekken. Het is hem een beginsel en een practijk, om zich aan de omstandigheden aan te passen, en om alle voordeelen daarvan op te sporen en aan te wenden voor zijn doel d.i. die omstandigheden te beheerschen.

Al schuilt er in den soldaat altijd een stuk tyran, zoo gaan toch ook vaak de beste krijgsmansdeugden samen met de echte heerscherstalenten, met een breeden blik en een open gevoeligheid voor de urgente maatregelen.

Voor de demokratie vertegenwoordigt ook vooral daarom de soldaat het gevaar bij uitnemendheid. De jurist, die in dienst der demokratie zich bevlijtigt, om recht en wet op te bouwen,

heeft de levendige neiging om zoover mogelijk den soldaat te ontwapenen. Zoo als men thans spreekt van de vernietiging en van de opheffing van het militairisme, zoo zochten al eeuwen geleden onze vroegere Heeren Staten de legers der stadhouders te ontbinden. De jurist ziet uit zijn aard in wet en recht de groeiende beschavingskrachten. Politie en gevangenissen zijn ondergeschikte nood-instellingen. Het ideaal is de volstrekte gehoorzaamheid aan de wet. En die wet wordt door den jurist beheerscht. In het staatkundige dringt zijn taak hem vooruit naar de consekwentie's der heerschappij van recht en wet. Die consekwentie's gaan twee richtingen uit. Allereerst is het volstrekt logisch, dat de macht die eigen recht zocht, even zoo goed tusschen de tegenwoordige staten aan banden gelegd wordt, als dit vroeger tusschen provincien en steden is geschied.

Het scheppen van internationale wetten en van gezagsorganen om ook *die* wetten te handhaven, ligt dus in de lijn van het juridisch gedachtenleven.

Maar ook op een ander gebied toont zich de vooruitstrevendheid van den jurist n.l. op het breede terrein der ekonomische of sociale verhoudingen van pachtheer tot pachter, van werkgever tot arbeider, van huiseigenaar tot huurder, en dergelijke. Die verhoudingen gaven en geven ook herhaaldelijk aanleiding tot machtsuitoefening en tot verzet. Ook daar zal het recht moeten heerschen. En de jurist maakt zich op, om ook hiervoor wetten te formuleeren en rechtdoende gezagsorganen te scheppen, dat zijn de sociale wetgeving en de sociale organisatie.

Tegenover deze vooruitstrevendheid staat ook een natuurlijk conservatisme. Het recht, dat de jurist in de wet wil vastleggen, kan nooit dat van de toekomst zijn. Het is altijd te voren in het rechtsgevoel gegroeid, en behoort dus tot het verleden en hoogstens tot het heden. Daarom vormt de jurist altijd een macht die consolideert, die aan de verhoudingen tegelijk met een permanentie ook persistentie verschaft. Hij vertegenwoordigt een traagheid en door deze een terugblijven bij wat in de werkelijkheid al verder is gegroeid. Dat gaat dan samen met een gehechtheid aan al wat geformuleerd en gepraeciseerd is. Om door een jurist begrepen en verwerkt te kunnen worden, moet een verhouding eerst formeel geworden zijn. Vandaar dat ver-

houdingen, die nog te veel in beweging en in warreling zijn, en die aan de omgrenzende formule ontsnappen, tegelijk ook voor den jurist onvatbaar zijn.

Dit verklaart waarom er een antagonisme bestaat tusschen jurist en soldaat. Wat de eerste wil ontwarren, zal de ander trachten door te hakken. In vredestijd wordt dit niet toegestaan, en de juridische demokratie heeft de macht van den soldaat zeer begrensd. De koopman heeft den soldaat altijd meer in eere gehouden, maar daarom den jurist niet minder. Zoo niet altijd hunne samenwerking, dan wel hun beurt op beurt werken, gaf hem de expansie voor het zaken doen, zoowel in vrede als in oorlog.

Terwijl de regeering zich door hun beider macht handhaafde en ontwikkelde, kon de koopman ongehinderd aan zijn activiteit gevolg geven, en zijn aanzien en macht in het maatschappelijk leven vieren. In dat maatschappelijke leven was en is ook de plaats van den ingenieur. Nu ik thans kom tot deze personifieering, van wat ik als een nieuwe regeeringskracht aan u voorstel, wil ik wel direct zeggen, dat ik deze in den uitgebreidsten zin opvat. Zooals de koopman tegelijk de bankier en de reeder, voor een deel ook de mijnontginner, de industrieel, en de man der koloniale culture's omvat, en zooals de jurist niet alleen is de advocaat maar ook de wetgever, de ambtenaar en rechter, zoo stel ik mij de ingenieur niet alleen vóór als een gediplomeerd technicus, maar, laat ik het zoo algemeen mogelijk zeggen, als de wetenschappelijke leider van wat oudtijds de trafieken en technieken heette. Onder den oppersten drang van den koopman hebben deze technieken en trafieken een ontwikkeling verkregen, waardoor zij langzamerhand aan de leiding van den koopman begonnen te ontsnappen. Dit is een proces dat voor den ingenieur van de grootste beteekenis is, en wordt, want het dringt hem naar voren en brengt hem in eigenaardige nieuwe verhoudingen. In den grond blijft zijn taak natuurlijk dezelfde. Hij schept en herschept de techniek, gesteund door de wiskundige berekening en het experiment der natuurwetenschappen. Maar die techniek breidt zich steeds verder uit en dringt door in alle onderdeelen van het maatschappelijk leven. Het is niet zoo vreemd, dat de wetenschappelijke leiders van landbouw, tuinbouw, boschbouw en cultures er prijs op stellen den naam van ingenieur

aan te nemen. Want bleef de techniek langen tijd beperkt tot industrie en verkeerswezen, de tijd is reeds voorbij, dat zij haar eerste intrede deedt op agrarisch gebied en op dat der distrubutie van de verbruiksbehoeften en der verzorging van de geheele bevolking. Bovendien verkrijgt de techniek een breedere beteekenis dan van het meer winst bezorgen aan den koopman.

De diepere gronden waarom niet alleen de techniek, maar ook de wetenschappen en de kunsten bezig zijn zich te emancipeeren van het patronaat van den koopman, zijn van twee kanten te bezien, van een ekonomisch en van een staatkundig standpunt. Ekonomisch moet ieder rekening houden met het feit, dat de bevolking van onze aarde zich steeds uitbreidt, en dat er voor de verzorging van het grooter aantal menschen een toenemende hoeveelheid waren noodig is. Voorts met het tweede feit, dat de individueele hehoeften steeds grooter worden. Dat vereischt, om nood te weren en den welstand te vergrooten, een steeds toenemende productieve activiteit over de geheele wereld. De prikkel daarvoor verschafte de koopman. Hij toonde de welstandsverlokking van het eene einde der wereld tot het andere. Hij zocht wat neger, papoea, chinees en eskimo begeerenswaard zou schijnen, om van hen de waren te verkrijgen, die beschaafder bevolkingen gaarne verkregen. En later zocht hij de bosschen, en de mineralen en de landbouwproducten achter den rug van den inboorling zelve op, om er meer uit te halen dan wat deze hem wilden afstaan. Zoolang de wereld nog landen en bevolkingen bevat, waar aldus te handelen is, en dat duurt nog lang, zal deze methode van weghalen wel voortduren. Er is echter een grens aan dergelijke roofbouw. Wanneer die grens bereikt zal zijn is moeilijk te zeggen. Maar al veeleer zal het inzicht tot de menschheid doordringen, dat alleen de zucht naar winst niet in staat is om de schatten van onze aarde nuttig te ontginnen. Reeds nu moet de koopman den ingenieur uitzenden, en moeten de wetten die in de beschaafde staten voor de productie en voor het sparen der welvaartsbronnen gelden, ook in de koloniale streken worden toegepast. Rationeele exploitatie en winst-exploitatie staan allang tegenover elkaar, vóordat het volledige besef er is, dat de toekomst zeer hooge eischen stelt.

Staatkundig is het vertrouwen in de leiding der wereldontwikkeling door den koopman veel sterker geschokt. Gedurende het geheele verloop van de vorige eeuw, zagen de regeerders en de koopman telkens een figuur naar voren komen in stakingen, woelingen, opstanden, en in een aldoor zich uitbreidende litteratuur en pers. Die figuur was de arbeider. Hij vroeg om staatkundige rechten, dat wil zeggen om een demokratie en een parlement, waarin ook de burgers, die geen directe belastingen afdragen, kunnen meespreken. Maar tegelijk dat hij het stemrecht vroeg en geleidelijk verkreeg, gaf hij te kennen dat het was om een verandering te brengen in de maatschappelijke orde. De personificatie die ik u voorstelde als de koopman heet bij hem eerst kapitalisme, en later bovendien nog imperialisme.

Daarmee wilde hij zeggen, dat hij in de maatschappij machten zag, andere dan die der regeering, en dat hij aan die machten toeschreef zoowel de armoe en de relatieve nood der loonarbeiders, als het streven naar onderwerping van landen en volken door een geld en goed en arbeid verslindend militairisme. Aan die machten verklaarde deze arbeider den oorlog en hij deed het uit naam der demokratie.

Het zou oppervlakkig zijn aantenemen, dat dit optreden van de arbeidersfiguur pas in dezen wereldoorlog voor de regeeringen beteekenis heeft verkregen. Die beteekenis was er al lang, zij groeide van jaar tot jaar, en wordt nu alleen gezien geheel en al ontdaan van de verschillende schermen die ervoor hangen. Belangrijker is het, dat steeds duidelijker wordt hoe er in de stem, die de arbeider deed en nog doet klinken, twee tonen te hooren zijn. De hoogste toon vraagt een grooter aandeel in de voortgebrachte goederen dan hem in het loon wordt gegeven. Dat zou slechts dan belangrijk meer kunnen zijn, indien er veel meer goederen worden geproduceerd. Het deel der bevolking dat op een levenspeil der arbeiders zich bevindt, bedraagt misschien 90 procent. Zelfs kleine verhoogingen in elks aandeel aan de voeding, genotmiddelen, kleeding en aan de zich uitbreidende weelde-artikelen, moeten uit een belangrijk grootere productie verkregen worden. En deze eischt weer sterkere inspanning of meer arbeid, wanneer het niet gelukt krachtige en snelle verbeteringen in het productie-proces te bereiken. Daaruit volgt

reeds dat de verhooging van den welstand van den arbeider slechts geleidelijk kan zijn, en dat hij zelf door grootere productiviteit er aan bij te dragen heeft, natuurlijk liefst door een systematische en doelmatige verlichting van zijn arbeid met behulp van de techniek. De grondtoon in zijn stem schijnt uit dit besef voort te komen. Want deze vraagt onder den naam van het socialisme, dat het geheele productieproces niet langer worde overgelaten aan de zucht naar winst van den koopman, maar dat het direct worde gericht op het werkelijke hoofddoel, om n.1. alle leden der maatschappij zoo goed mogelijk te verzorgen. In die stem is de uitdrukking echter vaag. Vraagt de hooge toon een beter loon en meer rust, dan is het doel daarvan duidelijk, om n.l. meer of beter voedsel, andere of soliedere kleeding, eenige afwisseling van den arbeid of gelegenheid voor geestelijke ontwikkeling te verkrijgen.

In den ondertoon schijnt slechts een stemming aanwezig te zijn. Het blijft onduidelijk of de verzorging der maatschappijleden naar hunne prestatie of naar behoeften moet geschieden. Het blijft ook vaag of de koopman vervangen moet worden - zooals eens de vorst door het parlement - door samenwerkende groepen, of wel dat de regeering zelve de handelstaak overneemt. Doch hoe dat ook zij, er is van die zwaardere arbeidersstem een invloed uitgegaan. De socialisten waren utopisten, theoretici en dogmatici, die als droomers en dweepers werden beschouwd, maar de grondgedachte drong meer en meer door. Dat blijkt het duidelijkst door eens nauwkeurig na te gaan hoe in de laatste halve eeuw de regeeringstaak zich heeft uitgebreid, en welke veranderingen daarin thans aan de orde van den dag zijn. Het is stellig overdreven, indien de taak der overheid, nadat het plattelandsche feodalisme en het stedelijke gildenwezen ontbonden was, uitsluitend werd gezien in de wetgeving en in de wetshandhaving ten behoeve van orde en vrijen handel. Er was naast de defensie tegen buitenlandsche vijanden zeker ook een verdediging van land en stad tegen vuur en water geordineerd, al waren dan ook de plichten en lasten zoover mogelijk op de direct belanghebbenden afgeschoven. Er bestond ook een bemoeiing der overheid met kerk en school ter bewaking en verzorging der geestelijke belangen. Toch is de groote overgang

in de tegenwoordige maatschappij kenmerkend genoeg. Gaan wij, voor het verkrijgen van een snel overzicht, gemakshalve uit van de indeeling van 't ekonomisch leven in productie, vervoer en distributie, dan bleek het verkeer het eerst aan de beurt voor de overheidszorg. Kanalen, rivierverbetering, wegen, spoor, tram, post, telegraaf en telefoon vormen alle onderwerpen van overheidszorg, zoomede ook, door subsidie's, de stoomvaartlijnen naar koloniën en overzeesche landen. Bij de productie blijft de overheid geen toeschouwer. Mijnontginning, boschaanleg, droogmakerijen, voorziening van water, gas, electriciteit; woningbouw, bevordering van land- en tuinbouw, en van industriën door maatregelen van steeds meer ingrijpenden aard, worden van de regeering gevergd.

En de distributie is niet alleen in den oorlogstijd een onderwerp van zorg der overheid. Keuringsdiensten waakten reeds voordien. En het is zeer de vraag of b.v. niet in oorlogvoerende landen, en in navolging ook elders, staatsmonopolie's zullen ontstaan van graan, brood, melk, petroleum en dergelijke met andere bedoelingen dan de min of meer zuiver fiskale, die zich b.v. van opium, spiritualiën, tabak, zout en lucifers en soortgelijke reeds vroeger hier en daar meester maakten.

Een dergelijke uitbreiding van de regeeringstaak is niet incidenteel en streng begrensd, maar daarentegen principieel en met een neiging om steeds verder om zich heen te grijpen. Dit alles is ongetwijfeld veroorzaakt door een omkeer in de opvatting van wat de staat is en behoort te zijn. Deze omkeer kan men zich het gemakkelijkst duidelijk maken, door zich rekenschap te geven van de drie begrippen: *staat, maatschappij* en *gemeenschap*. In de oudere opvatting zijn staat en maatschappij vrij scherp van elkaar gescheiden. Het zijn bijna tegenstellingen. De staat is de straf geregelde en gehandhaafde instelling, gekenmerkt door wettelijk aangegeven verhoudingen van burgerij en overheid. Het is als 't ware de verwerkelijkte en gepraeciseerde orde. De maatschappij was daarentegen het daarbuiten liggende gebied der vrijheid, waar in ieder alle handelingen naar eigen lust en aandrift kon verrichten, mits maar niet tegen de gestelde regelen werd gezondigd.

Die handelingen betroffen niet alleen de vrijheid om geld

te verteeren maar ook om het te verdienen. Men zou zich staat en maatschappij het aanschouwelijkst kunnen denken als een marktplein met stadhuis en politie-bureau. Monumentaal en deftig staat het stadhuis te midden van 't gewoel der koopers en verkoopers. De politie waakt slechts tegen diefstal en vechtpartijen.

Het begrip eener gemeenschap ligt buiten die verhouding van staat en maatschappij. Dat begrip gaat er van uit, dat de stemming, zooals die tusschen gezinsleden heerscht, zich tot daarbuiten kan uitbreiden. Zoo'n uitbreiding is er reeds bij vrienden, clubs, societeiten, vereenigingen. Maar daar is ze in zekeren zin begrensd door overeenstemming van geboorte, stand, bezit of opvoeding. In het begrip gemeenschap ligt opgesloten dat ook buiten deze grenzen er een band van weerzijdsche verplichtingen ligt tusschen dorpsgenooten, de inwoners van een stad of streek of land. En in hoogste instantie tusschen alle menschen, zelfs zonder 't onderscheid van blank of geel of bruin of zwart.

Het begrip der gemeenschap is dan ook eigenlijk niets anders dan de werkzame idee van naastenliefde en broederschap, die de menschen tracht te drijven uit de engere gemeenschap, waarin zij zich bevinden, naar een wijdere, die ook hen omvat waarmede zij vroeger zich niet solidair konden gevoelen.

De verandering, die in de opvatting van staat en maatschappij is ingetreden, berust nu hierop, dat er allereerst onder de arbeiders een gevoel van onderlinge solidariteit is ontstaan. De arbeiders-*klasse* zooals de term luidt, is als geheel een gemeenschap geworden. Ofschoon nu al aangenomen wordt, dat deze klasse met andere klassen in strijd verkeert, en moet verkeeren, zoo wordt toch gevoeld dat het einddoel is, om deze engere arbeidersgemeenschap uit te breiden tot een volledige volksgemeenschap. Voor zoover men een symbool en een orgaan van deze volksgemeenschap zoekt, schijnt er geen ander te vinden de staat.

In zekeren zin is dit slechts een gevoelskwestie. De staat is toch de uiterlijke, de formeele vertegenwoordiging van de saamhoorigheid zijner burgers. Maar inderdaad volgt eruit, dat de tegenstelling en scherpe afgrenzing van staat en maatschappij verdwijnt. De staat mag op grond van het gemeenschapsgevoel

niet langer onverschillig zijn voor de ekonomische verhoudingen tusschen zijn burgers. Hij wordt ervoor verantwoordelijk geacht te zorgen dat die verhoudingen overeenstemmen met de in wording zijnde begrippen omtrent een rechtvaardige verdeeling van den welstand. Daaruit zou consekwent volgen, dat de staat en, dientengevolge de regeering, de taak aanvaardt, om te zorgen dat het ieder zijner burgers goed gaat. Niet alleen dus het negatieve dat hem geen onrecht wordt aangedaan, maar het positieve, dat elk burger metterdaad verkrijgt waarop hij recht heeft. Een dergelijk consekwent staatssocialisme ligt echter nog niet vlak vóor ons. Wel is er een neiging in die richting, maar tot nu toe ontbreekt elke ernstige poging om aantegeven, hoe de staat deze groote taak zou moeten en kunnen verrichten. Waartenemen valt slechts, dat de veranderde opvatting van het wezen van den staat zich toont in tweeërlei vormen. Allereerst doordat de juristen zich er mede bezig houden om nategaan, hoever eigenlijk het bestaans- of verzorgingsrecht gaat, dat ieder burger zou moeten krijgen. Zij trachten daarvoor eene begrenzing en formuleering te vinden, ten einde die in wetten vast te leggen. Voorts ook om te bedenken hoe voor dergelijke gecompliceerde onderwerpen de wetgever een deel van de al te omvangrijke taak kan overdragen aan andere organen, dan het met wetgevend werk overladen parlement.

In 't kort gezegd door de gedachte van een organische sociale wetgeving van heel wat verdere strekking dan tot nu toe daaraan is toegekend.

In de tweede plaats blijkt het veranderde staatsbegrip door dat er een algemeene achterdocht en weerzin bestaat tegen de particuliere ondernemingsgeest, wanneer deze de toestemming of de hulp van den staat inroept voor het stichten, of tot grootere ontwikkeling brengen, van ondernemingen. De vergaande beteekenis dezer ondernemingen wekt toch het gevoel, dat een ekonomische macht in particuliere handen wordt gelegd, terwijl die eigenlijk bij staat en regeering zou moeten berusten. Dus weer in 't kort gezegd: de gedachte van staatsexploitatie voor velerlei bedrijven, die door omvang of winstkansen grooten invloed bezitten of zullen verkrijgen.

Het beeld van staat en maatschappij is in de groote trekken

nog onveranderd gebleven. De voorstelling van stadhuis en politiebureau op het marktplein, met een woelende bevolking er omheen, is nog steeds geldig. Wat veranderd is, schijnt bijkomstig. De personen die het stadhuis binnentreden en beheerschen zijn grooter in aantal en van een anderen aard. Het is of 't plechtige gebouw toegankelijker is geworden. Bovendien was het voor de noodzakelijke uitbreiding te klein. Langs het marktplein zijn verschillende huizen als kantoren ingericht, die al van eene vermenging spreken. En de politie heeft op meer toetezien dan op het ordelijk gedrag der burgerij. Zij beweegt zich met oplettendheid in en door het gewoel heen.

De groote beteekenis van de staatkundige en de sociale werking der gemeenschapsidee op den staat en op de regeeringstaak is daarom niet zoozeer te zien in wat reeds is veranderd, maar vooral ook in dat wat nog verder zich wijzigen zal. Want ieder die een open oog heeft voor de *feiten*, en die zich geoefend heeft om maatschappelijke veranderingen scherp *waartenemen*, ten einde zich te vrijwaren tegen het gevaar van tegen stroom op te worstelen en zijn krachten te verspillen, zal inzien dat zich over de geheele wereld dezelfde ontwikkeling voltrekt. De groote oorlog, die ondanks alles, de verschillende bewegingen in het maatschappelijk leven heeft versneld, en daardoor ook voor ieder duidelijker zichtbaar heeft gemaakt, toont onweerlegbaar aan, dat demokratie en gemeenschapszin zullen blijven werken op de in elkaar vervloeiende vormen van staat en maatschappij.

(*Slot volgt*)

De beoordeelaar en de dichter
Door
Albert Verwey

De beoordeelaar

Dring in uw binnenst door en vind er branden
De strenge wil, de bloedrijke geboort,
Die niet beschaduwd wordt door zichtbre wanden,
Maar, fakkel zelf, het huivrig ruim doorgloort;
Soms stil, een vuur, in kern-vaste volending,
Doch dat aanstonds met plotse en snelle wending
De duisternissen in zijn gloedmuil smoort.

Laat het zijn vaart. Bind niet in de eigenwillige
Kanalen van uw geest zijn spel tot grillige
Beduiding naar uw eigen speelschheid vergt.
Er is een wijsheid die wij liefst niet weten,
Een al te klare die geen droom verbergt.
Geef, dichter, ons uw zichtbre zelfvergeten,
Niet het begrip dat minder leert dan tergt.

De dichter

Zijn niet die beiden zoet in 't woord verbonden,
Mijn smaler: de ademklank en 't klaar begrip.
In 't eene beeldt het brein zijn vaste vonden,

In de andre is 't bootsen van de ontroerde lip,
De schal en schuiving onder 't hol verhemelt,
Spierslag, en stroom die 't bloed door de aadren wemelt,
Rug die zich recht en de gewelfde rib.

Als een orgaan, ertsvast, toch vol beweging,
Zijn wij geschapen en elke eerbiedpleging
Naar 't onuitspreekbre - want zulke is ons dicht -
Getuigt van leven, droomvol en verheven,
Maar ook van wet en ingeboren plicht.
Eén is van 't zeevlak het weerfonklend beven,
Eén de ebbe-en-vloed-macht die de golven richt.

De beoordeelaar

Hoe loof ik 't uur dat wij tezamenkwamen!
En 't wonder is dat ik het wonder prijs
En gij de klaarheid van bekwame namen,
't Vererfde woord en de onverbreekbre wijs
Waar de overleevring menschlijke geslachten
Aan bond: gij, dichter, richtende gedachten,
Ik, denker, droomen op hun dwaalsche reis.

Kan 't zijn, mijn vriend, dat we in elkaar beminnen,
Mijn klaarheid gij en ik 't onpeilbre zinnen
In u, die roes die in gestalten spreekt
En die ik nooit ontleden kon noch splijten,
Die voor mijn oog in neevlen zich versteekt
En als ik wild hem aan het licht wil rijten
Zich op mijn botte brein door duizling wreekt?

De dichter

Ik zeg u meer. Gij hebt ons zoo gescheiden
Dat gij me ontmoeten kondt gelijk een vreemd.
Zie nu terug en vraag wie van ons beiden

Ooit een ontbeerde die naar de andre zweemt.
Het zoete wonder heeft zich zoo verwonden
Van de aanvang, toen een god ons schiep, dat gronden
Noch reednen reiken waar het oorsprong neemt.

Konden wij ooit onszelf zijn, gij begrijpen,
Ik uit mijn scheemring tot gedaanten rijpen,
Als de andre niet nabij was: vorm of stof?
Gij begrijpt mij, ik schep ùw beeld, mijn ziener!
Uw lichaam ik, mijn licht! Wat maakt het of
Ik u mijn meester noem, gij u mijn diener,
Daar we één Monarch zijn in eenzelfde hof.

De beoordeelaar

Uw stem en mijne strenglen door elkander,
Uw zoete en warme omarmt mijn helle toon.
En 't is me of elk van ons van aard verander
Als groeide een vader tot zijn eigen zoon.
Geheimen komen in mijn geest tot klaarheid,
Uit de uwe blinkt de regelrechte waarheid
Terug als ondoorgrondelijk en schoon.

Zooals van twee verscheidene naturen
De lichamen elkaar als tweeling-vuren
Ontvangen tot onscheidbre dubbelgloed,
En lust van de een door de andre wordt genoten,
Zoo stortten wij tesaam: gestalte en vloed,
Voortaan in 't woord gesloten en ontsloten,
Ontzondigd van ontzinnende overmoed.

De dichter

Wij vonden saam van alle wondren 't wonder:
De liefde die ons aan onszelf ontheft.
Alleen als zin noch geest zich verbizonder

Wordt in hun eenheid de eeuwge Droom beseft.
Voor de andere elk en saam voor 't ééne Wezen
Dat in ons werkt, dat in ons werk laat lezen
Zijn werk dat alle menschwerk overtreft.

Want zoo in de aanvang een onzichtbre vleugel
- Zijn eigen aandrang en zijn eigen teugel -
Leven bracht in de chaos, en dat viel,
Als godlijkheid aan eigen grens gebonden,
Door alle sferen, dan heeft iedre ziel
In zich die saamheid die wij samen vonden,
Als klein rad wentlend door het groote wiel.

De beoordeelaar

Eerbied bevangt me. Uw hand schuift heemlen open
Waar ik alleen het aardsch verbeelden zag.
Uit grotkristallen waar de wanden dropen
Verbeeldde ik mij de luister van uw lach.
Gij heft hem ginds. Neem me op in uw omarming!
Ik wil wel zijn als gij. Maar o, ontfarming!
Niet als gelijke die u meestren mag.

Meester gij mij! Gun mij van zon tot zonnen
Uw vaart te volgen! Eeuwge stralen bronnen
U tegen en ik kan niet anders doen
Dan ademloos het vonkend vuur te meten,
Te reiken naar de ring rond uw plantsoen,
Die aldoor wijkt als ik hem meen te weten,
Ik blind door 't licht als 'k mij te zien verkoen.

De dichter

Zwijg stil. Gij zijt een zuil. De heemlen rusten
Op u. Zoodra gij de armen van u spreidt
Steunt ge de wanden van 't heelal: de kusten

Van de planeten liggen wijd en zijd
Gestrooid tusschen uw vingers en uw haren.
Als wij niet saam de oneindige wereld waren,
Wat zou ze zijn dan schuim, leegte, ijdelheid.

Al wat ik denk zijt gij. Al wat uw oogen
Aanschouwen, ben ikzelf. Heel dit bewogen
Heelal, toch vast gegrond, zijn gij en ik.
Wij leven 't, zijn het: talleloos de lijven
Waarin we ons toonen: maatloos het getik
Van de uren, eeuwen, dat wij zijn en blijven:
Eeuwigheid, zegt de mensch; wij, Oogenblik.

De vereenden

Toen was er stilte. En toen, uit de orizonnen
Die geen kon zien, luidde er een stem: aanschouw
De twee Vereenden die mijn vrede wonnen.
Toen leek 't heelal een zee, en boven 't blauw
Van golven die zich stil en stralend beurden
Verhief een boog zich: zeven verven kleurden
Zijn zwevende en toch vaste tooverbouw.

En uit de waatren klommen als op treden
En daalden - tusschen boven en beneden
Nergens een ruimte - een huldigende schaar
Van geesten in en uit het hoogste gloren.
Daar vloeiden alle kleuren door elkaar
Tot blinkend licht, en uit die glans geboren
Stond één zuivre Gestalte, zacht en klaar.

Aanteekening

Mededeeling betreffende het Comité Néerlando-Belge d'Art Civique

De Redactie van dit tijdschrift voldoet gaarne aan het verzoek van het ‘Comité Néerlando-Belge d'Art Civique’ de aandacht te vestigen op de stichting van dat Comité en wat het met hare werkzaamheid bedoelt. In Februari van het jaar 1915 werd in Londen een bijeenkomst gehouden, georganiseerd door de ‘Association Internationale des Cités-Jardins’, het ‘Town-Planning Institute’, het ‘Royal Institute of British Architects’ en de ‘Union Internationale des Villes’ en bijgewoond door vele afgevaardigden uit de verbonden en onzijdige landen, tot stichting van het ‘Belgium Townplanning Committee’.

De bedoeling dezer stichting was na den oorlog leiding te geven aan den opbouw van de vernielde Belgische steden en dorpen en het herstel der verwoeste landstreken.

Deze stichting had, het is begrijpelijk, al dadelijk veel sympathie, want een maand later werd zij gevolgd door die van het Comité hierboven genoemd, waartoe het initiatief uitging van eenige Belgische Ministers, afgevaardigden en enkele andere bekende personen. En een jaar later ontstonden in Denemarken, Amerika en Griekenland gelijksoortige 'Comités om het bedoelde werk te steunen.

Welk werk is dat? Want het spreekt vanzelf dat er bij de tegenwoordige inzichten betreffende stedenbouw geen sprake kon zijn van een ‘status quo ante’. Integendeel. Als eerste werkzaamheid moest van het Belgisch gouvernement worden verkregen de verzekering van toezicht tegen overijlden opbouw. Want daarmee zou alles worden bedorven. Bij bestudeering

daarentegen van het vraagstuk, met al zijn onderdeelen in het algemeen, zoowel als in elk bijzonder geval, zou België een voorbeeldig internationaal werk kunnen doen.

Want het zou de overheid van alle gemeenten die voor de oplossing van het stedenbouwkundig vraagstuk komen te staan, door het praktische voorbeeld kunnen beinvloeden en leiden.

Door de verschillende Comités zijn reeds vele voorloopige werkzaamheden gedaan, tentoonstellingen gehouden om de belangstelling voor het onderwerp te wekken. Maar de belangrijkste werkzaamheid is zeker voor het Nederlandsche Comité weggelegd, omdat door dat Comité de uitgave wordt voorbereid, die dadelijk na den oorlog het licht zal zien, waarin het vraagstuk van stedenbouw in zijn geheel, zoowel als in al zijn onderdeelen, wordt behandeld. Een soort van encyclopedie die zal worden uitgereikt aan de overheden der verschillende gemeenten, ten einde bij den opbouw tot leiddraad te dienen. Een prachtig doel en een prachtige taak! Daardoor toch zal België stedenbouwkundig het modernste land ter wereld kunnen worden, omdat het dan steden zal hebben die geheel volgens een in alle onderdeelen bestudeerd en naar de laatste eischen ingericht plan, zijn gebouwd.

Dr. H.P. BERLAGE.

Preludeeren
Door
Maurits Uyldert

I De glazen bol

Kom dan, o hart, van bergen vreemd,
O hart, vreemd in de dalen,
Ik heb het glas al blank gezeemd
Voor 's hemels heldre stralen.
Ik heb de bol die welfde en blonk
Geheven in de kleuren
Waarin het brandend straalgevonk
Het teder Beeld zal beuren.
Dat beeld dat nergens, overal
Altijd en nooit blijft zweven,
Dat in geen glimlach leven zal
Voor wie geen glimlach geven.
Dat beeld, dat steeds onzichtbaar schijnt
En toch in schijn blijft pralen,
Dat ongezien den ziener pijnt
Met helle en hete stralen.
Dat in zijn schijn zijn wezen heeft,
In zijn geboort' zijn sterven,

Dat eeuwig stervend eeuwig leeft
In onverbleekte verven.
Kom dan, o hart, aanvaard de brand
Waarin de stralen kruisen,
En laat het Beeld, door 't licht geband,
Diep in u, eeuwig huizen.
Kom dan, o hart, van bergen vreemd,
O hart, vreemd in de dalen,
Ik heb het glas al blank gezeemd
Voor 's hemels heldre stralen.

II De non

Uw ogen spieglen niet de blanke plassen,
Noch 't riet dat glansend golft en ritslend ruist,
En niet de hemel, wolkeloos gewassen,
Geen blauwte en goud, geen zee die schuimt en bruist.

Zij schouwen naar de diepre hemelvelden
Waar, ver van aards gerucht, de stilte weeft,
Waar nimmer zuchten stegen, tranen welden,
Waar 't eeuwig licht in duizend lampen beeft,

Waar zij de diepe donkre gloeden borgen
Die peilloos hangen tussen ster en ster.
Daar kent het uur geen heden en geen morgen,
En alle heugnis deinst vervaagd en ver,

En alle maat vervloeit en alle lusten
Verzinken in het stil en koel genot
Roerloos te dalen in het zoete rusten,
Het geestlik schouwen, in de troost van God.

III Kinderen

Die in de glans der vreugde leven,
De liefde die als vreugde bloeit,
Genieten wat zij zingend geven
En oogsten wat hun hart ontgroeit.

En wie langs donkre wanden tasten,
En wenend hunkren naar het licht
- Steeds in het hart de bange gasten:
De zorg die rouwt, de harde plicht -

Zij voelen laven zich en strelen
En lichter van hun last de druk
Wanneer de zingend-helle kelen
Hen manen aan nabij geluk.

En somtijds vinden zij in 't duister
Van de door grauwte omfloersde ziel
Juweel van stralend blanke luister:
Hun ster, die uit den hemel viel.

Dan voelen zij het glanzend beven:
Liefde die in de vreugde bloeit,
En danken schreiend voor dit leven
Dat uit het aardse Wonder groeit.

Twee gedichten
Door
Karel Wasch

De vreemde minnaar

En het licht over je gezicht, als je glimlacht.

I

Gij hebt het laatste masker hem ontrukt
En schril onthuld zijn valsche ‘diepst verlangen’;
Die liefde-hunkrend voor u had gebukt
Richtte zich op met grauw-verkilde wangen.

Al wat er nog zijn vreemd gelaat verlicht
Is glimlach slechts van zelfbespottend peinzen,
Zijn koele speurblik blijft op u gericht,
Wijl hij ontleedt het vroegre liefde-veinzen....

Het steunt zijn trots, dat hij u lijden ziet;
Hij heeft behagen aan uw droeve oogen;
En tot g' u wanhoops snik ontscheuren liet
Wou hij u martlen wel zonder meedoogen.

Doch dan ontrafelt hij dat sentiment
Zich zeggend u dus waarlijk te begééren....
Hij laat u ganschlijk. En kil-afgewend
Tracht hij tot diepste echtheid in te keeren.

II

En hij bevindt zich liefdloos, kort verlokt
Door 't rijk bewegen van uw hartstochts wezen,
Maar nooit van eigen, hooge drift doorschokt,
Nimmer gebroken van verlange' of vreeze;

Bepeinzer uwer warme teederheid,
Gevoelloos speler met úw hartsontroering,
Een zelf-begoochlend minnaar, slechts geleid
Door d' onbestuurden drang naar een vervoering...

Tot schamper-zelfvoldaan hij zich belijdt
Onbuigbaar, nooit door teerheid te verwinnen;
Dan vaart hem huiver aan der eenzaamheid
En zoet doorsluipt een droefnis hem de zinnen.

Zijn blik dwaalt heen in verte ondoorkend
Langs uw gelaat dale' argloos zijne handen:
Gij houdt de oogen schuchter neergewend
Niets mag in u verraden 't oude branden...

Doch waar hij blijft d' in ruimte wijd-verloorne
Met d' éénen glimlachglans aan zijn gezicht,
Durft g' eindlijk op te zien naar den verkoorne,
Dien minnaar eeuwig-vreemd, voor wien gij zwicht.

De strijder

Gij wilt hem breken, die u rustloos tart
Den breeden, diepen zwaai zijner gedachten
Naar u alleen zien overbuige' in smart
Om heev'ger hem te minne' en te verachten.

Maar d' in uw zelfheid eng-besloten wil
Kan hem de diepste tranen niet ontlokken;
Hij houdt een glimlach hoog-verhuld en stil
Ondanks het fel-doorsnerpend smarte-schokken.

En onder al zijn hartstocht ligt een rust,
Zijn heetst verlangen steunt op koelen vrede,
Hij geeft zich nimmer gansch in wélke lust,
Want blijft bepeinzer zijner teederheden.

En zoo gij ooit hem te verwinnen dacht
Door zelve' in bandlooze overgaaf te breken,
Dan zoudt ge hooren hoe hij zuivrend lacht,
In weemoed zien vergaan uw wildste smeeken.

Want hij doorschouwt al uw verleidlijkheên
Die hem bewegen, maar nooit willoos binden,
Gij kunt hem wonden wreed en wrang als géén,
Doch zult hem nimmer verdeemoedigd vinden....

‘Hij schijnt te spelen met zijn vreugd, zijn smart,
Of die hem lief, doch eindlijk-ijdel waren,
En eeuwig-eenzaam in zijn trots verhard
Zie ik hem stug naar 't onbereikbre staren.’

Zelfs die verwerping hem niet tot u voert,
Hij strijdt een strijd om zuiverheid en stilte,
Waarvan geen vleug u immer heeft beroerd,
Waarbij uw brand verschrompt tot dorre kilte.

Slechts met hem samen in den ruimtewind
Onder den hemel en 't geweldig bloeien
Van 't licht, dat alzijds breekt en zich herwint,
Kon d' ééne teederheid in u ontgloeien,

Als gij zoudt voelen op welk rhytme gaat
De hooge stroom zijner gedachtedaden
En leerdet hem met afgewend gelaat
Uw min door simplen handdruk te verraden.

Lezing en herdenking
Door
P.N. van Eyck

V

Louis Couperus, De Komedianten. (Rotterdam, Nijgh en van Ditmar, 1917). Men kan over De Komedianten het vele goeds zeggen dat het verdient en daarmede tegelijkertijd de onbevredigdheid dit het als kunstwerk nalaat verklaard achten. Het boek is kleurig, afwisselend, boeiend, geestig. Het is geschreven met een levendig behagen in het uitzicht der dingen gelijk Couperus zich denkt dat het tegen honderd na Christus in Rome moet geweest zijn, en daar hij in zijn eigen liefhebberijen en fantaisieën geinteresseerd was, wordt in de aandacht van zijn lezers een even groote en gelijksoortige belangstelling gewekt als de zijne. Het levensgevoel dat hem eigen is, heeft hij voorts in zijn Romeinsch tafreel zóó weten te belichamen dat het als een onzichtbare athmosfeer is waar de dingen in staan of geschieden, waar zij alle hun kleur en hun warmte van krijgen. Buiten de waardeering voor het werk als geheel kan men dan nog aangenaam getroffen worden door de ongedwongen, vaak bevallige eruditie waarvan het getuigt en de wijze waarop deze zich zonder eigenwaan als slechts een deel van het materiaal geeft dat de schrijver, tot het eene hoofdstuk na het andere, heeft weten te bewerken en te gebruiken.

Couperus zelf gelijkt - ook al schreef hij geen epigrammen in de Haagsche Post, en al draagt hij dan geen ietwat verdachte togaatjes - op zijn eigen Martialis dien hij, na het aanschouwen

van der tweelingen bekoorlijk spel, deze woorden laat zeggen: ‘Ze zijn archaiesch en hun kunst is toch modern, omdat zij zoeken de nieuwe emoties in het oude. Zij beelden geheel en al onze eeuw uit, die moe is van alles en zich zelf en zoekt, zoekt, zoekt, zelfs in ons Verleden! (Blz. 193). Hij gelijkt eveneens op zijn dominus gregis als hij aan het eind, bij het afscheid van Rome, een beetje gevoelig wordt en als een Hol-landsch meisje dat haar kostschool verlaat op de volgende wijze een oogenblik voortmijmert over het ‘partir, c'est mourir un peu’ (tot de snaaksche knaapjes hem te juister tijd herinneren aan de onmiddellijke realiteit van het voor te bereiden tooneel-spel): ‘Ja, jongens, afscheid nemen is altijd treurig en ook voor vagebonden als wij. En - het is vreemd - ik heb dat altijd als ik weg ga, na mijn Spelen te hebben vertoond en vóór dat ik weer nieuwe vertoon: àls ik dan afscheid neem van de menschen, die om ons waren, en onder wie toch wel goede harten waren, dan is het of er iets in en òm me sterft...en ach ja, dan denk ik zoo...Nilus, zelfs die grove Taurus, de meiden, Alexa, Gymnazium...

- En Colosserus, zei Cecilius...

- En Carpoforus, zei Cecilianus...

-...dat zijn dan vrienden, vrienden gewéést en we zien ze misschien nooit terug maar dat is zoo het leven: de weg gaat voor je uit naar Neapolis, naar Syracuze, de zee over naar Karthago...vèrder nog de Toekomst tegemoet: ach, en stil er bij blijven staan, wat geeft dat, als wij toch niets weten, als alleen de góden weten wàt er ons wacht aan het einde van dien moeilijken, hobbeligen, stoffigen weg, die aan onzen levensweg wel gelijk...

- Dominus, viel Cecilianus hem in de rede: de ‘Bacchi-des’...(Blz. 341).

Het eerste citaat karakteriseert ‘De Komedianten’ met eenige volledigheid naar zijn vorm, als verbeelding van antiek leven. Ondanks de zorgvuldige, kennelijk zaakkundige insceneering is het er nauwlijks een. Welk verschil is er, wanneer men het leven, in welke tijd ook, bekijkt zooals Couperus het in dit boek gedaan heeft, tusschen de menschjes aan het einde der eerste en die aan het einde der negentiende eeuw, die Couperus

zoo goed gekend, en van wie hij vaak zoo veel gehouden heeft? Een kritikus spreekt zijn spijt uit dat hij in De Komedianten eenige grapjes van onze tijd teruggevonden heeft. De illusie wordt er door verbroken, meent hij. Zij stooten mij niet, bevestigen veeleer nadrukkelijk dat dit leven het leven onzer tijdgenooten, dat het in hoogere zin onbeteekenend is of zij den menschen van toen in de mond gegeven worden, daar de kunstenaar slechts een behagelijk (eenigszins weemoedig) spel speelt als hij een aantal van zijn broertjes en zusjes achttien eeuwen van ons af zich al of niet doet thuis voelen in een Romeinsche kroeg, of komedie, of paleis onder de regeering van Domitianus.

Op de zelfde wijze karakteriseert het tweede citaat het boek naar zijn inhoud. Skepsis allereerst (niet altijd zonder onverschilligheid). Dan, twee overwegende gevoelssoorten: behagen in het schoone uitzicht der dingen (niet altijd zonder frivoliteit); weemoed daarnaast en daaronder om hun vluchtige gaan en vergaan (niet altijd zonder sentimentaliteit). Hun uitingen: wat aesthetische waardeeringen van een leven dat geen ethische toelaat (niet altijd dus zonder oppervlakkigheid); wat hunkeren naar zinnelijke streelingen (niet altijd zonder grofheid); wat geestigheid (niet altijd zonder lagere grappigheid of zonder voorzichtige schunnigheid). Hun vormen: licht, lief, bekoorlijk, kleurig, (maar niet altijd zonder pose en zelfs niet altijd zonder trucjes). Ik schrijf daar een kleine reeks ontaardingen van goede hoedanigheden tusschen twee haakjes. Zij zijn van die goede eigenschappen als de zelfkant, zijn er misschien noodwendig, *omdat* des schrijvers levensgevoel is als het is en hij feitelijk, zonder één vast criterium, alleen zijn persoonlijke smaak heeft waarnaar hij, of zij juist leidt of faalt, zich te richten heeft.

De beide citaten samen. ten slotte, vereenigen zich tot een laatste karakteristiek. Couperus kon, meer dan een spel, een waarlijk monumentale verbeelding van dat oude leven gegeven hebben wanneer hij niet enkel aan de oppervlakte was blijven dralen, wanneer hij zijn diepte gepeild had. Wanneer hij er niet alleen de komiek van had beschreven en doen beleven, maar in staat gebleken ware de tragiek te doorgronden die het, zonder mogelijkheid van verzoening en genezing, in het hart brandde.

Die tragiek ligt niet in de aantrekkelijke spelers der komiek, dat weelderig-schel en luidruchtig vertoon van uiterlijke levendigheid in het bestaan van Lavinius en de rest, ligt niet, schoon wij hier reeds dieper komen, in dat belangwekkende, bittere of sombere of berustende of schertsende toeschouwer-zijn van Juvenalis, Tacitus, Plinius, Martialis, maar in de afstootend eentonige, zwijgzaam-sombere persoonlijkheid van den zielszieken Domitianus, in de innerlijke onzekerheid of nood waarvan het koortsige zoeken naar religieuse bevrediging in de diensten van Christus, Isis, Kybele en zooveel anderen het onmiskenbaar bewijs is. Zoo goed als de comoedi zien wij Domitianus en de verschijnselen dezer rust zoekende woelingen bijna uitsluitend van buiten. Wij zien hen derhalve in 't geheel niet, omdat de inhoud der comoedi bij Couperus in de oppervlakkigheid uitgeput is, terwijl de laatsten ons in uiterlijke gedragingen nauwlijks meer dan te raden zijn. Had Couperus van uit het noodlot dezer tragiek het boek geschreven, dan had ook de nu zoo vlottende komiek er haar zin en bevestiging door gekregen, ware 'De Komedianten' waarlijk de herschepping van een groote tijd geworden. Een noodzakelijke schepping. Ten eerste voor den schrijver, gelijk Salammbô het was voor Flaubert. Maar ten tweede voor de menschheid daar zij de groote verbeelding zou zijn van de onvermijdelijke voltrekking eener eeuwige levenswet. Wij hadden, ook waar het oppervlak nog schijnbaar gaaf was, de ondergang van het inwendige doorschouwd. Wij hoorden er ‘de dreun’ in die wij hooren in Salammbô, omdat alle visioen en alle handeling zou geweest zijn over menschen die in hun eigen bestemming huns ondanks een boven hun kleine individualiteit uitgaande bestemming van het leven vervulden. Het ware oneindig veel meer geweest dan deze willekeurig - enkel van uit de persoonlijkheid van Couperus beschouwd gedwongen - onvolledige fantaisie, dit korte spel. Ongetwijfeld heeft Couperus dat spel gewild, als om er zichzelf en anderen mee te verheugen. Misschien acht hij het leven zelf slechts een spel en dus ook in de kunst niet meer dan een spel waard. Ook deze gedachte heeft haar tragiek, maar Couperus voelt dan enkel haar weemoed. Zooals hij nu wel zeer weet te bekoren, maar niet vermag te ontroeren. Hij is zoo, en niet anders, en wij hebben

hem in zijn begrensdheid te aanvaarden. Het is echter onmogelijk om door een boek tot de onverwerkelijkte conceptie van een volledige, een monumentale verbeelding van het menschen-leven in eenige tijd gebracht te worden, zonder van dat boek zelf dan onbevredigd te scheiden. Men mag van Couperus niet verlangen dat hij meer geeft dan hij kan, en hij heeft zelfs aanspraak op onze dankbaarheid, zoo hij géét wat hij kan door niet buiten zijn grenzen te gaan en zichzelf daardoor te verknoeien. Maar wij hebben een hoogere levensidee en kunnen niet berusten bij een werk dat het diepste van aller tijden zijn opzettelijk terzijde laat om uit enkel hun oppervlakte te winnen wat er voor hem uit te winnen valt. Die oppervlakten hebben alleen zin als oppervlakte van een verborgen diepte. En uit die verborgen diepte, die wij allen in ons dragen, willen wij stemmen hooren opzingen, opjuichen, opklagen, stemmen uit de ziel der menschheid, de onze. Als wij hoopvol zijn is het omdat wij die stem weer meenen te hooren, omdat wij hopen dat zij steeds meer het hart zal zijn van het kunstwerk, omdat wij dat kunstwerk dan weer als de monumentale verbeelding droomen die de doorstraalde, eenig gelijkwaardige tabernakel is voor zoo heerlijke, heilige schat.

VI

R. van Genderen Stort, Hélène Marveil. (*Amsterdam, Emile Quérido*). De ervaring die van Genderen Stort blijkens Hélène Marveil van het leven gekregen heeft is van dezelfde aard als die van Couperus, maar bij hem is zij pijnlijk en zeer bitter. Als Lambert Brodeck met zijn vriend Paul Hooz nabij Lauter-brunnen naar de Staubbach ziet en door het aanschouwen van die nimmer rustende val in zijn hart de zwaarmoedigheid over de universeele vergankelijkheid weer ontwaken voelt, werpt hij, daar zijn pleegdochtertje bij hem is, zijn vriend eenige met potlood fijn op zijn manchet geschreven woorden toe van den Prediker: ‘De wind gaat steeds omgaande en de wind keert weder tot zijn omgangen; alle de beken gaan in de zee, nochtans wordt de zee niet vol; naar de plaats waar de beken henengaan, derwaarts gaande keeren zij weder: alle deze dingen worden zoo moede dat niemand het zoude kunnen uitspreken.’

Deze vermoeienis is het grondgevoel waarvan Storts gedachten en ontroeringen veelal doordrenkt zijn. Zoodat hij de eeuwigheid (eeuwigheid toch!) der vergankelijkheid slechts als eeuwigheid van vermoeienis beseft en Paul Hooz zwaarmoedig doet glimlachen.

Er is een ander doorvoelen, uit het zelfde aanschouwen, van een Zwitschersche waterval in de barheid van het gesteente. Bij Goethe, de schrijver herinnert er aan; - bij Wordsworth, in het zesde boek van zijn 'The Prelude.'

....The immeasurable height
Of woods decaying, never to be decayed,
The stationary blasts of waterfalls,
And in the narrow rent at every turn
Winds thwarting winds, bewildered and forlorn,
- - - - - - - the sick sight
And giddy prospect of the raving stream,
The unfettered clouds and region of the Heavens,
Tumult and peace, the darkness and the light -
Were all like workings of one mind, the features
Of the same face, blossoms upon one tree;
Characters of the great Apocalypse,
The types and symbols of Eternity,
Of first, and last, and midst, and without end.

Het doorleven, hier, van de eeuwigheid in haar zelve, om het even waarin zij zich openbaren moge, al ware dit de eeuwige vergankelijkheid, of de eeuwige wederkeer van het zelfde. Een doorleven dat van dieper dan de verschijning uitgaand in dieper dan de verschijning weder uitmondt, in dat Opperst Zijn, waarvan Wordsworth eenige bladzijden te voren deze verzen schreef:

....there, recognised
A type, for finite natures, of the One
Supreme Existence, the surpassing life
Which - to the boundaries of space and time,
Of melancholy space and doleful time,
Superior and incapable of change,
Nor touched by welterings of passion is,
And hath the name of, God. Transcendent peace
And silence did await upon these thoughts
That were a frequent comfort to my youth.

Ook van Genderen Stort heeft, eenige oogenblikken van zijn leven althans, de mogelijkheid van het geloof aan een groote, verzoenende eenheid voelen verrijzen. Naar het scheppen van een menschelijk 'afschijnsel' van die 'heerlijkheid' heeft hij op zijn wijze gestreefd in de figuur van Lambert Brodeck, en zoo zijn boek beteekenis heeft, het is niet om Hélène Marveil, maar om die ééne ideaal-conceptie welke wij in de voor velen ongetwijfeld raadselachtige Lambert Brodeck te zien, of, zoo de schrijver ons dat niet geheel mogelijk gemaakt heeft, te begrijpen hebben.

De opzet van het boek is zoo eenvoudig mogelijk. Werkelijke beteekenis bezitten, behalve Brodeck, maar drie personen, en dan slechts voor zoover zij met de dragers der ideaal-conceptie in aanraking komen en door hem in karakter en handeling bepaald worden. Het schijnt mij niet overdreven te zeggen dat deze vier tezamen slechts ééne figuur vormen, die van den schrijver, of van den mensch. In de simpele geschiedenis van een zinnelijke vrouw die aan haar chaos wil ontkomen om in gemeenschap te treden met de benaderde volmaaktheid van den niet enkel in haar liefdewaan het ideaal vertegenwoordigenden man; - verlangen, afgewezen niet uit gebrek aan begeerte maar uit gebrek aan liefde, en in de wetenschap dat háár troebelheid wel beschouwd geen blijvend heil, zijn zuiverheid misschien blijvende schade zou ondervinden -; naar de bijna altijd op een afstand aanschouwde persoonlijkheid van den dichter? dandy? die, de stoische levensgedachte de eenige houdbare bevonden hebbend, zich zelf de plicht heeft opgelegd het leven tot die harmonische zuiverheid van in- en uitwendige verhoudingen te brengen die hij ook voor zijn kunst als einddoel erkent; - tot die zuiverheid eindelijk doorgloeid wordt van een waarachtige liefde welke, nu niet hartstochtelijk en troebel, maar hartstochtelijk en kuisch, hem opvoert tot een gedroomde hoogte hooger dan die van het stoisch ideaal; - in deze beschrijving hebben wij, geloof ik, niets anders te zien als een poging om de wanhopige strijd in den mensch van heden te verbeelden, die zich ontworstelen wil aan de chaotische verwarring van het instinct tot de gedachte eerst, haar praktische verwerkelijking daarna van een harmonische zuiverheid in welke

geest en zinnen het hunne verkregen hebben om tezamen de bestendige en zinrijke volheid te scheppen die achter heel de mismoedige, of bittere, of sarcastische kritiek van het dagelijksch bestaan, waar dit boek vol van is, het verlangen des schrijvers blijkt. In de werkingen van het instinct de oorzaak ziend van alle falen der menschen in hun strijd om hoogere wezenheid, heeft hij het heil gesteld in een subliem intellectualisme dat, niets meer buitensluitend, alles keurend, aan ieder ding zijn eigen plaats en bedoeling geeft. Daarom moet Hélène ondergaan, want zij is de onstuimige, gevaarlijk gistende bedreigster der harmonie. En daarom, erkennend dat Brodeck door een concessie onze eigen instinctieve menschelijkheid tegelijk met de zijne bevredigd en Hélène, ontgoocheld misschien, maar behouden had, geven wij hem nochtans gelijk. Reinheid van levensvoering immers is zijn einddoel. Het leven der velen mist vorm, mist, ik gebruik het woord in zijn hoogste zin, *stijl*, en enkel de stijl kan het ruwe materiaal van een als zoodanig waardelooze chaos tot een kosmos bemeesteren. Dat het leven een kunstwerk worde om zijn grootste rijkdom te bereiken, daar het die gewoonlijk eerst in het kunstwerk bereikt, ziedaar wat ook van Genderen Stort begeert en wat hij in Brodeck tot gestalte heeft willen maken. Het instinct gaat als zelfgerechtigde macht te gronde, maar de geest doorgloeit zich zelf van het edelste in het instinct en wint daardoor het vermogen om in de verschijning te treden, ons allen zichtbaar in zijn tegelijk aardsche en bovenaardsche heerlijkheid, ons allen tot richtsnoer voor onze eigen gedragingen.

Het is een verheuging dit streven in een Nederlandsche roman aan te treffen, maar het wordt daarna onze plicht aan te wijzen hoezeer en waarom van Genderen Stort niet bij machte bleek het beste van zijn voornemen in zijn kunst tot gestalte te brengen. Hij heeft ons de levende synthese onthouden en er zijn verschillende redenen voor. Ik noemde Brodeck een ideaalconceptie; hiermede is reeds uitgedrukt dat zij in den schrijver zelf nog geen realiteit heeft. Eerst als de Idee van den kunstenaar zijn Werkelijkheid geworden is echter, kan het goede kunstwerk tot stand komen. Nu draagt van Genderen Stort, en draagt dus ook Brodeck, nog te veel elementen van een lagere

gevoelssoort in zich en deze verhinderen hen, anders als in de geest en van tijd tot tijd het hoogere te bereiken. De emotio-neele felheid waarmede het vluchtige, nuttelooze, vermoeiende vlieten der dingen doorleefd wordt, en waaraan wij een aantal der mooiste bladzijden danken, bewijst dat de schrijver nog niet blijvend tot het leven in zijn idee is toegekomen. Dit heeft onmiddellijk twee gevolgen. Dat hij geen liefde meer heeft voor het alledaagsch bestaan zijner medemenschen en hen om zijn droom van een hooger leven zóó zeer haat dat zij geen materiaal meer zijn kunnen voor een bevredigende kunstschepping. Hij maakt karikaturen van hen, en als hij dat gedaan heeft, hoont hij hen en geeselt hen letterlijk met zijn spot over hun karikaturaalheid. Dostojeffsky was gewoonlijk anders. Storts persoonlijke ervaring vertroebelt de eenheid van Lambert Brodeck. Deze pijnlijke persiflages van menschen wier eenig gebrek feitelijk is dat zij doorsneemenschen of minder zijn, bewijzen dat hij zich die hoogere beschouwing van Brodeck ‘dat het ware leven een harmonie van verhoudingen was, waarin bijvoorbeeld die vijandschap met de Barbaren overwonnen zou blijken’ nog niet tot vleesch en bloed heeft kunnen maken. Een tweede fout, een zeer positieve fout van het boek nu, is deze: van uit de werkelijkheid zijner ideaal-conceptie niet schrijven kunnend, doet Stort het - noodzakelijk? - van uit de tegenovergestelde, dat is van uit Héène Marveil en deze fout brengt op zijn beurt weder twee andere mede. Want ook in Hélène Marveil is een stuk werkelijkheid waarin hij niet meer gelooft, waarvoor hij misschien interesse - een wat romantisch interesse zelfs in vreemde of verschrikkelijke driften en lusten - maar geen liefde heeft; en daar zij in strengste zin als instinct het tegendeel van de geest, (dat is Lambert Brodeck) zijn moet, en het instinct enkel in zijn hoogste potentie door een mate-looze smart gelouterd kan worden, - gelouterd *moet* worden om tot de liefde te worden die Elizabeth is, - daar, zeg ik, het instinct zelf zijn verlossing van zich zelf als zijn doel met alle hartstocht waarin het bestaat tegemoet werkt, worden aan dit ééne blinde dringen alle waarschijnlijkheden en mogelijkheden geofferd die een goede roman noodzakelijk dient te bezitten en moeten wij ons menigmaal met die eene drang in

Hélène tevreden stellen, voor welke Stort al te veel werkelijk bestaande hindernissen minacht, al te gemakkelijk over de loop der dingen beschikt. Een verder bezwaar is vervolgens dit: het boek is niet van uit Lambert Brodeck gecomponeerd. Met zijn innerlijke werkelijkheid missen wij dan ook de concentratie van onze aandacht op hem. Het is de vraag of voor het scheppen van een figuur als Brodeck de roman de aangewezen kunstvorm is, of wij wat hem betreft tegen de roman niet een dergelijk bezwaar kunnen inbrengen als dat van Kierkegaard tegen Hamlet als drama. Vast staat dat Brodeck niet de levende lichtkern is, die het geheele boek doorstraalt tot een licht en donker waaraan wij de mate van werkelijkheid der andere figuren kunnen toetsen, maar te veel dat eene, slechts onderstelbare, als noodzakelijk denkbare middelpunt waarnaar immers al de werkingen, bedoelingen, energieën der anderen van rondom zich richten. Dat is zeer jammer want enkel in Brodeck ligt de oplossing van het probleem dat dit boek ons als bereiktheid en als mislukking gesteld heeft. Zoo wordt ons het gemis aan werkelijkheid, behalve in de compositie en vele inhoudsdetails, nog in het proza van den schrijver voelbaar. Storts begaafdheid kon onmogelijk de gapingen aanvullen. Dan geeft hij pose en affectatie in plaats van stijl. En de ook in zijn innerlijke verschijning volkomen ego-centrische zelfkunstenaar (ik geef deze omschrijving van dandy omdat dit woord in Nederland meer een oordeel dan een soortnaam is) als welke Brodeck ons in de regel voorgesteld wordt, schijnt een oogenblik, evenals zijn modificatie Rivalen, een slachtoffer van het allerergste kleerensnobisme. Zelfs is het waarschijnlijk dat vele lezers vóór alles de plaatsen van pose en affectatie, phraseologie en snobisme zullen zien om er zich zóó aan te ergeren dat zij ze ten slotte ook daar bespeuren waar zij niet zijn, waar integendeel een sterk gevoel in uitnemend proza is neergeschreven.

Van Genderen Stort heeft zich reeds lang met Brodeck beziggehouden en men kan zijn eigen verdieping afmeten aan de innerlijke groei van zijn Brodeckconceptie. Vragen wij nu, in afwachting van haar volledige verwerkelijking, wat de positieve waarde van Hélène Marveil is dan zeg ik: die tezamen een vrij groot aantal bladzijden beslaande passages, waarin hij fragmenten

geeft van zijn diep doorleefd Poeem van het Leven. Sommige stukken, om te beginnen, in welke zijn zwaarmoedigheid het sterkst tot uiting komt, de zang der smartelijke gekneusdheid van het instinct, de droefheid van het vleesch, zijn begeerte naar vereeniging met de geest. Zij vatten zich samen in deze mijmering van Egbert Rivalen, - die overgangsfiguur, met Olivier Morgan, tusschen Lambert en Hélène - over de dood: 'IJdelheid, ijdelheid. Voor de talloozen, die sedert den aanvang der dingen deze laatste stonden doorleden hadden, een eeuwigheid van smart en angst; in het licht, waarin de aarde haar ongemeten en onkenbare bestemming vervulde een ondeelbaar oogenblik. Hij, de min of meer gelukte, min of meer mislukte vorm, waarin zooveel lusten, hartstochten en idealen strevend gevlamd hadden, hij lag nu, een vorm zonder meer, waarvan de inhoud spoorloos verdwenen was. Het leven bruiste zijn mystisch doel tegemoet, of wel het stormde zinloos, doelloos voort en rond, het mocht wat. Hij en allen, van den duistersten tot den verhevensten enkeling, zij hadden allen evenveel of weinig waarde als de muggen, die dansten hun avonddans, wanneer de roode zon haar laatste stralen schoot door het goud omschemerd hout'. Het is, daarna, de hunkering van den geest naar het volstrekte, dat onbereikbaar schijnt en verder nog dan het toch reeds zoo verre ideaal van ook Brodecks menschelijke volkomenheid: 'Hij peilde de onpeilbare diepten des hemels, tot waar het licht der verste sterren schemerde gelijk een lichte mist. Maar hooger dan maan en sterren, zocht zijn geest het ongeschapen licht, waarin al wat menschelijk is, vervluchtigt en verglanst'. Het is, daarna, als een voorspelling van zijn rijpheid voor de liefde, het bereiken van de staat der deernis die wij tot dan toe in Brodeck misten, tegelijk met Hélène's deernis voor hem, waarvoor zij, schoon ze wankelt in de pijn om zijn afwijzing, één oogenblik haar leed vergeet, in het besef van zijn eenzame onvolkomenheid. 'Haar tred kraakte op het karpet en zij kwam naast hem staan: zij genoot even, haars ondanks, van den geurigen nacht en zij staarde een oogenblik naar de Jungfrau die, sprokig overzilverd, doemde in de maandoorwaasde verte. Nu was oogenschijnlijk een harer diepste wenschen vervuld. Nu stond zij in den schoonsten zomernacht, ongestoord, onbespied,

naast den man dien zij liefhad. Zij leende het oor, maar de diepe stilte, waarin geen nachtegaal het lied des levens zong, leek haar nu doodsch, en zij hoorde naast zich de kalme ademhaling van een onbewogen mensch. Zij wist, dat hij nu leefde in een schoonheid, die haar altijd geheim zou blijven, maar op zijn hoogte voelde zij hem vereenzamen en wat was het anders dan een stille deernis, die langzaam welde uit de diepte van haar hart? Gelijk zij eens zou voelen, dat smart de eenige waarheid was, zoo voelde zij liefde nu, de schulp gelijk, waarvan een heilige spreekt en die, volgestroomd, overvloeit en rijkelijk drenken wil.' De droom van het ongeschapen licht onpeilbaar ver, de waarheid der ziel in smart gesteld - wat blijft er over voor het leven zelf? Dat Evangeliewoord, dat Egbert Rivalen een andere avond genoemd had: dat de mensch, om het leven te winnen, beginnen moet met het prijs te geven? Brodeck vindt het terug, niet in eenige, wazig-onzalige droom van een oorspronkelijk licht, maar in de liefde van het hart, die in smart geopenbaard en verklaard wordt. Verwaaid 'die scherpe en verdorrende wind die zich verhief in de eenzame verten van zijn verwaarloosd hart.' Het gemoed beseft als de altijd geurige wel waar de eerste en de laatste dorst der ziel haar lafenis vindt. Ten slotte dan het geluk, al scheen het onmogelijk 'Goddelijke morgen! De goden mochten zich aan der stervelingen kortzichtig oog onttogen hebben, heur glans parelde in den zegepraal van dezen morgen, waarin alle intellectualistische en pessimistische sluitredenen, ja, alle intellectueele problemen lachwekkende dwaasheden schenen. Nu gold alleen het schoone leven op de schoone aarde, de heidensche lust temidden der elementen te leven gelijk de salamander in het vuur, gelijk de leeuwerik in den ijlsten morgenwind. Nu voelde de gevankelijke ziel het verlangen de borst te ontvlieden, zich te vermengen met den eeuwigen wind en over berg en dal, over land en zee te dolen tot het eind der tijden.' In deze bladzijden ligt van Genderen Storts werkelijk bereiken. Na deze, en andere fragmenten, streve hij, meer dan naar de ontleding van verdere ondergangen, of naar het schrijven van gaver romans met hetzelfde, tweeslachtige karakter, naar dat volledige levensgedicht in proza, voor hetwelk hem zijn ideaal-conceptie de inhoud en de vorm, de liefde hem het

vruchtbaar leven zal schenken. Er is, Andrians Garten der Erkenntnis bewijst het, geen reden waarom dat gedicht geen verhaal zou kunnen zijn, maar het zal ongetwijfeld gansch andere eigenschappen bezitten dan die wij nu in Hélène Marveil als de oorzaken zien, waarom het boek, ondanks zijn mooie fragmenten, die het mij boven veel gavere romans verkiezen doen, niet geworden is wat het had kunnen zijn.

VII

Carel Scharten, Kroniek der Nederlandsche Letteren, 1916. (*Em. Quérido, Amsterdam.*) Carel Scharten is een man die poseert. De vraag of hij als recensent van een dagblad niet een andere stijl noodig had dan in De Gids, heeft hij gemeend bevestigend te moeten beantwoorden, en zoo luisteren wij in dit boek nu vaak bladzijde na bladzijde naar zijn keuvelende gemeenzaamheid. Een gemeenzaamheid die, onnatuurlijk als zij is, zeer gemakkelijk haar evenwicht verliest en dan het zij precieus-aanstellerig, hetzij, als op bladzijde 96, onleesbaar laf wordt. Het is vreemd dat Scharten niet gemerkt heeft - zulke dingen op te merken behoort immers tot zijn bijzondere gave - dat hij door zóó te doen niet alleen gevaar loopt waardelooze arbeid te verrichten, doch bovendien zijn figuur als kroniekschrijver van De Gids op den duur onherroepelijk vernietigt. Een dergelijke pose gaat bovendien nu eenmaal niet zonder fonds van bewuste of onbewuste onzuiverheid en het komt mij dan ook voor dat deze soms acuut tot doorbraak komt. ‘Die brave neutraliteit gaf niet alleen zóó'n uitspuwelijk-laffe smaak in de mond,’ zegt hij op bladzijde twee. Op bladzijde 183: ‘Neen, het was er mij om te doen, *verzen*[1)] te maken! Waarover deed er minder toe; het deed er zóó weinig toe, dat ik soms èrg verlangde naar een gedicht, maar het niet schreef, omdat ik geen onderwerp meer te bedenken wist! *Daar schiet mij opeens* een versje te binnen *van mijn zestiende jaar; waarom juist dit ééne uit drie lijvige bundels*, enz.’[2)] Andermaal op bladzijde 53: ‘En het antwoord (van schoolkinderen aan een naar hun vorderingen vragende dominee) klonk *uit vele monden tegelijk*(!!): “*Nu maar wat best*[1)]!” Toen ik dát

1) De cursieveeringen zijn hier van Scharten.
2) Deze van mij.
1) De cursieveeringen zijn hier van Scharten.

las, waarde lezer heb ik wel een minuut aan één stuk (en een minuut is lang!) gelachen.' Ik wijs hierbij nog op de verregaande onhandigheid der tusschenvoeging. Zulke dingen zijn compromitteerend, zij schokken het vertrouwen dat de kritikus juist in zíjn functie zoo noodig heeft.

Scharten bezit goede kwaliteiten die echter niet volstaan om een waardig en waardevol kritikus van hem te maken. Boort hij, in onderwerpen van beteekenis, zelden diep genoeg om een treffende karakteristiek te kunnen leveren, over boeken en schrijvers die binnen zijn bereik liggen weet hij vaak door juiste inzichten en kenschetsen te verrassen. Hij heeft goede invallen, vooral goede opmerkingen. Deze laatste bijna uitsluitend in het klein. Het onderscheiden en aanwijzen van details (die, het bovenstaande toont het aan, inderdaad dikwijls maar in schijn details zijn) is het talent dat hem eigen is. Zeide ik daarmede feitelijk niet toch nog te veel, ik zou hem een miniaturist in de kritiek noemen. Wil hij echter, zooals blijkens het inleidend woord zijn voornemen is, een tijdbeeld der Nederlandsche letteren geven, dan vragen wij meer, dan zien wij al spoedig dat dit buiten zijn competentie ligt. Ten eerste omdat hij de breedere kennis, het verder reikend inzicht mist dat hij voor de appreciatie van groote menschelijke verschijnselen zou behoeven. Scharten houdt zich, in een prijzenswaardige, schoon gedwongen bescheidenheid, gemeenlijk strikt aan het boek of de schrijver waarmee hij bezig is. Gaat hij echter buiten die grens, tracht hij den kunstenaar een plaats te geven in een literatuur, of in een geestelijke strooming, dan blijkt hoezeer hij te kort schiet, dan herhaalt hij wat iedereen gezegd heeft of maakt hij fouten. Zijn gedachten over de oorlog en wat daarmede samenhangt, zijn zonder uitzondering gemeenplaatsen. Uitspraken als deze 'dat het Katholicisme allerminst afkeerig van de schoonheid is' zijn in hun algemeenheid volslagen onjuist. Ik geloof niet dat men bij het Katholicisme na het Concilie van Trente eenige schoonheidswaardeering van belang kan waarnemen. Er zijn groote katholieke kunstenaars geweest, maar dezen hebben van wege de vertegenwoordigers der kerk vaak meer verwaarloozing of verguizing dan het tegendeel ondergaan. Voor de laatste helft der negentiende eeuw leze Scharten Léon Bloy daar eens over.

Zijn ideeën over de doorvoelbaarheid van psychische afwijkingen en abnormaliteiten, in het leven als in de kunst, wijzen alleen de grenzen aan van zijn eigen persoonlijkheid, zeer zeker niet die van de kunst. Een aandachtige lezing van Dostojeffsky zij hem aanbevolen. Erger nog is wat hij over Sodoma schrijft: ‘een der weinige *mystieken* onder de Italiaansche schilders, en wiens San Sebastiano, wiens bezwijmende Santa Caterina van Siena, ja, wiens gegeeselde Christus, zoo doordringend zinnelijk zijn gevoeld.’ Welk een afgrond! - Ten tweede omdat hij fouten maakt in de waardeering der kunst, haar wezen en haar doel. Zegt hij: ‘Echte kunst is altijd, in laatste instantie, natuur’ dan lijkt dat op zich zelf reeds voldoende bewijs dat Scharten de onmisbaarste elementaire begrippen ontbeert. Met deze grondstelling en haar twee gelijkgenoemde onbekenden, hangen zijn oppervlakkige en dan nog verwarde meeningen over een volkspoëzie - twee andere aan elkaar gekoppelde onbekenden - waarschijnlijk samen. Dat Scharten het tegendeel van een inzicht in de ontwikkelingsgang der poëzie bezit vloeit hieruit welhaast noodwendig voort. Hierop wil ik dadelijk terugkomen. Ten derde omdat hij de weinig vertrouwenwekkende onzekerheid toont, die hem, naast goede, middelmatige werken doet waardeeren, ongunstiger nog, die hem, vol liefde voor onbelangrijke of slechte, zich heftig doet kanten tegen het goede waarvoor hij soms in de meest volkomen mate blind blijft. Ten vierde omdat hij nog bovendien een gebrek aan kleinkennis heeft dat, op die wijze geëtaleerd, in een kritikus minderwaardig en ontoelaatbaar is. Dat Scharten geen wijsgeerige scholing bezit, is hem misschien niet aan te rekenen, ofschoon het in een kritikus een hachelijke ontbering beteekent. Maar dat hij zoo weinig kennis van Nederlandsche of gebruikelijke vreemde woorden heeft en zoo onwillig is om zijn woordenboek op te slaan, lijkt mij ergerlijk. Wat te denken van een beoordeelaar die van een ‘gebraakt geraamte’ (‘waarvan de zin mij ontgaat’) lezend niet in staat is zich het woord rad-braken te binnen te brengen; die een bladzijde lang piekert over de beteekenis van ‘Carmen, een vertelling van weemoed, over geluk’; die er Quérido een grief van maakt dat hij spreekt van ‘zult met bruine boonen’ (‘hier staat men van aangezicht tot aangezicht tegenover de raadselen

van het absoluut exotische') die het woord 'peelt' in Boutens' regel 'dat de bleeke dood het liefst in ons herdenken peelt' niet onmiddellijk weet thuis te brengen ('onthaart? dus van zijn glorie berooft? of in de peel, in het moeras doet verzinken? of misschien ter peluw legt?' Scharten plaatst het juiste misschien opzettelijk het laatst om óns te doen denken, dat hij inderdaad éérst aan de andere mogelijkheden gedacht heeft, maar welk een houding dan!) die - ik citeer uit een nog ongebundeld stuk - het woord Berserker, dat bijna iedere jongen kent uit zijn Noren-boeken en dat in een gewone Duitsche dictionnaire in Berserkerwut te vinden is, aan de zonderlingste glossen onderwerpt, zonder zelfs maar de gedachte in zich te voelen opkomen dat het misschien aan hem ligt en dat hij, Scharten, misschien, al was het uit een woordenboek, nog wat kon leeren. Ziedaar dus verschillende redenen waarom Scharten zeer weinig de aangewezen man is om een kroniek der Nederlandsche letteren te schrijven en waarom het, wanneer een eerzuchtige aandrang hem buiten zijn bescheiden beperktheid drijft, wenschelijk is hem de grenzen te wijzen die hij zelf niet te zien schijnt.

In canda venenum. Scharten moge dit op deze beoordeeling toepassen. Vergis ik mij als *ik* het op zijn persoonlijkheid toepas? In dit boek wordt, tusschen alle binnen- en buitenlandsche kunstenaars over wie hij zich kan uitlaten, één man, over wien het geen beoordeeling bevat, niet minder dan zesmaal besproken Albert Verwey. Bij de gedachte aan hem verliest Scharten zijn zelfbeheersching. Ik noem dit naief. Heeft hij niet gevoeld dat hij door zijn herhaalde aanvallen op Verwey en de met hem min of meer geidentificeerde medewerkers van De Beweging, aanvallen waarvoor zijn boek geen tegenhanger biedt, niet anders uitdrukt als de erkentenis dat hij in Verwey en in De Beweging zijn grootste vijanden ziet, vijanden belangrijk genoeg om hen telkens opnieuw als zoodanig aan te wijzen? De spijtigheid, waarmee die kleineerende aanvallen volvoerd worden, verraadt hem. Maar het is, behalve naief, ook schandalig. Niet alleen omdat blijkt hoe deze kritikus-van-gedichten niets, maar ook niets begrepen heeft van de ontwikkeling der Nederlandsche poezie, - hoe zou het ook, zelf geen of een minderwaardig dichter mist hij de geestelijke capaciteit deze

ontwikkeling die hij niet meemaakt, waar te nemen en te begrijpen -; niet alleen omdat het al te duidelijk is dat hij, nu de ‘volkspoëzie’ waarop hij zijn hoop stelde en die boven de sentimenteele onmacht van Adama van Scheltema niet uitkomt, op niets uitloopt, nu daartegenover in De Beweging een geheele kring van dichters ontstaan, gegroeid en groeiende is, zijn vergissing denkt te kunnen verbloemen door hún bestaansrecht en zelfs hún dichterschap te ontkennen of te besnoeien; - niet alleen hierom, maar bovenal omdat Scharten ook hier, en minder onschuldig, onzuiver is. Weet hij niet dat èn Gossaert èn de Haan, voor wie hij zooveel lof heeft, het zich een eer rekenen dichterlijke medewerkers te zijn aan De Beweging en zich in de essentie van hun dichterschap bepaald achten door de zelfde geest die de anderen bezitten? Wat beteekent dan de bewering dat Verwey ‘*alle zijn jongeren* den weg opdrijft der in statuen gestolde poëzie?’ (Heeft hij zich nimmer afgevraagd waarom het tijdschrift, waarin ‘de Verbeelding’ wordt voorgestaan ‘De Beweging’ heet?) Weet hij dat *niet*, dat hij zich dan schame te spreken over dingen die hij kent noch verstaat. Maar weet hij het *wel* - en dit laatste stel ik het geval, omdat het zijn plicht als kritikus is - laat hij dan eens voor al beseffen dat geen kunstenaar, geen kritikus ooit iets met onzuiverheid bereikt heeft en dat alle uiting over leven en kunst haar noodzakelijke innerlijke vastheid kan verkrijgen enkel door een onvoorwaardelijke oprechtheid. Als Scharten van Verwey *iets* begrepen had, als hij zelfs maar enkel zijn buitenkant scherp had waargenomen - maar dat kan hij niet, dat kan alleen wie zijn levende geest kent - dan zou hij, bij vergelijking van zijn werk en dat der jongeren onmiddellijk gezien hebben dat dezen niet in een slaafsche onderworpenheid aan een meester hun eigen goede eigenschappen verstikken onder bewustelijk gecultiveerde (gepresumeerde) gebreken, maar dat zij, allen zonder onderscheid, allen met een gansch andere persoonlijkheid, de zelfde Idee waardoor Verwey zijn leven lang gedreven is, als zij niet onbewust door haar bewogen worden, vroeg of laat als de hunne erkend hebben, en dat dus maar op één wijze de band tusschen Verwey en de jongere dichters te bevatten is: uit de Idee waardoor zij allen gelijkelijk bezield zijn.

En juist deze Idee - Scharten zou het begrepen hebben zoo hij háár begrepen had - waarin zij de essentie van *alle* menschelijke persoonlijkheid, èn van de menschelijke gemeenschap, èn van het gansch heelal beleven, deze Idee zou *ontkend* worden, zoodra één zijner dragers op eenigerlei wijze zou trachten de anderen te dringen tot de nabootsing zijner individueele eigenaardigheden. Zoo weet ook ieder onzer, zoo zou ook Scharten weten wanneer hij lezen wou of kon, dat de verscheidenheid in persoonlijkheid en uitingsgewijze die de medewerkers van De Beweging onderling kenmerkt, het bewijs levert hoezeer Verwey gelijk had toen hij, aanvankelijk eenzaam, in zijn Idee de Idee der toekomst zag. Weinig dichters hebben zóózeer als hij latere dichters ter wille van zijn innerlijke waarheid rondom zich zien groepeeren, en het is daarom dan ook dat de Beweging aan die groote fout ontkomen is welke bijna altijd de verhoudingen van dien aard karakteriseert, die van de onoorspronkelijkheid der jongere medewerkers. Scharten denkt een stroomende rivier te kunnen weerhouden door zijn zwakke adem tegen haar te richten. Hij maakt het zich te gemakkelijk en kan niet anders. Enkel de hartstochtelijke drager van een levende Idee heeft adem genoeg de drift van een ander te weerstaan en te keeren. Wij laten hem op zijn nietige plaats aan de oever, maar wenschen duidelijk uit te spreken dat de man die, behalve kroniekschrijver aan De Telegraaf, kroniekschrijver van De Gids is, ofschoon vroeger iets van hem te verwachten geweest ware, door gebrek aan algemeen en bijzonder inzicht, gemis aan innerlijke vastheid en ongereptheid, zichzelf gesteld heeft *buiten* de beweging der nieuwere Nederlandsche poezie. Hij is daarmede gezonken tot de uitgebreide klasse van literatuur-recensenten, die altijd werkzaam waren het waarlijk goede te belemmeren en met kleine middelen te bestrijden. Hij moge het zich tot een eer rekenen - wij kunnen dat gereedelijk erkennen - onder hen althans een der besten te zijn.

VIII

Carel Scharten, De Roeping der Kunst. (*Amsterdam, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur*). Terwijl de boven-

staande bespreking ter perse is, komt een nieuwe bundel van Scharten haar juistheid bevestigen. Evenals ‘De Krachten der Toekomst’ en de ‘Kroniek der Nederlandsche Letteren’ prijkt dit boek met een te wijdsche naam waarvoor de inhoud, meerendeels eenvoudige recensies, klaarblijkelijk niet aangelegd is. Maar deze stukken missen de gemeenzaamheid der kronieken en zoo noemde ik Scharten dus terecht den man met twee persoonlijkheden, twee schrijfwijzen die, geen van beiden van eerste rang, den lezer elkanders zwakheden helpen verraden. Ook hier, zoodra de schrijver een betoog van breedere strekking, als ‘De Roeping der Dichtkunst’ opzet, zien wij hem op meer of minder belangrijke punten ontsporen, ook hier worden lof en blaam vreemdelijk verdeeld. En wat hij ons in het eerste en laatste artikel als wenschelijkheid voor poezie en roman voorlegt, is een al heel armelijke uiteenzetting die ik zeker niet nader behoef te qualificeeren. In zoover is er geen reden nog iets aan het reeds geschrevene toetevoegen.

Er is echter meer. Twee beschouwingen over Albert Verwey geven ditmaal de mogelijkheid tot in het hart van Schartens dwalingen te zien, en zoeken wij nu, wat hij als Verwey's voornaamste eigenschappen omschrijft, dan vinden wij de bewering dat bij dezen dichter die ‘niet meer dicht om het dichten, maar òver het Dichten en het Dichter-zijn’ ‘sterker dan bij iemand zijn oude individualisme te kijk komt’ en dat hem dus instede van een essentieel onderscheid van de Tachtigers, integendeel hun sterkste trek, ‘het opdrijven der trotsche Ikheid,’ eerst in ontstellende mate eigen is. Weten wij daarbij dat Verwey al spoedig uit De Nieuwe Gids scheidde en dat hij zelf de ontbinding als een noodzakelijk gevolg van het gevierde individualisme te scherp beseft heeft om er zich niet bewust van af te wenden, dan zullen wij dus juist in die *schijn* van individualisme, juist in die *schijnbare* trots van den zich zelf bezingenden dichter, dat begrip van Verwey's persoonlijkheid moeten vinden dat Scharten zelfs niet heeft mogen vermoeden. Ik wil trachten hem de weg te wijzen. Zoo het hem niet mag baten, anderen zullen zich misschien nog eens op oude, veel-misbruikte woorden bezinnen om onder het oppervlakkig kunstgebruik hun beteekenis te doorgronden.

In het door Scharten zoo fel verworpen Zwaardjaar staat een gedicht dat ik onder Verwey's diepste reken: Spinoza. Het bevat, voor Scharten, de sleutel tot Verwey's poëzie. Wanneer hij van dit gedicht de derde strofe gelezen heeft, een der mooiste die mij bekend zijn, een strofe die de exacte inhoud geeft van het vijfde boek van Spinoza's Ethica, zal hem een ander inzicht kunnen dagen. Wat Spinoza, de denker, uitspreekt in sobere, sterke, heldere zinnen waarachter de ontroering van den wijze ons voelbaar wordt, dat is bij Verwey niet meer een leer die wij peilen moeten om ontroerd te worden, het is de ontroering zelf in welke de leer zich heeft opgelost, verzaad van wijsheid, de taal geworden waarin het leven, zijn leven, zich meedeelt aan het onze. Door de werking der verbeelding is de idee nu realiteit. De Liefde wier waarheid uitgesproken wordt met een bewogenheid die hartstocht en teederheid is tezamen, de liefde is hier het gevoel waardoor de mensch tot God kan komen, en enkel hierom tot God kan komen, dat zij niet alleen ónze liefde tot God is maar Gods liefde zelf voor zich zelve, zoodat wij God liefhebbend ons zelf, ons zelf liefhebbend God liefhebben. Scharten overdenke deze woorden: *ons zelf*. Is hij waarlijk niet in staat te beseffen dat dit ‘zelf’ onze aan alle individualiteit onttogen eeuwige wezen is, de volkomen negatie van alle menschelijke zelfzucht als vooronderstelling begrepen van ons opperst bereiken: de eenwording met dat reine Zelf, waaraan Spinoza de naam van God gegeven heeft? Hij herinnere zich verder hoe Spinoza in het vierde boek der Ethica de conatus in suo esse perseverandi, de wil om in eigen zijn te volharden, het eenig fondament der deugd noemt; dan, zoo deze leer door de onmachtigen de verstelseling van het egoisme geheeten is, hoe daarmede enkel bewezen wordt dat hun allen elk begrip in Spinoza's bedoeling ontgaan blijkt; dan, zoo hij in Verwey een op de spits gedreven individualisme ziet, hoe daarmede alleen bewezen wordt dat hij, zoomin als genen de Ethica, noch Cor Cordium, noch eenig later centraal gedicht van Verwey in zijn kern begrepen heeft. Hij zette na zooveel jaren nu eindelijk de eerste schreden op de weg die hij begaan moet, om dichters in hun meer dan tijdelijk belang te leeren waardeeren. Dan zal hij inzien hoe belachelijk het is naar aanleiding van een zoo zwakke

dichtproeve als Scheltema's ‘Tusschen de jalouzieën door’ en andere dergelijke te spreken als van ‘een zoete, doorzichtige, donker purperen schoonheid’, hoe dwaas het is over een man als Verwey zoo zelfgenoegzaam en hooghartig de oordeelen neer te schrijven die hij nu voor de tweede maal heeft durven publiceeren. Dan zal hij beginnen met zijn eigen Ik tezamen met al zijn opvattinkjes die nu tusschen hem en zijn onderwerpen instaan te verloochenen en ten slotte gaan bevatten waarom hij bij Verwey zooveel gedichten over den dichter of het dichterschap ontmoet. Want het dichterschap is een droom. De droom van den eersten mensch die in staat zal zijn die, een Christen zou zeggen oorspronkelijke eenheid van levenservaring te verwerkelijken, te wier behoeve denken en waarnemen hun eigenmachtigheid hebben opgeofferd; die de dingen aanschouwt als gestaltelijkheid van menschelijk of universeel bewustzijn; in welke de menschheid haar hoogste doel benaderen zal. Zoo het waar is dat die gedroomde dichter den menschen de noodwendige middelaar is, zoo het waar is dat iedereen het leven in de werkelijkheid van zijn eigen wezen, de dichter het dus in de werkelijkheid van zijn dichterschap moet beleven, wat blijft ons dan andere plicht dan ons leven lang te ijveren, dat wij de grootst mogelijke gelijkheid aan eigen droom bereiken? Alle dichters zijn, op noodzakelijk onvolmaakte wijze, de verschijningen van hun eigen dichterschapsidee, en omdat ieder het zijne te doen heeft en ieder in het zijne naar zijn eigen volkomenheid te streven heeft, daarom is den dichter zijn dichterschap tegelijk probleem, plicht en persoonlijke mogelijkheid van bereikbare vervulling. Ook deze consequenties heeft Verwey als noodzakelijkheid beseft en ieder die na hem, elk naar zijn eigen karakter, elk langs zijn eigen weg, hetzelfde geloof in dezelfde Idee heeft voelen wassen tot de gloed die zijn heele leven doorstraalt, zal weten dat hij in zijn dichterschap zijn plicht, zijn doel en zijn loon in éénen ontvangen heeft. Minder dan voor Verwey zal voor hem het dichterschap zelf de aanleiding zijn tot zijn dichten. Maar voor den man, die hier het éérst de groote functie van den dichter doorschouwd heeft, is zij telkens opnieuw, en behalve al het andere, ook nog motief of onderwerp zijner poëzie geworden. De droom van den dich-

ter die zijn tijdgenooten bezaten heeft hij oneindig verdiept. Zoo kon het dan niet anders of die droom zou én inhoud én vorm, én geest én materie zijner kunst beheerschen. Tot dat begrip is Scharten nimmer doordrongen, hoe zou hij anders de oppervlakkigheid zijner voor een onwetende zoo voor de hand liggende verklaringen door de jaren bestendigd hebben. Misschien wordt hij eenmaal gedwongen zijn ongelijk te bekennen. Maar ondertusschen laat hij, in de letterlijke zin der uitdrukking, zijn tijd voorbijgaan. En hij behoeft de geschiedenis maar te lezen om te weten dat de tijd op niemand wacht.

Inkeer
Door
H. Labberton - Drabbe

Tegen 't zwaar geschut der daden,
Die de grond des levens zijn,
Hangen deerlijk mijn gedachten,
Flodd'rig als een oud gordijn;

Deze in kracht verstreden jaren
Leven als een schoon gedicht,
En het zwak gepeins der dichters
Wijkt verwordend van het licht.

Want het licht is niet in kamers
Waar het houtvuur rood opvlamt,
Waar gedempte gloed van lampen
Droomers kweekt en kracht verlamt:

Niemand weet hoe wil en waking
Afsterft van 't gekluisterd volk,
Dat in rust en zelfbeschouwing
Leeft in eigen grijze wolk.

Donkere aarde, vlam-omhulde,
Gij weet waar het leven bloeit:
Daar, waar allen stervend leven,
Vuur-doorpijnd en storm-omloeid.

Joodsche liederen
Door
Jacob Israël de Haan

't Herleefde lied

Het Lied laat zich niet door de drift verdringen,
De Daden drijven, maar de Droom verwint.
De Dag rust, en mijn hart hoort weer hoe 't zingen
Onkeerbaar zijn eeuwige tocht begint.

Nog hijgt de hemel van 't hartstochtlijk stormen,
De wolken wijken wisselend vaneen,
De sterren bouwen hun eeuwige vormen
Door de eindeloosheid van Gods ruimten heen.

Slechts één Daad blijft van alle daden over,
Het Lied, dat zich als sterrenbeelden bouwt
Binnen Gods ruimte, naar Zijn eeuwge wet.

O, Lied: weer grijpt ge mijn hart in uw toover,
Mijn is het hart, dat nog hijgend vertrouwt,
En weet: uw schoon wordt door geen drift ontzet.

Mijn strijd

Sabbath: uw Vader spreekt zijn zegebeden,
Laat mij de gast van uwen Vrede zijn
En bitter wetend wat ik heb geleden
Proef ik God in zijn Brood en Zout en Wijn.

Eén oogenblik beleeft jaren en dagen,
Mijn handen vreezen: ik heb veel ontwijd,
De Tijd duizelt: met zijne kleine slagen
Slaat de klok 't Raadsel van Gods Eeuwigheid.

Ver spant de Stad het spinsel van zijn straten,
Gast van uw vree, waar zal ik nachtgast zijn?
Die biddend hoort, waar schendt hij tucht en vrede?

Vraag niet: ik weet, verloren en verlaten,
Doet mij dwalen en doet mij 't keeren pijn,
Mijn bloed siddert: uw Vader spreekt zijn bede.

Sabbath

Hoe wonderschoon waart gij, zóó vroom en heilig,
In de bloeiende jaren van mijn jeugd,
Geen dag, die meer ons gaf aan vrome vreugd,
Aan blijde wijding, ongestoord en veilig.

Wel schandelijk heb ik uw schoon geschonden,
Uw heil gehoond, uwe wijding gesmaad,
En nog: hoe keert gij, wonder zonder haat,
En heelt met liefde mijne felle wonden.

Velen zijn zij, met wie ik lachend deelde
De dagen en de nachten van mijn jeugd,
Als wijn, die schuimt, schonk ik mijn vreugden heen.

En nu: daar ik jeugd en schoonheid verspeelde,
Wien is het dien mijn donker lot nog heugt?
Geen der velen, maar u, Sabbath, alleen.

De gebedsriemen

Elken morgen legde ik den Heilgen Riem
Om hoofd en hand, veilig in ons gebed
Herdacht mijn hart, dat God ons heeft gered
Door verdreven zeeën uit slavernij,

En voerde ons Volk, trots volken, trotsch en vrij,
Naar 't land bloeiend om Jeroecholojiem;
Maar dat ik niet den milden heilgen druk
Van Gods wil en wet belijdend verkoor
Boven vrijheid en 't bandeloos geluk
Van dwalen de bloeiende dagen door;
Maar dat ik jong, mijn heilge Tefillien
Voor het laatst afwond, toen voor altijd borg;
Mijn hart en mijn lied vermoordt nu de zorg
Om vreugd, die wroegt, om rust, die ik verloor.
Nu wringt de wroeging zijn knellende riem
Nacht en dag om mijn hoofd en om mijn hand,
Bij droom en daad voel ik de straffe striem,
Rood opgeloopen, die koortspijnend brandt.
En ik herdenk: hoe licht wordt losgewonden,
Waar vreugde roept, de band van Gods verbond,
Maar 't hart, verzadigd van de zoetste zonden,
Weet, dat het toch nooit vrede in vreugde vond.
Gij, die de schoonheid van mijn Liedren looft,
Die jong en begeerend zijt, als ik was,
Dien dag, toen ik voor het laatst van mijn hoofd
En hand de Riemen wond, op vreugden ras,
Onthoudt het dan in dit beschreiend lied:
Gods vreugde is vreugd, die 't hart nimmer berouwt,
Geen smart is sterker dan hij, die vertrouwt
Dat vreugde en smart tot eindlijk heil geschiedt.
Draag dan uw droefenis met een trouw hart,
Bedenk, dat vreugd verlokt, waar wroeging schuilt,
Behoed u wenschen, dat uw hart niet ruilt
Vroomheid voor vreugde, die als open wonden smart.

Gedichten
Door
M. Nijhoff

Het bruidje

Zusters, wanneer uw kleine zuster trouwt,
Windt om haar kruin een krans van marjolijn.
Zorgt dat de oranjebloesem huivrend zijn
Tranen van vreugde langs haar schouders dauwt.

Ziet, achter haar ligt het eenvoudig huis
Tusschen bloemperken op een groenen heuvel:
Ziet in de kamer de gedekte tafel
En boven 't witte bed het houten kruis.

De dag is windeloos, en beeft omhoog
Bij gindschen wijnberg waar de bruiloft danst -
Zij blijft stil op den voorgrond, maar er glanst
Bewegend licht in 't open vochtige oog.

Want levens overvloed heeft tot den dood
Haar hart ontroerd. Nu gaan de bloesems vallen,
En haar onzegbre weemoed vouwt de smalle
Handen op het geheim van haren schoot.

Het souper

Als menschen lachen die 's nachts iets vreemds vreezen,
Lachten wij na den slag met koud gelaat.
Ik riep: ‘Het zal een moede vogel wezen
Die door de nachtwind tegen 't venster slaat.’

Er vloog een schaduw langs het glas met smal
Geklap van natte vlerken aan de ruiten,
En viel toen vormloos als een zwarte bal
Omlaag. En 't floot, en 't waaide, en 't kraakte buiten.

Maar tot glinsterend ijs bevroren schoof
De nacht kreunend langs 't hooge raam, waarvoor
De lange vlammen van de kaarsen vluchtten -

De glazen lagen stuk tusschen de vruchten.
Als harde sneeuw blonk 't tafellaken door
Verwarde weelde van kristal en loof.

Lili green

De stem die bij de rhododendrons zijn
Lokkende trillers door de tuinen riep,
Woei, toen ze zoekend over 't grasveld liep,
Fluistrend voorbij, en lachte in de fontein.

Ze boog verbaasd in 't marmeren bassin
Waar 't zonlicht in de warme stilte sliep,
Maar vond den fluiter niet, die reeds in 't diep
Doolhof van rozen school met zijn refrein.

De schaduw van 't priëel buigt om haar droom,
's Nachts als ze slaapt, moe van de melodie
Die telkens ergens in de boomen tergt -

Maar al de bloesems huivren uit de boom,
Wanneer de blauwe vogel neerstrijkt, die
Onder haar hand zich voor het maanlicht bergt.

Soldaten-kerstmis

Zij dorsten niet te zingen in de tent
Omdat het kindje op den trommel sliep.
Toen hief er één zijn glas omhoog en riep:
‘Hoera voor 't kind! Hoera voor 't regiment!’

En 't heele kamp drong om de tent te hoop,
En al die lachende oogen werden week,
Als 't kind om groote vingers greep, of keek
Naar 't blinken van een afgesneden knoop.

Eén brengt een bloem, een ander voert een geit
Nabij, waarop een jongen schrijlings rijdt.
Maar hoor, 't is Kerstmis! Hoor de klokken beven -

God gaf een kinderhart aan den soldaat,
En heeft, ontroerd, toen het verweerd gelaat
Met bijl en beitel uit ruw hout gedreven.

Boekbeoordeelingen

Staatsleer en litteratuur

Dr. H. Kampinga, *De opvattingen over onze oudere Vaderlandsche Geschiedenis bij de Holl. Historici der XVIe en X VIIe eeuw*. Den Haag. Mart. Nijhoff. 1917.

Wij stellen ons Themis gaarne voor als geblinddoekt, opdat zij zal worden gehouden te oordeelen, 'zonder aanzien des persoons'. Deze voorstelling in den loop der eeuwen heeft zonder twijfel gunstig getuigd van onze zelfkennis; de grote bollen toch onder de 17de-eeuwse Staatsjuristen, die zich nog wel lieten voorstaan met open ogen te zien, zijn juist in hun onpartijdigheid te kort geschoten. Of wel, wij zouden, om hun tekortkomingen in een algemener generalisatie op te lossen, kunnen verklaren, zo we in elk geval het verwijt van eigen verblindheid wensen te ontgaan, dat wij mensen, alleen van ons zelve uit, en uiterst moeielik van uit een ander gezichtspunt naar ons zelve kunnen zien. Zoveel zwarigheid heeft het in, om ons te spiegelen aan de voor ons van zelve opdoemende beelden! Historici, die voor hun grondiger kennis van de verschillende gezichtspunten, waaruit de geslachten plachten te oordeelen, in staat zijn de mensheid breder te overschouwen, zijn gewoon zich even welwillend als verwijtend aldus uit te drukken: de mens beweegt zich in een cirkelgang. In zoverre welwillend, als het getuigenis van regelmaat ons vleiend pleegt aan te doen, en ons het bijbehorend denkbeeld van bestendig platgetreden paden te moeten belopen, doet vergeten. Maar niettemin bedoelen gezegde historici er wel degelik mee, dat er niets nieuws is onder de zon, en dat niet alleen de ganse mensheid van een begrensde begaafdheid is, maar evenmin afzonderlike en elkaar opvolgende generaties zich beijveren voordeel te trekken uit de ervaringen van hun voorgeslacht.

De voorstelling van een cirkelgang brengt dit mee. Wanneer in een kringloop het gezichtsveld, de afstanden, de belijning en de belichting zich telkens wijzigen, ziet de naneef natuurlik de dingen anders dan de voorzaat. Dat is nu eenmaal het gevolg van de mechaniese drijfkracht, die ons voortbeweegt. Eén geluk is er bij: dat wij, ook bij de schijnbaar retrogradiese gang, ons zelve kunnen vleien met een permanente voortschrijding naar een vergelegen doel. Een bijkomstig vermaak is echter, dat wij de opvattingen van onze voorouders als averechts kunnen waarmerken. Wat West was, is nu Oost. Zooals hierboven reeds te kennen is gegeven, komen dergelijke omzettingen van bevindingen en beschouwingen niet alleen ten onzent voor. Het voor ons liggend werk van Dr. Kampinga, ofschoon voor historici geschreven, geeft ook de leek een merkwaardige kijk op gevallen, waarin een nieuw gezichtspunt door de macht der gebeurtenissen, als op een logiese wijze wordt bepaald.

Bijvoorbeeld:

Als in 1581 Filips van Spanje als Landsheer wordt afgezworen, kan deze daad alleen gerechtvaardigd worden als een door de loop der feiten noodzakelik geworden toepassing van de leer, dat de Souvereinieteit berust bij de Staten, en dat deze Staten de hoge overheid, zo dikwels, en voor zo lang als zij het goedvonden, konden opdragen aan wie ze wilden.

Daardoor werd de verhouding van de Landsheer tot de Stenden een geheel andere dan de geschiedenis liet gissen, en eveneens stonden de reeksen der regerende Graven die in de genealogiese orde tot de gewraakte usurpator van 1581 voerden, door de nieuw-aangenomen theorie in een geheel andere verhouding tot de frankiese koningen, die door de koningsoorkonden het aanzijn aan 't oud graafschap Holland heetten te hebben gegeven.

Deze afhankelikheidsbetrekking tot de oude monarchieën moest in eerste plaats vervallen. En verder moest het prototype van de ‘Republycke’ zoals ze zich omstreeks 1587 had geconsolideerd, worden teruggevoerd tot de oorsprong der tijden.

Van de zelfstandigheid van Holland ten opzichte van de Keizer gewagen reeds de Staten zelf in 1521 en 1546. De opkomst van de hollandse landsheren, overeenkomstig de idealen der

Barneveltse school, gaf Grotius in zijn *De Antiquitate*. Hij is de man geworden der Staten-repristinatie. Hij werkt de geschiedenis om en spint een rechte draad: 'Niet de frankiese koningen, maar de Stenden des Lands hebben Dirk I met zijn waardigheid bekleed.' De oude oorkonden moesten, door ze in twijfel te trekken, kortweg onschadelik gemaakt: 'Vóór Dirk had eveneens dezelfde toestand geheerst. De Germanen stelden volgens Tacitus "principes" aan. Deze, tijdelik met gezag beklede "oversten" konden in den tijd der Noormannen geen voldoende waarborg geven tegen de roverijen dezer piraten. Nu besloot de vergadering, *bestaande uit de voornaamste heren en de stedelike magistraten*, "nae 't exempel van hare voorouders, die wel coninghen hadden ghehadt behoudens hare vrijheydt, een vorst te stellen over 't geheele lichaem van de Republijcke". Deze vorst heette "graaf", evenals de andere magistraatspersonen, uit wie hij van "gouw-graaf" tot "oppergraaf" verkozen werd, zoals ook zijn vader Gerolf reeds "gouwgraaf" was geweest. Deze eerste "groot-graaf" nu was Dirk I. De onderscheiding, ofschoon ongetwijfeld verdiend, was, hem "aenghekomen met goed gunste ende gheneghentheydt, soo wel te dencken is, van de heeren ende van de luyden van de steden".'

Had Grotius de koningsoorkonde als waardeloos gedesavoueerd, Matthaeus Vossius, die de theorie van zijn voorganger breder uitwerkt, neemt ze op, maar legt ze uit in de bovengemelde republikeinse zin. De Koning der Franken zou in zijn brief van 923 eenvoudig afstand hebben gedaan van een *vermeend* recht op deze landen, voortspruitend uit het vroegere verbond van de Hollanders met de Franken.

Zo zagen Grotius-Vossius en hun volgelingen het ontstaan van de Hollandse Republiek!

Twee dingen werden uitgeschakeld, en een rechtstreekse sprong gedaan van uit de Germaanse voortijd naar de opkomst van de Hollandse gravenmacht. Vooreerst werd geen rekening gehouden met de langzame overgang van de 'graaf' als ambtenaar naar de 'graaf' als Souverein. Verder werd geheel over het hoofd gezien, de groei van een miniatuur-'gebied' der eerste Dirken tot het Grafelik Holland (met Zeeland, Friesland

en zo mogelik het Bisdom) van de Beiers-Bourgondiese tijd. De reconstructie geschiedt door de Staten-historici zowel inwendig als uitwendig. Inwendig bestond er van ouds in de Bataafse staat een Grote Vergadering van ‘treffelixten’, bestaande uit twee Standen, die der ‘oversten’ ‘en die der ‘verkoorenen uyt het ghemeene volck’. Uitwendig dekt bij Grotius de ‘Republiek’ van Dirk I, van de Schelde tot de Lauwers, tevens de oud-Bataafse landen met het gebied der latere kernprovincies.

Zeer zeker, er bestaan gelijktijdig andere 17de eeuwse voorstellingen. Er zijn er, die met behoud van het ‘opgedragen’ Grafelik gezag, de Staat laten groeien om een oorspronkelik klein gebied; er zijn, die rekening willen houden met de stichtingsoorkonden, trachten te transigeren, verschillen goed te praten. Doch 't is Grotius die met de hoogste exponenten werkt, en boudweg de ganse Hollandse voorgeschiedenis stiliseert in de trant van de 17de eeuwse Stenden-souvereiniteit.

't Is eerst Antonius Matthaeus, die voor goed met het bovengemeld ‘instituut’ der Grafelikheid breekt.

De invloed van de Barneveltse idee, waarbij, door Grotius-Vossius in geschrifte, het nieuwe *Heden* als de oude *Rechtstoestand* werd gewettigd, liet zich ook gelden in de litteratuur. De zoon van de fiere Amsterdamse Burgemeester Hooft, die in zijn ‘Memoriën en Adviezen’ zijn standpunt tegenover het absolute gezag genoegzaam verklaart, vertoont ons in zijn treurspel Baeto ‘de oorsprong der Hollanderen’. Die ‘Hollanders’ zijn een uitgetogen Hessiese volksstam; lieden, die in zake denken en voelen hoog zijn geïdealiseerd, en die uit hun stamland tevens een duurzaam gebleken vaste Staats-ordening meebrengen. Als de exodus, onder een evenzeer ideaal-hoogstaande vorstenzoon is volbracht, wordt ook deze leidsman, wegens zijn uitblinkende deugden als de Princeps waardig gekeurd. Het onttrekken van 't Nieuwe Volk aan 't Oude Staatsverbond wordt verdedigd, doordat het in Germanje regerende Koningshuis (de kiesheid noemt hier een heerszuchtige en trouweloze stiefmoeder, die de verdeeldheid sticht) zich verlaagt tot tyrannie en sluipmoord, en daardoor de harmonies-ethiese volksgeest

geweld aandoet. Evenzo wordt aan de nieuwe Vorst het nieuwe gezag opgedragen ‘by raedt van d'edelst en de best' der burgerije’, terwijl op zijn beurt de vorst dezelfde lieden ‘in vooghdy ontfangt’. Volledigheidshalve zij hier tevens vermeld, dat Hooft, - zeer waarschijnlik hiertoe door zijn opvoeding en door de onverkwikkelike tijdsomstandigheden geleid, - in het belang van de ‘orde’, naast de militaire en de rechtsmacht, ook aan de Souverein het hoogste woord in kerkelike en priesterlike zaken toekent. Ook in zijn treurspel ‘Geeraerdt van Velzen’ is de Staatsleer der gevestigde Republiek als een Norm gesteld, waar tegenover Floris en Velzen beide als ‘minderwaardig’ geoordeeld worden: Floris, omdat hij als tiran en vrouwenschender, de lands- en de zede-wet heeft beledigd; Velzen, omdat hij zichzelf recht, en dat nog wel uit persoonlike wraak, te verschaffen ziet, en buiten de te beschrijven Ridders en Steden om, zich bindt aan een vreemd Souverein! Ook hier is gedacht in de lijn der Hollandse Staatsjuristen: graaf Floris, het hooggezag onwaardig geworden, had moeten worden afgezet en gericht door de Wettige Standen; Velzen, ofschoon sterk verongelijkt, is als Ridder en Edele zich zelf onwaardig gebleven; beide komen in een tragies conflict met zich zelve; de norm van Recht en Wet, ook die der zede-wet, wordt gehandhaafd in de Raadsman Gijsbrecht van Amstel.

Vondel, die van zijn kant met het plan heeft rondgelopen om ‘den kryghshelt Bato’ in een 12-delig epos ‘naer 's Mantuaners wetten’ (zie z'n Vergilius-opdracht aan Cornelis de Graeff) te verheerliken, liet dit voornemen varen. In 1663, en derhalve een halve eeuw later dan de verschijning van de ‘Baeto’ van Hooft, komt hij te voorschijn met de ‘Batavische Gebroeders of Onderdruckte Vryheit’, een dichterlik opgezet vóórspel van de opstand tegen de Romeinse dwingelandij. Uit de reien, waarin de Bataafse vrouwen de ondergang van de eeuw van de ‘vrede en de vrijheid’ bezingen, kunnen we wederom gemakkelik de modelstaat der oud-Bataven in de trant van Hooft's treurspel construéren; Civilis en Julius Paulus zijn de nazaten van Baeto; de Romeinen voeren een ongeoorloofd tyranniek tussenbewind; en hun gedragingen doen ten diepste de tijden betreuren, waarin ‘de edelsten’ alleen regeren, ‘scheidslieden’

de twisten beslechten, en ‘der vorsten maght’, ter voorkoming van afdwalingen, door ‘'t volck’ binnen ‘enge paelen’ werd beperkt. Op het voetspoor van de Drost, laat Vondel de Baetogeneratie afstammen van de Hessiese ‘koning’ Katmeer: beide ontlenen de natuurdienst van 't Hollandse oervolk aan de gegevens door Tacitus verstrekt.

De ‘Gysbrecht van Amstel’ die Vondel in 1637 op het toneel bracht, en waarmee een geheel andere strekking beoogd werd, dan een tragiese botsing van staatrechtelike verhoudingen, kan hier buiten bespreking blijven. Ook in de profetie van Rafaël wordt te zeer de nadruk gelegd op de toekomstige prosperieteit onder harmonies samenwerkende krachten om ruimte te geven aan een of ander denkbeeld van een afbakening van onderling rivaliserende staatsmachten.

Evenmin behoeft hier verder betoogd te worden, dat Bilderdijk in zijn treurspel ‘Floris V’, in overeenstemming met zijn uiteenzettingen in zijn ‘Geschiedenis des Vaderlands’, zich vierkant tegenover de Regentenstaatsleer stelt. Bij hem is de Graaf de absolute Souverein, die juist daardoor ten val komt, omdat zijn zwakke voorgangers tijdens zijn voogdijstaat de teugels lieten glippen en een deel van hun Souvereine rechten prijsgeven aan mokkende Edelen en roerige Gemeenten. Immers, privilegieën zijn bij hem uit den boze. Floris gaat dan ook onder, de zwakheid zijner Voogden ten zoen.

De leer van Grotius en Vossius stond in de 17de eeuw niet ongeschokt, althans niet onaangetast. De officiële voorstelling vond bij dezen en genen bestrijding. De schepping van een oudbataafse ‘republiek’ als proto-tiepe van de 17de-eeuwse, met een vast staatsrechtelik organisme en een vrij hoogstaande beschaving ging sommigen te ver. Anderen gingen mee met de ‘inwendige vrijheid’, maar betwijfelden de onafhankelikheid naar buiten. Al deze verschillende inzichten komen in het werk van Dr. Kampinga voor en na aan het licht. Het werk is zeer rijk gedokumenteerd en opent ook de leek en de litteratuurbeoefenaar verrassende gezichtspunten.

J.K.

***Die Zukunft der deutschen Bühne, fünj Vorträge und eine Umfrage*, herausgegeben vom Schutzverband deutscher Schriftsteller, Oesterheld & Co. Verlag, Berlin.**

Dat in Duitschland, waar vóór de oorlog het tooneel uitbundig geprezen werd, plotseling alle denkbare grieven ertegen worden opgesomd, zijn fouten gezocht in de meest verscheidene oorzaken, en plannen tot zijn verbetering voorgeslagen, doorgaans in een toon van onrust, vaak in een stemming van wanhoop, - dit alles behoort tezeer tot het bizondere leven over de grenzen, dan dat wij meer kunnen doen dan het aanwijzen. Maar hoe komt het dat onder de honderd en meer stemmen die zich verheffen, hetzij tot raad of tot beschuldiging, geen enkele nadrukkelijk het karakter omschrijft, dat niet alleen aan het duitsche, maar aan het heele europeesche tooneel eigen is; als namelijk, in zijn wezenlijkste bedoeling, een propaganda-instituut van hedendaagsche denkbeelden? Was door deze karakteristiek eenerzijds de breuk tusschen het tooneel en de dichtkunst, anderzijds zijn gebondenheid aan gangbare meeningen duidelijk, dan zou het misschien minder verbaasd hebben dat, tengevolge van een oorlog die alle gangbare meeningen onbelangrijk maakte, een instelling waggelde, die noch in overlevering of gedachte een vaster grondslag had, noch aan de poëzie een hoogere wijding ontleende.

Een bewijs tegelijk van dit propagandakarakter, en van de behoefte aan een steviger bodem in de overtuigingen, was de oprichting van een bond die het tooneel in dienst van zedelijkchristelijke denkbeelden stellen wou. Een beperking en muilbanding, waaraan de hier uitgegeven voordrachten en rondvraag hun bestrijdend bestaan danken.

* * *

Léon van der Essen, *L'Invasion Allemande en Belgique*. De Liège à l'Yser, Avec une esquisse des Négociations diplomatiques précédant le conflit. Paris Librairie Payot & Cie, 1917.
Léon van der Essen, *Petite Histoire de L'Invasion et de L'Occupation Allemande*

***en Belgique*, Bruxelles et Paris, G. van Oest en Cie, 1917.**
Fernand Passelecq, *La Question flamande et l'Allemagne*, avec 2 cartes hors texte et un Index alphabétique, Berger-Levrault, Paris-Nancy, 1917.

Het eerste geschrift is een omvangrijk werk, waarin de schrijver, professor in de geschiedenis aan de Universiteit van Leuven, het verhaal tracht te geven van de oorlog in België, zijn ontstaan, en zijn voortgang tot aan de IJser-slag. Ik weet niet dat eenig schrijver prof. Van der Essen in een dergelijke poging is voorgegaan. Ze omvat een eerste schifting van de beschikbare gegevens, en een eerste stelselmatig overzicht van de gebeurtenissen naar hun tijdsorde. De geest waarin het boek geschreven werd, is die van het gekrenkte belgische rechtsgevoel, maar zijn stijl die van de wetenschappelijke, dat wil zeggen onderscheidende en vaststellende voordracht, waarbij gestreefd wordt naar zakelijke juistheid en niet naar een stemming-wekkend anekdotisme. In hoeverre het hier geboekstaafde op den duur als onaantastbaar erkend, dan wel als twijfelachtig of onjuist gewraakt zal worden, is een zaak van later zorg. De schrijver toont nu reeds zich niet buiten de gemeenschap te willen stellen van hen die zijn werk zullen beoordeelen of voortzetten. In een onafgebroken reeks van voetnoten geeft hij gelegenheid de oorsprong van zijn gegevens nategaan. Ook voor hemzelf is dat een voordeel; want geen later geschiedschrijver zal het nu kunnen wagen zijn werk, als las hij het niet, op zij te leggen.

Op zichzelf is het een geluk dat van belgische zijde zoo spoedig deze geschiedenis werd opgesteld. Wanneer een rechtskrenking, zoo groot als de Duitschers begingen toen ze België binnenrukten, heeft plaats gehad, dan is het wenschelijk dat ze onthouden blijft. Daartoe kan niets krachtiger meewerken dan dat het eerste uitvoerige verhaal ervan te boek gesteld wordt in de geest van dat gekrenkte rechtsgevoel. Er zullen later verhalen genoeg verschijnen waarin de vraag van het recht niet of weinig geteld zal worden, waarin gewichtige en wereldsche bedoelingen zich, desnoods in de meest idealistische vermommingen, breed zullen maken, om ons onder de indruk te brengen

dat, van een of ander verheven standpunt gezien, de woordbreuk aan België een fraaie zaak, en de daar begane moorden-roof eigenlijk zoo erg niet was. Het is goed als het geheugen van West-Europa vooraf daartegen gewapend wordt. Onder de schijn van onpartijdigheid - die zelfs tot een wetenschappelijk stelsel verheven was, dat hier te lande in niet geringe mate verkondigd is - heeft de duitsche geschiedschrijving van de vorige eeuw ons niets anders dan duitsch-burgerlijke en pruisischstaatkundige denkbeelden ingeënt. Onze blik op het verleden is, zonder dat we het beseften en veel meer dan ons nu nog duidelijk is, beïnvloed geworden door de bedoelingen en belangen van bepaalde groepen en volken. Onze hoogescholen, en dientengevolge onze schrijvers en geleerden, zijn in dienst getreden van voorstellingen en methoden die het vrije gezicht op de werkelijkheid belemmerden. Laten wij in 't vervolg dit soort wetenschappelijkheid wantrouwen. Laten wij bij het lezen van een historisch werk ons meer dan vroeger afvragen, welke de geest is waarin het geschreven werd, en niet tevreden zijn met de verklaring dat zijn schrijver, als wetenschappelijk man, alleen de waarheid zocht. Ieder zoekt alleen de waarheid, maar hij ziet haar zooals zijn wenschen en belangen hem haar voorstellen. Beter dan ook dan een zoogenaamd onpartijdige voorstelling, die door haar etiket alvast zichzelf aanprijst als de eenige, is zulk eene die geen twijfel wil omtrent de vraag uit welke idee ze stamt. De geschiedenis van de oorlog in België lezen wij voorloopig het veiligst als het verhaal van een rechtskrenking. Later komt het bijkomstige.

Het tweede geschrift van dezelfde schrijver dient in engere zin tot verspreiding van kennis omtrent de gebeurtenissen in België, vooral ook betreffende de, tijdens de bezetting, door de Duitschers genomen maatregelen. De titel, zegt de schrijver, is te weidsch. Hij moest zijn: Apercus sur l'Invasion et l'Occupation allemande.

Het derde geschrift is van Fernand Passelecq, wiens uitvoerig werk Les Déportations Belges à la Lumière des Documents Allemands verleden jaar in dit tijdschrift ter sprake werd gebracht.

In het Westen zoowel als in het Oosten heeft de duitsche regeering getracht een splitsing van de bevolking teweeg te

brengen, ten einde haar in haar geheel te verzwakken en zich van de eene helft te bedienen tegen de andere. Waar zij gedrongen werd, ter bereiking van een gewenschte vrede, het zelfbeschikkingsrecht van de volken te erkennen, hoopte zij dan de groep waarmee zij zich verbonden had, voor het heele volk te laten optreden, en door haar bemiddeling zich de invloed te verzekeren waarvan zij in naam afstand deed. In het Oosten is haar besluit die hoop te verwezenlijken al het beletsel geworden voor een gedeeltelijke vrede, en het zal aanstonds blijken de eenige wering te zijn, waartegen zich het vredeverlangen van de heele wereld samentrekt.

Het is een vooze wering. Ze is dat in zichzelf; want door het zelfbeschikkingsrecht van de volken te erkennen heeft het duitsche bestuur haar poging het langs een omweg te ontwrichten tot een listige handgreep gestempeld, tot een vèrloochening en verleugening van haar eigen verklaring. Ze is dat ook ten opzichte van de machten waartegen ze is opgericht; want die zijn niet langer enkel buiten de duitsche grenzen: ze zijn in Oostenrijk en in Duitschland doorgedrongen en keeren zich in het eigen land tegen haar verdedigers.

Vrede en het recht van zelfbeschikking zijn voortaan in en buiten Duitschland gelijke leuzen.

Het boekje van Passelecq kan ertoe bijdragen dat het geloof in de noodzakelijkheid van die dubbel-leus, voor zooveel België aangaat, bevestigd wordt.

A.V.

Een Spaansch gevangene in een Duitsch kamp
Naverteld door
Albert Verwey

I

Valentin Torras, geboortig van Manresa in de spaansche provincie Barcelona, woonde toen de oorlog uitbrak te Valenciennes in Noord-Frankrijk. Hij had een betrekking als werktuigkundige in het nabijgelegen Dénain aan de Cail-fabriek, stond daar goed aangeschreven en had van zijn loon al enkele duizend francs overgelegd. 's Morgens ging hij met de spoor naar zijn werk om 's middags terug te keeren. Zondags maakte hij te voet of per fiets uitstapjes in de omstreken. Een kalm, vreedzaam, arbeidzaam man, vier- of vijfendertig jaar oud, en die zich verheugde in het bescheiden welvaren dat hij zich in den vreemde veroverde.

Van zijn kameraden, voor het grootste deel pacifisten, geloofde niemand dat de oorlog, hoewel hij tusschen Oostenrijk en Servië begonnen was, het westen zou meesleepen. In die prachtige zomer, terwijl de oogst op het land stond, de fabrieken het werk niet afkonden en, op rustdagen, de estaminets in het naburige België weerklonken van luidruchtige vreugde, kon men zich moeielijk voorstellen dat binnen enkele dagen de streek door legers overstroomd zou zijn.

Bovendien: zelfs toen de mobilisatie werd uitgeroepen, voelde men zich in die uithoek betrekkelijk zeker. Het 127e infanterie dat in Valenciennes werd samengetrokken was voor de ooster-

grens bestemd. Daar, en daar alleen immers, kon de vijand trachten door te breken. In de boekwinkels was druk vraag naar kaarten van Lotharingen. Zij die ze bezaten gaven in de herbergen aardrijkskundige voordrachten.

Zekerder dan iemand voelde Torras zich. Hij was een Spanjaard, dus in dit geval een onzijdige. Gesteld zelfs dat de oorlog voor Frankrijk misliep, dan was daar nog het onzijdige België, waarheen hij zich maar had terug te trekken.

Een dag na de mobilisatie gaf de regeering een geruststellende verklaring uit. Mobilisatie was niet hetzelfde als oorlog. De ramp zou misschien nog kunnen vermeden worden. De bevolking die zwijgend of bedrukt de dreiging had tegemoet gezien, verademde. Hoewel een deel van de arbeiders was opgeroepen, werd de arbeid aan de fabrieken voortgezet.

Maar de volgende dag, 4 Augustus, onderging de stemming een verandering. Duitschland had de oorlog verklaard. De bezorgde onrust sloeg om in koele beradenheid. 'Il faut finir' was de uitdrukking die overal vernomen werd.

De Duitschers in de stad, van wie, naar werd opgemerkt, velen, met name de dienstplichtigen, in de tweede helft van Juli al langzamerhand waren verdwenen, kregen achtenveertig uur om naar hun land terug te keeren. De voornaamste fabrieken en handelshuizen zegden steun toe aan de moeders en vrouwen van ingelijfden.

Het werd evenwel duidelijk dat het ongedachte gebeuren ging. Duitschland schond de onzijdigheid van België. Duitsche troepen bestormden Luik. En de 10e Augustus werd Torras opgeschrikt door een order van generaal Percin, bevelvoerder in het district Rijssel, dat alle vreemdelingen behalve Belgen en Engelschen zich hadden terug te trekken naar Saint Loup aan het Kanaal. Een commissie van onzijdigen, die zich bij Percin vervoegde, wist intusschen te bewerken dat vreemdelingen van goed gedrag, wanneer ze middelen van bestaan hadden of vast werk te Valenciennes, daar konden blijven.

Het is begrijpelijk dat Torras van die vergunning gebruik maakte. Zijn toestand werd misschien in de toekomst onzekerder. Naar België zou hij mischien niet kunnen uitwijken, sedert ook dat land in de oorlog betrokken was. Maar hij was

een onzijdige en wel de onderdaan van een staat die minder dan eenige andere aan de kans blootstond zijn onzijdigheid te moeten opgeven. Hij had vast werk, dat nu, daar zoovelen moesten uittrekken, zeker niet minder zou betaald worden. Hij kon zich zelfs verplicht achten de fabriek die hem zoolang in dienst had, niet in den steek te laten nu zij eerst recht aan zijn hulp behoefte kreeg. Wat voor gevaar liep hij ook? Zóó zouden de Duitschers toch niet zijn dat ze een rustig arbeider, een onzijdige, die buiten de publieke zaak leefde en wiens papieren in orde waren, zouden benadeelen. Hij bleef en merkte al spoedig dat Valenciennes een middelpunt werd van het krijgsbedrijf.

Te beginnen met de 18e kwamen twee divisies engelsche troepen aan. Dertigduizend man, die met gejuich en bloemen ontvangen en op bier, tabak en chocolade onthaald werden. Er waren forsche mannen bij, gladgeschoren, kalm, goedgehumeurd, voortreffelijk uitgerust, wier officieren veel geld verteerden. De 20e trokken ze door naar België.

De 24e fietste Torras naar Jacobsbrug. Bij het station ontmoette hij daar twee compagnieën van het 26e Territorials. Zij kwamen van Condé, teruggedrongen door een brigade van 5000 Duitschers.

In Valenciennes wou niemand hem gelooven. De burgemeester sprak het volk toe van het stadhuis-balkon en verzekerde dat de volgende dag 20,000 Engelschen zouden binnenrukken. Hij had ongelijk. De volgende dag kwamen er 40,000 Duitschers.

Nadat vier granaten het postkantoor getroffen hadden, trok het leger de stad in. Het vond geen tegenstand - soldaten waren er niet -, de bevolking las zwijgend de plakkaten waarbij ieder verzet met de ergste weerwraak bedreigd werd. Van buiten de stad drongen berichten door omtrent de wreedheid en het vandalisme waarmee duitsche troepen tegen de burgers van de naburige plaatsen Quérénaing en Le Cateau waren opgetreden. De burgemeester beval volstrekte rust en orde aan.

Torras, als onzijdige, hoewel hij in zijn hart met de Franschen meeleefde, nam zonder vrees, maar ook zonder de aandacht op zich te vestigen, het wisselende schouwspel waar,

waarin hij om zijn ongewoonheid belangstelde. In de stad en op de landwegen zag hij alle soorten van troepen langs zich trekken: voetvolk en ruiters, kanonniers met hun stukken, afdeelingen met machine-geweren, de genie en de ponteniers met hun wapenen en werktuigen. Ze zongen *Deutschland über alles* en *Die Wacht am Rhein*; ze riepen dat ze naar Parijs gingen. Torras woonde in de Faubourg de Paris en hij verbaasde zich toen een kapitein niet onmiddelijk gelooven wou dat de voorsteden van Parijs nog honderd zes en dertig mijl verder lagen. Het waren de dagen voor en na de slag aan de Marne. Het werk aan de fabriek had opgehouden. De magazijnen in de stad werden langzamerhand leeggeplunderd, eerst de verlatene, toen ook de bewoonde. Schrikaanjaging en willekeur, zooals we ze kennen uit België, regeerden ook in Noord-Frankrijk. Torras zelf werd er een offer van.

De 26e September was hij om half vijf 's middags thuisgekomen en had zich een oogenblik op zijn bed geworpen, toen hevige slagen op de straatdeur hem opschrikten. Was het voorgevoel, dat Torras dadelijk een groote ramp vreesde? Hij meent het; maar iedere schrik is een voorgevoel. En hoeveel te meer de schrik in een toestand als de zijne was. Ik zeg niet: in een toestand als waarin hij wist te zijn. Ik geloof niet dat hij, van dag tot dag al het ongewone belevend dat zich hem voordeed, zich zijn eigen toestand bewust maakte. Hij was gewend zijn werk te doen van oogenblik tot oogenblik, en wanneer er geen werk was, dan léefde hij van oogenblik tot oogenblik. Hij liep, zag, hoorde, stelde vast wat er om hem gebeurde, maar hij keerde niet in tot zelf-bespiegeling. Als hij moe was, wierp hij zich te bed en sliep in. Maar met dat al was zijn toestand zoo gevaarlijk mogelijk. Hij was een onzijdige; maar dat wilde tevens zeggen een vreemdeling. Hij had in de stad geen verwanten, geen invloedrijke beschermers, hij behoorde er niet tot een groep die, zoo noodig, voor hem kon optreden. Hoewel hij zelf er geen acht op sloeg moet het ons toch wel dadelijk getroffen hebben hoezeer deze Spanjaard, zich met meegevoel onder de Franschen, met nieuwsgierigheid onder de Duitschers bewegende, daar een eenling was. En een eenling temidden van een samenleving, waarin zede en recht,

die in vredestijd ook het minst beschermde individu omgeven, vervangen waren door rechteloosheid en willekeur. Hij geloofde in zijn recht als onzijdige. Dit was de prachtige naïveteit die hem immuun maakte tegen de vrees voor gevaren. Het zal ook blijken hoezeer het zijn onbreekbare schild werd toen hij zijn bestaan ermee kreeg te verdedigen. Maar wat beduidde dat recht tegenover een soldaat die zich buiten elk recht stelde en die aan niemand verantwoording schuldig was! We zullen zien dat het toch *iets* beduidde. Maar verwonderen doet het ons niet dat toen Torras eensklaps werd wakkergeschrikt, en zijn bewustzijn zich instinktief moest keeren naar zijn eigen inwendig gevoel van verzekerdheid, het inplaats daarvan de waarheid van zijn bedreigde machteloosheid vond. De schok die zijn onbeschermde wezen dwong tot zichzelf intekeeren zette zich om in schrik over zijn hulpeloosheid en over de gevaren die hij niet kon afwenden. Als in een bliksemlicht zag hij ze, en dit noemt men dan voorgevoel.

De duitsche officier die aan het hoofd van een patrouille binnenkwam, vroeg hem of hij werktuigkundige was. - Dat was hij. - Of hij dan mee wou gaan? - Om wat te doen? - Dat deed er niet toe. - Toch wel, want hij was een onzijdige. - Wel, om lokomotieven te herstellen, die aan 't station stonden. - Torras weigerde. Ik ben een Spanjaard, zei hij. - De officier werd woedend. Hij was niet gewend aan tegenstand. Hij beweerde dat Torras geen Spanjaard, maar een Franschman was. Torras opende een van zijn beide koffers en lei hem zijn papieren voor. ‘Goed,’ zei de officier, ‘we zullen de inventaris daarvan opmaken.’ De twee koffers werden doorzocht: kleederen, waarden, geld. Ook het geld dat Torres in zijn zakken had, moest hij afgeven. Het geheel een bezit van ruim tweeduizend gulden.

En nu?

Nu kwam het bewijs dat Torras' geloof in zijn recht als onzijdige toch *iets* beduidde. De officier *loog*. Hij loog Torras voor dat hij hem als onzijdige door Zwitserland naar Spanje zou sturen en dat hij hem zijn koffers zou meegeven.

Terwijl Torras met zijn koffers, onder toezicht van de soldaten, aan het station op een trein wachtte, had hij gelegen-

heid om na te denken. Hij had iets bizonder goeds gedaan. Hij was een man geweest. Hij zich beroepen op zijn recht als onzijdige. Hij had geweigerd de Duitschers te helpen en daardoor de Franschen te schaden voor wie hij sympathie voelde. *Hoe* goed dit was, bedacht hij niet. Hij kon alleen niet inzien dat het verkeerd zou zijn. Maar voor *ons* is het duidelijk dat Torras' regelrechte weigering hem eer aandeed en het teeken van een niet alledaagsch karakter was. Hij was plotseling opgeschrikt, hij moest zich onverwachts bewust zijn geworden van zijn hulpeloosheid, zijn schrik nam de vorm aan van een voorgevoel. En toen onmiddelijk daarop het gevaar werkelijk dreigde, dacht hij geen oogenblik aan de mogelijkheid dat hij met zijn recht en zijn geweten zou kunnen schipperen. Het pleit ook voor hem dat, toen hij, op de trein wachtend, zijn gedrag overwoog, hij zich niet als een held beschouwde. Hij stelde vast dat er aan zijn recht en aan zijn sympathie voor de Franschen niet viel te tornen, maar wel verre van over deze ideëele redenen uitteweiden, zocht hij zich een vaste grond te geven in een zeer stoffelijke reden, die hij toch stellig in het eerste oogenblik van zijn weigering niet bedacht had. Hij overwoog dat de oorlog wel zoo lang niet duren zou, dat als hij inmiddels de Duitschers hielp, de Franschen hem met recht zouden haten en hij dan na de oorlog in Valenciennes en in het heele distrikt geen werk zou vinden. Dat hij twee jaar later deze overweging nadrukkelijk vermeldt, bewijst dat het niet in zijn aard ligt zich een verheven houding te geven en dat hij, ook in de mededeeling van zijn motieven, betrouwbaar is.

Terwijl hij over deze dingen nadacht kwam de officier terug. Samen met een ander officier, wie hij in 't duitsch, op Torras wijzend, 't een en ander meedeelde. Hij gaf die andere tegelijkertijd een papier over.

‘En mijn papieren? En mijn bagage?’ vroeg Torras.

‘U krijgt alles terug aan de zwitsersche grens. Volgt u maar de Herr Offizier.’ En met lange stappen weggaand, ironisch: ‘*Bon voyage!*’

Een leege passagierstrein vertrok zoodra Torras met zijn geleider was ingestapt. Het was nacht. Hij was overtuigd op reis te zijn naar Zwitserland. Alleen was hij ongerust over zijn

koffers. De officier, wie hij ernaar vroeg, zei er niets van te weten. Zijn kameraad zou er wel voor gezorgd hebben.

Toen Torras wakker werd was hij te Bergen in Henegouwen. Zijn geleider bracht hem naar een trein, klaarblijkelijk vol met gewonden en gevangenen, en beval hem in te stappen. ‘Maar dit is een militaire trein.’ - ‘Stap in!’ - En toen Torras weigerde, tenzij hij eerst in het bezit van zijn koffers en papieren gesteld werd: ‘Stap in, vervloekte Franschman!’

Onder een oploop, terwijl de bedrogene zich teweerstelde, en zich luid op zijn nationaliteit beriep, gaf de officier een bevel aan soldaten die hem met geweld in de trein sleepten. Zelf verdween hij, Torras' papieren meenemend. Deze bezat voortaan geen enkel stuk waardoor hij zijn identiteit bewijzen kon.

Tot nu toe was Torras het slachtoffer van één man die stellig iets onwettigs deed en stellig gelogen had. Het gaat niet aan een stand of regeering aansprakelijk te maken voor de fouten van een enkeling. De eerste officier had Torras' papieren gelezen en door hem te zeggen dat hij naar zijn vaderland zou worden teruggezonden, had hij erkend dat ze in orde waren. De tweede voerde wellicht alleen een order uit. Toch was hij erbij tegenwoordig toen de ander Torras beloofde dat zijn koffers en papieren hem aan de zwitsersche grens zouden worden teruggegeven. Toen hij hem te Bergen als een gevangene behandelde, wist hij dus, dat, indien hij zelf volgens zijn opdracht deed, deze opdracht in tegenspraak was met de gedane toezegging. Doende naar zijn opdracht, hielp hij het bedrog bevorderen. Hij droeg geen zorg ervoor dat de koffers meekwamen, hij bewerkte dat de papieren aan hun eigenaar onthouden bleven. Opdracht of kameraadschap? In het tweede geval een tweede persoonlijke aansprakelijkheid, waardoor meer dan door de eerste de stand wordt aangetast. In het eerste geval een nieuwe aansprakelijkheid, namelijk die van het stelsel, dat gehoorzaamheid vordert, ook tot het begaan van misdaden.

II

De wagen waarin zich Torras bevond was van de soort die

in vredestijd tot het vervoeren van vee gebruikt wordt. Hij bevatte vijftig personen, burgers zoowel als soldaten, gezonden en gewonden, Belgen en Franschen. Een welgekleed Belg, met een gouden bril op, zei: ‘we zijn in een reizende gevangenis.’ Zoo was het ook. Maar, zooals Torras later opmerkte, een gevangenis die tegelijk een hel en een privaat was.

De burgerlijke weggevoerden waren zonder opgaaf van redenen, zonder verlof afscheid te nemen van hun verwanten, uit hun huizen gehaald. Sommigen van hen waren uit Valenciennes. Torras vertelde hun zijn wedervaren en zij meenden dat hij ontwijfelbaar in vrijheid zou worden gesteld, dat de Duitschers het niet zouden wagen een onzijdige vast te houden.

Hier hoorde hij voor het eerst van de slag aan de Marne. Tot Valenciennes was het bericht nog niet doorgedrongen.

De gewonden, wien alleen een eerste verband was aangelegd, lagen op stroo. Sommigen verdoofd en koortsig, anderen druk pratend van hun lotgevallen, de meesten roepende om water dat ze niet kregen. De avond van de tweede dag was de trein in Luik. Nauwelijks gevoed, onverzorgd, lagen, zaten, stonden die vijftig de nacht door in een stank van uitwerpselen, van zweet, van wonden. Er waren er die schreiden. Anderen, in koortswoede, zongen La Brabançonne of de Marseillaise. Anderen ijlden.

's Morgens eerst ging de trein verder. Soms stopte hij naast treinen die naar het front gingen. Korte gesprekken werden dan heen en weer geroepen. Er waren jonge soldaten die riepen: ‘We gaan naar Parijs!’ Ze wisten nog niet van de slag aan de Marne en wat daar het gevolg van was. Er waren anderen - blijkbaar Elsassers - die zich onvoorzichtig uitlieten, en als hun makkers hen waarschuwden, antwoordden: ‘Wat maakt het? Naar onze dood gaan we in elk geval!’ In een straat van Keulen, dicht bij het station, zag Torras vier poppen, aan balkons gehangen, - ze deden hem denken aan de afbeeldingen van Judas, die van Paschen tot Pinkster in sommige steden van Spanje, bij hun nek aan de lantarens gehangen worden -, maar deze afbeeldingen stelden fransche soldaten voor. Een droeg de uniform van een soldaat van de linie, een ander de muts van een soldaat uit een Alpen-regi-

ment, een derde was een Zouaaf, een vierde een artillerist.

De reis werd hoe langer hoe meer een gruwelijke nachtmerrie. De 28ste, 29ste, 30ste gingen voorbij, terwijl de trein telkens stilstond om de weg vrij te laten. De gevangenen kregen eten noch drinken. De gewonden lagen onverbonden. Verlof om de wagen te reinigen van bloed en vuil werd niet gegeven. Van hitte, walging, vermoeienis - hij was gedwongen geweest staande te blijven - viel Torras de nacht van de 30ste in een bezwijming. Men legde hem terzijde bij de stervenden.

's Morgens toen hij bijkwam, reed de trein door Berlijn. Hier ontvingen de gevangenen voedsel en eenig water. Twee uur later waren ze te Zossen-Bunsdorf.

Daar lag het kamp dat hen zou opnemen. Dat wil zeggen: geen barakken, geen tenten, niets dan de naakte omrasterde aarde. En daarop meer dan 15,000 gevangenen: Franschen, Engelschen, Russen en Belgen.

De meesten sliepen er in de open lucht. Sommigen groeven holen, die onderliepen als 't regende, of instortten bij gebrek aan stutten en wanden.

Het eerste wat Torras deed was dat hij beklag indiende. De kommandant, een bedaagd officier, hoorde hem rustig aan. Torras, die geen duitsch kende, sprak vloeiend fransch. De officier sprak het redelijk.

Torras overdreef niet. ‘Ik ben een Spanjaard,’ zei hij; ‘vermoedelijk ben ik het slachtoffer van een vergissing. Ik kan mijn identiteit niet bewijzen omdat mijn papieren me in Valenciennes ontnomen zijn.’

De kommandat antwoordde dat hij berichten zou inwinnen. Vier of vijf dagen later deed hij Torras aan de kommandantuur roepen en sprak hem streng aan: ‘Ik weet wie u bent. U bent een Franschman. U tracht me te bedriegen. Dat heele verhaal dat u me deedt is een puur verzinsel. Maar een duitsch soldaat laat zich niet zoo gemakkelijk om de tuin leiden.’

Torras' verzoek te mogen schrijven aan de gezant van Spanje in Berlijn, weigerde hij.

De eerste indruk is dat deze officier te goeder trouw was. Inlichtingen inwinnend te Valenciennes, was hij natuurlijk bij de duivel te biecht gekomen. Hij had het zijn plicht geacht

zich te wenden, niet tot het burgerlijk bestuur, dat hem onmiddelijk de waarheid had kunnen berichten, maar tot de bezettende macht, dat wil zeggen tot de officier die er belang bij had dat de waarheid verborgen bleef. Dit was de fout van het stelsel, dat elk van zijn gedienstigen dwingt om zijn verstand opzij te zetten en te wandelen langs ‘hierarchische’ wegen. De bedaagde kommandant schijnt vrij uit te gaan.

Maar twee weken later gebeurde er iets dat die schijn verscheurde. Er gebeurde iets ongeloofelijks.

De kommandant deed de gevangene bij zich roepen, deelde hem mee dat te Berlijn de waarheid van zijn bewering was aan 't licht gekomen en dat hij gereed moest zijn voor zijn vertrek naar Zwitserland. Dol van verrukking vroeg Torras verlof afscheid te mogen nemen van twee Franschen met wie hij een hol gegraven had. Hij nam afscheid van hen, volgde de soldaat die hem begeleiden zou, en - werd opgesloten in een alleenstaand huis, op duizend meter afstands van het prikkeldraad.

Na twee dagen werd hij in het kamp teruggebracht. Wat hoorde hij? De vorige dag was de spaansche gezant, Señor Polo de Bernabé, die tijdens de oorlog de belangen van Frankrijk en Rusland waarnam, op bezoek geweest. Een Portugees, Tonio Antuan, eveneens een gewezen werkman in Valenciennes, - aanstonds zal hij opnieuw genoemd worden - had de gelegenheid waargenomen om zijn zaak in de aandacht van de gezant aantebevelen. Indien Torras' vrienden geweten hadden dat hij niet vrij was, zouden zij niet verzuimd hebben ook voor hem te pleiten.

Is het wonder dat deze man de hemel dankte voor het lichamelijk lijden dat hij had doortestaan? Hij deed het in volle ernst: het belette voor 't minst dat hij verviel in het broeden waarop zijn natuur niet was aangelegd. Het behoedde hem voor waanzin, zegt hij.

Voor hem zoowel als voor ons was het feit dat zijn toestand beheerschte, zoo duidelijk mogelijk. De kommandant wist dat er een fout begaan was. Of die fout oorspronkelijk met opzet of uit vergissing werd begaan, dit was een vraag die hem niet bezig hield. Maar hij was vast besloten dat de fout niet aan het licht zou komen.

Medeplichtige van de eerste bedrijver behoefde deze ambtenaar niet te zijn. Het volstond dat hij de slaaf was van het stelsel, dat geen erkenning van vergissingen gedoogt. Voortaan zou Torras in ieder ambtelijk Duitscher dit stelsel ontmoeten, dat hem bestreed, dat zijn persoonlijkheid ontkende, dat niemand rekenschap schuldig was, dat in zijn middelen klein, gemeen, listig, gewetenloos zijn mocht, mits maar het doel bereikt werd, dat de Spanjaard geen Spanjaard bleek.

III

De 18e December werd onze onzijdige met een duizendtal burgerlijke gevangenen naar Chemnitz overgebracht. Daar waren barakken. De tweede dag - de eerste was een zondag - sprak Torras de kommandant aan. ‘Señor officier, ik ben hier door een vergissing. Ik ben een Spanjaard. Ik verzoek te worden vrijgelaten.’ De aangesprokene keek verrast, zei: ‘ik zal onderzoek doen.’ Op het eind van de eerste Januari-week aan het bureau geroepen, werd Torras daar ontvangen door een officier wiens naam hij noemt: een fransche naam: D'Avignon. Hij vraagde naar land, naam, ouders, leeftijd. Daarna wond hij zich plotseling op, klaarblijkelijk kunstmatig, en bulderde: ‘Een portugeesche bedrieger zijt ge! Ge heet niet zooals ge zegt!’

Dit was een nieuwe en wonderlijke wending die Torras niet weinig verbaasde. ‘U vergist u’, zei hij. ‘Ik ben een Spanjaard, een Cataloniër, geboortig van Manresa. Laat me schrijven aan de spaansche gezant te Berlijn. Laat me ook aan mijn ouders schrijven, die stellig ongerust over me zijn.’

Maar D'Avignon had een ander plan. Hij kreeg uit een la een dokument, gedeeltelijk gedrukt, gedeeltelijk geschreven. De datum was zelfs ingevuld. ‘Teeken dit!’ was zijn bevel. ‘Ik teeken niet wat ik niet begrijp’, was het antwoord. En de Duitscher aan 't vertalen; in slecht fransch, zoekende naar zijn woorden.

We herinneren ons dat in het kamp te Zossen-Bunsdorf een Portugees was die zich beklaagd had bij de gezant van Spanje. Onmiddelijk na dit beklag was hij verdwenen, niemand wist

waarheen. Het dokument nu bevatte de verklaring dat de zich Valentin Torras noemende onderteekenaar niet deze, maar inderdaad de Portugees Tonio Antuan was.

De toeleg was duidelijk. Kon Torras genoodzaakt worden te verklaren dat hij een Portugees was en geen Spanjaard, dan was Duitschland tegenover Spanje gedekt. Om Portugal, waarmee het niet in goede verstandhouding stond, hoefde het zich niet te bekommeren.

Torras werd inderdaad op dit oogenblik meer dan het individu dat voor zijn persoonlijk leven streed. Zonder dat hij het zelf besefte - want de gedachte kwam toen noch later bij hem op - werd hij de op zijn recht steunende onzijdige in onmiddelijk konflikt met de willekeur van het duitsche legerbestuur.

Hij had tot nu toe, zijn recht als onzijdige niet opgevend, geen vrees hoeven te hebben dat zijn leven in dadelijk gevaar verkeerde. Hij had naief-weg op zijn recht vertrouwd, hij had het geschonden gezien, eerst door een persoon, toen door een bent, toen door een stelsel, hij had ondervonden dat men alles in het werk zou stellen om het hem te onthouden. Hij had, als dat in zijn aard had gelegen, kunnen afwachten tot de oorlog eindigde en hij vanzelf zijn vrijheid herkrijgen zou. Maar daar was hij de man niet naar. Hij wilde zijn recht niet opgeven, hij wilde dat het door anderen erkend zou worden. Zooals ik zei, tot nu toe zonder dadelijk levensgevaar. Maar op dit oogenblik werd de toestand anders. De handlanger van het stelsel sprong op met in de eene hand een pen, in de andere een revolver. ‘Teeken of ik schiet!’ En Torras weigerde. Alleen luisterend naar een hardnekkig rechtsgevoel, een hardnekkig onvermogen, wil ik zeggen, om onrecht te doen, ook als zijn leven ermee gemoeid was, weigerde hij, en was nu, zonder het gezocht te hebben, de verdediger van meer dan zijn leven. Zijn persoon gaf hij op terwille van een geloof dat niemand, als hij gevallen was, aan hem gekend of gewaardeerd zou hebben: zijn werkelijke persoon terwille van een ideëele.

D'Avignon gooide de pen neer en gaf een bevel dat Torras niet verstaan kon. De soldaat die naast hem stond, velde zijn bajonet en stiet hem ermee naar de keel. Hij week uit met het gevolg dat alleen zijn nek getroffen werd. D'Avignon ging

zonder een woord te spreken de kamer uit. De soldaat greep Torras ruw bij de schouders en wierp hem in een cel.

Zijn wond bloedde. Van de pijn werd hij bewusteloos. Toen hij bijkwam was het bloed gestold en de hals opgezwollen. Hij kreeg brood, soep en water en bleef in de cel vier dagen. Toen werd hij in de barakken teruggebracht. Zijn kameraden verzorgden hem, zoodat zijn hals slonk en van de wond alleen het litteeken overbleef.

Hij had overwonnen. Hij had het stelsel genoodzaakt van leugen tot schriftvervalsching, van schriftvervalsching tot mishandeling zijn toevlucht te nemen en het stelsel had niet zijn doel bereikt. Maar het behoeft niet te verbazen dat Torras die overweging niet onder woorden bracht, ze zelfs niet in zich voelde opkomen. Temidden van dat kamp waar in enkele weken van de maand Februari ongeveer 700 Russen en 300 Franschen aan typhus stierven, verbood hij zich het denken. Vuil en verhongerd leefde hij mee met de anderen en nam waar zonder nagedachte. Hij nam scherp waar, maar merkwaardig onpartijdig. Niet verbitterd, maar met de koppige onmeedoogendheid die hij ook tegenover zichzelf betrachtte. De dokter die in Februari de russische zieken een half uur naakt in de open lucht liet staan, zich toen vijftig meter van hen af op een stoel zette, hen door een kijker opnam en daarna zonder een vraag te doen zijn voorschriften gaf, zal zich de onverbiddelijke oogen misschien herinneren die wijd-open uit een donkerkleurig gezicht op hem gericht waren.

In Mei was de epidemie voorbij. Toen begon het zenden van gevangenen naar mijnen, akkers en werkplaatsen. Er werd ook verlof gegeven door middel van het zwitsersche Roode Kruis naar huis te schrijven. Maar de onzijdige bleef uitgezonderd. Hij, als ‘Portugees’, kon alleen schrijven naar zijn regeering te Lissabon.

Toen in September een persoonsbeschrijving van de kampbewoners werd opgesteld en de letter T. was afgelezen, riep Torras dat hij vergeten was. Als antwoord haalde de sergeant het dokument te voorschijn dat hij niet had willen teekenen. ‘U is Tonio Antuan, en een Portugees,’ zei hij. ‘Uw persoonsbeschrijving heb ik hier al.’ Meteen las hij die op en

vertaalde ze. ‘U ziet wel dat ik die niet ben’ zei Torras. ‘U hebt gelijk’ was het antwoord, ‘die beschrijving klopt niet.’ - ‘Maar dat is onzinnig!’ - ‘Dat is het ook. Maar ik mag niet oordeelen over mijn meerderen. Als die zeggen dat u een Portugees is, - moeten die weten waarvoor ze het doen.’

Eén keer kwam een protestantsch geestelijke in het kamp. Hij was van tevoren ingelicht dat er een Portugees was die voor een Spanjaard wilde doorgaan, en wou naar niets luisteren.

IV

Half October werd Torras, weer als een van duizend burgergevangenen, naar het kamp van Gross-Poritsch, op de oostenrijksche grens, gezonden. Het was daar vol, het eten was slecht, maar Franschen, die levensmiddelen van huis ontvingen, hielden hem in het leven. Hij was klaarblijkelijk een goed kameraad en tegen de Reglementen zoo weinig weerbarstig dat hij voor straffen van beteekenis niet in aanmerking kwam.

Die straffen! Het westersch geweten, het westersch eergevoel in een duitsch kamp gehaald, - dat was voor het duitsche Stelsel het verwekken van een gevaarlijk getuige.

Vier straffen bestonden er. De eerste was die van de paal, waaraan de veroordeelde, de armen aan het lichaam gesnoerd, met hals, borst, buik en beenen werd vastgebonden, en van twaalf tot vierentwintig uur zoo blijven moest. De tweede die van de kooi: zes palen vereenigd door prikkeldraad, in een hoek van het kamp, in de open lucht geplaatst. De gevangene kon zich daar niet bewegen zonder zich te wonden. Sommigen bleven daar drie, zelfs zes dagen. De derde bestond daarin dat de gevangene aan de saamgebonden polsen werd opgehangen zoodat hij alleen met zijn teenen de grond bereikte. De vierde was die van de knapzak: een zak vol zand of steenen die de man werd op de rug gebonden, waarna hij een aantal keeren zich moest neerwerpen en weer opstaan. Torras zag een geval waarin deze straf de dood tengevolge had.

Hoe komt het, vroeg hij, dat een enkele klap mij voor twee dagen koortsig maakt, terwijl een Duitscher van in de veertig, een vet, blozend man, met een gouden bril, rijk, naar men

zeide, en een onafhankelijk zakenman, na zes uur in de kooi te hebben gestaan, smakelijk zijn maaltijd eet?

'Deze menschen zijn van een ander baksel' zei een Belg. Maar de waarheid is dat deze straffen - die van de knapzak uitgezonderd - in het duitsche leger gewoonte waren. Het Stelsel heeft zijn vloek lichamen en zielen ingeprent.

Of Torras, als hij deze dingen waarneemt, niet aan zijn haat toegeeft? O ja, ik ben zelfs zeker dat zijn kalme terughoudendheid, zijn onverstoorbare waarneming en onderscheiding, uit niets anders voortkomen dan uit een meedoogenloos haat-gevoel. Zijn haat is zóó sterk dat hij hem onder de kontrole van zijn verstand heeft gesteld. Dit soort haters liegt niet. Zij weten dat hun grootste kracht in de nauwkeurige kennis van het gehate ligt. Zij hoeven het niet anders te zien dan het is, zij vergrooten het niet: zij doen niet anders dan het met hun blik vasthouden. Zij weten dat zij het zullen dooden, later, als het hun eigen tijd is, misschien alleen door het te doen zien, misschien ook door het te treffen met het zelfgekozen wapen, op het juiste oogenblik, zooals de espada een stier doorsteekt. Dit soort spaansche haat stak zeer zeker in Torras. Hij was met het Stelsel in tweegevecht en als hij zijn zwakke plaatsen opmerkte was het niet om ze schril te kleuren in de afbeeldingen van een schandaal-geschrift. De mishandelingen, de belangzuchtige listen, de laaghartige grappen waaraan de gevangenen blootstonden, waaraan, bewust of onbewust, minderen en meerderen hen onderwierpen, noteerde hij met een woord van verontwaardiging. Dat gevangenen de ellendigsten van alle menschen zijn, dat het laag is hen te plagen, te bespotten, te benadeelen, wie is niet licht geneigd het te vergeten! Torras was het tegendeel van gevoelsziek: hij weidde zelfs in gedachte niet erover uit, maar hij onthield wat hij had waargenomen: zoowel de varkens die men de gevangenen als hun eigendom had laten mesten om ze later wegtenemen, als het valsche telegram, in dat kamp met mannen uit Lyon aangeslagen, volgens hetwelk de vrouwen in Lyon met Singaleezen leefden. Zeker was het haat die zulke beelden zoo vast in hem grifte; maar wie had meer recht te haten dan deze Onzijdige?

V

Tegen het eind van dat jaar kon Torras de strijd voor zijn bevrijding weer opnemen. 22 December 1915 schreef hij naar Parijs, naar de markies van Villa-Urrutia, meenend dat die nog gezant van Spanje bij Frankrijk was.

De gevangenen van Gross-Poritsch hadden een middel gevonden om, met vermijding van de duitsche censor, brieven over de grens te krijgen.

De brief werd ontvangen door de nieuwe gezant, de markies van Valtierra en dadelijk doorgezonden naar de spaansche regeering.

In een blad van *Le Matin* - de gevangenen wisten tersluiks dagbladen machtig te worden - las Torras dat Señor Leon y Castillo tot spaansch gezant in Frankrijk benoemd was. Hij schreef hem en zond tevens een brief aan het fransch-belgische Roode Kruis te Genève. Het laatste antwoordde met de raad zich tot de spaansche gezant te Berlijn, Señor Polo de Bernabé te wenden. Hij deelde daarop mee dat dit hem niet vergund werd en verzocht zijn ongeval te doen weten aan de spaansche gevolmachtigde te Bern. Dit gebeurde en deze schreef aan Señor Polo.

Drie maanden waren met deze pogingen voorbijgegaan. Eind Maart ontving Torras een brief van de gezant in Berlijn, met bericht dat deze zich met zijn zaak bezighield. Ingesloten waren twaalf mark, waarvoor kwitantie in duplo gevraagd en gezonden werd.

Torras schreef ook aan Sor St. Bernard, van het Katholiek Comité voor Oorlogsgevangenen te Genève. Deze antwoordde dat hij de Supérieure van de Liefdezusters in Barcelona verwittigd had, opdat deze zijn vader - die een post had aan de stadsgevangenis van Barcelona - melden kon dat zijn zoon in leven was. Zijn vader verkreeg 4 Febr. de doop-akte van zijn zoon te Manresa.

Dit stuk was de 28e van die maand gelegalizeerd en gewaarmerkt door de duitsche konsul te Barcelona. Torras ontving het in April en besloot toen tot een uiterste poging. Hij legde

het stuk voor aan de kamp-kommandant. Hij kreeg tot antwoord dat het valsch was. ‘Valsch’, vroeg Torras, ‘hoe kan het dan door de duitsche konsul te Barcelona gewaarmerkt zijn?’ De kommandant beval hem zich te verwijderen.

Op een keer ontving hij een brief uit Algerië. Een Mlle Lopes schreef hem in het Fransch, dat ze zijn naam en adres gelezen had in een bulletin van het Roode Kruis. Hij schreef terug en zij zond hem daarna twee pakken levensmiddelen.

Evenzoo, en meer, deed een Mlle Coeurdacier, van Billancourt in Frankrijk.

Langs de geheime weg slaagde hij erin een brief te zenden aan het parijsche dagblad *Les Annales*. De redactie schreef aan zijn vader en zond hem levensmiddelen.

Eindelijk, in April, werd hij aan de kommandantuur geroepen. De kommandant legde hem het stuk betreffende de Portugees Tonio Antuan voor, vertaalde het en wilde dat hij het zou teekenen. Hij nam het op en vond dat het was saamgevouwen met een brief van het spaansche Ministerie van Buitenlandsche Zaken. Hij zag oogenblikkelijk dat daarin zijn vrijheid en een schadeloosstelling werd aangevraagd.

De vergissing, die hem verrukte, verwekte een driftbui van de kommandant, die nog eens beweerde dat hij een Portugees was en beval dat hij zou teekenen.

Het was een tamme herhaling van de proef-D'Avignon. Op zijn weigering werd hij voor drie dagen in de cel op water en brood gezet.

Een brief naar de spaansche gezant, langs de normale weg, werd waarschijnlijk niet doorgezonden. De kommandant, klaarblijkelijk niet wetende wat met Torras te doen, dreigde hem met arbeid in de mijnen. Een tweede brief aan Berlijn, weer langs de gewone weg, werd hem teruggegeven met de verklaring dat hij als Portugees niet aan de spaansche gezant kon schrijven.

Het Stelsel lag - in zijn actie tegen Torras voor 't minst - op zieltogen. Hij werd niet naar de mijnen gestuurd. Een brief, langs geheime weg ditmaal, bereikte de spaansche gezant die zijn geneesheer, Señor Ferraches naar Gross-Poritsch zond.

Van dit oogenblik af had Torras de bovenhand, hoewel de stuiptrekkingen van zijn vijand aanhielden. De 20ste Juni zou de

dokter aankomen. Torras wist het en had zich zoo opgesteld dat hij hem plotseling kon naderen. Toen hij dit deed werd hij evenwel door de kommandant teruggeworpen en zou door een kapitein met twee man worden weggesleurd. Juist had hij de tijd om luid te roepen: ‘Zie, Señor, wat de Duitschers van het Gross-Poritsch-kamp doen aan een Spanjaard van Catalonië?’ De dokter gaf een teeken dat hij begrepen had en zei zonder stemverheffing: ‘Ga met ze mee’.

Op de kommandantuur vastgehouden had hij er hevige disputen met de kapitein, totdat een *feldwebel* de boodschap bracht dat de spaansche afgevaardigde hem roepen liet. De officier zei: ‘Nu hebt ge wat ge wenscht. De spaansche afgevaardigde wil u zien. Maar ge zijt een Portugees. Hij zal het zelf gewaarworden’....Intusschen liet hij hem niet gaan, maar hield hem daar in een hoek van de kamer, staande tusschen de twee soldaten, van tien tot één uur, terwijl hij zelf stukken teekende. Daarna ging hij even uit, kwam dadelijk daarop terug en zei glimlachend: ‘De spaansche afgevaardigde heeft het kamp verlaten. Hij zei me dat hij niet met u hoefde te spreken, omdat hij zeker was dat ge een Portugees zijt. Ge kunt nu naar uw barak gaan.’

Het Stelsel was nu tot plagerijen en onnoozelheden afgedaald. Want de afgevaardigde was niet vertrokken. Torras' fransche vrienden hadden hem ontmoet en zelfs aangesproken. ‘Ik weet het, heeren,’ had hij geantwoord. ‘Ik zal hem zien.’

De onrust van Torras was zóó groot dat hij een Franschman die duitsch sprak, verzocht om de afgevaardigde te volgen, in zijn buurt te blijven, nu en dan door iemand te laten boodschappen waar hij zich bevond. Om 5 uur 's namiddags zei hem dezelfde *feldwebel* van 's morgens dat de dokter hem spreken wou. Hij kwam uit de barak en zag hem het plein oversteken naar de klosetten; hij trad in zijn weg en zei: ‘Hier ben ik!’ ‘Hallo!’ zei die. Al de woorden en kleine bewegingen van die oogenblikken zijn Torras bijgebleven. Ook zijn aanvankelijk wantrouwen. Señor Ferraches die de tolk had weggezonden en tegen de wil van de Duitschers alleen met hem bleef, merkte het op en vroeg hem wat hij vreesde. ‘Ik ben bang dat u

een Duitscher is die spaansch spreekt.' Zonder beleedigd te zijn, sprak de dokter hem in 't catalaansch aan en toen was tusschen beiden geen vergissing meer mogelijk. Beiden kenden het dorp Jubia, twee mijlen van Ferrol, waar Torras zeven jaar met zijn vader gewerkt had bij de firma Barcon & Co. Beiden kenden er de ingezetenen en de een kon meedeelen en de ander kontroleeren wat het onbetwijfelbare bewijs opleverde dat de gevangene de Spanjaard was die hij zei te zijn.

VI

Het gehaspel was intusschen nog niet afgeloopen. Een verslagen stelsel is juist zoo kleingeestig als de ijdelheid en de vreesachtigheid van zijn toevallige vertegenwoordigers.

De 22ste Juni liet de kapitein - dezelfde van twee dagen tevoren - Torras roepen. Hij deelde mee dat de kommandant uit medelijden met zijn onkunde hem niet voor een krijgsraad zou brengen, maar dat hij Tonio Antuan de Portugees, en niet Valentin Torras was. Torras vroeg of hij hem dáárvoor roepen liet. 'Neen, maar om u het bevel over te brengen dat ge de cel in gaat.'

Hij zat er zes dagen. Daarna werd hij weer voor de kapitein gebracht die hem verzocht een stuk te teekenen van de volgende inhoud: dat 1o. de Duitschers hem uit gevaar voor een beschieting uit Valenciennes verwijderd hadden (Valenciennes *was* niet beschoten); dat 2o. zijn lange gevangenschap was toeteschrijven aan het feit dat hij zich voor de Portugees Tonio Antuan had uitgegeven; dat 3o hij afstand deed van schadevergoeding.

Hij weigerde en werd weer in zijn cel gezet. Maar op de 30e Juni kreeg hij plotseling aanzegging dat hij de volgende dag vertrekken zou. Een tolk bracht hem naar Dresden waar hij door een voorzichtige overheid nog eens werd opgesloten. Daarna reisde hij onder politie-toezicht naar München waar het niet veel scheelde of men had hem opnieuw vastgehouden. Tenslotte reed hij met de trein naar Lindau, waar een soldaat hem tot de boot geleidde.

Bijna twee jaar waren er noodig geweest om het doel te bereiken dat de naamlooze leugenaar in Valenciennes hem had voorgespiegeld. Twee jaar waarin zijn leven niets dan ellende geweest was, maar waarin hij ten slotte sterker gebleken was dan het Stelsel.

Ik weet wel dat menigeen geneigd is zich bij de ongerechtigheden van het Stelsel neerteleggen en vooral niet te hoog ervan op wil geven als de een of ander persoonlijke schade er door lijdt. Maar daarom juist is het zoo voortreffelijk als het een enkele maal *ad absurdum* wordt gevoerd. De brave sergeant die erkennen moest dat Torras in geenen deele leek op de persoonsbeschrijving van de Portugees met wie hij vereenzelvigd werd, sprak het prachtig uit: 'Het is onzinnig; maar wat mijn meerderen doen mag ik niet beoordeelen.' Wie zich aan het Stelsel gevangen geeft, heeft ten slotte niet meer te maken met waarheid of werkelijkheid, maar met de voorschriften.

Toch is het feit dat een stelsel nooit meer dan een menschelijk bedenksel en een mensch een heel mensch is, van zooveel beteekenis dat niemand wijs doet die het uit het oog verliest.

Wat was eenvoudiger geweest, wat billijker, wat op den duur verstandiger, dan onmiddelijk uit te doen maken of deze man al of niet een Spanjaard was. De leugen van zijn eerste aanhouder zou dan onverwijld zijn aan het licht gekomen. Men deed het niet. Het Stelsel zou schade lijden als het op eenig punt van zijn werking feilbaar bleek. En het gevolg was dat men bij iedere poging van Torras om zich te bevrijden, zijn bedrog verdubbelen moest en ten slotte toch moest spaak loopen.

Geen van de betrokkenen zou tot zijn misdrijf in staat zijn geweest, indien het niet gediend had tot instandhouding van het Stelsel, dat op zijn beurt hen zoowel bedreigde als beschermde. Zelfs de aanstichter van al dat kwaad zou zich driemaal bedacht hebben als hij niet was grootgebracht als de handlanger van een stelsel, dat brutaliteit en schrikaanjaging voorschreef en bevorderde.

Torras was de Onzijdige in konflikt met het oorlogsgeweld.

Maar hij was meer, namelijk de Mensch in zijn strijd tegen het Bedenksel. Als zoodanig heeft deze man die in zijn gevangen-pak terugreisde naar Spanje en zich zoo bij zijn regeering aanmeldde, een algemeener, een dreigende beteekenis, nu de Revolutie over Europa begonnen is.

Torras' verhaal is uitgegeven met een Voorbericht van Jacinto O. Picón, lid van de Koninklijke Spaansche Academie. Een engelsche vertaling door Bernard Miall, met portretten, facsimile's en bijlagen, verscheen bij Hodder and Stoughton.

Het godsgeschenk
Door
Maurits Uyldert

De blauwe reiger

Aan slanke blanke beek, in de eenzaamheid der weiden
Waar 't gras de late herfst met ijle tinten kleurt
Staat hij gedoken stil, tot zich zijn vlerken spreiden
En hij zich statig, trots, in hoogre luchten beurt.

Breed drijft hij op het zeil der vleuglen, rond hem breiden
Zich de akkers en het woud steeds wijder, maar hij treurt...
En laat zich blind van smart in zwevend stijgen glijden,
Tot plots zijn felle kreet de stille luchten scheurt.

De snebbe richt hij scherp: de brede wieken kleppen:
Met ingetrokken nek steigert hij op de lucht:
Hij heeft zijn doel gevoeld en hart en veedren reppen
En zuidwaarts maait zijn slag met machtig-zware vlucht.

Voor duister niet vervaard, en door geen storm geschokt
Stort hij zich naar het land, waar hem de liefde lokt.

Het park

Het park in vorst en mist, en vér het luiden
Van bronze klokken boven de oude stad,
De kerstnacht met zijn geur van hars en kruiden
Daalt op de ziel, die lang om stilte bad.

Ik leid u zwijgend langs het slingrend pad,
De boomen zijn getooid in 't wit der bruiden,
Roerloos gesluierd met een heimlik duiden
Naar liefde's rust, die gij noch ik bezat.

De mist hangt laag om blank-berijpte twijgen
En zonder spreken hebben wij verstaan
Hoe wij nog lang dezelfde wegen gaan,
En een gelofte is in ons vredig zwijgen,
En uw gelaat ziet lang den hemel aan,
Capella's flonkren en Orion's stijgen.

Orion

Orion stoer, een fors, geweldig jager,
Die als de dichter liedren pijlen schoot,
Gekiemd uit de Aarde en tot den hemel groot,
Minde Artemis en werd heur hart belager.

Maar zij, verleid door waan, die vals gebood,
Hoewel zij, ziel der vruchtbaarheid, den vrager
Met hartstocht liefhad en in 't hart den klager
Tot juublaar stemde, wierp hem in den dood.

Haar pijl dreef ze in den blinde boven zee
En trof zijn hoofd, zodat hij wankte en stortte.
En Gaea kreunde, o, om haar zoon zó schoon....

Geen rouw redde Artemis uit krijtend wee
Maar hém hief Kronos langs de hemelsporten,
En zie, hij praalt ten trede van Zeus' troon!

Het ander land

Weet gij wel lief, toen wij nog kindren waren,
Hoe wij toen droomden van het ander land
Waar blauwe zee zweefde op koralen wand
En palmen groeiden boven donkre varen?

Weet gij hoe wij daar dwaalden, hand in hand,
En in 't geheim, in huiverend vervaren
Het wonder zochten met ons dromend staren,
Met pooplend hart, heet in zijn eerste brand?

O lief, wij hebben beiden moeten schreien:
Zó langen tocht die ons geen wonder bracht;
En somtijds was het dervende verbeien
Wel zwaar: maar zie hoe zich de wolken spreien,
Maar zie, nu vaart ons schip uit donkre nacht
Naar de overzij waar 't eeuwig wonder lacht.

De witte hinde

Zijt gij voor mij de godgewijde hinde
Die aan Petrarca in den droom verscheen?
‘Geen raak' mij aan’ schreef om haar hals de steen
Met Caesar's naam: beveiligende binde:

Dan weet mijn hart niet waar het rust ooit vinde,
Dan dooft mijn oog van lang en bang geween.
Als nacht na nacht vlucht dag na dag mij heen
Omdat mijn ziel zich aan uw glans verblindde.

Of zal ik éens uw beeld nog weder vinden
Dat dan diep in mij immer schoner straalt
Tot het voor eeuwig al mijn zinnen binden?

O loon van droom voor de verrukte ontzinden
Bij wie de liefde is in de ziel gedaald,
Die nooit zich aan haar wrede vreugd ontwinden!

De branding

Ik heb u wijze lessen willen leren,
Maar vind toch anders niet dan vreugd en smart.
De vogels zingen steeds in eendre veren,
En altijd treurt of zingt om u mijn hart.

Maar reken niet mijn geest verdwaasd, verward.
Wat baat mij wijsheid in die diepre sferen
Waar ik uw min zo smartlik moet ontberen,
En waar uw blanke beeld mij altijd tart.

O lief, geen wijze woorden kan ik uiten
Waar mijn bezinning met mijn liefde brandt,
Maar sluit de vlammen van mijn hart niet buiten:

Hoort gij de zee die dreunt op 't eenzaam strand?
Haar kan geen dijk, haar kan geen duinzand stuiten:
En houdt uw hart dan voor mijn branding stand?

De stem van haar land

In steilste kloven zal mijn stem u vinden,
Ik die van zee en van de duinen zing
En van de meeuwen met hun zilvren zwing:
Zij zal u met haar blijdste liedren binden.

En aan haar klank kunt gij u niet ontwinden.
Ik die mijn hart in iedre jambe dring
En 't woelend bloed in vaste maten dwing
Stuw haar tot u op de adem van de winden.

Het land dat gij ontvlucht blijft u behoren:
De branding ruist, de zee dreunt in uw oren
En Hollands wei geurt in uw diepste droom.

Gij ziet de zon in teergetinte wazen,
De wol'ge dampen waar de koeien grazen
En roerloos mijmren aan een brede stroom.

De bede

O trouwe vriend, die steeds mijn zang wil leiden,
Smaad deze liedren niet om rijm of toon:
Zij die ik liefheb straalt daarin zo schoon,
Wel moet haar schoon hun soobre maten wijden.

En laak mij niet om 't monotoon belijden
Van liefde, ach, niets dan liefde, zo gewoon,
Maar laat mij zingen zonder blaam of loon,
Want zo ik zweeg, hoe bitter waar' mijn lijden.

Laat nú mij zingen - want ik zweeg zo lang,
En zal wel spoedig eeuwig moeten zwijgen,
En wie na mij, die dan mijn liefste looft?
O vriend, ik zing niet dan door donkre dwang,
En als háár lippen ooit tot mijne nijgen
Kroont ú mijn vreugd het lang beminde hoofd.

De verschijning

Soms zie ik u, o lieve vriend, verschijnen,
Dan zit gij vóor mij in een diepe stoel,
De dood maakte uw gelaat niet strak of koel
Doch zachter 't oog en teerder nog de lijnen.

En zie, dán weet ik hoe ik zuiver voel
En dat mijn hart niet dwaalt in lege schijnen
En door mijn tranen zie ik u verdwijnen
Maar in uw donker oog las ik mijn doel.

Is niet mijn liefste ook in uw land geboren
Waar palmen wuiven? drijft niet in haar oog
Ook 't blauwe glanzen van de zware zon?

En zal me in kamp en strijd uw naam niet schoren,
De naam van hem die tot den Indus toog,
Van Alexander, die een wereld won?

Dienende liefde

Denk niet, omdat ik zing van klacht en lijden,
Dat ik niet sterk ben aan mijn noorderstrand.
Mijn liefde is teer, maar krachtig is mijn hand
En wie mij liefheeft moet aan mij zich wijden.

Aan mij niet, aan mijn liefde en aan mijn strijden,
Want altijd strijd ik voor dat Heilge land
Dat aan den einder blinkt in witte brand
En dat ik tot mijn sterven zal belijden.

Néém dan mijn hand, als u geen strijd vervaart,
Néém dan mijn hand, wanneer gij mij wilt dienen
En knielend dienen, zonder schaamte of vrees.

Dan zij mijn liefde u ook een schild, een zwaard,
Een helder licht in al het vaag geziene,
Een macht in iedre zenuw, iedre pees.

Mijmering

Herinneringen in hun paarse wazen
Dringen zich aan mij op in 't duister oog,
Een vreemde weemoed spant zijn kleurenboog
Waarin ik tuur met zacht-gezind verbazen.

Ik denk aan u, en zie u uit de mazen
Van 't droomweb rijzen, uw gestalte hoog,
Uw ogen - 't donker dat mijn ziel betoog -
Waarin mijn ogen lichte wondren lazen.

Ik denk aan u, ik proef de zoete geur,
De geur die uit uw donkre haren stroomde,
En of ge uw mond zacht aan mijn lippen vlij'....

Dan ritselt een gordijn of kraakt een deur,
En 'k weet alleen dat ik mijn leed verdroomde,
Ik weet alleen, dat ik hier eenzaam schrei....

De wachter
Wanneer gij weerkeert ben ik oud en grijs,
Als zware jaren wegen mij de dagen
Daar ik ontbeer wat al mijn zinnen vragen,
Mijn bloed vindt koelte niet, mijn ziel geen peis.

En 's nachts wanneer ik van mijn leger rijs,
Leegt' vind waar eens uw warme leden lagen,
O lief...uw tere liefde is zwaar te dragen,
De smart om u, zij is een bittre spijs.

Maar àls gij komen wilt, o kom dan gauw!
Ik voel mij van verlangen zwak en zwichten
En mijn ontberen is een hete hel.

O kom mijn lief, om wie ik stadig rouw
In treurend dromen en in neurend dichten,
Eens zult gij keren, o ik weet het wèl.

De dans

Wanneer ik klaag, lief, tel mijn klacht niet zwaar.
Mijn klacht is niet dan schaduw van mijn vreugd
Die in haar blonde en snel gerijpte jeugd
Danst in de diepe zon met wapprend haar.

En schaad'wen op het gras, vertrap die maar.
Dáns om mijn klacht, wen u een dans verheugt.
Ik zelf dans mede, zo me uw blijdschap vleugt:
Rei mij ten dans, dat ik mijn smart ontvaar'.

Dáns lief, bekrans uw hoofd met myrte en tijm,
Eén purpre roos diep in uw donkre wrong,
Of geurige anjers met haar zoet geheim...

Dans licht en luchtig als mijn blijdste rijm,
Dans op de donkre maten van de gong,
Tot ge in mijn armen als een roos bezwijm'!

Het gif

Gij meent soms dat ik zacht ben? ik ben wreed.
Ik pijnig u en weet dat ik u pijnig
En ik vervolg u met het fel-venijnig
Gif mijner liefde in 't duister van uw leed.

Opdat gij voelt haar brandend hete beet
En ik mijn ziel van donkere onrust reinig,
En dat gij kreunt of schreit, het deert mij weinig,
Maar o, dat nooit me uw bloedend hart vergeet!

Maar zie dan, lief, hoe mij de liefde heistert,
Dat ik om háar het liefste op aarde kwel.
Voel dan, o hart, hoe wreed mij liefdes spel
Verspeeld heeft en mijn sterke geest verbijstert
Dat ik in waanzin zelfs uw smart niet tel:
O hart, mijn gésel, en die úw hart teistert.

Het godsgeschenk

Uw moeder moest u wel met vreugde dragen
Dat zij u baarde tot een gave Gods.
Waart gij vervulling van haar liefste vragen?
Waart gij de kroon van haar geheime trots?

Gij steegt in 't licht, uw schoonheid straalde en plots
Verging u de adem, en gij laagt geslagen
En bevend dreeft ge in 's levens wilde vlagen
En 't bloedend hart bonsde aan getande rots.

O, wie de goden al te rijk bedélen,
Gaan zwaar en zwichtend menig donkre gang.

Waar lichte zielen luchtig kwelend spelen
Wordt 's levens vrucht aan hunne lippen wrang.

Maar weet dat zij der heemlen vreugde delen,
En wáar zij treên bloeit bloesem, ruist de zang.

De droom

Wanneer gij tot mij treedt met teder beven
En heet begeren, dat uw oog doorgloeit,
Als dan uw mond zich aan de mijne boeit,
Uw zoele zinnen zich door mijne weven,

Voel ik uw boezem aan mijn borst gedreven,
Uw teedre boezem, bloem die bevend bloeit:
Bedwelmd in geur die uit uw haar me omvloeit
Sterf ik in u en voel in u mij leven.

Dan dooft geen god de gloeden die ons binden,
Gij die met mij in droom van dood vergaat,

Tot onze zinnen zinken en verzwinden
En niets mij blijft dan uw gedroomd gelaat,

Tot ik ontwaak en bitter moet bevinden
Dat gij een droom zijt, ach, en niet bestaat.

Treurrozen

Wanneer mijn woorden steeds zich weer herhalen,
Vergeet niet dat ze om u mij dierbaar zijn:
Bloemen, die aan uw boezem konden pralen,
Rozen van klank, bleek-blank en fijn karmijn,

Dat mijn gedachten door haar geuren dwalen
En dat zij stralend in den stillen schijn
Van uw bekoorde ziel, met zoet gedein
Van de adem uwer lippen mochten dalen.

Maar immer gloeien zij in nieuwe bloei,
En blijven stil haar teder lover strooien
En geuren treurend dicht nabij uw borst:

Tot, krank van zinnen, ge in der minne boei
De bloesem uwer liefde voelt ontplooien,
En naar 't geheim der zoetste vruchten vorst.

De serenade

Bij 't zingen der violen en het ijle
Trillen der fluiten, dat teer tjuikend stijgt,
Zo, dat de nachtegaal in vreze zwijgt
En de avondwind in luistren blijft verwijlen,

Leekt liefde en breekt mijn hartstocht door de spijlen
Waarin uw bang-gevangen boezem hijgt....
Tot gij, bevrijd, u in den nachtwind nijgt
Waar donzige wolken tussen starren zeilen....

En schreiend heft gij uw verbleekt gelaat,
En blikt ten hemel, wijl het lover zwatelt,
Waar, ver, begeerte in wreede kreet vergaat....

En van uw boezem scheurt gij uw gewaad
Nu gij 't geheim der zwoele minne ontraadselt,
En weet haar weelde....en dat geen weerstand baat.

Doodsverlangen

Ik ben vermoeid van de al te trage dagen,
Nu 'k u, o droom van mijn geluk, ontbeer.
Een moedeloze droefnis drukt mij neer,
Ik voel de smart zacht morr'lend in mij knagen.

Tot rust gekomen zijn de wilde vlagen
Van 't hart, dat nu zo kalm is en zo teer....
Mijn ziel is stil, zeer stil en mat, niet meer
Vermag ze om u te zingen of te klagen.

Ik ben vermoeid, mijn lief, en zit gedoken
En tuur in 't haardvuur dat reeds dooft tot as,

Mijmer om woorden die gij hebt gesproken
Toen nog uw lief gelaat nabij mij was.

En één begeren blijft maar in mij spoken:
Naar slapen, slapen onder 't groene gras.

Beurtzang

‘Kunt gij nog langer, lief, mijn liefde ontberen?
Gloeit niet uw bloed naar mij en hijgt uw mond
Niet iedren uchtend naar zijn zoetste bond,
Mijn hete lippen en hun wreed begeren?’

O lief, mijn hart is van verlangen wond
En zijn verheren blijft mijn bloed verteren....
Doorsiddert mij als 't kwelend kwinkeleren,
Het merel-lied, dat u de hemel zond.

‘Kunt gij nog langer lief, mijn liefde wachten?’

O, laat mij langer niet in bange dorst!

‘Ik vrees uw dringen, lief, ik ducht uw klachten,
Uw donkre lust, die in mijn liefde vorst!’

O, zie mij leven, bleek van bevend smachten
Naar 't eindlik sluimren aan uw blonde borst.

De verzonkene

Gij zijt in mij verzonken, rank en schoon.
Gij daalde en rust diep in de azuren zee
Van mijne liefde en in uw pure vree
Spoelt mijn verlangen langs uw koele woon,

O, alle schoonheid, lokking mij of loon,
Trokt ge in u saam, naamt ge in de diepte mee.
Ik tuur op u, en zend u zang en beê,
Maar fluistrend, zuchtend, in omfloersde toon.

Daar buiten woelt de wereld - ik zit stil....
Ik tuur op u, blank in het zee-azuur
En rood koraal: ik ken geen andre lust

Dan steeds maar zien, u zien: geen andre wil
Dan zacht tot u te zingen, uur aan uur,
Dan u te aanschouwen, roerloos in uw rust.

De gloed

O, dat uw lippen nooit mijn lippen raakten,
O, dat ik nooit uw boezem had gevoeld
Hijgende gloeien aan mijn borst, waar spoelt
Mijn broeiend bloed, dat door uw kus ontwaakte.

De zoete zuchten, die uw lippen slaakten,
Uw hand, die door mijn haren heeft gewoeld
Met strelend spelen - ach, wat kalmt en koelt
Mijn hart dat schreit om u, die het verzaakte.

En ieder uur golft in mijn borst de gloed
En sleurt me omhoog, waar mij uw beeld blijft tarten
En stort mij neer in duizling, waanzin-bang.

Dan lig ik star en stom en voel hoe lang,
Hoe àltijd weer om u mijn bevend bloed
Mij teistrend drijven zal door zwarte smarten.

De gevluchte

Als ik mijn hoofd stil aan uw borst mag vlijen
En niet meer weet of ik daar schrei of lach,
Als ik mag opzien naar der wimpren rag
Waarbinnen mij uw ogen benedijen,

Dan leef ik zonder nacht en zonder dag,
Dan is mijn leven één verrukt vermeien
En 't zwaar geladen hart moet zachtjes schreien,
Als 'k aan uw boezem veilig rusten mag.

Maar o, mijn lief, hoe hebt gij kunnen vluchten!
En vluchtende, hoe hebt gij mij verscheurd!

Zwart van mijn klachten zijn de lichtste luchten
En ieder woord dat in mij opstijgt treurt,

Treurt om de liefde, die ik heb verbeurd
Treurt zwaar van tranen, zwaar van bange zuchten.

Het raadsel

Hoe is de hemel zoo nabij!
Ben ik in hem of hij in mij?
A.V.

O, wie doorgrondt ons zoet geheim,
Van u en mij en van mijn rijm?
Ben 'k meer voor u dan wind, dan lucht?
Een ijdel lied? In 't riet een zucht?

En gij, zijt gij mij meer dan vlucht
Van ijdel stromend droomgerucht?
Meer dan een droom? Een zingend rijm?
O, wie doorgrondt ons zoet geheim?

Zijt gij in mij? ben ik in u?
En zijn wij bei, voor 't leven schuw,
Verdoken in dien stillen staat,
Die zich geen speurzin over geeft?
Ik 't woord, dat strelende u omzweeft,
Gij mij: ontroerend droom-gelaat?

De vleugelslag

Sonnetten heb ik nimmer willen schrijven
Vóórdat mijn liefde mij zo sterk bewoog
Dat ik niet loven kon, tenzij ik loog,
In mindre vorm haar groot en zoet bedrijven.

Nu voel ik mij door donkre handen drijven,
Door hoge macht die mij ten hemel toog,
Die vreugde en dood zendt van haar zonne-boog,
Die zielen smelt en lijven drijft aan lijven.

En in haar zwoele storm omhoog geheven
Grijpen mijn zinnen duizelend naar steun
En drijvend op de vlucht der dubble Zeven

Komt zwaar mijn hart door zeven heemlen zweven,
In machtge tocht tot úw hart aangedreven
Met 't kreunend kloppen van zijn doffe dreun.

De trek

Aan Albert Verwey

Leen mij uw stem, mijn meester, en geleid
Mijn reiger-vlucht van klagen en van werven,
Vooglen van zang die naar het zuiden zwerven
Waar hen mijn lief - o zoele zon - verbeidt.

Zend één vooraan die sterke vleugels spreidt,
Die hen de baan breekt met geveerde nerven,
Maar laat geen enkle in kou die bitter bijt,
Want die hier blijven zullen zeker sterven.

Leen thans me uw vlucht, die eens mij vliegen leerde
En stier zijn vogeltrek langs storm en poel.
Leen mij uw zang, de warm en snel-geveerde,
Leen mij uw stem, die ik te lang ontbeerde,
Leen mij uw woord, het fel en scherp-gespeerde
Dat háár in 't hart treft, diep in 't rode doel.

Aan het tijdschrift

Duidt mij niet euvel dat ik, zonder maat,
Mijn maten en mijn rijmen in uw bladen
Uitstrooi, als op de wind de donkre zaden,
Waaruit de zon de gouden granen slaat.

En als mijn zang de grens te buiten gaat
En voortgolft, aanzwelt, bruist, al te onberaden:
De liefde heeft mijn lied zo zwaar geladen
Dat voor zijn golfstroom dam noch dijk meer baat.

En altijd heb ik in uw lichte kader
Mijn leed bekend, beleden mijn geloof:
Mijn kerk waart ge en mijn biechtstoel en de hoof
Waar ik de bontste en schoonste bloemen gader:
Laat hier mij dan mijn hoge lied belijden,
Mijn liefste kronen en haar schoonheid wijden.

De regeeringstaak in de naaste toekomst
Door
I.P. De Vooys

(Vervolg en slot van Afl. 2, blz. 92.)

Wanneer de staat binnendringt in het gebied van de productie, het verkeer en de distributie kan hij trachten den koopman, die daar van oudsher heerschte, onder curateele te stellen.

Hij kan echter ook, vrijwillig of gedwongen, omdat het niet anders gaat, den koopman opzij schuiven of uitschakelen. Hoe het ook zij, in elk geval heeft de staat voor dat werk de hulp noodig van den ingenieur.

Dat is de grondslag van het verschijnsel dat, naast jurist en soldaat, de ingenieur een element der regeering gaat vormen. Of scherper uitgedrukt, daar de regeeringstaak toch al reeds zoo uitgebreid geworden is, dat de ingenieur thans al voor een deel, doch nog in ongeregelde verhouding, een element der regeering is. Deze geleidelijke maar steeds verdergaande verschuiving is voor den ingenieur buitengewoon belangrijk.

De vroegere verhouding, waarbij de ingenieur onder leiding van den koopman werkte, en slechts door bemiddeling van dezen in vriendschappelijke verbinding kwam met de juristsoldaat-regeering, verdwijnt volstrekt niet op eens. Er naast staat echter de nieuwe verhouding, waarin de koopman dikwijls niet zonder strijd en protest achteruit is gedrongen en waarin de ingenieur reeds ingedeeld is bij de jurist-soldaat-regeering en zich tusschen hen een plaats en een taak heeft te veroveren.

Deze omstandigheden moeten veroorzaken dat de ingenieur in 't algemeen genomen zich onzeker gevoelt.

Des te meer reden heeft hij om zich scherp en zelfstandig rekenschap te geven van wat er om hem heen gebeurt en van de taak, die hem zal ten deel vallen. Dit betreft allereerst het zoo dikwijls genoemde, maar zoo zelden zuiver gepraeciseerde, staatssocialisme. Koopman en jurist gaan samen in hun voorliefde voor dezen naam, de één omdat hij het aldus gemakkelijker kan bestrijden, de ander omdat hij den door hem opgebouwden rechtsstaat daardoor intact kan behouden. Formeel behoeft hij dien slechts uittebreiden. Het is echter nuttig in het oog te houden, dat de wegbereiders van de gemeenschap volstrekt niet altijd deze voorliefde deelen, en dat zij ook andere middelen en wegen zich hebben gedacht en gedroomd dan de ambtenaren en de staatsorganisatie, om aan de winzucht van den koopman te ontkomen. Ofschoon ook deze gedachten en droomen, waarin zij een grootere bewegingsvrijheid der individuen aannemen dan deze thans genieten, uiterst vaag zijn, zoo is er toch in de cooperatie en in de vakorganisatie minstens even veel levenskracht in de richting van een cooporatief socialisme aanwezig, als die zich in sociale wetgeving en staatsexploitatie toont naar het staatssocialisme toe. Vooral ook om die reden moet de ingenieur zich hoeden voor de eenzijdigheid die de *leuze* van het staatssocialisme eigen is. Hij kan dat gemakkelijk door zich te beperken tot de directe verschijnselen der gewijzigde opvatting van de taak van staat en regeering, dat wil zeggen tot de verschijnselen der vèr-doorgevoerde sociale wetgeving en der staatsbedrijven. Het is vooral ten opzichte van deze onderwerpen, die de regeeringstaak bij uitnemendheid in de naaste toekomst vormen, dat de demokratie moet toonen dat zij ook kan regeeren. Want laat ik nog eens duidelijk zeggen waarom het gaat. De demokratie moet niet alleen wenschen en willen dat productie, verkeer en distributie zoo geleid worden dat alle burgers rechtmatig verzorgd worden. Zij moet toonen dat zij het *beter* kan dan de koopman, die het tot heden deed. Evengoed is nog niet voldoende, daar de welstand van 9/10 der bevolking verhoogd moet worden. Kan de demokratie het niet beter dan de koopman, dan heeft zij het spel verloren. En niet

alleen *dat* spel, maar ook het andere waarvan de eeuwige vrede en het internationale recht in een wereldverbond van staten de inzet is, daar de winstverlangens van den koopman volken en staten verdeeld houden. Niemand kan verwachten dat de demokratie reeds onmiddellijk tot een dergelijke reuzentaak in staat zal zijn. Het aanvaarden ervan gaat geleidelijk. Maar bij dat geleidelijk opnemen van het werk moet de demokratie zelf vertrouwen hebben en ook om haar heen het vertrouwen wekken *dat zij durft wat zij wenscht*, *en dat zij kan wat zij begint*.

Daaraan ontbreekt veel. Ofschoon ik tot nu toe gesproken heb van een demokratische regeering in 't algemeen, wil ik als een duidelijk voorbeeld van wat ik bedoel, mij thans wenden tot onze directe omgeving. Sedert een kwart eeuw ruim heeft Nederland gestaan onder den invloed eener demokratische strooming. De koopman verloor er geregeld aan politieke beteekenis, terwijl de arbeider eerst indirect, en later ook direct, zich kon doen gelden. Er was dan ook een voortdurend sterker wordende neiging naar wat demokratie heet, zich uitende in het streven naar eene sociale wetgeving en nog wel niet naar staatsbedrijven maar zich toch uitende in de afkeer om aan den koopman overtelaten groote, algemeene belangen rakende bedrijven te exploiteeren.

Diezelfde kwart eeuw toonde een krachtige en heuchelijke ontwikkeling van ons ekonomisch leven. Techniek en wetenschap gaven aan industrie en landbouw nieuw bloed, terwijl geslacht na geslacht zich geestelijk en physiek sterker toonde. Ondanks dit alles gaf onze staatsregeering blijk van een gebrek aan durf en aan uitvoeringsvermogen. Niet alleen is pas nu het oogenblik gekomen dat de kiesrecht-kwestie is opgelost, nadat er jaren lang getwist is over den vorm, waarin tot stand zou komen wat ieder als noodzakelijk voelde. Om de nieuwe taak der sociale wetgeving te kunnen uitvoeren bleef veel ander urgent werk ongedaan. Ik wil daarvan slechts drie uiterst belangrijke punten noemen, en wel de verbetering van ons verkeerswezen, die zich met een slakkengang voltrok en nergens durf en aldoor slechts het aangrijpen van het, niet langer uittestellen, noodzakelijke betrof. Dit geldt zoowel onze rivieren b.v. de Maas, als onze spoorwegen en de straat- en grind-

wegen. In de tweede plaats de regeling van ons vakonderwijs. Ten slotte de vernieuwing van ons rechtswezen. Het zou te ver voeren om nog meer op te sommen van een lange lijst, maar hier in Delft wil ik toch op enkele punten wijzen, waaraan ieder gewoon is geraakt, doch die onmiddellijk wijzen op een lokaal gebrek aan voortvarendheid, n.l. de veel te smalle verkeersweg die Rotterdam en Den Haag verbindt, de aldoor vervuilde vaart en het ontbreken van de eenheid in de broksgewijze afgebedelde gebouwen voor de Technische Hoogeschool. De zwakte van regeeringsbeleid blijkt echter nog beter uit de wijze, waarop de nieuwe taak der sociale wetgeving is uitgevoerd.

Ook daarover wil ik hier geen uitvoerig betoog houden. Ik noem alleen slechts drie feiten als voorbeelden.

Allereerst dan het aldoor mislukken om de door ieder gewenschte arbeidersverzekering gedurende een periode van 25 jaar tot stand te brengen. Verder het feit dat de mislukte Kamers van Arbeid gedurende diezelfde periode aan hun droevig lot werden overgelaten. En in de derde plaats dat reeds in 1909, door de motie Aalberse, een groote meerderheid uit alle partijen zich voor een tienurigen arbeidsdag uitsprak, zonder dat er verder iets is tot stand gekomen.

Eindelijk zij nog vermeld de onmacht om ten opzichte van het beginsel der staatsexploitatie voor ondernemingen van algemeen belang krachtig voor den dag te komen. Ik wil nog niet eens spreken van het droogmaken van de Zuiderzee, of van de staatsexploitatie onzer spoorwegen, die helaas lijden onder de praecedenten. Ik wil liever wijzen op de steenkolen, de petroleum, het zout en de electriciteit. Het volledig benutten daarvan wordt jaar op jaar belemmerd, omdat onze regeering in gebreke blijft daaromtrent het beleid, zooals een meerderheid des volks dit zal wenschen, vast te stellen en daarnaar te handelen.

Wanneer gij nu vraagt of het anders gekund had, en of het niet een uiting is van de onvolprezen vaderlandsche voorzichtigheid, dan kan ik direct verwijzen naar de groote Nederlandsche gemeenten. Ook daar deden zich dezelfde vertragende invloeden gelden, die voor de staatsregeering tot zoo'n onrustbarende slapte voerden, maar toch is het verschil enorm groot.

Het zijn vooral de gemeentelijke diensten en de gemeentebedrijven geweest, die kenmerk en kracht zijn geworden van de ontwikkeling onzer samenleving in diezelfde kwart eeuw.

En nu vraag ik uwe aandacht voor de groote werkzaamheid die daarbij ontplooid is geworden door den ingenieur. Hij is het geweest, die het werk had te doen, en het zoo deed, dat hem meer en meer de leiding moest toevallen. Meer nog dan dat. Op vooraanstaande plaatsen wordt de ingenieur geroepen om niet alleen aan een aanvaarde politiek uitvoering te geven, doch die politiek zelve tot een verdere ontwikkeling te brengen. Als symbool van velerlei andere teekenen des tijds, wijs ik er slechts op dat het stuur van de grootste, de moeilijkste en de in demokratie meest vooraanstaande gemeente van ons land in de hand van een ervaren ingenieur is gelegd. Voor dat ik op de consekwentie van dit betoog den nadruk leg, een consekwentie die naar mijne overtuiging en ervaring onafwijsbaar vergt, dat ook in de staatsregeering aan den ingenieur de taak gegeven wordt, die hij voor de gemeente vervult, wil ik eerst trachten aan te wijzen wat de diepere gronden zijn voor de onmacht onzer eigen, in de kern zoo volledig demokratische, regeering.

* * *

Wanneer ik zeg diepere gronden, dan bedoel ik daarmee dat ik de oppervlakkige oorzaken der regeeringszwakte niet wil bespreken. Ik zal niets zeggen van antithese, anti-clericalisme, schoolstrijd, sectarisme enz. Dat zijn de uiterlijke vormen die de politiek aanneemt. Diepere gronden meen ik te zien in het wezen der politiek en in het karakter van het parlement. De diepere gronden zijn ook elders dan in ons land aanwezig en zijn kenmerkend voor de worsteling der demokratie naar organisatie-vormen, die de vrijheid en een goede regeering in evenwichtig verband zullen brengen.

Het parlement was in oorsprong het orgaan, waardoor de koopman zijn controle en invloed uitoefende op de regeering van den jurist en soldaat. Dat die regeering in het parlement steeds een tegenwicht had, en wel in de overblijfselen van den feodalen grondbezitter, of wanneer deze al verdween in zijn

agrarische opvolgers, behoeft geen verderen invloed te hebben op mijn betoog, dat in tweeërlei opzicht het parlement van karakter moest veranderen.

Allereerst ontnam de uitbreiding van het kiesrecht aan den koopman zijn overwicht in het parlement. De samenstelling ervan werd veel meer complex. Het twee-partijen-stelsel, dat de werking van het constitutionalisme zoo eenvoudig maakte, ging meer en meer verloren. ‘Coalitie's’ en ‘blocs’ waren slechts een surrogaat. Veelsoortige belangen eischten belangstelling en vertegenwoordiging. Onweerlegbaar moest daardoor de eenheid en dientengevolge de kracht van het parlement, als de uiting van één wil en één wensch, sterk verminderen. En daar toch die verandering in het parlement samenging, en samen moest gaan, met een steeds verder terugdringen der macht van een centraal en hoog gezag, dat vroeger nog tegenover het parlement durfde te staan, ging de innerlijke zwakte onvermijdelijk als een besmetting over op eene regeering die slechts door mandaat der volksvertegenwoordiging macht kon uitoefenen.

De tweede groote verandering betreft de houding van het parlement tegenover de begrooting. Oorspronkelijk was de verhouding tusschen regeering en parlement erop gebaseerd, dat de volksvertegenwoordiging de staatsuitgaven remde, en op het finantieel beleid scherp toezicht hield, mede als middel om de regeering onder de macht van het parlement te houden. In deze verhouding schijnt wel een radikale omkeer te zijn gekomen. Wie nauwkeurig oplet wat er geschiedt bij de behandeling der staatsbegrooting, hoort slechts uiterst zelden de weerklank der groote finantieele redevoeringen van vroeger. Integendeel wordt er een stroom van wenschen geuit, die aandrang uitoefenen op de regeering om meer geld uit te geven voor allerlei urgente hervormingen. En het zijn de ministers die er aldoor voor moeten waken dat de schatkist niet te sterk wordt aangesproken. De oorzaak van dit merkwaardige verschijnsel is te zoeken in de principieele verandering en uitbreiding der regeeringstaak, doordat de staat beschouwd wordt als de uiting der gemeenschap, die voor alle burgers te zorgen heeft. Daaruit toch komen de vele wenschen voort, die de regeering jaar op jaar bestoken en die haar pogen voortte-

drijven tot grootere activiteit. Wat is het dus dat wij zien? *Verzwakte kracht voor een enorm veel grootere en zwaardere taak*. En het is een taak die het parlement mede als de zijne moet beschouwen, en voor welks uitvoering hij toch aan de regeering geen grootere macht kan en wil verschaffen.

Hoe kan daarin verbetering komen? Dat is de vraag die de demokratie moet oplossen, en wel door het eenige middel dat zij bezit om alle staatkundige kwestie's te behandelen. Dat eenige middel is de politiek. Ofschoon dat woord politiek zoo gangbaar is als pasmunt, is het behept met twee onaangename eigenschappen. Allereerst dat het voor velen een slechte klank heeft gekregen, en daarnaast dat het begrip zulke uiterst vage voorstellingen dekt. De kwade naam dankt de politiek niet aan haar wezen maar aan haar practische toepassing, die aan velen tegenstaat. De vaagheid wordt veroorzaakt door de velerlei manieren waarop de politiek ‘gedreven’ wordt. Toch staat dit vast, dat de tegenwoordige demokratie onbestaanbaar is zonder politiek.

In den engsten zin begrepen, komt politiek voort uit een geestelijke buigzaamheid, die het klaar speelt om door handig praten en door 't geven van eenvoudige voorstellingen, uit velerlei vaag willen en oordeelen, één enkele eenvoudige wil en één duidelijk oordeel te maken. Dit is noodzakelijk om een groote groep vergaderde menschen zich gezamentlijk te doen uitspreken in eene ‘formule’, die samenvat wat zij gemeenschappelijk kunnen willen.

In den breedsten zin opgevat, is politiek eene poging om na uitvoerige studie van wat een volksgroep werkelijk behoeft, die groep zelve bewust te maken, zoowel van zijne redelijke wenschen, als van den vorm waarin die verwezenlijkt kunnen worden. In steeds breedere kringen de vervulling van die behoefte als noodzakelijk te bepleiten, teneinde er aldus de kracht aan te geven, die noodig is, opdat eene regeering de uitvoering ter hand neemt, vormt het wezen van de demokratische politiek.

Zoo min het een als het ander is uitvoerbaar zonder een organisatie. Deze moet een voortdurende werkzaamheid ontplooien, zoowel voor haar directe politieke taak, alsook voor de versterking van haar macht en invloed.

Dat zich hier om heen misbruiken kunnen en zullen vormen is onvermijdelijk. In hoofdzaak zijn het deze twee. Ten eerste dat de politiek misleidt door beloften die niet verwezenlijkt kunnen worden, of door leuzen die verouderd en hol zijn en wel met het doel om aanhang te winnen; in 't kort heet dit: demagogie. Ten tweede dat de machtsontwikkeling om daardoor de regeeringspositie's in handen te krijgen of te houden, den politieken strijd aanwakkert tot een hitte die de volksgemeenschap uiteen doet vallen. Zoowel het een als het ander moet zich *op den duur* wreken. Maar terwijl dat nog duurt, draagt de politiek ernstig ertoe bij de bezwaren der demokratie te vergrooten, inplaats van ze te verzachten.

Nooit mag echter vergeten worden dat de politiek onvermijdelijk is, en dat het niet veel helpt er op af te geven. Daardoor laat men die politiek over aan lieden, die de kwaal aldoor verergeren. Het is ieders taak meetehelpen om de politiek te verbeteren.

Wanneer de ingenieur ook daaraan zal meedoen, past voor hem zeker in 't bijzonder het beeld, dat de politieke organisatie voorstelt als een samengestelde machinerie. Loopt een machinale inrichting traag, gebrekkig of met een uiterst gering nuttig effect, dan moet de ingenieur eerst weten hoe de machinerie in elkaar zit, en daarna zal hij uit den aard van zijn denkwijze trachten nategaan of de overgebrachte arbeid wel passend over alle onderdeelen is verdeeld.

Uitgaande van dat beginsel, wil ik trachten een schets te geven van de politieke machinerie, zooals die behoort te zijn, ten einde de politieke taak, dat is dus een taak die per se verricht moet worden, op de juiste wijze over de verschillende samenstellende elementen te verdeelen.

Ik heb hiervoor al getracht de regeerings-krachten te verduidelijken, door die te personifieeren. Wanneer ik dat voor de politiek herhaal, dan noem ik u achtereenvolgens, de *politicus*, de *partijleider*, de *regeerder* en de *staatsman*, als waren dit de enkelvoudige personen, op wier goede samenwerking alles aankomt.

De politicus moet zoo veelzijdig ervaren zijn in de kunst van het begrijpen en het uitleggen, dat het onbillijk zou zijn van

hem ook veel diepte te vergen. Het is zijn taak om zoo volledig mogelijk meeteleven met de volksgroepen, wier belangen zijn partij vóor staat. Die belangen moet hij in alle schakeeringen volgen en begrijpen, zoowel door eigen studie als door zijn oor en zijn hart wijd geopend te houden. Doet hij dat, dan kan hij de permanente bemiddelaar zijn tusschen volksgroep en partij. Door hem, als door een trechter of recipient, moet aan de politiek stof toestroomen voor de vernieuwing die voor een staatkundige partij steeds noodzakelijk is. Die vernieuwing toont zich in het *program*. Daaronder verstaat men de lijst der eischen, die elke partij samenstelt om daarmee eenerzijds een uitdrukking te geven van een principieel systeem, anderszijds een volgorde te bepalen voor de uitvoering.

De politicus heeft nog een andere taak dan dit analyseeren of extraheeren der in het volk levende verlangens. Wanneer zijn partij door haar program heeft uitgemaakt, wat er van de regeering geëischt zal worden, en in welken vorm, moet hij daarvoor een ijverige propaganda voeren. Hij moet uitleggen, uiteenzetten, betoogen, en wel dat het program precies dat is, wat ieder uit de volksgroep die hij winnen wil, als het allerbeste moet oordeelen. De practijk van het politieke leven heeft verder geleerd, dat ook zelfs hiermee nog geen voldoende effect wordt bereikt. Behalve het analyseeren en het expliceeren der volkbelangen, moet er nog bijkomen het organiseeren en het agiteeren.

Wanneer iemand voor de politiek eener partij gewonnen is, moet hij vastgehouden worden. Er is een band noodig, een lidmaatschap. Daarvoor dient de partijorganisatie. Tevens kan daarvan gebruik gemaakt worden om ook de vele leden een gezamenlijk oordeel te doen uitspreken.

Het agiteeren beoogt nog verder te gaan dan het verbinden aan een organisatie. De instemming moet omgezet worden in geestdrift en desnoods in offervaardigheid.

Gij zult mij toestemmen dat ik niet ten onrechte begon te zeggen dat van den politicus een zoó groote veelzijdigheid gevergd wordt, dat men niet al te scherp de diepte van zijn bekwaamheid mag peilen.

Dit geldt echter niet voor den *partijleider*. Deze heeft goed

te maken, of liever het kwaad te voorkomen van - de oppervlakkigheid, het in eigen voorstellingen en leuzen blind worden voor de kern der dingen - van den politicus. Is deze in zekeren zin een volksleider, zoo moet er toch in de georganiseerde partij ten minste één aanwezig zijn, die zich een hoogere taak stelt om n.l. de politici van één partij samen te houden en stuur te geven. De kans dat deze redenaars, debaters en geestelijke vechtersbazen ook elkaar in 't haar vliegen is steeds zeer groot. Vandaar de taak om de partij samen te houden. Stuur geven eischt echter veel meer.

Natuurlijk komt dat tot uiting bij de samenstelling van het program, maar verder vooral door aan te geven hoe de partij zich moet verhouden tot andere partijen, hetzij door afstooten of door aantrekken, en niet het minst hoe van de macht der partij gebruik gemaakt moet worden om de beginselen en verlangens ook te verwerkelijken.

Dit verwerkelijken zelf is de taak van den *regeerder*. Aanleg en neigingen moeten er bij hem op gericht zijn om iets tot stand te brengen en in gang te zetten, om niet alleen in de partij maar ook in de volksgemeenschap te organiseeren, te beslissen en te drijven. De partij-leider zal dikwijls geneigd zijn om op te zien tegen het oogenblik, dat het program in vervulling kan en moet gaan; dan wordt de proef op de som gemaakt. Bij slechte uitkomst zal de onwaarachtigheid der lang gepropageerde leuzen kunnen blijken. En gelukt het, dan gaat voor de, gedurende lange jaren ijverig opgebouwde, partij het middel verloren dat de leden samenbond en aanvuurde. De *regeerder* zal daarentegen in zijn ijver om te hervormen eer het gevaar loopen van ongeduldig te zijn, en te vroeg, eer de publieke opinie gerijpt is, eene beslissing uitlokken. Bovendien is er nog een ander conflict dat hem steeds zal moeten bedreigen. De demokratie eischt niet alleen dat de regeerder van zijn geheele activiteit een glazen huis maakt te midden der politici, maar daarenboven ook dat de regeerder zelf politicus is en ervaren in alles wat de politiek meebrengt. Goed regeeren eischt echter dat voor elk deel van de regeeringstaak personen aangewezen zijn, die voor dat deel bij uitstek de geschiktheid bezitten.

De ambtenaren-organisatie's die de regeerder tot zijn be-

schikking moet hebben, die hij formeert, oefent, drijft en bekwaam maakt voor de uitvoering zijner plannen, bestaan uit den aard der zaak niet uit politici. Wat deze aan hun veelzijdigheid hebben moeten opofferen, zal de ambtenaar aangekweekt hebben, n.l. het specialiseeren voor een bijzondere taak. Het conflict dat ik bedoelde, komt nu voort uit de plaats van den regeerder tusschen de politici-om-hem-heen en de....laat ik ze maar noemen, doch dan in een gunstigen zin van het woord....de specialiteiten-onder-hem, ambtenaren en vooraanstaande publieke personen.

Nog moeilijker wordt het geval indien de specialiteiten geen ambtenaren zijn, en tegelijk ook groote belangen vertegenwoordigen.

Dan zal weer de koopman voor den dag komen en om zijn ouden invloed werven, terwijl de demokratische politicus des te meer zijn wantrouwen en zijn kritiek scherpt. De kunst van den regeerder is het met dit alles rekening te houden, en zich niet te laten verrassen door wat uit het wezen der politieke verhoudingen voorkomt.

Ten slotte teeken ik u *de staatsman*. In hem moet zich vereenigen wat politicus, partijleider en regeerder als hoogste talent bezitten. Boven de partijen te staan is in een demokratie onmogelijk. Midden in de politiek staat dan ook de staatsman, gevoelig voor al wat politicus, partijleider en regeerder beweegt. Dit is echter zijn kenmerk, dat hij geen oogenblik vergeet, dat politiek, partij, demokratie en regeering nimmer een *doel* op zich zelf zijn. Het een zoowel als het ander is slechts en blijft altijd een *middel*.

Doel op zich zelf is alleen de mensch, die vrij wil zijn, en de gemeenschap, die dat aan ieder harer leden in de grootste uitgebreidheid wil waarborgen.

De staatsman is daarom niet iemand, die voor een partij of een bepaalde regeeringsvorm alles over heeft, maar de breedziende en ervaren geest, die de middelen welke politiek, partij, demokratie en regeeringsmacht inderdaad zijn, tracht te gebruiken om de ontwikkeling der nationale samenleving te beschermen en te bevorderen.

Vier personificatie's stelde ik voor u op. Daarmee heb ik

niet willen zeggen, dat dit ook inderdaad lichamelijk gescheiden personen moeten zijn.

Integendeel: hoe meer de politici en de partijleiders deel hebben aan wat regeerders en staatslieden behooren te zijn, des te grooter kansen verkrijgt de demokratie om zich een goede regeering te waarborgen.

* * *

Ik nader nu het slot van mijne beschouwingen en kom terug tot de gevolgtrekking, die ik maakte uit het vergelijken der resultaten van 't regeeringsbeleid voor den Nederlandschen staat en die voor de groote gemeenten. De regeeringstaak in de naaste toekomst eischt gooter durf, grooter voortvarendheid en grooter kunnen. Om die te verschaffen moet de ingenieur in veel sterker mate dan tot nu toe medehelpen.

In 't belang der gemeenschap heeft hij het recht om een grootere plaats te vragen. Te veel is de jurist, die voor de rechtstaak van den staat de aangewezen persoon is, ook adviseerend en beslissend opgetreden voor 't uitbakenen der nieuwe opgaven, die door de demokratie aan de regeering gesteld zijn.

Let echter wel op. De ingenieur vraagt niet een plaatsje ‘in de zon.’ In mijn voordracht heb ik juist met geen enkel woord gesproken over de belooning, doch alleen over het werk. Wat aan eer, roem, welstand of machtsgenot zal worden verschaft, mag geen scheur brengen in de kracht van mijn oproep, dat de ingenieur niet in plaats van jurist of koopman, soldaat of arbeider, maar naast hen allen zal worden toegelaten tot de regeeringstaak.

Eigenlijk is hij reeds toegelaten, maar naar 't oordeel van publiek en politiek nog *ondanks* en niet *omdat* hij ingenieur is. De techniek heeft de samenleving een groote gave gebracht, n.l. een vermogen tot grootere productiviteit, dat wil zeggen een belofte van meer welstand.

Maar de samemleving heeft er nog geen goed gebruik van weten te maken. Integendeel. De rampen die door de eeuwen heen de menschheid vervolgd hebben, zijn er niet minder op geworden.

Zou de demokratie dan den vertegenwoordiger van die techniek geen macht en stem willen geven, nu het er om gaat aan het scheppend vermogen der menschheid een nuttig gebruik te verzekeren?

In de demokratie is het echter regel dat niemand wacht tot hem iets gevraagd of gegeven wordt. Wanneer de ingenieur inziet, dat hij ook voor de regeering in de naaste toekomst een taak te vervullen heeft, dan moet hij volledig er rekening mede houden, dat het ook van hem zelf d.w.z. van zijn eigen oordeel en optreden afhangt, of hij die taak zal ter hand nemen.

De machinerie, die politiek heet, kan nimmer opzij gezet worden, evenmin als de regeeringsvormen, die de demokratie tot grondslag hebben. Deze moeten echter verbeterd worden. Dat is de eerste taak. Daaruit zal van zelf voortkomen dat ook het regeeren zelf zal worden vernieuwd en versterkt.

En hoe kan de ingenieur daaraan mededoen? Bedoelde mijn opwekking niet meer dan dat de ingenieur aan het politieke leven moet deelnemen, dan had zij ook wel achterwege kunnen blijven. Dat toch is eigenlijk van zelfsprekend.

Mijn opwekking bedoelt echter dat de ingenieur ook eigen inzicht en eigen methoden in de politiek zal durven aanwenden.

Om tot het eigen inzicht een bijdrage te leveren, heb ik getracht voor u uiteen te zetten dat in de politiek der politici ten onrechte te licht heen gestapt wordt over het probleem van een goed, krachtig en toch demokratisch bestuur. Dat probleem moet opgelost worden. Regeerders zullen het doen, zoodra partijleiders door den staatsman overtuigd zijn, dat het niet anders gaat.

Maar eerst moet het in breedere kringen gewenscht en geeischt worden. Daaraan kan dc ingenieur meehelpen.

Verder komt het erop aan, ingenieurs-methoden in politiek en regeering te doen doordringen. En dan is het wel allereerst de methode der systematische en rationeele arbeidsverdeeling. Verder het beginsel der belasting in verband met de eigenschappen. Door het toepassen dier beginselen zal iets mogelijk worden van wat politici thans te licht onmogelijk noemen. Door analyse kan nagegaan worden waarom onze volksvertegenwoordiging, onze bestuurs-

departementen en daardoor ons geheele staatsbestuur zoo langzaam werkt en zoo onproductief is. Mogelijk moet het ook zijn om te voorkomen, dat eenvoudige dingen in de politiek ingewikkeld worden. Zoo b.v. de nu in onze volksvertegenwoordiging aan de orde gestelde vraag: Of na den oorlog een politieke antithese zal worden ontwikkeld over demokratie en imperialisme, dan wel over bedrijfsvrijheid en staatssocialisme. Wat geeft dat, indien na den oorlog weer opnieuw zal blijken dat er uit de politieke partijen geen meerderheid is te vormen, die de regeering op zich wil nemen?

Toch zien onze politici dat vooruit aankomen, zonder dat zij hunne bespiegeling eventjes op zij zetten, en trachten, ten minste voorloopig, te voorkomen, dat er geen eigenlijke regeeringsmeerderheid is of te trachten de gevolgen van zoo'n ‘surséance van machtsuitoefening’ zoo goed mogelijk te regelen.

Wanneer de ingenieur een dijkdoorbraak of een breuk zijner machine ziet aankomen, zal hij geen oogenblik rust hebben. Maar wanneer het onder de politici en partijleiders ontbreekt aan den staatsman, die voor dit oogenblik elke regeeringsonmacht als een ramp moet beschouwen, behoeft men zich ook niet te verwonderen, dat er geen poging wordt aangewend om de demokratie regeeringsgeschikt te maken.

Want dat is zij op dit oogenblik niet. Er is een dringende behoefte aan wat de Duitschers noemen de *neu-orientierung*. Er moet nagegaan worden, zooals de ingenieur het doet voor elk technisch probleem, hoeveel en welke soort arbeid er geleverd moet worden, en in welken tijd en welke vormen. Dat daarvoor krachten noodig zijn, en dat die aangewend of opgewekt moeten worden, en dat er rationeele samenstelling en samenwerking uitgedacht moet worden, het zijn alle waarheden die voor veel van onze traditioneele regeeringsorganen en regeeringsmethoden nog onbekend zijn.

Wanneer de ingenieur met frisch inzicht en niet gegeneerd of geïntimideerd door wat jurist, koopman of arbeider hem als voorstelling willen opdringen, duidelijk aan politiek en parlement den eisch durft stellen, die ik op het fabriekskantoor van een jonge industrie aantrof: doe het nu! en wanneer de ingenieur durft te zeggen dat wanbeheer ook wanbeheer is, en blijft wanneer

het van de overheid uitgaat en gedekt is door welke politieke meerderheid dan ook, zal hij eraan medewerken dat ons volk gaat vragen aan de politici: wat kunt ge, inplaats van: wat praat ge, wilt ge of belooft gij.

* * *

Het zal u schijnen dat ik, aan 't slot van mijn voordracht kom tot een uiterst vage oproep, om mee te doen aan een politiek, die hopeloos verward dreigt te worden. Door 't groot aantal partijen, en door de nieuwheid der evenredige vertegenwoordiging èn door 't gebrek aan vernieuwing in de oude partijen is toch inderdaad die verwarring te duchten.

Gij zult mij vragen of ik niet bij 't begin van mijn voordracht uwe aandacht gevraagd heb voor denkbeelden van een veel wijder, en van een veel verrukkender perspectief?

Toch is er tusschen beide een nauw verband.

Meerdere malen heb ik in dit oorlogsjaar moeten denken aan het grootsche beeld dat de dichter Shelley ontwierp over de bevrijding der menschheid in zijn drama Prometheus ontboeid, dat voor eenige jaren door den vroeggestorven Alex Gutteling zoo fijngevoelig is vertaald en waarvan dezer dagen de uitnemende en kunstzinnige uitgevers van de Zilverdistel in het zelfde besef een prachtigen druk vervaardigden.

Prometheus, die den mensch wilde bevrijden uit de slavernij van de machtige natuurkrachten, van de rampen die hem bedreigden, maar ook van uit eigen verdwazing en van uit sterke onweerstaanbare stroomingen, ondergaat in de voorstelling van den dichter tallooze kwellingen terwijl hij door tyrannenmacht aan de rotsen in de Kaukasus is geboeid. De ergste gruwelen die hem aangedaan worden, zijn de visie van een menschheid, zooals ook wij die tegenwoordig zoo scherp en aangrijpend beleven, een menschheid snakkend naar vrede, maar roovend, moordend, vernielend tot de uitputting toe.

Er zijn echter al in het eerste tafreel van het drama verwachtingen, dat Prometheus ontboeid zal worden en de menschheid zal voeren naar een werkelijke en heerlijke vrijheid.

In dat zelfde geloof leven wij, ondanks al het duister dat

ons omringt. Er zal een tijd dagen dat de droomen der menschheid verwerklijkt zullen worden.

En wie zal de Prometheus zijn? Is de halfgod die aan de menschen het vuur bracht niet de verpersoonlijking van de techniek? Ook die is geboeid aan machtsdronkenschap van den soldaat en aan winstbejag van den koopman of in de veel gebruikelijke termen aan militairisme en aan imperialisme.

Toch weten wij dat wanneer die techniek eenmaal ontboeid zal worden, zij het ook door tallooze offers en door de geestdrift en de toewijding van millioenen, er een betere tijd zal dagen.

Wanneer Shelley de geesteskoren met een recitatief Prometheus doet toezingen

> Dat is de profetie,
> die in u begint en eindt,

durf ik u a.s. ingenieurs te profeteeren, dat gij niet zult ontbreken bij de bevrijding van den Prometheus, en dat gij het zult zijn, die het eerst, en door uwe medewerking, zijn boeien zult zien vallen.

Gedichten
Door
P.N. van Eyck

I

Nog kan ik, nu rondom de halmen eender rijpen,
In 't eender zonnegoud als 't koren van voorheen,
Dat wemelend gezicht niet in één blik begrijpen,
Dwaalt onbestemd mijn droom langs laagte en helling heen.

Maar ééns, na heel veel leed, zal mij de wereld dwingen
Mij zelf een deel te zien in 't sterk en vast verband
Dat tot de noodzaak van gemeenschap aller dingen
Met onweerstaanbre dwang 't weerspannig hart vermant.

O sterke 't dan mijn moed dat, of 't soms minder schíjne,
Het leven grooter is dan onze kleine geest,
Die, als dit zware licht in 't avondrood verkwijne,
Zijn wankelmoedig lied als rééds weer vreemd herleest.

Als dan de nachtwind ruischt en al de sterren flonkren,
De tijd zich samenvat in één hoog oogenblik,
Vergetend alle leed na 't wonder van dit donkren,
Kent hij geen onderscheid, is álles aarde en ik.

Dan koelt het heet gemoed en huivrend begenadigd
Ontvangt het zijn geluk van een-in-al te zijn,
En voelt zijn felle dorst van lichternis verzadigd
En stilt zijn duistre drift in de eindelooze schijn.

II

Achter 't gordijn de oranje najaarsboomen,
De hulst, en 't huis, en de eene donkre spar,
Dit roerloos beeld van ondoorgronde droomen,
Aarde zoo stil, hemel zoo wit en star...

En door de goot de erinnring van de regen
Een lange sprake dat niet gánsch het Al
Zoo roerloos ligt als deze dorpsche wegen,
Maar toch, hoé stil haar stage druppelval!

Ik voel, nu alle stemmen zijn verklonken,
Ook míjn ziel tot dit diep geheim gewijd,
Want klank vergaat, maar 't leven, droom-doorzonken,
Bezit zijn stilte tot in eeuwigheid.

III

Die jong zijn en zich zelf niet weten
Dragen een schaduw op 't gelaat,
Wenschen zich zelf een breukloos leven
Van enkel droom of enkel daad.

Maar eeuwig in elkaar verwonden
Zijn droom en daad, en wie ze scheidt
Vindt iedre daad door droom geschonden
En iedre droom ontsteld door strijd.

Zal van zijn krankheid niet genezen
Eer, tegenstrevend neergedrukt,
Zijn waan zich voor 't almachtig wezen
Van 't onverbiddlijk leven bukt.

Want droom is daad en daad is droomen,
't Eeuwig mysterie onverklaard
Kan slechts in hem tot volheid komen
Die 't gansch en onverdeeld aanvaardt.

IV

Mijn ziel heeft haar huis in de stilte
Aan de rand van een donkere stroom,
Zij bepeinst in de weerschijn der sterren
De zin van haar innigste droom.

Op het glijden voorbij van het water
Een wiegelend schijnsel dat drijft, -
Daaronder (daarboven!) 't bestendig
Geflonker van 't licht dat blijft.

Diep in de rimpling verzonken,
Lichtwel van 't water, het beeld
Van de sterren die 't duistere vlieten
In zijn glans openbaart en verheelt.

En meer dan het helle geflonker
Omhoog voelt mijn ziel zich ontroerd
Door de rimplende glans van dit donker
Dat zijn spiegling weerhoudt en ontvoert.

Want zij heeft haar huis in de stilte
En bepeinst, aan de rand van haar stroom,
In zijn weerschijn van eeuwige sterren,
Haar aardsche, gebroken droom.

V

O dood, geheime nachtegaal
Die in de donkre hagen zingt
Uw nooit ontraadselbaar verhaal
Dat tot in 't diepst der harten dringt,

En lokt ons beiderzijds van 't pad
Over het dompe doove mos
Voort van de wemellichte stad
Naar 't ver en stil en duister bosch, -

Ik volg u, dood, zing gij mij voor,
Ik zal niet talmen aan de zoom,
Dat ik de laatste sterregloor
Ontvinge voor mijn laatste droom.

Wat is herinnering van licht?
Ik ben tot duisternis bereid.
Onhoorbaar sluit de nacht zich dicht...
Mijn ziel wordt vol van eeuwigheid.

VI

Wie zijn lijden eeuwge noodzaak heeft bevonden
Vraagt geen heul voor zijn gekneusde menschlijkheid,
Kan niet klagen om de smart der onverbonden,
Zonder deernis in zijn ziel geslagen wonden,
Aan wier scherpe pijn zijn deel der menschheid lijdt.

Lijdt het lijden dat hem eigen is gegeven
Stil volhardend, zonder opstand, tot de dood,
Want hij weet zich zelf door dit bewogen leven
Tot die heilge broederschap van leed verheven
Die der naasten lust wil koopen met haar nood.

Beide, smart en vreugde, met gelijke maten
Blijven zij door 't lot den menschen toebedeeld,
En geen blijden gaan met lichtende gelaten
Als voor hen niet andren weenend nederzaten,
In wier smart 't noodwendig offer zich verheelt.

Maar wie eenmaal tot dit weten is gekomen
Kent geduld in leed zijn menschelijke plicht.
Als zijn ziel verlangt om ééns van vreugd te dróómen
Gaat hij heen naar waar de wijde waatren stroomen,
Tot het eenzaam sterven van 't ontzaglijk licht.

Als de zon sterft, in de dood der hooge gloeden,
Leert hij sterk en groot te wezen zonder loon,
Roerloos uitziend over spiegelende vloeden
Voelt hij stil het wereldhart in zich verbloeden
En berustend prijst hij 't zwáre leven schoon.

VII

Het hart rust nooit, 't heeft enkel zijn verlangen,
Dat eenmaal, als zijn groote onrust deize,
Uit nacht van vrede een licht van wijsheid rijze
Waar 't bloed om aflaat van zijn donkre gangen.

En dan, éénmaal, één allerdiepst ontroeren
Zóó heerlijk dat al aardsche vreugde als logen
Verging voor zulk onzegbaar-zoet bewogen
Siddren van drift en snikkend zielsvervoeren.

Maar 't huivert, en dat vreemd, tweevoudig wenschen
Beseft het hunkring naar zijn eigen sterven,
Want eindeloos verlangen, eindloos derven
Is 't lot in vreugde en 't lot in leed der menschen.

En 't kan niet anders dan zijn dood begeeren,
Niet anders dan de breuk van 't sterven vreezen,
En daarom kan het nooit gelukkig wezen,
En daarom moet het eeuwiglijk ontberen.

En 't hart wil 't schoone leven zalig spreken
Wanneer zijn aardsche vreugden het doorstroomen,
Maar als het voelt hoe 't vruchteloos moet droomen
Dan is 't of 't leven wel voor goed mocht breken.

En somtijds staan we als kindren aan een venster,
Die denken, 's avonds, aan hun spel daar buiten,
Wij drukken 't voorhoofd aan de koele ruiten

En staren naar de laatste zonneglenster.
En plotsling zijn wij ons gemis vergeten
En met de straatgeruchten die verklonken
Is ons beklemd bewustzijn ons ontzonken,
Dan staan wij stil in grondloos niet meer weten.

Maar als wij weer ontwaken is het duister,
Dan gaat opnieuw dat rustelooze denken
De vrede die ons hart vervulde krenken,
En maakt ons blinden voor der sterren luister.

En als de hooge donkre hemelbogen
Verwazen in de schijn van hun verzamen
Prevelen teedre wenschen vreemde namen
Van zaligheên die nooit ontbloeien mogen.

En 't hart breekt uit in wild, extatisch snikken
Om dieper lust dan 't stil zich zelf ontglijden,
Om siddring van onpeinsbaar zoet verblijden,
Maar voelt dat niets zijn zijnswet kan verwrikken.

En eindlijk ziet het op naar 't wijde lichten,
En 't eeuwige en onzichtbare bewegen
Der sterren langs hun matelooze wegen
Doet drang en droom en 't weeë droefzijn zwichten.

En 't hart vergeet zijn nooit genoten lusten,
En koestert stil de hoop hoe 't al mocht deizen,
En denkt met teederheid aan 't zachte rijzen
Der wijsheid als de dood het leert berusten.

En weet wel, schoon een rust het houdt bevangen,
Dat dood alleen die diepre rust kan geven,
En zoekt de zin van 't zware, zoete leven,
En vindt de drift van 't eindeloos verlangen.

Politieke aanteekeningen

Het levensmiddelendebat.

Na veel te lang uitstel zal tegen den aanvang van Maart onze volksvertegenwoordiging beginnen met het levensmiddelendebat. Grillig als het weer is de politiek. Voorspellingen zijn dan ook moeilijk te maken. Wanneer men zich toch waagt aan eene voorbespiegeling kan men dat doen op tweeërlei wijze. Of wel door in te gaan op het onderwerp der discussie om de groote beteekenis ervan naar eigen zienswijze uiteen te zetten, dan ook door de weerspiegeling der feiten in de politieke opvattingen nategaan om de waarde van den meeningenstrijd aantegeven en de politieke kansen van verschillende oplossingen te overwegen.

Het onderwerp der discussie is van ekonomischen en organisatorischen aard. Evenals zoo vele andere landen vóór ons, staan wij thans van aangezicht tot aangezicht voor bittere noodtoestanden. Dikwijls gedurende den oorlog hebben die ons bedreigd maar nimmer zoo ernstig als in het komende voorjaar. Voor het allergrootste deel is dit veroorzaakt door de houding der oorlogvoerende staten, die met hun maatregelen de onzijdigen niet spaarden. Voor een ander deel ontstaat de nood door een zich over de geheele wereld verspreidende desorganisatie van het maatschappelijk leven die ook in ons land de normale verhoudingen tusschen producent, handelaar en consument verbrak.

Van de regeering wordt verwacht dat zij maatregelen neemt om de ellende, die voor de deur staat, binnen de engst mogelijke grenzen te houden, en gelijkmatig op alle burgers te doen drukken. De plicht om daartoe overtegaan berust niet alleen op een wel begrepen gemeenschapsbelang van het geheele volk, maar ook op de overweging dat anders onlusten en wellicht oproer niet te vermijden zijn.

De maatregelen die de regeering reeds nam, en nog verder moet nemen, zijn bij uitstek van ekonomischen aard. Zij vereischten inzicht zoowel in de oorzaken van - en het verband tusschen - de abnormale verschijnselen, alsook een vooruitziende blik in de gevolgen der te geven voorschriften. Maar bovendien vereischen die maatregelen een organisatorisch vermogen van den hoogsten graad, want de taak die verricht moet worden, strekt zich uit over de geheele bevolking in al haar doen en laten.

In hoofdzaak is de nood gekenmerkt door een te kort - of wil men een schaarschte - der allereerste levensbehoeften, en in nauw verband daarmede door een ongekende en onvermoedde duurte. Deze beide: de schaarschte en de duurte treden voor allerlei artikelen op zeer onderscheidene manieren op. Dit hangt ten nauwste samen met de vroegere, historisch geworden voorziening en distributie van elk der levensbehoeften.

De maatregelen die de regeering kan nemen n.l. de rantsoeneering der levensbehoeften, en de strijd tegen den woeker, moeten zich dan ook voor elk artikel aanpassen aan de bestaande omstandigheden, en ook aan de wisseling der verhoudingen. In zekeren zin toch is elk dier maatregelen te beschouwen als een onafgebroken strijd tegen de ontduiking en de fraude. Steeds meer worden nieuwe middelen gevonden om den dwang der regeering ten eigen bate te ontgaan. En onvermoeid moet daar tegen in gegaan worden.

Het goede resultaat hangt niet alleen af van de doelmatigheid der organisatie die door de regeering is ontworpen, maar vooral ook van de verscherping van den nood.

Wanneer die al te drukkend wordt voor het individu ontstaat of wel een openlijk en fel verzet, dan wel de lijdelijke tegenstand, die hardnekkig de sluipwegen zoekt.

Daarom is van veel grooter belang dan de rantsoeneering of de woekerbestrijding, die slechts binnen enge grenzen hunnen waarde behouden, dat de regeering haar uiterste zorg besteedt aan een betere voorziening in de levensbehoeften.

Wordt het te kort aldoor grooter, en raken de voorraden uitgeput zonder dat aanvulling in het vooruitzicht is, dan zal de regeeringstaak steeds moeilijker en bijna hopeloos worden.

Kan de regeering er echter in slagen om een evenwichtstoestand te scheppen tusschen voorziening en verbruik, dan is er kans om met behulp der rantsoeneering en woekerbestrijding, een dragelijke verhouding te verkrijgen, ook zelfs dan wanneer het peil erg laag wordt. Die voorziening hangt af van de aanvoer uit het buitenland en van de eigen productie. Ook deze staan in nauwen samenhang, want de wereldhandel is geheel teruggekeerd tot een directe ruil van waren. Uit het buitenland is slechts dan aanvoer te verwachten indien een uitvoer, of anders een directe prestatie, daartegenover staat.

Het allergewichtigste probleem voor de bestrijding van den nood is daarom het organiseeren van onze vaderlandsche productie met de onmiddellijke bedoeling dat deze voor de eigen bevolking dient.

In zekeren zin staan wij voor dat probleem gunstiger dan de oorlogvoerende staten. Wij hebben niet een zoo overwegend deel van den productieven arbeid voor oorlogsdoeleinden te bestemmen. Maar in een ander opzicht is ons land er veel slechter aan toe. De ekonomische organisatie der Nederlandsche samenleving was toch geheel en al ingericht op het vrije ruilverkeer. Van de ‘gesloten ekonomische huishouding’ die geheel in en door zich zelf kon bestaan, waren wij uiterst ver verwijderd.

De omvorming van onzen landbouw en onze industrie, die zich op export met succes hadden toegelegd, tot een productie voor eigen behoeften moest uiterst moeilijk zijn. Te meer daar die export in de eerste oorlogsjaren zoo winstgevend was geweest en het na den vrede weer beloofde te worden. Bovendien was de uit- en doorvoer handel van ons land daarop volstrekt niet ingericht, terwijl ook die handel in niet geringe mate van de oorlogskansen had gebruik gemaakt. Daarom lag het voor de hand de oplossing der voorziening met levensbehoeften niet te zoeken in een volledige ekonomische omvorming van landbouw en industrie, maar in het ruilverkeer. Dat was wel niet meer vrij, en stond onder toezicht van de oorlogvoerende regeeringen, doch ook deze lieten met zich marchandeeren. En Nederland had nog knappe en gladde kooplieden.

Ondertusschen heeft het Nederlandsche volk den indruk gekregen dat die onderhandelingen vastgeloopen zijn, en ziet hare

regeering zelve de zaken ter hand nemen, die de kooplieden voordien op eigen verantwoording mochten voeren.

Opnieuw treedt nu het probleem van de organisatie der Nederlandsche productie op den voorgrond. Maar tegelijkertijd is de nood zoo scherp geworden, dat de in vroegere jaren toegepaste methoden van rantsoeneering en woekerbestrijding onvoldoende blijken. Ook daarin wordt een reorganisatie geëischt, die des te moeilijker is, omdat de geheele tegenwoordige, gecompliceerde organisatie der noodvoorziening meer een belemmering dan een hulp biedt. De volksvertegenwoordiging staat dan ook voor een zoo verward en moeilijk onderwerp, dat men zich over hare terughouding niet behoeft te verwonderen. Aan de eene kant bestaat er een sterke neiging om te kritiseeren wat tot nu toe door de regeering is gedaan. Van wege de overstelpende massa's van feiten en details zien echter verschillende politici daartegen op. Zij zouden wel eens willen ‘afrekenen’, maar begrijpen de enorme moeilijkheden om als rechter van instructie op te treden. En in zekeren zin is het juist gezien dat het thans meer het oogenblik is voor krachtig handelend optreden dat niet belemmerd mag worden door gekrakeel. Dit is echter alleen dan juist, indien de weg gebaand wordt, en de middelen aangegeven, om voor onze bedreigde bevolking het beste te doen wat er gedaan kan worden. Is dit mogelijk zonder een terugblik op de middelen die tot nu toe aangewend zijn; middelen die gefaald hebben. ‘Wijs ons een ander systeem, dan dat van minister Posthuma’, aldus wordt met nadruk gezegd. ‘En zoo gij dat niet kunt, laat dan uw kritiek opbouwend en niet afbrekend zijn’. Aldus is de meening van verschillende politici, die daarbij minder het oog hebben op de detail-kritiek van kamerleden, als wel op de principieele kritiek van minister Treub. Dat heeft bovendien een voordeel voor de parlementaire behandeling. Het groote ekonomische en organisatorische probleem is daarmede omgezet in een betrekkelijk eenvoudige politieke kwestie, die door het groote publiek gemakkelijk kan worden begrepen. Dit zou ook wel vatbaar geweest zijn voor, en verlangt zelfs, eene bespreking van wat genoemd wordt de ‘schandalen’ en ‘misbruiken’. Maar wat niet zoo licht begrepen wordt is de ekonomische en organisatorische fout of deugd van een systeem voor de rantsoeneering

en woekerbestrijding. Politiek komt de kwestie dan hierop neer dat minister Posthuma bereid is, of tot verdere bereidheid bewogen moet worden, om de rantsoeneerings-distributie te verscherpen en uit te breiden op dezen grondslag, dat uit de staatskas zooveel betaald wordt om alle artikelen voor bereikbare prijzen beschikbaar te stellen.

Daartegen verzet zich echter minister Treub, die de bij te passen bedragen uit 's lands kas niet alleen wil verminderen, door 1°. de artikelen die goedkoop beschikbaar gesteld zouden moeten worden te beperken tot zeer enkele strikt noodige, en 2°. de prijzen ook van die artikelen te verhoogen vooral voor hen, die niet tot de behoeftigen behooren. Daaruit zou dan logisch volgen dat minister Treub de minder gegoede bevolking gebrek zou willen laten lijden. Wie dit niet willen moeten minister Posthuma beletten zich onder het juk van Treub te buigen, en hem aansporen tot grootere flinkheid. De volksvertegenwoordiging gevoelt echter ook wel dat door deze vereenvoudiging van het groote en moeilijke probleem tot een kwestie van meer of minder millioenen de hoofdzaak niet is opgelost.

Misschien is er een politiek succes te behalen door minister Treub te doen vallen en minister Posthuma tot allerlei toezeggingen te bewegen, vooral wanneer dit samen gaat met de instelling eener parlementaire enquête naar de schandalen en misbruiken.

Daarmede is echter niets veranderd aan het levensmiddelentekort, en evenmin is daardoor een beter middel aangegeven om den woeker te bestrijden. Ook is de reorganisatie van onze voortbrenging door zoo'n beslissing niet in de goede banen geleid.

Wie dat wil - en welk verantwoordelijk volksvertegenwoordiger die zich bezorgd maakt over 't lot van ons land indien de oorlog onder de tegenwoordige omstandigheden voortduurt, moet dat niet willen, kan een ernstig onderzoek niet ontgaan. Dat onderzoek moet zich bezig houden met de beginselen van de methoden die door onze regeering zijn toegepast.

Niet om te kritiseeren alleen. Want juist een ernstig onderzoek zal aan 't licht brengen dat veel wat thans spaak geloopen is, in andere vroegere omstandigheden gerechtvaardigd was.

Niet ook om te klagen over - of aanteklagen - een gebrek aan voortvarendheid, dat thans toch met meer te herstellen is.

Vooral echter om te begrijpen welke wegen doodloopen, ten einde bijtijds een nieuwen weg inteslaan.

De rantsoeneering heeft ongetwijfeld talrijke gebreken en leemten. De decentralisasie die zoover is doorgevoerd en dikwijls met gebrekkige organen, dat minister Posthuma niet in staat was om een overzicht ervan aan de Kamer te verschaffen, eischt een hardnekkig en doortastend beheer. Al was 't alleen om verslapping tegentegaan.

De hoofdzaak is echter het duurte-verschijnsel. De methode om dit te bestrijden door het buitenland te laten betalen ten bate der binnenlandsche verbruikers, kon slechts van korten duur zijn. Zoolang het duurde was er niets dan voordeel. Ieder exporteur verdiende schatten, terwijl de consument er geen nadeel van ondervond. Integendeel verschafte de oorlogswinst ook veel indirecte bedrijvigheid.

Toen echter het buitenland deze methode in zijn tegendeel had omgezet, waren de prijzen alle opgeloopen. Slechts door het bijspringen uit de schatkist kon de consument geholpen, en de producent in eere gehouden worden.

In dezen gang van zaken, die zich gedurende het jaar 1917 heeft afgespeeld, zal ieder onderzoeker de diepere oorzaken, zoowel ekonomische, organisatorische als politieke vinden, die den noodstand deden ontstaan.

In die richting voorttegaan, op den weg die moet doodloopen, kan tot geen goed resultaat leiden.

Maar het is niet gemakkelijk om dit intezien, zonder nauwkeurig zich rekenschap te geven van alles wat er in 1917 - en nog meest in de binnenkameren van vele commissie's - is geschied.

Ook is het niet gemakkelijk om onversaagd een geheel nieuwen weg inteslaan, die een veel scherpere bemoeiïng met de productie der levensmiddelen vereischt. Niet alleen zijn er op dien weg geheel andere organisatie's en geheel andere middelen noodig, maar bovendien is de geheele bevolking gewend geworden aan het thans bestaande, en zal zij zich uiterst moeilijk aanpassen aan gedachten, die zoo geheel ingaan tegen de denkbeelden van de vrijheid der productie, en van de rechten der handelaars.

Niemand heeft bezwaar voor 't binnenland, inplaats van voor de export te werken, indien hij slechts evengoed betaald wordt. Waarbij dan natuurlijk verondersteld is dat de behandeling billijk en rechtvaardig is tegenover allen, die in een gelijke positie verkeeren.

Het is echter geheel iets anders om 't algemeen belang boven 't eigen belang te laten gaan en dan nog onder dwang.

Wie daarom vergt dat tegenover het thans gevolgde systeem, zooals dat logisch uit de export-voordeelen is gegroeid, kant en klaar een ander systeem kan worden gesteld, eischt het onmogelijke. De nieuwe weg moet nog gebaand worden en kan niet anders dan geleidelijk, door het overwinnen van veel weerstand en door het aanpassen aan nog onbekende moeilijkheden worden ingeslagen.

Zoo is 't ook gegaan met de methode die nu als die van minister Posthuma wordt aangeduid.

Waarop het alleen aankomt is het inzicht dat die nieuwe weg moet worden ontworpen, omdat wij op den ouden niet verder zullen komen dan in 't....moeras.

Zal het Maart-debat misschien veel minder ernstig worden dan het zich laat aanzien? Zal namelijk de toestand van onzen handel door grootere vrijheid van onze handelsvloot in de komende weken door een Maart-zonnetje beschenen worden, dat weer hoop geeft op betere verhoudingen? Ook wanneer dat het geval mocht zijn, dan nog is het niet ongepast te wenschen dat het debat moge uitgaan boven een keuze tusschen Posthuma of Treub. Want zoolang er oorlog blijft, houdt de angstige onzekerheid aan En wat wij bij alles wat ons volk kan overkomen, noodig hebben, is vertrouwen en eensgezindheid door helder inzicht in een doelmatig en krachtig regeeringsbeleid.

21 Febr. 1918.

IS. P. DE VOOYS.

Boeken, menschen en stroomingen

J.G. Danser: *Ontmoetingen*.

Het kleine bundeltje, door J. van Krimpen te 's Gravenhage verzorgd, bevat in zijn vierentwintig sonnetten een poëzie van weekheid en zinnelijke gevoeligheid die aandoet als de laatste schoonheid van een voorbijgegaan tijdperk. Weemoed en verlangen, zachte genieting en angstige leegheid, broze aandoening en vluchtige ontroering om al wat, vergankelijk, troost en belooft en zou willen sterken, áls het maar niet zoo voorbijgaand was, en het hart zijn eigen bron van sterkte in zichzelf bezat. Zóó is het gevoelsleven van hen die aan het eind en niet aan het begin van een tijd staan. Maar ook in hen toont zich de genade die de Poëzie onder alle omstandigheden eigen blijft: zoodra hun zwakte als een laatste verstervende schoonheid de schakeeringen van haar ondergang doet spiegelen in woorden en haar persoonlijk leed tot de algemeenheid van het lied herschept, wordt ze tot een troost en een overwinning die ook de sterkeren huldigen.

Deze verzen zijn van een al te weerstand-looze gevoeligheid. Toch treffen ze soms plotseling, in de teekening van een gebaar, een indruk, een gedachte, door een zoo snelle en sobere precizie, dat we opzien en zoo niet kracht vermoeden dan toch een zeer bizonder vermogen van objectiveering. De dichter, hoe week zijn gevoel zijn moge, weet zich dan er buiten te stellen en met een besliste, bevallige beweging die hij zuiver in woorden weergaf, het beeld ervan voor ons opteroepen.

Zoo, toen hij het gedicht De Maagd schreef. Het is zijn eigen

gevoel van troosteloosheid dat hij daar uitsprak. Maar hij zag het leven in een gestalte die niet hijzelf was en hij stond buiten haar spreken, het opvangend zonder dat hij te kort schoot in rust en sterkte.

Mijn leven streeft, een snel-vlietende stroom,
Naar 't schriklijk eind, den onbekenden dood.
Nader, rusteloos nader: en mijn schoot
Droeg nimmer vrucht, mijn zoetste droom bleeft droom.

Het baat niet of ik het beseffen schroom,
Het baatte ook niet dat ik de menschen vlood:
Des nachts ga ik van zware smarten groot
En maakt een heete dorst mijn leden loom.

Dan gaat mijn peinzen langs mijn leege jeugd,
Langs de ijdele uren onbewust doorweend
Toen mijn smalle lichaam rijpte tot vrouw;

En wat daarna kwam: langs mijn korte vreugd,
De hoop van eenmaal met een man vereend
Te zijn, langs al wat nooit gebeuren zou.

Het bizonder-goede hierin is dat door de zachte zuivere lijn van de volzin heen de precizie van een werkelijk gevoel breekt. Nu in de adjectieven, in dat ‘schriklijk eind, den onbekenden dood’, dan in het jagende gebaar van ‘Nader, rusteloos nader’, verder in de onregelmatige scansie van ‘Toen mijn smallelichaam’, eindelijk in de kleurlooze onomwondenheid van de slot-gedachte met haar bijna woordloos besluit.

Het is aldóór zoo: de zuivere zachtheid van zijn lijn verlaat de dichter niet. Zij is zijn meest bewuste uiting. Maar ze omvat een voortdurende gebrokenheid van emotioneele ritmen en in de klank van de woorden een voortdurend spel van geschakeerde tonen.

Hoe dit tonen-spel, als het onderwerp ernaar is, relief geeft aan zijn uiterlijke effenheid, zie men aan Grijs Landschap.

Het landschap ligt, een droom zoo onbewogen,
Door 't ijle floers van dampen overtogen.
De dag is stil en fijne regen leekt
Wiens zoete ruisching vage treurnis kweekt.

De boomen staan ontlooverd en gebogen,
Hun zwarte takken grillig voor den hoogen
En strakken hemel dien, tot grijs verbleekt,
Geen milde zon of troost van blauwte breekt.

En hier en daar scheemren de lage daken,
Wier heerlijk rood fel en ondoofbaar straalt,
Als kleurge vlekken in het grauw verdwaald.

En zacht: het doet een mijmering ontwaken
Naar zoelte en jeugdig groen en broze fleur
En wuivend gras en teere bloemengeur.

Wie dit gedicht met liefde leest zal zeker door het boeiende getroffen worden van dit landschap, dat grijs heet, dat in zijn beschrijving ook inderdaad alle elementen vertoont van een herfst-, ja van een winterlandschap, en dat nochtans in de woorden van een weemoedig dichter niet alleen zelf zoo vol kleur wordt, maar de mijmering naar al de heerlijkheden van een verrukkelijke lente ontwaken doet.

Dit ten bewijze dat bij aandachtiger en dieper beschouwing ook de poëzie van een weinig krachtig aandoend dichter schoonheden kan blijken te bezitten die voor de afwezigheid van wat hij *niet* heeft, schadeloos stellen.

Sterke, breed zich vertakkende, diep wortelende eigenschappen kenmerken de machtige persoonlijkheid; maar wanneer deze dichter is, dankt ze dat aan die bizondere genade die ook aan bescheidener persoonlijkheden ten deel kan vallen en die we de gaaf van de Poëzie noemen. De poëzie is een gaaf en zij kan zich verbinden met het sterke karakter, de peilende geest, de onverbrijzelbare wilskracht, zoo goed als met de zachte gevoeligheid, de droomende belangstelling, of de schuchtere trots. Het is een gangbare fout van niet-dichterlijk aangelegden dat zij iedere dichtkunst afkeuren die niet toevallig met hun gedachtelijke of karakter-gesteldheid overeenkomt. Er ontstaat dan een wonderlijke tegenstrijdigheid in oordeelen. Een gezaghebbend schrijver over de italjaansche renaissance berispt dan als manier en gemaaktheid diezelfde sonnetten van Petrarca die door de dichters en minnaars van alle tijden voor de stem van de liefde zelf worden erkend. Waardoor dit onderscheid?

Doordat de geschiedkundige voor poëzie geen oor heeft en overigens zijn negentiende-eeuwsche denkbeelden omtrent wat mannelijk en lofwaardig is, met Petrarca's praktijk in tegenspraak bevindt. Hij beoordeelt hem niet naar zijn poëzie, maar naar zijn persoonlijkheid en meet deze laatste aan zijn eigene. Wie die soort van kritiek op deze jonge nederlandsche dichter toepaste, zou er toe kunnen komen hem als dichterlijk tekort aanterekenen wat alleen een gemis is tegenover een andersgeaarde, breeder, dieper en sterker aangelegde menschelijkheid. Bijna meer een gemis van zijn tijd dan van zijn persoon.

Er zijn veel jongelieden zooals Danser. Zij hebben geen andere stof dan hun zinnelijke en gemoedsaandoening. Zij leven in een tijd, waarin dergelijke aandoening zich kan verfijnen, en doorproefd en genoten worden, soms als een stille vreugde, vaker met de bijsmaak van bitterheid en leegte die altijd tegen de aanstorm van een nieuw-opkomend, sterk-bewogen streven rondom hen, het onvermijdelijke deel wordt van hen die hun eigen rust als doelloos ondervinden en toch niet in staat zijn zich van haar, die voor hen een noodzaak is, los te maken. Als kleine mosplanten, ondiep geworteld, zouden zij willen kleuren en verkleuren in het beschutte duindal, en hebben ieder oogenblik te vreezen dat de wegen-slaande menigte hen zal vertreden of op zij werpen, zoo niet de dreiging van de zee achter de duinen werkelijkheid wordt en hen overstroomt.

Maar ook met deze geaardheid kan de poëzie zich verbinden. Gebeurt dat, dan hebben wij niets te doen dan haar waartenemen, en te zien hoe zij onder alle omstandigheden een kracht en een licht is. Niet aan zijn natuur overgeleverd, maar haar tegenstrijdigheden harmonieerend, voegt dan de dichter, haar uitend, tevens aan die uiting de waarde toe van een vermogen dat haar beheerscht. Dit vermogen, deze gaaf, deze genade maakt aanspraak op erkenning en beoordeeling, onbevoorwaard door de vraag aan welke natuur het gebonden werd. Altijd een gratie, kan deze soms, hoewel zeldzaam, de Urania zijn, die van omhoog gedaald, Milton de on-voorbedachte zang deed kennen, soms, onder allerlei vermommingen, een godin van de natuurlijke aarde. Ieder dichter schept haar om tot zijn eigen begeleidster.

Ook in deze weinige sonnetten verschijnt telkens een gestalte,

die de eigen gelei-figuur van haar dichter is. Tenger is zij, teer en broos, zinnelijk, maar zonder wildheid, schuchter en van ontroerende naaktheid. Bij klaarblijkelijk verschillende werkelijkheidsaanleiding onder verschillende gedaante opdoemend is ze toch telkens dezelfde: de draagster van zijn geluk en zijn ellende, van zijn troost en zijn bitterheid. Men kan zeggen dat de droom van die vrouwe-figuur aan zijn werkelijkheid zin en eenheid geeft, zoodat, als men vragen zou, wat deze dichter, indien hij de geheele wereld verloor, in het hart zou overblijven, het antwoord wezen moest: een hem ingeboren vrouw.

Het is mij, lief, als had ik u verloren
En of ik u nu eindlijk wedervond:
Uw wezen draagt weer 't eigen stil bekoren
Dat eens mijn zachte deernis heeft gewond.

Ween nu niet meer. Ik zal u toebehooren:
Mijn droefenis die zooveel leeds weerstond,
Mijn fel verlangen dat geen angst kon smoren,
Mijn sterke trots dien gij toch overwont.

En samen zullen we ons dien vree bereiden
Dien nu het leven nimmer voor ons heeft
En dien wij anderen zoo diep benijdden.

Dan zijn, van vreemde teederheid doorbeefd,
Nachten en dagen één eindloos verblijden,
Eén heerlijk feest daar liefde neemt en geeft.

Dit is zijn eenheid - met een werkelijke vrouw? Misschien; maar zeker met ééne die dáárom de zijne is, omdat ze zijn droom verbeeldt. En juist omdat hier het werkelijkheids-karakter van de verschijning zoo geheel in de algemeene verbeelding is opgegaan, kan het gedicht door tal van minnaars gelezen worden, als werd het door henzelf gezegd.

Dat te bereiken, evenwel, is juist zooveel als de grootste dichter zich kan voorstellen. Het doel van de poëzie is bereikt wanneer ze het bizondere leven van een mensch verschijnen doet als een algemeen leven. Slaagt ze erin, dan wordt de vraag naar aard en omvang van dat leven van bijkomstige beteekenis.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Léon Bloy - Zijn persoon en zijn werk - Opstellen, Vertaalde Fragmenten en Bibliographie door Pieter van der Meer de Walcheren, Vincent Cleerdin, Willem Nieuwenhuis en Mr. Henri van Haastert. Leiden, A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij).

Eenige Nederlandsche bewonderaars van Léon Bloy, onder welke twee, Pieter van der Meer en Henri van Haastert ons bekend zijn uit de laatste dagboeken, hebben ter eere huns Meesters een werkje samengesteld dat hem, naar zij hopen, in Nederland beter zal inleiden dan tot heden 't geval was. Het schijnt - daarop wijst een voorin gereproduceerde brief van Bloy aan Van Haastert over een aantal Nederlandsche kritieken uit katholieke kranten - in de eerste plaats een reactionnaire bedoeling te hebben. Heeft de literatuur, niettegenstaande Bloy hier altijd warme bewonderaars bezeten heeft, zich bij ons uit den aard der zaak onverschillig gehouden, de katholieke schrijvers hebben het blijkbaar nog erger gemaakt dan de Fransche. ‘Je croyais, depuis longtemps, schrijft Bloy, qu'on ne pouvait pas être plus bête que les catholiques de France. Aujourd'hui je suis forcé de reconnaitre, avec chagrin, que les catholiques hollandais leur sont, à cet égard, très superieurs’. Hoe karakteristiek deze brief niet alleen voor Bloy, maar ook voor zijn geloofsgenooten is, het In Memoriam, dat Frans Erens in de Nieuwe Amsterdammer deed afdrukken - iets als de overpeinzingen van de ringvaart om een kleine Hollandsche polder, die een vreemdeling hoort vertellen van een donderende stortstroom in 't gebergte - kwam daarvan een degelijk bewijs leveren. Niemand die eenigermate doorgedrongen is in de feitelijk zoo eenvoudige, door Erens enigmatisch genoemde persoonlijkheid van den over-

ledene, zal dit geschrift met instemming gelezen hebben. Huysmans, de man die Bloy zoo minderwaardig behandeld heeft, dat deze nog tot vlak voor des eersten dood vergeefs een boodschap om verzoening verwacht heeft - hij verhaalt het in de voorrede tot zijn uitgave van Le Désespéré in Les Maitres du Livre - Huysmans, die als schrijver zóó eerlijk was dat zijn bekeeringsgeschiedenis zelf, de roman En Route, een getuigenis tégen het fond en de essentie van zijn katholicisme is, wordt door Erens een groot katholiek kunstenaar genoemd. Hij was noch een groot kunstenaar, noch een groot katholiek kunstenaar. Tegen Bloy daarentegen, de wáárlijk katholieke schrijver die Erens volslagen onbekend schijnt, worden grieven uitgesproken die oppervlakkig, maar bovenal zóó gemeenplaatsig zijn dat het pijnlijk is ze door Erens in een zoo slap stukje uitgesponnen te zien. En juist Erens allicht, de vertaler van Augustinus, de heilige Catharina van Siena en de Imitatio zal bij het publiek de indruk verwekken die aan een goed begrijpen in den weg staat.

Een goede gedachte ligt dus ongetwijfeld aan dit boekje ten grondslag, maar het gestelde doel had op andere wijze beter bereikt kunnen worden. De samenstellers hebben hun werking versnipperd. De keuze der fragmenten - twee verhalen uit Sueur de Sang, een hoofdstuk uit l'Ame de Napoléon, drie hoofdstukjes uit de Exégèse des Lieux Communs, drie fragmenten uit Le Sang du Pauvre en een laatste uit Le Vieux de la Montagne - lijkt mij min of meer willekeurig. De oorspronkelijke bijdragen - een korte inleiding van Van der Meer, een voorrede en een beschouwing van Van Haastert over Bloy als ‘Pelgrim van het Absolute’ - zijn, hoeveel overtuigde bewondering de laatste in 't bijzonder bevatten moge, te onvolledig om inzicht te geven in Bloy's gansche persoonlijkheid. De bibliografie ten slotte, die van een deel der vermelde werken weder kleine brokstukken aanhaalt en zoo eenige lacunes der eigenlijke bloemlezing opvult, had enkel bibliografie kunnen zijn zoo de hoofdinhoud vollediger geweest ware. Ik geloof dat men in de tweehonderd beschikbare bladzijden met beter gevolg een kort en kernachtig beeld van Léon Bloy, een zorgvuldige, beknopte bloemlezing ter illustratie daarvan, en een zakelijke bibliografie had kunnen bieden, dan deze weinig opgebouwde ver-

zameling losse bijdragen. In beginsel echter is het verschijnen van het boek te prijzen. Het bevat in ieder geval genoeg materiaal om een lezer die Bloy niet kent, een eerste, wenschelijke inleiding te verschaffen.

Richard Dehmel. Kriegsbrevier (*Leipzig, Inselverslag*).

Een oorlogsbrevier in verzen van den man die tusschen al de Duitsche dichters buiten de kring der Blätter für die Kunst de meest gelezene, met Rilke de beroemdste was. Richard Dehmel is altijd een onbeheerschte, barokke kunstenaar geweest. Hollende hartstochtelijkheid, zinnelijk-pathetische somberheid, door elkaar woekerend gevoel en gevoelerigheid, een soort wrange, om knittelverzen haast sméékende humor of ironie, zijn de eigenschappen die mij van een lang geleden lectuur zijner bundels in de herinnering blijven, alle te zamen in de beste oogenblikken het aanzijn gevend aan een soms bevredigende, soms meesleepende, altijd zeer ‘zeitgemässe’ poezie, die het laatste kenmerk misschien een weinig te rijkelijk bezit om op werkelijk blijvende waarde aanspraak te kunnen maken. Voortgekomen uit een geest zonder kritiek hetzij ten opzichte der tijdsverschijnselen, hetzij ten opzichte van zichzelf, een geest die verschijnselen voor zijn werk zonder schifting aanvaardde en met zijn eigen ongelouterd, ongeordend Ik doordrong, was deze poëzie, deze Roman in Romanzen Zwei Menschen b.v., wel zeer modern en schijnt haar algemeen succes alleszins verklaarbaar, maar haar innerlijk gemis aan vastheid, aan orde en adel, moest onmiddellijk blijken bij het uitbreken van een oorlog als deze, die al zulke moderniteit, als een reusachtige woekerplant over de Europeesche menschheid uitgebreid, omhoog scheurde, om haar als een chaos weer te laten neervallen over de hoofden der ontgoochelde en steunlooze aanbidders van haar voos gebleken zinledigheid. Dat ik hier de waarheid spreek, Dehmel zelf heeft het bewezen met dit smadelijk brevier. Een groot deel van zijn vroeger werk, dit boekje, zij leveren een zeer merkwaardige bevestiging van de kritiek in George's Der Krieg, waarvan het naar zijn aard - tenzij dan wat betreft het geloof in de roeping van een alles in zich zelf alleen zoekend Deutschtum, - de volkomen ontkenning is. Het kon haast niet anders of ook Dehmel

moest zich door die ‘hauch des unbekannten eingefühls’ tot het bezingen der oorlogsdaden gedreven voelen. Het typische was maar hoever hij gaan zou. Hoe ver hij gegaan *is*, de volgende strofen hebben op dit punt geen geheimen:

> Seht an, da schwimmt der Panzerwall,
> Torpedo und Fregatte;
> des Reiches Recht, sie schützen's all
> bis auf die letze Ratte.
> Unsre grauen Kähne
> haben weisse Zähne;
> die blitzen los auf jeden Schuft,
> der nach des Kaisers Flagge pufft,
> unterm deutschen Himmel.
>
> Der Kaiser, der die Flotte schuf,
> der steht mit Gott im Bunde,
> denn das ist Deutschlands Weltberuf:
> es duckt die Teufelshunde...enz.

of deze:

> Des Kaisers Hand hält den Ehrenschild
> blank ob der Fahne.
> Seine Kraft ist deiner Kraft Ebenbild,
> Volk um die Fahne.
> Ihr Müller, Schmidt, Maier, du ganzes Heer,
> jetzt sind wir allzumal herrlich wie er,
> dank unsrer Fahne!

Men ziet het: bloeddorstige oorlogsrazernij, massa-anarchie bij den enkeling, door een verbeelding die haar natuurlijk materiaal verloren heeft, in de machtelooze overspanning van straf brallende en hard rijmende verzen overgegaan. Rhetoriek. Want wat het meeste treft is onmiskenbaar dat in het leege werken der verbeelding die, zooals een baggermolen in een diepe rivier in zijn rondwentelende modderbakken niets als water omhoog haalt, geen enkel beeld, geen enkele vorm weet te vinden die blijk zouden geven van een diepe getroffenheid en niets bedenken kon dan de oude idealiseeringen van vroegere oorlogsbedrijven, toen misschien aan hun karakter aangepast, in deze oorlog belachelijke en onwaardige leugens.

Der selbst lacht grimm wenn falsche heldenreden
Von vormals klingen der als brei und klumpen
Den bruder sinken sah, der in der schandbar
Zerwühlten erde hauste wie geziefer...(*George*)

Er is in Dehmels boekje een opmerkelijk keerpunt: het sneuvelen van den zoon aan wien hij het opgedragen heeft. Wat de dood van duizenden, de gedachte aan het leed van ontelbaren niet in hem tot stand kon brengen, dat doet het verlies van zijn kind. Het leert hem ‘lager zingen’, menschelijk worden, minder roekeloos over anderen beschikken. Een dichter echter, die ‘deuter’ zijn wil van een ontzaglijke gebeurtenis heeft niet het recht eerst aan menschelijkheid toe te komen als hij in zijn eigen vleesch en geest wordt aangetast. Nu vindt hij eindelijk deze uitroep:

O, Millionen Mütter wehklagen so.
Bedenkt es, Menschen! lernt es fühlen!
Noch fühlt's kein Wesen! Denn fühlten wir's,
unsrer Seelen Erschütterung würde
die Erde umstürzen, den Himmel aufrühren,
bis Gott sich bekehrt zur Barmherzigkeit,
zur Freundschaft, zum Frieden met seiner Welt,
zur ewigen Liebe.

En de man die op het hoogtepunt van zijn verdwazing zijn oorlogspsychose in onleesbare verzen uitkrijscht, begint zelfs te vermoeden dat hij het slachtoffer geweest is van een verschrikkelijke waan. Zoodat hij nu den teruggekeerden soldaat zelfs deze woorden laat zeggen:

Bist du's wirklich, liebes Vaterland?
O, so gib mir doch ein Wunderzeichen!
Warum blühst du nicht ganz ohnegleichen?
Lieblich sind die Blumen auch in Feindesland!
Und ich habe doch für dich gekämpft.

Het blíjft een vermoeden. Was het meer geweest, Dehmel zou zich nog eens bezonnen hebben vóór hij zulk een verzameling gedichten uitgaf. Een bundel als deze blijft tusschen zijn ander werk een kwaad ding. Hij draagt al de schorre stemmen die wij in het

verleden wel eens afzonderlijk hoorden, in zich vereenigd, één enkele weerklank van verraderlijke onzekerheid.

***Die vierundzwanzig Sonette der Louïze Labé, Uebertragen von Rainer Maria Rilke*, (*Leipzig, Inselverlag*).**

De liefde is van alle landen. Rilke belijdt het door als deel 222 der Insel-Bücherei de liefdesonnetten van Louïze Labé tezamen met zijn vertaling daarvan in het licht te geven. Een Lyonsche vrouw van omstreeks I555, vermeldt hij op de titelbladzijde. Een onbekende dichteres van in geen enkel opzicht onbekende gedichten. Het eerste, eenige Italiaansche, doet reeds onderstellen wat het heele boekje bevestigt: dat zijn maakster één der duizend erfgenamen is van Petrarca, tijdgenoot van Tasso en Gaspara Stampa, van Ronsard en du Bellay, van Surrey en Sidney. Beschouwen wij haar sonnetten naar hun kenmerken dan zien wij dat ze bijna uitsluitend de kenmerken van het genre zijn: de klassicistische beeldspraak is onveranderd voorhanden, de goden van den Olympos en alle bosch- en stroomnymphen van Arkadia bevolken haar fantaisie zonder opvallende schittering, de dialektiek van de verliefden die begeeren, bezitten en weer ontberen bestaat uit dezelfde soort redeneeringen, overwegingen, spitsvondige zelfvertroostingen die ons van overal elders bekend zijn. Een enkel beeld kan ons treffen:

> O doux regars, ô yeus pleins de beauté,
> Petits jardins, pleins de fleurs amoureuses,

Maar zulke plaatsen verklaren nauwelijks waarom Louïze Labé die nimmer de bijzondere volmaaktheid van een Ronsard bereikt, onsterfelijk moest blijken. Die onsterfelijkheid dankt zij dus aan het toevallige feit dat zij behalve verliefde verzenschrijfster van een uitgebreide soort, nog bovendien dichteres was, ontroerd en in staat aan haar ontroering lichaam te geven. Als Gaspara Stampa die, uit heviger leed, in één van haar sonnetten schrijft:

> ...Se talvolta vo spiegando in carte
> Oscure e basse qualche mio martire,
> Amor che me lo dà, dammi anche l'arte.

Dat zij haar ontroering heeft weten te redden en te bewaren

in de haast verbruikte gemeenschaplijkheden van het petrarchiseerend liefdesonnet, dat geeft haar verzen wel geen draagkracht, maar toch de blijvende bewogenheid die sterker inwerkt, naarmate meer het speelsche dialektiseeren achterwege blijft, naarmate sterker, meer dan gemeenlijk zinnelijk tevens, ‘de vlam’ brandt. Dan schrijft zij een sonnet als dit:

> Baise m'encor, rebaise moy et baise:
> Donne m'en un de tes plus sauoureus,
> Donne m'en un de tes plus amoureus:
> Ie t'en rendray quatre plus chaus que braise.
>
> Las, te pleins-tu? ca que ce mal i'apaise,
> En t'en donnant dix autres doucereus.
> Ainsi meslans nos baisers tant heureus
> Iouissons nous l'un de l'autre à notre aise.
>
> Lors double vie à chacun en suiura.
> Chacun en soy et son ami viura.
> Permets m' Amour penser quelque folie:
>
> Tousiours suis mal, viuant discrettement
> Et ne me puis donner contentement,
> Si hors de moi ne fay quelque saillie.

Rilke heeft een interessante vertaling gegeven, die echter meer dichterlijk dan historisch is. De volmaakte vertaling ware misschien beide geweest. Veel minder dan de Fransche zijn de Duitsche sonnetten leden eener overtalrijke familie, zij zijn individueeler geworden en tegelijk oorspronkelijker. Voorzoover zijn zij Rilke. Bovendien is niet alleen de klank, maar zelfs de woordenkeus veel zinnelijk-reëeler.

> O dasz wir also, kaum mehr unterschieden,
> glückströmend ineinander übergehn.

Zoo luidt de vertaling der twee middelste regels in bovengeciteerd sonnet. Het is duidelijk dat Rilke Louïze Labé hier ‘vrij’, en van het geluksgenieten een actieve liefdedaad gemaakt heeft. Ofschoon de twee gedichten dusdoende hun identiteit verliezen

moeten, zijn de grenzen, dunkt mij, hier niet overschreden. Of dit in het volgende sonnet eveneens het geval is, betwijfel ik. Louïze Labé schrijft:

Tout aussi tot que ie commence à prendre
Dens le mol lit le repos désiré,
Mon triste esprit hors de moy retiré
S'en va vers toy incontinent se rendre.

Lors m'est auis que dedens mon sein tendre
Ie tiens le bien, ou i'ay tant aspiré,
Et pour lequel i'ay si haut souspiré;
Que de sanglots ay souuent cuidé fendre.

O dous sommeil, ô nuit à moy heureuse!
Plaisant repos, plein de tranquilité
Continuez toutes les nuiz mon songe:

Et si iamais ma poure ame amoureuse
Ne doit avoir de bien en verité,
Faites au moins qu'elle en ait en mensonge.

Rilke daarentegen:

Gleich wenn ich endlich abends so weit bin,
dasz ich im weichen Bett des Ruhns beginne,
zieht sich der arme Antrieb meiner Sinne
aus mir zurück und mündet zur dir hin.

Dann glaub ich an die Zartheit meiner Brüste
das, was ich ganz begehre, anzuhalten,
und *so* begehre, dasz mir ist, als müszte
mein Schrein danach, wo es entsteht, mich spalten.

O Schlaf, der nachgibt, Nacht für mich gemeinte,
innige Stillung, glückliche Genüge,
halt vor für aller meiner Nächte Traum.

Ist für das immer wieder mir Verneinte
in dieser vollen Wirklichkeit nicht Raum,
so lasz es mir gehören in der Lüge.

Vergis ik mij wanneer ik hier een gedaanteverwisseling waarneem? ‘Esprit’, zegt de dichteres, ‘der Antrieb meiner Sinne’, interpreteert Rilke. ‘Dedens mon sein tendre’, vervolgt de eerste, ‘die Zartheit meiner Brüste’, vertaalt de tweede. Wanneer Louïze de nacht dan prijst als ‘plaisant repos, plein de tranquilité’, dan moet Rilke naar de eenmaal opgewekte voorstelling ook de rest van zijn vertaling vormen, en een ‘glückliche Genüge’ invoeren, waarvoor het Fransch feitelijk noch naar de woorden noch naar de zin een aequivalent heeft. En kunnen wij hem dus dankbaar zijn voor zijn uitgave dezer weinig bekende, elders waarschijnlijk moeilijk vindbare sonnetten, wij ontveinzen niet dat zijn vertaling, op zoo onverholen wijze de ‘geest’ tot zinsdrift vervormend, om haar maker een lijn teekent die, bij de lezing van zijn eigen werken, van Rilke's geheele dichterfiguur de karakteriseerende en beperkende omtrek blijkt.

P.N.v.E.

***Jaren van Strijd*, door Dr. C. Easton, Hoofdredacteur van het Nieuws van den Dag, met eenige kaarten en diagrammen van den schrijver. Amsterdam, Scheltema & Holkema's Boekh. 1917.**

‘Weerklanken der groote gebeurtenissen uit den Wereldkrijg, reactie op indrukken, uiting van stemmingen, gewekt bij een aandachtig beschouwen en meeleven, dag aan dag.’ - In hun geheel een goed beeld van de weerwerking die de Oorlog door zijn voornaamste trekken in de groote meerderheid van de Nederlanders teweegbracht. Toch tevens meer dan enkel weerwerking, namelijk richting gevend aan den vlottende en tegenstrijdige bewegingen die zulk een weerwerking eigen zijn.

Wie leiding geeft door middel van een dagblad, heeft tot dubbele taak, de wisselingen in het gemoed van een menigte van nabij te volgen, en tegelijkertijd ze aan de band te leggen van vaste beginselen. Wie zich enkel tot tolk maakt van instinkten en opwellingen is geen leider. Wie beginselen voorstaat die buiten de gezichtskring van een grootere groep vallen, is aan een dagblad niet op zijn plaats.

Maar tusschen demagoog en ideoloog staat de man die, van

dag tot dag uitsprekend wat er omgaat in de harten van zijn lezers, meteen aan hun overwegingen richting geeft.

Dr. Easton's artikelen - een kleine keus uit misschien het duizendtal dat hij gedurende de Oorlog geschreven heeft: een arbeids-prestatie waarover men niet gering moet denken - ontleenen hun waarde aan de volharding waarmee die dubbele opgaaf erin wordt uitgevoerd, aan de verzorgdheid van hun stijl, en aan de velerlei wetenswaardigheden die erin worden meegedeeld.

Over allerlei voorvallen van de laatste jaren denkt inderdaad een groot aantal Nederlanders geheel zooals Dr. Easton. Maar tevens heeft hij oog voor dichterlijke en staatkundige waarden, die maar juist op de horizon liggen van zijn lezers. Hij is mèt hen, maar hij is hun ook vooruit, en tot zelfs in de snit van zijn volzinnen toont hij hun tegelijk zijn verwantschap en zijn meerderheid. Zij doen bovendien, naar hem luisterend en zijn zuiver geteekende kaartjes volgend, een hoeveelheid kennis op, waarvoor de inzichtigen onder hen hem dank weten.

Niet licht zal een tweede dagblad-redakteur in Nederland uit zijn opstellen over de Oorlog een boek kunnen samenstellen, dat bij de lezing zooveel voldoening geeft en een zoo groote kans heeft nog na verloop van tijd met winst te worden opgeslagen.

A.V.

Socialisten Tooneelspel in zes bedrijven
Door
Nine van der Schaaf

Personen:

Frank Colmar.
Wils Torijn (*redacteur*).
Reno (*volksleider*).
Neik Varis (*oud-propagandist*).
Holmark (*fabrikant*).
Eka Varis (*Neik's dochter, later* Colmar).
Celi Honaar.
Meta Voorwalt (*later* van Rees).
Lou Harp (*propagandiste en redactrice*).

Arbeiders. - Stakers.
Jonge Mannen. - Meisjes van een koor.
Clubgenooten van Colmar.
Twee wandelaars. - Een oude vagebond.
Een agent. - Een kelner.
Toeschouwers.

Eerste bedrijf
Tooneel I.

Redactiebureau. Lou Harp is alleen. Celi Honaar komt binnen.

Lou Harp.

(Celi de hand drukkend).

Dag Celi! Welkom hier in stad. Een goed besluit
Je droomerij op 't land te laten varen.

Celi Honaar.
Niet ik besloot, maar 't werd besloten over mij.

't Was geldnood die me dwong. En zoo 't een goed
Besluit is treft de eer niet mij.

Lou Harp.
Je bent dezelfde nog! Te lijdzaam! Onze stad
Is ook dezelfde nog, je weet, er is veel ernst, veel
Arbeid noodig eer de sterke oude heerschers wijken
Voor een nieuw regiem. En onze taak de vrouw
Te winnen, - niet die leege hoofdjes die zich graag
Met wat sensaties vullen, maar de werksters in fabriek
En in 't gezin, - die taak is 't zwaarst. En in
Die arbeid moet jou geestdrift stijgen!

Celi Honaar.
Mijn geestdrift is toch meer dan 't schijnt voor jou.
Ik meende een tijdlang dat ik enkel leven kon
Als dichteres en zoo mijn taak vervullen;
Nu was mijn beurs leeg maar mijn hart
Was ook leeg, ik verlangde naar mijn vrienden.

Lou Harp.
Dus was 't verlangen en niet geldnood die je dwong?

Celi Honaar.
Ik weet het waarlijk niet. De arme neemt zijn kruis
Als 'n steunsel op den weg. Zoo is mij geldnood,
Die mijn leven steeds beheerschte, nu een steun
Die mij door weifeling heen naar 'n doel geleidt,
Maar dieper in mij is geen weifeling waar 't betreft
De weg die ik wil gaan. Ik ben een volkskind,
Wel zoo trouw aan 't streven dat in 't volk ontwaakt,
Dat gloed van hartstocht mij niet vaster binden kan.

Lou Harp.
Wij zullen 't vinden samen! - 'k Wacht de redacteur
Die me aanstonds aflost. 't Verdere van den dag
Ben ik tehuis en naar ik hoop met jou alleen,
Voor 't werkplan.

Celi Honaar.
'k Zal dan niet meer storen. Vind je straks!

Lou Harp.
Je stoort niet. Wacht met mij op nieuws. Je hoorde
Toch alwel van Reno's zaak? Die vóór is nu?

Celi Honaar.
Ik hoorde iets, niet veel. Wie is Frank Colmar?
'k Zag hem 'n enkele keer, ik ken hem slechts
Als Eka's vriend. Zijn naam schijnt welbekend.

Lou Harp.
Hij is - niet een van de onzen. Mogelijk
Wordt hij 't. Nam 't nu op voor Reno en da's recht.
Reno noemde Freeman, een berucht fabrieksheer,
Als je mogelijk weet, een moordenaar van zijn werkvolk,
En een ieder weet dat hij 't recht diende door zijn vurige
Rede die de onderdrukkers aanviel. - Nu, wat Colmar
Aangaat, hij 's getuige voor de jury en men wacht
Van hem een laatst betoog in Reno's voordeel. 't Is
Goed werk, alleen, men roept wat luid daarover,
Je zult 't aanstonds hooren. Wils Torijn aanbidt hem.

Celi Honaar.
Is Torijn die redacteur die komt? 'k Zal dan toch
Maar heengaan. 'k Sprak al enkele vrienden, voor
Vandaag is 't ruim genoeg. Ik spaar mijn aandacht
Voor ons werkprogram. - Tot straks!

(Celi gaat heen).

Lou Harp.

(haar door 't venster naziende).

Een haastige vlucht. En toch te laat.

(Na een kleine pauze komt Torijn binnen).

Wils Torijn.
Daar ben ik. Eindelijk!

Lou Harp.
En?

Wils Torijn.
Een schitterend pleidooi was Colmar's.

Lou Harp.
En de uitspraak?

Wils Torijn.
Komt nog. Vrijspraak wordt verwacht.

Lou Harp.
'k Geloof, je geestdrift bleef wat haken onderweg.

Wils Torijn.
Omdat ik Celi hier ontmoette? Ja, 't is waar,
Zij draagt om zich een landelijke sfeer en meer nog
De eigene die wat vreemd is aan een woelige dag als deze.

Lou Harp.
Celi vroeg: wie is Frank Colmar?

Wils Torijn.
Wat was je antwoord? Niet dat hij
Altijd zijn woord werpt als een lans naar 't onrecht
Waar 't brutaal de kop opsteekt en menig kloek,
Onmachtig werker reeds geschoord heeft in den strijd
Met botte heerschers....

Lou Harp.
'k Zei haar dat hij streed voor Reno's zaak.

Wils Torijn.
En hoe! Hij deed onwillige rechters wankelen,
Bracht aarzeling waar eerst de haat
Strak stond op doode letter van de wet,
Maar hij blies leven in dien strakken vorm!
Zoodat zelfs Holmark, oude slimme fabrikantenkoning,

Die als getuige na hem sprak, partij koos voor het recht,
Voor Reno. Liet zijn broeder heerscher, die in 't hart gewonde,
In den steek. - En Holmarks woord weegt zwaar,
Te meer daar elk hem kent als 'n onverdachte vijand
Van de volkszaak.

Lou Harp.
't Is wel vreemd dat Holmark sprak om Reno
'n Vonnis te besparen.

Wils Torijn.
Hij sprak althans verzoenend. Sloot zich onverwacht
Bij 't pleit van Colmar aan. 't Was diens woord alleen....

Lou Harp.
En Holmark's woord dus als ik 't goed versta.
Holmark koos niet partij voor Reno maar voor Colmar.

Wils Toriju.
'k Zei 't niet anders.

Lou Harp.
Maar mij lijkt die roep die uitgaat van Frank Colmar
Al te luid. Ik haat persoonsvergoding.

Wils Torijn.
Wordt Reno niet vergood?

Lou Harp.
Maar Reno....Die is groot. Er is
Geen ander zoo. Colmar is 'n speelbal van zijn lust.

Wils Torijn.
Mijn hart is ginds bij 't rechtsgebouw,
Waar 't volk staat!

Lou Harp.
En mijn hart is ook daarginds waar 't volk staat,
'k Ga de uitslag hooren.

(Lou Harp gaat heen).

Wils Torijn.
Ik kon haar zeggen wie Frank Colmar is,
Hoe ik hem eenmaal zag en hij mijn wereld werd;

Want in mijn ouderhuis leefden de bleeke wenschen,
Bleek in den stillen nacht waar zij geboren werden,
En 't rood en donker van vloek en hartstocht verfde
Z' in 't dagrumoer; - ik schaarde met de oudren mij
Om 't nieuw geloof, aanvaardde die leus dat één voor allen
Allen voor één, uitkomst voor de verdrukten, en voor de heele
Wereld rijkbeladen dagen brengen zal als nooit tevoren
D' aarde bood. - Ik hief mijn vaandel in het blanke daglicht
Hoog, - toch was ik vaak alleen en stil in luiden drom.
Met stille trots droeg ik de beelden van dat schoone leven
Der toekomst, en met schroom droeg ik mijn schaamle ziel,
Naar tuinen die in mijn verbeelding wonder bloeiden.

Ik vocht mij van de oude arbeid vrij, - zoo vond mij
Reno, ik aanbad hem van mijn vroege jeugd af aan;
Hij was de man die één was met dat vroege beeld,
Dat in mij rees bij 't klinken van het strijdlied, - strijder
Met stem van staal, een brein, machtig als zware wolken,
- Helder als weerlichtglans, - heerschend en vruchtbaar hij.

Ik werd zijn dienaar die zijn wenken neerschreef,
Nauwer vereenigd met hem dan eens met de ruwer
Arbeidsmakkers van vroeger uit de werkplaats, - toch
Alleen nog waar 't mijn dieper wezen gold, dat
Onvolgroeid zich hief en dorstte naar de gansche
Wereld, het verborgne meest, - en die mijn meester was,
Noemde mij dichter met een glimlach en ik zocht
Somber de woeste stroom der vrijheid, 't maatloos blijde
En teedere dat in verre sproken suist en lokt en maatloos
En ongrijpbaar ver verblinkt, verglijdt, - dan dwaas en leeg
De droomer laat, - en voor mijn oogen reed een aardsche
Koning juist voorbij....

Frank Colmar, - en eer hij mij kende waren mijn gedachten
Reeds vol van hem, - hij kwam en mat mijn trots verwonderd,

En mijn geest was nevel en hij was de wind, doch lei
Zich neer bij mij; hij lachte en wist van bleeke wenschen
Niet en kende zwakheid niet die mort en vloekt.
Hij zei: ik zoek mijn wereld niet zoo ver en houd
Mijn kracht altijd vaardig tot daad, - ik mijd
De groote droomen die de geest verijlen doen tot nevel
En ik mijd de banden die het hart omsnoeren en
Ik woon gansch op de aarde die mijn lijf forsch maakte,
Doch mijn ziel wat kleiner dan een veldheersziel, daar ook
Mijn strijd wat kleiner dan een veldheersstrijd is, want
Ik leef voor mij alleen, doch geef
Mijn kracht gulgaarne, doch nooit meer
Nooit minder dan de eisch van 't oogenblik
Mij dringt, en geef mijn leven eens,
Zoo zegt dat oude spook, dat voorgevoel
Heet, - als 'k nog jong en rijk
In 't leven sta, doch geef mijn leeflust niet
Vóór 't sterfuur!

Mij vormen droomen, hem vormt daad,
Hij is niet een van ons en zal niet komen
Tot ons op 't lokkend woord dat toekomstbloei
Verkondigt, - schoon hij dieper dan welk ander deelt
Mijn geestdrift en zijn oogen zacht zijn als hij hoort naar mij;
Doch hij dwingt tot verweer waar hij mijn droomen
Grijpt als het zoet van dezen tijd dat bloeit,
En nimmer schooner bloeien kan op aard, dan in de oogen
Van een dwaas dichter die hij sterflijk hoont.

Doch hij zal komen als het heden dringt.
't Lot machtiger dan die trots die hem doet zeggen: 'k vecht
Voor mij alleen, maakt dat hij thans de uitverkoren held
Van onze stad is en als d' uitkomst wordt wat elk vermoedt,
Juicht heel het werkersvolk hem in de avond toe.

(Twee arbeiders komen binnen).

Eerste Arbeider.
Reno is vrijgesproken!

Tweede Arbeider.
Da's Colmar's werk!

Wils Torijn.
Een overwinning, een gelukwensch waard!

(Zij geven elkaar een handdruk).

Eerste Arbeider.
De rechters werden onder zijn betoogen willig,
Lieten zich leiden, daar een elk in hem een vriend
Meent te hervinden als hij spreekt, hoe fel hij slaat -
En hoont. Doch hij heeft nu met ons de hand geslagen -
Aan heerschersmacht die ons te eng omkneld houdt en
Hij zal niet keeren op zijn weg noch stilstaan.

Tooneel II.

(Kamer van Frank Colmar. Fr. C. en Wils Torijn).

Wils Torijn.
De dag was goed....

Frank Colmar.
De dag was goed, - maar voor
't Brein van een dichter niet zoo klaar
Als voor de nuchtere mensch die in de geestdrift
Altijd beschaamd staat. Reno is meer welsprekend
Dan ik en won zijn pleit niet. Ik kende een voor een
Zijn rechters en mijn macht is dat ik draag
De sleutels van veel harten, - maar toch weet ik:
Niet mijn pleit alleen won deze zege,
- Want die na mij sprak won meer dan ik.

Wils Torijn.
Dat Holmark overliep naar onze kant was reeds
Een overwinning die niet licht vergeten wordt.

Frank Colmar.
Hij hielp mij om mijzelf en niet om 't recht.
Hij hoopt in mij eenmaal een macht te zien die d' oude

Beproefde orde handhaaft als het volk, dat van ons
Heimelijk verbond ver staat, zijn banden breken wil.
- En hoop verzacht het hart.

Wils Torijn.
Een heimelijk verbond?

Frank Colmar.
Ja, er zijn veel zulke die zonder naam
Hun macht doen voelen. Doch een naam
Rooft de betoovering.

(Er wordt geklopt en enkele arbeiders komen binnen).

Woordvoerder der arbeiders.
Wij danken u namens den rooden bond
Van de fabrieksarbeiders voor de woorden
Die Reno vrijheid brachten en ons 't zeker weten:
Dat Colmar hoort tot ons in 't uur van strijd!
Schoon hij ons mijdt in vrededagen.

Frank Colmar.
'k Aanvaard die dank met schroom. 'k Ben niet
Gewend aan woorden die uit duizende monden
Tot één woord zijn versmolten. Maar de dag was goed.

Woordvoerder der arbeiders.
Niet als vanouds om praal te hangen om een koning
Verzamelen zich de duizenden tot één uitspraak, doch
Hun juichtoon groet in u den makker!

Frank Colmar.
Het is mij welkom makker te zijn
Van velen, - 'k was dat steeds gaarne.
Hoor ik tot u? Ik ben met elkeen
Die mijn medemensch is, - zelfs met Reno!

(De arbeiders gaan heen).

Een der arbeiders onder 't heengaan.
Kom tot ons!

Frank Colmar.

(Tot W.T.).

Reno is 'n koning, - in zijn verheven gloed
Blinkt de oude Adam die uit broederschap
Tot tirannie stijgt, - of wel valt....

Wils Torijn.
Kom dan tot ons om Reno te behoeden
Voor die vervloekte zondenval.

Frank Colmar.
Neen, Reno is niet de lokvogel
En ook de dichter niet die mij wel
Liever is. En ook de liefste niet die ik het eerst
Zag op een feest van werkers en ofschoon
Z' uw leuzen kent zooals een kerkvrome
Haar gebeden. Maar zij mint mij en het is
Een oud gebod dat 't meisje laat haar ouders,
Vrienden, al 't verleden achter om den man te volgen
Dien zij mint. Er zijn meer oude sterke geboden
Die licht de band scheuren die wat nieuw
En onsterk als al 't nieuwe maaksel van de tijd
Is. - Maar ik zal komen!

Wils Torijn.
Ik wist het want bij ons
Is voor Frank Colmar plaats.
En nergens anders. Welkom!

(W.T. neemt met een handdruk afscheid en gaat heen).

Frank Colmar.
Er is geen plaats voor mij dan in dat droomerig land
Waar scheem'rige paleizen doomen doch de koningen
Gehaat zijn. 'k Ben geen droomer en ik ben
Een ongeloovige naast vrome dichters die met zangen
Opgaan naar 't hiernamaals, dat nog nooit zoo aardsch
De vromen tegenglansde. Vrede en aardsche volheid....

Wij weten geheimen beide, dichters en die anderen
Tot wie ik hoor. De dichters vinden zang en woning
En baden zich in 't heil dat niemand ziet dan zij.
Mij is het winnen in den strijd dat heil dat mij
Doet wonen zoo hoog, zoo blij, als niemand ziet.
En als de strijd zinkt komen booze droomen....
Ik heb mijn vijand lief daar 'k hem versla,
Ik heb mijn vriend lief daar ik met hem drink
De wijn van 't heden en geen vriendschap weet ik hecht,
Dan die in strijd met anderen samenhoudt.
- O zachte leugens in die vriendenoogen,
Die vrede droomen, doch in strijdlust zacht zijn.

Ik voelde hoe mijn bloed stroomt met de tijdstroom,
Hoe koelheid van mij wijkt als d' oude slavenmeesters
Hun greep doen om verloren macht te wreken. Zoo
Die greep naar Reno, die een man genoemd had
Met een woord dat recht was voor elk steedling
Die hem kende en wist hoe hij zijn werkvolk
Uitzuigt, - zij zijn velen, hij is een, één stervend
Knevelaar die zijn dorre hand moet af -
Laten van de onwetenden die de tijd roept
Tot ontwaken. Ik die streed voor hen en meende
- Dwaas - dat ik een elk kon winnen daar ik 't recht
Zoo hoog hief, - zag daarna hoe Holmark
Koel bleef voor mijn betoog, slechts oog had voor mijn kracht
En koel berekenend mij steunde, - zoo kreeg 't volk
Reden tot juichen, maar ik wil geen valsche glorie.

Ik vinde in Holmark nu voortaan een felle hater
Het zij zoo. - 'n Oude demon deed mij weifelen soms
Hem te vertoornen daar ik wist hoe hij voor mij
Een hooge plaats heimelijk bestemd had. Doch mij heeft
Het nieuwe werk gegrepen, - uit de volle werkplaatsen
Komt 't leven dat mij tegenbruist en ik ben sterk
En sta daar midden in en wil het donker èn het licht
Zien opgaan en de kreten steunen en de weg
Mee vinden!

Tweede bedrijf Tooneel I

(Meidag. Tuintje naast het huis van Neik Varis in boschstreek dicht bij de stad. Op een tafeltje staan roode bloemen. Neik Varis. Eka Varis. Wils Torijn).

Eka Varis.
Mijn vader is een ander mensch geworden.
Zie, zijn oogen zijn nieuw! - Hier is het feest
Al heel vroeg aangevangen. - Met de eerste schemering
Werden wij wakker en wij zijn al lang in feestdos.

Wils Torrijn,
Dus ben ik laat, - ik zag al de eerste genooten
Uittrekken voor een wandeling in 't bosch, eer
't Feest aanvangt. Zij wilden wachten hier bij
't Heuveltje op andere makkers. Colmar komt ook,
En elk die lust heeft, - ik heb nog te veel te ordnen....

Neik Varis.
'k Ga ze begroeten!

(Gaat heen).

Wils Torijn.
'k Bleef gister laat met Colmar
Napraten in d' avond, ik geloof het was
Al lang nacht toen 'k mijn huis zocht en
Het was lang daglicht eer ik heden opstond.
'k Zag al feestteekenen buiten en ik schaam mij nu
Omdat 'k mij armer voel dan in den nacht. Ik heb vaak
Heel den dag noodig om tot die blijde zin te komen
Die in anderen al des morgens woont. Ik voel mij met
De sterren één die zoo klein fonkelen als de menschen slapen,
Zij zeggen dan: het is te laat! - maar eene is mijne en zegt:
Het is nu tijd! - en van die eene laat 'k mij leiden.

Eka Varis.
Leiden waarheen?

Wils Toriju.
Naar droomen van de stilte.

Eka Varis.
Neem deze bloemen nu en geef ze 'op 't feest aan 'n meisje,
Dat toch meer waard is dan een droom in leege straten.

Wils Torijn.
Bloemen op 't feest da's lief, maar liefde
Is zoo lief niet. De vrede van mijn eene kleine ster
Is meer dan dat gewoel van hartstocht, die achter
Zoo menige glimlach woedt, - maar 'k zal mij voegen
En meedoen met de blijden en tot de avond
Bitter zijn. - Zie mij niet aan op 't feest!

Eka Varis.
Ik vlei mij dat een dwaas als Wils Torijn,
Toch niet zoo dwaas is of hij zal zijn wartaal
Slechts uiten aan een die hij wijzer acht. En ik
Zal zwijgen, wachten en niets zien, niets raden,
En niet mijn arme dichter voor Frank Colmar gansch vergeten.

Wils Torijn.
Was hij al hier, Colmar?

Eka Varis.
Waarom zou hij?

Wils Torijn.
'k Dacht, 't moest zoo zijn. Je blik, je mildheid....

Eka Varis.
En deze bloemen! Veel te veel voor mij alleen.
Maar 'k hoor nu kreten, 'k denk, nu gaan z' op marsch.
Ik ga mijn vader zoeken en kom aanstonds weer.

(Zij gaat heen).

Wils Torijn.
Ik haat soms vrouwen om haar zacht gesprokene,
Waanwijze besluiten! Eka's omzichtig duiden
Versta 'k wel goed, doch 't leven is wat groot voor haar
Lief vrouwelijk beleid, dat forscher grijpt, meer schennend

Zich in 't hart dringt dan de ruwe plagerij van mijn
Genooten. - Een meisje! - En vandaag te zoeken op het feest!
- Celi Honaar! Stil, stil! Waarom dat beeld beroerd?
Het rust in 't hart. Het rust daar goed. Midden de stormen
Van verwoestende begeerte is 't nog veilig daar. Mijn lief
Dat ik niet naderen kan. Herinnering zegt: ik ben niet
Heden, en daarom ben ik schooner dan het heden....
- Zij kwam als bode uit vreemde streek. Zij lachte stil,
Haar glimlach huiverig-diep trof mij als 't eigen
Omfloerste wezen en ik week. Stil, stil! - Mijn hart
Dat teederheid veracht en koele tarting eischt! - Ik zoek
Die gouden lach die over al te bleeke droomen schalt.
Ik zoek mijzelf niet. 't Heetst begeer is sterven in liefde
Die hoon is. In mij stijgt woestheid en alleen in nevelige
Uren zoek ik die vrouwenziel die luistert, die
Mijn waanzin in haar droomen vlecht en in haar
Simple zang een oude vreemde liefde. - Vergane vlam.
Toch nooit geheel verging. - Te zacht voor feller lust.
Ik wil een feest! Mijn vreemde feestzin. Rust? Rust is
Frank Colmar. Gaarne zweefde ik overal zoo zwijgend
En onzichtbaar naast hem waar hij spreekt of gaat....

(N.V. en E.V. komen terug).

Eka Varis.
Mijn vader vond zooveel vrienden als hij oogen zag, half
Zooveel meen ik! (*Tot W.T.*) Hou d' oude man gezelschap, 'k ben
In huis nog bezig. Als je heen gaat straks, wandelt
Hij graag zoo halverweeg naar stad met jou terug.

(Eka gaat in huis. De beide mannen zetten zich).

Wils Torijn.
Zij heeft gelijk. Ik kan niet beter doen dan luisteren
Naar een vriend die meer dan ik de Meidag eert.
Ik laat aan u de tijd voor onze wandeling.

Neik Varis.
Ja, 't schijnt mij dat de dag tot 'n oude man als ik
Het zuiverst spreekt. De jongeren hebben rustloos bloed
Zij juichen luid, doch vele driften troebelen hun besef.

De grooten worden afgeleid door 't wicht van 't eigen ik.
Zoo is voor mij, die klein en oud, zie hoe ons leger wint,
Het klaarst en diepst verheugen. - Toen ik jong was,
Was ik bitter want mijn weg was zwaar. En koud
De wereld. Wat 's een eenling, die de strijd om 't brood
Te zwaar valt? 't Leven heeft hij lief, maar 't leven
Sloopt hem. Koele oogen zien die worstling aan.
Toen kwam dat woord dat Reno sprak: verbroedering
Van al die werken. 'k Geloofde 't niet, maar peinsde. 't Was
Een keer dat in mij sprak een stem: hoe heel de groote wereld
Was gelijk een menschenhart, het eigen hart. En 't hart was bitter.
- Maar rustloos. Wordend. Er kwam een dag dat ik die nieuwe
Leer van eenheid fier beleed. Fier, want de weinigen die wij waren
Moesten 'n wereld winnen en elk zag zijn volk en ving het
Ernstig aan. Van mij week bitterheid. Mijn kleinheid was
Vergaan in 't kalm beleid dat voortaan zon op 't heil
Van 'n volk, niet van een enkele. 'k Dacht de dood niet ver,
Omdat de broodstrijd sloopte 't lijf. 't Liep anders. Menschen
Vond ik die mij redden uit mijn stad en hard bedrijf.
Zij schaften mij dit huis en 'n nieuw bestaan. Toen werd
Het leven lichter. Blonk 't geluk. Ik had een vrouw,
Een kind. - Het was een sprook waar 't booze eerst en 't goede
Nakomt. En ik dacht: mijn klein verborgen leven is als
Heel de wereld. Heel de menschheid zoekt die hand
Die hem uit slijk en vroege doodsstrijd opbeurt. 'k Bleef
Dat streven trouw dat eens door Reno's woord in mij
Gewekt was. 'k Kende 't vurig pleit, de hoon, - maar niet
Dit feest. De Meidag, zang, banieren, 't schoone toekomst
Beeld hief 'k gaarne in 't licht, dat was mijn liefste taak.
Doch feest is dat een kind viert na zijn vaders zwoegen.

***Wils Torijn*.**
Mij stemt de ernst van een ervaren man als u
Meer feestlijk dan het lied van mijn genooten;
Hoe schoon is 't aan een dageraad te staan;
Het licht gaat op, en toch, men mag de oogen sluiten,
De dag is voor die onbewusten, die eerst dan ontwaken.

Neik Varis.

(Staat op maar toeft nog onder het spreken. W.T. is ook opgestaan).

En deze dag voor ons. Voor mij is strijd voorbij. Ik kan
Alleen het zachte glanzen zien. Mijn leven heb ik veil, doch
't Is me of ik 't alreeds gaf. Ik ben een oude man die naar
De kinderen zie. Ik zie ze opgaan in veel breeder stroom,
Met forscher kreet dan eertijds wij. En wat geen strijd
Meer is, dat is een feest geworden voor mijn hart.
Het is mij of ik draag mijn vlag als eens, doch kom
Na lange tocht mijn eindpaal vlak nabij.

(Gaan samen heen naar een boschkant. Daarna komt Eka uit het huis).

Eka Varis.

(Ziende dat W.T. de bloemen op het tafeltje heeft achtergelaten).

Hij 's weggegaan zonder mijn bloemen! (*Uitziende*) En daar
Komt Celi die mij vast wil vragen mee te doen
Aan 't werk voor 't avondfeest.

(Celi Honaar komt langs het huis in het tuintje).

Celi Honaar.
Ik kom je halen Eka. Want wij waren gister
Heel de dag al bezig en nu nog niet klaar.
Die groote zaal versieren is 'n langdurig werk....

Eka Varis.
Hier steek die bloemen bij je. 'k Gaf ze
Aan Torijn, - hij was pas hier, - hij nam ze
En liet ze liggen daarna, hij 's te verstrooid voor bloemen.

Celi Honaar.
....Ik droomde vannacht, ik deed dat
Groen aanhechten heel alleen bij lamplicht en ik bracht
Veel rijke bloemen aan en 's morgens toen het feest begon
Was ik verdwenen en de menschen waren heel verbaasd
En stil omdat 't zoo mooi was. En dat droomde ik
Juist zooals ik 't wenschte: een tooverwereld maken
En verdwijnen eer het feesttumult begint.

Eka Varis.
Doe 't niet. Blijf op het feest! Wees vroolijk!

Celi Honaar.
Waarom dring je zoo angstig, Eka? Is 't mijn lot
Dat je bezorgd maakt? Moet ik vandaag Wils Torijn winnen?

Eka Varis.
Celi, wat ben je vreemd! Waarom,
Wat ik niet uitsprak, zelf niet stilgezwegen?

Celi Honaar.
Ik weet, 'k heb niet de toon die voor geheim
Bedoelen past. Er' is geen geheim. Er is....dit feest
Dat we allen vieren, stil of luid, elk naar zijn wensch.

(Ze gaan samen het huis in).

Tooneel II

Besloten plek in het bosch. Op eenigen afstand klinken stemmen. Er staat een bank.

Eerste stem.
Wij zijn geen fijne bruiloftslui,
Wij zijn geen fijne heeren,
Wij hebben de vreugd in ons bloed, in ons bloed,
Wij zullen ons zelf wel leeren.

Tweede stem.
Mijn meisje danst met bloemen in het haar,
Mijn meisje danst met gratie,
Zonder pronk of statie,
Zij heeft anders niet van noode,
Dan de Meibloem roode.

Derde stem.
Naar buiten donkere werkersbent,
Treedt uit uw kluizen naar buiten,
Het donkere leven wijkt voor de Mei,
Gebogenen richt u omhoog, maak u vrij,
Meizang dring door tot de werkers alommen,

Doe al 't gesnor en gehamer verstommen,
Werker kom uit in de blinkende morgen,
Treedt uit uw vaalheid, uw nijpende zorgen,
Treedt in de groote oneindigheid,
Waar de zingende vogel u leidt,
- Die kleinen die vormen de breede koren....

Vierde stem.
De werkman is blind geboren,
Maar als zijn oogen opengaan,
Zal hij in den strijd naast zijn makkers staan,
Dan hebben de heerschers verloren!

Vijfde stem.
Vreest machtigen!
Als de oerkrachtigen
Rijzen, - dan valt
Uw troon, - dan schalt
Hun feestzang, u ten hoon,
Dan openen zich paradijzen.

Zesde stem.
Zij was een bleeke strakke meid,
Zij had het leven vaarwel gezeid,
Het leven van minnekozen,

Maar toen ik haar in de oogen zag.
Plooide haar mond tot een zuiveren lach,
En werden haar wangen als rozen.

Zij sprak: hitte en smook van de rookende vuren,
Kunnen mijn rozen niet verduren,
Daaraan ben ik ten onder gegaan,
Maar de liefde heeft mij een wonder gedaan.

(Twee mannen wandelen samen de plek langs).

Eerste wandelaar.
Reno is feestredenaar heden?

Tweede wandelaar.
En Frank Colmar sprak in de vooravond. Deze dag
Zal glanzend zijn door de vreugde over zijn toetreden.

(Eka Varis en Celi Honaar komen).

Celi Honaar.
Vertel mij iets van hem. Hoe zag je hem voor 't eerst?

Eka Varis.
Mijn vader sprak hem soms in stad en heeft het eerst
Voorspeld dat hij tot de onzen zeker komen zou.
Hij mocht hem graag en heeft hem blijkbaar eens
Beduid waar onze woning was, je weet, mijn vader noodt
Steeds graag bezoekers, - en op eenmaal kwam hij,
En zei: hij had mij eerder reeds gezien op 'n feest.

Celi Honaar.
Ik voel mij oud van zorg als 'k hem zoo stralend zie,
Mij dunkt, zijn jeugd was zonnig en zijn kracht is meer
Dan kracht alleen, 'r is zachtheid in.

Eka Varis.
Zijn jeugd was blij en rijk. Hij heeft mij eens verteld
Hoe toen hij 'n kind was, 'n vriend zijn ouders opzocht
En hem al te zorgloos meende, daar die ouders wenschten
Dat voor hem altijd de zon scheen. Die nam 'm mee
En met hem schouwde hij voor 't eerst de donkere zij
Van 't leven: hoe het leed te zwaar kan zijn voor de
Misdeelden die niet wijs of sterk genoeg, zich moeten
Bergen in de hutten en de stegen van de armoe.
't Was een zacht meewarig man, ernstig en licht bewogen,
Toch standvastig, niet geheel ontzet door 't leed van anderen.
Frank ontstelde diep en bleef drie dagen lang ontroostbaar
Stil en droef. De vriend bracht hem terug naar zijn
Tehuis en zei: 'k verstond hem niet, hij leek mij al te
Forsch, te ruw-uitbundig-blij voor 'n wereld als de
Onze - maar hij is teer en 'k deed niet wel.

Celi Honaar.
't Is tijd voor 'n kind om zorgloos blij te zijn. Mijn liefde
Hangt aan ouderen die te bang en klein in 'n koude wereld,

Weinig vreugde kweekten in mijn hart, veel zorg en droomen,
Daarom zie ik met verwondering menschen aan,
Die groeiden anders in een andere wereld.

Eka Varis.
Hij wil van schoonheid van de toekomst nimmer hooren,
Zegt: 'k heb geen levensdroom dan 't daglicht waar 'k in leef;
Kent maar een wereld: die zijn voeten tasten en zijn oogen
Zien, - en waar hij liefheeft en bemind wordt mee.

Celi Honaar.
En waar hij strijder is voor 't volk dat op hem bouwt,
Hij heeft de koelheid en het vuur die vormen daad.
Elkeen heeft deel aan hem, die in de druk leeft en
Ook zij die vroolijk zijn, - maar jij hebt 't beste deel.

Eka Varis.
Ik min hem - om hemzelf, maar 'k was toch heel verheugd,
Toen hij zich bij ons aansloot en voluit een vriend werd.
Vader heette hem zoo hartelijk welkom toen;
Het was een vreugdedag, wij waren vroolijker, hij
Wat ernstiger dan gewoonlijk en mijn vader prees hem warm.
Hij zei: er was toen hij nog school ging, 'n jongen in
Zijn klas uit 'n ander land en sprak een andere taal,
En zat ineengedoken, hij verstond niet het rumoer
Dat om zijn hoofd ging, voelde de druk wel
Van zijn meescholieren, die in brute overmacht hem sarden,
Hem verdrukten. Frank dan leerde van hem zelf iets van zijn taal,
En sprak daarin de woorden: weer je en sla je vijand!
Van dat oogenblik wist hij in Frank een makker,
Weerde zich meer dan voorheen. - Nu was 't volk
Die jongen, leerde hij de taal van 't volk waar 't zich
Verdrukt voelt, riep zijn krachten op.

Celi Honaar.
'k Beweeg mij als een vreemdeling in die wereld
Van de sterken, da's die wereld die mijn voeten tasten
En mijn oogen zien. Soms is 't een goede dag die 'k leef
En soms een treurige. 'k Voel mij dankbaar als

Ik dichten kan en vlei mij daarmee dat een enkele
Zegt: ze' is ons een vreemde, doch haar zang bekoort.
Mijn droomen van geluk zijn soms zoo groot en toch
't Geluk zelf moet nog grooter zijn, dat is een wonder
Voor mijn hart. Ik kan slechts toekomstbeelden aan
De armen geven. 'k Wek de vrouwen op om uit haar
Moeite en zorg te zien naar 'n betere tijd, want
Ook ikzelf vind daarin vrede.

Eka Varis.
En plaats bij ons. Wij hebben naast de strijd
Ook dichterdroomen lief. Mijn vader leerde 't zoo
En 'k denk mij graag hoe eenmaal in mijn huis
Voor velen 'n plaats zal zijn, voor alle vrienden.
'k Waak soms met een vage schrik uit dat gemijmer op;
Ik weet niet wat ik vrees, maar voel iets kils mij
Naderen soms, - iets waarschuwt mij dat mijn gedachten
Al te veel dwalen naar een vredig warm tehuis,
Wij zijn toch strijders, en de wereld al te ellendig.
Ik vraag mij soms: kan ik in 't heden zoo gelukkig zijn?
Dan ben ik bang inwendig, maar ik spreek er zelden van,
En 't is het tastbaar leven dat mij troost en sterkt.

Celi Honaar.
Toen 'k mij als kind reeds gaf aan onze toekomstdroomen,
Kwam soms uit 't donker heden 'n meer verleidelijk beeld
Mij storen. Twee begeerten waren in mij die elkaar
Niet duldden. De eene was om 't edelst streven dat mijn hart
Kende en nog kent gansch te volgen. 'k Wou met de armen
Arm zijn, nimmer voor mijzelf naar welvaart streven,
Doch alleen tezaam met mijn gelijken, minderen in den geest.
Ik zag mij graag als vlam die voor het heil
Van anderen 't eigen heil verbrandde en 't betere won.

Doch d' andere begeerte was: rijk te zijn en hoog, - niet als
In verre toekomst 'n droombeeld, maar zooals in 't heden
De menschen rijk en hoog zijn. 'k Wou bewondering
Van mijn minderen, - 'k wou zoo vorstlijk mild zijn,
Doch had daarvoor de armen noodig die mijn fiere

Toekomstbeeld niet kende. 'k Wou ook, als in 'n riddersprook
Varen door al de spelonken van gevaar, en al de lichten zien,
Die op een donkere aarde branden voor die uitverkoren
Vinden 'n lief of grootsch geluk. Zoo streden in mijn hart,
Kracht van het heden met dien dieperen hartstocht, die
Mij wijden wou tot priesteres. Nu ben 'k niet rijk
En niet volkomen priesteres, - want vrouw als jij!

(Zij gaan heen. Vijf jonge meisjes komen. Een paar hebben roode bloemen bij zich).

Eerste meisje.
Zag je die trotsche meid, die dame,
Die stond te luisteren naar 't mannenkoor?

Tweede meisje.
Z' is van de sjiek.

Derde meisje.
Waar 's Eka?

Vierde meisje.
Bij haar vriendin, die dichteres, Celi Honaar.
Waar anders? Colmar heeft vandaag geen tijd
Voor haar.

Derde meisje.
Celi Honaar? Die ken ik lang. Ik ging
Met haar naar school. Is zij een echte dichteres?

Vijfde meisje.
Wa's echt?

Tweede meisje.
Vraag 't aan die dame. Meta Voorwalt heet ze.

Vierde meisje.
Alsof er onder ons geen dames zijn!

Tweede meisje.
Geen echte.

Vierde meisje.
Wat is dan echt?

Tweede meisje.
Altijd in 'n rijtuig of een auto zitten en
Op fijne bals mee dansen.

Eerste meisje.
Die onder ons worden genoemd:
Ontwikkelde vrouwen.

Vierde meisje.
Zijn heel wat meer dan balpoppetjes.
Denk aan Lou Harp!

Tweede meisje.
Als je te kiezen had, wat zou je willen zijn?

Eerste meisje.
Geen dametje dat niets verstaat van werken.
Een wijze vrouw wel, maar liefst altijd jong en mooi.

Tweede meisje.
Zag je die jongen die ze bij zich had? Die sjieke
Meid? 'n Piekfijn studentje, maar....

Eerste meisje.
Maar naar een andere vrijer keek ze uit!

Derde meisje.
Vraag of ze mee wil zingen in ons koor.

Eerste meisje.
Aan haar? Vraag 't aan de meiden uit de achterbuurt,
Aan armoedzaaiers die in smerige pakken loopen,
Ik zag ze ginnegappen en ze scholden ons.

Vijfde meisje.
Schelden past in ons koor niet, maar er waren er
Die zwijgend keken. Ware armoe zwijgt altijd,
En kijkt verbouwereerd hoe anderen doen.

Tweede meisje.
En elk kijkt naar de rijkdom. Want die laat
De heele wereld naar zijn pijpen dansen.

Eerste meisje.
De rijkdom kijkt naar ons. En vindt
De meiden van de straat de mooiste bloemen.

Tweede meisje.
Mijn idaal is vrijheid, en:
Een baljapon van honderd gulden.

Derde meisje.
Waarom niet? 't Is een koninklijke wensch,
Die niet vervuld wordt.

Vijfde meisje.
Waar die te dragen? 't Zou een zware weelde zijn.
Ik heb een huivering voor die beide onbekende dingen,
Voor uiterste armoe en voor uiterst rijk zijn ook.

Eerste meisje.
Maar armoe is ons 't naast en daarom zeg ik mee:
Laat ons op 't Meifeest zijen, gouen sprookjes weven.

Tweede meisje.
Als een dame je haat,
Draag j' een hoed die goed staat!

Eerste meisje.
Hoeden zijn geen mode meer. Fijne schoenen,
Fijne voeten. Schoentjes om te dansen!

Vierde meisje.
Lou Harp zou zeggen: 't ziet er donker uit in ons,
Als wij alleen verlangen naar de lichtjes van de balzaal.

Tweede meisje.
Waarom? 't Is donker in de harten van die tobbers,
Die zonder vreugd hun weg gaan en geen feest verlangen,

Omdat ze' er nooit een zagen. - Ik geloof:
Het paradijs is dichter bij dan wijze menschen denken.

Eerste meisje.
Dan ook de hel!

Derde meisje.
Daar komt een man uit de bestuurstent!

Tweede meisje.
Is 't Frank Colmar?

Vijfde meisje.
Neen, 't is Reno.

Eerste meisje.
'n Sein om heen te gaan.

(Reno komt. De meisjes gaan heen. Een naar werpen bloemen voor hem neer).

Tweede meisje.
't Zijn echte!

Reno.

(Hij raapt de bloemen op en legt ze op de bank neer).

Echte, maar al wat verwelkt, 't is op de nadag....

O vreemd geheim dat ik die 't volk leid
Meer dan een ander soms dat volk haat....

Eens was mijn hart mild of ik heel de wereld,
Geluk kon geven uit die bron van mededoogen,
'k Stond op een berg en zag....

En riep naar 't volk dat zwoegde omlaag. En daalde.
Van d' eenzame hoogte daalde ik en nam met mij
Kracht der gedachte, 'n wonder ridderzwaard,
Dat vlamt en slaat, niet breekt.

En hoe ik won, hoe d' enkle stem van mij,
Alaan stilde 't rumoer der velen,
Alaan won, - o, de weelde van dat rijzen....

Verwardheid buiten mij, verwarring in mij,
En toch mijn stem, mijn ziel, die 't al beheerschte,

Mijn woorden die mijn innigst leven beurden,
En beven deden voor de oogen van die velen,
Die luisterend me omgaven. Stilte en aandacht was
De wijding waar mijn hart in bloeide en als mijn hart
Bloeide dan wèrd die wereld die nog ver in toekomst
Zweemt naar nooit gekende weelde. Als ik zweeg, gejuich,
Eindloos, een laaiend vuur van geestdrift - in mijn ziel
De weelde, 't vast geloof, gedachte, vroom als 'n simpel lied,
't Vermoeide brein te loom en 't lijf geslonken, teerder dan mijn
Hoorders zat ik neer en hief mijn oogen niet, omdat een waas
Omsloot dien gloed die 't volk doorgloeid had. - In dat
Dwaas en onbetoomd bewonderen was ik d' onbeperkte koning.

Het juichen bleef, - de dwaze, eens gedronken, vreugde-
Dronken bijval komt ten deel nu aan Frank Colmar, en
Die wist hoe dit mijn ziel verdonkert zou licht meenen dat
'k Hem haten moet. Maar 'k weet niet of 'k hem haat. Hij 's niet
Als ik. O schoone wereld waar de een tot d' ander zeggen kon:
Vreemde, doe mij uw ziel zien, want uw ziel is niet
Als mijne en daarom heb ik u meer lief dan mijne.
Doch dit 's een ruwe wereld en mijn strijd moet zijn,
Dat hij niet grijpt al 't nieuw geboren heil voor zich.
Ik ben de sterkte waar van binnen in de nieuwe vorm
Der wereld groeit. Doch waar mij aandacht faalt, de
Innige aandacht, - waar in 't lauwe hart dat eertijds
Vlamde, valt mijn geestdrift, en mijn ziel die altijd stort
In trotsche mildheid al zijn kracht, voelt wankle ziel van
't Volk dat nooit verstaat zijn grooteren en alleen in hooge golf
Van hartstocht 't schoon benaderen kan waar mijn gedachtheenreikt,
Dan vind ik wat mij bitter is: gedachten, kleiner dan de mijne,
Doch wat koel weerstrevend, goedgezind uit oude trouw;
Dan ligt mijn ziel te naakt, te teer, versmaad, hoezeer
De woorden prijzen. 't Is dan of 'k die sombre bouwer ben,
Die slaat een burcht van haat om rijkdom, diept een
Gracht die scheidt hem van 't gepeupel. In mij heerscht
Die koelheid van de heerscher, die in trotsch berusten ziet
Zijn volk als slaven wroeten, anders van maaksel dan
Hijzelf, ziet en veracht, ofschoon in 't diepst van ieders ziel

Die waarheid siddert: dat wij één zijn, één voor 't aller-
Hoogste. - Zoo is in mij die honger naar bewogenheid,
Die immer golve opdat mijn ziel kan leven,
En niet verstart tot muur die immer scheidde
't Arm volk van zijn beheerschers.

(Neik Varis komt).

Neik Varis.
Ik zocht u, ik verheugde mij vandaag in veel,
En niet het minst in Reno's komst, wij zagen u
Hier niet zoo vaak als wij wel wenschten, maar dat is
De klacht van elke stad en niets dan hulde aan u.

Reno.
Wij zijn niet jong meer, Varis, en mijn kracht heeft enger
Grenzen dan eertijds. Frank Colmar is de man die hier
Zijn plaats heeft en zoo een geroepen is, is hij 't
Die hier iets groots tot stand zal brengen.

Neik Varis.
Ja, hij 's een wonder. - Gaf zich gansch nu aan onze arbeid,
Zal niet rusten eer hij heeft al 't volk gevormd tot 'n leger,
Waar de brute trots van harde heerschers hier voor zwicht.

Reno.

(Versiert zich met een paar van de op de bank liggende bloemen).

'k Hoor 't meisjeskoor dat zingt? Ik mag
Het luisteren niet verzuimen, was 't alleen
Omdat mij deze bloemenhulde noodt.

(Zij gaan samen heen).

Tooneel III.

Eerste Zondag na 't Meifeest. Het tuintje van Neik Varis. Eka Varis en Wils Torijn.

Eka Varis.
Hoe was nu 't eind van 't Meifeest? 'k Hoorde
Al van iets vreemds dat in de stad gebeurde,
Van 'n meisje, Meta Voorwalt....

Wils Torijn.
Vreemd, - alles was vreemd en grootsch die avond,
Je weet hoe 't volk tot 'n massa aanwon en hoe allen....

Eka Varis.
Ik weet niets, 'k ging niet mee, 'k bleef hier bij vader.

Wils Torijn.
Allen wilden 'n woord van Colmar
Hij ging spreken, - luchtig als zijn trant is, - toch Versterkt hij steeds 't geloof bij allen die hem hooren,
Allen juichen als hij even zwijgt, - een ieder droomt
Van strijd en overwinning en ofschoon hij waarschuwend wel
De kracht der heerschers aantoont, staat al 't volk als 'n leger
Om hem, - is hij 'n veldheer eer hij 't recht beseft.

Hij sprak tot de uitgeslotenen die om hun vrije woorden
Nu broodloos zijn, - er zijn er in de laatste weken
Veel ontslagen, - hoe ze van woorden moeten vormen
Staal. En ieder voelt, hij stuurt aan op een felle
Strijd tegen de fabrieksheeren die geen eischen willen hooren,
Laat staan inwilligen. 't Volk juichte, er was
Geen kreet dan bijval, 'r was een nieuwgeboren eenheid.

Eka Varis.
Wat gebeurde toen?

Wils Torijn.
Van z'n verhevenheid streefde Colmar 't gejuich te doen
Bedaren, zwijgend gebaarde hij, doch eensklaps rees
'n Vrouwefiguur, het meisje, uit de massa op en dicht
Bij hem. 'k Weet niet waarop ze stond, - of ze
'n Paar mannen had betooverd; dat ze haar hieven op
Hun schouders, zoo leek het. Rustig stond ze. 'n Jong
En stralend beeld. Denk hoe een ieder stom was,
Haar aanstaarde toen ze met een klare hooge
Stem sprak....

Eka Varis.
Was 't geen verschijning?

Wils Torijn.
't Was zoo aardsch, zoo aardsch! Haar stem heeft
Mij doen huiveren, 'r lachte 'n kalmte in, 'n hoogmoedige
Kalmte en ze zei alleen: hoe zij, thuis hoorend bij
't Gehaat volk van de rijkdom, toch een man dorst
Stellen boven praal en glans van rijkdom, zoo kwam zij
Frank Colmar huldigen hier en wenschte heil aan alle
Strijders die niet langer werkslaven, doch menschen wilden zijn,
Wenschte ze heil al zou bij 'n meesterschap van 't volk,
Al 't oud bestaan van weelde en voorrecht waar zijzelf
In deelde, afbrokkelen.

Eka Varis.
Wat deed men om haar heen?

Wils Torijn.
Men liet haar spreken. Toen ze zweeg ontstond een luid
Gemompel, geen gejuich en ook geen schimp. Even
Keek zij met haar kalme trotsche blik naar 't volk
En dan naar Colmar....

Eka Varis.
Toen verdween ze?

Wils Torijn.
Ging naar hem toe, - hij was al lang van zijn
Gestoelte afgekomen en wij stonden om hem, hoorden
Haar vragen: zeg me een woord terug eer 'k heenga, want
Dat woord moet mij beveiligen voor hoon: het volk
Is niet zoo hoog als leiders 't willen plaatsen en een man
Als jij kan licht een vrouw als ik minachten die
Fierheid en deemoed dreven tot een daad als deze.

Eka Varis.
En - kreeg ze antwoord?

Wils Torijn.
't Antwoord was voor haar alleen, toen ging ze - in zijn blik
Was hoogheid doch geen hoon, en zij leek even trotsch.

Zie je m' onrustig aan? Ik zeg je, er is niets te vreezen
Voor jou, Colmar is niet verliefd op haar, - bewonderen
Doet een ieder haar, omdat z' een wonder was.

Eka Varis.
Niet Frank, maar Wils Torijn 's verliefd.

Wils Torijn.
Ik zag haar gister niet voor 't eerst. Maar nu is 't
Of ik 't luid kan zeggen dat 'k haar liefheb. Als
Haar moed doorwerkt in mij zal ik 't haar zelf
Belijden, dat is even dwaas als haar belijdenis aan 't volk,
En zij zal honen, daar ik niet als zij een dwaasheid
Koninklijk kan voeren.

(Hij maakt aanstalten heen te gaan).

Eka Varis.
Ga nog niet heen. Of wil je nooit
Frank hier ontmoeten?

Wils Torijn.
Ik zie hem daags, 'k geloof niet dat hij wenscht
Zijn Zondag te vergrauwen met mijn beeld. 'k Hoop
Voor je vader spoedig beterschap!

Eka Varis.
Frank's Zondag is niet te vergrauwen. Blijf gerust!
- Nu ga dan. Droom niet van dat meisje. Want ze mag
Dan mooi zijn, durven, maar heeft z' ook een hart?

Wils Torijn.
Kan iemand durven die geen hart heeft? Kan iemand
Mooi zijn zonder hart?

Eka Varis.
Ja 't kan. 't Kan zeker. 'n Hartelooze schoone! Is dat
Iets vreemds?

Wils Torijn.
Nu weet ik hoe haar vreemde schoonheid is. Zij heeft
Haar hart gegeven, vol, voluit, niet aan een enkel mensch,

Omdat ze 't gaf, voluit aan 't leven. Gaf het mij, opdat ik
Haar zag oprijzen uit de grauwe menigte, - ze' is harteloos,
Maar ruim het hart waard van een man als ik,
Die daden denkt, niet uitvoert.

Eka Varis.
Een schrijver 'n nietsdoener? Zei ik dat niet altijd?

Wils Torijn.
Tot ziens, lach om mij, 't is mij liever
Spot mee te dragen dan meelij, - er' is een storm
In mij van wit gefladder en van zwart dreigende
Onweersvogels, - 'k zal mijn Zondag zwervend slijten.
(Hij gaat heen).

Eka Varis.
En rusten in een zang die storm doet zwijgen....
Ik vrees voor hem niet schoon ik weet hoe veelal
Moeite en bitterheid zijn deel was. Maar hij 's als een
Kind te troosten, wind en bloemen en een vriendlijk woord
Stemmen hem blij alsof hij nieuw in 't leven grijpt,
Dat hij nooit kent als ik die weinig dingen weet.

(Zij gaat heen en komt wat later met F. Colmar terug).

Eka Varis.
Wie 's Meta Voorwalt?

Frank Colmar.
Een bacchante en haar komst duidt storm aan.

Eka Varis.
Wils Torijn was een en al bewondering.

Frank Colmar.
Hij 's een komeet en zij de zon waar hij
Om draait en hij 's aanmerkelijk genaderd, nadert steeds,
Maar vliegt haar eenmaal in zijn baan voorbij.

Eka Varis.
Heeft zij meer minnaars zoo?

Frank Colmar.
Neen, 'r is geen tweede als hij. Ze had een minnaar,
Die veel dwaze en vurige vertoogen hield eer ze' aandacht
Aan zijn liefde schonk. Nu was zijn hart koud, sprak
Zijzelf een dwaas en vurig pleit.

Eka Varis.
Ze sprak tot 't volk....

Frank Colmar.
Haar vlam brandt wel zoo hoog, dat zij wel waagt
'n Heel volk mee te verwarmen. - Z' is een bacchante,
En hunkert daarom naar een ander feest dan 't immer
Keerend balbedrijf....

Mijn ziel was als de hare. Vond dit feest!

Eka Varis.
Dit is geen feest. 'k Ben niet geschikt voor
Feestheldin. Ik wil 't niet anders! Is 't een feest
Het morgenlicht te zien? Het komt toch alle dagen
Weer. Ik wil 't eentonige leven zijn, een alledaagsche vrouw!
Geef mij niets kostbaars, want geen naam of ding
Of mooiste vleierij is mij genoeg. Ik wil toch
Altijd meer!

Frank Colmar.
Maar luister, - luister niet, - ja luister, -
Toch is 't een feest....En eenmaal staan w' in 't klaar
In 't vreemde daglicht....Zoo nam eertijds een ridder
Afscheid van zijn bruid en trok te paard naar verre
Landen. - Maar die tijd heeft uit en 'k heb geen bloed
Van 'n dolend ridder. Ik zal eer als 'n schildwacht
Blijven bij mijn huis tot de aflos komt....

(Een arbeider komt aarzelend het tuintje in).

Arbeider.
Ik zie dat ik terecht ben, 'k kwam voor Colmar,
't Spijt mij als ik stoor, maar 'k weet Neik Varis' huis
Nog goed te vinden, 'k ben hier vroeger meer geweest,
En 'k ken Neik Varis lang - is hij gezond?

Eka Varis.
Hij 's ziek en rust nog.

Arbeider.
Och dat,....spijt mij oprecht,....ik....had
Hem graag nog eens gesproken. - 't Was een schitterende
Meidag, Colmar....
't Volk was eensgezind, - dat doet aan oude tijden
Denken, toen hier Reno nog met Varis' hulp al 't werk
Alleen deed. - Alles is anders nu, ja, alles is anders....

(Eka gaat in huis).

Nu wij alleen zijn vraag ik: wat beduidt het
Dat de fabrieken alle in gang zijn en bestuurders
Van onze vakbond 't stille wachtwoord geven: mijdt
Conflicten tot de tijden rijp zijn? Rijp! En op de Meidag
Zijn de uitgesloten helden toegejuicht om hun stout woord,
Nu heet het: zwijgen tot een beter tijd, maar op
De Meidag was de tijd rijp, dat is klaar gebleken!
Daarom vraag ik: wat beduidt dit talmen? - Want
Wij hebben Colmar toegejuicht omdat wij meenden
Met hem ving een andere koers aan, 'n tijd van daden!

Frank Colmar.
'k Ben verbaasd. 't Begin was vriendlijk en
'k Dacht niets dan lof te hooren.

Arbeider.
'k Kan mij beheerschen!

Frank Colmar.
Wel, dan kan ik 't wagen mee te deelen;
't Talmen zal niet lang zijn! Nog in deze zomer
Moet de strijd gestreden, - wacht nog enkele weken

Zwijgend, - onverwacht en snel moet d' aanval zijn, maar
Niet onvoorbereid en niet de stuwkracht enkel geestdrift
Van getrouwen. 't Staat in mijn hoofd geschreven,
Dat de zomer strijd en winst geeft! Neem mijn woorden
Als 'n geheim mee, werk met middelen die niet
Te luid zijn, niet ontijdige argwaan wekken.

Arbeider.
'k Ben tevreden, 'k voel de hartslag van het Meifeest
Weer!

(Hij gaat heen).

Frank Colmar.
Ik ben niet een die boeien afwerpt nu 'k geboeid
In banden van eer en liefde een man kan zijn,
Die hoog staat in 't vertrouwen van een volk, dat weet
Zijn eigen kracht te wankel, macht te gering voor daad.
Maar in mijn hart blijf ik altijd die vrije zwerver,
Die gaarne voortdreef naar een onbekende kust.
Wat makkers en veel jeugd, veel ruimte en gevaar,
Wat zachtheid en veel gloed, - en 'n lach die langs
De steilten stijgt. - Maar 'k ben nu burger van dat
Toekomstrijk. - Een ijl gevaar dat mij toch langzaam
Bindt. - En 't heeft een hemel die in Eka's oogen blauwt.

Zij heeft dat zoet geweld in woord en blik,
Haar stem wordt zachter als de stormen dreigen,
Als felle gloed haar oogen treft, laat zij die wimpers neer,
Die donkere die zoo schoon zijn als haar oogen zwijgen,
Haar mond nauw glimlacht in een droom van lust,
Van zachte kussen die haar veilig zullen voeren,
Aan 't hart der aarde als zij bij haar minnaar rust.

Naar den komenden staatsvorm
Door
Mr. E. van Raalte

Elk volk heeft de regeering, den staatsvorm, die het verdient. Vandaar, dat met de veranderingen, die er in de volksontwikkeling en dan wel speciaal, de politieke ontwikkeling, plaats grijpen, de staatsvorm gelijken tred blijft houden.

Toen in 1813 Nederland zijn onafhankelijkheid herkreeg, was de natie op lange na niet rijp voor een actief deelnemen aan het staatkundig leven. Het sprak dus wel van zelf, dat de regeering niet berustte bij het parlement, maar bij den koning. Van 1813 tot 1840 hadden we in ons land - in de praktijk tenminste - een monocratischen regeeringsvorm. Wanneer daarop de volksbelangen niet meer geheel van bovenaf, door een hooger orgaan - den troon - behartigd worden, moet men den grond daarvoor zoeken in het wakker worden van een deel der Nederlandsche burgerij. De koning komt naast het parlement te staan; gezamenlijk zullen zij het land leiden. Doch die samenwerking moest op den duur botsingen doen ontstaan; als het volk zelfbewuster wordt en dientengevolge het parlement een grootere rol wil gaan spelen, heeft de koning tenslotte voor den volksaandrang te zwichten. Sinds 1868, kan men zeggen, berust feitelijk alle macht bij de volksvertegenwoordiging: zij heeft zoowel op het gebied van de wetgeving, als op dat der uitvoering[1)] het beslissend gezag.

1) De minister, die bij de uitvoering te werk gaat in strijd met de wenschen van de volksvertegenwoordiging, zal - in normale omstandigheden tenminste - door haar met straffe hand op het rechte pad gebracht worden.

En nu is ook deze staatsvorm - het parlementaire stelsel - ten ondergang gedoemd. Parlementariërs in hart en nieren mogen vol verontwaardiging deze bewering, dit axioma durf ik wel zeggen, loochenen: de historie, de feiten zijn daar, die de waarheid van deze stelling staven.

Er is zoowel in het buitenland alsook in Nederland een sterke strooming merkbaar, die er op wijst, dat men het parlement als de hoogste autoriteit geen vertrouwen meer *kan* en ook niet *wil* schenken. Wanneer de parlementsleden eens het oor te luisteren legden in de intellectueele kringen van ons land, dan zouden ze schrikken van de vernietigende kritiek door hen, bij wie ze juist vertrouwen moesten genieten, over hun optreden en daarmee over het stelsel, waarin ze zulk een belangrijke rol spelen, ten beste gegeven.

Terstond wensch ik hieraan toe te voegen, dat het ongunstige oordeel van het publiek veelal een te sterk persoonlijk karakter draagt en dat men de fout feitelijk zoekt bij de Kamerleden zelf, terwijl ze re vera schuilt in het politieke systeem, waaronder we leven. Wanneer ik dus in de volgende regels oogenschijnlijk voedsel geef aan de ontevreden stemmen van Staatspartij, Economischen Bond en dergelijken, dan trek ik met de door dezen uitgeoefende kritiek toch lang niet in alle opzichten één lijn. Integendeel: al mogen er zoo nu en dan handelingen plaats vinden, waarover men den leden van 't parlement hard zou kunnen vallen[1)], in het algemeen kan toch wel van onze afgevaardigden gezegd worden, dat ze er van maken, wat er van te maken is. En als straks de nieuwe staatsvorm werkelijkheid geworden zal zijn, zou ik niet gaarne het parlement willen missen: eerst dan zal blijken hoeveel goeds door een volksvertegenwoordiging verricht kan worden, die zelf niet te kampen heeft met de moeilijkheden welke het huidige regeerstelsel noodwendigerwijze met zich medebrengt.

Intusschen - men *kan* het parlement geen absoluut vertrouwen meer schenken, omdat daar door den scherpen partijstrijd, met zijn hechte partij-organisaties, de overtuiging van

1) Ik denk hier b.v. aan den geest van bederf, die zich helaas ook reeds in de Kamer deed gevoelen.

het volk veelal verdoezeld wordt. Die partijstrijd nu is, helaas, als het ware onverbreekbaar verbonden aan het parlementaire stelsel.

Men *wil* het geen vol vertrouwen meer schenken, omdat het volk, meer en meer tot ontwikkeling gekomen, zelf het heft in handen wenscht te nemen. De kiezers willen het opperste gezag aan zich trekken.

Zoo wacht ons een nieuwe staatsvorm, waarin de staatsburgers zelf over wet vende maatregelen hun gevoelens zullen kunnen uiten. Ik hoop nu in het volgende duidelijk te maken, wat de aanleiding is dat het parlementaire stelsel voor iets anders zal plaats moeten maken; op welke wijze het blijkt, dat we reeds op weg naar het nieuwe systeem zijn en wat het resultaat zal wezen - voor zoover men dat meent te kunnen aangeven - van het tot stand komen van dien te verwachten staatsvorm.

Men heeft indertijd van het parlementaire stelsel veel te groote verwachtingen gekoesterd. ‘It was generally extolled as the greatest of political inventions’, aldus Lowell in ‘Public opinion and popular government’.

Die te hooge verwachtingen moesten wel tot teleurstellingen leiden, die dan ook allerminst zijn uitgebleven. Lowell in 't zooeven aangehaalde werk, en Dicey in zijn ‘Introduction to the study of the law of the Constitution’ wijzen daar met nadruk op. Men trekke dan ook uit deze gebeurtenissen zooveel leering, dat men er zich voor wachte een nieuwen staatsvorm juichend binnen te halen, het oude geheel afbrekend, in de meening, dat nu het gouden tijdperk zijn intree zal doen. Neen, men zij er steeds op bedacht, dat niets volmaakt is op deze aarde, dat dus ook elken staatsvorm noodzakelijkerwijze fouten zullen aankleven. Maar, dat mag aan den anderen kant nog geen aanleiding zijn, om, waar men meent gebreken te bespeuren, niet te trachten deze minder sterk op den voorgrond te doen treden. Zich schrap zetten tegen hetgeen de tijdgeest met zich meebrengt, moge hoogstens tot uitstel leiden, van afstel zal echter geen sprake zijn.

Het is inderdaad de tijdgeest, die het parlementaire stelsel

verjaagt. We leven in de eeuw van de democratie: de volksovertuiging wil zich coûte que coûte een weg banen om tot uiting te komen. De huidige staatsvorm geeft haar daartoe geen gelegenheid: dus *moet* deze verdwijnen. De kiezers zijn er niet meer tevreden mee eens in de vier jaar op zeer vage wijze hun gevoelens te kennen te geven. Zij willen, telkens wanneer op staatkundig, sociaal gebied belangrijke beslissingen genomen moeten worden, hun stem doen hooren. Thans trekken ze als gewillige volgelingen van de partij-organisaties, die het met de diverse meeningen zoo nauw niet nemen, naar het stemlokaal. Met het gevolg, dat hun invloed lang zoo ver niet blijkt te reiken, als ze wel zouden wenschen: de partij-taktiek heeft dikwijls ‘maling’ aan de volksovertuiging.

En dat is nu juist een van de groote bezwaren, die men tegen het parlementaire stelsel, zooals zich dat in de praktijk ontwikkeld heeft, pleegt te koesteren: dat het onafscheidbaar is geworden van den partijstrijd met zijn partij-organisaties.

Niemand zal willen ontkennen, dat het partijwezen groote fouten met zich meebrengt. Aanvankelijk heeft het tot stand komen van de partijorganisaties het niet te onderschatten voordeel opgeleverd, dat deze de politieke opvoeding van de massa bevorderden. Doch op den duur bleek pas, welke verkeerde toestanden door de steeds hechter geworden organisaties veroorzaakt werden. De kiezer verloor zijn individualiteit en werd een gering onderdeel der partijmachine. Bepaalde kringen van politici kregen de leiding in handen: zij stelden eigenlijk de programma's vast, wezen de candidaten aan en de partijgangers volgden hen daarbij uiterst gewillig.

Nu de volksvertegenwoordiging steeds moeilijker werk te vervullen krijgt, nu onze maatschappij met haar tallooze belangrijke vraagstukken steeds ingewikkelder wordt, is het niet doenlijk, dat een politieke partij kan berusten op aanhangers, die werkelijk alle één zelfde politieke overtuiging hebben. Kiesrecht, onderwijs, rechtspraak, belastingwetgeving, handelspolitiek, defensie, ziet daar slechts in grove trekken enkele onderwerpen opgenoemd, waaromtrent men, aangesloten bij een der partijen, een oordeel moet hebben geheel en al in overeenstemming met het partijprogramma.

Voor een afwijkende meening is geen plaats; het partijwezen, gelijk het thans in zwang is, kan dus uiterst moeilijk de werkelijke volksovertuiging tot haar recht doen komen, en doet deze dan ook helaas dikwijls in de verdrukking geraken. Bedenkt men bovendien, dat in het parlement het schaakmat zetten van de tegenpartij, het voeren van een handige taktiek, dank zij de concurrentie-vrees, een groote rol speelt, dan is het duidelijk, dat daar zeer zeker met de gevoelens van het volk, dat achter de partijen heet te staan, dikwijls weinig rekening kan gehouden worden.

Taktiek deed in 1913 ten onzent concentratie en socialisten bij de herstemmingen op een gemeenschappelijken grondslag ter stembus trekken.

Toen het er echter om ging de consequenties van deze taktiek te aanvaarden en een ministerie van het linksche blok te vormen bleek, dat de leiders der S.D.A.P. feitelijk verder gegaan waren dan hun volgelingen wenschten. Het buitengewoon partijcongres verzette zich tegen de formatie van een blauwrood kabinet en gaf daarmee dus implicite te verstaan, dat de socialistische kiezers eigenlijk gehandeld hadden in strijd met hun innerlijke gevoelens. Want het valt moeilijk te ontkennen, dat in dezen met het elkaar over en weer steun geven bij de herstemmingen niet tevens een uitspraak gedaan werd ten opzichte van een gemeenschappelijk regeeringprogram: edoch, ter wille van de taktiek had men hier met de overtuiging der roode stembusgangers een loopje moeten nemen!

In het parlement moet om dezelfde reden, somwijlen ook de overtuiging der leden onderdrukt worden. Ware dit niet zoo, dan zou een groot deel der linkerzijde in Februari 1916 Treub nooit ten val gebracht hebben: de heer Schaper, die ter elfder ure met z'n anti-ministerieele motie kwam, dwong daardoor tal van concentratiemannen die met het oog op de ‘dreigende’ Staten-verkiezingen in pais en vree met de socialisten wilden blijven samenwerken, hun stem aan de motie te geven, schoon zij op dat moment eigener beweging den Minister van Finantiën niet zouden weggejaagd hebben[1].

1) Dat inderdaad de stimulans in dezen van de socialisten is uitgegaan, al mocht aanvankelijk onder de burgelijke groepen een oogenblik het voornemen bestaan hebben met een motie tegen Treub voor den dag te komen, blijkt duidelijk uit een artikel van den heer Schaper in den Socialistischen Gids (jaargang 1916 blz. 161 en vlgg.; ‘Kink in den kabel’ door J.H. Schaper). Daarin toch betoogt de schrijver, dat het de roode fractie is geweest, die hierbij de leiding nam.

Heel wat oplossingen zijn aan de hand gedaan, om de bezwaren van het hedendaagsche partijwezen te omzeilen. Ik zou te ver afdwalen zoo ik hier diep op inging; toch wil ik in het kort eenige dier oplossingen bespreken.

Het vormen van meerdere kleine partijen zou tengevolge hebben, dat de verschillende overtuigingen gelegenheid kregen zich te openbaren. De praktijk heeft bewezen, dat we niets verder komen met in deze richting te gaan. Het parlementaire stelsel eischt - mag ik wel zeggen - de vorming van een homogeen ministerie, dat in overeenstemming is met de meerderheid in het parlement. Welnu, om de meerderheid en om die homogeniteit te verkrijgen, moet men zijn toevlucht nemen tot de aaneensluiting van een blok, concentratie of coalitie, aangezien die kleine partijen, elk afzonderlijk, de meerderheid niet zullen behalen. Bij die coalitieformeering wordt een ruilhandel gedreven in de diverse politieke eischen....ten koste alweer van de rechtsovertuiging der kiezers. Het gevolg is hiervan, dat men meermalen niet eens een gemeenschappelijk kabinet kan of wil formeeren - men denke maar weer aan onze ministerieele crisis in 1913 - of zoo dit al lukt, dikwijls vroeg of laat de bom barst: het vermoeiend veel wisselen van ministeries in Frankrijk wordt aan dit bezwaar, dat ze meestal op coalities moeten steunen, toegeschreven. En de enkele malen, dat men in Engeland coalitie-kabinetten aan het bewind zag, leidde dit tot een zeer snel uiteenvallen der regeering[1].

In het *stelsel van de zgn. partijen-ad-hoc*, ontleend gelijk de schrijver erkent, aan de ideeën van Ostrogorsky, zocht Mr. Oppen-

1) Een uitzondering hierop vormt misschien het kabinet Lloyd George, dat wel menige wijziging onderging, maar waaraan toch langer leven beschoren is, dan aan vroegere coalitie-ministeries. Men verlieze echter niet uit het oog, dat hier de oorlog tot dezen exceptioneelen toestand leidde en dat in ieder geval de positie van dit Ministerie vrij wankel is.

heimer in zijn brochure ‘Het partijwezen in het parlementairstelsel’ een middel om tot verbetering te komen. Geen beginselpartijen meer, geen homogene ministeries (gelijk straks zal blijken kan ik voor 't laatste veel voelen), maar partijen, die voor elke komende wetgevende periode een bepaald staatkundig verlangen naar voren zullen brengen.

Waar ook in dit geval de kans groot is, dat geen enkel programma verwezenlijkt zal kunnen worden, tenzij aanhangers van andere partijen hun steun verleenen, daar is ook hier coalitievorming en ruilhandel in beginselen te duchten.

Datzelfde bezwaar geldt eveneens ten aanzien van de *evenredige vertegenwoordiging*, die men wel als correctie van de fouten van het parlementaire stelsel heeft aanbevolen. Billijk moge ze zijn, aangezien de partijverhoudingen zuiverder worden weergegeven, in onzen tegenwoordigen staatsvorm zal ze dikwerf slechts nog tot verhooging van den partijstrijd kunnen leiden en tevens noodzaken tot monsterverbonden, zoo al niet bij de verkiezingen, dan toch in 't parlement, waar anders een meerderheid voor een ministerie zou ontbreken. Daargelaten nog, dat het zeer twijfelachtig is, of die verschillende kleinere fractieën wel vertegenwoordigd zullen worden: iets wat in de meesterlijke redevoering van den heer Drion, op 1 December 1916 bij de behandeling der voorstellen betreffende E.V., in de Kamer gehouden, als vrijwel uitgesloten is geteekend.

Het meest afdoende resultaat zou men bereiken, zoo men het partijwezen kon uitschakelen. In een gezonde staatkundige samenleving is dat echter een onmogelijkheid.

Er zijn er, die meenen, dat dit te bereiken is, door bij de verkiezingen niet zoo zeer op het zakelijke als wel op het *persoonlijke element* te letten.

Een berg van argumenten en bezwaren zijn hier tegen aan te voeren. Allereerst, dat de geschiedenis ons leert, dat ook zoo partijen gevormd worden. Men denke maar eens aan den oerstrijd tusschen Whigs en Tories, waarbij meer van adelijke familietwisten, dan van principieële meeningsverschillen sprake was. Om de leidende figuren vormden zich echter terstond groepen van aanhangers; de partijen waren dus reeds geboren.

Ook in Griekenland zijn nog heden ten dage de partijen

meer van persoonlijken dan van zakelijken aard: de partijstrijd is er niet minder heftig door.

Lowell in zijn reeds aangehaalde werk, wijdt aan deze kwestie belangrijke beschouwingen, waarin nog velerlei bedenkingen naar voren worden gebracht.

Een matiging van het partijwezen, door het persoonlijke element wat meer te laten spreken, lijkt mij ten zeerste gewenscht. Doch dat is alleen dan mogelijk, wanneer men het verouderde parlementaire stelsel laat varen en een systeem aanvaardt, waarin niet de partijen de eerste viool zullen bespelen, maar de direkte rechtsovertuiging van het volk.

Het parlementaire stelsel heeft afgedaan; de historie, de feiten zijn daar om dit te bewijzen. Zoo schreef ik in den aanvang van dit artikel. Thans wil ik deze stoute bewering door het vermelden van eenige antecedenten staven.

Teruggaande tot de normale toestanden, voordat de oorlog uitbrak, verwijs ik allereerst naar Engeland, als een voorbeeld van een staat, waar het in zwang zijnde systeem belangrijke wijzigingen onderging. Volgens de gewone regelen, die deze staatsvorm ingang deed vinden, is er een nauw verband tusschen de politieke constellatie van het parlement - in casu het Lagerhuis - en de samenstelling van het kabinet. De regeering bouwt op de politieke basis van de meerderheidspartij in de Commons: daarin vindt zij haar steun, daarin zoekt ze haar richtsnoer.

Doch ziet, vooral in de laatste tien jaar is hier een belangrijke, voor het groote publiek misschien nog niet zoo merkbare verandering gekomen; het is een van de verdiensten van schrijvers als Sidney Low, Dicey en Francis Holland, dat zij op dit verschijnsel met nadruk gewezen hebben.

Niet meer de politieke constellatie van het Lagerhuis alleen, dient het kabinet tot gids, neen, meer en meer wordt op de kiezers zelve gelet. ‘From 1830 to 1867 a defeat in the House of Commons, on what the Cabinet regarded as a vital issue, was the ordinary mode of terminating the existence of a Ministry. Between 1867 and 1906 there were nine changes of Government, and in seven of the cases ministers resigned, not because they were defeated in the House of Commons, but because the

verdict of the constituencies at a general election had been given decidedly against them. The power which determines the existence and the extinctions of Cabinets has shifted first from the Crown to the Commons, and then from the Commons to the constituencies', aldus Sidney Low over deze kwestie in The Governance of England.

Op deze manier slechts, was het mogelijk, dat het ministerie Balfour einde 1905 aftrad, hoewel het nog over een aanzienlijke meerderheid in het Parlement beschikte. De tusschentijdsche verkiezingen waren echter een duidelijk symptoom van de veranderde opinie van het Engelsche volk: vandaar, dat de premier meende, toen tweespalt in eigen partij de moeilijkheden nog vergrootte, direkt voor de liberalen te moeten plaats maken en niet eerst tot ontbinding van het Lagerhuis over te gaan[1)].

Het volk in zijn geheel krijgt grooteren invloed op den gang van zaken. Wanneer een belangrijke wet als de Parliament Bill in behandeling moet komen, doet Asquith eerst een beroep op het volk, al had hij in het Lagerhuis den steun van de meerderheid achter zich. Dat was hem niet voldoende: een referendum, als het ware, moest in dezen de beslissing geven.

Hier zij even opgemerkt, dat *dit* soort van referendum bewezen heeft allerminst de gewenschte oplossing te brengen. De strijd, die er na afloop, over de beteekenis van de kiezersuitspraak in 1910 ontbrandde, toonde ten duidelijkste aan, dat het ontbinden van een volksvertegenwoordiging en het doen verkiezen van een nieuwe, niet zoo zuiver werkt, als het referendum, waarbij (gelijk in Zwitserland) omtrent den bijzonderen maatregel zelf het oordeel van het volk gevraagd wordt.

Bij een parlementsverkiezing zijn het de verschillende, dikwijls met opzet naar voren gebrachte 'cries', die de beteekenis der verkiezing verdoezelen. Bovendien maakt het feit, dat men tevens voor personen (en niet alleen voor een beginsel) stemt, en men

1) A series of adverse by-elections seemed to show that the Government in no way represented the country, and the principle that it was from the country, and not from a majority of the House of Commons, that Governments held their commission was now beginning to be recognised' (May-Holland. 'Constitutional history of England', blz. 136 III).

een politieke partij het regeeringskasteel in handen kan spelen, een objectieve beoordeeling van den betreffenden wettelijken maatregel ten eenen male onmogelijk.

Eenzelfde correctieve bevoegdheid der kiezers, als in Engeland valt waar te nemen, konden wij ook ten onzent aanschouwen.

De Kamerontbinding van 1894, in verband met de kieswet Tak van Poortvliet, is er een levendig voorbeeld van. En dat ook hier verkiezingen op het kabinetsleven grooten invloed hebben zonder dat de politieke constellatie in de Kamer verandert, toont de val van het ministerie de Meester. De nederlaag door links in 1907 bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten geleden, deed het kabinet gevoelen - er is daar van elders ook reeds op gewezen - dat het de meerderheid van het volk niet meer achter zich had. Vandaar dat de verwerping der oorlogsbegrooting in 1908 volgaarne werd aangegrepen om heen te gaan. En zeer zeker moet men in die verkiezingsuitspraak den grond zien, dat er van een links ministerie nu geen sprake meer kon zijn. Van meerdere zijden heeft men het ook bij de jongste verkiezingen voor de Provinciale Staten[1)] voorgesteld, - m.i. te recht - alsof daarbij een uitspraak is gedaan ten gunste van de Ouderdomsrente, ook al waren de eindresultaten niet van dien aard, dat de meerderheid in de Eerste Kamer omgezet kon worden.

In de N.R.C. van 12 Maart 1916 heeft een zekere Ignotus zijn verontwaardiging gelucht over de aanvallen, welke de Tweede Kamer en in het algemeen, het parlementaire stelsel den laatsten tijd, te verduren hadden gehad. Ja, hij ontkende zelfs, vermoedelijk uit al te vasthoudende liefde voor den geldenden staatsvorm, dat er een verandering op til zou zijn.

Mochten de hierboven aangehaalde antecedenten den Heer Ignotus indertijd ontgaan zijn, hij moet toch wel slapende rond hebben geloopen, wanneer de laatste jaren hem nog niets wijzer hebben gemaakt en hij daardoor meent, dat alles als van ouds is gebleven.

Er *is* ten onzent reeds gebroken met het oude, verouderde parlementaire stelsel. Juist, omdat het partijsysteem ons in 1913

1) Juni 1916.

in een impasse had gebracht, moest er een ministerie komen, dat *niet* als van ouds was. Zoo kregen we het kabinet Cort v.d. Linden, dat over de Kamerfracties heen, direct steun vond in de rechtsovertuiging van de kiezers.

En nu voere men hier niet tegen aan, dat één zwaluw nog geen zomer maakt. Neen, het stelsel Cort v.d. Linden is een kind van den tijd. Prof. Brugmans bevond zich in het gezelschap van een keur van bevoegden[1)], toen hij in den Amsterdammer van 5 Maart 1916 tot de conclusie kwam, dat door het hedendaagsche partijenstelsel - dat een is geworden met den parlementairen staatsvorm - het contact tusschen Kamer en kiezers verloren gaat, en dat we in onze dagen, eer van een partijvertegenwoordiging, dan van een volksvertegenwoordiging kunnen spreken.

Laat ik nog twee voorbeelden van vrij jongen datum ter sprake brengen, die mede op een kentering wijzen en toonen, hoezeer het partij-parlementaire-stelsel tot botsingen met de kiezers leidt.

Toen de Kamer het beruchte votum tegen Minister Treub uitsprak, heeft ze zich daarmee in de oogen van menigeen in de vingers gesneden, juist dank zij het feit, dat hier een kwestie van taktiek, waartoe in het politieke steekspel de partijen nu eenmaal spoedig verleid worden, de alles beheerschende factor was. In vele kringen van het Nederlandsche volk bleek men over het parlement ontevreden te zijn en dit kwam duidelijk naar voren, door het wat al te gewild-ironisch behandelde adres van Aalst en misschien nog sterker door het verzet in sommige vrijzinnig-democratische kiesvereenigingen.

Voelden de heeren vrijzinnig-democratische Kamerleden dat er iets haperde en snelden ze daarom met een zoo ongekenden spoed naar de kiezers, om hun houding te verdedigen? Men is wellicht niet zoo heel ver van de waarheid verwijderd, als men uit het optreden van wijlen Dr. Bos en van Mr. Marchant de conclusie meent te moeten trekken, dat ze beseften, dat de politieke partijen in dezen gehandeld hadden in strijd met de duidelijk merkbare publieke opinie.

1) Sidney Low, Lowell, Dicey, Ostrogorsky.

En nu het tweede exempel. Dat betreft de vorming van de zgn. nationale kabinetten, waarin alle partijen vertegenwoordigd worden. Dat zij in deze tijden ontstaan zijn kwam door het verlangen naar eene regeering, die achter zich heeft, *het geheele volk*. Iets wat in het parlementaire stelsel met zijn partij-ministeries onmogelijk is. Het spreekt nu ook vanzelf, dat van het moment af, dat in de parlementen de Godsvrede niet meer bestaat, er botsingen moeten komen met zoo'n nationaal kabinet, dat de volksvertegenwoordiging verwijt terwille van de partijpolitiek geen rekening te houden met de volksovertuiging. Het was juist weer de bijzondere positie van het kabinet Cort v.d. Linden, die het ten onzent pasklaar maakte voor de taak van een nationaal kabinet, zoodat een hervorming van ons ministerie overbodig genoemd kon en kan worden (zie in dit verband het artikel van Prof. Struijcken in 'Van Onzen Tijd' van 18 Maart 1916, over een 'Nationale Regeering')[1].

Niemand minder dan Minister Cort van der Linden zelf heeft in een zijner parlementaire redevoeringen in de Eerste Kamer (18 Februari 1914) erkend, dat er veranderingen op til zijn. De tegenwoordige phase van het partijwezen besprekende, meende hij die niet beter te kunnen bestempelen dan met de benaming 'stelsel der gesloten partijen'. Het eigenaardige daarvan is, volgens hem, dat er zich een macht tusschen kiezers en parlement geschoven heeft. Hij ziet in het parlement niet meer de weerspiegeling van de meening der kiezers, maar de afspiege-

1) Men kan veilig aannemen, dat de Premier door zijn verklaring op 9 December 1915 in de Tweede Kamer gedaan, het nationaal karakter van zijn Ministerie deed uitkomen: het kabinet zou slechts aftreden, wanneer het niet meer het vertrouwen van de volksvertegenwoordiging mocht genieten bij de vervulling van zijn taak om ons land door de crisis heen te helpen, terwijl het zich door een zuiver politiek echec niet liet wegsturen.
Op den duur echter, dit valt niet te ontkennen, is de meening toegenomen, dat voor zulk een functie, nog gansch andere samenstelling noodig is. Vandaar bv. de aandrang door Prof. Mr. J.A. v. Hamel meermalen uitgeoefend, laatstelijk nog op 22 Maart jl. ter gelegenheid van de Distributiedebatten, om door een reconstructie van de regeering een werkelijk nationaal Ministerie te vormen, bestaande uit leden van de verschillende politieke partijen.

ling van de partijen zooals ze buiten het parlement georganiseerd zijn.

Voor ongeloovige Thomassen als den heer Ignotus, diene ten slotte deze woordelijke aanhaling uit 's ministers rede: ‘Er zijn vele teekenen, die er op wijzen, dat wij in het partijwezen, zooals Bryce het eens kort heeft uitgedrukt, langzamerhand een derde phase[1)] van ontwikkeling naderen’. En nadat de spreker vervolgens wijst op den in de diverse landen merkbaren aandrang naar het referendum gaat hij voort: ‘Zij, die de geschiedenis van het parlementarisme, ook dat van den laatsten tijd, nauwkeurig hebben nagegaan, zien dat de bloeitijd van het tegenwoordige partijwezen voorbij is. Er zijn tal van teekenen waarneembaar, dat het volk een eigen gedachte heeft, niet alleen over algemeene partijbeginselen, maar ook een eigen gedachte over bijzondere maatregelen van staatsbeleid. En dat het over de bijzondere maatregelen van staatsbeleid macht en daarin medezeggingschap wil hebben’.

En de Algemeene Beschouwingen op de Staatsbegrooting gaven onzen Premier in het laatst van 1917 opnieuw de gelegenheid deze ideeën nader uiteen te zetten.

Zijn opmerkingen in de Tweede Kamer op 28 November en 6 December 1917 gemaakt, zoowel ten aanzien van het referendum als ook ten opzichte van niet-homogene kabinetten doen èn het voorafgegane èn hetgeen hierna zal volgen, actueeler van aard zijn dan ik ooit dorst droomen, toen ik deze studie een aantal maanden geleden op papier besloot te zetten. Waar men hem verweet, dat zijn stelsel, waarbij een beroep gedaan werd op den volkswil, ten slotte tot een teruggang leidde, kwam hij ten sterkste hiertegen in het geweer. Zoo wees hij Mr. Marchant, die het, ter wille van de democratie, opnam voor de - z.i. te veel miskende - rechten van het parlement, op de verschijnselen die zich elders voordoen, op het bestaan van een referendum en een volksinitiatief in zeer democratische landen en hoe, waar deze instituten nog niet bestaan ‘van democratische zijde in toe-

1) De eerste phase is - volgens Minister Cort v.d. Linden - die, waarin men begon met de vorming van partijen. De tweede, die van de strenge partij-organisaties.

nemende mate de ontwikkeling van het parlementaire stelsel gezocht werd in die richting. En nu - aldus de Minister - wil ik vragen: wat is het referendum anders dan een direct beroep op den volkswil?'

Omtrent het beginsel van homogeniteit in de Regeering kondigde de Premier eveneens een nieuwe orienteering aan.

Waar men geen homogene meerderheid meer kon vinden en die slechts een fictie zijn zou, sprak het, volgens hem, van zelf, dat de oude homogeniteitsleer heeft afgedaan. Zelfs homogeniteit voor een bepaald werkprogram leek hem op den duur moeilijk vindbaar. 'Volstrekte homogeniteit ten aanzien van alle aan de orde te stellen of aan de orde komende vragen kan op den duur niet gehandhaafd', luidde het oordeel van den Minister-President.

In zijn repliek[1)] vatte hij het in eerste instantie opgemerkte nog eens samen, door zich te beroepen op Ostrogorsky[2)], die zoo terecht concludeerde, dat van alle middelen, voorgesteld om de democratie tot een betere ontwikkeling te leiden, en de teleurstellingen die het parlementaire stelsel bracht, te niet te doen, er slechts drie over zijn, die beloven een goed resultaat te geven: *Evenredige Vertegenwoordiging*, *Referendum en Initiatief*; en ten slotte het *radicaal afstand doen van homogene Ministeries*.

* * *

Ik heb aangetoond, dat men van het parlementaire stelsel niet meer gediend is en zich reeds aan afwijkingen heeft schuldig gemaakt. De oorzaak daarvan vermeldde ik; dat lapmiddelen niet zullen baten, trachtte ik duidelijk te maken.

Nu rest mij een beschrijving te geven van het nieuwe, dat komen gaat, dat niet tegen te houden is.

Dat nieuwe is de Zwitsersche staatsvorm: immers daarbij komt de zuivere volksovertuiging het meest ongebreideld tot haar recht.

1) Handel. Tw. K. 6 Dec. 1917.
2) Democracy and the organization of political parties.

Eenerzijds door het volksvotum (het referendum[1]) en het initiatief) anderzijds door het feit, dat er geen politiek verantwoordelijk kabinet bestaat. De stemming blijft dus zuiver principiëel en wordt niet beïnvloed door de omstandigheid, dat met den uitslag er van, een kabinetsleven gemoeid is. Die niet-politieke verantwoordelijkheid maakt het mogelijk dat de Bondsraad, het Zwitsersche kabinet, vertegenwoordigers van de verschillende partijen in zijn midden telt.

Een alles vertroebelende *partijstrijd* is èn bij de verkiezingen èn tijdens den wetgevenden arbeid overbodig. Immers een regeeringskasteel valt hier niet te vermeesteren, terwijl over elk onderdeel van principiëele wetgeving het volk zijn meening, eventueel met tastbaar resultaat, te kennen kan geven. De publieke opinie zal dus steeds tot uiting kunnen komen en niet - gelijk in de staten, waar 't parlementaire stelsel met het partijsysteem in bloei is - door zgn. hoogere politiek en taktiek onderdrukt worden.

Wanneer nu de verkiezing voor het parlement voor de deur staat, behoeft men niet in zoo stringente partijorganisatie te velde te trekken als elders. Stringent in den zin, dat het partijprogramma één vaste lijn aangeeft voor de tallooze vragen van staatsbeleid. Zoo komt 't dan ook, dat in Zwitserland bij de stembus het zakelijk element het persoonlijke niet geheel en al op den achtergrond doet schuiven. Men heeft er inderdaad gelegenheid om ook in meerdere mate op de persoonlijke eigenschappen van den candidaat te letten.

Uit de omvangrijke litteratuur die er over dit onderwerp bestaat, wil ik hier nog enkele grepen doen. Zonder direct te citeeren verwijs ik speciaal naar Lowell, en de dissertaties over het Referendum van Van der Flier en Cort van der Linden. Zij allen zijn het er over eens, dat bij de parlementsverkiezingen het volk minder is gaan letten op de politieke kleur der afgevaardigden en meer aandacht is gaan besteden aan hun bij-

1) Over elke wijziging in de Grondwet *moet* - obligatoir - bij referendum beslist worden; over wetten, besluiten, niet van dringenden aard, *kan* - facultatief - door 't volk gestemd worden, nl. als 30.000 kiezers of 8 (d.i. de meerderheid) der kantons een referendum vragen.

zondere bekwaamheden. De candidaat zelf is, al weer tengevolge van den minder scherpen partijstrijd, vrijer in zijn opinie en onafhankelijker. Hij behoeft zich niet vrijwel als een willoos werktuig in alle opzichten te laten leiden door hetgeen een 'partijprogramma' voorschrijft. Dat dit op den geest in het parlement een heilzamen invloed heeft, behoeft niet nader betoogd te worden. Er heerscht een stemming, die meer conciliant is, wat natuurlijk aan de producten van den wetgevenden arbeid slechts ten goede kan komen. Het beste wordt dit alles feitelijk gedefinieerd door de opmerking die Benoist eens gemaakt heeft: 'dans le parlement helvétique, les parties n'ont plus de programmes, ou leurs programmes ne remuent plus leur pays'. Een enkel woord nog over den Bondsraad, het uitvoerend lichaam, dat uit 7 leden bestaande, voor den tijd van den duur eener parlementszitting, nl. 3 jaar, door het parlement gekozen wordt. Het berust op een met succes beproefde 'convention', dat links en rechts daarin zitting hebben. Immers de homogeniteit zou in dit geval bezwarend kunnen werken. Telkens n.l. wanneer een wetsontwerp, uitvloeisel van de beginselen der regeering, aangenomen werd door de kamers, doch daarna verworpen door een referendum, zou de Bondsraad moeten aftreden. Gelijk de toestand thans echter is, behoeft hij zich niet te beschouwen als een lichaam, welks doen en laten steeds goedkeuring moet vinden in de politieke gezindheid der kiezers. Neen, de Bondsraad neemt een geheel andere positie in; men zou hem, zooals Dicey het zoo kernachtig geschilderd heeft, met een advocaat of architect die advies geeft, kunnen vergelijken. De Bondsraad is, zoo zegt hij, een 'business-body' en vertegenwoordigt geen politieke richting noch geeft hij er één aan. Hij staat boven de partijen en treedt hoogstens op als bemiddelaar tusschen de verschillende opinies. Sinds 1848 is dan ook, op 2 gevallen na, nooit een lid van den Bondsraad om politieke redenen afgetreden. Vandaar dan ook, dat er in de bezetting van de zetels van den Bondsraad een groote continuïteit[1)] merkbaar is, wat slechts kan leiden tot een gezond bewind. Ook hier

1) Volgens Lowell (Government and parties in continental Europe) blijven de leden van den Bondsraad gemiddeld meer dan 10 jaar aan.

weer wordt vooral gelet op de persoonlijke talenten der dignitarissen, die door het feit, dat ze geruimen tijd achtereen hun functie bekleeden, volop de gelegenheid krijgen hun beste krachten aan het staatsbestuur te wijden[1].

Merkwaardigheidshalve vermeld ik hier nog, dat er van homogeniteit zelfs zoo weinig sprake is, dat leden van den Bondsraad elkaar meermalen in het parlement bij een aanhangig wetsontwerp bestreden hebben, al is er over het algemeen eensgezindheid onder hen te bemerken. Het feit dat de wetsontwerpen met goedvinden van den geheelen Bondsraad ingediend moeten worden, verhindert niet, dat een lid van het uitvoerend bewind in het parlement zijn stem er tegen kan verheffen, zonder dat iemand daar ooit in zou zien een handeling in strijd met de Zwitsersche staatsrechtelijke beginselen[2].

Nu nog iets over het resultaat van het referendum in Zwitserland, om meteen aan te toonen, welke voordeelen het in het algemeen oplevert. Het doet de bevolking in al haar geledingen een levendigere belangstelling koesteren voor de talrijke politieke kwesties en als zoodanig heeft het dus zeer zeker een opvoedende kracht; aangezien het als het ware voortdurend uitgeoefend kan worden, houden de kiezers zich voortdurend bezig met hetgeen in het belang van den staat geschieden moet. Bovendien is in de praktijk gebleken, dat men zich zonder mokken neerlegt bij de eenmaal gevallen beslissing van het referendum en wel daarom, omdat een elk gevoelt, dat ten slotte de hoogste autoriteit het volk is, zoodat een beslissing daarvan vrijwel onaantastbaar is geworden.

1) Typisch is, dat zelfs in Engeland reeds stemmen zijn opgegaan om het Zwitsersche kabinets-systeem in te voeren. Zoo wordt in de Quarterly Review van Juli 1916, in een artikel over de organisatie van het Rijk beweerd, dat een op die wijze samengesteld ministerie te verkiezen ware boven een ‘verantwoordelijke regeering.’

2) Al mocht Minister Cort v.d. Linden op 19 Maart 1918 als zijn oordeel te kennen geven, dat het in het openbaar debat naar voren komen van het verschil van opvatting tusschen de Ministers van Landbouw en Finantieën slechts toegejuicht kon worden, Mr. Treub gevoelde zich toch geroepen te verklaren, dat alleen het groote belang van de zaak, die op het spel stond hem er toe bracht tot het voor ons land zeer ongewone optreden om een zijner collega's in 's Lands vergaderzaal te bestrijden. (Handel. Tw. K. 18 Maart 1918).

Dat het Referendum tegenstanders telt behoeft geen verwondering te wekken. Volmaakt is er geen staatsvorm, dus ook deze niet, zoo luidde reeds m'n waarschuwing in den aanvang van dit opstel.

Met een enkel woord wil ik hier releveeren, wat er zoo al tegen de volksstemming wordt aangevoerd en hetgeen daartegenover als verdediging te stellen valt.

Allereerst wordt door velen de vraag gesteld, of het referendum niet misbruikt is als politiek agitatiemiddel en of in het algemeen de groote partijstrijd nu niet verplaatst wordt naar de principieele beslissing door het volk. In beide opzichten schijnt - blijkens de schrijvers - het antwoord ontkennend te kunnen luiden[1]. De loop der gebeurtenissen toont aan, dat het referendum haast nooit op deze ongewenschte wijze misbruikt is. Wat een heftige partijstrijd betreft, ook daarvan is niet veel merkbaar, doordat na een volksvotum in strijd met hetgeen de vertegenwoordiging beslist heeft, de laatste daarin geen afkeuring ziet, dus ook niet heen gaat, iets wat evenmin door de kiezers zelf verlangd wordt. Ongeregeldheden kwamen tot dusverre noch bij noch na een referendum voor. Aldus Mr. v.d. Flier in zijn dissertatie over het referendum, die aan deze beschouwing tevens toevoegt, dat ook de omstandigheid, dat het persoonlijk element bij het referendum geheel afwezig is, de gemoederen minder verhit doet zijn.

Er zullen wellicht ook bezwaren worden aangevoerd ten aanzien van de positie van de volksvertegenwoordiging. Misschien zijn er verschillende menschen, die vreezen, dat deze in het hier aangegeven stelsel tot een ondergeschikt lichaam verlaagd zal worden, doch daartegen kan men terstond aanvoeren, dat van ondergeschiktheid in zooverre al geen sprake kan wezen, aangezien ze nooit met bepaalde handelingen belast kan worden. Voorts dient men niet uit het oog te verliezen, dat er nog heel wat maatregelen en wetten tot stand zullen komen, die in de zgn. neutrale zône liggen, zoodat het volk zich daarmede natuurlijk veel minder zal behoeven te bemoeien.

1) Ik kan hier bovendien aan toevoegen zelf eenige malen de juistheid van dit ontkennend antwoord in de praktijk te hebben kunnen waarnemen.

Tenslotte moet ik er ook op wijzen, dat de niet te onderschatten belangrijke taak van de wetstechniek, van het juridische gedeelte, aan het parlement blijft opgedragen. ‘De beteekenis van het volksvotum kan geen andere zijn dan een principieel oordeel over de hoofdpunten van het ontwerp, waarbij de taak van den stemgerechtigden burger bestaat in het toetsen van de beginselen in het ontwerp neergelegd, aan eigen principes, het nagaan, of naar zijne meening groote en gemeene belangen worden gediend of geschaad.’ (Referendum en volksinitiatief in Zwitserland door J. Cort v.d. Linden).

Van sommige zijden wordt betwijfeld of de officieele voorlichting van regeeringszijde te geven over ontwerpen, welke de kiezers te beoordeelen krijgen, niet een partijdig karakter zullen dragen.

Ofschoon, zeer zeker daar, waar, gelijk in Zwitserland, een niet-politiek uitvoerend bewind zich met dezen arbeid moet belasten, de kans op partijdigheid gering is, moet erkend worden, dat zich een dergelijke situatie voor kan doen. Maar....zoo kan er anderzijds direkt gevraagd worden, is dit dan niet mogelijk in 't parlementaire stelsel? Zal daar een ontwerp steeds van alle zijden door de Regeering belicht worden, zoodat de afgevaardigden die hier hun beslissend oordeel moeten uitspreken op neutrale wijze geprepareerd zijn?

Vervolgens heet het dat de belangstelling der kiezers naar de referenda zoo gering gebleken is. In Zwitserland moge dit misschien het geval zijn, al zij er terstond op gewezen, dat b.v. aan de facultatieve referenda slechts hoogst zelden minder dan de helft der kiezers heeft deelgenomen. (Ten opzichte van 't obligatoire referendum zijn de cijfers beslist ongunstiger, maar men vergete niet, dat men hier veelal te doen heeft met Grondwetswijzigingen die gelijk onze jongste herzieningsvoorstellen slechts een zeer kleine oppositie in 't geweer roepen). In Amerika is de opkomst veel en veel beter en loopt ze meermalen tegen de 100%.

Op het moment, dat we hier om zeer gegronde redenen de stemplicht invoeren, is het bovendien een uiterst zwak argument tegen het referendum zich op het absenteïsme der kiezers te beroepen, aangezien dit bij de Kamerverkiezingen eveneens in niet geringe mate te constateeren valt.

Daar komt nog iets bij: dat overdrijving ook in dezen niet gewenscht is. Het aantal en de soort van onderwerpen waarover een volksstemming gehouden kan worden, diene niet onbeperkt te zijn. Curti, een bekend schrijver over dit onderwerp, heeft de zeer karakteristieke opmerking gemaakt, dat matiging gewenscht was, want....'man darf ein edles Ross nicht tot reiten'.

Over kwesties die de algemeene overtuiging niet raken, behoort geen referendum plaats te vinden. Ook niet over finantieele aangelegenheden, wordt er beweerd, aangezien daarbij schrielheid èn eigenbelang den doorslag zullen geven, iets wat dan in het algemeen wel als wapen tegen de volksstemming gebezigd wordt; ook hier vergeet men weer, dat precies hetzelfde bij verkiezingen gebeurt, waar degeen die het meeste belooft en het goedkoopste is, helaas, al te dikwijls de beste kans heeft.

Dan wordt het referendum afgeschilderd als een instelling, die het conservatisme in de hand werkt en men doet daarbij een beroep op Zwitserland, waar zoovele maatregelen door de volksstemming zijn tegengehouden. Tegen deze opmerking trok Mr. Cort v.d. Linden in zijn dissertatie - waaraan evenals aan die van Mr. v.d. Flier en aan hetgeen Dicey, Curti, Low enz. ten deze geschreven hebben, hier meerdere argumenten pro en en contra ontleend zijn - van leer, door er op te wijzen dat 1°. het facultatieve referendum slechts gebezigd zal worden als men goede hoop op verwerping heeft en 2°. de instelling zelf als logisch veronderstelt dat een zeker aantal ontwerpen niet geaccepteerd zullen worden. 'Wanneer een hof van cassatie wordt opgericht, kan de vernietiging van een zeker aantal vonnissen worden verwacht, en zoo ook hier, waar, behalve de gewone organen, nog een nieuw met de beslissing over de wetten wordt belast, ligt het voor de hand, dat dit laatste over een zeker percentage anders, dan de andere organen zal oordeelen' (o.c. blz. 118). Voorts wijst hij er op, dat van 1874 tot 1905 niet minder dan 262 grondwetsherzieningen, wetten en besluiten door de Bondsvergadering zijn uitgevaardigd, waarover bij referendum kan (moest) beslist worden en dat er hiervan slechts 24 door het volk zijn tegenhouden. Met het con-

servatisme dezer instelling loopt het dus nog zoo'n vaart niet.

Andere kritiek: het referendum geeft alleen gelegenheid tot aannemen of afstemmen. Hetgeen niets verkeerds in zich sluit, - dunkt me - aangezien toch het eenige doel is om uit te maken of de veronderstelling van de volksvertegenwoordigers, dat ze handelden volgens de volksovertuiging, juist is.

De motieven van een verwerping zouden niet tot uiting komen, gelijk in een parlement, na de daar gehouden debatten. Men kan hier tegen aanvoeren, dat èn in de pers èn in volksvergaderingen, meetings en dergelijken wel degelijk de publieke opinie geopenbaard zal worden. Zoodat, wanneer een ontwerp om bepaalde onderdeelen wordt afgekeurd, het parlement door de noodige wijzigingen aan te brengen, een tweede maal naar alle waarschijnlijkheid meer succes zal behalen.

De volkswil kan geforceerd worden - aldus een ander bezwaar - doordat aan ontwerpen, welke op de volksgunst staat kunnen maken, kalm minder geliefde voorstellen vastgekoppeld zouden worden. (bv. invoering van algemeen kiesrecht en gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs). Dergelijke manipulaties zijn makkelijk te voorkomen, door dit uitdrukkelijk te verbieden in de bepalingen welke eenmaal het referendum zullen invoeren òf door den kiezers gelegenheid te geven, splitsing te vragen.

Dat er meer gevaar voor demagogie zou bestaan, waardoor de volksstemming onzuiver zou werken, dan bij verkiezingen over personen, valt, meen ik, te betwijfelen. Hoe makkelijk is 't daarbij niet valsche verwachtingen voor te spiegelen en schoone phantasiebeelden te ontwerpen!

Ziet daar in vluchtige trekken een reeks van bezwaren, en van evenveel weerleggingen daarvan, geschetst.

Indien niets meer helpt, dan komt men tenslotte nog steeds met een tweetal kritische opmerkingen aan, die de deur moeten dicht doen.

Wat voor Zwitserland misschien goed kan zijn, dank zij de historische ontwikkeling en den aard van het volk, gaat voor andere landen nog niet op, zoodat zij 't hier besproken instituut niet kunnen invoeren.

Het volgende zij hier tegen ingebracht. Juist de loop van

zaken is het die er op wijst dat wij ook hier naar het referendum toegaan: of nu langs anderen weg, dan in Zwitserland de volksstemming ingang zal vinden, is een kwestie van vrijwel geen beteekenis. En wat den aard van de Nederlandsche natie betreft, deze is geschikt bleken voor het parlementaire stelsel, zoodat het zeer waarschijnlijk genoemd mag worden, dat hij ook voor het referendum deugdelijke eigenschappen vertoont. Dicey heeft in een schitterend artikel in de Quarterly Review in 1910 glashelder aangetoond dat de Zwitsersche staatsvorm ook in Engeland kan en moest doordringen. Waar Engeland en Nederland in dezen volkomen gelijk staan, mag ik me tenslotte in dezen wel op een gezagvolle stem als die van Dicey beroepen.

Last not least heet het, dat het volk niet ontwikkeld genoeg is om over allerlei speciale kwesties een oordeel uit te spreken.

Wèl acht men de kiezers rijp voor het algemeen kiesrecht, wel kent men hun genoeg verstand toe om hun de veel moeilijkere taak op te dragen eens in de vier jaar niet alleen ten opzichte van personen, maar ook ten aanzien van een reeks vraagstukken van staatsrechtelijken, finantieelen en socialen aard te oordeelen, zonder dat ze zelfs veelal die vraagstukken in concreten vorm, nl. in wetsontwerpen, voor oogen zien. Aan kiezers, die men voor dit moeilijke werk rijp acht, kan men gerust de bevoegdheid toekennen, om - wat heel wat gemakkelijker is - over een bepaalden maatregel in concreto hun stem uit te brengen.

Een speciaal voordeel voor ons land kan het Referendum nog met zich meebrengen, doordat dan een Eerste Kamer, die zou moeten nagaan of de besluiten der Tweede Kamer wel in overeenstemming zijn met de volksovertuiging, overbodig ware, want geen beter toetsingsmiddel hiervoor, dan....juist het referendum. Een ander voordeel kan het referendum nog bieden, wanneer men eens te doen kreeg met een Premier, die zoo'n slaafsche parlementaire meerderheid achter zich had, dat deze 4 jaar lang een bewind zou dulden, ook al handelde de Minister-President in strijd met den volkswil. In zoo'n geval, zou het referendum alleen in den weg kunnen komen, aangezien daardoor het volk geregeld zal vermogen te spreken.

In hoeverre of er intusschen hier te lande bij niet-homogene

kabinetten toch nog van een Premier sprake zal zijn, moet men afwachten.

En thans mijne conclusie.

Er zijn er nog heel wat, zoowel in ons land, als daarbuiten[1)], die een groote angst koesteren voor 'n toekomst, waarin het parlementaire stelsel van heden niet meer zou heerschen. ‘Een gevaarvolle toekomst’ zoo heeft ‘de Fakkel’ het genoemd, toen ze met ijzing schreef over Cort's afwijkend kabinet[2)]. En dat artikel werd dan ook beëindigd met den wensch dat een normaal parlementair ministerie, met een homogene meerderheid weer spoedig ons ten deel zal vallen. Tegen een dergelijk angstig conservatisme zou ik bescheidenlijk willen opmerken, dat 'k meen, dat alles er op wijst - en ik trachtte dit in het bovenstaande aan te toonen - dat we onverbiddelijk den weg van het referendum opgaan. Wanneer het tijdstip gekomen is om het stelsel in onze grondwet vast te leggen is een kwestie louter van appreciatie.

Het is best mogelijk, al neemt de waarschijnlijkheid ten dezen zeker niet toe, dat we nog verschillende politieke kabinetten als van ouds zullen krijgen en dat we niet ineens van Cort over zullen gaan tot het referendum. Wie echter eens een blik terugslaat in onze parlementaire geschiedenis zal daarin zien, hoe noch de hervormingen van '40, noch die van '48, noch die van '68 zonder slag of stoot hebben plaats gehad. Ook toen waren er te vinden, die beweerden dat alles bij het oude moest blijven en die zich met hand en tand tegen het komende nieuwe wilden verzetten. Doch tevergeefs. De natuur is sterker dan de mensch. Wie de merkwaardige studie van Prof. Dr. R. Kjellen in het ‘Zeitschrift für Politik[2)]’ over het ‘Versuch eines natürlichen Systems der

1) Hier zij even aangestipt, dat men behalve in Zwitserland en in verschillende staten van Noord-Amerika ook in Australië het referendum kent. Er zij bovendien nog gewezen op het - m.i. goede - voorbeeld door Denemarken onlangs geboden, toen daar overde verkoop der West-Indische koloniën door 't volk bij referendum beslist werd, ofschoon de Deensche Grondwet dit instituut niet kent!
Men wilde de kiezers alleen over dit punt een uitspraak laten doen, iets wat bij een gewone verkiezing niet wel doenlijk werd geacht.

2) Jaargang 1916.

2) Jaargang 1916.

Staatsformen' heeft nagegaan, zal tot de conclusie komen dat, gelijk de monocratie vervangen werd door het constitutionalisme en gelijk op dit stelsel het parlementarisme volgde, nu ook dat plaats zal moeten maken voor de directe volkswetgeving, wanneer men zoo het Zwitsersche systeem zou mogen betitelen.

Dat de omstandigheid, dat bij ons de kroon inzake wetgeving het laatste woord heeft, het referendum gelijk hier beschreven, onmogelijk maakt, lijkt mij niet juist.

Ook nu heeft de kroon zich te richten naar hetgeen de volksvertegenwoordiging wil; of naar het volk, wanneer het parlement in strijd met de rechtsovertuiging der kiezers te werk gaat. Maar een *eigen* weg kan de kroon nooit gaan; zij zou zich in dat geval schuldig maken aan een grove overtreding van alle - zij het dan ook ongeschreven - beginselen van Nederlandsch constitutioneel recht. De fictieve bevoegdheid van de kroon in dezen, mag men dus niet als een bezwaar opwerpen tegen de invoering van het volksvotum.

Doel mijner studie was aan te toonen, dat we van het parlementaire stelsel naar de direkte volkswetgeving gaan. Vandaar, dat ik meen op het jus constituendum niet te behoeven in te gaan; vandaar ook, dat ik slechts in het kort de voor- en nadeelen van de instelling zelve besprak. Wanneer hierbij mijn conclusie gunstig luidt, geschiedt dit met zekere aarzeling, nu ik het waag daarmee te bestrijden hetgeen vijfentwintig jaar vroeger door den Leidschen hoogleeraar Buys ten dezen opzichte beweerd werd. Toen door de indiening van de kiesrechtontwerpen Tak v. Poortvliet, het algemeen kiesrecht in het zicht kwam, vestigde Prof. Buys zijn aandacht op het Referendum, dat hij 'Aan gene zijde van het algemeen stemrecht'[1] zag liggen. Op grond van tal van argumenten hierboven vermeld, en ook bestreden, waartoe ik steun zocht in hetgeen Curti, Dicey, Low en Lowell hiertegen beweerd hebben, luidde het oordeel van den toenmaligen Leidschen hoogleeraar in het staatsrecht afkeurend. Mijn aarzeling om nu het tegenovergestelde standpunt in te nemen kan ik tenslotte slechts overwinnen door de gedachte, dat sinds Buys zijn artikel schreef, veel veranderd is.

1) Studiën over Staatkunde en Staatsrecht II, blz. 352 en vlgg.

Zooveel zelfs, dat ik mij thans ter staving mijner beweringen kan beroepen op hem, die op het oogenblik de plaats van Buys inneemt. Prof. Krabbe heeft zich in 1906 in een Gidsartikel over ‘De heerschappij der Grondwet’ niet alleen een warm voorstander van het referendum betoond, maar hij constateerde daarbij ook dat zich ‘een zwenking naar de rechtstreeksche volksregeering voltrokken’ had, dat ‘in rudimentaire en ongeorganiseerde gestalte, het volksinitiatief voor den dag’ kwam en ten slotte dat ‘de invoering van het referendum gansch en al in de lijn dier (door hem aangetoonde) evolutie ligt’, zoodat ‘onze politieke instellingen, zooals die door wet en gewoonterecht zich hebben ontwikkeld, voor 't opnemen van het referendum rijp zijn.’

Tal van omstandigheden zullen onze politieke partijen er toe brengen haar programma's binnenkort grondig te herzien en te verfrisschen. Tot op heden voeren alleen de socialisten het referendum als eisch in hun vaandel. Daarbuiten mogen enkelingen, zooals Prof. v. Hamel[1)] en Jhr. de Savornin Lohman[2)],

1) Ik wijs hier o.a. op hetgeen dit kamerlid over deze kwestie in het parlement in het midden heeft gebracht.
Bij de Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1918 wees de heer v. Hamel er op, dat ‘de ware, gezonde democratie [berust] op de individueele verantwoordelijke deelneming van vele geschikten aan het bestier der publieke zaken’. Volgens hem komt ‘zoodra het algemeen stemrecht tot stand is gebracht....direct verdere groei van het staatswezen, ook buiten den parlementairen regeeringsvorm om, aan de orde.’ Uit diezelfde rede, waarin deze afgevaardigde constateerde: ‘de albeheerschende parlementaire regeeringsvorm blijkt geen eindpunt’, wil ik nog een belangrijk citaat geven. Volgens Prof. v. Hamel is met het algemeen stemrecht ‘het laatste woord niet gezegd, en....[moeten] nog andere vormen van medezeggingschap der burgers de werkelijke verantwoordelijke democratie, den werkelijken actieven volkswil tot bloei brengen. Uitbreiding en specialiseering van het zelfbestuur, vermeerdering van representatieve lichamen voor bijzondere takken van dienst,....eerlang ook deelneming van den burger aan beproefde vormen van rechtspraak, recht van publieke aanbeveling van bepaalde ambtsbenoemingen, *en referendum*, het zijn alle zaken, die in die verdere ontwikkeling liggen.’
Decentralisatie van wetgeving en Referendum gaan hier hand in hand. Zoo kon het ook niet anders, of Prof. Krabbe, welke een vurig voorstander is van die decentralisatie (‘De Moderne Staatsidee’ blz. 131 en vlgg.) moest, juist om de rechtsovertuiging van het volk te peilen de wenschelijkheid van het Referendum erkennen. (‘Het Rechtsgezag’ blz. 77).
2) ....‘deze ontwerpen komen ook voor de kiezers en worden onderworpen aan een referendum, waarover ik mij verheug. Ik weet wel, dat dit voor sommige leden dezer kamer een horreur is, maar het referendum is een instelling, die mij zeer bekoort.’ (Handel. Tw. K. 1916-'17, blz. 139).

voorstanders van dit instituut zijn: niet een der burgerpartijen aanvaardde het tot dusverre als principieel desideratum. Willen zij niet door de ontwikkeling der gebeurtenissen achterhaald worden, dan is het tijd het referendum in de ‘verlanglijsten’ op te nemen. Dat wij met rassche schreden in die richting gaan, trachtte ik te bewijzen. En dat deze gang van zaken zeer zeker een bijzonder goede zijde biedt acht ik niet twijfelachtig, aangezien, naar het mij voorkomt, de fouten van onzen huidigen staatsvorm zoodoende in vele opzichten vermeden kunnen worden.

‘Het wezen van een *goed* bestuur toont zich allereerst hierin, dat de bekwaamste regeerders de gelegenheid verkrijgen hun kracht en talent in 's lands belang aan te wenden. *Demokratisch* is het, wanneer het geschiedt doordat over de beginselen van bestuur het volk zich vooraf, tijdens de toepassing en ook nog daarna volledig en vrij kan uitspreken; zoowel direkt als door zijn vertegenwoordigers’ - aldus Prof. de Vooys in de Beweging van Februari 1917. Deze kundige organisator erkent dus ook het voordeel, dat het referendum, de direkte volksuitspraak, met zich meebrengt.

Het is echter niet alleen een voordeel, maar ook een recht. Een recht, omdat waar steeds meer van elken burger gevorderd wordt in het belang van den staat, hij van zijn kant de gelegenheid moet hebben in zoo ruim mogelijke mate aan het staatsbestuur deel te nemen. Tegenhouden kan men de verwezenlijking van dit recht niet: wij worden als vanzelf in die richting gedreven. Maar het geven van een duw in de goede richting, het makkelijker doen doordringen van dit recht, zal wellicht in vele opzichten onze samenleving tot heil strekken.

Lezing en herdenking
Door
P.N. van Eyck

IX

Hersenen en Cultuur, door Prof. Dr. L. Bolk. (Amsterdam, Scheltema en Holkema's Boekhandel, 1918). De vraag naar het verband tusschen massa en functie der menschelijke hersenen heeft Professor Bolk tot een onderzoek geleid welks uitkomsten bij uitstek verblijdend zijn. Leert de heerschende meening, op grond van waarneming bij belangrijke persoonlijkheden, van analogie met andere organen, en van het ontwikkelingskundig motief, dat ook bij de hersenen de massa van het orgaan evenredig is aan de intensiteit van zijn functie, de Amsterdamsche hoogleeraar verdedigt de geheel afwijkende hypothese dat voor hem ‘deze zoo logisch schijnende verhouding tusschen massa en functie niet bestaat, en dat *in dit geval* (de cursieveering is van mij) de betrekking tusschen vorm en verrichting principieel verschilt van die bij de overige organen.’ Reeds het stellen van dit probleem, ik wil het dadelijk opmerken, dwingt noodzakelijk tot het stellen van nog een aantal andere problemen, wier oplossing, als gevolg van de oorspronkelijke die Prof. Bolk ons te lezen gaf, ons beseffen doet hoezeer na lange tijd van verwijdering de biologische hypothese aangaande het menschelijk leven wederom nadert tot wat voor het waarachtig wijsgeerige, dichterlijke, religieuse denken altijd onomstootelijke waarheden waren.

Het is hier de plaats niet om Prof. Bolks betoog tot in onderdeelen te volgen, - slechts het belangrijkste wil ik in mijn bespreking vermelden. In de eerste plaats dit: ‘dat de twee

beginselen die men uit algemeen biologisch standpunt voor de verklaring der progressieve ontwikkeling van een orgaan in toepassing kan brengen, de Lamarckistische en de Darwinistische, op verschillende gronden ten aanzien der menschelijke hersenen onhoudbaar worden bevonden.' Dat wil zeggen dat voor hen noch - het principe van Lamarck - 'de vermeerderde oefening de prikkel geweest zou zijn waardoor zij allengs, langs de aaneengesloten rij van opeenvolgende generaties, in de loop der tijden vergroot zijn,' noch - het principe van Darwin - onder invloed der natuurlijke of geslachtelijke teeltkeus hun hoogere begaafdheid het gevolg zou zijn van de strijd om het bestaan, waardoor de sterkeren en meer bevoorrechten ten koste van de zwakkeren en minder begaafden zich konden handhaven. Onhoudbaar bevonden; niet in die zin dat het Lamarckistisch en Darwinistisch beginsel daardoor haar biologische beteekenis geheel verliezen, maar zóó dat zij die enkel en alleen ten aanzien van de mensch en zijn wordingsgeschiedenis kwijt gaan. Dit is het eerste zeer interessante resultaat dat Prof. Bolk op morphologische, physiologische, psychologische en cultuur-historische gronden tracht aannemelijk te maken.

Twee vragen doen zich nu voor: 'ten eerste komen wij voor de opgave te staan om een ander beginsel te volgen dat de evolutie van een orgaan verklaart, en ten tweede stelt zij ons opnieuw voor het aloude probleem der afhankelijkheid van vorm en verrichting ten opzichte van elkaar.' Ik ga voor het oogenblik de beantwoording van de tweede vraag, welke-Prof. Bolk aan die van de eerste laat voorafgaan, voorbij en begint met zijn oplossing van de eerste vraag. Ook hier tast de schrijver een bekend 'verschijnsel' aan. Een verschijnsel tot voor korte tijd zóó algemeen erkend, dat men het de naam van grondwet gegeven, het in navolging van Haeckel de biogenetische grondwet genoemd heeft. Tegen het grondwettelijk karakter dezer, natuurwet geheeten, hypothese, laat prof. Bolk een gansche slagorde van argumenten oprukken. Ook die echter laat ik terzijde om mij tot de gevolgtrekkingen te bepalen. Deze - men leest hen op bladzijde 48 en volgende - worden uitgedrukt in de geheel nieuwe hypothese van een 'inwendige ontwikkelingsfactor die, bij de menschapen in beginsel reeds werkzaam, bij den mensch

zijn volle kracht ontplooit.' Dit beteekent: de mensch is wat hij is niet, gelijk Darwin, Lamarck, Haeckel en hun ontelbare volgelingen meenden, door de werking van factoren die van buiten af in de ontwikkelingsgang ingegrepen hebben, maar dankt zijn wezen aan een inwendige factor. Zoo wordt zijn ontwikkelingsgang dus teleologisch bepaald gedacht en de onmiddellijke gevolgtrekking uit deze teleologische bepaaldheid vinden wij dan ook kort daarna door prof. Bolk uiteengezet. 'Nu ben ik mij zeer wel bewust,' schrijft hij, 'dat ik met de boven getrokken conclusie op zeer glad en gevaarlijk terrein gekomen ben. Want ik stel mij toch bloot aan de opmerking, dat ik met de invoering van een inwendigen, in het organisme zelve gelegen ontwikkelingsfactor, die het voorkomen en de vormveranderingen der diervormen in den loop der tijden mede beheerscht zou hebben, de evolutiegang als iets a priori gedetermineerds, iets als van binnen uit gegeven zal moeten beschouwen. Elke nieuwe vorm zou dan tot zeker hoogte zijn een vorm-noodwendigheid, ontstaan door de actie van dien, de evolutie regelenden en beheerschenden, in het organisme wonenden factor. De opmerking is juist, maar ik wijk voor deze consequentie niet terug. Bij ons nog zoo volslagen gebrek aan kennis van wat eigenlijk het wezen van het leven is, moeten wij de mogelijkheid plaats geven, dat een der eigenschappen van het leven is, vorm-evolutie *langs bepaalde banen, die gedetermineerd zijn, door een aan het leven inherente eigenschap*, dat dus de evolutie in, en van *het organische rijk in zijn geheel* (deze cursieveeringen zijn weder van mij) zich ontwikkeld heeft, zooals een organisme groeit, op grond van de leidende krachten die in de kiemcel besloten zijn. Dat dus evolutie voor het organische rijk was en is, wat voor een enkel organisme groei is. Dat beteekent een evolutie als actie, naast vormveranderingsverschijnselen ten gevolge van aanpassing of selectie als een door reactie. Op den grondslag van aanpassing of selectie, kan de evolutie niet anders zijn dan een resultaat, terwijl ik voor mij er liever iets principieels in zie. In zijn uiterste consequentie toegepast moet dit standpunt voeren tot de meening dat in het laagste, of laat ik het maar aanduiden als oer-organisme, reeds de noodzakelijkheid besloten lag der menschwording, die

met even groote zekerheid in de loop der tijden daaruit volgen moest, als uit een bevruchte dierlijke eicel een volwassen dier als eindstadium van den ontwikkelingsgang ontstaat' (blz. 49).

Het is duidelijk wat hiermede gezegd wordt: het ontstaan, dat is dus tevens het wezen van de mensch wordt aan het toeval, waaraan de biologie van de laatste helft der negentiende eeuw het toeschreef, ontnomen en op de noodzaak overgedragen. De evolutiegedachte moge haar betrekkelijke waarde behouden, zij blijkt aan onverwrikbare wetten gebonden en in de eerste kiemcel is niet alleen de eeuwige mogelijkheid, maar zelts de eeuwige noodzaak van de mensch gegeven. De andere primaten *konden* niet meer worden dan zij zijn, omdat die eeuwige mogelijkheid in hen ontbrak, de mensch *moest* worden wat hij is, omdat zijn evolutiegang 'a priori' gedetermineerd was, omdat - want dit kan niets anders beteekenen - de wereldorde hem behoefde en hem ter vervulling dier behoefte geschapen heeft. Met deze gedachten staan wij in het midden van het wijsgeerig denken. Het is niet mogelijk om, al of niet op grond van wetenschappelijke experimenten, een dergelijke eeuwige noodzaak te aanvaarden, zonder hem over al wat bestaat uit te breiden, zonder daarna te vragen waardoor en waarom die noodzaak der natuur is ingeschapen. Ik wijs, wat die uitbreiding betreft, op de merkwaardige evenwijdigheid met sommige philosophische stelsels, die de uitwerking van Prof. Bolks hypothese voor de biologie ten gevolge heeft, met de leer der Stoa o.a., volgens welke de godheid, in haar zelfverwerkelijking tot de kosmos, door de verschillende spanningsgraden van haar pneuma van het anorganische opstijgt tot het organische, tot de planten eerst, de redelooze dieren dan, tot de redelijke mensch ten slotte, in wie de kosmische god, de logos, zijn voleindiging bereikt; of met die van Schopenhauer, welke de gansche natuur als, met die der Stoa overeenkomstige, 'Objektivationsstufen' van de eene, in haar tot verschijning komende Wil beschouwt. Maar bovenal verkrijgt ons hédendaagsche denken in de uitkomsten van het moderne biologische onderzoek voor een felle vijand een onverwachte bondgenoot. Want blijft de *wording* van de mensch in haar volle omvang aan de oorzakelijkheid der evolutie overgelaten, in zijn eeuwige

bestemming en bepaling als mensch juist vindt de oorzakelijkheid zelf haar Wet, waaraan zij te gehoorzamen heeft. Juist in dat kenmerk dat de mensch tot mensch maakt, zijn geestelijkheid, is hij de vrije gebieder der natuurlijke causaliteit, en in die zelfde geestelijkheid waarin zijn onderscheiding, de noodzaak van zijn bestaan tot voleindiging van het Al, gelegen is, ligt voor haar tevens, en noodzakelijk, de mogelijkheid om in het aan de causale wording onttogen eeuwige Zijn tot aanschouwing van zijn eigen zin en wezen, de zin en het wezen van de gansche kosmos te komen.

Het spreekt wel van zelf dat Prof. Bolks verdere afleidingen met de aard der reeds vermelde in nauw verband staan. Ik bedoel zijn straks terzijde gelaten oplossing van het tweede, vóór het eerste behandelde probleem. ‘Omtrent de vraag of in den vorm iets principieels is belichaamd, dan wel of de vorm een resultaat is, wil ik met de opmerking volstaan, dat voor mij het leven niet is eenvoudig een gecompliceerd physisch-chemisch proces, maar een verschijnsel sui generis. Met de levensprocessen zijn physische en chemische verschijnselen verbonden. Maar wanneer men op grond van begeleidingsverschijnselen, die met onze aan chemie en physica ontleende methoden en maatstaven te waardeeren en te meten zijn, het leven zelve nu ook als een physischchemisch verschijnsel beschouwt, dan doet men m.i. volkomen hetzelfde, als wanneer men op grond der begeleidingsverschijnselen, die met een electrische ontlading gepaard gaan, electriciteit zou definieeren als geluidgevend licht, of lichtgevend geluid. Maar de nauwkeurigste metingen omtrent de intensiteit van licht en geluid bij een ontlading, brengen ons geen stap nader tot de kennis van het wezen van de electriciteit zelve. - En zoo ook het leven. Het leven is voor mij niet een stof-eigenschap maar een vormeigenschap. De zoo geliefde uitdrukkingen als: levend molecule, levensmolecule of levende stof zijn mij een contradictio in adjecto. Wij zijn zoo gewoon in onze laboratoria te trachten in te dringen in de geheimen van het leven, door vergrootglazen aan te wenden, waardoor wij het leven in zijn verschijnselen begrensd zien tot aldoor kleiner en kleiner massa. Dit werkt op den duur misleidend, want het houdt het ideaal levendig, dat het ons mogelijk wordt de grens te naderen van een stoffelijke levens-eenheid’. (blz. 22).

Het is begrijpelijk dat de schrijver dezer zinnen voor de werkingen van het onderbewuste de grootste eerbied betoont, het kenmerk van 's menschen hoogere begaafdheid (‘misschien’) uitsluitend gegeven acht door de intuïtie en de daaraan direkt verwante genialiteit, en het eerste hoofdstuk van een werk over de historische ontwikkeling van de menschelijke geest wil zien aanvangen met de woorden: ‘In den beginne was het Genie.’ ‘Is dan,’ vraagt hij hen die de mensch een product van zijn eigen strijd om het bestaan noemen, ‘is dan genialiteit, is begaafdheid, is zedelijkheid de ordonnantie volgens welke het gebouw der maatschappelijke samenleving is opgetrokken, of zijn ook thans nog niet eigenbelang en brute kracht de karyatiden die dit gebouw dragen?’ (blz. 11). Het woord zedelijkheid trekt hier nog afzonderlijk de aandacht. Ook in de aanwezigheid van het zedelijk bewustzijn ziet Prof. Bolk een argument tegen zijn tegenstanders. ‘Nooit of te nimmer,’ zegt hij op blz. 7, ‘zou die strijd in den vorm waarin hij werkelijk in de natuur gestreden wordt, de menschheid tot moreel inzicht, tot zedelijk bewustzijn hebben kunnen voeren.’ En zoo hij zich hier de vijand toont van hen die de oorsprong der zedelijkheid in de nuttigheid zoeken, dan staat het vast dat hij dat niet enkel doet omdat een andere oorsprong zijn gemoed meer bevredigt, maar wel degelijk omdat zijn afleidingen uit het resultaat zijner wetenschappelijke onderzoekingen hem noodzakelijk tot al deze gedachten brengen moesten.

Prof. Bolk is een geleerde, een man die op grond zijner resultaten van experimenteel onderzoek een hypothese opstelt en haar dan vooral niet als meer dan enkel een hypothese wil aanschouwd zien. Hij bezit die wetenschappelijke, gewetensvolle voorzichtigheid die niet spoedig de waarschijnlijkheid tot zekerheid verheft. Een fout echter begaat hij wanneer hij diezelfde voorzichtigheid in haar onstellige gevolgen tot universeel dogma, tot essentieele eisch van het leven verheft. ‘Er zijn geen levenseenheden,’ zegt hij eerst, ‘het leven is een vorm-eigenschap, en als men het wezen van den vorm gaat ontleden, dan komt men tot deze beide grondeigenschappen: de vorm is individueel en momentaneel. Elke vorm is een phenomeen, zooals er nog nimmer een was, zooals er ook nimmer meer een zijn zal; elke vorm heeft slechts

een ondeelbaar oogenblik bestaan, want hij leeft, en leven is een ononderbroken vormverandering. Die komt, is een andere dan die gaat, die overlegt is een ander dan die handelt, die hoort is een ander dan die antwoordt. Gij, zooals gij op dit oogenblik hier nederzit, zijt anderen dan die zoo straks den drempel van deze halle overschreden hebben, en gij zult weer reeds anderen zijn, nog voordat de klank van dit mijn woord zal zijn verstorven. Dáárin juist manifesteert zich het leven, dat het elk volgend oogenblik anders is. Hoe zullen wij dan dit verschijnsel met onze op stabiliteit berustende en op tijdduur geijkte methoden in zijn wezen willen benaderen?' En verder: 'Alleen de verscheidenheid der vormen is een resultaat, maar de levensvorm in abstracten zin, gedacht als het substraat waaraan de elementaire levensfuncties zijn gebonden, is mij een element van het heelal, de manifestatie van een universeele primairkracht. Noem dit panbiotisme, maar verdenk mij niet, dit als een verklaring te willen geven van de grondproblemen van het leven, waar ik zelf de overtuiging heb, dat zulk een beschouwing niet meer is, dan de bevrediging van mijn persoonlijk causaliteitsgevoel. En tot iets meer dan dit laatste, kan en wil toch ook de zelfstandig denkende mensch nimmer geraken. Want zijn overtuiging is deze. Elke vorm waarin het leven zich hult, draagt den stempel der individualiteit, dus moet ook elke uiting van het leven, vanaf de eenvoudigste reactie bij het laagste organisme tot aan de meest ingewikkelde gedachtenconstructie van het hoogst georganiseerde wezen, en dus ook diens grondbeschouwingen omtrent de levensproblemen, evenzeer den stempel der individualiteit dragen. Zij kunnen daarom slechts waarde hebben voor den eenling' (blz. 22 en 24). Beide uitlatingen zijn karakteristiek voor de wijze waarop een op bepaalde gebieden voortreffelijke eigenschap door overspanning van haar beteekenis en door uitbreiding buiten haar grenzen een zwakheid wordt. Juist hij die de evolutiegang a priori gedetermineerd noemt en aan de natuur het scheppen van de mensch als een onontkoombare noodzaak opgelegd denkt, moest hier tot het inzicht komen, dat deze aprio. ristische determinatie niet op die individueele menschen maar op *de* mensch doelt, en dat juist deze aprioristische gedetermineerdheid de weerlegging bevat van zijn meening dat *omdat* elke

vorm waarin het leven zich hult individueel is en ook elke uiting van het leven de stempel der individualiteit draagt, dat zij dan *daarom* slechts waarde heeft voor den eenling. Hij spreekt van phenomenen, dat is van verschijningsvormen. Verschijningsvormen waarvan? Zeer zeker is iedere vorm individueel bepaald, is zelfs deze individualiteit in de grootst mogelijke volkomenheid van haar wezen en haar voortbrengselen de eenige maat voor de begaafdheid van de mensch, maar wanneer het waar is, - het is ons vaste weten en diepste geloot - dat de mensch in zijn specifieke menschelijkheid, zijn geestelijkheid, zijn bestaansreden in de kosmos bezit, die geestelijkheid allen gemeen en ons eenige aan alle causaliteit onttogen, alle causaliteit beheerschende bezit is, dan vinden wij in die geestelijkheid de oordeelen die méér dan individueele meeningen, die algemeene en onwrikbare geldigheden zijn, dan leiden wij uit haar, die het wezen van ons menschelijk bewustzijn is, niet wisselende beginselen, maar de eeuwige wetten van denken en handelen, van daad en droomen af, waaraan geen uit individueele beperktheid voortgekomen twijfel, of ongeloof, of onwetendheid iets vermag te veranderen. Aan die wetten gehoorzamend, weten wij dat wij gehoorzamen aan de wil van wie of van wat ons tot onze menschelijkheid ordonneerde, de kosmos zelf die wij in ons dragen, die wij niet alleen zijn maar als de zichtbare wereld buiten ons stellen en die in ons tot zelfbewustzijn, en in zijn zelfbewustzijn tot zelfbezit moet komen. Als zuiver natuurwetenschappelijk geleerde heeft Prof. Bolk volkomen gelijk wanneer hij zegt dat elke vorm een phenomeen is, zooals er nimmer een was en nimmer een zijn zal. Hij doet niets anders als de oude stelling van Herakleitos herhalen, die (het is gemakkelijk een gedachte te bepalen door haar aan inhoudsvolle namen uit het verleden vast te leggen) als hij, de wereld a priori - door den logos - gedetermineerd dacht, en dan nochtans leerend dat men dezelfde rivier niet tweemaal als dezelfde mensch kan ingaan, daarmede de volstrekte onmogelijkheid uitsprak om één ding ter wereld als een eenige, innige bestendigheid te kénnen. Maar wanneer hij deze gedachte doet gelden voor heel ons leven, voor al ons denken en gelooven, dan geeft hij zijn voornaamste verovering weder prijs. Dan geraakt

hij in strijd met zijn eigen analogie van het individueele organisme (dat *een* mensch kent) en het organische rijk (dat *de* mensch kent), en op die wijze met zijn eigen hypothese van de a prioristische determinatie van des menschen ontwikkelingsgang. Hij weerlegt dan tegelijk zijn stelling van een méér dan ind ividueel geldig, en dáárom voor de gemeenschap vruchtbaar zedelijk bewustzijn dat, zoo min als algemeen geldige kennis, in eenige aan de causaliteit onderworpen verschijningsvorm, dat enkel in de vrije, aan de causaliteit *opgelegde* idee te vinden is. Hij vernietigt zijn hooge waardeering der genialiteit die immers niets anders als de door alle causale verband heen brekende autonome geestelijkheid onzer eeuwige menschelijkheid is, en dáárom onze richter, onze ziener en onze profeet. Ik geloof, zooals ik zeide, dat enkel zijn gewetensvolle gereserveerdheid als geleerde Prof. Bolk verleid heeft, aan de noodzakelijke gevolgtrekkingen van zijn eigen werk op deze wijze alle vastheid te ontnemen. Wij, zijn lezers, op zijn wetenschappelijk gebied leeken, handelen volmaakt tegenovergesteld. Overtuigd van de onvoorwaardelijke waarheid onzer ééne zekerheid, die niet alleen een geloof maar ook een weten is, zijn wij, in onze tevredenheid over de toenadering van een der exacte wetenschappen, en verblijd door de verrassende uitkomsten van het biologisch onderzoek, geneigd ons weten en gelooven op de uit die resultaten gewonnen hypothesen over te dragen, en haar hypothetische mogelijkheid of waarschijnlijkheid tot een onomstootelijke zekerheid te maken. Gegeven onze overtuiging, denken wij bij het lezen van Prof. Bolks geschrift: wat zóó de wetenschappelijke bevestiging van onze gedachten is, dat *kan* niet anders als in zijn hoofdtrekken de waarheid zijn, - maar verwonderen ons dan als wij hem, die ons in zijn afleidingen over genialiteit en zedelijkheid zoo nabij komt, in een voorzichtigheid bevangen zien, die in den geleerde ongetwijfeld prijzenswaard is, maar hem als denker de ontkenner maakt van die zelfde zekerheid van wetenschap, die mede uit de resultaten van zijn eigen onderzoek onmiddellijk voortvloeit en door een deel zijner meeningen als noodzakelijk gesteld wordt.

Het einde
Door
Jacob Israël de Haan

Ik ben een Mensch: niets is mij vreemd gebleven
Van al wat menschlijk is aan kans en keer.
Met meer drift heb ik mijn daden voldreven
Dan één drijver, en meer leed mijn hart zeer.

Want ongetucht togen mijn straffe daden
Door de dagen tot onbesomde buit.
En langs zoovele schoone en schuwe paden
Zwierven mijn droomen in de na-nacht uit.

En thans. Het eind van daden en van droomen?
In 't oude Hof heb ik mijn graf gekocht
Waar het graf bloeit van mijne vrome Moeder.

Zij liggen daar: de trouwen en de vromen,
Waar ik rusten wil van tuchtloozen tocht:
Ach, één is het deel van Droomer en Woeder.

Zonsondergang
Door
Maurits Uyldert

Ik scheur de bloedend rode ranken open,
Het warnet der lianen, en ik schouw:
In wijde hemel-nis, door goud bedropen,
Hoog aan den einder, staat een slanke vrouw.

Zij staat doodstil, omrankt door rode rozen,
Hoog aan den einder in het hemels licht:
De gloeden van de bloemen doen haar blozen,
Zij houdt op mij haar strakke blik gericht.

Heur gouden haren stralen, glansen, flonkren,
Heur naakte blankheid gloeit gelijk een roos:
Ik voel mijn ziel in zwoel verlangen donkren
En tot haar opgestuwd als in een hoos.

Ik hoor haar onbewogen lippen fluisteren
En zachtjes zingen wat mijn hart zich droomt,
En al mijn zinnen hunkeren en luisteren
Naar 't zoet geluid dat uit haar adem stroomt.

Zij zingt van helle en bovenaardse vreugden,
Zij zingt van liefde, zij, nabij en ver,
Zij fluistert namen die uit dromen heugden,
Dromen, verschoten, zoals ster na ster.

Ik sluit mijn ogen want ik weet haar sterven
En buig mij schreiend naar het weke gras:
Ik weet dat wie haar ziet nog ver moet zwerven
Voordat hij weervindt wie hij eenmaal was....

En als ik weer mijn dorstig oog wil weiden
En nog voor 't laatst wil laven aan haar gloed
Straalt uit de donkre blauwe hemel-heide
Mij 't bloesemend gesternte tegemoet.

De schaduw
Door
Albert Verwey

Gij weet wel dat ik dit begeer
En geen ding meer:
Mij uiten.
Ik kan de volheid die ik ben,
De wereld die ik in mij ken,
Voor andren niet versluiten.

Een aandrift doet mij als een bron
Van nacht naar zon
Verstroomen.
Mijn golf als zij aan 't licht zich paart
Schijnt meest mij om de spiegling waard
Die lijfloos is als droomen.

Ik ken er u, gij kent er mij,
Gebonden, vrij
Bewegend.
En iedre trilling wederzijds
Wordt, eer ze sterven kan, bereids
Met weertrilling bejegend.

Toch blijft uw lichaam, blijft mijn diep,
Hoe luide 't riep
Of straalde,
Bij elk in ongedeeld bezit,
En niemand die het lot verbidt
Dat zóó zijn erf ompaalde.

Wij spreken van ons eigen uit
Het woord dat duidt
En teekent,
Maar 't blijft ons eigen en wordt stom
Voor wie zijn beelding als een som
Van pond tot penning rekent.

Als schaduw die op witte muur
Verborgen vuur
Doet kaatsen
Van voorwerp dat verborgen blijft,
Zóó wat uit uwe en mijn ziel drijft
Naar zon-beschenen plaatsen.

Politieke aanteekeningen

De zware slag die ons land is toegebracht door het in gebruik nemen van een overwegend deel der Nederlandsche handelsvloot voor de geassocieerde regeeringen, moest ook op de binnenlandsche politiek een grooten invloed uitoefenen.

Tegenover de regeering, die nu naar buiten evenzeer als naar binnen in de ernstigste mate verzwakt was, moest er wel een daad geschieden. Hoe toch was de positie op eenmaal geworden?

Met de geassocieerden was maandenlang onderhandeld en met de oostelijke buren moest dat noodzakelijk weer opnieuw beginnen, daar de vroegere overeenkomst op 31 Maart is afgeloopen.

Het is voor ieder duidelijk dat Nederland door wat thans is gebeurd, voor alle verdere besprekingen in verhoudingen is geraakt van veel moeilijker aard dan de toch reeds zoo bezwaarlijke van vroeger. En toch moeten die besprekingen gevoerd worden. Zoowel voor de voorziening met levensbehoeften als ook voor het eenigermate in stand houden van het ekonomische leven is een verkeer over zee en over onze oostelijke grenzen noodzakelijk. En dat verkeer is thans alleen mogelijk door overleg van regeering tot regeering. Wat is de grondslag geworden voor zulk overleg? Tot nu toe was het mogelijk om door strikte neutraliteit de eene dienst tegenover den anderen te stellen voor beide der strijdende partijen, zelfs dan wanneer men bovendien over en weer mededeelde wat men onderhandelde of er het fiat op vroeg.

Nu één der partijen genomen heeft, op eigen voorwaarden, van wat geboden had kunnen worden, is het overleg aan die zijde uitgeschakeld. En bovendien is ons een ekonomisch machtsmiddel ontnomen, waarop wij voor 't verkeer naar alle zijden

konden steunen. Doch ook naar binnen is er veel veranderd. Het ekonomisch leven van ons land was in het eeuwkwartaal dat aan den oorlog vooraf ging geheel gericht naar export op den basis van het vrije ruilverkeer.

En al was in de oorlogsjaren dat ruilverkeer niet vrij meer gebleven, het was toch gelukt in den export het middel te handhaven waardoor ons land zich van het noodige kon voorzien, zoo zelfs dat het in staat was om vele oorlogsnooden op bevredigende wijze te lenigen.

Sedert meer dan een half jaar liet het zich echter reeds aanzien dat dit niet langer ging.

De Nederlandsche Uitvoermaatschappij die opgericht was om van het exportmiddel alle profijt te trekken, dat er slechts uittehalen was, kwam juist in werking toen het redelijk gunstige getij kenterde. Daardoor was er in 't geheele land groote onrust ontstaan. Ofschoon de diepere beteekenis van de veranderde omstandigheden door het groote publiek niet begrepen kon worden, besefte het wel dat ons niet minder bedreigde dan hongersnood en ontwrichting van het geheele leven. Dat niet alleen een reorganisatie, maar zelfs een algeheele omkeer van het ekonomisch beleid, hoe moeilijk en zelfs gewaagd op zich zelf, dringend noodzakelijk werd, was de oorzaak der politieke verwikkelingen die zich in het verwarde debat over de levensmiddelenvoorziening uitten. Het kon geen anderen vorm aannemen dan ontevredenheid over het beleid van den minister die voor alle crisismaatregelen en crisisorganisatie's, in 't bijzonder voor hun export-basis, verantwoordelijk was.

Zoovele en zóo ernstige grieven als tegen minister Posthuma werden geopperd, had vroeger nooit een bewindsman te weerstaan gehad.

En daarbij kwam dat zelfs uit de regeering minister Treub zich bij de aanvallers voegde, door de mededeeling dat hij bijna een half jaar geleden den strijd tegen het beleid van minister Posthuma had aangebonden.

Vandaar dan ook de algemeene verwachting dat de regeering, die gedurende den geheelen oorlogstijd ons land geleid had, daarmee niet langer kon doorgaan; ware het niet geweest dat de algemeene verkiezingen zoo nabij waren, en dat geen der

politieke partijen de verantwoordelijkheid voor een crisis, en dus voor het aanvaarden van regeeringspositie's, wenschte te aanvaarden.

Die omstandigheid alleen maakte het levensmiddelen-debat zoo verward. Men wilde zoo dolgraag de regeering sparen totdat er in Juli helderheid zou gekomen zijn in de machtsverhouding der politieke partijen. En toch werd gevoeld dat het meer en meer onmogelijk was eene regeering in stand te houden, die nòch Posthuma nòch Treub wilde laten schieten, terwijl deze beide niet alleen niet onderling maar ook niet met de Kamer tot overeenstemming zouden kunnen komen. Terwijl de weifeling zich van dag tot dag bleef vertoonen, viel de slag.

Het ultimatum der geassocieerden werd bekend tegelijk met het regeeringsantwoord. Niet alleen had de regeering daarvoor de volksvertegenwoordiging niet geraadpleegd, maar zij had eene beslissing genomen, die algemeen met groote verontwaardiging werd afgekeurd. En die bovendien zeer kort daarop gebleken is een fout te zijn. Hoe ernstig en met welke gevolgen zal nog moeten blijken.

Daarbij is dan nog geheel afgezien van de vraag of de slag zelf niet te voorkomen ware geweest.

De aanvankelijke verwachting dat eene regeering die toch reeds op het punt stond van te tuimelen, thans stellig zou moeten weggaan, bleek spoedig onjuist.

Want er kwam een nieuwe weifeling in de politieke kringen.

Niet alleen werd het nog moeilijker om een nieuwe regeering te vormen, maar bovendien gedoogden de internationale verhoudingen geen crisis, die stellig van vrij langen duur zou zijn. Liever een regeering wier beleid in alle opzichten was afgekeurd, dan geen regeering. Deze overweging moest de overhand krijgen. En vooral toen ons land het volle gewicht van het aangedaan onrecht ging gevoelen, won de overtuiging meer en meer aan kracht, dat het niet aanging om een periode van regeeringsloosheid te openen.

Maar de daad! De daad die noodig was om zeker te zijn dat onze verzwakte vaderlandsche gemeenschap nu verdedigd en beheerd zou worden met vaste hand en diep beleid.

Op twee manieren heeft men getracht aan 't verlangen naar

zoo'n daad vorm te geven, in het abrupte einde der wekenlange spanning van de Kamer-debatten.

De eene vorm was het optreden der kleine minderheid, die het nieuwe beleid in geen geval aan minister Posthuma wilde toevertrouwen, en dat duidelijk uitsprak ondanks alle gevolgen die eraan verbonden konden zijn.

De andere vorm was wat men zou kunnen noemen de inwendige vernieuwing van de regeering, die opeens en eensgezind een volkomen nieuw program aanvaardde, een program dat in hoofdzaak overeenstemde met de wenschen die van allerlei zijden in de Tweede Kamer waren geuit, en zooals die door Dr. Nolens waren samengevat.

Zoo nieuw, en ook zoo vaag is dat program, dat het niet mogelijk is om er meer van te zeggen, dan dat er een richting en daardoor ook een kans in ligt opgesloten.

Van de uitwerking zal alles afhangen. En ongetwijfeld zal de regeering zich onmiddellijk ertoe zetten om die uitwerking ter hand te nemen.

Duur zijn de lessen der jongste weken betaald. En men moet wel aannemen dat ten minste daaruit zal zijn geleerd dat er in 't kabinet zelf en van 't kabinet met de Kamer een inniger samenwerking moet ontstaan. Bovendien, en vooral, dat afwachten en weifelen gelijk kan staan met overgave en ondergang.

24. 3. 1918.

IS. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

Bloemlezing uit Benjamin's Vertellingen, door W.L. Penning Jr., met toestemming van den schrijver ten behoeve van het onderwijs samengesteld door Dr. G.E. Opstelten, Leeraar aan de G.H.B.S. met vijfjarigen cursus te Haarlem. S.L.van Looy Amsterdam, 1917.

Er was tot het samenstellen van deze keus, die op zichzelf, en met name voor jongeren, boeiend en begrijpelijk zijn moest, en tevens tot de kennis van de volledige Vertellingen inleiden, een zorgzame ontleding en schikking noodig: een dubbele arbeid die door Dr. Opstelten met liefde begonnen, en in overleg met de dichter door hem voleindigd werd. De voornaamste moeielijkheid bestond hierin dat in Benjamin's Vertellingen de stukken die op een gefantaseerd huiselijk leven en op oude familieoverleveringen betrekking hebben, langzamerhand, naarmate de reeks van verhalen grooter werd, aan belang en aanzien afnamen, vergeleken met de na hen volgende persoonlijke herinneringen. Zou de keus echter beperkt worden tot deze laatste, dan viel het niet te ontkennen dat een belangrijk en waardevol deel van het werk, tot schade van hen die ertoe moesten worden ingeleid, werd uitgeschakeld. Dr. Opstelten heeft deze moeielijkheid opgelost door fragmenten uit de eerste helft tusschen de tekst van zijn inleidend Overzicht op te nemen. Zij zijn nu aanwezig zonder de aandacht van de eigenlijke keus af te leiden. Die keus zelf volgt dan in hoofdzaak de orde van de Vertellingen, behalve waar met oordeelkundig inzicht enkele gedeelten of brokstukken dáár werden ingevoegd waar zij het meest tot de verduidelijking van het geheel bijdroegen of zelf tot hun recht kwamen. In een

van deze fragmenten, uit het oorspronkelijk inleidende gedicht Eene Herinnering, heeft Penning enkele veranderingen - wie heeft meer dan hij Starings gewoonte zijn gedichten te blijven verbeteren! -, en elders eenige verklarende aanteekeningen aangebracht, zooals wij er van *zijn* hand gaarne meer hadden.

Benjamin's Vertellingen - en niet minder het daarbij aansluitende Tom's Dagboek - behooren tot die in engere zin *vaderlandsche* poëzie, waarvan het vooruit te zeggen is dat ze telkens weer in verschillende lagen van de bevolking zal doordringen. Penning's gedichten eenmaal op de scholen, wil zeggen dat zij daar lange jaren hun plaats zullen behouden en tal van leerlingen, jonger of ouder, aan zich binden. Van de kleinere keus zullen die naar de volledige werken grijpen, zich verfrisschen aan gevoel en geest van hun dichter, en belangstelling voelen ontwaken voor dat eigenaardig-hollandsche leven, dat almeer geschiedenis wordend, hun lief zal blijven omdat het in die stem van hartelijke herinnering en herdenking tot hen komt, waarvan deze dichter het geheim heeft.

Zoo zal Penning, zelf de dankbaarste van alle nakomelingen, daar zijn waar hij altijd heeft willen wezen: in het hart van een hollandsche nakomelingschap.

A.V.

Socialisten Tooneelspel in zes bedrijven
Door
Nine Van Der Schaaf

(Vervolg en slot van blz. 258).

Derde bedrijf Tooneel I

(Eenige weken later. Kamer van Celi Honaar. Celi en Meta Voorwalt).

Meta Voorwalt.
U kende mij, zoo als ik binnenkwam.

Celi Honaar.
'k Herkende u van 't Meifeest.

Meta Voorwalt.
Ik u ook. 'k Heb op u gelet. Ik hoorde
Wie u was. U hoorde ook van mij!

Celi Honaar.
Ik hoorde graag de reden van uw komst.

Meta Voorwalt.
Terstond. - En u ontving mij juist zooals
'n Vredesapostel 'n oorlogstijding moet ontvangen.

Celi Honaar.
Ik was verbaasd. Niet meer.

Meta Voorwalt.
Toch meer. Mijn beeld was juist. - Hoe neemt men
In uw kring de stijgende geruchten over oorlog?

Celi Honaar.
Geruchten zijn niet altijd aandacht waard.

Meta Voorwalt.
En ik wil graag uw aandacht waard zijn. Reden
Van mijn komst betreft de staking. En ook 't Meifeest.
'k Zag de geestdrift van het volk. Ik houd van geestdrift.
Ik ben juist als 't ongeletterd volk. Wat ongeduldig
En wat licht ontvlambaar. 'k Hoorde velen fluisteren:
Colmar helpt ons, nu begint een nieuwe tijd voor ons.
En eindlijk kwam de strijd in vorm van staking. En
'k Ben niet zoo grillig als de menschen denken.

Celi Honaar.
U stelt belang in deze strijd?

Meta Voorwalt.
En 'k wil hem steunen. 'k Geef mijn volle kleedgeld
Van dit jaar. Vanaf het Meifeest spaarde ik.

Celi Honaar.
Het zal heel welkom zijn.

Meta Voorwalt.
Ziehier. 'k Draag 't aan u op.

Celi Honaar.
Ik dank u voor de stakers.

Meta Voorwalt.
U zegt: 't is van een onbekende. Ik koos juist u
Omdat 't mij toeschijnt dat u zwijgen kunt. - En ook:
Ik zag u graag nog eens terug! U bent heel koel,
En laat mijn sympathie verglijden langs u heen.

Celi Honaar.
Uw sympathie is welkom. Ook als gril.
Moet ik meer waarde hechten aan uw woord en daad
Dan u zelf doet? 'k Beloof te zwijgen. U vreest
Ruchtbaarheid?

Meta Voorwalt.
Ik vrees niet ruchtbaarheid. Ik lach om ruchtbaarheid.
Ik voel mij recht behaaglijk als ik weet: nu zegt
Die dit, die dat, en ieder speurt mijn leven na,
En ieder weet iets maar geen weet hoe ik veracht
En uitlach en mijn eigen weg ga en veel vreugde vind.
- Misschien ook leegte. Die ik niet omhang met
Valsche gebaren van voldaanheid als zoovelen doen.
Zoovelen hunkeren in hun armlijk leven naar wat
Avontuur en raken stil inwendig heel verdorven.
En als gerucht spreekt van een storm die nadert
Huiveren zij en fluisteren valsche woorden. Ik ben
'n Andere. Ik heet stormen welkom!

Celi Honaar.
Ik vrees, de staking is voor u te stille strijd.

Meta Voorwalt.
Ik zag inwendige storm bloeien op de gezichten
Bij 't Meifeest. Dat was d' aanvang. Daarom
Spaarde ik als een gierigaard mijn schat en
Wachtte ik. 't Leven is wat klein en kluchtig soms,
Men ziet altijd naar grootere dingen uit.

Celi Honaar.
Maar onze strijd wil vrede en stilte. Niet 't geraas
Van oorlog.

Meta Voorwalt.
En 'n einddoel dat wat ver ligt?

Celi Honaar.
Verder dan een menschenleven zeker....

Meta Voorwalt.
Streven naar een rijk van vreugde en weelde
Voor die arm zijn? Steeds vervuld zijn van een
Toekomstbeeld en daaraan offeren? Ik geloof: ik zou
Mijn leven lang maar één man kunnen minnen, als ik
Tot uw strijd bekeerde.

Celi Honaar.
Dat is 'n schrikbeeld?

Meta Voorwalt.
'n Einddoel is een schrikbeeld!

Celi Honaar.
Niet voor mij.

Meta Voorwalt.
Toch wel. U schuift het meer dan 'n menschenleven
Van u weg. En in uw oogen staat: nog verder, steeds,
Steeds verder. Raad ik juist?

Celi Honaar.
Het is geen schrikbeeld.

Meta Voorwalt.
Dichters zeggen: droombeeld.

Celi Honaar.
En geloovigen noemen 't waarheid.

Meta Voorwalt.
In de toekomst. Waarheid in de toekomst
Is profetenwaarheid. Wie is uw profeet?
Reno? of Frank Colmar?....of een ander?

Celi Honaar.
'k Heb geen eerzucht die mij doet aanbidden
Die elkeen aanbidt.

Meta Voorwalt.
U bent mijn wijzere zuster. Als mijn dwaasheid
Mij begeeft dan kom ik weer tot u. Maar 'k wil
Nog veel beminnen en nog veel verleiden!

Celi Honaar.
Ik ken van 't leven slechts de ernstige kant,
En niet die andere die maar scherts en spel is.

Meta Voorwalt.
Mij schijnt uw leven slechts een spel van droomen,
Zooals de strijd in vredestijd een spel wordt als
De oorlog dreigt. Ik wacht mijn ernst van grootscher
Tijd dan deze!

Celi Honaar.
Van oorlogstijd? Da's duurgekochte ernst!

Meta Voorwalt.
De prijs wordt toch betaald. En menige
Vurige ziel hunkert om meer te geven, meer bloed
Meer liefde dan de lauwe vredesleuzen eischen!

(Zij gaat heen).

Celi Honaar.

(na kleine pauze).

Ik haat haar niet, zij is mijn vijand niet,
Zij is het schrille licht, dat lokt mij uit de schemer
Van mijn mijmering, - en zij lokte hèm en drijft
Haar spel met hem, en zij aanbidt een ander,
En zoo doe ik ook. En toch is 't hem. Maar niet
Zoo dat ik haar benijd om liefde die zij won.
Zij is de storm, zij maakt de liefde klein en groot.
Zij maakt geruchten waarheid. Spreekt 't verlangen uit
Dat vindt ook in mijn ziel een echo. Want een fluistering
Is daar: - laat de treurige schemer dieper worden,
Tot een nacht vol wonder! Is 't een werelddrang,
Die in die fluistering spreekt of is 't een duistre droom

Slechts, van een eenzaam hart? Ik weet 't niet. Enkel weet ik
Langzaam en geduldig moet de werkersstrijd gestreden.
Ongeduldig hunkerend is de ziel. Een die rijk is
Vindt ook leegte, - waarheen streven wij? - Niet
Naar wat tastbre weelde, - steeds, steeds verder. Waar
Gedachte al te loom de wordende geslachten voorgaat en
Verstart tot 'n droombeeld, schrikbeeld, maar het levende
Verstart niet. Waarheid is in beelden, diep in 't hart.

Ik zag de werker als de nieuwe mensch. Zooals hij
Alles schafte en haast niets bezat. Zooals hij schamel
Ging en als profeet rees, wijzend naar zijn toekomst.

Mijn ziel was schuw, vol vuur. Ik zag hem ver doch klaar.
Hij is lang beeld en droom. Ik droeg hem en hij draagt mij.

Tooneel II.

(Vijf stakers zitten op straat bijeen. Afgelegen buurt, dicht bij een fabriek. Een hunner woelt van een straatrand die wat onsolide is, een steen los).

Eerste staker.
Wat voer jij, ouwe kalkpatser, uit, zeg?

Tweede staker.
Ja, ik ben metselaar geweest en nu verhoogd tot staker,
Nu komt m'n ouwe aard weer boven hier zooals ik
Op de steenen zit. Ik dacht, - een mensch krijgt wondere
Gedachten van 't nietsdoen, - als 'k zoo'n steentje opnam,
En dat gooide naar de bol van een zoo'n kerel,
Die j' op hoogen toon beveelt wat je te doen hebt en
Nog grijnst als j' em vertelt: m'n vrouw ligt ziek,
Of: 'k heb een kind dat sukkelt....

(Agent loopt langs, kijkend naar de losgemaakte steen).

Derde staker.
Wel sabelman, zet je bij vreedzame burgers neer!

Agent.
Ik dank je. 't Is heel vriendlijk, maar 'k heb dienst.
- En 'k staak niet!

Derde staker.
Staak ook!

(Agent gaat heen).

Vierde staker.
Een vreemd gevoel is dat, zoo vrij te liggen luieren,
Je handen stil. 'n Tijd die je nooit vergeet.
Je gaat zoo stil es denken over dingen,
Waar nooit je hoofd bij stil stond. 'k Dacht:
Wat sta je gek in 't leven als j' een werkbeest bent,
Je handen zoeken en je hoofd zoekt ook en nergens
Kan je 't vinden. In boeken is 't, maar als 'k een uur
Gelezen heb, ben 'k op, ik kom er niet doorheen.
En 'k denk juist: door de boeken heen, daar is 't te vinden.

Eerste staker.
'k Heb nooit geweten dat 'n fabriek zoo'n dood ding
Was. Zoo'n vierkant stom stuk steen! Als ik dan denk,
Hoe dat gesnor nooit ophield, - daags niet, 's nachts niet,
En hoe 't nou uit is toch, - en alles stil, - bij avond
Alles donker, - da's het gekst, die donkerheid bij avond
Da's als dood! - Maar 't is voor ons, die dit voor 't eerst
Bestonden, 'n groot mirakel!

Derde staker.
Al zou 't hierna weer alles net zijn zooals 't was,
Het werk, de stank, de heele, ouwe slavernij, waar je
In leefde, 'k zou toch lachen dat 'k vacantie heb gehad, -
En van mezelf - niet van de heeren - van m'n eigen
En m'n maats, vacantie! - Geen gezwier aan 'n badplaats,
Of gejacht naar 'n ander land, of hoe de rijkdom ook
Z'n tijd verstrooit, - maar toch vacantie! Zon 's overal
En nu 'k hier in m'n ouwe pak op smerige steenen zit
Heb 'k reuzelol. 'k Heb niks te doen, 'n godgansche
Tijd, ik kan 't niet op, - ik lag te schudden in m'n
Bed voorgister, tot m'n vrouw zei 'k: da's al
Van de lol.

Vijfde staker.

(Langzaam).

We moeten 't winnen. Ik zeg, maats, we moeten 't winnen!
'n Wonder ding is dat. Als ik die trotsche heeren in gedachte
Aanzie denk ik: nee, voor 'n werkman buigen, nee!
Maar als 'k Frank Colmar zie dan denk ik: ja,
Waarachtig, ja, we zullen 't winnen! - Mijn gedachten
Zijn maar klein, want wij zijn niets in vergelijking
Met de groote wereld. Maar dit streven opent ons
Een vergezicht. Als overwinning mogelijk is in 't een
Dan is 't dat ook in 't andere. En dan stijgen wij,
Wij vuile werkers eenmaal boven d' oude heerschers uit.

Tweede staker.
'k Heb schik als ik bedenk hoe 't zijn zal,
Als hierna met dat heer opzichter van ons,
De kennis weer vernieuwd wordt. - 'k Zal dan diep
M'n pet afnemen en zoo zeggen, - of niet zeggen, maar
Toch zoo es kijken: wel, hoe is je deze vrije tijd bekomen?
't Kwam nou es niet van 't volk, waar jij voor kruipt,
Maar 't kwam van ons! En 'k ben benieuwd hoe of
Zoo'n vent dan kijkt.

Derde staker.
De goeie niet te na, maat! Maar een ouwe wet is 't
Dat een knecht is erger dan z'n heer.

Vierde staker.
Een trieste waarheid. - Erger is hij, maar soms
Honderdvoudig beter! Colmar's opzichter geweest.

Eerste staker.
Ja, kwam hier in de stad bij Roden. Later dreef
Die heele zaak op hem en 't volk droeg 'm op de handen,
Maar toen ontstond er ruzie met de heeren directeuren
Die hem eruit gooiden, maar 't was niks, hij werd
Met eer en 'n groot salaris ingehaald bij Bastins en
Die anderen hebben aardig buiten 'n waard gerekend,
Want de lui van Roden dreven 't hardst daarna
Op staking aan.

Vijfde staker.
De heeren denken: 'n werkman is een werkbeest,
Hoe die de uren doorkomt weet zoo'n heer niet. Eens
Per week als hij zijn loon geeft denkt hij: zoo, da's
Weer verdiend. 't Komt uit mijn beurs, dus laat
De kerel dankbaar zijn. En 't is al gauw weer Zaterdag
Voor hem. Maar wat daar voor een werkman
Tusschenligt, hoe je versuft raakt en je pit
Verliest, dat gaat hem minder aan.

(Een man gaat steelsch op een afstandje voorbij).

Eerste staker.
Zeg onderkruiper, kom eens hier in 't licht.
Sluip niet voorbij!

Onderkruiper.
Jawel, ik zal toch werken als ik wil. Is 't niet
Vandaag dan morgen. 'k Vraag: geef jullie mij
Te eten als ik 't nalaat? Jullie bent rijke kerels
Dat je 't werk kunt staken! Ik was staker toen 't fabriek
Nog liep. Staker in m'n eentje, zonder brood.

Tweede staker.
Nu, met jou en jou's gelijken zal 't fabriek gebaat zijn!

Onderkruiper.
Schimp wat! Heb 'k mezelf gemaakt? Op 'n verschoppeling
Als ik moet je nog schimpen? 'k Schimp op jou, staker,
Stakker, dat je meent de wet te kunnen stellen
Aan je meerderen. Als er oorlog komt....

Eerste staker.
Kletspraat van oorlog. Als 't tot vechten komt,
Dan zal j' een held zijn!

Onderkruiper.
Ja, dat zal 'k! Dat zal 'k! Ik heb nog nooit
'n Goed woord gehad van 'n mensch die meer was
Dan ikzelf. Maar 'k zou m'n vaderland toch dienen
Als 'n soldaat daar pit in zit!

Tweede staker.
Heb jij een vaderland?

Onderkruiper.
Heb jij een vaderland?

Tweede staker.
Om voor te moorden, nee!

Eerste staker.
Dat praat van oorlog wordt maar rondgestrooid
Om ons 'n rad voor te draaien. Toegeven en maar
Braaf weer werken. Dan is 't vrede, en oorlog
Van de baan.

Onderkruiper.
En als 't eens niet zoo was?

Tweede staker.
Dan gaan we vechten, jij voorop. Maar als ik
Was als jij, ik zou mijn vaderland vast
Naar den duivel wenschen!

Onderkruiper.
Da's niks dan hoogmoed. Ik ben 'n arme slaaf,
Maar 'k weet mijn plaats. En als 'k nou eerlijk
Wat verdienen ga, dan praat jullie van schandgeld.

Tweede staker.
Ga weg, kerel!

Onderkruiper.
'k Ben een mensch als 'n ander. Stik jullie!

(Hij verdwijnt).

Eerste staker.
'n Vent om te beklagen. Houdt nooit werk, kan niks.

Vierde staker.
Gek toch dat praten over oorlog dat van overal
Opduikt. Als 't eens waarheid werd?

Derde staker.
Zou die daar meenen wat hij zegt? Zou 'er waarachtig
Nog een hart inzitten om te vechten?

Vierde staker.
Bluf! 't Is er een om weg te kruipen als de trom roept.
- Maar, - wat wij?....

(kleine pauze).

....Ja, nu is 't stil, maar dat voorvoel ik klaar,
Als 't eenmaal oorlog is, dan zal 't zoo stil niet zijn!

Tweede staker.
O nee, dan krijg je 't vaderland en de eer....

Derde staker.
En 't vorstenhuis!

Vijfde staker.
Of d' internationale!

Eerste staker.

(opstaande en wijzend naar de kant waar de fabriek is).

Kijk daar, dat dooie ding van steen, fabriek van ons,
Wij hebben daar gesloofd als slaven, maar wij zeggen toch:
Geen onderkruipers! En zoo zeg ik ook: geen leger
Van 'n vreemd volk in ons land.

Tweede staker.
Dan naar de grens!

Vijfde staker.

(opstaande).

Ik zeg, werp uit die haat! Hoe ver je ziet,
In onbekende werelddeelen, daar 's geen vijand zoo geducht,
Als deze inwendige vijand, die daar meester is!

(hij wijst ook naar de fabriek).

Derde staker.
Die kerel droomt! Ga jij naar verre werelddeelen;
Ik zeg: ons volk in 't eigen land de baas!
Geen vreemde die hier ooit de wet zal stellen!

Vierde staker.
Maar in zoo'n vreemd land is 't volk net als wij.
En broederschap is 'n betere leus dan: naar de grens.

Eerste staker.
Met 'n onderkruiper broederschap?

Derde staker.
'n Onderkruiper is onze gelijke niet!

Tweede staker.
Een vreemdeling die in ons land komt is
Een onderkruiper!

Derde staker.
Zeg: 'n vijand!

Eerste staker.
Juist. Wou jij in broederschap met 'n vijand
Leven? Weet dat wel goed: 't leven is strijd,
En niks dan strijd! Van zoete leuzen
Walgt mijn bloed.

(hij zet zich weer evenals de vijfde staker).

Vijfde staker.
't Lijkt alles duister voor 'n vermoeide slaaf als ik.

Tweede staker.
Neem 't niet zoo zwaar. 't Is toch zoo ver nog niet.

Derde staker.
Voor 'n somber mensch is alles donker, maar 'n verblijde
Ziel vindt overal vreugd!

(Een der anderen fluit een kort uitdagend-lustig wijsje daarover heen).

Tooneel III.

Redactiebureau. Frank Colmar en Wils Torijn.

Wils Torijn.
Het hangt zwaar in de lucht, men hoort het overal
Zeggen waar volk bijeen staat....

Frank Colmar.
Reno gesproken?

Wils Torijn.
Neen, 'k hoop hem straks te zien. Hij schreef
Te zullen komen tegen d' avond, maar 'k vermoed
Hem alreeds hier om tegen d' oorlogspolitiek te ijveren.

Frank Colmar.
Ja, zwijg, ik wil nu d' overwinning eerst, - vanavond
Moet de lucht zuiver zijn van oorlogsonraad, want
De laatste weifelaars moeten gewonnen worden.

Wils Torijn.
Nu 't werk staat is er 'n sneller groei bij 't werkvolk,
Dat gaat stil en onzichtbaar want de groei 's
Inwendig, 't zijn dezelfde woorden die je hoort, dezelfde
Arme gebaren die je ziet, maar 'n scheppend God,
Zoo een die tijd bij eeuwen telt, is nu meer bezig
Dan anders. Of hoe is 't dat ik meer dan anders zie
In 'n arm verschrompeld wezen 'n koninklijken mensch,
Zoo vaag en heilig dat mijn hart beschroomd terugdeinst?

Frank Colmar.
Er is dat langzaam worden dat als ijle tooverij
De geest voorbijglijdt als die langs de eeuwen tuurt. Maar
't Levensfeest van god en mensch zie ik in 't scheppen niet, doch
Waar hij zorgloos staakt een wijl dat worden en in 't zijn
Behagen heeft en vreugde drinkt. Feest is 't als d' oude
Werker, vuil en gegroefd van 't werk en half versleten,
't Hoofd vol zorg en strijd, voor 'n grove kwinkslag
Al zijn zorg vergeet; als 't smeulend vuurtje in z'n
Hart dat zweemt naar liefde of haat, tot 'n donkere
Lach oplaait en hij tevreden neerhurkt bij zijn maats,
Om wat zijn ziel ontspant in 't breede uit te spreiden,
Zijn broeder dichter drinkt in eenzaamheid dan
't Zonnerood bij avond.

Wils Torijn.
Of droomt van 'n stem die eenmaal spreken zal,
Onder dezelfde zon die wij zien opgaan,
Van 'n zorgelooze die ons dan herdenken zal,
Zoo vaag en ver als wij die lateren zien,
Als 't laatst geweld om aardsch bezit lang is verstild.

Frank Colmar.
De stilte baarde altijd helden die 't geweld
Hevig begeerden. Het aardsch bezit eenmaal allen
Gelijk? Elk zoekt in 't ver verschiet 't eigen, gedroomde
Wezen weer, en 't mijne bind ik niet aan eenigen vorm.
'k Geloof: de droomen van de armen die in 't heden niets zijn
Zullen 't sterkst de toekomst bouwen naar hun drift.
En elke nieuwe sterke bouw is schoonheid. Is de toekomst
Schooner dan 't verleden? Voor ons, ja, daar wij
Het heden zijn en 't is een oude wet dat 'n kind
Meer dan een ouder wordt bemind.

Wils Torijn.
Ik hoorde uit 't diep verleden soms dat dof geweld,
Van d' eerste heerscher die een muur richtte als een scheiding
Van 't mijn en dijn. Daarbinnen werd zijn eerste schat vergaard.
Daarbuiten was voor 't eerst een arme een ander mensch
Dan hij. Zoo helder is die droom en toch vol raadsel.
'k Vraag mij somtijds: was 't een goede of booze man,
Die 't eerst zijn sterkte bouwde? Er zong verleiding uit
Dat vaag en ver gedreun. Er vormde een koningsbeeld
Zich in mijn brein dat mij wel boeide, maar ik zag
Altijd de armen om mij en ikzelf was arm en trotsch.
Zoo haatte ik mijn heerscher en zoo hoorde ik
Stem van 't verleden donker en droefgeestig en van
Toekomst als verlossing, hoog, vol vreugd.

(Reno komt binnen, groet beiden met een handdruk).

Frank Colmar.
Wees welkom, maar ik vrees....
- Geen goede tijding?

Wils Torijn.
'n Verrassing u zoo vroeg te zien.

Reno.
Andere zullen volgen. D' oorlogskans
Is sterk vermeerderd, - onze minister Donalt
Sprak ik juist en vóór hem vele anderen, - 'r is
Geen uitkomst meer dan oorlog....

Wils Torijn.
Da's te vreeselijk. Wie 's de schuld?

Reno.

(Luid).

Toch is er 'n uitkomst! 't Ligt in één woord: 't volk!

Frank Colmar.

(Zacht).

Ik voel een doodsche kalmte in mijn bloed. Dit oogenblik....

Reno.
Ik hoorde dat deze avond is bestemd
Voor 'n propaganda-avond om de staking te versterken,
En 'k hoorde dat de kansen goed zijn. 'k Zou 't in
Vredestijd als 'n groot werk roemen wat in weinig
Maanden hier tot stand gebracht is, en jou, Colmar,
Al de hulde brengen die je toekomt, maar
Dit uur vraagt 'n grooter daad, een sneller sprong,
'k Vraag bijstand voor een nieuwe ongehoorde strijd,
Een staking door heel 't land, van groote steden uit,
Een staking die de oorlogswoede breekt.

Frank Colmar.
En zoo 't land leveren aan de vijand?

Reno.
Vertrouwen dat wij broeders hebben aan de overzij
Der grenzen. Het is een eenige en een schoone kans.

Frank Colmar.
Het is geen kans voor mij.

(Lou Harp is binnengekomen, blijft op de achtergrond).

Reno.
Vandaag zoek ik de leiders,
Morgen 't volk. Ons volk wil vrede en die wil
Vertolk ik. Die niet voor mij is, is tegen mij.

Frank Colmar.
Het volk haat oorlog, maar het haat een vijand meer!

Reno.
Het volk moet stijgen boven lage hartstocht uit!

Wils Torijn,

(legt zijn hand op Colmar's schouder.)

Het is aan ons om Reno's werk te steunen!

Lou Harp,

(naar voren tredend.)

Ik zal de vrouwen werven dat zij alle
Naar buiten komen, een leger vormen, zij zullen
Niet weifelen, wie haat feller de oorlog
Dan een vrouw die weerloos, lijdelijk, toe moet zien,
En wachten, wachten. De vrouw die weinig rechten heeft,
Moet nu de straat op naar het machtsgebouw
Der heerschers, smeeken kan zij slechts, - o, dat de
Smeekbede van duizenden tot een macht werd, krachten
Der vrouwenziel zich hieven boven 't bruut geweld!

Frank Colmar.
't Volk in zijn tijd is 'n stroom die in z'n bedding
Door 'n ijle windvlaag niet zijn loop versnelt.

Reno.
't Volk is een stroom, te lang weerhouden door een dam
Van hooggestapeld onrecht. Roept nu krachten op
En 't breekt zich baan.

Frank Colmar.
De heerschers bieden hooger nu dan wij. Vrijheid
Van daagsche sleur, verbroedering van arm en rijk,
En heldendood.

Reno.
Vervloekt bedrog.

Frank Colmar.
Bedrog en waarheid. Ik neem 't aanbod aan.

Lou Harp.
Reeds nu? Da's roekeloos verraad. De tijd
Eischt dat wij protesteeren tot het uiterste.

Frank Colmar.
Mijn woord was nooit bestemd een roep te zijn
Die de echo heeft van leege bergen, niet van 'n menschenhart,
Zoo menig menschenhart wil sterven om te leven.

Reno.
Weet 't volk wat oorlog is? Het voelt een koorts
In 't bloed als 't woord gesproken wordt.

Frank Colmar.
Weet 't volk wat vrede is? Een leeg gebaar
In vredestijd.

Lou Harp.
Voor 'n man, verblind door drift, die hem verlokt,
Willig te gaan in 'n avontuur van moord en doodslag.

Frank Colmar.
Een vrouwenwoord is fel, ik voel geen moordlust,
Wel de begeerte naar een broederschap die inniger
Spreekt dan ooit en tot de dood reikt. 'k Zin
Niet op verraad, ik blijf mijn werk trouw, tot
De trom roept en zelfs verder. Maar ik vraag:
Biedt hooger dan de heerschers of laat af!

Reno.
Is 't leven volgens jou niets dan een handel waar
De hoogste bieder wint? Is onze eer jou niets?
Moet ons beginsel niet geheven boven 't ruw geweld?

Frank Colmar.
'n Beginsel haakt en wendt en wentelt zich,
Met valsch misbaar om 'n hartstocht die de mensch
Meevoert.

Reno.
Ik volg de rede, niet de hartstocht. 'n Redelijke wereld
Is mijn hartstocht. Daarvoor strijden wil ik,
Zij 't vergeefsche strijd. Ik haat de lauwheid
Die niet grijpt nu 't oogenblik een vaste greep eischt!

Frank Colmar.
Toch, laat af! Als straks de oorlogsmaar rondgaat,
Zie dan naar 't volk en luister. Want dan blijkt
De grootheid van een volk waar 'n eendre drift oplaait,
Die meer dan 't leven geldt. Zij 't voor een korte roes.
Dat is geen broederschap! 't Komt uit een troebele
Zee van wenschen waar niet eene rein van de andere
Leeft. - Daal in die zee en vindt uzelf weerom!

Reno.
Genotsslaaf die ik haat!

Frank Colmar.
En niet benijdt? Mijn hart is als het is. Geen sombere
Hoogmoed die mij scheidt van anderen. Ook 't heden is
Een godendroom, ook 't haten en begeeren dat
De simpele menschen doen in dezen tijd! Elk mensch,
Elk volk is waard gehaat te zijn! Wij zien aan d' overzij
Der grens een volk dat heerschen wil, - dat haten wij!

Reno.
Maar onze wegen scheiden nu voorgoed.

(Reno gaat heen gevolgd door Lou Harp).

***Frank Colmar*,**

(tot Wils Torijn).

Volg nu je meester, als 't behoort.

***Wils Torijn*.**
Dat zal ik, maar ons twee bindt nu nog 'n andere
Band dan vriendschap.

***Frank Colmar*.**
't Eendre vooruitzicht als de oorlog 'n feit is....
Welnu, wij scheiden slechts voor 'n vrededag.

***Wils Torijn*.**
En dan voorgoed. Ik voel het.

***Frank Colmar*.**
'k Heb veel vrienden, die 'k verloor en nu
Hervinden zal. Ik zal verkrijgen dat wij trekken
In hetzelfde regiment.

***Wils Torijn*.**
Mijn hart is al te zwak, ik voel mij steunloos,
Moet mij grijpen aan een sterkere. O kon ik
Lieven en haten nu zoo fel dat mij de strijd
Een welkom avontuur was, als Lou Harp het honend
Noemde!

***Frank Colmar*.**
Ik zal niet dulden dat mijn dichter
Verslagen wordt nog eer de slagen treffen;
Lou Harp zoekt graag in felheid vóór te gaan,
Daar z' inderdaad nooit voorgaat, steeds haar koning
Volgt....

***Wils Torijn*.**
Liefde is heilig....

***Frank Colmar*.**
En overal.

Wils Torijn.
Hoe donker was dat pleit voor haat!

Frank Colmar.
't Kwam uit mijn hart. 't Sloeg plotseling in mij
Toen ik dacht aan 'n vijand. Want zijn recht is mogelijk
Even recht als 't onze en zijn onrecht licht niet meer....
Maar dat zijn macht zou zegevieren over onze,
Zijn kreet, zijn glimlach onze harten honen zou....

Wils Torijn.
Ik weet ook: macht is 't eerste recht. Maar zou
Een oogenblik van rust en helderheid voor heel de wereld
Niet al veete en haat te niet doen? 't Lijkt mij of
Mijn droom van vrede meer reëel bestaat dan d' oorlogsramp
Die dreigt. Elk daalt nu in de eigen waarheid en de mijne
Is eenzaam.

Frank Colmar.
Voor mij is waarheid meer in 'n glimlach dan in pleit
Of droom van vrede. Hij die de macht heeft glimlacht,
En de ongesproken woestheid van de wereld schuilt daarin;
Maar 't hart van één slaat hooger dan dat wereldhart.

Vierde bedrijf Tooneel I

(Volgende dag. Kamer van Frank Colmar. F.C. is alleen daar. Er wordt geklopt, daarna komt een arbeider binnen)

Arbeider.
De stakers zijn op straat, zijn roerig, 't is geen tijd
Die kalm doet wachten. Nu de oorlog 'n feit is,
Wil d' een alles offeren, lang gestelde eischen, eer, zich op
Genade overleveren aan heeren, die zij gister haatten.
Een ander dreigt de huizen der bezitters te rameien,
En bovenal wil men dat Colmar richting geeft.

Frank Colmar.
Ik deed dat gisteravond. Maande om vol te houden.

Arbeider.
De kreet wordt luid: het vaderland gaat voor! D' een
Wil een snelle dwang, d'andere wil offeren en allen
Wenschen Colmar's raad juist nu. Ik kom hem halen.

Frank Colmar.
'k Blijf toch hier, verdeeldheid, roerigheid is juist
Gewenscht nu. Nog een korte tijd zoo wachten en verzoening
Komt van d' andere kant. Er moet gehandeld worden,
Voelt men 't eerst bij de bezitters. Al te groote kalmte
Onder 't volk zou hen tot dwang verleiden, 'n al te
Stellige oproerigheid niet minder. Dit 's de laatste kans
De strijd te winnen. Wees zelf kalm en houdt mij
Op de hoogte.

(Arbeider gaat heen. Daarna komt W. Torijn binnen).

Frank Colmar.
Waar 's Reno?

Wils Torijn.
'k Bracht hem weg. 't Was als een vlucht, schoon niet
Uit lafheid. Maar hij 's een verloren man. Trekt zich terug,
Ik weet niet waar, op 't land. Een volkstroep schold hem
Landverrader toen hij ging.

Frank Colmar.
Een troep van stakers?

Wils Torijn.
Neen, van stakers niet. Die deden hem iets ergers aan.
Hij hield zijn laatste rede deze ochtend; toen hij
Aanving was er 'n massa volk, veel stakers ook,
Maar toen hij eindde enkele getrouwen nog.

Frank Colmar.
Ik was daarbij. Een hoorder tot het eind, ofschoon
'n Getrouwe niet.

Wils Torijn.
Hij is de eerste vaderlander die verslagen werd.

Frank Colmar.
Vertel mij wat gebeurde sinds hij heenging gister.

Wils Torijn.
Hij zocht de leiders alle, vond maar 'n enkele die
Z'n plannen bijviel. Laat in de avond wist hij wel
Volkomen dat zijn wensch een droom bleef. Toen verliet hem
Bittere heftigheid en kalm berustend werd hij. Even
Kalm en zwijgzaam vond ik hem vanochtend weer. Als-
Of hij tot den dood gewijd was, fier en stil zijn vonnis
Tegemoet zag, ging hij uit en in zijn schoone rede
Bleef zijn laatste kracht.

Frank Colmar.
Hij was veranderd, 'k zag het ook. Hij leek mij
Grooter in zijn eenzaamheid dan toen hij 'n slaaf was
Van de gunst der massa.

Wils Torijn.
't Volk ging weg van hem, toen werd hij eindelijk vrij,
En groot voor zich alleen.

Frank Colmar.
Hij gaf zijn ziel aan 't volk, niet als een vrome,
Die geeft en niets begeert dan 'n gift van God;
Zijn ziel die groot was gaf hij tegen 'n woekerrente
Van liefde en eerbied, zooals een die rijkdom
Waagziek in de wereld uitzet, doch zijn kansen
Dagelijks naspeurt en zijn schat maar steeds
Vermeerderen wil. Zoo was hij steeds onrustig
In zijn grootheid, maar deze ochtend
Was hij groot en rustig, een verloren man
Doch vrij!

Wils Torijn.
Zijn ziel was 't toekomstrijk, - wat waagziek hij
Uitstrooide in de wereld was dat zaad, waarzonder
Geen nieuwe groei, geen heil te wachten is.

Frank Colmar.
't Werd in het hart van 'n dichter tot verheven bloei.
Maar was daar ook niet 'n sprook van 'n booze
Of goede man, die in 't verleden 't eerst zijn sterkte sloeg?
Nu is mijn sprook: Reno, de droomer van dat toekomstrijk,
Was evenzoo die eerste vorst of ridder die in 't ver
Verleden 'n tol hief van zijn naaste. Doch 't raadsel
Of hij boos of goed was, werd in 't woelig heden opgelost.
Die oogen had, die zag....

Wils Torijn.
Maar nu 's al 't leven chaos en zijn rijkdom waardloos,
Hoor dat geraas, getier dat nader komt! Kon
Ik mij storten in de waanzin die heel 't volk mee-
Sleurt. Is dat het heil van 't heden waar 'k gevoelloos
Mij niet weet te wenden en noch week noch vurig ben?

Frank Colmar.
Ik hoor gejuich, 'k versta de kreten ook. - Niet elk
Tumult houdt chaos in, - er is ook orde en wet
In 't volksbeweeg, - het is altijd dezelfde zee,
Maar 'n hoogere golving doet mijn hart
Mee stijgen.

(Er wordt geklopt en een arbeider komt binnen.)

Arbeider.
De staking is gewonnen. Holmark op weg hierheen -
Hij sprak uit naam van alle fabrikanten stakers toe.
Geestdriftige woorden over 't vaderland, - zij willigen
Alle eischen in. De uitgeslotenen zijn welkom!

(Arbeider gaat heen. F.C. opent een raam en het gejuich klinkt luid. Hij leunt in de opening.)

Wils Torijn.
Wat zal het zijn na deze dronken noodlotsvreugd?

Frank Colmar.

(Luid sprekend naar buiten en tot W.T.)

Een glanzende overwinning die ons strijden waard is!

(Hij gaat dan langzaam naar de deur aan de andere zijde van het vertrek en opent die wijd. Spoedig daarop treedt Holmark binnen.)

Holmark.
Ik ben gelukkig, ja, dat is het rechte woord,
Op dezen dag te mogen offeren om de vrede
En eenheid in het land te sterken. En u Colmar,
Die ik eens gaarne als jongere vriend beschouwde,
Vraag ik nu gaarne een handdruk om deze eenheid
Plechtig te bezegelen. Ik spreek uit naam van menige
Vriend, die tot op deze dag bij 't volk als vijand
Gold. De diepere kern was anders. Zoo weet Colmar
Ook: de diepere kern van Holmark's hart was hem
Altijd innig genegen; daarom, neem deze belijdenis
Van 'n oud man, die uit trots zijn hart nooit
Openlei als nu, - als 'n pand dat de ernst van deze tijd
Wel waard is.

Frank Colmar.
Ik weet, geloof dat alles, hier 's mijn hand.
Ik weet ook dat de staking sterk stond, moeite gaf
Aan heeren, die in deze stad tot nog toe nooit zoo zwaar
Geschokt zijn in hun macht. Ik weet dat baatzucht mee
Leidde tot offervaardigheid, die niettemin verheugend
Is. Ik doe hier geen verwijt maar 'k mijd bedrog.

Holmark.
Wat bleef op aarde heilig als 't zoo was?
Hoe komt het dat ik ongekwetst hier sta,
Voor 'n man die mijn gevoelens hoont? 'k Geloof:
Een vast verbond zal alle veeten overwelven. Dat is
't Grootsch gebeuren dat de krijg voorafgaat.

Frank Colmar.
En dat geen baatzucht en geen hooggestelde schansen
Harten verhindert tot elkaar te naderen. Waren wij
Niet twee die steeds elkander goed verstonden?
Was niet mijn kracht u een wellust, - streelde mij niet
Uw innige bewondering, was niet een sprank
Van liefde als van een vader in uw blik?
Nu ben ik niets dan 'n krijgsman, die met duizend
Anderen uittrek, - als ik keer is 't als de oude
Vijand, maar tot zoolang....

Holmark.
Tot zoolang is 't alsof 'k een zoon heb, die mijn hart
In dood en leven volgt. En zelfs mijn baatzucht,
Die niet meer is dan elk ander heeft, die zich in 't leven
'n Hooge plaats handhaaft, - die wijkt nu. 'k Ben nu
Niets meer dan een vader van een zoon waarop ik
Hoopvol bouw. Niet op mijzelf als 'k placht. Ik ga,
Wij zullen beide, - jij in 'n roes van 't jonge leven,
Ik in stilte, - trouw dit pand bewaren.

(Holmark gaat heen).

Frank Colmar,

(tot W.T.)

Nu deze strijd gewonnen is,
Geef mij een vriendenwoord ten afscheid, want ik toef
Niet langer hier, 'k behoor nu Eka.

Wils Torijn.
Laat mij maar dwalen, 'k hoor wel alles, maar
Mijn hart is leeg, ik zal in eenzaamheid of in
De volte van vreemd rumoer mijzelf weervinden,
Of mij gansch verliezen. Het is mij of ik wandel
Bij de dooden. - 'k Wensch die leven heil!

Tooneel II.

Varis' tuintje. Eka en Frank Colmar.

Frank Colmar.
Wij zijn nu samen, denk hoe goed de uren zijn
Die ons nog resten. Van de avond tot de morgen
Blijf ik hier, en dan twee volle lange dagen
En nachten liefste, 't zoetste deel van 't leven
Ligt in deze tijd, wij zijn door niets gescheiden.

Eka Varis.
Wat baat het of ik klaagde? want ik vrees,
Mijn klacht zou niet verstaan zijn en mijn stem
Zou mijn geluk verraden. En daarom klaag ik niet.

Wij zijn zoo jong, - mijn vader zou dit snel geluk,
Dat zooveel ramp inhoudt, niet dragen en zijn blik
Vol zorg zou diep in 't hart mij pijn doen, - nu
Voor 't eerst voel ik zijn dood als zegen.

Frank Colmar.
Ik zal de mooie bloemen van je tuintje
Alle beminnen, een voor een, zoo mild,
Zoo ledig van daad en vol van zaligheid zijn deze
Dagen. En heel je hart moet je opnieuw mij geven,
Alsof ik nu voor 't eerst hier kwam, voor 't eerst
Je liefde vroeg. Ik heb een nieuwe liefste, die
Door 'n waas van droefheid heen, haar oogen
Blinken doet in mijne.

Eka Varis.
Wij zijn nu samen en er is niets veiligs meer in 't leven,
Dan 't uur dat ik beleef. Weet je hoe mijn gedachte
Altijd om mijn geluk heen dwaalde en nooit
Zich heel tot rusten lei? Nu mogen mijn gedachten
Niet verder dan de heining van mijn tuin gaan. Luister:
Is niet jou hart verblijd, omdat het oogenblik
Nu over vele jaren zegeviert? Omdat het heil dat ik
Vergaarde voor jaren nu een gift blijkt voor een paar
Droomerige dagen en ik met simple bloemen, die
Al gauw vergaan, jou liefde deel?

Frank Colmar.
Zie van je eigen ziel die vol is van mijn beeld
Dat toch mijzelf niet is, zie in mijn ziel nu eenmaal,
Liefste, en vindt de waarheid, duld mij heel en al.
Ik ben geen man die naar de toekomst haak. Ik ben
Niet een van hen die voor de toekomst sparen. Mijn
Kracht niet en mijn liefde niet. Ik heb je nooit bemind
Als nu. En daarom vraag ik: heel de toekomst, heel
't Verleden te vergeten voor dit nu. Heb lief, wees rijk,
En strijd niet meer, als je immer streed. Zong je
Mijn vrijheidszin niet half in slaap? Slaap nu

En leun aan mij, ik ben een ander, sterker man,
Die niet meer buigt voor zachte dwang van 'n vrouw;
Jou dwang, mijn lief, bracht schaduw, mijne zon!

Eka Varis.
Een zon die in mijn ziel nog duistere vragen laat.

Frank Colmar.
En als ik heenging nu, dit uur?

Eka Varis.
't Was dood voor mij.

Frank Colmar.
En als ik ga, na deze volle dagen?

Eka Varis.
Ik zal niet sterven....

Er daagt een klaarheid in mij, na veel waan:
't Leven is toch een feest en ik verstond het niet.

Vijfde bedrijf Tooneel I.

(Een plantsoentje in stad. Wils Torijn ligt daar bewusteloos. Het is vroeg in den morgen. Drie jonge mannen komen langs en toeven daar. Er staan banken).

Eerste man.
Ik ben nog duizelig van de drank en al 't gejoel
Van gisteravond.

Tweede man.

(ziet de bewustelooze).

Heidaar, sta 'es op, maat!

Eerste man.
Da's zeker een die dronk wat veel. Kom vriend,
Slaap jij maar vast, er is nog tijd genoeg.

(Men legt hem nevens een bank waar men gaat zitten, zoodat hij een beetje verscholen ligt. Een klein meisje komt schuw en nieuwsgierig naderbij.

Het meisje.
Die man....

Tweede man.
Gaat jou niet aan. Maak dat je wegkomt.

Het meisje.
'k Zag hem vallen toen huzaren juist hierlangs
Draafden. Hij 's suf of dronken.

(Meisje gaat heen).

Eerste man.
Hij 's vast op weg naar de kazerne, net als wij.

Derde man.
Mijn broer trok gister uit. Hij kreeg van dames bloemen
En lekkers mee, die arme bloed hing bij het heengaan
Blij en beteuterd uit 't portierraam en hij zwaaide
Met zijn armen, maar den nacht tevoren griende hij.

Tweede man.
Hij zou ook grienen als hij thuisbleef, - 't leven
Is toch voor ons zoo lief niet. 'k Heb dat altijd
Stil in 't hart gevoeld, een mensch is 'n mensch, geen slaaf,
En 't geeft niet of hij arm of rijk of dom of kundig is;
Voor ons was 't altijd zwijgen, kruipen en je woorden wikken,
Maar met de oorlog kwam je vrijheid, 'k heb mijn hart
Gelucht als nooit te voren, 'k ben een sterke kerel die
Wat kan, een vaderlander als de eerste en beste van
Mijn meerderen, en zelfs meer. Ik zal niet bleek zien
Als de heertjes, als 't op vechten aankomt.

Eerste man.
Ik ben geen sterke kerel, ik bleef liever
Bij mijn vrouw en kind. Maar 'n vaderlander ben ik
Ook, ik schaam mij dat ik gister zooveel dronk en
Schreeuwde, want 't is beter om de dingen te overdenken.
Het vaderland vraagt zware offers maar het moet volbracht;
Dat te bedenken maakt niet vroolijk maar het doet
De mensch in waarde stijgen.

(Vier anderen komen langs.)

Tweede man.
Kom jongens, blijf hier wat, de straat staat vol.
Je komt nog in geen uur aan beurt bij de kazerne.

Vierde man.
Wie ligt daar?

Tweede man.
'n Maat. Ik weet niet wie. Hij slaapt naar 't schijnt
Zijn roes uit. Maar hier, deze kameraad is somber
Na de roes van gister, piekert over vrouw en kind.
Hij moet wat opgemonterd.

Vijfde man.
Hoor vrienden, 't vaderland eischt ons, wij zijn geen lafaards,
Wij roepen met de dood in zicht: hoera en overwinning,
Maar na de strijd is de eisch: aan ons het vaderland!

Tweede man.
Hoor, hoor, dat is de socialist die spreekt! Maar als
J' een dappere kerel bent, ben ik je man!

Zesde man.
Ik geef om vaderland noch dood. Ik lach om redenaar's
Wijsheid. 't Is bij mij thuis een hel en 'k raak daaruit
Verlost. Ik lach om rooie idealen. Mijn hart was
Zwart van somberheid. Nu is een vreugde in mijn bloed
Alsof 'k herboren ben. Ik ben een woesteling, maar of
Je mokt en praat, ik roep het luidst hoera als
We uitgaan en ik vloek de kogels van mijn lijf.

Vierde man.
Ik liep als metselaar de steigers dagelijks op en af
En zag 't rijk volk voorbijgaan in hun ledigheid en
Mooie kleeren. Maar op de oorlogsdag hield 'n dame
In haar rijtuig stil en zei met 'n vriendlijk lachje of
Dat werk niet soms vervelend was. En gaf sigaren
Om mij beter te amuseeren. Zoo deed zij met mijn maats
Ook en wij jonge kerels brulden alle van plezier om
't Zot geval, maar 'n oude hoorde ik mompelen: duizend,
Duizend keeren lei 'k mijn steentjes en nooit een die kwam
En vroeg of 't werk vervelend was. Ik keek hem in 't gezicht,
Een wrak, een oude bange kerel, bang omdat zijn kracht
Vermindert en zijn loon, en 'k dacht: wat maal ik daar-
Om of ik snel krepeer op 't slagveld? beter dan jaar
In jaar uit de steigers op en af te gaan en nog
Geen mensch te zijn, niets dan een bange slaaf.

Vijfde man.
Eerst wij voor 't vaderland, dan 't vaderland voor ons!

Zevende man.

(Die is heel jeugdig en een beetje aangeschoten.)

Maar Reno sprak zijn laatste woord!

Vijfde man.
Blijf af van Reno. Hij was 'n man die 't pleit voor
Vrede hield op ongelegen tijd, maar 't pleit was goed!

Zevende man.
Een schot was goed voor 'n landverrader.

(Vijfde man valt hem aan.)

Vierde man.

(De ander weerhoudend.)

Hij 's dronken, maak geen ruzie.

Zesde man.
Daar komt een van je soort!

Een paar stemmen.
Frank Colmar!

Frank Colmar.

(Komt zoekend nader en bemerkt W. Torijn.)

Daar is hij die ik zocht, wat is gebeurd
Met hem?

Tweede man.
Wij weten 't niet, wij houden hem voor dronken.

(Het meisje komt opnieuw voor den dag.)

Meisje.
Mijn broertje zei: hij kreeg een trap van 'n paard!

Frank Colmar.
Er moet een draagbaar komen, wie wil 'm halen?
Ik houd wacht bij hem.

Eerste man.
't Ziekenhuis is hier dichtbij, ik zal wel gaan.

Een paar anderen.
'k Ga mee.

(Allen zakken af behalve de vijfde en de zevende man.)

Vijfde man.
Dat 'k hem niet eerder kende, Torijn! Ze hielden hem
Verscholen of 't hun vriend was.

Frank Colmar.
Mijn vriend. Hij moet naar 'n goed tehuis gedragen.

Zevende man.

(Huilerig.)

Naar huis. 'n Tehuis! Ik had 'n tehuis!
Ik wist nooit wat het was voor deze dag.
Nu weet ik 't. Alle dagen kwam ik thuis,
Ik dronk, ik zoop 't geluk en nu is 't weg.

Frank Colmar.
Je kon niet recht gaan zonder stuur, is 't wel?
Draag nu je lot als 'n man en lamenteer niet.

Vijfde man.
Als Reno koning was had jij je thuis nu niet
Verloren!

Zevende man.

(Half kwaad half huilerig.)

Wat terg je mij? ik ben een goed soldaat,
Jij haat je vaderland en mij, waarom verrader
Vecht je niet met mij? sta je mij kalm te treiteren?
Ik weet wel dat ik wankel sta en jij,
Hebt nog geen glas op 't heil van 't land gedronken,
Sla mij maar neer, dan komt er ook voor mij
Een draagbaar die mij thuisbrengt.

Frank Colmar.

(Tot vijfde man.)

Neem 'm mee. Laat mij met deze alleen.

(De twee gaan heen.)

Frank Colmar.
Nu reeds die stilte en oogen die gesloten zijn,
Hij was mistroostig, doch zoo open zag zijn ziel mij aan,
Er schuilen nu geheimen daar, ik weet alleen
Dat hij niet naast mij strijden zal, - waarom zoo droomerig
Te dwalen vriend, als 't leven koortsig snel komt aangerend?
Die doodsche bleekheid, - ja zoo zal het zijn, zoo
Strak en stil en alle gloed verkild, en maatloos
Vrij, niet meer aan d' aard gebonden, niet
De koele straling van den dag, - zoo zal het zijn
Voor mij en menig vriend, - maar deze slaapt, voor deze
Heeft het leven nog niet uit, - maar hij 's voor altijd
Onbereikbaar voor mijn stem, mijn ziel, - wie weet?
Het is mij of mijn hand, mijn aanraak, hem als 'n droom
Bereiken moet als hij ontwaakt is en ik slaap, niet

Eer, niet eer, zal ik een droom zijn in zijn droomen-Land,
- mijn stille dichter, elke droom is 'n spooksel
Van de machtige, de almachtige, verre dood!

(Mannen met een draagbaar komen. Wat verder toeschouwers. Celi Honaar komt mee.)

Celi Honaar.
Ik wist dat hij het was. Ik wist het,
Toen 'k de draagbaar zag en daarom volgde ik.

Frank Colmar.
Hij is bewustloos door een trap van 'n paard.
Hij moet verzorgd in 'n goed tehuis.

Celi Honaar.
Hij heeft geen goed tehuis!

Frank Colmar.
En daarom....

Celi Honaar.
Neem ik hem mee naar 't mijn.

Frank Colmar

(tot de mannen.)

Volg haar. Zij weet de weg.

(Allen verwijderen zich behalve F.C. die nog achterblijft. Een clubgenoot van Colmar komt hem opzij.)

Clubgenoot.
Colmar, ik zocht je en ik hoorde
Je was hier, - is het iets ernstigs met die man?

Frank Colmar.
Het is iets ernstigs met ons allen, - maar dat zij zoo.
Alle vrienden zoeken en vinden elkaar in deze dagen,
Mij was 't juist of iets zwarts gleed door het morgen-Licht,
ik wou hem die daar weggevoerd wordt goedennacht
Nafluisteren, - jij bent hartelijk welkom want ik raak
In 'n roes van mijmerij.

Clubgenoot.
Ben jij mistroostig?

Frank Colmar.
Mistroostig niet. Dronken van droomen. Wijn is lichter.

Clubgenoot.
Laat ons gaan drinken. Op de oude vriendschap. Ik nam
Op mij Colmar, die ons maandenlang negeerde,
Nu weerom te halen.

Frank Colmar.
Ik negeerde? 'k Had geen tijd voor 't oude nacht-Gebras,
maar 'n trouw vriend ben ik evenwel.

Clubgenoot.
Ik heb van morgen zooveel hanen hooren kraaien....
Luister nog even naar mijn dwaasheid, - altijd
Sliep ik in deze uren en ook, ik geloof, nooit
Kraaiden die dieren zoo als deze morgen, - 'k sliep
Nog half en 'k dacht: het wordt al dag, - en hoorde
't Eensklaps in de stilte heel luid, - en tusschen
Droom en waken bleef ik peinzen, maar na elke
Gedachte ving dat kraaien weder aan.
'k Geloof, het was verwijt om veel verloren dagen!

Frank Colmar.
Ga mee naar Onskin. Drinken moeten wij.

Tooneel II.

Hotelzaal. Deur naar de straat een weinig open. Frank Colmar met drie clubgenooten.

Frank Colmar.
Er is een ommekeer in 't leven, zoo in 't kleine
Als 't groote. Koorhagen, altijd vroolijk, kijkt
Bezorgd nu. Om wat reden?

Tweede clubgenoot.
Ik maakte schulden die ik graag had afgedaan,
Voor d' oorlog me opeischt. 't Is papieren zorg,
Maar die dit uur vergalt.

Frank Colmar.
Holmark bood aan mij als een vader te gedenken,
Maar ik haat teederheid van 'n ijzeren man als hij,
Ik heb hem liever als hij tandenknarst en grimt;
Stuur mij die schuldpapieren. 'k Draag ze op aan hem,
Mij dunkt, dat is een waardig souvenir voor 'n rijke vader,
En 'n symbool van aardsche onvolmaaktheid. Ik accepteer
Zijn liefde nu en later niet dan in metalen klank,
En laat hem als ik sterf, 't begeerig volk als 'n erfenis.

Tweede clubgenoot.
'k Ben dankbaar jou en hem. Van verdere schuld
Vecht ik mij vrij als ik mijn leven waag
Voor 't vaderland.

Derde clubgenoot.
Dit oogenblik is 'n souvenir
Dat in mijn hart bewaard blijft tot ik sterf.
Ik ben een nietige enkeling, maar 't is mij of mijn land
Zal vallen als mijn moed verflauwt, zal winnen als mijn kracht
Standhoudt tot in den dood, - dat is de schoone dwaasheid,
Wijsheid, die elkeen bezielt. De leus der werkers, een
Voor allen, allen voor een is 'n leus die luid en levend
Werd toen 't vaderland onze eenheid eischte en niet eer!

Frank Colmar.
Wij wisten van het leven meer dan arme werkers, die
Verdoofd door 't werk, de ruimere vreugd van wijn
En jeugdroes slechts van ver beseffen en zich grover
Bedrinken, vreugd verschaffen. Hun ziel is jonger,
Stiller dan de onze en hun strijd zal slagen in
Die lange stille jaren die voor ons te langzaam glijden.
Ik wou de stuwkracht zijn die dreef dien tragen stroom

Tot een moment van sneller doorbraak. Maar ik weet:
Wij zijn maar werktuig. En ook goden die de menschheid
Vormen en vervormen, vieren 't uur van rust en roes. Scheppende
Goden die het toekomstrijk doen blinken in de oogen
Van geloovige werkers, drinken nu, - wij drinken wijn,
Zij drinken bloed. En winnen klaarheid in dien roes
Die 't leven blootlegt.

Derde clubgenoot.
Colmar, een sterke hand heeft 'n groote greep gedaan,
En bracht het leven eensklaps op een ander plan,
Waar is het streven nu van de arme naar wat welvaart?
Er zijn geen armen meer, die greep maakte allen rijk.
De arme is even trotsch op 't land waar hij geboren werd
Als wij. En even trotsch op zijn gering bezit. En die
Heel niets bezit, een vagebond heeft 't allermeest
Gewonnen, want hij wordt nu makker van die anderen
Die hem negeerden even fel als 'n welgeboren heer
Het volk negeert.

Eerste clubgenoot.
Ik ben een weeldedronken slaaf, die met geloken oogen
Het paradijs zag, want het paradijs bloeit voor die
Willoos drijft, de greep mist om zich land te winnen. -
Ik zal sterven als een weeldedronken slaaf. Ik vrees de dood
Niet, 'k voelde d' oorlog als een koele vlaag mij tegenwaaien,
'k Voel mijn handen beven en mijn kracht is te gering
Voor lange dagen, korte nachten. Maar 'k beklaag mij niet.
En als ik klaagde, 't zou dan zijn omdat het morgenlicht
Te fel is bij dit feest. Het paradijs ging open in den nacht.
Maar 'k ben een trouw vriend en ik haalde Colmar hier.

Derde clubgenoot,

(opstaande).

Een dronk, een laatste dronk. Geen toekomst
En geen droomen van 't verleden. Een laatste roes
In 't heden. Op d' overwinning die aanstaande is!

(Allen staan op en drinken. Een kelner gaat naar de deur om die te sluiten).

Tweede clubgenoot.
Laat open, ieder mag hier binnenkomen.

***Kelner*,**

(bij de deur).

Een man sluipt daar nieuwsgierig rond.

Tweede clubgenoot.
Laat 'm in!

(Een oude, armoedige man komt binnen).

***Stemmen*,**

(teleurgesteld, minachtend).

Hij 's oud!

***Oude mau*,**

(snel).

Ik heb twee zoons!

***Tweede clubgenoot*,**

(hem een glas wijn aanbiedend).

Hier drink dan met ons.

***Oude man*.**
'k Drink op 't leger en ik wou dat met dien dronk
Mijn jeugd terugkwam. Ouderdom en schande
Werd dan jeugd en eer.

(smeekend zijn leeg glas voorhoudend)

Ik heb twee zoons....

(Het glas wordt gevuld. Meta van Rees komt binnen. Naar haar wijzend gaat de oude voort)

En ééne dochter!

***Stemmen*.**
Pak je weg, bandiet. - Er uit!

***Oude man*.**

(heengaande nadat hij zijn glas leegdrinkt).

Ik oude kinderlooze leugenaar,
Dronk van de zoete drank te veel, daarom mijn kinderen,

Leef lang als ik, maar wacht u voor de dronkenschap.

Frank Colmar.

(tot Meta van Rees.)

Heb jij als hooge officiersvrouw nog den moed
Ons met de gunst van een bezoek te eeren?

Meta van Rees.
Colmar, ik heb te veel moed voor een vrouw.

Frank Colmar.
Misschien. Dat snelle huwelijk was een daad van moed.

Meta van Rees.
Van moed en liefde. Denk je soms: jij alleen deed
Dezer dagen 'n huwelijk uit liefde omdat je trouwde
Met een kind van 't volk? Maar 't volk is één nu,
En ik heb de moed oprecht te zijn. Ik had altijd
De man lief die een leider wist te zijn van anderen.
'k Zag nu wie de ware leiders waren. 't Hart van een
Vrouw is wispelturig, maar ik koos voor 't leven.

Frank Colmar.
't Leven is snel in deze tijd.

(Tweede clubgenoot biedt haar een glas wijn).

Meta van Rees.
Bied je mij wat je daareven boodt aan 'n straat-Bandiet,
een schooier?

Frank Colmar.
Die hier met leugens wijn kwam winnen.

Meta van Rees.
Ik kom van lieve vrienden afscheid nemen. Geef hier
Die wijn, ik drink die graag, het was maar scherts.
Colmar is te hoogmoedig, want hij meent alleen te zijn,
Ondanks ons bijzijn. Vrienden zijn hem niets.

Frank Colmar.
't Hart van een vrouw is wispelturig, waarom zou ik
Mij vleien met vriendschap van een vrouw? Wij mannen

Zijn nu als een groote kudde waar geen wanklank is,
En elk verheugt zich bij het hooren van de stem van
'n Strijdgenoot. Da 's vriendschap door de strijd geboren
Of herboren. Vrienden zijn mij zekerheid van overwinning,
Maar een vrouw wil altijd een gevaar zijn.

Meta van Rees.
Veel vrouwen zijn er zoo, die om haar liefdeswil
Het land bedreigen met haar schrei naar vrede,
Maar ik ben anders. Mannengrootheid eer ik,
Niet het lang bestaan in vrede. Mij is liefde
Slechts die vonk die 't lange leven doet vergeten,
Daarom drink ik dat je mij gedenken zult als een,
Die leefde in de vlam en lachte om dood,
En die nog eenmaal met wat wijn en karige vriendengunst
Haar hart verwarmde. In de kilheid van het dagelijks
Leven zink ik nu voor altijd maar ik heb geleefd!

Frank Colmar.
Drink uit mijn glas. Belijd de leugen
Dat je' uit liefde trouwde. Je hadt veel lief
Maar niet die oude met zijn gouden sterren, leider
Van 't volk of niet. En ik belijd: die ik eens
Liefhad werd nooit gansch verdrongen in mijn hart,
En leeft daar tot den dood. - Een eigen leven,
Meer noch minder dan in vroeger tijd....

Meta van Rees.
Een man wil altijd een gevaar zijn! Deze oorlog
Drijft zijn brand dieper in 't hart dan 't droomerig
Meifeest dat mij lokte. 'n Droomerig dichterhart
Wendde zich daar tot mij, maar Frank Colmar's
Oogen weerden mij koel, en nu eerst won ik hem
Voor 'n laatste stonde weer. Vul nu nog eenmaal
't Glas met gouden wijn, dan drink ik 't echte goud,
En ga dan heen. De vrienden voelen zich verwaarloosd.

Tweede clubgenoot.
Verwaarloosd? Drinken en droomen is 't laatste heil.
Ik droom van verre kreten en van laag geschut-

Gedonder. Woorden uit een andere taal brengen een blijde
Mare, 't is zoo vreemd alsof zij voor de dooden klonken.

Eerste clubgenoot.
Mij is 't of 't morgenlicht in schemerwolken flauwt,
De wolken deinen en mijn hoofd rust zacht,
Ik zweef en daal, ik vlucht voor stille strakke zon.

Derde clubgenoot.
Ik ben nu die ik ben, belust op buit en avontuur,
'k Heb in mijzelf en in mijn land het leven weergevonden,
Dat ik verloren had, ik lach om oude zorgen
En stille zielsstrijd, die zoo stil verwoest en 't brein verdwaast;
Ik ben nu die ik ben, het leven waard en ook de dood,
En boven mij is 't lot dat treft of spaart.

(Eka komt binnen. Allen staan op).

Frank Colmar.
Eka!

Eka Colmar.
Ik ben 't. Schrik niet te veel. Is 't hier een feest?
Ik wil niet storen. Zet u als voorheen.

Tweede clubgenoot.
Wij namen afscheid en 't is tijd te gaan.

Meta van Rees.
Het lijkt mij dat met u het morgenlicht heller
Gaat schijnen, - deze vriend verdraagt dat schijnsel
Slecht. - Ook Colmar wil niet steeds die klare straling,
De wijn bracht hier een nevelige sfeer van tooverij.

Eka Colmar.
Ik hoor hier niet. Ik ben hierheen verdwaald.

(Meta drinkt haar glas met opzettelijk gebaar leeg en zij en de drie clubgenooten gaan heen. Eka gaat voort tot F.C.).

Je wou mijn smart bergen in een huis,
En je verstoorde blik zegt mij dat ik faalde
Toen ik uitbrak, maar je meent mij al te klein,
Een kind dat veilig moet gedijen op een stille plaats.

Frank Colmar.
Geen kind, een vrouw die wel moet weten
Dat ze'een vrouw is, - maar voor verwijt is 't uur
Te kostbaar liefste. Was mijn blik verstoord?
Dat je ons stoorde was zoo'n euvel niet.
Een van de vrienden riep tevoren: ieder mag
Hier binnenkomen, - dat was waarheid. Ook is 't
Waarheid dat de vrouw die je hier vond, wijn
Dronk uit mijn glas, ik uit 't hare. Waarom,
Eka, kwam je hier je smart vermeerderen?

Eka Colmar.
Als ik nu beef is 't niet uit ijverzucht, mijn hart
Is rustig nu ik brak de dwang die mij gevangen
Hield. Ik schijn een nieuwe vrouw, maar ben de andere
Nog die om jou liefdes wil te fier was om 't geluk
In klacht en tranen te verdonkeren. Maar in het stilste
Heil is leugen ingeslopen. Hoor hoe dat wreed en
Schrijnend klinkt: 'k ben uit een droom ontwaakt!

Frank Colmar.
Wil je, ik zal gelooven aan de spooksels
Die je nu opstelt tusschen jou en mij?
Is dan mijn hart een droom? Mijn liefde?
En is jou smart die van een eenzame?

Eka Colmar.
Die droom is heen, dat ik niet anders ben
Dan 'n vrouw zoo gansch verstild in liefde, dat
Mijn hart slechts de echo geeft van woorden die jij sprak,
Die meer dan woorden waren. Je meende mij te vormen
Eeuwig stil en en blij, hoorend altijd de eendre boodschap
Van jou liefde, zoo verdoofd voor felheid van
De smart. Maar die nu voor je staat is 'n andere,
Een vrouw die juist zoo vrij en trotsch het leven
Aanziet als jij placht. Die durfde rijzen uit een roes
Van diep genot. Ik ben die vrouw die je eenmaal vond,
Eer zij geheel je toebehoorde. Iets van haar bleef wel

Altijd, maar je won haar en je meende in overmoed,
Dat zij in liefde alleen voortaan bestaan zou.

Frank Colmar.
Is liefde alleen te karige gift voor 'n vrouw?
Liefste, zijn er dan andere woorden andere daden
Dan die van liefde die stijgen kunnen boven
'n Erbarmelijke weeklacht om gevaar en scheiding?

Eka Colmar.
Als ik mij zinken voel in droefheid zal ik altijd
Denken aan mijn liefst bezit en vrede vinden,
Diep in 't hart. Maar waarom moet vrede
Diep en stil zijn en de waanzin van de strijd zoo luid?
Ik leerde in mijn kindertijd: dat 't volk eens bloeien zal
In blijvende vrede. 't Zij dan ver in toekomst.
'k Heb al lang met jou en anderen 't lot aanvaard.
Ik wil nu koel, heel koel beroeren wat in 't hart ligt,
Heel nabij mijn liefde, maar 't is anders. Iets in mij
Bleef in een roes van hartstocht steeds onaangeroerd,
't Leefde in mijn gedachten, half bewust, onuitgesproken,
't Werd gedachte zelf. Het werd een aanklacht! Vele
Menschen meenen: als de stemmen van de hartstocht spreken
Moet het andere stil zijn, dat het leven liefheeft om
Geduldige groei en vruchtbaar lang bezit. Zij weenen niet
Als 't schoon bedreigd wordt, heimlijk lokken hen de krachten
Der vernieling als een hooger schoonheid, dan wat simpel
Bloeit. Anderen voelen niets dan treurnis die in tranen
Vloeit of stil in 't hart blijft. Maar ik voel:
Hoe ik die vijand haat die triumfeert nu zwakken
Lijden. Die vijand, die ik levend weet in 't hart van die
Mij 't liefst is! Liefde en haat staan in mijn hart
Nu naast elkaar, en dat wil ik getuigen.

Frank Colmar.
Toen Reno 't nieuws bracht dat de oorlog zeker was
En 't leven eensklaps in een ander licht stond en
Ik enkele woorden sprak die niet van schrik of smart
Getuigden, want een vuur bedwong ik dat uit 't diepst

Van 't hart oplaaide, - noemde een vrouw mijn woorden
Verraad, maar 't klonk als 't woord van een verblinde
En het was onwaar, en toch was 't waarheid. Ik verraadde
't Lange leven van geduldige vruchtbaarheid en groei,
Toen ik die vlam van woeste vreugde nauw bedwingen kon,
Die mij deed stijgen tot daar, waar woestheid raakt
Aan diepste vroomheid. Wat in 't lange leven staat
Geschreven voor de ziel van d' eene, dat hij langzaam
En geduldig moet ontcijferen, staat voor 'n ander in
Een vlammig schrift dat 't noodlot voor zijn voet werpt.
't Was jou droom: ik zou een veldheer zijn van 't leger
Dat in vrede strijdt. Maar groote daden, zulke die
Een leider van het volk doet, zijn uit kleinheid opgebouwd.
Grooter en vrijer blinkt het vreedzaam leven dat een enkele
Onafhankelijk leeft in veld en zon. Ook dat is schijn,
Want 't is geen leven, 't is slechts droomen wat een wijs
En landelijk man zoo langzaam dag na dag doet. 't Geen
Hij leeft kan in één daad volbracht. Altijd is leven
Heerschen of zich voegen naar de wet van 'n ander. Altijd
Was mijn wil te donker dan dat ik mij voegen zou en was
Mijn hart te vurig voor een trage lange droom.
Zoo volgde ik graag elk spel dat vreugd gaf,
Doch in meer bezonnen daad groeide al vroeg
Mijn wil die anderen dwong tot volgen. Leefde
Ik in hun ziel eer ik hun meester werd. Want
Leiderschap, dat is gebondenheid aan 't zieleleven
Van de tragen! - Zal ik ook leider zijn
Tot aan mijn dood, ik stijg, nu ik zelf volg
Een heerscher grooter dan wij menschen: 't noodlot.

***Eka Colmar*.**

Geluk is maar een droom en smart is waarheid.
Altijd geloofde ik aan 't geluk als aan een blauwe hemel,
Die was wel boven mij maar was toch mijn.
Maar nu geloof ik aan de smart alleen.
Om mij was zon en goedheid, heel mijn leven lang.
Zoo groeide ik wel beschermd en veilig als een kleine
Zwakke plant, maar nu wordt zwakheid kracht.

Velen zullen als ik nu strijdbaar opgericht staan,
Nog onmachtig, maar wij zijn de kern van 't nieuwe
Leger dat eens lacht om 't woeste krijgsgeweld.
- En in mij steeg een zinloos lachen want ik reik
In droom naar 'n nieuwe tijd, waar vrede ongeschonden
Heerscht, en stort weerom in deze die mijn hart verfoeit.
Ik leerde liefde en vrede en daarom haat ik nu.

Frank Colmar.
Je haat mij daar 'k met diepe vreugd
Om vrijheid en vernieuwing, schoon niet vreugd alleen,
't Geweldig nieuws ontving. Haat mij meer, liefste,
Want mijn diepste hart haat elke band,
En in mijn eerst verheugen was een glimp van al
Het bandelooze, want ik haak naar daden,
Edel of onedel, maar spontaan zich brekend
Door de dwang. Legerwetten zijn zwaar, doch niet
Zoo nijpend als de zielsdwang van het dagelijks leven.
Wat baat het of ik ook mijn smart belijd?
Wij zijn nu die wij zijn, de sprook is uit.
Ook in de vredige wereld waar wij elkaar vonden,
Dreigde gevaar, en was gevaar een lokkend wonder.
Jij weefde een net om mij en voelde in mij een
Heimelijke kracht die uit kon breken, - doch je weefde
Stil maar door en wachtte. Jij wou kinderen
En een onbewogen thuis, maar kinderen zijn slechts
Wenschen, wenschen en ikzelf ben 'n wensch en ik wou
Meer en wachtte. En zocht jou oogen, die nooit mijne
Ongesluierd zochten. - Eerst nu zij haten....

Eka Colmar.
Is haat dan liefde die nog feller brandt
Dan liefde? Het is mij of mijn hart dieper zinkt
In jou hart dan tevoren. Als ik nu oprijs zal ik
Angst en droefheid vinden, - of alleen en trotsch zijn,
Bandeloos trotsch. - Liefste, ik zie nu eensklaps
Hoe de leege glazen daar verwijtend staan. En hoe
Het morgenlicht hier aldoor als verwondering
Naar binnenvalt. Ik wil niet dat een hier komt,

Een die zeggen zou: nu is al ieder man gereed
Om uit te trekken, maar Frank Colmar ligt
In d' armen van een vrouw. Het is mij of wij
Kinderen zijn in 't eerste liefdesuur en schuw
Ons moeten bergen in de groote wereld met ons klein
Geheim. Ik zie het leven klein, de dood heel groot.
Ik zie jou vlammenschrift....

Frank Colmar.
Mijn liefste nu ontzind en zonder wijn....
Dit is de diepste teug van 't leven. - Dit is
Wat nooit einden zal en nooit teniet gaan. - Nu
Begint de koele dag als andere dagen....

Zesde (slot) bedrijf.

Enkele weken later. De kamer van Celi Honaar. Een rustbed waarop Wils Torijn ligt. Verder Celi.

Wils Torijn.
Hoe stil is 't hier en alles is zoo ver,
Ik hoor en zie niet anders dan mijn redster die mij kweekt,
Alsof 'k een plant was, die maar zeldzaam groeit. Wij twee
Bedrijven hier veel dwaasheid om één menschenleven.

Celi Honaar.
Wij twee niet, ik alleen. Ik ben de kweeker
Jij de plant die zich onwillig kweeken laat.

Wils Torijn.
Ik groei gehoorzaam. Eet en drink. Maar 'k ben
Onwillig al het heil van deze stilte te verstaan.

Celi Honaar.
Veel stiller was 't hier voor jou komst,
En zoo zal 't zijn na jou herstel. Dan komen
Andere vrienden weer die ik nu zwijgend zoo door 't raam
Beduidt: hij slaapt, of: 't wordt wel beter, enzoovoorts.
Dan hoor ik wel hun stemmen weer, die maken mij

De stilte van mijn kamer hoorbaar, want mijn hart
Woont hier alleen, ook als er vrienden komen.

***Wils Torijn*.**
Laat mij nu dwaasheid zeggen. Geef geen antwoord,
Of maar weinig. Want bedenk: ik ben een zieke die maar
Praat en nog geen juiste samenhang kan vinden en verdragen.
Mijn hart is wonderlijk: ik had je eenmaal lief.
Liefde is een vogel of een vlinder en wil altijd
Omhoog of fladderen in de zon of rusten, maar dan
In 't besef dat hij zijn toegevouwen vleugels kan
Uitslaan als hij wil. Liefde is een vluchteling.

Met toegevouwen vleugels zat ik bij je neer,
En zag mijn wereld door jou oogen, jou gebaren
Zoo eigen dat ik vluchtte, want ik wou
Een vreemde wereld. Dat was dwaasheid.

***Celi Honaar*.**
Jij bent de zwerver die mij veel
Vertellen kan van 't leven dat ik nooit zelf vond.
Ook ik zag eenmaal in jou oogen, jou gebaren
Mijn eigen wereld en uit niets werd weelde.

***Wils Torijn*.**
Ik had daarna een andere lief, omdat zij tartend mooi
En moeilijk te bereiken was. Zij droeg haar blinkende
Geheimen tartend. Haar zekerheid en waaglust en haar
Gratie waren geheimen voor mij, die in bezonnen armoe
Groot werd. Ik zie jou glimlach nu. Ik lig hier
Krachtloos, maar als door een wonder ik mijn kracht
Weeromkreeg, 'k zou niet heengaan en althans
Mijn hart zou blijven. Het is hier ruim
En nieuw. Het is jou glimlach die zoo jong
En waagziek rees uit veilige droom en armoe
En bezonnenheid. Zullen wij wagen samen....

***Celi Honaar*.**
Wees stil nu want je sprak al veel te veel.
Ik vrees: de samenhang der dingen is te zwaar,
Ga slapen, droomen nu, een veilige droom!

Wils Torijn.
En jij gebaart dan teekens door dat raam,
Aan 'n vriend die vragend hier voorbij dwaalt?
Ik wil nu mijmeren met de dingen om mij heen,
Die zijn uit 't rijkste droomland, want zij dragen liefde.

(Pauze. Zij ziet uit 't raam en staat dan op, gaat behoedzaam naar buiten. Vage stemmen. Eenige onrust bij W.T. Celi komt terug).

Wils Torijn.
Welk nieuws?

Celi Honaar.
't Was Olga die niet rust eer 'k haar te woord sta.
'k Zei haar dat je sliep. En zoo behoorde 't.

Wils Torijn.
Ik hoorde stemmen.

(haar aanziende en plotseling oprijzend)

- Welk nieuws?

Celi Honaar.
Blijf rustig. Lig - lig stil. En ik zal waar zijn.

Wils Torijn,

(neerzinkend).

'k Weet het reeds!

Celi Honaar.
Het is van Colmar.

Wils Torijn.
Hij is dood!

(Pauze)

Het zou geen ramp zijn als ik stierf nu Colmar stierf,
Maar ik ben veilig hier nog 'n korte poos,
En jij bent veilig want mijn liefde is nu
Niet wankel meer zooals het leven is. Buig niet
In wanhoop. Kom. En wees mij nader
Dan al 't andere, dood of leven!

Celi Honaar.
Ik denk aan Eka en ik zie haar stil en trotsch
In haar herinnering diepen, en zij houdt haar deur
Gesloten want in diepste stilte is zij nog zalig,
Maar in elk gerucht is smart. Ik zal haar later
Zoeken, vinden, doch niet nu. Ik hoor nu hier.
En heel mijn hart woont hier in deze korte tijd
Dat jij hier veilig blijft. Overal is 't donker nu,
Maar liefde is meer dan dood of leven. Ik geloof
Wij zijn onszelf niet, maar wij zijn verlangen
Naar het kind.

Wils Torijn.
En meer, veel meer. Jij wenschte wel alleen in 't hart
Al 't leed te dragen en 't geluk te sparen. Mij
Te sparen. 't Donkere leven was in jou altijd.
Het bloeit nu. 't Bloeit nu onweerstaanbaar. - Lief
Jou kind is dat die nieuwe vorst?
De schamele, die op nieuwe wijs de wereld wint?
Bedenk: de mooiste droomen sterven. En kus mij dan,
En weet: dit is een wreede wereld waar wij zalig zijn.

Gemetalliseerd beton
Door
Ir. J.B. Van Loghem b.i.

De oermensch beschikte slechts over het onmiddelijk voorhandene, en maakte dit instinktmatig tot object voor gebruik en verbruik. Daarom was hij niet boven het dierlijke uit; het dier toch bevredigt alleen zijn onmiddelijke behoeften en verbruikt het gegevene in de natuur.

Naarmate door rampen of natuurlijke tegenslagen de mensch tot grooter activiteit werd aangezet, begon hij zich van het dier te onderscheiden.

Blijken de natuurlijke beschermingen en hulpmiddelen niet toereikend dan gaat het dier onder, de mensch wordt zich echter zijn menschelijkheid door tegenspoed bewust en verwerkt het onmiddelijk voorhandene tot steeds hooger doelmatigheid; het wordt gelouterd door zijn geest. Invloeden, zooals strijd tegen zijn medemenschen bespoedigen den geestelijken groei, waardoor de aanvankelijk natuurlijke mensch steeds meer vervormd en veredeld wordt.

Strijd zonder meer voert echter tot doelmatigheid zonder meer. Herleving na strijd beteekent opvoering der doelmatigheid tot schoonheid. Doelmatigheid is potentieele schoonheid, waarin de schoone schijn nog niet waarneembaar is.

Strijd bevat de kiem der schoonheidszin of kunstzin, al is deze daarin slechts in dichte windselen aanwezig. Evenals de strijd door alle tijden ingewikkelder wordt, zoo wordt ook de kunst veelzijdiger door de tijden. Doelmatigheid ontstaat doordat de natuur door den geest is bevrucht. Schoonheid ontstaat doordat de natuur door den geest heen gaat, en tot zichzelf

weerkeert, dat is, de kringloop van de natuur door den geest is bij het bereiken der doelmatigheid nog niet gesloten; wordt die doelmatigheid tot schoonheid veredeld dan is daarmee de kringloop voltooid. Dan is door de beelding van den kunstenaar de sluimerende eenheid der natuur tot ware eenheid gevormd.

Kunstidee is vormidee, maar de ware vorm is niet vorm zonder meer, is niet uitsluitend denkvorm door den inhoud van den vorm, maar tevens door de kleur.

Kleur maakt de denkbaarheid tot zichtbaarheid. De schoonheid van de kleur bepaalt de schoonheid van de zichtbaarheid. Schoonheid is doellooze doelmatigheid. Zonder schoone kleuren slechts direkte doelmatigheid, nog niet bevrucht door kunstenaarsgeest.

Het gewapend beton is bij uitstek grijs.

Grijs is nog geen kleur in den waren zin. Het is de kleurlooze kleur, als zijnde het midden tusschen licht en donker. Grijs symboliseert derhalve de doelmatigheid. Daar schoonheid boven de doelmatigheid uit gaat, zal de kleur moeten meedoen. De kleur is de geest in de natuur, de idealiteit van de realiteit.

Zooals de mensch door alle tijden zijn werktuigen tot grooter volmaking heeft opgevoerd, zoo zijn ook zijn gebouwen met zijn geest gegroeid.

Aanvankelijk werd voor de gebouwen het onmiddelijk voorhandene aanvaard, en met geringe bewerking gestapeld tot woning of graf. Hoewel reeds in het graf ideëele strekking valt te beleven, is de vorm van dat graf aanvankelijk nog zonder idealiteit. Naarmate de geest zich door de eeuwen ontplooit, verruimt zich ook de denkvorm, in gestage wisselwerking tusschen doelmatigheid en schoonheid. Elke nieuwe doelmatigheid, elke nieuwe doelbepaling wordt gevolgd door nieuwe schoonheid, om daarin weer onder te gaan, en tot weer nieuwen denkvorm te voeren. Elke nieuwe denkvorm heeft den kiem in zich van diepere verinnerlijking dan de vroegere denkvormen. Ongunstige tijdsomstandigheden zijn dikwijls oorzaak, dat de nieuwe denkvorm zich niet kan verinnerlijken, zoodat schijnbaar oude denkvormen hooger waarde bezitten.

Zoo is het moeilijk grooter verinnerlijking te denken dan in de middeleeuwsche kunstwerken, maar toch is de denkvorm

der middeleeuwen in later tijden overtroffen en zal ook nog belangrijk overtroffen worden.

Stellen wij de tot verinnerlijking gekomen middeleeuwsche denkvorm van de kathedralen tegenover de hedendaagsche werken in gewapend beton, dan is de denkvorm van de moderne werken van hooger orde, maar de verinnerlijking van dien vorm staat zoo ver ten achter bij die der kathedralen, dat we geneigd zijn ook den denkvorm ervan te onderschatten. Deze geneigdheid bewijst tevens, dat denkvorm als doelmatigheidsvorm zonder meer ons niet bevredigt. Slechts de kunstenaar, die door eigen gemoed elke realiteit idealiseert, zal de doelmatigheid als potentieele schoonheid gevoelen, en reeds daarin den kiem van komende schoonheid waardeeren en liefhebben. De leek mist die eigenschap en waardeert slechts schoone schijn. Hierin ligt de oorzaak, dat de leek niet wil aanvaarden de soberheid, die in bouwkunst en meubelkunst vanaf het begin van deze eeuw tot uiting is gekomen.

Inderdaad zijn vele van die gebouwen en meubelen ook nog niet boven de doelmatigheid uit, zoodat slechts de kunstenaar in staat is de kernbepaling te waardeeren, en voor zichzelf te idealiseeren tot schoonheid. Die schoonheid manifesteert zich echter nog niet tot zichtbare uitwendigheid.

Tegenover de oude bouwmaterialen als baksteen en natuursteen, is het gewapend beton een meer vergeestelijkt materiaal.

Het is door studie uit den geest gesproten, terwijl de oude materialen min of meer natuurprodukten zijn, wel door den geest bevrucht, maar minder veelzijdig. De oude materialen blijven natuur.

Het gewapend beton echter is in zijn elementen, als in zijn samenstelling bijna uitsluitend produkt van den geest, waarbij de natuur als het onmiddelijk voorhandene slechts aanvankelijk heeft te gelden.

Het ijzer is in de natuur in ertsvorm voorhanden. Het staafijzer in het gewapend beton is door het menschelijk vernuft zoodanig uit het erts vervormd, dat het gegevene daarin slechts even is terug te vinden. Dit geldt ook voor het portlandcement, dat bijna uitsluitend kunstprodukt is.

De samenvoeging der beide materialen, met als doode tusschenstof het zand en het grind, zoodanig dat van de eigenschappen

van ijzer en cement, d.w.z. het bestandzijn tegen trek en druk, op de juiste wijze is gebruik gemaakt, doet het gewapend beton ontstaan, dat dus bij uitstek produkt is van den menschelijken geest. Het is geheel boven de natuur uit, en daardoor het meest vergeestelijkte bouwmateriaal.

Hoe vergeestelijkter het materiaal is, des te moeilijker zal het zijn de doelmatigheid ervan te veredelen tot schoonheid. De voltooiing van den kringloop eischt hooge genialiteit van den kunstenaar. Is de kunstenaar niet begaafd genoeg, dan zal noodzakelijk door zijn inmenging het karakter dat is de zuivere denkvorm lijden en vernatuurd worden, waardoor de kringloop van natuur tot schoonheid niet alleen niet gesloten wordt, maar het kunstwerk daalt beneden de doelmatigheid; in plaats van schoonheid d.i. doellooze doelmatigheid ontstaat doellooze ondoelmatigheid.

Wil dus de kunstenaar de utiliteitsidee laten gelden, en dit is bittere noodzaak voor gezonde ontwikkeling, dan zal hij zich aanvankelijk moeten bepalen tot de zuivere kernvorm, wat dus primair intellectualiteit vooronderstelt. Slechts in de kleur, in de vlakversiering kan hij zijn schoonheidsdrang tot het uiterste laten gelden. Zijn vermogen tot plastische beelding heeft hij bij werken in gewapend beton in te binden, daar hij de kernidee anders schaadt. Intuïtief zal de kunstenaar echter trachten de grijsheid van het materiaal te bezielen.

Door de zandstraal kan het materiaal aangenamer, plastischer van uiterlijk worden. Ook door bepleistering in kleur kan een zekere schoonheid bereikt worden. Maar bij deze bewerking zal niet meer dan een strakke, min of meer ruwe huid aan het bouwwerk mogen gegeven worden, daar anders de geestelijke idee geschaad wordt.

Terwijl vernatuurlijking van den geest van werken in gewapend beton tevens beteekent vernietiging van dien geest, is bij werken in andere meer natuurlijke materialen een vernatuurlijking tot zekere hoogte geoorloofd, d.w.z. de plastische beelding van het natuurlijke materiaal is niet noodzakelijk kernvernietiging, maar kan zelfs tot zuiverder kernbepaling voeren. De plastische beelding van de middeleeuwsche kathedralen is een voorbeeld daarvan. We zien hierin de zuivere harmonie van

verinnerlijking en veruitwendiging. Ze zijn door de eeuwen empirisch gegroeid, stouter en stouter geconstrueerd, maar toch alle ontstaan uit het onmiddelijk voorhandene, de natuursteen en de gebakken klei.

Hoe grootsch de kathedralen ook mogen zijn, toch missen zij, wat de toekomstige gebouwen in gewapend beton ons zullen openbaren.

Deze toch zullen niet uitsluitend empirisch tot grooter en grooter volmaking stijgen. De empirie zal blijven gelden, maar primaire eisch is het vernuft van den ingenieur, geleid door den intellectueelen kunstenaar, waardoor werken in gewapend beton geboren zullen worden, die in grootschheid en sereniteit alle vorige bouwwerken zullen overtreffen.

De kunstenaar zal niet alleen de groote conceptie geven, maar deze conceptie tot hoogste schoonheid hebben op te voeren door de kleur, zoodat de ware veeleenige vorm ontstaat. Terwijl de werken opgetrokken in de onmiddelijk voorhanden natuurprodukten, reeds schoone kleur ontleenen aan die producten, zoodat de kunstenaar slechts de materie heeft te ordenen en te beleven, zal hij bij de werken in gewapend beton de kleur geheel uit eigen visie moeten bepalen. Zijn taak is moeilijker, maar tevens veel schooner. Hij is gebonden door den kernvorm. Elke materiegrens heeft hij te aanvaarden; de vlakken die hij door kleur heeft te beleven zijn zuiver begrensd en dikwijls zeer eigenaardig begrensd. Hij heeft niet als de schilderijschilder een paneel, dat zich regelt naar den wensch van den schilder, maar zijn paneel is onherroepelijk bepaald. Behalve de vorm ervan, zijn ook de hoogte en belichting niet meer te wijzigen. Al deze beperkingen zal slechts de intellectueele kunstenaar te boven kunnen komen. Wanneer de moderne bouwkunstenaar zijn denkvorm ziet construeeren door den ingenieur, dan spant zich zijn geest naarmate de constructies hun voltooiing naderen. Naarmate het geheel zijn volle spanning krijgt en de belichting en ruimtewerking, zooals hij zich die gedroomd heeft, wordt verwerkelijkt, zal in hem rijpen het kleurbesef, waardoor het hem zal gelukken het geheel te veruitwendigen, waardoor de innerlijke denkvorm als zuivere doelmatigheid zal worden bezield tot schoonheid.

Tot voor korten tijd was het bij werken in gewapend beton den kunstenaar slechts mogelijk in een droom zijn kleurfantaziën bot te vieren, daar de kleurstoffen, die bestonden, niet voldeden aan zijn wenschen. Door pleisterwerk is zijn verlangen niet te bevredigen. Wel kunnen min of meer fraaie oppervlakken verkregen worden door bepleistering met gemalen natuursteen, met terranova, monoliet e.a. maar toch missen al deze materialen diepte van toon. Het menschelijk vernuft is er thans in geslaagd diepe rijke kleuren te vinden, en wel door van de chemische eigenschappen van de portlandcement gebruik te maken. De eer hiervan komt aan Dr. L.A. Sanders en A.J. Sanders toe, die hebben ontdekt, welke wondere effecten verkregen worden, wanneer opgeloste metaalzouten gebracht worden op de portlandcementlagen. Hierdoor is het mogelijk geworden het gewapend beton, dat door zijn grijze kleur op zichzelf niet boven de doelmatigheid kan uitkomen, als door een tooverstaf te beroeren, zonder dat de zuivere denkvorm wordt verkracht; integendeel de harde gespierde substantie spreekt als het ware nog duidelijker door de bewerking. Het is wel een eigenaardige konsekwentie, die in deze ontdekking ligt besloten, d.w.z. het gewapend beton als zuiver produkt van den geest schijnt slechts veredeld te kunnen worden door den geest, het onnatuurlijk materiaal vraagt onnatuurlijke behandeling om tot schoonheid te komen. Het failliet van de suprematie van de natuur ten koste van den geest.

De kunstenaar, die door metallisatie de kern moet veredelen en bezielen, beschikt in de metallisatiekleuren over een ongekend rijk palet. Naast mozaiken, stille en fonkelende marmers is het gemetalliseerd beton een materiaal van even verrukkelijke schoonheid, wanneer de kunstenaar het heeft geadeld. De diepe bruinen der ijzerzouten, de sombere tonen der tinzouten, de fonkelende zilverzouten en de felle groenen der koperzouten, die door schakeering tot oude bronstonen kunnen verloopen, openen de rijkste perspectieven voor bouwmeester en bouwschilder.

Niet de schilderijschilders zullen zich erdoor bekoord voelen, maar zij, die dieper willen schouwen in het wezen der kunst, zij, die begrijpen, dat door het samengaan van alle kunsten

slechts het volkomen kunstwerk zal kunnen ontstaan. Evenals de frescoschilders dit begrepen, zullen ook enkele der jonge moderne schilders zich willen uiten in en aan het gebouw door metallisatie der hoofdelementen. Want al is de metallisatie der groote deelen, die onversierd blijven, het werk van den geroutineerden werkman, de hoofdpartijen, die door beelding moeten verhoogen het karakter van het gebouw, de geestelijke geaardheid daarvan, zullen door den bouwschilder moeten behandeld worden.

Een groote vraag, die terstond in ons opkomt bij het doordenken van al die nieuwe mogelijkheden, is of de tijd al rijp zal zijn voor het nieuwe materiaal. Hierop kan tweeledig geantwoord worden. Uit kunstoogpunt beschouwd, slechts met een volledig ja. Er is een groot aantal kunstenaars, die in staat zullen blijken het nieuwe materiaal na grondige studie te beheerschen. Uit maatschappelijk oogpunt, met een helaas ja. Want de gewapend betonbouw eischt naast enkele verlichten van geest, een groote schare domme werkkrachten, gespierde machines, die werktuigelijk hun eentonige arbeid verrichten.

We zijn nog lang niet aan het einde van het proces der massaarbeid. Dit proces voltrekt zich meedogenloos en is niet te keeren. De konsekwentie ervan is, dat de enkelen, in hoofdzaak de wijsgeeren, geleerden en kunstenaars steeds meer naar voren treden, en deze zullen door hun ideëele begrippen omtrent het leven oorzaak zijn van verheffing der massa, die zoodoende niet door de vreugdelooze massaarbeid zal ondergaan. Konsekwente eisch is voorloopig en in de toekomst die massaarbeid, maar slechts om daaruit een ideëeler orde te doen geboren worden.

Het maatschappelijk oogenblikkelijk nadeel, dat in den gewapend betonbouw is gelegen, begint juist door de idealiseering van het gewapend beton, door de metallisatie zich in zijn tegendeel te verkeeren, omdat door de metallisatie van het beton de mensch de waarde van het nuttelooze d.i. de waarde van de schoonheid gaat beseffen, en zich aldus boven de zuivere doelmatigheid uit weet, - wat op de verdieping van den menschelijken geest wijst.

Overgave
Door
Maurits Uyldert

Het meisje zingt:

Na zo droevig wachten
Vond ik zijn handen
Vond ik zijn hart:
Ik voelde het branden
Dicht bij het mijne,
Ik wist mijn gedachten
Doorbloeid met de zijne,
Gelijk een jasmijnstruik met winde doorward.

Zult gij mij altijd houden
Hoog in uw zin?
Mijn adem waar uw hart klopt,
Mijn tranen waar uw smart dropt
O, held van mijn min?
Hoe zou ik kunnen leven
Wanneer gij mij verlaat!
Ach, al mijn liefde en lust heb ik aan U gegeven -
'k Moest dolen in de wouden
Van smart en haat.

Al mijn bloed blijft verlangen,
Heel mijn hart dringt hoog

Tot uw armen mij omvangen,
Tot mijn ogen needrig hangen
Aan uw vorstlik oog.

Gij moogt mij alles roven
Hoe het mijn vrede ook krenk',
De kracht van mijn geloof en
Mijn teerste droom en doven
In smart vreugds zoetst beloven:
Uw roof blijft een geschenk.

In 't hart mijn tranen branden
- O mijn ridder, mijn held! -
De vlammen van uw handen
Houden mij heet omkneld.
De bloem die zonder zon spruit,
Smarts kleurloos, bitter onkruid,
Heeft nu uw lach geveld.

Laat mij maar altijd hijgen
Als een gevangen ree,
Mijn liefde kan niet zwijgen,
Zingt eeuwig als de zee.
Zij blijft U immer eigen,
Zo ver kunt gij niet stijgen,
Mijn hart rijst met U mee.

Als ik door U moet sterven
Sterf ik den zoetsten dood.
Nog dan zal liefde verven
Mijn mond en wangen rood.
Glimlachend blijf ik wachten,
Roerloos in dood, tot gij
Me ontvoert in uw gedachten,
Blozend en schoon en blij.

De taak der vredesbeweging in de hedendaagsche maatschappij
Door
Mr. H.J. De Lange.

De Vredesbeweging heeft zich sedert haar ontstaan in 1815 ten doel gesteld den vrede tusschen vrije staten te bevorderen. De wijze waarop zij dit doel te bereiken dacht, is in den loop der tijden veranderd. Deze wijzingen in haar inzicht houden verband met de verandering die in de Maatschappij voornamelijk op sociaal-economisch en staatkundig gebied plaatsgrepen. Aldus is de taak die de Vredesbeweging thans in de Maatschappij te vervullen heeft een andere, dan die van vijftig of honderd jaar geleden, ofschoon in het algemeen het doel - de bevordering van den vrede tusschen vrije staten - hetzelfde bleef. De omstandigheid dat het doel in het algemeen zich gelijk bleef, terwijl toch de maatschappelijke omstandigheden niet dezelfde bleven, maakt het haar moeilijk om oude wegen te verlaten en nieuwe banen op te zoeken. En toch moet zulks te zijner tijd gebeuren, wil de Beweging haar reden van bestaan behouden.

Op het oogenblik zijn geheel nieuwe toestanden aan het ontstaan, de grondslagen der Maatschappij worden tot op hun grondslagen geschokt en dit mòet zijn terugslag hebben op de Vredesbeweging, dit mòet de inzichten omtrent haar methode en taak in nieuwe banen leiden, wil zij haar plaats blijven behouden onder de groote maatschappelijke bewegingen van den tegenwoordigen tijd. Op het oogenblik is haar positie niet gemakkelijk. Haar invloed neemt eerder af dan toe. Dit wil niet zeggen dat

het verlangen naar vrede bij de menscheid aan het verminderen is - integendeel. Maar dit is juist het bedenkelijke voor de Vredesbeweging, dat het vredesverlangen in steeds sneller tempo aan het groeien is, terwijl de Vredesbeweging bezig is aan een uitteringsproces zoo niet ten onder te gaan, dan toch de plaats te verliezen, die zij zich vóór den oorlog van 1914 veroverd had. Hetgeen erop wijst, dat er iets niet in den haak is. Dit euvel te zoeken en wanneer wij het meenen gevonden te hebben, het onder de oogen durven te zien en de volle consequenties eruit te trekken, dat is het doel van de volgende bladzijden. Daarin zal vooral de nadruk gelegd moeten worden op het verband tusschen het wezen van Staat en Maatschappij aan den eenen kant en de methode en taak der Vredesbeweging aan den anderen.

In 1815 en 1816 werden de eerste vredesvereenigingen in de Vereenigde Staten en Engeland opgericht en daarmee was de Vredes*beweging* ontstaan, d.w.z. het georganiseerde streven naar meerderen vrede tusschen vrije staten. Voordien hadden enkelingen voor dit doel geijverd, thans trachtte men het door middel van organisaties te bereiken.

De vredesvereenigingen ontstonden als een uiting van protest tegen het oorlogstijdperk, dat de kwarteeuw voor dien Europa en Amerika verscheurd had. Dit protest klonk thans luider en meer doelbewust, omdat de Amerikaansche en Fransche Revoluties beide verkondigd hadden de rechten van den mensch en van den staatsburger. Daarin lagen de rechten op geluk en zelfbeschikking besloten, waarvan oorlog wel de grootst denkbare antithese is.

Dat dit protest tegen den oorlog in 1815 voor het eerst door middel van vereenigingen plaats grijpen kon, was alweder een uitvloeisel van de Revoluties. Deze hadden den Derden Stand geleerd, hoeveel hij vermocht, indien maar de handen ineengeslagen werden, terwijl het recht van vereeniging en vergadering en de vrijheid van drukpers er voor zorgden dat dergelijke organisaties niet illusoir gemaakt konden, althans moesten worden.

De Vredesbeweging uit die dagen was een zuivere ‘antioorlog’ beweging, van negatieve strekking dus, nl. het be-

strijden van den krijg. Wel warer er vóor en na 1815 plannen gemaakt voor Europeesche Parlementen, Congressen en Rechtbanken, na 1815 vooral voor staatsinrichtingen naar het voorbeeld der Amerikaansche constitutie, maar het anti-oorlog karakter hield toch het meest de gedachten bezig. Dit blijkt wel hieruit het beste, dat de animo voor de Vredesbeweging in de eerste vijf en zeventig jaren der negentiende eeuw in tijdperken van betrekkelijke oorloglоosheid verflauwde, terwijl in tijden van oorlog de Beweging in bloei en aanzien toenam (bijv. 1844-1848 en 1870). Men was van meening in de eerste helft der negentiende eeuw, en die meening is zelfs thans nog niet geheel en al verdwenen, dat men vrede tusschen beschaafde staten scheppen kon door eenvoudig de legers af te schaffen en een arbitragehof op te richten ter beslechting van internationale geschillen.

In de tweede helft der negentiende eeuw vestigde zich langzamerhand het besef, dat een verschijnsel als oorlog niet door een paar maatregelen op internationaal gebied uit den weg geruimd kon worden. Dit besef groeide met de jaren, totdat aan het einde der negentiende eeuw Alfred Fried, eere-doctor der Leidsche Hoogeschool, een volkomen heldere uiteenzetting van dit reeds lang onderbewuste sentiment wist te geven. Fried heeft betoogd dat het Pacifisme[1)] niet een voornamelijk negatieve, maar een geheel positieve taak heeft. Men moet den oorlog in zich zelf niet willen bestrijden, zoo redeneert hij, aangezien oorlog een *gevolg*, geen *oorzaak* is. De oorzaak van den oorlog is gelegen in het ontbreken, althans in niet voldoende mate aanwezig zijn, van internationale organisatie. De Vredesbeweging heeft de positieve taak de internationale organisatie te bevorderen. Onder internationale organisatie verstaat men het organiseeren van een rechtsgemeenschap van vrije staten met doeltreffende vertegenwoordiging hunner gemeenschappelijke belangen. Hoe intenser nu de internationale organisatie wordt, des te minder zal zich het verschijnsel oorlog voordoen. In de laatste vijftien jaren vóor den tegenwoordigen oorlog groeide de Vredesbeweging gestadig, in het besef van haar positieve taak.

1) Door mij worden de begrippen Vredesbeweging en Pacifisme als volkomen indentitiek beschouwd en gebruikt.

De verschijning van een man als Fried is in nauwen samenhang met de maatschappelijke en staatkundige toestanden op het einde der negentiende eeuw. Vóór 1848 kon er geen sprake van internationale organisatie zijn; eerst na het tot stand komen van de Union télégraphique universelle van 1865, waarin een gemeenschappelijk belang van vrije staten: de telegrafie, een een doeltreffende en duurzame vertegenwoordiging op internationaal gebied verkreeg, heeft zich de internationale organisatie in steeds meer versneld tempo ontwikkeld. Vóór 1848 was een streven naar internationale organisatie vrijwel een utopie, na 1865 en vooral na 1899, het jaar der eerste Vredesconferentie, stond een dergelijk streven op den bodem van het bereikbare.

Het inzicht omtrent de taak van het Pacifisme in de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste decade der twintigste heeft vooral op den internationalen kant van het vraagstuk den nadruk doen vallen. Internationaal-rechtelijk bijv. door het ijveren voor een *rechts*gemeenschap van vrije staten, internationaal-economisch door het eischen van vrijhandel. Alles wat het bijvoegelijk naamwoord 'internationaal' bezat, trok de meeste aandacht. Het 'nationale' was meer van den tweeden rang. Wel bestond de meening, dat bijv. de nationale volksvertegenwoordiging invloed op de diplomatie bezitten moest, maar daarmee was toch wel in hoofdzaak het nationale gedeelte van van het pacifistisch program voltooid.

Een dergelijk inzicht omtrent de taak der Vredesbeweging in de negentiende eeuw, dat n.l. men zich zoo weinig mogelijk met de nationale aangelegenheden moest bezighouden en daarmee allen nadruk vallen liet op de internationale, komt geheel overeen met de geestesgesteldheid, welke het eerste driekwart dier eeuw op staatkundig-economisch gebied de overhand had. Dit was het stelsel der staatsonthouding, het liberale stelsel bij uitnemendheid, dat den Derden Stand, die zegevierend uit de Revolutie naar voren getreden was, typeert. De staatsonthouding baseert zich op de leer, dat van de vrije inwerking der verschillende krachten in Maatschappij en Staat op elkaar de beste resultaten én voor Staat en Maatschappij, én voor het individu te verwachten zijn. Dit systeem der staatsonthouding

bracht als van zelf het stelsel van vrijhandel en dat van het onbelemmerde eigendomsrecht - het jus utendi atque abutendi -, om er twee te noemen, sterk naar voren. Met een dergelijken vrees voor staatsinmenging is het niet moeilijk te begrijpen, dat de Pacifisten uit die dagen, die tegelijkertijd veelal volbloed liberalen waren (Bright en Cobden bijv.) de taak van de Vredesbeweging voornamelijk buiten al wat nationaal was, wenschten te houden.

Ook toen in het laatste kwart der negentiende eeuw en in het begin der twintigste de denkbeelden omtrent de staatstaak veranderden en het inzicht veld won, dat door het ontstaan van den Vierden Stand - dien der kapitaal-looze arbeiders - deze laatste beschermd moest worden tegen den economisch en staatkundig oneindig veel krachtigeren Derden Stand en deze bescherming van staatswege komen moest, ook toen bleven de *nationale* sociaal-economische vraagstukken buiten den kring van belangstelling der Vredesbeweging. Dat de Vredesbeweging aan deze allerbelangrijkste verandering in het wezen der Maatschappij vreemd gebleven is en haar taak niet daarmee overeenkomstig anders geformuleerd heeft, dat heeft volgens mijn meening geleid tot de malaise en moeilijke positie, waarin zich thans deze Beweging bevindt.

Het bovenstaande doet de vraag oprijzen, hoe het mogelijk zijn zal uit deze impasse te geraken en daartoe is noodig een nadere omschrijving van de taak der Vredesbeweging in de Maatschappij van thans te zoeken, in het bijzonder met het oog op de groote veranderingen in haar, die wij bezig zijn te beleven.

De Vredesbeweging beoogt het bevorderen van een rechtsgemeenschap van vrije staten met doeltreffende vertegenwoordiging hunner gemeenschappelijke belangen. Maar tot deze ‘gemeenschappelijke belangen’ behooren thans niet alleen de regeling van hun onderlinge, van hun internationale verhoudingen, maar bovenal de regeling van hun n a t i o n a l e sociaal-economische en staatkundigen verhoudingen. Immers thans is het velen duidelijk geworden, dat, wil er een toestand van meerderen vrede tusschen de staten komen, de volkeren een rechtstreekschen invloed moeten uitoefenen op de uitvoering der staatsmacht en

een dusdanige vrijheid, dat zij door geen oorlogzuchtige groepen gedwongen kunnen worden naar de wapenen te grijpen. Misschien is het woord ‘dwingen’ hier niet geheel terecht gebruikt en moeten wij zeggen, dat de volkeren in een staat van geestelijke ontwikkeling en economische welvaart behooren te verkeeren, dat zij zich door zekere leuzen niet meer laten meeslepen tot daden, waarvan zij de gevolgen niet kunnen overzien. Daartoe is het noodzakelijk, dat de tegenstelling ‘rijk’ en ‘arm’ minder schril zij dan in den tegenwoordigen tijd. Er zal ten minste gezorgd moeten worden, dat ieder oppassend mensch behoorlijke huisvesting en voldoende voedsel ontvangt en nimmer zooveel arbeid behoeft te verrichten, dan dat hem de lust tot geestelijke ontwikkeling vergaat. Om dit te bereiken zal de Staat nog dieper in het leven zijner burgers hebben in te grijpen, dan nu geschiedt. De oorlog heeft het proces van de socialisatie der maatschappij verhaast, d.w.z. het ingrijpen van den Staat in productie en distributie van een aantal voor den mensch noodige of nuttige goederen. In plaats van het oude liberale systeem van staatsonthouding is het nieuwe der staatsbemoeiing gekomen, waarvan wij nu reeds de blijken zien in het nationaliseeren en monopoliseeren van bedrijven, in het distribueeren en rantsoeneeren van alle mogelijke waren. Het privaat-bezit wijkt terug voor het staatsbelang in steeds sterker mate. Ook de vrijhandel, dat andere troetelkind van het Liberalisme raakt in gedrang, omdat de Staat tegenover andere Staten als uitwisselaar van producten, als groot-koopman, optreedt, en als zoodanig machtsmiddelen - in- en uitvoerrechten en dito verboden - moet bezitten om het loven en bieden kracht bij te zetten.

Het aloude ‘my house is my castle’ wordt door huiszoekingen wegens ‘hamsteren’ ontheiligd en, wat de man van den ouden stempel nog erger vindt, de belastingen worden in die mate opgedreven, dat zijn met zorg bespaarde rente voor een groot deel in handen van den Fiscus komt, zelfs tot driekwart toe, gelijk op het oogenblik in Engeland het geval is. Vroeger heette het aldaar, dat de arbeider een ‘fair living’ hebben moest, thans stelt een over het algemeen gansch niet radicaal blad als The Economist voor om den rijke een zoodanig inkomen

te *laten*, dat hij fatsoenlijk rondkomen kan, en de rest ten bate van den Staat aan te wenden, voor de helft in den vorm van belasting, voor de wederhelft in den vorm van renteloos voorschot[1].

Door dit alles en hetgeen ons nog te wachten staat, is de Maatschappij tusschen de jaren 1913 en 1918 méér in wezen veranderd dan tusschen 1789 en 1815. Dat het na den huidigen oorlog weer tot de 'normale' toestanden van vóór Juli 1914 komen zal, daarover behoeft men zich geen illusies te maken: De Vierde Stand heeft vat gekregen op den Derden, en zal zich de thans afgedwongen concessies nimmer meer laten ontnemen, integendeel meer en meer eischen en ook verkrijgen.

Slechts bij een tendens naar socialisatie der maatschappij zal het mogelijk worden, dat groepen van individuen nimmer meer een zoo grooten invloed op de haute finance en haute politique zullen uitoefenen, als tot heden het geval geweest is met de munitie-fabrikanten en groot-kooplieden die hetzij bij internationale onrust eenigerlei belang konden hebben, hetzij hun Staat konden doen opkomen voor hun private handelsinteressen in overzeesche gewesten (de Marokko-affaire en zoo vele andere). Een vrijwel onbeperkt privaat-bezit van het soort der negentiende eeuw is een gevaar gebleken voor de rust der wereld.

Slechts bij een immer verder doorgevoerde socialisatie wordt het privaat-bezit dermate ingeperkt en besnoeid, dat het voor individuen niet meer zoo groote verlokkingen bezitten zal, om daaraan desnoods den vrede en het geluk van millioenen menschen op te offeren. *Voor het heil der internationale rechtsgemeenschap is de socialisatie een noodzakelijkheid geworden en, aangezien de Vredesbeweging de internationale rechtsgemeenschap te bevorderen heeft, is het haar taak in de hedendaagsche samenleving deze socialisatie te helpen ontwikkelen, waar zij maar kan*.

Niet alleen op economisch gebied hebben zich in het maat-

1) 15 Dec. 1917, blz. 943/4.

schappelijk leven groote veranderingen in de laatste drie jaren afgespeeld, ook op staatkundig gebied is zich een nieuwe ordening aan het vormen. Vóor den oorlog konden - al was het met moeite - nog vrijwel de wetgevende en uitvoerende machten haar taak vervullen door middel van de in de Grondwet daartoe aangewezen organen. Het systeem der Grondwet is, dat de wetgeving - het afwegen van belangen - door een bepaald lichaam: Staten-Generaal, Provinciale Staten, Gemeenteraden, Waterschapsbesturen tot zekere hoogte voor een zekere hoeveelheid belangen plaatsvindt - als het ware dus een *horizontale* doorsnijding van het geheele belangen-complex waaruit de Maatschappij bestaat.

Door het zich uitbreiden van de staatstaak kunnen de in de Grondwet genoemde organen hun werk niet meer af. Vandaar ontstaan uit den drang der omstandigheden de N.O.T.'s en de N.U.M.'s, de graancommissies en aardappelcommissies enz. Altemaal lichamen ter behartiging van bepaalde belangencomplexen: in- en uitvoer, aankoop en distributie van waren e.d.m. Deze Commissies bezitten uitgebreide bevoegdheden van wetgevenden en uitvoerenden aard en hebben zich aldus een plaats verworven naast de expresselijk in de Grondwet genoemde. Zij zijn geboren uit de noodzakelijkheid, wij kunnen ze hedentendage niet meer ontberen en zullen ze in de toekomst nog minder kunnen missen. Dit wijst er op dat de wetgevende en uitvoerende machten een neiging bezitten zich over verschillende corporaties te verdeelen ieder voor het afwegen en regelen van een speciaal belangen-complex, *verticale* doorsnijdingen dus van het geheele belangen-complex dat men Maatschappij noemt. Bovendien vertoonen de nieuwe organen de eigenaardigheid, dat zij ten deele bestaan uit regeeringspersonen, ten deele uit particulieren die van dat speciale complex zakenkennis bezitten en zelf erbij betrokken zijn. Dit alles wijst m.i. op een omvorming van de staatsinrichting naar het Syndicalisme, zooals de Fransche hoogleeraar Duguit dit formuleerde: ‘de organisatie van de vormelooze massa der enkelingen; het is het vormen in de maatschappij van krachtige aaneengesloten groepen, scherp omlijnd in juridischen bouw en samengesteld uit menschen, die reeds vereenigd zijn door de

gemeenschappelijkheid van socialen werkkring en beroepsbelangen'[1].

Het kiesstelsel der Evenredige Vertegenwoordiging, dat weldra ook hier te lande ingevoerd zal worden, werkt de syndicalistische omvorming in de hand, omdat het kleine groepen van personen die een bepaald belang wenschen voor te staan, mogelijk maakt zetels in de voornaamste lichamen van wetgevenden aard te veroveren, waardoor deze lichamen nog minder dan thans een homogeen karakter zullen bezitten, maar eerder zullen zijn een samenstel van vertegenwoordigers van belangen-complexen. Bij een dergelijke politieke instellatie in de toekomst spreekt het van zelf dat er een complex van belangen bestaat dat tot het bijzonder domein van de Vredesbeweging behoort, nl. al wat leiden kan tot en in verband staat met de rechtgemeenschap van vrije staten met doeltreffende vertegenwoordiging hunner gemeenschappelijke belangen. Het behartigen van deze belangen is *de taak der Vredesbeweging in de hedendaagsche samenleving*. En zal zij deze taak naar behooren wenschen te vervullen, dan moet zij breken met haar oude adagium: geen politiek in de Vredesbeweging'. Want slechts door *directen* invloed op politiek gebied zal zij de belangen van hetgeen tot haar werkingsfeer behoort, op juiste wijze kunnen dienen en die toestanden in de samenleving helpen tot stand brengen, die heden ten dage een noodzakelijkheid gebleken zijn voor den internationalen vrede. De Vredesbeweging zal voorshands haar vertegenwoordigers in de Tweede Kamer moeten hebben, die vrij en onbelemmerd haar belangen kunnen behartigen, niet door andere politieke banden verstrikt, gelijk op het oogenblik nog het geval is. Later wellicht ook vertegenwoordigers in andere lichamen met wetgevende bevoegdheid als Provinciale Staten en Gemeenteraden, totdat bij een verdere ontwikkeling van het Sydicalisme aan de Vredesbeweging ten volle toevertrouwd wordt de behartiging van alle belangen tot haar competentie behoorend. Dat moet het ideaal zijn en het richtsnoer, waarnaar de Pacifisten zich thans reeds te gedragen hebben.

1) Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'Etat, Paris 1911, blz. 123/4. Men zie hierover uitvoeriger mijn 'Staatkundige Vernieuwing' II in de Nieuwe Amsterdammer van 19, V, '17.

Om dit alles te bereiken kan de Vredesbeweging de politiek niet ontberen. Dit zal een storm van verontwaardiging doen opgaan en sommigen die zich Pacifist noemen, zullen de gelederen verlaten[1]. Het zal daarmee tot partieele afscheidingen komen. Maar wat nood. Zooals de Vredesbeweging thans er voor staat, is zij bezig in een impasse te geraken. Met al haar ‘moties’ en ‘wenschen’ wordt zij langzamerhand niet meer au sérieux genomen. Zij moet zich zelf herzien. En thans is het daarvoor de tijd, daarop wijzen de maatschappelijke en staatkundige veranderingen. Door doelbewust vooruit te streven in de richting der sociale evolutie zal zij frissche krachten winnen en voorkomen dat zij uit gebrek aan versche sappen uitdroogt. Moedig vooruit dus! Als wij menschen inzien, dat al het ondermaansche betrekkelijk en in voortdurende beweging is, zullen wij met minder vreesachtigheid veranderingen in de maatschappij zien plaatsgrijpen en wij zullen minder huiverig worden zelf daaraan deel te hebben tot heil van al wat goed en edel is.

W a p e n v e l d e , Februari 1918.

1) Men zie bijv. De Toekomstige Vrede van 15 Juli 1917: Bezorgdheld.

Lezing en herdenking
Door
P.N. Van Eyck

X

Het Kindeken Jezus in Vlaanderen, door Felix Timmermans. (*Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon*). Felix Timmermans is een begaafd schrijver die zijn persoonlijkheid heel verdienstelijk in zijn kunst verwerkelijkt, maar niet kan verhelpen dat hij, ‘op de kentering der tijden’ geboren, met zijn tot heden verschenen boeken eerder tot de laatsten der vorigen dan tot de eersten der komenden behoort. Laatsten en eersten, zij leven nu naast elkander en het publiek zal ze gemakkelijk verwisselen. Wie echter een nieuwe levensinhoud, een nieuwe levensvorm, en dus een nieuwe verbeeldingsvorm der kunst zien, zijn niet meer in staat hun volle lof te geven aan hen die, ook als laatsten hun eigenaardige bestemming vervullend, ongetwijfeld hun tijdgenooten willen schenken wat zij noodig hebben, maar aan hen, als aan zich zelf, in alle onschuld opium voor medicijn toedienen. Opium is Pallieters Vlaamsche Arcadia, opium Jozef en Maria's Kerstidylle aan de Nethe, en wij kunnen van Timmermans laatste, nog ongepubliceerde werk ‘De zeer schoone uren van juffrouw Symprosa, Begijntjen’, naar zijn titel te oordeelen, niets anders verwachten als dat het opium zal zijn gelijk zijn voorgangers. Opium verwekt schoone droomen, en geeft geluk voor een wijl, maar het toont werelden van damp wier schijnbevrediging vergaat als de rookwolk waaruit zij ontstonden. Ontwaakt, staat de droomer in zijn armzalige onwetendheid over het hoe of wat

van zijn leven zoo weerloos als te voren, en met eenige wrok allicht tegen de goochelvreugde van daareven. Terecht, want enkel de waarachtige schoonheid, souverein in zich zelve, bevredigt en vervult, - hààr droom, als een sterke adem, doordringt de ganscheziel en voedt de inwendige krachten die het léven voeden. Zal ook Timmermans, die zoo vele menschen in deze jaren verblijd heeft met de reeds leuze geworden natuurlijkheid van zijn Pallieter, binnen eenige tijd zijn gemis....aan werkelijkheid moeten boeten door de spoedige onverschilligheid van zijn teleurgestelde bewonderaars? Ik vrees het. Na het verschijnen van zijn Kindeken Jezus staat Pallieter al niet meer alleen, en het karakter van dit nieuwe boekje dat niettegenstaande uiterlijke verschillen, en schoon in verschillende opzichten voortreffelijker belichaamd, hetzelfde is als van Pallieter, verzwakt de beteekenis van het laatste, dat nu ál te duidelijk niet de schepping blijkt van een vrije, vermogende geest die uit zijn overvloed de stof neemt voor een forsche, jonge levensvisie, maar het streng beperkt product van een streng aan eigen beperktheid gebonden persoonlijkheid. Het is, in substantie, feitelijk een herhaling, en herhalingen laat zich een publiek, dat bovenal, en in deze tijd misschien in het bijzonder, naar prikkels verlangt, niet welgevallen. Niet alleen blijft het herhalende geschrift zonder werking, maar het verstompt bovendien de prikkel die van het oorspronkelijke, thans herhaalde, aanvankelijk uitging. Gelukkig misschien. Het kan voor de literatuur weinig belang hebben of Timmermans' fantaisie voortgaat met van de Begijnhof naar Arcadia, van Arcadia naar Bethlehem, van Bethlehem weer naar de Begijnhof, en van deze wie weet naar welk ander wereldsch lustoord voor gevoelige gemoederen te dwalen. Het is voor eenmaal genoeg. Een sterke reactie der publieke opinie kan in den schrijver een krisis veroorzaken die op haar beurt weer een heugelijke vernieuwing tot resultaat heeft.

Timmermans durft de werkelijkheid die hij om zich heeft en in zich vinden kan niet aan en daarom bouwt hij zich zijn eigen wereldjes die hem beter bevredigen en in rijker mate de aandoeningen geven waaraan hij behoefte heeft. Hij is niet de man die, pijnlijk beseffend hoe ver de natuurlijkheid uit het leven van

enkeling en gemeenschap geweken is, door overwinning van zijn heden de grondslagen tracht te leggen voor een nieuwe, weer in diepste zin natuurlijke toekomst. Hij vlucht terug uit die schrille verscheurde wereld, terug naar Arcadia, naar naieve primitieviteit, naar begijnen en boerenbruiloften. Ook Pallieter was een vlucht, en een vlucht naar een natuurlijkheid die Timmermans zelf zich niet geheel kon verbeelden. Hij chargeert haar, forceert haar, en in zijn onnatuurlijke, ondernatuurlijke natuurlijkheid voelen wij de bekommering der verliefden die uit verlegenheid brutaal worden. Timmermans gebruikt voor zijn nieuw wereldje ditmaal bij voorkeur onderling tegenstrijdige bouwstoffen van allerlei tijdvak of herkomst, hij vertoont daarbij zelfs die typische epigoneneigenschap, dat hij in de soms gewelddadige saamvoeging van het tweesoortige als in een zeer bijzonder middel zijn kennelijk behagen schept, en dan met een kostelijke grap of een lieve gevoeligheid zijn kleurig gewrocht overpleistert, waar scheuren en gaten konden doen twijfelen aan de hechtheid van het bouwsel en de architectonische bekwaamheid van zijn maker. Eenmaal aangenomen dat het kerstverhaal in Vlaanderen handelt, aanvaard dus de noodzakelijke, misschien zelfs berekende moeilijkheden die op enkele punten de fusie van het Joodsche en het Vlaamsche onaannemelijk dreigen te maken - ik noem vooral de aanwezigheid der katholieke godsdienst vóór de geboorte van den God om wien zij ontstaan is, tot op de paradoxale noodwendigheid die aan een Roomsch priester de Joodsche besnijdenis oplegt van het kindeke Jezus, welks vleesch en bloed hij te voren aan de mis gegeten en gedronken heeft - zijn er nog plaatsen waarop Timmermans, hetzij door achteloosheid, hetzij door gebrek aan doordringingsvermogen de verbinding niet in die mate tot stand bracht als mogelijk geweest ware, onnoodige inconsequenties niet vermeden heeft of door zijn eigen pleizier over een sappige zet niet het gunstig moment wist af te wachten waarop hij haar zonder dwang aan het overige kon plaatsen. Ik geloof dat ook een fusie als Timmermans hier op het oog had den kunstenaar stellige wetten oplegt en dat hij zich vóór alles te hoeden heeft de vrijmachtigheid die in een genre als dit ligt opgesloten niet over de geheele uitwerking uittebreiden, niet in de eigenaar-

dige willekeur van het kader een aanleiding te zien om dezelfde willekeur te laten heerschen over de stof die het kader vullen moet.

Gelijk Pallieter is Het Kindeken Jezus een boek van (in hun inhoud en opeenvolging onmiddellijk aan het evangelie ontleende) tafreelen. Ook in het fragmentarische van Timmermans' werk zie ik een kenmerkende eigenschap van zijn verschijning. Hij is vooralsnog geen ‘bouwer’. Hij is evenmin een groot ‘vinder’. Zooals voor de schijnbaar zoo autochthone Pallieter literaire voorbeelden aan te wijzen waren - Gérard Kinnie deed het in zijn Bewegingkritiek van 1917 - zoo zijn er ook voor Het Kindeken Jezus. Timmermans doet opzettelijk wat voor Breughel een noodzakelijkheid was, en hij is niet de éérste. Anderen, Maeterlinck in Le Massacre des Innocents (Vers et Prose, 1° J. No. 1) Vermeylen in De wandelende Jood, Van de Woestijne in Janus zijn hem voor geweest. Ik zeg dit om aan te toonen hoeveel ‘literatuur’ er is in Timmermans' natuur. Er is niet minder literatuur in zijn gansche wijze van zien en voelen. Talrijk zijn de bladzijden, waar de situatie de bepaalde sentimenten, de bepaalde visies met zich meebrengt, die ons uit veel lectuur reeds heugen en die wij bij Timmermans terugvinden. Er is in ons hart ten opzichte van vele dingen een bepaalde ontroerbaarheid die met het diepere gemoedsleven nog weinig heeft uittestaan en het lijkt mij dat Timmermans te veel de aandoeningen van die ontroerbaarheid als materiaal heeft toegelaten en het in zijn lezers te veel op haar alleen verzien heeft.

Het kan ten slotte niet anders, of hierin ligt een aan individueele willekeur onttrokken noodzaak, die hem in zijn persoonlijkheid en zijn kunstenaarschap bepaalt. Timmermans is een zacht, eenigszins weekhartig man, met een gemakkelijke en warme bewogenheid om land en luiden, en het licht op zijn land, en het leven in zijn luiden; een man met een zekere losheid van gedachte die hem vaak geestig maakt, met een groote gevoeligheid voor de humor en de grappigheid in het dagelijksch doen van zijn omgeving, of de omgeving die hij zich schept voor zijn boeken. Geen nerf, geen hartstocht, geen geest. Veel gemoedelijkheid, veel zenuw, veel zinnelijkheid. Maar deze nooit in de stralende, organische uitbundigheid die hij zijn Pallieter zoo gaarne

had ingeschapen. Een prozaschrijver van tafreelen, fragmenten, korte stemmingbeschrijvingen. In deze ligt Timmermans' talent. In zijn landschappen mist hij het visioenaire van van Looy's mooiste stukken, het indringende van een van Schendel, het is alles stemming, innig gevoeld, vaak met een treffende volkomenheid uitgedrukt in zijn donzige, nooit pezige, altijd vloeiende zinnen. Hij is nog zeer een kunstenaar van het beeldende, door moeilijk ontleedbare associaties werkende ‘woord’; ook zijn proza mist de structuur die gemeenlijk den minnaar van ‘het woord’, ontzegd blijft. Ik denk mij liever de kunst waarin de structuur van het werk reeds de symbolische uitdrukking van zijn wezen en dat van zijn schepper is. Juist een kunst die leeft in en door die hartstocht, die geest, die monumentaliteit. Juist de kunst die zingt door de stem van dat diepste gemoedsleven, waar Timmermans in zijn vlottende gevoeligheid niet aan toekomt. Waaraan hij nochtans toekomen *moest* om de nieuwe figuur te zijn die wij met blijdschap begroeten zouden. Nu geeft hij slechts de verzwakte werkingen van een sensibiliteit die, reeds lang tot de abdicatie van haar korte alleenheerschappij gedwongen, naar verbintenissen zoekt door wier steun zij de schijn van een schoon bestaansrecht kan blijven handhaven. Maar verbindingen worden zulke verbintenissen nimmer. De diepe of verheven ontroering, waarnaar wij als de teekenen van een edeler menschelijkheid verlangen, kan zij niet worden. Al wat zij vermag te bereiken is ondanks alles haar eigen omhulde, verzwakte eigenaardigheid en, als resultaat van haar onvoldane zoeken, die tweeslachtigheid, die de bron is van Timmermans humor, maar tot een hoogere humor dan in Pallieter of Het Kindeken Jezus geboden wordt, niet licht in staat zal blijken.

Politieke Aanteekeningen

Een somber voorjaar.

De toestand teekent zich voor een onbevangen toeschouwer aldus: Regeering en volksvertegenwoordiging verstaan elkaar niet meer. Evenmin de vertegenwoordiging en het volk. Allerminst de regeering en het volk. Vandaar een overal verspreide en dikwijls broeiende ontevredenheid, die echter niet voortkomt uit een eensgezinde kritiek. Dat vooral is het meest beangstigend. Tevens verklaart het waarom aan een zoo somberen toestand in een tijd dat ons volk aan de grootste ekonomische en politieke gevaren bloot staat, geen einde wordt gemaakt. Wie toch moesten tot de daad overgaan?

Alleerst kon men het verwachten van de politici, doch deze zien in de constitutioneele praktijk geen anderen uitweg dan de aanstaande verkiezing. Ofschoon zij het ministerie Cort van der Linden veroordeeld weten, onderschrijven zij de meening van den regeeringsleider, dat zijn aftreden op dit oogenblik slechts verwarring zou stichten, en veel dringend wetgevend en beheerend werk onmogelijk zou maken. Slechts een betrekkelijk kleine minderheid beseft, dat het zóó in elk geval niet langer kan gaan. Ook al weten zij dat langs den constitutioneelen weg geen nieuw ministerie gevormd kan worden. Dan liever - aldus de konsekwentie van hun optreden - eene regeering die op eigen initiatief en risico de tallooze moeilijkheden moet oplossen en de verstandhouding met het volk en de Staten-Generaal te zoeken heeft in haar eigen optreden, geheel los van eenig politiek verband.

Van die minderheid is echter niet zoo'n kracht uitgegaan, noch een kracht van overtuiging, noch een kracht van uit het

volk opwellenden aandrang, dat zij de meerderheid uit haar passieve afwachtende houding kan los krijgen. Veel meer krijgt men den indruk dat de minderheid - zij 't ook uit een besef van verband te zoeken met het kiezersvolk dat zoo straks te beslissen heeft, - het protest verkiest boven de beslissing.

Protesteeren is de negatieve zijde van de daad, die het volk in een onbewuste veelzinnigheid verwacht.

Hoe toch toonde zich de actueele politiek in de jongste debatten over de interpellatie's van de heeren Beuner en Sannes? Was dat niet een verflauwde navolging van het wekenlange debat over de levensmiddelenvoorziening? Verflauwd, ondanks het feit dat de scherp gevoelde nood in de groote steden, en de daarmede in verband staande onlusten, in veel grootere wrangheid de erbarmelijke verhoudingen moesten doen gevoelen.

Dat de regeering - aangenomen zelfs dat het te laat en te plotseling kwam - overging tot inkrimping van het broodrantsoen en regeling van 't vee-verbruik, en dat de regeering de stellingsvoorraden reserveert voor tijden van nog ergeren nood, mag haar door niemand verweten worden, die als eisch stelt: een vooruitziende ekonomische politiek.

Dat de regeering juist in het vooruitzien te kort geschoten is, vroeger, en menigmaal, en aldus eenerzijds den toestand slechter liet worden dan noodig was, anderzijds vergat dat eene bevolking geleid moet worden om door voorlichting en voorbereiding in staat te zijn drukkende maatregelen te verdragen, dat kan haar als een ernstige fout worden aangerekend. Maar de volksvertegenwoordiging mag niet vergeten, dat zij aan dit alles minstens evenveel schuld heeft als de regeering. Zij heeft het *achteraf* goedpraten der regeeringshandelingen door officieele mededeelingen geduld, in plaats van het *voorafgaand* overleg en de voorbereidende mededeelingen over toestanden en verhoudingen te eischen.

Trouwens het meer of minder vooruitzien, het optimisme of pessimisme in een oorlogstijd van zoo langen duur, is achteraf gemakkelijk te veroordeelen. Men moet dan echter aan de kritiek nu het thans mis gaat, den lof toevoegen voor de bijna vier jaren dat het zeer bevredigend of zelfs heel goed ging.

Bovendien eischt het landsbelang niet allereerst dat er *straf*

gegeven wordt voor 't verkeerde resultaat van het regeeringsbeleid. Dat landsbelang eischt dat in den donkeren toestand waarin wij verkeeren, en in een nog duisterder tijd die voor ons ligt, regeering en volk eensgezind alle krachten aanwenden om te behouden wat te behouden is. Het zou mogelijk zijn dat ministers die vele fouten maakten, ondanks en juist daardoor, het best in staat waren om de leiding in handen te houden. Daartoe is echter noodig allereerst dat zij, zelfs in hun dwalen, de kracht en de bekwaamheid hebben getoond van te handelen, maar dan toch ook dat zij het volle vertrouwen weten inteboezemen aan het volk en aan de volksvertegenwoordiging.

Dat is toch eigenlijk het eenige waarop het aankomt. En daarbij eischt de tijd, en eischen de toestanden dat de regeering het volk niet ontziet, en het een zwaren druk durft en blijft opleggen, eenig en alleen omdat het niet te ontgaan is. De regeering moet het echter doen als een streng meester, die door rechtvaardigheid en door beleid aan het volk het besef geeft van de onmisbaarheid zijner kracht.

Het gevoel der noodzakelijkheid van zoo'n verhouding is in de kamerdebatten niet tot uiting gekomen. Integendeel was eene neiging niet te ontkennen om de regeering er toe te brengen daden te doen, die tijdelijk het volk zouden tevreden stellen, maar die noodzakelijk ernstige gevolgen na zich zouden sleepen.

Van wie kan men nog meer verwachten, dat een verandering in de wanverhoudingen zou uitgaan? Van het volk zelf? Zeker, het mort overal. Doch niet als een geheel. Het is als 't ware opgelost in talrijke groepen, die het morren, protesteeren, rebelleeren, staken, plunderen, enz. aangrijpen om zeer enkele belangen bevorderd te zien. Zij hebben ervaren dat daarmede succes was te behalen, soms voor gerechtvaardigde grieven, maar al te dikwijls ook voor 't handhaven of het verkrijgen eener begunstigde positie. Rustig houden door toegeven is een gevaarlijk spel, dat slechts een tijdelijk succes kan geven ten koste van nieuwe en veel grootere moeilijkheden. Het bederft de stemming maar vooral ook het eenheidsgevoel en de gemeenschapszin. Ons volk is in ernstige tijden daarin niet opgevoed. Het is te midden der vele lotswisselingen van for-

tuin en armoede die een oorlog medebrengt, verwend in het eischen en is niet vrijwillig bereid tot het offeren.

Dat verandert niet met één slag. Leed en krachtige leiding zijn noodig om geleidelijk de verloren eenheid te herstellen. Daarom kan het volk wel zich gaan verzetten tegen de regeering en zelfs tegen de geordende demokratie, doch alleen om de toestanden te verergeren. Niet minder dan de anarchie loert achter de broeiende ontevredenheid onzer dagen.

Ten slotte kan een poging tot herstel van een stoffelijk en geestelijk evenwicht in ons volk uitgaan van de regeering zelve. Zeker, zij verloor het verband met het volk en met de volksvertegenwoordiging. Niet echter uit lust in despotisme. Integendeel is het allervoornaamste, wat haar verweten kan worden, dat zij te veel toegaf, te veel voor het volk en voor elke groep van het volk wilde doen, te veel vreesde voor de gevaren die ons land konden treffen, door die aldoor maar te ontwijken in plaats van met inzicht, beleid en kracht die het hoofd te bieden om zelf de richting aantegeven en te leiden.

Maar juist omdat zij 't goede wilde, kan het inzicht dat het niet bereikt werd, en dat de tegenwoordige bewindsmannen niet langer in staat zijn, en niet het vertrouwen bezitten, om herstel te brengen, er toe leiden dat de tegenwoordige regeering het initiatief neemt tot een inwendige hervorming.

Doch ook daarvoor is veel kracht noodig, en diep gevoel voor de eischen van dezen angstig somberen tijd.

Wachter, wat is er van de nacht?

20 April 1918.

Is. P. DE VOOYS.

Boeken, menschen en stroomingen

Karl Scheffler: *Der Geist der Gotik*

Ik heb eens - het was in München - twee worstelaars aan het werk gezien. De een stond rechtop, een gestrekte gestalte, de armen eenigszins naarvoren, één voet naar achter. Hij hield klaarblijkelijk zijn wil gespannen achter het voorhoofd: zijn oogen saamgetrokken. Al zijn spieren waren duidelijk zichtbaar, gewelfd en ontwikkeld, verbonden, maar elk voor zich herkenbaar. De ander liet de armen losjes langs het lijf hangen, de oogen neergeslagen, om zijn mond was als de mogelijkheid van een glimlach. Hij stond in een wachtend evenwicht, zonder eenige uitgedrukte bedoeling. Zijn lichaam was glad, zoodat men de spieren wel volgen kon, maar ze niet elk op zichzelf opmerkte. De aandacht trok alleen dat hij zoo voortreffelijk gebouwd was. Toen de strijd begon, zag men van de eerste het bijna schrikwekkende spel van zijn sterke geschoolde bewegingen, de ongeloofelijke inspanning, de verbijsterende kunst die een met fijn en zeker verstand bestuurde drift was. De tweede daarentegen verbaasde door de onveranderlijke, en telkens onverwachte natuurlijkheid en bevalligheid van zijn slagen en standen. De eerste vertrouwde merkbaar op zijn ontembare en geoefende wil, de tweede op een ingeboren vermogen van in iedere omstandigheid de eenvoudigste oplossing vanzelf te vinden.

Ik wil vergeten zijn wie van beiden gewonnen heeft. Ik ben zeker dat Karl Scheffler in de een zijn gotische, in de ander zijn grieksche mensch zou herkend hebben.

Drukte de tweede de rust uit, de vreugde, de natuurlijke

evenmatigheid, - de eerste verpersoonlijkte de onrust, de begeerte, het lijden, alles wat in onze natuur aan het evenwicht vooraf moet gaan, zal dit laatste van waarde zijn.

De eerste, strevende meer dan een mensch te wezen, belichaamde niets zoozeer als onze menschelijkheid, - de tweede, blijvende binnen de mensche-maat, scheen ons door zijn rust een god.

Gesteld nu dat deze twee worstelaars even sterk bleken, heeft dan toch een van hen iets op zijn tegenpartij voor gehad? Ja, zegt men, de tweede, omdat hij de schoonste was. Maar het antwoord behoeft niet uitteblijven. De tweede was de schoonste, indien men namelijk schoon vereenzelvigt met aangenaam, en een evenwichtige rust als noodzakelijke voorwaarde ertoe beschouwt. Maar niet, wanneer men schoon noemt de volkomenheid waarmee een innerlijk, van welke aard het ook zijn moge, tot uiterlijk wordt gemaakt. Is schoon deze volkomenheid - en ik geloof het - dan moet het moeilijk zijn te zeggen wie van die twee vechters de beste was. Want immers, wanneer ieder van hen, in zijn krachtsoefening de gelijke van de ander, zijn eigen wezen, met de middelen die daarbij behooren, tot volle ontplooiïng bracht, dan waren zij gelijkelijk lofwaardig.

Eén gebeurlijkheid is er slechts - een dwaze, een bijna ondenkbare - waardoor iemand ons zou kunnen nopen de eerste antwoorder gelijk te geven, en te erkennen dat de rustige kampvechter beter was dan de heftig-willende.

Indien namelijk iemand ons overtuigen wou dat het wezen van het worstelen gezocht moet worden in de onrust, de begeerte, het lijden, in alles dus wat strijd is, wat - zou hij zeggen - met recht worsteling genoemd mag worden, - tot welke sluitreden zouden we ons dan gedwongen zien?

Natuurlijk tot deze: dat de man die de rust, de vreugde, de natuurlijke evenmatigheid uitdrukt, en nochtans niet de zwakkere blijkt in het worstelen, zijn weerpartij te boven gaat, want hij heeft behalve dit wezen (dat ook hem als worstelaar eigen moet zijn) nog de kracht om het met lichtheid te behandelen.

Dit is nu de daad van Karl Scheffler, dat hij de elementaire kunstdrang, die uiteraard het wezen is van alle kunstenaars, bij

uitsluiting doet saamvallen met ‘het gotische,’ en overal waar hij zich herkenbaar vertoont, er die naam aan geeft. Hij weet daarom wel dat die drang ook leeft in de grieksche kunstenaar, maar desondanks noemt hij hem daar waar hij doorbreekt ‘gotisch’, ook in het grieksche werk.

* * *

Scheffler verzoekt nadrukkelijk dit woord ‘gotisch’ niet als leus te gebruiken. Doch de fout ligt niet bij wie een leus gebruikt, maar bij wie haar stelt.

Worringer heeft - zie mijn bespreking van Die Formprobleme der Gotik in het Mei-nummer van 1917 - het woord ‘gotisch’ als gelijkluidend met ‘germaansch’ verstaan. Dit was een uitbreiding, maar tenminste een die binnen ethnografische grenzen bleef. Scheffler blijft binnen geen enkele grens. Hij breidt zijn begrip uit tot alles wat het levengevende, het voortbrengende, het nieuwscheppende, het omwentelingsgezinde in alle kunsten beteekent. Wanneer dus geen leus aanstekelijker is dan een matelooze begripsuitbreiding, dan is zijn ‘Gotik’ de ongenadigste leus die ooit werd aangeheven.

Men kan niet tegelijk een woord van een nieuwe stempel voorzien en het gebruik ervan afkeuren. Men kan niet tegelijk van alle kunsten beweren dat zij hun wezenlijke kracht ontleenen aan datgene wat in het gotische eerst volmaakt tot uiting komt, en aanspraak maken op de naam van onbevangen kunstbeschouwer.

Het munten van het woord is het onwederlegbaarst bewijs van schromelijke, van - in dit geval - nationalistische bevangenheid[1].

1) Temeer komt dit uit waar wij lezen dat ‘die gotische Welt die des dionysischen Geistes, die griechische Welt aber vom apollinischen Geiste geschaffen’ genoemd kan worden. Waarom, wanneer de tegenstelling dus al in twee grieksche termen gevat wordt, haar om te zetten in eene die door een grieksche en een germaansche term wordt uitgedrukt? Waarom anders dan opdat met de helft van de woorden ook de helft van het wezen aan de grieksche en aan iedere andere wereld ontnomen kon worden en uitsluitend naar de germaansche verlegd.

Scheffler bespreekt achtereenvolgens: de holenkunst - ‘das charakteristisch Monumentale verleiht ihr den gotischen Zug’ - de primitieve - ‘eine Form im Geiste der Gotik’ -, de egiptische - ‘Selten hat sich der Geist der Gotik unbedingter und grösser im Plan offenbart’ -, de babylonische - ‘der Gedanke des Turms von Babel ist ganz ein gotischer Gedanke -, de indische - ‘Was in der gotischen Geistesanlage problematisch ist offenbart sich nirgends stärker’ -, de oostaziatische, met name de chineesche - ‘eigenartig ist der Anteil den der Geist der Gotik an der Kunst Ost-Asiens hat’ -, de grieksche - ‘man kann selbst in der Kunst der alten Griechen, also recht eigentlich im Gebiete des griechischen Geistes, eine heimliche Gotik konstatiren’ -, de romeinsche - ‘eine Manifestation des gotischen Geistes’ -, de vroegchristelijke - ‘der Allgemeinbegriff Gotik zieht sich hier zusammen in seiner Urzelle: er weist auf das Volk der Gotik’. En na de renaissance waren niet alleen - zooals ook Worringer stelt - barok en rococo gotisch, maar gotisch zoowel de impressionistische schilderkunst als de nieuwe bouwkunst.

Scheffler's opstel is de redekaveling van een man die goed schrijft, en van allerlei kunst boeiende indrukken in vloeiend proza weet weertegeven, maar die in fanatische bevangenheid zijn doel voorbijschiet.

Indien het waar is, zeggen we, dat het gotische de kunstdrang is, dan hadden de Grieken de kunstdrang èn de gelukkige heerschappij erover.

Deze gevolgtrekking nu is juist de door Scheffler *niet* gewenschte. Dat hij ze ons opdringt, bewijst dat hij een noodlottige vergissing beging.

De uitgaaf - bezorgd door de Insel-Verlag - ontleent een afzonderlijke waarde aan een groot aantal, achter het opstel gebonden, fraaie afbeeldingen van vroegere en latere kunstwerken.

ALBERT VERWEY.

Mijn volk
Door
Is. P. De Vooys

Hoe heb ik om uw lot geleden,
mijn volk, dat u misleiden liet;
dat woelde morrend in dit heden,
en achtloos bleef voor 't dicht omstreden
verschiet.

Wel meed ook ik te verre droomen
die wereldkrijg verwekt,
maar 'k voelde mij toch meegenomen
naar 't doel, waar 't onweerstaanbaar stroomen
naar trekt.

Zoo ooit, dan gold het nu te sturen
door storm van onheil heen.
Wrang is de schuld der waaklooze uren,
waardoor van honger 't dreigend gluren
verscheen.

Van winst het plotse lokkend groeien
werd u tot 't duivelsche geschenk.
Gij dulde 't spel van knoeiend moeien,
en merkte niet in 't wereldbroeien
God's wenk.

Waakt op! mijn volk, met open oogen
zie voor u de ondergang.
Uw zin en ziel zijn zwaar bedrogen.
Dit is uw vijand, 't is de logen:
belang.

't Belang versplintert al uw krachten,
van groep tot groep verdeeld.
Hoe zult gij nu naar d' eenheid trachten?
die 't lijden en de wond van 't wachten
weer heelt.

Gij meedt de leiding voor het streven,
dat hand tot hand de toekomst bouwt,
dat op gemeenschap van ons leven,
waar tucht en taak voldoening geven,
vertrouwt.

Gelooft, mijn volk! in heldendaden,
zoekt held, die weet en werkt,
die, jagend wie, met klacht beladen,
uw eenheid, dus uw kracht verraden,
u sterkt.

Hoe heb ik om uw lot geleden,
mijn volk, waartoe ik gansch behoor;
uw lijden heb ik nooit gemeden,
en 'k smeek van daaglijksche gebeden
verhoor.

5 Mei, 1918.

Over normalisatie in de uitvoering van den woningbouw
Door
H.P. Berlage

Aux grands maux les grands remèdes.

In het door mij gesprokene op het congres voor volkshuisvesting, naar aanleiding van het praeadvies van den Heer van der Waerden, gaf ik den wensch te kennen daarover wel een voordracht te willen houden. Want het was niet mogelijk binnen een spreekbeperking tot 5 minuten zooals het Congres toeliet, en dan nog onvoorbereid, het denkbeeld tot normaliseering der woning voldoende te beschouwen en de argumenten tot ondersteuning van dat voorstel bevredigend toe te lichten.

Uw vereeniging gaf mij daartoe op heden avond welwillend de gelegenheid, die ik dan ook gaarne heb aanvaard. Want ik was geprikkeld door het groote verzet tegen het praeadvies, en dat zoowel van de zijde der arbeiders als van die der architekten. Daarom scheen het mij van belang om althans van bouwkunstige zijde te trachten met beide maatschappelijke groepen tot overeenstemming te komen, hetgeen zeker van mijn kant meer kans van slagen heeft, dan van dien van v.d. Waerden.

Daarbij zal ik mij natuurlijk alleen bepalen tot de bezwaren die tegen het gepraeadviseerde stelsel als zoodanig zijn gerezen en mij niet met het onderzoek inlaten of er wel woningnood is, of de Bouwvereenigingen bij vluggere beschikking door Rijk en Gemeente niet gauwer zouden kunnen bouwen, of niet, wanneer die zus en de ander zoo deed, evenzeer ook het gewenschte

resultaat zou worden bereikt, en wat niet al meer kan worden bedacht, om de bewering dat het zoo erg niet is, of wel het bekende middel van afschuiving van schuld op den ander, weer eens voor de zooveelste maal toe te passen.

Voorop sta, dat de woningnood er is, en dat, wanneer die nood met vrucht wil bestreden, binnen den tijd van enkele jaren, honderdduizend woningen, er wordt zelfs over het dubbele getal en méér gesproken, verspreid over het geheele land, moeten verrijzen.

Bij eenig nadenken over dit geval kan toch bezwaarlijk de normale werkwijze worden verdedigd, en daarom niet meer worden ontkend, dat een bizondere moet worden toegepast. Het is dit feit, en dit feit alleen hetwelk v.d. Waerden op het normalisatiedenkbeeld heeft gebracht, omdat alleen met een groot middel een groote kwaal kan worden bestreden.

De nood heeft ons achterhaald. En of wij dat woord nu willen gebruiken of niet, de woningproductie *moet* een massa-productie worden; hetgeen dus zeggen wil dat er zoo snel en bovendien zoo goedkoop mogelijk moet worden gebouwd. Maar juist dat mag niet bedoelen, dat aan het enkele voorwerp dezer massa-productie slechts minimale eischen worden gesteld. Neen en nogmaals neen!

Dat bedoelt integendeel een product, hetwelk voldoet aan de eisch waaronder reeds onder normale omstandigheden arbeidersen kleinere middenstandswoningen werden gebouwd.

Onder zoo goedkoop mogelijk wordt dan verstaan het bedrag, waarvoor de bouwmaterialen niet alleen kunnen, maar ook moeten geleverd worden, d.i. ontdaan van den opzet die de leveranciers in deze *gunstige* tijden, ik stipuleer, daarvoor meenen te moeten eischen.

De nood in de volkshuisvesting, zei daarom v.d. Waerden, in zijn voordracht daarbij aanhalende ook het door den Wethouder Wibaut gesprokene, kan en mag niet lijden, dat er meer geld aan wordt besteed, dan strikt noodig is. Maar dat mag noch wil zeggen, ik herhaal nog eens, dat de arbeider in een slechte woning zal worden gestopt; dat dus door een dergelijke productie het woningtype worde verlaagd. En dat kan niet genoeg worden herhaald, omdat de vrees voor de maatschappelijke inzinking

die daarvan het gevolg zou zijn, zeker den meest ernstigen grief tegen het voorstel zou wettigen. Daarom werd ook de noodwoning en de semi-permanente woning uitgeschakeld. Maar bovendien zou, ter voorkoming van den vermeenden grief, aan den belanghebbende, d.i. den arbeider, medezeggenschap bij de vaststelling van het woningtype moeten worden toegekend. Daarop kom ik straks terug. Zoo juist wordt een wetsontwerp aangekondigd, waarin door de regeering wordt voorgesteld in den woningnood te voorzien, door het bouwen van nood- en semi-permanente woningen. Dit is dus niet in overeenstemming met het praeadvies, ook al omdat te vreezen is, dat de noodwoningen later permanente woningen zullen blijken te worden.

Er moet dus eenerzijds worden gezocht naar de snelst mogelijke, anderzijds naar de goedkoopst mogelijke productiewijze, hetgeen als vanzelf moest leiden tot het denkbeeld van fabrikage van één of meer derzelfde woningtypen.

Ik kan dan ook buiten bespreking laten de opmerkingen van enkele tegenstanders, of daarvan dan werkelijk veel tijds- en kostenbesparing te verwachten zou zijn. Leven dergelijke onzekeren dan in een tijd als deze, dat zij nog twijfelen aan de grootere snelheid van een massa-fabrikatie boven een verbizonderde?

Ik heb dus eigenlijk alleen te maken met de verontwaardiging tegen den grooten grief, nagenoeg unaniem, zoowel van arbeidersals van architektenzijde gemaakt, tegen wat men in het algemeen de psychologisch aesthetische zijde van het vraagstuk zou kunnen noemen. In het algemeen, omdat deze door beide partijen natuurlijk verschillend wordt bekeken.

De arbeiders, en nu kom ik aan de kern van het verzet, zien in de gevreesde eentonigheid der eindelooze rijen van dezelfde huizen en huisjes eigenlijk een aanslag op hun persoonlijkheid, op hun vrijheid, op hun mensch zijn; door deze soort van bewoning wordt men eerst recht het kuddedier, de slaafsch behandelde, de onzelfstandige. En dat is begrijpelijk. Want bij het lang over hen gevoerde voogdijschap- en bedeelings-systeem van bovenaf, vreezen zij opnieuw een uitschakeling van medezeggingschap en initiatief, die zij nu langzamerhand betreffende hun woning hadden veroverd. En nu beteekent de voorgestelde bewoning, in een revolutionair orgaan zelfs zeer

drastisch gekenschetst als te bedoelen ‘één uniform, één vreten, één hok’, de opberging in een soort van cellulaire gevangenis.

En ook de architekten zien daarin een aanslag op hun persoonlijkheid, op hun kunstenaarschap, op de vrijheid van hun schepping. Wel aanvaarden zij in de door hen ontworpen woning éénzelfde soort van bouwartikelen, desnoods van deuren en misschien zelfs van ramen, maar de woning als geheel aanvaarden zij niet. Met groote heftigheid toch is door de woordvoerders der arbeiders geprotesteerd tegen de éénvormige bouwwijze, terwijl zij eindelijk op den goeden weg waren, met hun woningblokken van een aesthetisch verrassend resultaat, omdat de verschillende voor hen bouwende architekten, met hen samen, de indeeling der woningen praktisch van alle zijden hadden bekeken en doordacht.

Het voorstel is bestreden met opmerkingen als ‘eenvormigheid is de dood van *alle* leven’; ‘men krijgt, als alles normaal wordt, abnormale menschen’; ‘de woningen worden een soort van confectiemagazijn, een toepassing van het Taylorsysteem op de bewoning’. ‘Het stelsel is de absolute miskenning van den geest die leeft in de arbeidersklasse: het is het systeem van armenzorg toegepast op de volkshuisvesting’. ‘Wèl normalisatie, voor zoover die mogelijk is, maar niet zóó. Het systeem is doodend voor de kunst, want waar is het einde? Ook meubelen, schilderijen enz. hetzelfde’. ‘De bourgeoisie zou zulke woningen niet betrekken’. ‘Er heeft niet voorgezeten een nieuwe vorm van architektuur, een nieuwe bouworde, want dan zou hij (n.l. v.d. Waerden) consekwent zijn geweest. Er is alleen een noodoplossing aan de hand gedaan. Alles wat aan den oorlog herinnert moet zoo gauw mogelijk weg! Wij moeten blijven bij het type dat we hebben; later in een rustiger tijd kan het denkbeeld v.d. Waerden komen. Het is alles ambtenarij’ enz. enz.

Men zal, met alle achting voor het gesprokene, moeten toegeven dat dit toch eigenlijk frasen zijn, die het wezen van de zaak niet raken, hetwelk integendeel door de oppervlakkigheid en tegenstrijdigheid der gemaakte opmerkingen wordt vertroebeld.

De vraag, zuiver gesteld en ontdaan van alle verduistering luidt als volgt:

Is, gegeven het feit van den noodtoestand, die een snel en

op groote schaal *handelen* - ik cursiveer - noodzakelijk maakt, een genormaliseerde bouwwijze met woningen van een technisch zoowel als aesthetisch goed type niet toch te verwerpen, als sociaal zoowel als aesthetisch minderwaardig?

Ter beantwoording dezer vraag dient, om te beginnen, er aan te worden herinnerd, dat het vraagstuk der normaliseering, wat zijn algemeene toepassing betreft allerminst nieuw is. Natuurlijk niet, omdat het denkbeeld, hetwelk niets anders bedoelt dan ordenen, regelen, regelmaat brengen in het ongeordende, reeds als zoodanig iets menschelijks is. En het toeval wil, dat juist op kunstgebied het regelmatige d.i. het zakelijk styleeren, primair, het onregelmatige d.i. het persoonlijk styleeren secundair is.

En in 't bizonder leert de geschiedenis van den stedenbouw, dat er, wat het stratenplan zelf betreft reeds van de vroegste tijden af naar regelmatigheid werd getracht. En dat was steeds dan het geval, wanneer een plan van te voren werd vastgesteld. Het onregelmatige daarentegen is een gevolg van een langzame opeenvolgende bebouwing, terwijl bovendien tal van onregelmatigheden in den loop der tijden zijn ontstaan, waar oorspronkelijk regelmatig was aangelegd.

Het zoo meedoogenloos veroordeelde plan der Amerikaansche stad, is volstrekt niet alleen Amerikaansch, maar zelfs klassiek. Carthago was volkomen rechthoekig gebouwd, en de zoo hoog geprezen schoonheidszin der Grieken verdroeg zich best met het schaakbordpatroon van hun havenstad de Pyreaus. In het bekende blijspel van Aristophanes ‘de Vogels’ verschijnt zelfs een bouwmeester op het tooneel, die het onregelmatige stadsplan beschimpt, en een pleidooi houdt voor het regelmatige.

De Romeinsche koloniale bebouwingen waren allen volgens datzelfde schema aangelegd, en van de middeleeuwsche steden, die men zich ternauwernood regelmatig kan voorstellen, zijn of waren er velen, òf geheel òf gedeeltelijk regelmatig. En eindelijk bereikt het schematische plan zijn meest grandiose oplossing in de stad der latere Renaissance, welk plan dan aan dat onzer moderne steden voorafgaat. Er is dus in het algemeen, hetgeen niet alleen begrijpelijk, maar zelfs logisch noodzakelijk is, een streven naar reguleering, regelmatig maken, d.i. normaliseering van het stratenplan. En met een stratenplan hangt de bebouwing

ten nauwste samen. Plan en bebouwing behooren bij elkaar, zijn in zekeren zin in elkaar voorondersteld. Want het spreekt vanzelf, dat tegelijk met het stratenplan aan het te bouwen huizenblok moet worden gedacht en wel zóó, dat het praktisch aan de voordeeligste oeconomische eischen beantwoordt.

Daarvoor zorgt een overheid, die regelend optreedt, natuurlijk vanzelf. We zien dan ook gedurende de geheele geschiedenis van den stedenbouw vooral dàn, wanneer een stad zich snel ontwikkelt, zoodat voortdurend in een groot aantal woningen moet worden voorzien, het regelmatige bouwblok verrijzen. En dat gebeurde als vanzelf sprekend, met hetzelfde huis, met dezelfde woning. Ook *toen* was al bekend, dat het bouwen van eenzelfde aantal woningen gauwer gaat en goedkooper is dan van verschillende.

En dat gold natuurlijk voor de eengezins woning, zoowel als voor het verdiepingshuis dat ook niet alleen van dezen tijd is. Oeconomische oorzaken hebben altijd dezelfde gevolgen. Alleen door den groei van het kapitaal hebben zij in dezen tijd een scherper vorm aangenomen. En hier raken we het punt, waarop ik straks terugkom, hetwelk de bouwkunst van alle andere kunsten principieel onderscheidt, al ontmoet zij dezen toch weer op een hooger plan. Het voorwerp van bouwkunst is n.l. krachtens zijn wezen in eersten aanleg gebruiksvoorwerp. Het bouwen is de noodzakelijke werkzaamheid tot zijn schepping en daarom ook een sociale werkzaamheid. En omdat die werkzaamheid tot een kunst is uitgegroeid, is de bouwkunst ook een sociale kunst, d.i. de eenige kunst ten bate der gemeenschap.

Nu blijkt uit de geschiedenis van den bouw der stad, dat wanneer de gemeenschap snel groeide, zij op groote schaal woningen bouwde volgens een regelmatig plan, èn behoudens uitzonderingen, die er natuurlijk altijd zijn, van eenzelfde, of althans van eenige dezelfde typen, en de sociale beteekenis hier van was, dat natuurlijk dezelfde woningen ook een volkomen sociale gelijkheid hunner bewoners vooronderstelden.

Zoo bouwde reeds de Pharao van Egypte te Illahun de stad Kahun voor de arbeiders van zijn pyramide, waarbij ik voorloopig de maatschappelijke omstandigheden, waaronder deze bebouwingen tot stand kwamen, buiten bespreking laat. Zoo bouwden

de Romeinen hun soldaten-kolonies; de gilden in de middeleeuwen voor de gildebroeders, de ridders voor hun hoplieden, en de rijke kooplieden voor hun handwerkers.

Zoo bouwden diezelfde kooplieden en regenten in de Renaissance hun hofjes en weeshuizen; en zoo eindelijk bouwen wij nu ook weer, groote complexen van arbeiderswoningen, en stadswijken. Maar dat niet alleen; reeds in het begin der Renaissance, bij de opkomst der eigenlijke burgerklasse werden geheele blokken gebouwd, 't zij in rijen van eengezins woningen, 't zij als blokken, niet alleen voor de kleinere, maar zelfs voor de gegoede tot de rijke burgerij. Dit even aan het adres van hem, die zich op het congres liet ontvallen, dat de bourgeoisie *niet* in gelijkvormige woningen zou willen trekken. Kortom, het bouwblok met éénzelfde type van rijenhuis, zoowel als het bouwblok onder één dak, 't zij met één, 't zij met meer verdiepingen is er altijd geweest. En de oorzaak was uitsluitend een sociaal-oecono-mische, sociaal voor zoover de gewoonte of de voorkeur ging, naar het afzonderlijke of naar het verdiepingshuis; oeconomisch, al naar de te bereiken minima. En dat was natuurlijk weer een gevolg van de prijzen van den grond, dus van zijn gradueel finantieele stijging, van af het land tot in het centrum der groote stad.

Maar hoe dit zij, in elk geval kan worden vastgesteld, dat deze wijze van bewoning, noch sociaal noch aesthetisch minderwaardig was. Sociaal niet, omdat zij, die dezelfde woningen bewoonden, zich ook maatschappelijk als gelijken beschouwden. En aesthetisch *zeker* niet. Want, afgescheiden van persoonlijke voorkeur, voor het bewegelijke van het ongelijke huizencon-glomeraat, tegenover het rustige van het huizenblok, is het toch eigenaardig, dat wij het meest worden getroffen juist door de herhaling van hetzelfde woningtype, zooals ons dit nog uit vroeger tijden is gebleven. Van waar anders de bekoring van het hofje, van het gilden- en arbeiderskwartier, van de straten met eenzelfde rijenhuis. Het is immers niet anders dan het geordende van de rhytmus, juist het aaneenrijgen van dezelfde eenheid, waarop ook in wezen het geheele ornament berust, de kiem van elken stijl, en ten slotte de geheele bouwkunst.

Dat nu die oude huisjes alleen door hun schilderachtig aan-

zien het stelsel aannemelijk zouden maken, zooals allicht zal zal worden opgemerkt, is principieel onjuist. Het wil alleen voor de zooveelste maal zeggen, dat geen stelsel of wat ook mag worden veroordeeld op zijn slechte toepassing. Want het komt ten slotte altijd op het 'hoe' daarvan aan.

En nu zijn wij, om bij ons onderwerp te blijven, onder de bekoring, zoowel van het bewegelijk ongelijke, als van het onbewegelijk rhytmische stadsgezicht; niet omdat er indertijd werd getwist over de aesthetische waarde van dit of dat stelsel, en daarom ter vergelijking eenige stelsels tegen elkaar werden gezet, maar alléén omdat er in het algemeen gebouwd werd volgens een juist begrip d.i. in eersten aanleg ter bevrediging van den praktischen eisch als nuttigheidsvoorwerp zonder meer, en eerst in tweeden aanleg volgens éénzelfde d.i. algemeene kunstvorm. En nu werd ten slotte met dienzelfden kunstvorm, juist door de beperking binnen de grenzen harer algemeenheid, niettegenstaande de meest verschillende toepassing toch een eenheid verkregen, zelfs bij de grootste bewegelijkheid.

Het is nu dat begrip, en die eenheid, welke in de 19de eeuw zijn verloren gegaan, omdat onze samenleving bij ontbreken eener maatschappelijke eenheidsidee, zich heeft ontwikkeld in een richting van hyperindividualisme.

Indien wij slechts hadden 'excusez du peu!', die eenheid van bouwbegrip als kunstige verwerkelijking van een algemeene kultuur, dan zouden wij niet zoo zinloos kibbelen, over de schoonheid van het een of ander bouwstelsel, over de eentonigheid van een lange straat met dezelfde huizen. Dan zouden wij als vanzelf beseffen, dat het huizenblok zijn eigen aesthetische noodzakelijkheid wordt, wanneer het erom gaat de architektonische vorm te vinden van het woningcomplex met hetzelfde woningtype.

Want dan zouden we voor de bouwkunst het begrip hebben gekultiveerd; en daarmee die waarde van elke kunst, die de verwerkelijking is harer idee, d.i. de verwerkelijking van het onvergankelijke harer objectieve algemeenheid. De eigenlijke kunstvorm daarentegen, is de verwerkelijking van het vergankelijke harer subjectieve bizonderheid. En het massaprodukt brengt de objectiviteit als vanzelf naar voren. Het is in diepste wezen, deze psychologische oorzaak, welke onze moderne steden heeft

gemaakt tot ondragelijke verschijningen van burgerlijk individualisme. En de aanzwelling dezer verschijningen ging in een tempo, evenredig aan die van handel en industrie.

Er zou dus bij verwerkelijking van het praeadvies principieel niet anders gebeuren, dan wat reeds vroeger veelvuldig gebeurde, alleen in een veel sneller tempo. Dezelfde oeconomische oorzaken zijn daarbij in het spel, maar in verscherpter vorm. Maar dat niet alleen; de blokbouw is niettegenstaande de individualistische neigingen van architekten en bouwondernemers reeds lang tot een algemeenheid geworden; en zelfs de gegoede middelklasse, de bourgeoisie, die volgens een gemaakte opmerking niet in een zelfde soort woningen zou willen binnengaan, heeft dat niet alleen vroeger, maar ook nu al lang gedaan.

Het familiemagazijn, een woord van Viollet-le-duc, hetgeen niets minderwaardigs beteekent, is reeds lang het woningtype geworden, niet alleen van de metropole, maar zelfs van de gemiddelde groote stad. De Europeesche middelklasse is naar voorbeeld van Amerika er zelfs reeds op bedacht, in huizenblokken te gaan wonen met een gezamenlijke keuken, met liften voor de bediening en met alle verdere huishoudelijke inrichtingen, om de rompslomp van de voorziening in de materieele behoeften, zooveel mogelijk te beperken.

Dat beteekent, dat het gezinsleven een geheel anderen vorm gaat aannemen, en zich niet meer concentreeren om het door de huisvrouw toebereide middagmaal. En zou nu een dergelijke levenswijze niet nog veel eerder voor de arbeidersklasse een noodzakelijkheid worden?

De Maatschappij heeft door hare ontwikkeling zich zelf gesteld voor het vraagstuk der collectieve woning, die reeds vroeger bestond, maar welke nu een nog veel noodzakelijker vorm gaat worden. Dat beteekent de architektonische oplossing van het huizenblok in het algemeen, d.i. van de samenstelling van één bouwgeheel van op elkaar gestapelde, of aan elkaar geregen woningen, van één zelfde type. Die ontwikkeling *moeten* wij aanvaarden; zij is niet alleen een sociaal-oeconomische noodzakelijkheid, maar zelfs een aesthetische, omdat de rhytmische herhaling van hetzelfde motief een primaire aesthetische werkzaamheid is.

En die ontwikkeling is dan ook reeds, als onontkoombaar aanvaard; en dat niet alleen, maar zelfs de architekten begrepen dat hun kunst juist daarin de gelegenheid vond tot een wijze van uitdrukking, die ook haar grootste kracht is, de groepeering van massa's. En zij kan die kracht toonen, zoowel bij opstapeling als bij aaneenrijging, als verdiepingblok en als rijenblok. Ja, de bouwkunst begroet deze wijze van uitdrukking zelfs met een ware wellust, als reactie tegen de orgie van architekturaal individualisme die achter ons ligt. Want zij kan nu op grooter schaal bereiken, wat reeds vroeger bereikt werd; zij hervindt een reeds vroeger veroverde schoonheid. En ook de stadsuitbreiding, die met de bebouwing één geheel uitmaakt, houdt met die woningontwikkeling rekening, moet wel daarmee rekening houden, zoodat zij aan dit inzicht parallel gaat en zich beweegt in de groote lijnen van de rechte straat, het vierhoekige plein, omdat in deze die groote bouwblokken reeds zijn voorondersteld. De moderne stedenbouw streeft naar verindividualiseering van het stadsgezicht, niet naar die van het enkele huis. Niet dit, maar de rhytmische aaneenrijging der huizen, het blokfront vormt het ruimte-element voor de hedendaagsche stadsbouwkunst. Alleen, wij missen een algemeene bouwkultuur, omdat wij geen gemeenschapskultuur hebben; vandaar dat de kunstvorm der verschillende tot nu toe gebouwde bouwblokken ook geworden is een openbaring van de even zoovele kunstvormen der daarbij betrokken architekten. Maar toch is er iets ten goede gebeurd. De bouwkunst zelf is sedert de vorige eeuw in het algemeen als kunst gegroeid; hare beoefenaars en het zijn er velen, zijn weer kunstenaars geworden, zoodat, al moge dan de kunstvorm der verschillende blokken ook al verschillend zijn, toch zijn zij elk op zich zelf reeds de openbaring geworden van een zeer bewuste en bekoorlijke schoonheidszin.

Bovendien is het verklaarbaar dat de moderne bouwkunst juist in het woonhuis het meeste heeft bereikt, en dat er eindelijk bij de arbeiderswoning, althans wat de indeeling betreft, werkelijk reeds kan gewezen worden op een bepaald type, op een zekere eenheid betreffende zijn begrip. En dat is, het valt niet te ontkennen, in hoofdzaak het werk van de arbeiders zelve. De geheele werkzaamheid in zake de volkshuisvesting, is het gevolg van

hun bemoeiïngen, en het verblijdend resultaat van het voorloopig bereikte, het gevolg van hun medezeggingschap in het plan en de uitvoering. Men zou zelfs kunnen zeggen dat, dank zij de democratische geest, die in de arbeidersklasse leeft, in de arbeiderswoning reeds een zeker kultuurbegrip tot uiting kwam, hetgeen in *alle* andere openbaringen van bouwkunst nog wordt gemist. Want treft ons daarin niet, al is het ook nog embryonaal, reeds oorzaak en gevolg van maatschappelijke idee en bouwkultuur?

Met een zekere eenheid in den kunstvorm, zou zelfs ook naar buiten dat kultuurbegrip kunnen verschijnen; omdat in elk kultuurbegrip eenheidsuiting van zijn verwerkelijking is voorondersteld.

Het moet nu, dunkt mij, afgaande op het werkelijk onbegrijpelijk verzet tegen normalisatie van een zijde waarvan men dat het minst had verwacht, en dat nog wel nu er n.b. noodtoestand is, den arbeiders aan dit inzicht hebben ontbroken, en bovendien aan de kennis der bouwgeschiedenis, die leert, dat de blokbouw, zoowel als het eenvormige rijenhuis, er altijd is geweest, en wel van een zoodanige aesthetische waarde, dat wij deze nu opnieuw erkennen en wel als waardevolle schoonheidsuiting juist van dezen tijd.

Want het is toch, wanneer men technisch zoowel als praktisch een goede woning krijgt, hetgeen a priori moet vaststaan, waarlijk niet onmenschwaardig als geestverwanten éénzelfde woning te bewonen. Wanneer in de middeleeuwen, die ons wat arbeidsverdeeling betreft tot voorbeeld worden gesteld, dezelfde verhoudingen bestonden als tegenwoordig, werd het individualistische principe prijsgegeven, en er naar gestreefd de sociale gelijkheid der bewoners, als aesthetisch gevolg ook naar buiten te toonen. Dat gebeurt bovendien nu toch al; en dat niet alleen, maar een dergelijke bewoning ligt, zooals historisch bleek, vooral in dezen tijd geheel in de sociaal oeconomische ontwikkeling der Maatschappij zelf. Zij is zelfs, men schrikke niet, de uiting van een democratisch begrip. Of hecht de arbeider ten slotte toch aan de individueele woning? Het is waar, de Hollander is een onverbeterlijk individualist, en de Hollandsche arbeider maakt daarop waarschijnlijk geen uitzondering.

Maar zou er nu niet voor hen, in tegenstelling tot het ondragelijk geworden individualistisch stadsbeeld, hetgeen immers de uiting is van de hen vijandige klasse, geen aanleiding zijn om juist daarom het zoo rustig aanzien van het collectieve stadsbeeld met enthousiasme te aanvaarden? Want een woning als *unicum* bewoont hij toch al niet; deze is alleen voor den zeer gegoede bereikbaar. Maar bovendien is hij wat de meubileering betreft geheel vrij; daarin kan hij dan zijn individualisme toonen, niettegenstaande de geuite vrees van ook te moeten hebben dezelfde stoel, dezelfde tafel, dezelfde schilderijen, hetzelfde bed, welk laatste o, humor der geschiedenis! er intusschen al is, en ten slotte hetzelfde middagmaal. Nu ja, en zou het, alle gekheid op een stokje, ten slotte zoo verschrikkelijk zijn coöperatief huis te houden? Beweegt zich de Maatschappij niet reeds werkelijk in communistische richting? Men denkt altijd zelf te duwen, maar men wordt geduwd. En....is een dergelijke ontwikkeling misschien niet gelukkiger? Want het gaat, of liever het moet toch ten slotte gaan, niet om materieele, maar om geestelijke waarden. En laten wij daarbij eens aan de vrouwen denken en vooral aan die der arbeidende klasse, wier geheele leven thans niet anders is, dan één voortdurende zorg om het meest primitieve materieele bestaan.

Of is de arbeider inderdaad bang voor het verlies van zijn persoonlijkheid, als hij, wat de woning betreft, de gelijke is van zijn klassegenooten? Maar het waarachtig menschzijn hangt toch niet af van de woning die men bewoont? Of is het waar dat de woning den mensch maakt? Of vreest hij ten slotte de ééntonigheid en daarmede de verveling van de straat, het plein of den tuin, waarin hij woont, wanneer alle woningen éénzelfde verschijning hebben?

Maar die eentonigheid behoeft er niet te zijn, omdat wij juist die gebouwencomplexen uit vroeger tijden bewonderen, die zijn samengesteld uit de kunstige aaneenschakeling of samenvoeging van dezelfde eenheden. En dat gebeurde toen op kunstige wijze, omdat er een bouwkultuur bestond, door de overeenstemming van bouwkunstig begrip.

Maar dat kan *nu* ook gebeuren, omdat juist wat de arbeiders woning betreft, er in den laatsten tijd ook een architektonisch

resultaat is bereikt, van niet geringe beteekenis, en wel door het talent der verschillende architekten.

Nu hebben ook diezelfde architekten zich nagenoeg unaniem verklaard *tegen* het praeadvies, waarmee het tweede punt van verzet is aangeroerd. En ook dat wekte teleurstelling en scheen mij nog minder te verklaren. Of is ook bij hen de oorzaak van dat verzet te zoeken in het individualisme van den Hollander en dat nog bovendien versterkt door den eigenzin van den kunstenaar?

Ik aanvaard geen mij opgedrongen huis van een collega, al is dat huis wat planindeeling betreft ook nog zoo goed doordacht, en al heeft het een kunstvorm gekregen, die ik bij beoordeeling zonder meer, wel kan waardeeren, maar die ik, om daarmee zelf te werken niet aanvaard.

Waar drijft op deze wijze de bouwkunst heen? Zij die zich juist nu met zulke mooie resultaten ging ontwikkelen?

Getuigt zulk een geest niet van een subjectief kunstegoisme, met voorbij zien der groote algemeene idee? Ik zou den architekten willen toeroepen: ‘Denkt er aan, dat bouwen is een sociale werkzaamheid, die er in eersten aanleg is, niet om de kunst, maar om de woning als nuttigheidsobject te scheppen. En zelfs dan, wanneer die werkzaamheid groeit tot een kunst, hetgeen ook zeker moet, dan nog is daarbij te bedenken, dat die kunst er niet is voor u zelf, maar door en voor de gemeenschap.

Dat stelt aan hare beoefenaren een hoofdzakelijke verplichting; de verplichting van met hun kunst, ook de gemeenschap te dienen, en niet met die kunst boven de gemeenschap uit te gaan.

Welnu; thans is er gelegenheid om te toonen dat gij inderdaad dienaren dier gemeenschap zijt, d.i. uw kunst aan die gemeenschap dienstbaar te willen maken. Zij roept thans om u; zij vraagt om uw deemoed, zij vraagt om uw gemeenschapszin, zij vraagt u om uw persoonlijke kunst niet aan de gemeenschap te willen opdringen, maar om uw talenten beschikbaar te stellen, door het aanvaarden van een uit de gemeenschap zelf voortgekomen bouwkunstig voorwerp en dat op kunstvolle wijze te groepeeren.

En dat is heusch geen werkzaamheid, waarvoor een architekt zich behoeft te schamen, als te zijn een minderwaardige, want, geheel afgescheiden van de ethische waarde van zulk een daad, in deze rampzalige tijden van moreele inzinking, schijnt die taak mij integendeel toe, ongemeen veel te beloven. Het beheerschen en concipieeren van tot groote massa's gegroepeerde eenheden, met al de daarin verscholen mogelijkheden van kunsteffekt, hetgeen ik u eigenlijk niet behoef te zeggen, omdat gij dat zelf wel weet, vereischt integendeel een veel grooter kunnen dan het bouwen van een enkel huis.

Uit alle tijden zijn immers de mooiste voorbeelden bekend, van aaneengeregen en samengevoegde woningcomplexen.

Welnu, dat krijgt ook gij te doen, maar op een schaal zooals nooit tevoren. Wanneer de talentvolsten der jongeren onder u zich aan dat vraagstuk wijden, is er iets buitengewoons te bereiken. Want het is door de groepeering, aaneenrijging en opstapeling van dezelfde eenheden, te vergelijken met het ontwerpen van een driedimensionaal kubistisch ornament. Straat, plein en bebouwing zijn in elk ontwerp van stadsbouwkunst in elkaar voorondersteld. Stedenbouw is met huizenmateriaal ruimte scheppen. Ik stel mij reeds deze idee in al haar mogelijkheden verwerkelijkt voor, en aarzel dan niet in deze verwerkelijking zelfs reeds een daad van bouwkultuur te zien, d.i. in haar moderniteit de kunstvolle verschijning van een maatschappelijke idee. Want zij zou, aldus opgevat, zijn een daad van ware gemeenschapszin, al is die daad dan ook door de nood der tijden afgedwongen.

Er werd door een der architekten ook van *mij* verwacht tegen een dergelijke bouwwijze te zijn, omdat ik anders met het uitbreidingsplan-Zuid van Amsterdam, wel naar huis zou kunnen gaan. Welnu ik verklaar bij deze de door mij ontworpen arbeiders-tuinstadwijk aan den Amstel, wel op deze wijze bebouwd te willen zien.

Door een anderen bestrijder is het plan te Amerikaansch genoemd. Een dergelijke waardeschatting zonder meer doet gemakkelijk lachen, omdat zij natuurlijk iets minderwaardigs beteekent. Maar ik weet tot nog toe heusch niet, wat daarmee eigenlijk werd bedoeld. Is het te oppervlakkig, gaat het te gauw,

is het te leelijk? Kortom is alles wat de Amerikanen doen minderwaardig?

Ik heb daarentegen wel eens een zekere wijze van behandeling als echt Hollandsch hooren noemen, hetgeen voor zoover ik weet, niet iets zeer verheffends is.

En nu vrees ik zelfs, dat de wijze waarop het denkbeeld van v.d. Waerden is bestreden, ook iets van dat 'echt Hollandsche' heeft, hetgeen voor mij daarin bestaat dat, nog geheel afgescheiden van de angst die de Hollander heeft om iets gauw te doen, uit vrees van het niet heel voortreffelijk te doen, hij nooit ofte nimmer, hypercritisch aangelegd als hij is, zich enthousiasmeert voor een idee. Hij meent altijd het eerst de bezwaren te moeten zien, die er natuurlijk altijd zijn. Bovendien is hij voor samenwerking maar zeer moeielijk te vinden. Hij zegt wel deze te willen, maar hij wil deze alleen in theorie.

En nu wil het noodlot, dat datgene, wat *nu* zou moeten gebeuren juist staat èn in het teeken van de idee, èn in dat van de samenwerking. Zonder het enthousiasme voor de één en den wil tot de ander komt men er absoluut niet; zal het voorstel tot normaliseering der woning à priori tot mislukking zijn gedoemd.

En nu lijkt mij juist in het voorstel van v.d. Waerden de idee het groote en daarom het sympathieke, d.i. om in een tijd van woningnood, door inzetting van alle energie, en met voorbijzien van alle bezwaren, als 't ware met één slag die nood *op* te heffen. Daarmee zou ons land een daad kunnen doen aan alle andere ten voorbeeld, omdat deze daad er een zou zijn van een bizonder gemeenschapsbegrip.

In plaats nu van deze idee, alleen al om de idee als zoodanig te aanvaarden, bereidt men haar het tegendeel: 'la mort sans phrase.' En deze daad wordt geargumenteerd met allerlei bedenkingen, zoowel van maatschappelijken als aesthetischen aard, bedenkingen die alleen bij een oppervlakkige beschouwing bestaan.

Bovendien is men in Engeland zoowel als in Duitschland en Frankrijk met hetzelfde denkbeeld reeds ernstig bezig, en was indertijd het voorstel tot het gieten van huizen hier te lande, waarvan de mogelijkheid is aangetoond, maar welk voorstel

toentertijd natuurlijk op allerlei tegenstand stuitte, doch in Frankrijk werd toegepast, zeer zeker een zeer ernstige poging in dezelfde richting.

Daarbij is men, en nu komt natuurlijk het schrikbeeld, in de industrie ook met normaliseering bezig, hetgeen dan daarop neerkomt, dat alle mogelijke machineonderdeelen tot enkele normaaltypen worden teruggebracht. En ook dat vindt, niettegenstaande de begrijpelijke tegenstand, zelfs in ons land reeds toepassing, en is er ook reeds vanwege de Mij. van Nijverheid een normalisatiebureau opgericht.

Wanneer men er nu maar weer ernstig van doordrongen is, dat ook de bouwkunst à priori van de techniek en niet van de kunst moet uitgaan, dan geeft ook in dat verband deze wijze van normaliseering te denken.

Om al deze redenen vond ik het oppervlakkig, dat zoowel van arbeiders- als van architektenzijde werd aangevoerd, dat het voorstel met alle kracht moest worden bestreden, als zijnde ondemocratisch en onaesthetisch. Dit is m.i. een volkomen miskenning van wat ons de bouwgeschiedenis te dien opzichte heeft nagelaten, en daarom ook van den geest van het voorstel zelf. En dat te meer, nu dank zij de bemoeiingen der arbeidersklasse, de verwerkelijking van dat voorstel, hetgeen ook de uitdrukkelijke voorwaarde moet zijn, zal worden verkregen door de drieledige samenwerking van overheid, arbeidersklasse en architekten. Want deze trilogie geeft de waarborg, dat er niet kome de nuchtere woning der ambtelijke bemoeiing zonder meer, maar wel de zoo goed mogelijke, de zoo billijk mogelijke, en de zoo bouwkunstig mogelijke.

Ik zeide, bij de historische beschouwing, de maatschappelijke omstandigheden waaronder vroeger gelijksoortige woningcomplexen tot stand kwamen, voorloopig buiten bespreking te laten. In dit verband moeten nu de omstandigheden waaronder thans kan worden gebouwd, als waarborgen van een voor dezen tijd zelfs gunstiger resultaat naar voren worden gebracht, juist omdat de direct belanghebbenden, de arbeiders zelf, hetgeen door de sociale ontwikkeling van dezen tijd kan worden geeischt, in den bouw hunner woningen zullen worden gekend.

Het was om die reden dat ik heb gemeend, het voorstel te

moeten verdedigen, en mijn wensch te kennen gaf daarover wel een voordracht te willen houden, omdat m.i. alleen een meer uitvoerige beschouwing dan de korte zinnen op het congres: ‘het kan, het is democratisch juist, het is sociaal reeds aanwezig, maar het moet op goede wijze worden gedaan, waarvan alles afhangt,’ dat, zeg ik, alleen een zoodanige beschouwing in staat zou zijn het zoo ingrijpende voorstel tot normaliseering der woning doeltreffend te belichten.

Ik vlei mij niet alle tegenstanders overtuigd te hebben, maar toch wel enkele bedenkingen hunnerzijds te hebben weerlegd, zoodat zij bereid zullen zijn om het voorstel nog eens nader te overwegen, en het althans niet te verwerpen op de wijze zooals op het Congres voor Volkshuisvesting is geschied.

Uit ‘stemmen tegen den oorlog’
Door
W.L. Penning Jr.

Wat op zee voer

Welk gewas of welk gewrocht -
Werd er ruiling voor gezocht,
Elke zee bood weerzijds-baan,
Vrijen vloten reisweg aan.

Vast van koers op zeedans uit,
Al naar wind het deuntje fluit,
Onder eigen naam en vlag
Praaiend wat zij varen zag,
Wat al vloot, van ruilwaar vol,
Streefde om heel den wereldbol -
Fier stroom-op! om ruil van buit
Drukke havens in en uit.

Ginds 't Vaarwel, hier 't Wellekoom!
- Los weêr 't zeil, stop weêr de stoom,
Weêr voor anker of aan band,
Schaak'lend alle volk en land,
Brachten, rappe bodems 't nut
Dat de wereld voedt en stut;

Op Gods waatren dreven zij -
Thuis alom....
- Waar bleven zij?

Nergens thuis hoevelen thans?

Demons gaan er rond ten dans
In 't paleis van 't zwijgend Diep
Waar het k w a a d zijn Troonzaal schiep,
Trouwen dienaars vreugd bereidt:

Roerloos, ord'loos wijd en zijd
Wild-wanstaltig uitgestrekt,
Schuilziek immerdoor ontdekt,
Chaos-grijns na schoon bestaan,
Staart een Vloot, stil aan 't vergaan,
Naar haar vracht van meer dan goud -
Meê verbrokkeld duizendvoud,
Meê, van fabelachtig grootsch,
Monster-oogopslag des Doods.

Over 't schouwspel waart zijn Geest,
Waart een droom van 't levensfeest,
Zeevaartkermis! zeevaartbal!
Feest - in plotselingen val,
In al tuimelender vaart
Alverzwarend, alverzwaard,
Brijz'lend, plett'rend neêrgesmakt,
Deels in 't z a n d der zee verzakt,
Deels gebotst op klip g e s t e e n t ...
Zóó, terwijl het menschdom weent,
Spookt in afgronds-ruimte en nacht
Wereldvoedsel, wereldkracht.

Op naar 't menschdom en zijn wee,
Op naar 't lichtoord boven zee
Waar de vloot alzeegnend zwierf,
Waar ze uit wegzonk en verdierf,
Op naar eertijds vrije baan
Staart uit scheepshol 't rottend graan,
Staart de mast, de man aan 't roer,
Staart wat om den aardbol voer,
Meêdanste op de blijde golf,
Staart - wat de Oorlog overdolf:

Vorsche vaarders van beroep;
Reizigers in bonte groep;
Oogst op oogst uit ieder land;
Arbeidsvrucht uit wereldhand;
Cijns uit elke voorraadschuur;
Winst van voortbouw aan haar duur;
Schat, gediept uit elke mijn;
Briefschat, gave uit hart en brein,
Die voor kroost en man en vrouw
Versten afstand slechten zou,
En weêr binden vrind met vrind,
Mensch met mensch; -
    Voor alles blind
Wat de Vrede kostbaars schiep,
Blind voor wat om Vrede riep,
Blind voor waardig menschbestaan
Argloos op vertrouwde baan,
Blind voor al behoefte en nood,
Loerde - uit ongeziene boot,
Macht'ger dan orkaan en klip -
Dóók en greep de Haat het schip
Dat daar rustig-fier verscheen,

Trilde en opschokte....
en verdween!

Weggesmeten, klaagt uit zee
's Werelds weelde om 's werelds wee.

* * *

Onze visschers - visschen voort
Tot één schok één noodkreet smoort...
Wrakhout drijft, spoelt soms aan strand...
- Voort ter vangst, voort, kloek bemand,
Voor elke oude een nieuwe schuit,
Maar heeft de aanklacht daarmeê uit?
Vin- en schaaldier, zee-ontschaakt,
Worde ook zónder zucht gesmaakt -
Ziet in weeuw- en wees-gewaad
Zwaarste rouw om zwartst verraad.
Schreien vaak doe 't booze weêr,
Boos vernuft doet het veel meer;
Wélk vernuft ook hooger op,
Krijgsvernuft haalt hóógsten top.

* * *

Satan knikte, en kreeg zijn wensch:
Duikvaart bracht - ‘d e n n i e u w e n m e n s c h’.

* * *

Wat op zee voer, nu ter rust,
Met zich sleepte van de kust
Niet maar s t o f f e l i j k e n bloei -
Achteruit ging a l l e groei:

't Menschdom, uit den koers geraakt,
Ziet het Ideaal - verzaakt?
Ver is 't zoek!...
    Waar liet ge uw spoor,
Eeuw van liefde, eeuw van bezieling?...
Schuil-bende, uit op schatvernieling,
Dook - stiet ook úw werk teloor.

Houdt vast aan de gemeenschap!

Nood, gevoeld alnaderbij,
Maak in 't eind de tongen vrij -
Lucht geef zich 't getergd gemoed
Tegen al wat beestig doet -
Klinken ga 't gerechte woord
Schallen tot de doofste 't hoort -
Tot het snerpt door zijn gemoed,
Tot hem gruwt van wat hij doet,
Walgt van zich en zijns gelijk
In den ren door bloed en slijk?

Luistert razende oorlogskoorts
Naar 't onttroond gezag des Woords?

Waar geen tegengif bestaat,
Enkel uitgepùtheid baat,
Wachten we af, in stilte of luid,
Mits geen oog, geen hart zich sluit.

Ach, een menigte - eer verbaasd
Dan ontroerd, bewond'rend haast
Wat ze als schande-daad vergeet -
W e n t aan 't opgestapeld leed,
Verontwaardigt zich niet meer,
Legt bij eigen lot zich neêr!

Schoon ook 't hart van meêlij kromp,
Beter v a s t a a n r o u w - dan stomp
Van gemeenschap los te zijn:
Die haar roem zoekt, deelt haar pijn.

Wachtwoord der hoop

Wereldbroeders! lied van rouw
Steeg als z u c h t om Vrede-bouw?
Drijft naar allen kant uw stem,
Samenklank wordt samenklem.
Vrede, vrede! zegt het voort -
Vrede zij 't gestadig woord;
Mooglijk werd er op gewacht,
Maar op 't woord in volste kracht.
Hoort het rijzen uit het Diep
Waar zich aardsche ellende schiep;
Hoort het, opgegaan uit zee,
Bruisen langs de wereld-reê,
Als een bal die aanwas vond
Dreunen over 't wereldrond.
Vrede, vrede! zegt het voort -
V r e d e dond're 't wereldwoord -
Tot het buigen mag voor d a a d
Waar èn macht èn wil bestaat.

Vrede zij alzielendrang,
Vrede, o God! de Dank, de Zang.

Januari 1918.

Sigmund[1]
Uit het Oud-Noors vertaald
Door Dr. C.F. Hofker

II. Er moet nu verteld worden, dat de koningin spoedig merkt, dat ze zwanger was[2], en 't gaat lange tijd zo, dat ze het kind niet kan baren. Toevallig moet Reri[3] op krijgstocht, zoals zede is onder koningen, om z'n land te beschermen. Op die tocht gebeurde 't, dat Reri ziek werd en kort daarop stierf; hij wilde Odinn opzoeken, wat velen zeer begeerlik scheen in die heidense tijden. 't Blijft hetzelfde met de ziekte van de koningin: dat ze 't kind niet ter wereld kan brengen en 't duurt zo zes jaar[4], dat ze die ziekte heeft; nu voelt ze, dat ze niet lang meer zal leven en verzocht, dat men het kind uit haar zou snijden; zo werd gedaan, overeenkomstig haar verzoek; 't was een jongen en hij woog zeer zwaar, toen hij geboren werd, zoals te verwachten was. Men vertelt, dat de jongen z'n moeder kuste, vóór ze stierf; hem wordt nu een

1) Volsungasaga. Uitgave W. Ranisch. Hoofdstuk 2, 1-8, 134 en hoofdstuk 10, 2-12, 22.
2) In het vorige hoofdstuk is nl. verhaald, hoe de koningin, lang zonder kinderen gebleven, zwanger wordt door het eten van een haar door Odinn gezonden appel.
3) De koning, haar man.
4) 't Moest wel lang duren voor zo'n bizondere vrucht tot rijpheid kwam, (Verg. R.C. Boer. Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Nibelungensage III, 93).

naam gegeven nl. Volsung; hij volgde z'n vader op als koning van Hunaland[1]; spoedig was hij groot en sterk en moedig in alles, waarbij hij proeve van manlike koenheid kon afleggen; hij wordt de grootste krijger en behaalt altijd de overwinning in de veldslagen, die hij leverde op z'n tochten. Toen hij nu volwassen was, zendt Hrimni[2] hem Hljod, z'n dochter; nu trouwt hij haar en ze leven lang samen en hun huwelik is gelukkig. Ze hadden tien zoons en één dochter; hun oudste zoon heette Sigmund en Signy de dochter; het waren tweelingen, en ze waren de voortreffelikste en de mooiste in alle opzichten van de kinderen van koning Volsung, en toch waren álle flink; immers lang is in herinnering gebleven en luide geprezen, hoe vreselik vermetel de Volsungen geweest zijn en hoe zij de meeste mannen hebben overtroffen, waarvan de oude sagen gewagen, zowel in wijsheid als in vaardigheden en energie. Dit wordt verteld, dat koning Volsung een merkwaardig huis liet bouwen en wel op deze wijze, dat een hoge boom midden in de zaal stond, en de takken met mooi loof boven het dak uitstaken; maar de stam stond in de zaal; ze noemden 't de 'kinderboom'[3].

III. Siggeir heeft een koning geheten; hij regeerde over Gautland; 't was een machtig koning met veel onderdanen; hij kwam koning Volsung opzoeken en vroeg hem Signy ten huwelijk; dit voorstel beviel de koning goed, evenals haar broers, maar zij zelf was er niet toe genegen, laat echter haar vader de beslissing, zoals in alles, dat haar betrof, en de koning vond 't het beste haar uit te huweliken; ze werd dus de verloofde van Siggeir; en als het huweliksfeest plaats zal hebben, zal koning Siggeir dat komen vieren bij koning Volsung. Deze maakte toebereidselen tot 't gastmaal zonder iets te sparen, en toen alles klaar was, kwamen de genodigden van

1) Men denke aan een streek in Noordelik Duitsland (Boer I 129; zie echter ook Boer III 139).
2) Een jötunn, sprookjeswezen met menselike gedaante maar bovenmenselike kracht.
3) Verg. de 'levensboom', bij de geboorte geplant, die invloed op het lot van het kind, hier van het geslacht, zou hebben. (Schrijnen Nederl. Volkskunde I, 214).

Volsung en die van Siggeir op de afgesproken dag. De laatstgenoemde had vele aanzienlike mannen bij zich. 't Wordt verteld, dat er grote vuren aangelegd waren van 't ene einde van de zaal tot 't andere; en nu staat die grote vruchtboom, waarvan boven verteld is, in het midden. 't Verhaal luidt verder, dat toen de mannen bij de vuren zaten 's avonds, een man[1)] de hal binnen kwam; niemand kent hem van uiterlik; z'n kleding is als volgt: hij draagt een morsige cape, ging barrevoets, had een linnen broek aan z'n lendenen geknoopt, en een laagneerhangende kap op het hoofd; hij was helemaal grijs, oudachtig en eenogig; deze man had een zwaard in de hand en gaat naar de kinderboom; hij trekt het zwaard uit de schede en steekt het in de stam, zo, dat 't tot het gevest erin dringt; niemand dorst hem aan te spreken; dan neemt hij 't woord en zei: ‘Hij, die dit zwaard uit de boom trekt, zal 't van mij als een gift ontvangen en zelf zal hij moeten toegeven, dat hij nooit een beter zwaard in z'n hand droeg, als dit is’. Daarop gaat de oude man uit de zaal en niemand weet, wie hij is, of waarheen hij gaat. Nu staan ze op en gunnen 't niet aan elkaar het zwaard te grijpen; die meent het 't zekerst te hebben, die 't het eerst mag aanvatten; daarop gingen de aanzienlikste mannen vóór, en wel één voor één; geen, die er bij komt, krijgt het, want 't beweegt in 't geheel niet, als ze 't aangrijpen. Nu kwam Sigmund erbij, de zoon van koning Volsung; hij vatte het zwaard aan en trok 't uit de stam, zo gemakkelijk, of 't los voor hem lag. Het wapen scheen allen zo goed, dat niemand meende een even goed ooit gezien te hebben, en Siggeir biedt hem aan het voor driemaal z'n gewicht in goud te kopen. Sigmund zegt: ‘je had even grote kans het zwaard te krijgen als ik, toen 't nog in de boom stak, als 't je gepast had het te dragen, maar nu krijg je 't nooit, nu ik 't eenmaal in m'n bezit heb gekregen, al bood je er al het goud voor, dat je hebt’. Koning Siggeir werd boos om die woorden en vond 't een smadelik antwoord; maar omdat 't zo met hem stond, dat hij een grote valsaard was, hield hij zich alsof hij

1) Odinn, speciale beschermer der Volsungen. (Boer III, 83).

zich niets van die woorden aantrok; diezelfde avond echter bedacht hij een wraakneming, die later werd uitgevoerd.

IV. Nu moet dit verteld worden, dat Siggeir die avond te bed ging naast Signy; de daaropvolgende dag was het weêr goed; dan zegt koning Siggeir, dat hij naar huis wil en liever niet zolang wil wachten, dat de wind zou opsteken en 't op zee onveilig wordt. 't Wordt niet vermeld, dat koning Volsung of z'n zonen hem trachtten terug te houden, vooral omdat hij wel zag, dat het hem te doen was om weg te komen van het feest. Nu zei Signy tot haar vader: ‘Liever ga ik niet weg met Siggeir en m'n hart wil hem niet toelachen; ook weet ik door m'n zienersgave en omdat wij vrouwen daar altijd een voorgevoel van hebben, dat op dit besluit voor ons veel leed zal volgen, als niet heel gauw dit huwelik ongedaan wordt gemaakt’. ‘Dat moet je niet zeggen, dochter’, zei hij, ‘want 't is een grote schande voor hem zowel als voor ons, als we hierin met hem breken zonder geldige reden; we kunnen van hem dan ook generlei trouw of vriendschap verwachten, en hij zal 't ons zo lelik betaald zetten, als hij maar kan; 't enige wat pas geeft is van onze kant woord te houden’. Nu maakt Siggeir zich gereed tot de thuisreis; maar voordat ze van het bezoek opbraken, nodigde hij koning Volsung, nu z'n verwant, uit over drie maanden hem in Gautland te komen bezoeken met al z'n zoons en al het gevolg, dat hij mee wilde brengen om z'n aanzien te verhogen. Koning Siggeir wil[1)] nu daarmee dat weer goed maken, wat aan de viering van de bruiloft heeft ontbroken doordat hij niet langer dan één nacht wou blijven; 't is nl. niet de gewoonte onder mannen zo te doen. Nu belooft koning Volsung op de genoemde dag te komen. Daarop scheiden de verwanten en gaat koning Siggeir naar huis met z'n vrouw.

V. Nu moet van koning Volsung en z'n zonen verteld worden, dat ze op de afgesproken tijd zich naar Gautland begeven, op de uitnodiging van koning Siggeir, hun verwant; ze zeilen van land met drie schepen, alle goed bemand; ze hebben een

1) (naar z'n zeggen).

goede reis en landen in Gautland. Dit gebeurde 's avonds laat. Maar diezelfde avond nog kwam Signy, de dochter van koning Volsung, en heeft met haar vader en broers een gesprek zonder dat iemand anders er iets van kon afluisteren. Ze zegt nu haar plan en dat van koning Siggeir: dat hij een onoverwinnelik leger heeft samengebracht, ‘en hij wil jullie verraden; nu vraag ik je,’ zegt ze, ‘dat jelui dadelik teruggaat naar je land, een zo groot mogelik leger verzamelt, en dan hierheen komt om jelui zelf te wreken; begeef je niet in gevaar, want hij zal jelui zeker verraderlik doen omkomen, als je deze list niet aangrijpt en naar mijn verzoek luistert’. Toen zei koning Volsung: ‘In de gesprekken der mensen zal een gezegde dat ik, nog ongeboren[1)], sprak, voortleven: ik legde hiervan gelofte af, dat ik “noch voor vuur noch voor ijzer[2)] zou vluchten uit vrees.” Zo heb ik ook gedaan tot nu toe, en waarom zou ik daar nu niet naar handelen op de leeftijd van een oud man? Ook mogen de meisjes mijn zonen niet in spot kunnen verwijten, dat ze de dood vrezen, want eenmaal moet ieder sterven, niemand kan daaraan ontkomen. Dit is mijn raad: dat we volstrekt niet vluchten en van onze kant zo moedig mogelik handelen; ik heb honderdmaal gevochten en daarbij nu eens groter, dan weer kleiner aantal helpers gehad, maar ik heb altijd de overwinning behaald; en dit zal niet verteld worden: dat ik gevlucht zou zijn of om vrede hebben gevraagd’. Nu weent Signy bitter en verzocht, dat ze niet zou hoeven terugkeren naar koning Siggeir. Koning Volsung antwoordt: ‘Je moet zeker naar huis, naar je man gaan, en met hem samen blijven, hoe 't met ons ook afloopt.’ Nu gaat Signy naar huis, maar zij blijven op de schepen gedurende de nacht. De volgende morgen, zodra 't daagt, beveelt Volsung al zijn mensen op te staan, aan land te gaan en toebereidselen te maken voor 't gevecht. Nu gaan ze aan land, allen volledig gewapend; ze hoeven niet lang te wachten, of Siggeir komt met z'n hele leger; 't wordt een zeer harde strijd met hem, en de koning spoort z'n leger aan om zo dapper mogelik aan

1) Men herinnere zich de bizondere geboorte van Volsung.
2) Wapenen.

te vallen; men vertelt, dat koning Volsung en z'n zoons die dag acht maal door de gelederen van koning Siggeir drongen; zij houwen naar beide zijden; maar als ze nogmaals er door willen komen, valt koning Volsung te midden van z'n schare en met hem sneuvelt heel z'n troep - behalve z'n tien zoons - doordat ze een veel grotere overmacht tegenover zich hadden, dan ze hadden kunnen weerstaan. Nu worden z'n zonen allen gevangen en geboeid weggeleid. Signy vernam, dat haar vader was gesneuveld en haar broers gepakt en ter dood bestemd; nu roept ze koning Siggeir ter zijde en zegt: ‘dat wil ik je vragen, dat je niet zo direkt m'n broers laat ombrengen; laat ze liever met de voeten in 't blok sluiten[1]; 't gaat me zoals het spreekwoord zegt: dat het oog tevreden is als het maar de aanblik heeft, en ik vraag voor hen niet lánger uitstel, omdat ik geloof dat 't me niet zou helpen. Dan antwoordt Siggeir: ‘Je bent gek en zonder verstand, dat je voor je broers om een grotere ellende vraagt dan een gewelddadige dood zou zijn, maar je verzoek zal ingewilligd worden, omdat 't mij des te beter dunkt als zij erger lijden en een langdurige marteling ter dood ondergaan.’ Nu laat hij zo doen als ze verzocht; men nam een groot blok en legde het de tien broers aan de voeten, ergens in het bos. Daar zitten ze nu zo de hele dag tot de nacht; maar te middernacht kwam daar een oude wolvin uit het bos bij hen waar ze in het blok zaten; ze was groot en afschuwelik. 't Gebeurde dat zij een van hen doodbijt; daarna at ze hem helemaal op; vervolgens ging ze weg. De volgende morgen zond Signy iemand naar haar broers die ze 't best vertrouwde, om te weten hoe 't ermee staat; als hij terugkomt, zegt hij haar, dat een van hen dood is; ze vond 't verschrikkelik, als 't hun allen zo zou gaan, maar ze kon ze niet helpen. In 't kort kan 't verteld worden: negen nachten aaneen kwam diezelfde wolvin te middernacht en eet telkens één van hun op, totdat ze allen dood zijn, behalve Sigmund alleen. En nu, voor de tiende nacht komt, zendt Signy de man waarop ze kan vertrouwen naar Sigmund, haar broer; ze stelde

1) Hongerdood.

hem honing ter hand en zei, dat hij die Sigmund in 't gezicht moest smeren, en er een beetje van in z'n mond leggen. Nu gaat hij naar Sigmund, doet, zoals hem gezegd was en ging vervolgens naar huis. De daarop volgende nacht komt de wolvin zoals ze gewoon is, en was van plan hem dood te bijten gelijk z'n broers; maar nu krijgt ze de reuk van de honing in de neus, waarmee hij was ingewreven, likt z'n hele gezicht met haar tong af en strekt die vervolgens uit in z'n mond; hij raapt al z'n moed te zamen en beet in de tong van de wolvin; zij spartelt heftig tegen, en trekt hard naar zich toe; ze zette de voeten schrap op 't blok, zó, dat 't helemaal stuk spleet; maar hij hield zó vast, dat de tong met wortel en al de wolvin werd uitgetrokken en daarvan stierf ze. En dit is 't zeggen van sommige mensen, dat die bovengenoemde wolvin Siggeir's moeder zou geweest zijn en dat zij deze gestalte zou hebben aangenomen omdat ze een heks was[1)].

VI. Nu is Sigmund vrij gekomen en 't blok gebroken; hij houdt zich daar nu op in 't bos. Wederom zendt Signy mannen om te weten te komen hoe de zaken staan, en of Sigmund nog leeft; als ze bij hem komen, vertelt hij hun alles wat er gebeurd is, hoe 't gegaan is met hen en de wolvin. Nu gaan zij naar huis en vertellen Signy, wat er gebeurd is; ze ging nu haar broer opzoeken en ze spreken af, dat hij daar in 't bos een hol[2)] zal maken; nu gaat 't een tijdlang op deze wijze voort, dat Signy hem daar verborgen houdt en verschaft, wat hij moest hebben; maar koning Siggeir denkt, dat ze allen dood zijn, de Volsungen.

Siggeir had twee zoons bij z'n vrouw en van hen wordt verteld, dat Signy, als hun oudste jongen tien jaar oud is, hem naar Sigmund zendt, om deze hulp te verlenen, indien hij soms wilde pogen z'n vader te wreken. Nu gaat de jongen naar het bos en komt laat in de avond bij Sigmunds hol. Deze ontvangt hem koeltjes en zei, dat hij hun brood moest toebereiden ‘en ik zal brandhout gaan zoeken’; hij geeft hem een meelzak in de hand en gaat zelf op hout uit; maar als

1) Dus vrijwillig, als tovenares, niet als betoverde?
2) Een onderaards vertrek.

hij terugkomt, heeft de jongen niets aan het brood bereiden gedaan. Nu vraagt Sigmund, of het brood klaar is; hij zegt ‘ik dorst de meelzak niet aan te pakken, omdat er iets levends in het meel lag.’ Nu meent Sigmund te weten, dat deze jongen wel niet zo dapper is, dat hij hem bij zich zou willen hebben. Als nu broer en zuster elkaar spreken, zegt Sigmund dat hij niet te dichter bij een man scheen te zijn, al was de jongen vlak naast hem[1]; Signy zei ‘neem hem dan en dood hem; hij hoeft dan niet langer te leven’; en zo deed ie. Nu gaat dat jaar voorbij; 't volgende jaar zendt Signy haar jongste zoon naar Sigmund; maar 't is niet nodig daar veel over uit te weiden: het ging evenals de eerste keer zó, dat hij de jongen doodde op aansporen van Signy.

VII. 't Wordt verteld, dat eens, toen Signy in haar vrouwenhuis zat, daar bij haar kwam een zeer ervaren tovenares; dan zegt Signy tot haar: ‘ik zou graag willen, dat we omruilen van uiterlike gedaante’; de tovenares zegt: ‘zoals u wilt’; en nu bewerkt ze met haar kunsten, dat ze van uiterlik ruilen; de tovenares gaat op Signy's aansporen op háar plaats zitten en 's avonds legt ze zich ter ruste naast de koning en hij bemerkt niet, dat niet Signy naast hem ligt. Nu moet van laatstgenoemde verteld worden, dat ze naar het hol van haar broer gaat en hem verzoekt haar onderkomen te verlenen voor de nacht ‘want ik ben verdwaald in het bos en weet niet waar ik loop.’ Hij zei, dat ze kon blijven en wilde haar het verblijf niet weigeren, omdat 't een vrouw was; hij meende er op te kunnen vertrouwen, dat ze hem niet voor z'n gastvrijheid zou belonen door hem te verraden. Nu gaat ze z'n woning binnen; ze zetten zich aan de maaltijd; hij kan z'n blikken niet van haar afhouden, en vond de vrouw mooi en bekoorlik. Als ze verzadigd zijn, zegt hij haar, dat hij wil, dat ze samen 's nachts één bed hebben; zij maakt daar geen bezwaar tegen en hij legt haar drie nachten aaneen naast zich. Daarna gaat ze naar huis, zoekt de tovenares op en verzocht wederom van uiterlik te mogen ruilen en zo doet deze. Als de tijd voorbij gegaan is, baart Signy een jongen; hij kreeg de naam van

1) M.a.w.: die jongen is geen man, maar een lafaard.

Sinfjotli; als hij opgroeit, is hij groot, sterk, mooi van uiterlik, en helemaal naar de aard der Volsungen, en hij is nog geen volle tien jaar oud, of ze stuurt hem naar 't hol van Sigmund. Ze had deze proef genomen op haar gestorven zoontjes, voor zij ze naar Sigmund stuurde, dat ze hun hemd vastnaaide bij de polsen[1)] aan hun vlees en huid; ze doorstonden de proef slecht en klaagden er over; en zo deed ze nu ook met Sinfjotli; hij verzette zich niet; ze trok z'n hemd uit, zó, dat de huid meeging met de mouwen; ze zei, dat hem dat wel pijn zou doen; hij zegt: ‘om zo'n beetje pijn zou Volsung weinig gegeven hebben’. Nu komt de jongen bij Sigmund; toen verzocht deze hem brood te kneden uit hun meel, terwijl hij brandhout voor hun zal zoeken; hij geeft hem een zak in de hand, gaat daarop naar 't bos, en toen hij terugkwam, was Sinfjotli klaar met bakken. Toen vroeg Sigmund, of hij iets in het meel heeft gevonden. ‘Ik heb enig vermoeden’, zei hij, ‘dat er eerst iets levends in geweest is, toen ik 't begon te kneden, en hier heb ik meegekneed, wat er in was’. Toen zei Sigmund, en lachte erbij: ‘Ik denk niet, dat je van avond met dat brood je maal zult doen, want daarin heb je een hele grote giftslang meegekneed’. Sigmund was zo sterk, dat hij vergift kon eten, zonder dat 't hem schaadde, maar Sinfjotli kon er wel tegen, dat hij er uitwendig mee in aanraking kwam, maar het te eten of te drinken zou dodelik voor hem geweest zijn.

VIII. Dit moet nu verteld worden, dat Sigmund Sinfjotli nog te jong vindt om hem bij z'n wraaknemingen te helpen, en hem eerst wil trainen met enige moed en energie eisende bezigheid. 's Zomers gaan ze nu verre tochten in de bossen maken en ze doden mannen, om hun te beroven. Sinfjotli schijnt Sigmund zeer naar de Volsungen te aarden, en toch weet deze niet beter of hij is koning Siggeirs zoon; hij gelooft, dat hij wel de dapperheid der Volsungen heeft, maar ook de valsheid van z'n vader: hij vindt hem nl. niet erg trouw aan z'n verwanten, want hij herinnert Sigmund dikwels aan z'n verdriet

1) Het dichtnaaien van de hemdsboorden op zich zelf was gewoonte, 's morgens bij het aankleden.

en spoort hem zeer aan koning Siggeir te doden. Nu gebeurt 't eens, dat ze weer het bos ingaan om zich buit te verschaffen; ze vinden een huis en daarin twee slapende mannen met dikke goude ringen; die zijn in ongelukkige toestand gekomen, want wolfshuiden hingen boven hun bed[1]; telkens de vijfde dag nl. konden ze de huiden afleggen; 't waren koningszonen. Sigmund en Sinfjotli trokken de huiden aan, en konden ze niet meer afleggen; de vroegere natuur[2] kwam mee met de huiden; ze lieten een wolfsgehuil horen en verstonden beiden die taal. Nu begeven ze zich in de bossen en ieder van hun gaat zijns weegs; ze spreken dit met elkaar af, dat ze zich er aan zouden wagen, al staan er zeven mannen tegenover hun, maar niet als er nog meer zijn: degene, die op een overmacht stuitte, zal z'n gehuil laten horen. ‘Laten we daar niet van af wijken’, zegt Sigmund, ‘want je bent jong en fel, de mensschen zullen graag op je jagen’. Nu gaat ieder z'n weg; en toen ze van elkaar gescheiden waren, treft Sigmund zeven[3] mannen; hij liet z'n gehuil horen; en als Sinfjotli dat hoort, komt hij er dadelik op af en doodt ze allen; dan gaan ze weer uit elkaar. Sinfjotli heeft nog niet lang in 't bos rondgezworven, of hij stuit op elf mannen; hij vecht er mee, en 't loopt zo af, dat hij ze allen doodt. Hij wordt echter ook erg toegetakeld en gaat onder een eik om daar uit te rusten; als Sigmund bij hem komt spot hij: ‘jij hebt hulp gehad om zeven man te doden, maar ik, die een kind ben bij jou vergeleken, riep je niet te hulp om elf man te verslaan’; Sigmund valt zo woedend op hem aan, dat hij wankelt en komt te vallen. Sigmund bijt hem van voren in de keel. Die dag konden ze de wolfshuiden niet afleggen. Sigmund neemt hem nu op z'n rug en brengt hem in 't huis[4]; daar

1) Blijkbaar dus waren ze slachtoffers van een betovering: ze waren veranderd in wolven (verg. weerwolf). Eens in de vijf dagen kregen ze voor een half etmaal hun menselike gedaante terug. Maar ze wisten zeker niet, dat ze de ban konden breken, door dan die huiden te verbranden, zoals later Sigmund en Sinfjotli zullen doen.
2) De wolfsaard.
3) 't Getal ontbreekt in de text, die ook in de volgende regels veel.....heeft. 't Handschrift was hier blijkbaar onduidelijk of beschadigd.
4) Waar ze de slapenden hadden gevonden.

past hij hem op; hij wenste de wolfshuiden naar de duivels. Sigmund ziet op een dag, hoe van twee wezels de een de ander in de keel bijt; en de eerste liep het bos in, haalt een blad, en legt dat op de wond; en de wezel springt, genezen, op.....[1]. Sigmund legt dat blad op de wond van Sinfjotli en deze springt terstond gezond en wel op of hij nooit gewond was geweest. Daarop gaan zij naar het hol; ze zijn daar tot ze de wolfshuiden af zouden leggen; ze nemen ze en verbranden ze in het vuur onder het uitspreken van de wens, dat ze niemand meer tot schade zouden zijn; terwijl ze onder die betovering waren, hadden ze menige heldedaad in 't land van koning Siggeir verricht. Als Sinfjotli in de eerste manlike leeftijd is, meent Sigmund hem meer dan voldoende op de proef gesteld te hebben. Nu duurt het niet lang, of Sigmund wil proberen wraak te nemen over de moord van z'n vader, als 't geluk hem daartoe diende; nu gaan ze op een keer weg van het hol en komen bij de woning van koning Siggeir, laat in de avond; ze gaan het voorhuis binnen, dat vóór de grote zaal was; daar waren biervaten in, en ze verbergen zich daar. De koningin weet nu, dat ze daar zijn en wil ze opzoeken; als ze elkaar spreken, maken ze het plan, dat ze zouden proberen hun vader te wreken, als 't nacht werd. Signy en de koning hebben twee kinderen[2], nog jong van jaren; die spelen op de grond met goude ringen, laten die over de vloer van de zaal rollen, en lopen ze achterna; een ring komt in het voorhuis terecht, waar Sigmund en z'n makker zijn, en de jongen holt hem achterna om hem te zoeken. Nu ziet hij, dat daar twee grote mannen zitten om bang van te worden, met laag neerhangende helmen en schitterende harnassen. Nu vliegt hij de zaal binnen naar z'n vader en vertelt hem, wat hij gezien heeft.

1) Boer III, 85.
2) Men merke op, hoe het hier volgende een pendant is van de geschiedenis der door Sigmund reeds vroeger gedode kinderen. Waarschijnlijk had de sagaschrijver twee bronnen en heeft hij beide lezingen van het geval opgenomen. De eerste lezing is de beste: als haar kinderen laf blijken laat ze ze doden en baart een betere wreker. Dat is heroïsme bij Signy. Hier, in de tweede lezing, is de kindermoord nodeloze wreedheid (Boer III, 83, vgg.).

Dadelik vermoedt de koning, dat ze een aanslag tegen hem voor hebben. Signy hoort nu, wat ze tegen elkaar zeggen; ze staat op, neemt de beide kinderen bij de hand en gaat de zaal uit, naar de mannen in het voorhuis; ze zei, dat ze wél moesten weten, dat die jongens hen verraden hadden, ‘en ik raad jelui, dat je ze doodslaat’; Sigmund zegt: ik wil je kinderen niet doden, al hebben ze me verraden’; maar Sinfjotli schrok er niet voor terug, trekt z'n zwaard, doodt beide jongens, en werpt ze naar binnen in de zaal voor de voeten van koning Siggeir. Deze staat nu op, roept z'n dienaren en beveelt ze de mannen te grijpen, die zich 's avonds laat verborgen hadden in het voorhuis. Nu snellen de knechten de zaal uit daarheen en willen de hand aan hun leggen, maar zij weren zich goed en dapper en geruime tijd meent die er 't slechtst aan toe te zijn, die 't dichtst bij is; maar eindelik worden ze door de overmacht overmeesterd, gegrepen, geboeid en gevangen gezet. Ze zitten daar zo de hele nacht. Nu overlegt de koning bij zich zelf, welke zo langdurig mogelike doodstraf hij op hen zal toepassen; de volgende morgen laat de koning een grote grafheuvel maken van stenen en plaggen; toen die heuvel klaar was, liet hij een grote vlakke steen midden in de heuvel plaatsen, zó, dat de ene rand ervan naar boven gekeerd was, de andere rand naar beneden; hij was zo groot, dat hij aan beide kanten de heuvelwand aanraakte, zodat men er niet langs kon. Nu laat hij Sigmund en Sinfjotli in de heuvel brengen, de ene aan de ene en de andere aan de andere kant van de steen, want het leek hem aller akeligst voor hun beiden, niet bij elkaar te zijn en toch elkaar te kunnen horen. Toen ze bezig waren de heuvel met zoden dicht te dekken, komt Signy daarbij; ze heeft stro in haar armen en werpt 't in de heuvel bij Sinfjotli; ze verzoekt de knechten 't niet aan de koning te zeggen; dezen beloven dat en dan wordt de heuvel dicht gemaakt. Als 't begint nacht te worden, zei Sinfjotli tot Sigmund: ‘Ik denk, dat 't ons vooreerst niet aan voedsel zal ontbreken; hier heeft de koningin spek in de heuvel geworpen met stro er buitenom gewikkeld’; hij betast 't vlees nog eens en bemerkt, dat het zwaard van Sigmund erin was gestoken; hij herkende 't aan het gevest, daar 't in de heuvel donker was;

hij zegt 't aan Sigmund; ze zijn er beiden erg blij mee. Nu stoot Sinfjotli de zwaardpunt boven over de steen en trekt 't dan met kracht terug; het zwaard snijdt er door. Sigmund pakt de punt, en ze zaagden nu de steen tussen hun door en houden niet op, voordat ze er geheel mee klaar zijn, zooals ook in het lied gezegd wordt:

> Ze sneden krachtig de grote steen,
> Sigmund en Sinfjotli, met het zwaard.

Nu kunnen ze vrij bij elkaar zijn in de heuvel; ze zagen stenen en ijzer door en verschaffen zich zo een uitgang. Ze gaan nu naar het huis, naar de zaal; op dat ogenblik zijn alle mensen in slaap. Ze brengen hout naar het huis en steken het in brand[1]; die binnen zijn worden wakker van de rook, doordat boven hun de zaal afbrandt. De koning vraagt, wie het vuur hebben aangestoken. ‘Hier ben ik met Sinfjotli, m'n zusterszoon’, zei Sigmund, ‘we willen nu dat je te weten komt, dat niet alle Volsungen dood zijn.’ Hij vraagt z'n zuster het huis te verlaten, en van hem rijkdom en andere bewijzen van eerbied aan te nemen; zo wil hij haar haar smarten vergoeden. Zij antwoordt: ‘Nu zul je weten hoe ik koning Siggeir gehaat heb om z'n moord op koning Volsung: ik liet onze kinderen doden, die mij te laf schenen om mijn vader te wreken; ik ging je in het bos opzoeken in de gedaante van een tovenares; Sinfjotli is onze zoon: hij heeft zo'n grote dapperheid omdat hij een kind is zowel van een zoon als van een dochter van koning Volsung; ik heb er alles toe in 't werk gesteld dat Siggeir zou gedood worden; ik heb zoveel gedaan om de wraakneming uitgevoerd te krijgen, dat 't mij onmogelik is verder te leven; ik wil nu sterven met koning Siggeir, vrijwillig, al had ik hem tegen mijn zin als man.’ Daarop kuste ze Sigmund, haar broer en Sinfjotli; ze ging in het vuur en zei hun vaarwel; zo stierf ze daar met koning Siggeir en al z'n dienaren. Vader en zoon verschaffen zich manschap en

1) Een zeer gewone manier in die dagen, als men op geen andere manier z'n doel kan bereiken of vechten te veel mannen kost. (Boer I, 176).

schepen; Sigmund koerst naar z'n voorvaderlik land; hij verdrijft de koning, die daar na koning Volsung's dood zich meester heeft gemaakt van de regering. Sigmund wordt nu een machtig en beroemd koning, verstandig en steeds met grote plannen bezig; hij had die vrouw, die Borghild heette; ze hadden twee zoons, de ene heette Helgi[1)], de andere Hamund.

X. Sinfjotli begeeft zich opnieuw op rooftocht; hij ziet een mooie vrouw en begeert haar heftig; naar die vrouw dong ook de broer van Borghild, Sigmunds echtgenote. Ze leveren om deze zaak elkaar een gevecht en Sinfjotli doodt die koning; hij maakt verre plundertochten en strijdt nog menigmaal, waarbij hij steeds overwint; hij wordt de meest beroemde onder de mannen en komt in de herfst thuis met veel schepen en grote buit. Hij vertelt z'n vader, wat er gebeurd is en deze zegt 't de koningin; zij eist, dat Sinfjotli het land zal verlaten en zegt hem niet te willen zien. Sigmund weigert hem weg te laten gaan, maar biedt aan: haar met goud en veel geld het verlies van haar broer te vergoeden, ofschoon hij aan niemand ooit weergeld betaald had; hij zei, dat er geen eer bij in te leggen viel, met vrouwen te twisten. Ze kan haar zin nu niet krijgen en zei ‘u moet hierin beslissen, heer; dat past.’ Ze houdt nu een dodemaal voor haar broer met medeweten van de koning; bij haar toebereidselen daarvoor spaart ze geen middelen en ze nodigde veel voorname mannen uit. Borghild bood de mannen de drank; ze komt bij Sinfjotli met een grote beker; ze zei: ‘Drink nu, stiefzoon!’ Hij nam de beker aan, keek er in en zei: ‘Troebel is de drank.’ Sigmund zei: ‘geef hem mij dan’; hij dronk 't op; de koningin zei: ‘waarom moeten andere mannen bier voor jou drinken?’ Ze kwam voor de tweede keer met een beker: ‘Drink nu’ en ze verweet hem met vele woorden lafheid: hij neemt de horen en zei: ‘vals is de drank.’ Sigmund zei ‘Geef hem mij dan.’ Voor de derde keer kwam zij hem vragen de beker leeg te drinken, als hij de moed der Volsungen had. Sinfjotli nam de beker aan en zei: ‘Vergift is in de drank.’

1) Een gedeelte, de geschiedenis van deze Helgi bevattende, nam ik niet in de vertaling op.

Sigmund antwoordt: ‘laat je snor 't zeven[1)], zoon’; op dat ogenblik was de koning erg dronken en daardoor kwam 't, dat hij zo sprak. Sinfjotli drinkt en valt terstond neer. Sigmund staat op en bijna stierf hij van verdriet; hij nam het lijk in z'n armen, gaat het bos in en kwam eindelik bij een fjord. Daar zag hij een man[2)] in een kleine boot; die man vraagt, of hij door hem overgezet wou worden over de fjord; hij stemt toe; het schip was zo klein, dat 't hun niet kon dragen; het lijk werd 't eerst overgevaren, Sigmund gaat langs het water. Eensklaps verdwenen schip en man voor Sigmunds ogen; deze keert daarop naar huis; hij jaagt nu de koningin weg, die kort daarop stierf. Koning Sigmund bestuurt nog verder z'n rijk en schijnt de grootste held en koning geweest te zijn in de heidense tijd.

XI. Er was een machtig en beroemd koning, met name Eylimi; z'n dochter heette Hjordis; ze was de mooiste en wijste aller vrouwen; en koning Sigmund begrijpt uit wat hij van haar hoort, dat zij als geen ander bij zijn aard paste. Sigmund begeeft zich op weg naar koning Eylimi; deze maakt toebereidselen voor een groot feest te zijner eer, voor het geval, dat hij niet met vijandige bedoeling daarheen kwam; boodschappen gaan tussen hen over en weer en 't blijkt, dat nu met vriendschappelike bedoeling de tocht ondernomen was, en zonder toerusting tot oorlog; 't feest was op touw gezet met de beste middelen en met een groot gezelschap. Aan Sigmund werd overal gelegenheid om te kopen bereid en andere hulp voor de reis verleend; hij komt met de zijnen op het feest en beide koningen betrekken één huis. Daar was ook gekomen koning Lyngvi, de zoon van koning Hunding; ook hij hoopt de schoonzoon te worden van koning Eylimi; hij meent te begrijpen, dat ze niet beiden evengoed zullen slagen, en dat strijd te verwachten is van de kant van degene, die Hjordis niet krijgt. Nu zei de koning tot z'n dochter: ‘je bent een verstandige vrouw, en daarom heb ik gezegd, dat je zelf een man moet kiezen; kies nu uit de twee koningen, en jou beslissing hierin

1) dus: drink op.
2) Voor de derde maal grijpt Odinn in.

is de mijne.’ Zij antwoordt: ‘moeilik schijnt mij deze zaak, maar toch, ik kies de koning, die 't beroemdst is - en dat is koning Sigmund - al is hij heel oud’; zij werd hem gegeven en Lyngvi ging weg. Sigmund huwde Hjordis; iedere volgende dag was 't onthaal daar nog royaler dan de vorige en de gulheid van de gastheer groter. Daarop ging koning Sigmund terug naar Hunaland en koning Eylimi, nu z'n verwant, met hem; hij houdt zich bezig met het besturen van z'n land. Maar koning Lyngvi en z'n broeders verzamelen nu een leger om zich en rukken tegen koning Sigmund op, want zij hadden altijd aan 't kortste eind getrokken in hun twisten, ofschoon de geschiedenis met Hjordis de doorslag gaf; ze willen nu de overmoed der Volsungen vernietigen; ze komen nu in Hunaland en zenden koning Sigmund een boodschap, want ze willen hem niet overvallen, maar menen te weten, dat hij niet zal vluchten. Sigmund zegt, dat hij voor de strijd zal komen; hij verzamelde een leger, maar Hjordis werd in een wagen naar 't bos gereden met een slavin en een grote schat hadden ze bij zich; ze was daar, terwijl de mannen vochten. De krijgers sprongen van de schepen met hun overtalrijk leger. Koning Sigmund en Eylimi zetten hun veldtekens op, en toen werd er op de trompetten geblazen. Koning Sigmund laat nu z'n horen weerklinken, die z'n vader reeds gehad had en vuurt z'n mannen aan; Sigmund had een veel kleinere troep; daar begint nu een harde strijd, en hoewel Sigmund oud was, toch vocht hij nu dapper en hij was aldoor de voorste van z'n mannen; tegen hem was schild noch panser bestand; hij dringt die dag telkens weer door het leger van z'n vijanden heen en niemand kon zien, hoe 't tussen hun zou aflopen; menige speer was daar in de lucht en menige pijl; maar zo beschutten hem z'n beschermgeesten, dat hij niet gewond werd; en niemand had het getal kunnen opgeven van de mannen die hij neer deed storten; hij had beide armen bebloed tot de schouders. Toen de slag enige tijd geduurd had, kwam daar een man[1)] in de strijd met een laag neerhangende hoed en een blauwe cape; hij had één oog en een speer in de hand; die man trad koning Sigmund tegemoet en hief z'n

1) Odinn grijpt voor de vierde maal in.

speer tegen hem op; en toen Sigmund een harde slag deed, stootte 't zwaard op de speer en brak in twee stukken; daarop keerde de kans, van Sigmund was het geluk geweken en hij verloor veel mannen. De koning beschutte zich niet, en vuurt z'n leger krachtig aan. Nu gaat 't, zooals 't spreekwoord zegt: dat men niet tegen een overmacht opkan; in die strijd vielen koning Sigmund en koning Eylimi, z'n schoonvader, vóór in de slagorde, en 't grootste deel van hun leger.

XII. Koning Lyngvi zocht de koningswoning nu op en denkt daar de koningsdochter te nemen, maar de uitslag beantwoordde niet aan de verwachting; hij vond daar vrouw noch schat; hij trekt nu het land door en verdeelt het rijk onder zijn mannen; hij meent nu het gehele geslacht der Volsungen gedood te hebben, en gelooft, dat hij hen van nu af niet meer zal behoeven te vrezen.

Hjordis ging 's nachts, toen de strijd afgelopen was, op het slagveld en kwam daar, waar koning Sigmund lag; ze vraagt of hij te genezen zou zijn, maar hij antwoordt ‘Menigeen wordt weer gezond, al was er eerst weinig hoop; maar het geluk heeft me de rug toegekeerd, zodat ik me niet wil laten genezen; Odinn wil niet, dat ik het zwaard noch weer trek, nadat het door hem gebroken is; ik heb de strijd gezocht, zolang hij 't goed vond.’ Ze zei: ‘ik zou niets meer te wensen over hebben, als jij weer beter werd en wraak nam over m'n vader.’ De koning antwoordt: ‘voor een ander is dat weggelegd; je gaat zwanger van een jongen; voed dit kind goed en zorgvuldig op; die jongen zal beroemd worden, ja de beroemdste van ons geslacht; bewaar ook de stukken van het zwaard goed; daarvan kan men een best zwaard maken, dat Gram zal heten; onze zoon zal 't dragen en er veel heldedaden mee verrichten, die nooit vergeten zullen worden; z'n naam zal in de herinnering voortleven, zolang de wereld bestaat. Wees daar nu mee getroost; mij maken de wonden zo moe en ik zal nu onze gestorven verwanten opzoeken’. Hjordis past hem nu op, tot hij sterft; dan wordt 't licht van de komende dag.

Van de aarde
Door
Aart van der Leeuw

De elementen

Goden of toovnaars, elementen,
Hoe woudt gij dat ik U aanbad,
En hoe het diepst mij in te prenten
Uw almacht, dierbaar klaverblad?

Schoon is het veld, schoon zijn de stroomen,
En zegen zendt de zomerzon,
Een windzucht ritselt door de boomen;
Dit schoon ontspringt uit U, hun bron.

En hij, de jongling, de bedwinger,
Voor wien de golf, de bloem zich bukt,
Vast staat de vorm van Uwen vinger
Ook in zijn beeltnis afgedrukt.

Ja, al wat ooit het leven baarde
Werd uit U vier tezaam gezocht:
Een droppel en een handvol aarde,
Een vonke vuurs, een ademtocht.

De seizoenen

Ik heb U zoozeer lief,
Seizoenen, dat ik wel zou wenschen,
Dat U mijn lied verhief,
Door zijn herscheppend licht, tot menschen.

De lente, een blootsvoet kind,
Zou ons haar reine bloemen brengen,
En, vrouw die reeds bemint,
Zou warme zomer zonwijn plengen;

De herfst, een jonge man,
Droeg rijpe vracht van volle korven,
En, winter, gij kwaamt dàn
Als grijsaard door de sneeuw gezworven.

Bij 't wisslen van het weêr
Stond vierwerf ons een gast te wachten,
Die bij zijn wederkeer
Met ons zou spijzen, zou vernachten.

En vòor 't vaarwelgewuif,
Schonkt gij ons nog Uw gift, seizoenen,
Een crocus, roos of druif,
Of lauwertak, den immer groenen.

De planten

Des morgens, als de dauw haar vochtge wade
Nog om de perken toegevouwen houdt,
Staat reeds de hovenier met noeste spade
Te werken in den grond, als groef hij goud.

Eerst heeft hij ras de matten, die haar dekten,
Terzij doen schuiven langs zijn druivenkas,
Blij in den aanblik van de vroeg gewekten:
De rijpe trossen, zwellend achter 't glas.

Nu spit hij hier naast hooge chrysanthemen,
Zoetgeurende asters en de zonnebloem.
Voor wien ooit bogen zooveel diademen?
Maar hij zwoegt voort en taalt niet naar den roem.

Want straks, als in zijn tuin de koopers komen,
Moet alles proper zijn aan pad en plant,
En 't blozende ooft moet gloren van de boomen,
Of 't zòo geschonken werd uit de open hand.

De dieren

De landman gaat, nu de avond is gevallen,
En de arbeid rust, voor 't laatst zijn hoeve rond;
Hij keurt het werk in schuur en stallen,
En als zijn schaduw volgt hem trouw de hond.

Hij toeft bij 't vee en luistert hoe het ademt;
Rond schoft en horen hangt een warme damp,
Die met een geur van zomer hem bewademt,
En in een nimbus nevelt om de lamp.

Dan loopt hij tastend langs de ruif der paarden,
Verwelkomd door een dreunend hoefgeklop;
Hij spreekt hen aan en streelt een ruigbehaarden,
Een speelsch hem toegestoken manenkop.

En, als hij eindlijk, rustig na 't volbrachte,
De handen boven 't vlammend haardvuur heft,
Vervult hem nog de ontroerende gedachte
Aan wat rondom hem leeft en 't niet beseft.

Hij peinst, en leest in 't boek met koopren sloten
Het hoofdstuk uit, dat Noach's tocht beschrijft,
Hoe de arke met haar simple reisgenooten
Lang op den oeverloozen zondvloed drijft.

Gansch in het wonderbaar verhaal verloren,
Terwijl hij mijmrend in den haardgloed staart,
Lijkt hem het of, door God daartoe verkoren,
Hij met zijn dieren over 't water vaart.

Het huis

Dit huis heeft de rust van de maagdlijke duinen
Gebroken noch verstoord;
Het ligt in het nest van zijn geurige tuinen,
Als bracht de grond het voort.

En waarlijk, het wèrd ook gewonnen, geboren;
Een eedle kunstnaarsdroom
Bevruchtte, als het zaad dat zich mengt met de voren,
Het steenblok en den boom.

En zoo uit die paring, dat innigst verzamen,
Is toen de bouw gegroeid,
Die nu, tusschen duindorens, distels en bramen,
Gelijk hun broeder bloeit.

Vaak zit ik hier uren in stilte te turen,
Ik, meester die het schiep,
Naar 't blozende dak en de sneeuwwitte muren,
Alsof mijn kind daar sliep.

De geliefde

Van 't zwaar gewicht der dingen
Zijt gij 't bevrijdend spel;
Ge klinkt bij al mijn zingen
Als kleine, zilvren schel.

Meent ge, de glans der landen
Had mij zoo diep verrukt,
Indien gij niet mijn handen
Meedroomend had gedrukt?

En om ons heen die bloemen,
Goudgeel en wazigblauw,
Niets zoekt hun kleur te noemen
Dan 't liefste van de vrouw.

Zou ons deez' vroege stonde
Zoo zuiver zijn en naakt,
Wanneer gij in mijn sponde
Niet naast mij waart ontwaakt?

Loflied

Toèn hoorde ik een vogel pijpen,
Zoo nabij mij in de twijgen,
Dat mijn hand hem schier kon grijpen,
En ik 't gorgeltje zag hijgen.

Maar waaròm dit musiceeren,
Dacht ik, als een bloode page,
Die zijn liefste wil vereeren,
In dit luw en laag bosschage,

Als hij toch ten klaren hèmel
Op gezwinde wiek kan dringen,
En, verzaligd, in gewemel
Zich verliezen mag en zingen?

Antwoord brachten duizend geuren,
Want het veld stond bont van bloemen
Ook bestraften mij hun kleuren,
En der bijen toornig zoemen.

Diep mij voor dit vragen schamend,
En een riet tot Pansfluit snijdend,
Speelde ik, 't vogellied bëamend,
Blij mijn klankenkudde weidend

Langs de heerlijkheid der aarde,
Met haar bloei tot aan mijn knieën,
In het lusthof van haar gaarde,
Deze simple melodieën.

Op den bloemendag van het Joodsch Nationaal Fonds
Door
Jacob Israël de Haan

Vijf jaren bracht, voller dan 't blij verwachten,
Mij schatten van vreugd ieder Bloemenfeest.
Vijf jaar is voor mijn hart, bloedend van klachten,
Het Bloemenlied een lied van troost geweest.

En bleef het gansche jaar in doem zóó duister
Als diepten van het bar wintergetij,
Maar hield het dezen dag van hoop en luister,
Ik klaagde niet en hield het leven blij.

Al zoude ook gansch het jaar geen lied mij geven,
Dat vreugd verheugt en leed troost diep-bezield,
Nog achtte ik mijn leven het rijkste leven
Als ik 't Lied op den Bloemendag behield.

En weet: al waren maandenlang de dagen
Schooner dan ooit één zaalge zomer zag,
Nog viel het schoon van den zomer geslagen
Door de schittering van dien eenen dag.

En weet: al zoude ik dagelijks gewinnen
Schat van zangen als van geen Dichter heugt,
Nog zou mijn hart het meest van al beminnen
Het Lied, dat looft van dezen Dag de deugd.

Want al de vreugd van de geschaarde dagen
Schijnt schooner voor de vreugd van dezen Dag
En al het onheil, dat mijn hart doet klagen,
Slaat de Dag dood met éénen harteslag.

Vijf jaren bracht, voller dan 't blij verwachten,
Die Dag lied en vreugde in vretend verdriet,
Verbaas u niet, dat van één Dag de prachten
Strekken tot spanning van zoo menig lied.

Herbloeit niet alle jaren weder de Aarde,
Die dor en dood lag in het bar getij?
Dragen niet alle jaren veld en gaarden
Oogst en bloemen van den winterban vrij?

Zoo zeker als de lentevogels keeren
Met de zuivere zoetheid van hun zangen,
Zoo zeker keert het Lied ter uwer eere
Dezen Dag vervuld van hoop en verlangen.

Elk jaar hetzelfde lied? Ja: gelijk zingen
De vogels altijd eender. Gaat voorbij,
Drijver naar weelde en winst, maar 't hart doordringen
Voelt zich, die 't Lied liefheeft, van mijmerij.

Elk jaar hebben wij weer een deel gewonnen
Van den weg, die van 't Vaderland ons scheidt.
Elk jaar wordt met machtiger hoop begonnen,
Elk jaar maakt vaster onze zekerheid.

Wij weten wat ons nog valt te overwinnen,
Wij weten ieders haat en ieders macht.
Maar ook: die zóó strijdbaar hun land beminnen,
Weert van geen vijand de geschaarde kracht.

Nog zijn wij machtloos: wreede volken breken
Ons lot lachend. Elk ander drijft ons voort.
Wij kunnen niet het eigen onrecht wreken,
Wij klagen, maar wij blijven onverhoord.

Machtloos zijn wij. Machtloos zullen wij blijven
Zoolang wij niet keeren naar de eigen landen.
Verdrevenen van twintig eeuw: u drijven
Als gij niet keert, haters tot doem en schanden.

Nooit voelt mijn hart wreeder, dat wij maar vreemden
Tusschen vreemden zijn, dof onder hun macht,
Dan als elk volk van eigen gaard en beemden
De volle weelden van zijn oogst verwacht.

Lichter valt de last des winters te dragen
Als elke nacht elken dag wreed berooft,
Dan de lust van de luwe lentedagen
Wanneer elk land zijn volk schatten belooft.

Elk land elk volk? Onze Stad ligt verslagen,
Ons Land ligt als een stervende uitgeput.
En wat zijn velden nog aan oogsten dragen
Is niet mijn Volk, maar vreemde volken nut.

Ga langs de wegen, waar de weelde rijpt
Van hun oogsten. Mijn volk bouwt een oogst niet.
En weet, hoe wreed de nood mijn hart vernijpt,
Als mijn brandend oog hunne schatten ziet

Ik zou den zomer haten. Maar tot vreugd,
Tot hoop des harten bloeit de Bloemendag:
‘Toekomst, schooner dan het Verleden heugt
Zal de toekomst zijn, vrij van wreed bejag’.

Nog binden wij bloemen van vreemde gaarden.
Maar als een wachtende Bloem bloeit ons Land.
Een Volk, dat zóó heugnis en hoop bewaarde
Houdt tegen overmacht van volken stand.

Twee gedichten
Door
J.I. van den Brandeler-den Beer Poortugael

Muziek

Muziek, - en ze deinen in donkere rijen
De een naast den ander in dreunende maat.
Ik zie ze als schimmen in nevel verglijen
En weet ze eenvoudig: soldaat.

En vreemd is het zien van hun moede gezichten,
Bezonken en stil waar de glans is gedoofd
In het altijd weer eendere arbeid verrichten
Waar geen aan iets grootsch meer gelooft.

't Begin, - o de macht van geestdriftige woorden,
Van vrijheid en sterven tot eer van het land;
Toen duizend als één naar de gruwelen hoorden
En ieder zich voelde verwant.

Toen in het gefluister langs huizen en straten
Eén kreet klonk van afschuw en haat,
En sommigen even hun Ikheid vergaten
In 't eerste beleven der daad,

Toen leefde het leven er fel, en legioenen
Van mannen en vrouwen vergaarden hun kracht

Om eens te bereiken wat onder millioenen
Daár daaglijks bijeen wordt gebracht.

Dat is nu voorbij, als de jaren verloopen
Waar niets wordt gevraagd of verwacht
Dan werken, en vaag op het einde te hopen
Tot spot hun bezieling verkracht,

Dan wijkt het verlangen naar meer. Ziet de voeten
Doen pijn van het loopen, de ransel is zwaar,
En moeten zij nu in vernedering boeten
Dat wat hen eens dreef tot elkaar?

Vooraan, in de verte, weerklinkt de trombonne
Vermengd met het spelen der fluit.
Dan sterft het geleidelijk af, - de colonne
Gaat stadig met sloffend geluid.

De uittocht

Eens gingen zij trotsch en gevierd door de straten,
Hun lansen en helmen beglansd door de zon.
Zij wisten zich meest en voor alles: soldaten,
En geen die zich keerde of bezon.

De vrouwen begroeven hun smart in heur daden,
Zij juichten en riepen: ‘God zegen uw strijd’.
Geen vrees kon de brand van hun jubeling schaden,
Zij brachten hun offer bereid.

En bloemen-getooid trokken immer weer scharen
- Het leek als de gang naar een wonderschoon feest,
Een optocht van dagen en maanden en jaren
En nóg is het eind niet geweest.

Maar nu, - in de menschenverlatene straten
Is geen die hun stap en muziek begeleidt,
Zij gaan met gesloten verstrakte gelaten
En voelen de wegen te wijd.

Doch plotseling komt tot hun geest de ontzetting:
- Daar is geen bedwelming van glorie en praal,
Geen meisjes met bloemen als blijde bezetting,
Geen vrouwen, - geen juichend onthaal.

Maar van ieder huis zijn de luiken geloken
Als teeken van smart, en in opperste rouw
Ligt achter dat duister het lichaam gedoken
Van grijsaard of moeder of vrouw.

- Zij gaan als verwezen en blind door de straten,
Hun lansen en helmen beglansd door de zon,
En weten zich niets dan vermoeide soldaten
Die 't leven nam, hield, en verwon.

Dood en leven
Door
Gerda van Beveren

Het getij

In 't getij zie ik mijn eigen leven,
Eb en vloed in stadige wisseling;
'k Zie de golven naar de kusten streven,
't Lillend schuim hun op de flanken beven,
En ik wacht de daden die zij geven
In de kracht van hun verovering.

Maar vergeefs: zij komen om te keren
En onvruchtbaar blijft hun sterke drang.
Krachten, die zich in zichzelf verteren,
Die hun rijk vermind'ren noch vermeren,
En hun onophoudelik begeren
Droef of wreed verklanken in hun zang.

Zo verspilt in eeuwig gaan en komen
Zich de drang van mijn verlangend hart.
Onvermogend tot geheel betomen,
Durvend niet te zijn als in mijn dromen,
Put ik uit het heen en weder stromen
Van mijn hartstocht niets dan angst en smart.

En de angst doet mijn verlangen stijgen
En 't verlangen jaagt mijn angst gestaag:
Drang om eens in liefde neer te zijgen,
Mij te geven in 't ontroerde zwijgen,
Zonder angsten die mijn ziel bedreigen
En die 'k toch niet t' overwinnen waag.

Eb en vloed, het spel van heel ons leven,
Vreemde drang in ons, die werft en weert,
Angst om ons eenmaal geheel te geven
En verlangen om als deel te sneven
In de eenheid, die ons diepste streven
Naar de bronnen van zijn oorsprong keert.

Het wonder

Bevend schouwen wij de starre trekken
Van de Dood, die ons op weg ontmoet,
En wij zien er anders niet t' ontdekken
Dan dat alle Leven eenmaal sterven moet.

En wij slaan de handen voor onz' ogen,
Om te dromen dat geen Dood bestaat,
Dat de Dood een schijnsel is, een logen
Die het warme rode Leven haat.

En wij tasten hunk'rend naar het Leven,
't Warme, rode, dat ons lokt en boeit,
En wij dansen, en ons dansen is een weven
Aan het doodskleed, dat onzichtbaar groeit.

Liefde tot het lijdensvolle Leven,
Angst voor Dood die ons bevrijding brengt,
Heeft het Leven ons als ziel gegeven,
Als de levensdrang die ons verzengt.

Daaraan danken wij de droom van 't Wonder,
Van het Leven dat niet kàn vergaan,
Van een Heiland, die als steen de tonder,
Uit de Dood het Leven weet te slaan.

Het gedicht
Door
P.N. van Eyck

Eén berk, in het opene tusschen de sparren,
Als een volk om zijn koning het bosch om die berk,
De zon en de wind in de takken, de schaduwen
Vluchtig-bewegelijk, teeder en sterk.

Ik, tot dit krachtige leven verkoren,
Treed als ontbonden door schaduw en licht,
Vrij, als de zon en de wind in de boomen,
In die stralende wereld: de Droom van 't Gedicht.

Politieke aanteekeningen

Ekonomische politiek.

Onze toonaangevende staatslieden zijn in een wonderlijke stemming. Zij wachten, en omdat zij wachten, berusten zij. In de eerste dagen van Juli zal de stembus een resultaat geven en dan....Tot zoolang wordt elke belangrijke beslissing uitgesteld, en moet de tot weggaan veroordeelde regeering maar zien voort te scharrelen. Wel hebben de politici zich nog even te voren den rug gedekt tegenover verwijten hunner kiezers. De linksche partijen stelden het ouderdomspensioen op nieuw bij de Eerste Kamer aan de orde. De rechtsche minderheid deed de vergeefsche poging om de bijzondere onderwijzers met een salarisverhooging te bevredigen. En gezamentlijk zorgden zij ervoor een antwoord te kunnen geven op het verwijt, dat zij in 't crisisbeleid der regeering onverantwoordelijke dingen hebben geduld, door te zorgen voor een uitvoerig onderzoek. Dat geschied, komen de oude partijen met hunne verkiezingsprogramma's en hunne kandidatenlijsten voor het volk.

Eenige nieuwe partijen staan al gereed om de keuze eener volksvertegenwoordiging nog moeilijker te maken.

Dit is zeker, dat er nog nimmer een verkiezing is geweest waarbij het volk werd uitgenoodigd tot een zóo uiterst verwarde verdeeldheid als thans.

En wanneer het nog mogelijk is ons volk te denken als een eenheid, die een keuze moet doen over het beleid dat eene regeering in zijn belang moet volgen, dan is het zeker niet mogelijk om eenvoudig uittedrukken waartusschen gekozen kan en zal worden.

Men kan zich denken dat staatslieden vrede hebben met zoo'n vooruitzicht in tweeerlei omstandigheden. Of wel, indien

het land verkeert in een toestand van rustige ontwikkeling, zoodat er alle tijd is voor overweging en overleg. In dat geval kunnen alle richtingen en onderwerpen van staatsbeleid, gevarieerd en gedetailleerd, aan het volk worden voorgelegd. Het blijft dan wel de vraag of er eenig kiesrecht is, instaat om het volk daarover tot een uitspraak te brengen, maar al mislukt het, wat nood. Er is alleen maar tijd verloren en die was beschikbaar. Of ook, het kan zijn, dat over de hoofdzaken van staatsbeleid een algemeene eenstemmigheid bestaat, zoodat, welke regeering er ook komt, deze toch steeds een vaste lijn kan volgen. In dit geval zou het zin hebben om voor de keuze der personen, die het volk zullen vertegenwoordigen de meest mogelijke ruimte te laten.

Niemand zal ook slechts één oogenblik kunnen gelooven, dat ons land in één dezer twee omstandigheden verkeert. In tegendeel. Ieder weet, en weet het scherp, dat ons land en ons volk staan vlak voor de allergrootste gevaren, die ooit een land en een volk kunnen bedreigen. Over levenskwestie's moet beslist worden, over de zelfstandigheid van ons land, over het door honger en bittere ellende bedreigde welzijn van het volk, over orde of anarchie. Een verkeerde handeling, evenzoo goed als een weifeling of een nalatigheid der regeering, kan noodlottig worden.

Een actief, goed doordacht, vertrouwen wekkend optreden is in staat den grondslag te leggen voor redding en bevestiging. Moest er niet door het volk de dringende bede gaan: geef ons inzicht, opdat wij weten wat er gedaan en wat er nagelaten moet worden? Is dat niet de keuze waarvoor ons volk moest staan? En hoe anders zou dan de verkiezing plaats vinden. Ongetwijfeld zou er in dat geval ook opgelet worden of de volksvertegenwoordigers de besten waren in karakter, kracht, inzicht en beleid. Maar voor alles zou er ook een keuze geschieden van richting.

Waaraan is het te wijten dat ons volk, staande voor zóo ernstige beslissingen, niet in staat is om zich uit te spreken? en dat tevens zijn staatslieden verwaarloosden die uitspraak voor te bereiden, terwijl zij toch alle ernstige beslissingen verschuiven tot na de volksuitspraak?

Onder de schijn van de volstrekte democratie, waar toch

immers de verkiezing geschiedt door 't algemeen stemrecht, en met waarborg der minderheidsrechten, gaat het meest ondemocratische gebeuren. Want over de allerhoogste levensbelangen van het volk wordt beslist of zal beslist worden, zonder dat het iets te zeggen had of bewust werd van de dingen waar het om ging.

Schijn voor wezen. Formule inplaats van realiteit. Leuze zonder richting.

Daarin ligt de kern van onze jammerlijke politiek.

Men heeft zich bij 't begin van den oorlog deze misleidende voorstelling gemaakt: Er komt een tijd, hopelijk een zeer korten tijd, dat de oorlog alles op zijn kop stelt. Daardoor worden noodmaatregelen noodig. Of die principieel verkeerd zijn, en of er ook verder heel wat gebeurt dat niet door den beugel kan, behoeft ons niet erg te verontrusten. Alles wordt toch weer ongedaan gemaakt, en keert in de oude banen terug, zoodra het gelukkige oogenblik aanbreekt dat de wereldvrede is hersteld.

Laten wij de verantwoordelijke mannen - en voor een deel ook de onverantwoordelijken - laten ‘schalten und walten’. Waar noodig, en als het al te bont wordt, zullen wij hen wel op de vingers tikken. De hoofdzaak is dat wij 't einde van die oorlogsperiode afwachten.

Toen de oorlog langer duurde dan men aanvankelijk dacht werd de oude politiek, die rustte, weer opgenomen, eerst in een gemoedelijke toenaderende stemming, later in een terugkeer tot den ouden vinnigen toon.

Daarnaast kwam echter al meer en meer het gevoel op, dat er na den oorlog toch iets anders zou kunnen zijn. Misschien zouden de kansen voor onze commercieele en industrieele ontwikkeling dan veel gunstiger zijn als voor den oorlog. Om daarvan te kunnen gebruik maken moest men zich ernstig voorbereiden. Ook de regeering moest daarop bedacht zijn.

Niet het minst, omdat - en zelfs in de hoogste oorlogswinstperiode was er reeds zoo'n pessimisme, - er toch ook kans was, dat de vooruitzichten voor handel en industrie zeer somber konden worden, indien de herlevende buren te scherpe concurrentie-wapenen gingen voeren. In dit besef lag reeds opgesloten, dat er in de uit- en doorvoer-basis waarop Neerland's welvaart

berustte, weleens scheuren konden komen door den wereldoorlog.

Wanneer dat het geval werd, zou de regeering voor een uiterst moeilijke taak komen te staan. Zij zou dan moeten samengesteld zijn uit mannen met ekonomisch inzicht en met de oud-vaderlandsche kordaatheid, die de bakens weet te verzetten als 't getij verloopt.

Ook in dit besef bleef de voorstelling nog misleidend. Weliswaar werd gepleit voor een politiek van een uitgesproken ekonomisch karakter, die het volk zou heenzetten over alle oude politieke geschilpunten om allereerst te zorgen voor de volkswelvaart, doch ook deze ekonomische politiek was bestemd voor de toekomst en raakte niet de periode der nood-maatregelen.

Wat is nu echter thans het geval?

De nood-politiek is spaak geloopen.

Overgelaten als het beleid tegen de zich aldoor vermeerderende moeilijkheden was aan de omstandigheden en aan een onsamenhangende, onvoldoende en ondoordachte organisatie, zich altijd vastklemmende aan de neiging om Jan en alleman te bevredigen, ten einde liever moeilijkheden te verschuiven dan ze op te lossen, is door dat crisisbeleid de basis der volkswelvaart reeds nu onder onze eigen voeten weggebrokkeld. Reeds nu is het geval aanwezig, waarvoor de mannen der ekonomische politiek voor de toekomst vreesden.

De samenhang van ons ekonomisch leven, waardoor ieder door arbeid een bestaan kon vinden, scheen eerst niet verloren te gaan doordat enkele deelen der samengestelde machinerie tot stilstand kwamen. Een tijd lang kan dat nog duren.

Maar thans is die samenhang niet meer voldoende om ons bestaan te behouden. En dit geldt niet alleen de vraag hoe wij voldoende voedingsmiddelen produceeren om den honger te weren, doch ook hoe Nederland zijn onafhankelijkheid bewaart. Ieder beseft, dat er in de samenstelling van ons ekonomisch leven iets moet veranderen. Wij moeten anders werken om voeding, kleeding, woning, en om....ruilmiddelen te verschaffen, indien wij ons bij het voortduren van den oorlogstoestand willen handhaven.

Dat beteekent niets meer of minder dan dat ons ekonomisch leven op een andere basis moet komen te staan.

Er is echter nog meer. De ernstige opmerker, die niet alleen de krijgs- en vredeskansen zoekt en weegt, maar ook nagaat hoe zich over de geheele wereld de sociale en ekonomische verhoudingen ontbinden, en hoe luidruchtige, oproerige, naast stille doch daarom niet minder diepgaande, ekonomische revolutie's zich voltrekken, weet dat de wereld na den vrede een absoluut andere zal zijn dan die der voòr-oorlog-periode. Ook in de oorlogvoerende landen moge de meening nog zeer verspreid zijn, dat de wereldhandel zich zal herstellen, zoodra 't kanon zwijgt, in elk geval staat vast dat de banen van dien handel andere zullen zijn, en evenzeer de middelen.

Maar bovendien worden de kansen veel grooter, dat vóor 't herstel van den wereldhandel is ingetreden, er gesloten gebieden zullen gevormd worden, waarbinnen gestreefd zal worden naar ekonomische zelfgenoegzaamheid, zelfs ten koste van mindere behoeftenbevrediging. Wellicht ook beheerscht door dit andere streven om allereerst de behoeftenbevrediging in sterkere mate te egaliseeren, onder de wensch van socialisatie. Dat opent de mogelijkheid voor 't begin van een periode der wereldgeschiedenis, van zóo groote staatkundige en sociale verwikkelingen, dat niet te schatten valt hoeveel jaren aan de oplossing daarvan gewijd zullen moeten worden. In elk geval heeft het jaar 1918 de behoefte doen kennen aan iets anders, dan aan de aan haar lot overgelaten nood-maatregelen-politiek, die in geen verband staat met een toekomstige welvaartspolitiek, die op den ouden vrijhandels-basis van 't Nederlandsche ekonomische leven wordt ontwikkeld.

Er is behoefte aan een ekonomische politiek, die de noodpolitiek van dit angstige heden nauw verbindt aan een welvaarts-politiek voor de toekomst, doordat ook deze zich op een zelfden vasten en nieuwen basis durft stellen. Wat die basis dan moet zijn? Er is geen keuze. Die basis moet zijn de vervaardiging van de minimum-eigen-behoeften voor zoover dit slechts eenigszins mogelijk is, gepaard aan de productie van ruilmiddelen ter verkrijging van in qualiteit en quantiteit duidelijk aangewezen producten, die moeten aanvullen wat ons zelf ontbreekt.

Daardoor is ook van te voren uittemaken welke en hoeveel ruilmiddelen moeten worden vervaardigd.

Aldus wordt prijsgegeven iets wat ons volk dierbaar is, en wat bovendien nog voor de hoogste wenschen van een wereldvrede onontbeerlijk is, de vrijhandel. Dat was een historisch goed. Het was de grondslag onzer handelswelvaart. En ieder moest verlangen, dat deze vrijhandel niet alleen de wereldhuishouding tot een krachtige ontwikkeling bracht, maar bovendien ons volk daarin een eervolle en ook welvaart brengende plaats bezorgde.

De hoop daarop kan blijven. De propaganda ervoor in de wereld kan en moet voortgezet worden. Doch nòch voor ons volksleven, zoolang de oorlogsverwikkelingen blijven, nòch ook voor de naaste toekomst is die vrijhandel als basis van ons ekonomisch leven te handhaven. Tenzij in schijn, in formule, in leuze.

Met het prijsgeven van den vrijhandel gaat echter nog meer verloren.

Daardoor alleen was ook de vrije arbeid mogelijk. Ondernemer, zoowel als arbeider was vrij om te kiezen waaraan, aan welke productie of aan welk beroep hij zijn kracht kan wijden.

Een productie op den nieuwen basis van de voortbrenging der producten, die 't volk als geheel voor zijn behoeften en ruil noodig heeft, eischt regeling en gezag, eischt tucht en onderwerping. Zonder dat kan het hachelijk werk niet ondernomen worden.

Hoezeer daarbij ook de kans voor eene egalisatie der bestaansvoorwaarden mogelijk schijnt, mag niet ontkend worden dat enorme moeilijke en uitgebreide werkzaamheden noodig zijn zullen om 1°. het doel te benaderen en 2°. daarbij langzamerhand een krachtig centraal gezag - men mag eigenlijk voor 't begin wel spreken van een dictator - te decentraliseeren teneinde zoover mogelijk alle betrokken personen het vrijheidsgevoel eener zelfbeschikking terug te geven.

In elk geval staat dit vast, dat de nieuwe basis voor ons ekonomisch leven, die in ons demokratisch land niet anders dan - en beter dan tot nu toe met de noodmaatregelen geschiedde - op een wettigen grondslag zal moeten berusten, vereischt dat het volk veel prijs geeft van wat door historische en gevoelsbanden een dierbaar goed is geworden, de ondernemer zijn bedrijfsvrijheid, de arbeider zijn arbeidsvrijheid.

Bovendien dat de demokratie staat voor een reuzentaak.

En toch! Is er een andere uitweg? Is dit niet de realiteit, die niet vraagt naar de wenschen maar naar den nooddwang?

Het kiezersvolk zal in de komende maand niet voor dit dilemma worden gesteld. Noch de oude, noch ook de nieuwe partijen komen met deze allesbeheerschende vraag: Wat wilt gij? Wilt gij het erop wagen om den winter, en misschien nog hoe lang, integaan met het vertrouwen op een vrede, die alles weer zal herstellen en ons ekonomisch leven in oude banen zal terugvoeren, terwijl wij trachten door alle moeilijkheden heen te scharrelen, zooals wij 't tot nu toe deden?

Wilt gij het er op wagen met de gevaren van honger, desorganisatie, anarchie, oorlog, vernedering, in de hoop dat wij toch eens weer in vrijhandel en vrije arbeid ons zullen terugvinden?

Of wel, zijt gij doordrongen van het besef, dat wij den ondergang niet kunnen ontkomen, indien wij niet ons eensgezind bereid verklaren tot offers en samenwerking, om ons een nieuwen ekonomischen grondslag te scheppen, waarop wij ons - worstelend en wellicht ook vaak lijdend - zullen kunnen handhaven. En zoo gij daarvan doordrongen zijt, durft gij het aan in die richting zelfbewust u te onderwerpen aan uwe beste leiders?

Die vragen zullen aan 't kiezersvolk niet gesteld worden. En al zou 't geschieden, zij zouden er niet op voorbereid zijn.

Toch is het de diepere zin van wat zoowel in de eischen eener welvaartspolitiek der vrije Liberalen en Ekonomische Bonders als in die eener demokratische en sociale staatsbemoeiing van Vrijzinnig- en Sociaal-Demokraten verborgen ligt.

Maar tot uiting kan en kon het niet komen, omdat onze toonaangevende staatslieden zoo wonderlijk het contact verbraken tusschen de groote problemen van dit oogenblik, die zij onopgehelderd uitstelden, en de kiezers die zich over 't lot van land en volk moeten uitspreken.

18 Mei 1918.

Is. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

Nederlandsch strafrecht[1)]

Verschenen is: de derde druk van het eerste deel van het Leerboek van Prof. Simons.

De eerste druk verscheen in 1903. De tweede druk verscheen in 1910.

De drie drukken van Van Hamel's ‘Inleiding tot de Studie van het Nederlandsche Strafrecht’ verschenen in 1889, 1907 en 1913.

De drie drukken van Noyon's ‘Het Wetboek van Strafrecht’ verschenen in 1896, 1904 en 1913.

Naast Van Hamel en Noyon blijft Simons zich dus handhaven. Terecht. Van Hamel is te uitvoerig voor beginners. Zijn stijl en zijne taal zijn dikwijls gekunsteld. Noyon is een praktische wets-uitlegging. Meer niet. En heeft ook nooit meer willen wezen. In het voorbericht voor den eersten druk schrijft Mr. Noyon: ‘Het werk wil niet meer zijn dan een commentaar, en allerminst een leerboek van strafrecht; ik ben dan ook in de algemeene leerstukken, als van opzet en schuld, niet verder doorgedrongen dan mij volstrekt noodzakelijk toescheen.’

In het Voorwoord bij den eersten druk heeft Prof Simons het doel van zijn boek aangegeven als volgt: ‘voor studenten bestemd, toch ook voor de praktijk bruikbaar.’

In het Voorwoord bij den tweeden druk verklaart de schrijver, dat hij het werk ongewijzigd heeft gelaten, wat inrichting en systeem betreft. Dat hij zich bepaald heeft tot eene zooveel

1) ‘Leerboek van het Nederlandsche Strafrecht’, door Prof. Mr. D. Simons, Hoogleeraar te Utrecht. Eerste Deel. Algemeene Leerstukken. Derde Druk. Groningen, P. Noordhoff, 1917.

mogelijk zorgvuldige bijwerking, ook van rechtspraak en literatuur. Dat hij ook de tekst zelf opnieuw nauwkeurig overwogen heeft. En hier en daar, doch slechts op ondergeschikte punten, tot een afwijkende slotsom kwam.

Deze derde druk is op dezelfde wijze vanuit den tweeden bewerkt. Belangrijk is het volgende gedeelte van het Voorwoord: 'Vooral het leerstuk van de schuld baart, hoe dieper men er in tracht door dringen, steeds grooter moeilijkheden. Men voelt hier vaak de tegenstelling tusschen wat de wetenschap tracht vast te houden en wat de praktijk er van maakt. Mijne overtuiging gaat meer en meer in de richting, dat consequente toepassing van het schuldvereischte ten slotte er toe zou moeten voeren dit vereischte, voor zoover het de zedelijke waardeering van de handeling betreft, geheel als grondslag voor het strafrecht te doen vervallen.

Een ander bezwaar, waaraan men niet geheel ontkomt en dat zich vooral bij de leer der deelneming doet gelden, is dat de strafbaarheid vaak afhankelijk kan zijn van een fijne rechtskundige onderscheiding, die met de strafwaardigheid slechts weinig verband houdt. Aan den anderen kant zou het doen wegvallen van al die onderscheidingen aan de rechtszekerheid niet ten goede komen en de grenzen der strafbaarheid ook weer te ver uitbreiden. Hier is het laatste woord nog niet gesproken en liggen nog moeilijke problemen.'

Zeer belangrijke verschillen met den tweeden druk vindt men in dezen derden druk dus niet. Daarvoor is het Wetboek van Strafrecht ook te weinig veranderd sinds 1910.

Toch is wel nieuw strafrecht ontstaan binnen en buiten de codificatie.

In de eerste plaats: het oorlogsnoodstrafrecht, dat dit jaar op de Vergadering van de Juristenvereeniging zal worden besproken. De desbetreffende wetten zijn opgenoemd op bldz. 60 en 61 tot de Distributiewet van 19 Augustus 1916[1)]. Voorts wordt er op verschillende plaatsen naar verwezen. Ik noem: op bldz. 88 naar de Schepenwet en de Schepenuitvoerwet in verband met het passief nationaliteits-stelsel. Op bldz.

1) Het Voorwoord is gedagteekend Augustus 1917.

141 naar de wet van 3 Augustus 1914, S. 344, houdende verbod tot uit- en vervoer van sommige artikelen in verband met de grens tusschen straffelooze voorbereidingshandelingen en strafbare poging. Op bldz. 166 naar dezelfde wet in verband met de eisch van opzet of schuld als bestanddeel van strafbare handelingen. Op bldz. 309 naar de oorlogswinstbelasting in verband met het leerstuk van de afdoening buiten proces. Op bldz. 366 naar de wet van 3 Augustus 1914, S. 344 en naar andere oorlogs-noodwetten in verband met de straf van verbeurdverklaring.

Binnen de codificatie is de voornaamste wijziging de wet van 12 Juni 1915, S. 247. Op bldz. 328-334 wordt de, daarin vervatte, nieuwe regeling van de voorwaardelijke invrijheidstelling besproken. De regeling van de geldboete, bij dezelfde wet vernieuwd, vindt men op bldz. 342-343. De voorwaardelijke veroordeeling, voor volwassenen bij dezelfde wet ingevoerd wordt besproken in een nieuwe paragraaf 51 bis op bldz. 343-352.

De wet van 20 Mei 1911, S. 130, tot bestrijding van zedeloosheid heeft verschillende veranderingen gebracht in Bk. II, Titel XIV, ‘Misdrijven tegen de zeden’ en Bk. III, Titel VI, ‘Overtredingen tegen de zeden’. Op verschillende plaatsen in dit eerste Deel wordt naar de Zedelijkheidswetten verwezen. Op bldz. 207 in verband met de vereeniging van schuld en opzet in ééne delictsomschrijving. Op bldz. 215 naar de strafbaarstelling van hazardspel (art. 254 bis) in verband met het leerstuk van de dwaling. Op bldz. 251 naar het beroepsrecht van den geneeskundige in verband met de misdadige dooding of afdrijving van ongeborenen. Op bldz. 375 naar artikel 248 ter in verband met het leerstuk van den ééndaadschen samenloop.

Bijgewerkt is de lijst van strafbepalingen in bijzondere wetten (bldz. 55-60) tot eene wet van 2 Maart 1916. In welke wetsartikelen de bepalingen van strafrecht voorkomen is telkens aangewezen. Ook de lijst van tractaten met strafrechtelijke bepalingen is bijgewerkt (bldz. 61-63).

Ook overigens is deze derde druk op talrijke plaatsen verbeterd, aangevuld, bijgewerkt. Rekening is gehouden tot met de laatste vonnissen en wetenschappelijke geschriften. Even-

eens met nieuwe wetten en wetsontwerpen betreffende strafrecht en strafprocesrecht, zoowel hier te lande, als in verschillende buitenlanden, bijzonder Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland. De lijst van geregeld geraadpleegde geschriften is uitgebreid met E. Garçon, 'Code Pénal Annoté', M.E. Mayer, 'Der Allgemeine Teil des Deutschen Strafrechts' en F. Wachenfeld, 'Lehrbuch des Deutschen Strafrechts'.

Van het groot aantal veranderingen, vestig ik de aandacht op de navolgende.

Bldz. 15 noot 2 geeft de nieuwste uiteenzetting van Garraud betreffende het wezen van de straf. Op bldz. 16 zijn nieuw de strafrechts-opvattingen van A. Merkel en M.E. Mayer. Nieuw is het geheele nummer 13 over den tegenwoordigen stand van het straf-probleem. In de lijst van geschriften over 'De oorzaken en de soorten der misdadigheid is nieuw Ettinger 'Das Verbrecherproblem'. Nieuw is de verwijzing op bldz. 34-35 naar den strijd tusschen Mr. J.R.B. de Roos en mij over de beteekenis van de crimineele statistiek. Prof. Simons blijft een goed ingerichte crimineele statistiek beschouwen als 'een onmisbaar en uitnemend hulpmiddel'. Anderzijds 'moet worden toegegeven, dat statistische cijfers met voorzichtigheid moeten worden gebruikt en dat de statistiek wel in staat is de verschijnselen aan te wijzen, waarvan de verklaring moet worden gezocht, doch eene verklaring zelf niet kan geven'.

In § 10 'Buitenlandsch Strafrecht' op bldz. 69 wordt de verdere geschiedenis gegeven van het Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch Indië. Op bldz. 71 van Duitsche en Oostenrijksche wets-ontwerpen. Uitgebreid is § 22 'Het strafbare laten' op blz. 123 met beschouwingen over de causaliteit van het laten. Eveneens uitvoeriger is behandeld op bldz. 135 en 136 de vraag naar de objectieve waarde van de handeling in geval van poging. Getrouw aan zijne strafrechtsopvattingen wijst Prof. Simons op 'eene voor de individueele vrijheid bedenkelijke uitbreiding'.

Geheel vernieuwd is § 27 'Schuld en toerekenbaarheid. Algemeene beschouwingen'. Nieuw is nummer 129 over het verband tusschen strafrechtelijke toerekening en schuld. Uitgebreid en vernieuwd zijn de nummers 133-135, handelend over het

leerstuk van het boos opzet. Dat is de vraag ‘of het schuldverband alleen moet worden gevorderd met betrekking tot de handeling en het gevolg dan wel ook betrekking moet hebben op het ongeoorloofde van de handeling’ (bldz. 162). Proefschriften van twee leerlingen van Prof. Simons, Mr. Frenkel en Mr. Trapman, zijn in den laatsten tijd geschreven over onderwerpen uit de leer van opzet en schuld.

In § 28 ‘Gronden van ontoerekeningsvatbaarheid’ is grootendeels nieuw: nummer 140, waarin gehandeld wordt over de verschillende wijzen, waarop de eisch der toerekeningsvatbaarheid in de strafwetten kan worden uitgedrukt en wordt uitgedrukt.

Op bldz. 180 wordt de vraag besproken ‘of ook de rechter in raadkamer bij buitenvervolgingstelling van een verdachte of beklaagde, op grond van art. 83 of art. 127 lid 4 Wetb. v. Strafr. het bevel tot plaatsing in een krankzinnigengesticht mag geven’. Prof. Simons beantwoordt die vraag bevestigend en meent, dat de practijk in dien zelfden zin is gevestigd. Eveneens het gewijzigde psychopathenontwerp (W. 9822). Maar anders: het aanhangige Wetboek van Strafvordering art. 252 lid 5.

In § 30 ‘Jeugdige leeftijd’ is het slot aangevuld met een betoog, dat art. 37 ook geldt voor strafrechtelijk minderjarigen. En dat voor eene schuldigverklaring als bedoeld in de artikelen 38 en 39 ook noodig is ‘dat het kind met opzet of schuld hebbe gehandeld, naar gelang een dier schuldvormen bij het gepleegde feit gevorderd wordt’ (bldz. 192). De schrijver maakt deze opmerkingen naar aanleiding van een opstel van Mr. W. Zevenbergen in ‘Tijdschrift voor Strafrecht’ Jrg. 28.

In § 32 ‘Schuld’ is een nieuw nummer 174 gebracht, waar wordt besproken de vraag, waarin bij de aansprakelijkheid voor culpa het eigenlijke schuldelement als grondslag voor de strafrechtelijke toerekenbaarheid gelegen is.’ (bldz. 221).

In § 34 ‘Noodtoestand’ is het slot van nummer 183 aangevuld. In de eerste plaats wordt een voorbeeld gegeven van een ‘conflict van rechtsplichten, wanneer de eene niet kan worden vervuld, zonder dat de andere wordt geschonden’ (bldz. 235). En wel: ‘het geval van den officier van gezondheid, die door

verklaringen omtrent door hem behandelde militairen te geven zijn eed als geneeskundige schendt, door ze te weigeren zich aan dienstweigering schuldig maakt' (H.M.G. 26 Nov. 1915. W 9867). In de tweede plaats dit: 'Een uit eigen opvattingen omtrent de zedelijke en maatschappelijke instellingen en voorschriften voortspruitende drang kan, waar terecht ook door den Hoogen Raad werd beslist, niet als overmacht of noodtoestand in den zin van art. 40 worden aangemerkt' (H.R. 26 Juni 1916. W. 9955).

In § 35 'Noodweer' is nummer 191 met twee gevallen aangevuld, waarvan dit één: 'Het door rijksveldwachters gebruikmaken van politiehonden, ten einde met hunne hulp een van een strafbaar feit verdachten persoon tot staan te brengen, werd door den Hoogen Raad als geoorloofd beschouwd en op dien grond het beroep op noodweer tegen de aanranding door den hond afgewezen' (H.R. 3 Mei 1915. W. 9820).

In § 38 'Daderschap' is ingevoegd nummer 203, waarin de tegenstelling wordt ontwikkeld tusschen zelfstandige en onzelfstandige vormen van deelneming.

Aangevuld is in dezelfde paragraaf nummer 204 met beschouwingen over een verruimd begrip van het daderschap in sommige bijzondere wetten, waaronder eenige oorlogsnoodwetten.

Aangevuld is nummer 205 met eene belangrijke opmerking over het schuldvereischte bij overtredingen in verband met de grens tusschen 'doenplegen' en 'uitlokken'.

Uitvoeriger is ook behandeld de vraag of iemand middellijk dader kan zijn van een feit, waarvan hij niet dader kan zijn 'omdat naar de omschrijving van het strafbare feit eene bepaalde verhouding, eene bepaalde eigenschap gevorderd wordt, welke hij hem ontbreekt'.

Aan het einde van ditzelfde nummer 205 wordt nu vooral gewezen op den actieven aard van het doen plegen. En wordt de rechtspraak van den Hoogen Raad afgekeurd, die te ver ging 'toen hij elk teweegbrengen dat een strafbaar feit wordt gepleegd voldoende oordeelde om doen plegen aan te nemen'. (H.R. 10 Juni 1912. W. 9355 en H.R. 15 Januari 1912. W. 9278).

In § 39 'Uitlokking en medeplichtigheid' is zeer uitgebreid

nummer 213, betreffende de vraag of 'uitlokking' is een zelfstandige of onzelfstandige vorm van deelneming. Onjuist acht Prof. Simons 'de in de practijk gevolgde methode om bij veroordeeling wegens uitlokking schuldig te verklaren aan het strafbare feit, waartoe werd uitgelokt' (blz. 275).

In § 43 'De kracht van het rechterlijk gewijsde' is nummer 241 uitgebreid met betrekking tot de vraag in Sr. 68 'of in twee gevallen van dezelfde materieele handeling sprake is'. (blz. 299).

In § 52 'Straffen tegen personen van jeugdigen leeftijd' is o.a. nummer 292 aangevuld met mededeeling van het aantal gevallen, waarin van de straf van berisping wordt gebruik gemaakt. 'In 1914 was dit bij de rechtbanken in 31 van de 1466 schuldigverklaringen, bij de kantongerechten in 338 van de ruim 11000' (blz. 358).

In § 55 'Straftoemeting' is nummer 306 aangevuld met enkele opmerkingen over het verband tusschen schuld en strafmaat. Een punt, dat juist in dezen tijd zeer veel besproken werd. (Bldz. 371, noot 3).

Ten slotte wilde ik nog noemen eene vernieuwing in woordenkeus, waarin ik persoonlijk veel belang stel. In mijn Proefschrift 'Rechtskundige significa en hare toepassing op de begrippen aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar', heb ik beproefd aan te toonen, dat men moet spreken van 'toerekenbaarheid van de daad' tegenover 'toerekeningsvatbaarheid van den dader'. In § 27 'Schuld en toerekenbaarheid, Algemeene beschouwingen' en ook elders in het boek, heeft Prof. Simons met mijn betoog rekening gehouden[1)].

Hiermede heb ik aangegeven de voornaamste veranderingen en aanvullingen. Hier en daar is iets weggelaten, zonder dat steeds duidelijk blijkt, waarom. Slechts op eene weglating wil ik de aandacht vestigen, omdat ik deze een verlies acht. Ik bedoel bldz. 22 van den tweeden druk, noot 1, aan het einde van den uitteraard zeer belangrijke § 4 'Schets van eigen op-

1) 'Nieuwe Rotterdamsche Courant', 10 Januari 1918, Avondblad A, bldz. 7, 'Wetenschappelijke Berichten', aankondiging van dezen druk van Prof. Simons' 'Leerboek'.

vatting' over wezen of doel van de straf. Deze noot luidt als volgt: 'Zie in anderen zin de beschouwingen van R. van der Mey in zijn artikel "Over straf en schuld" in Tijdschrift voor Wijsbegeerte, Juni 1908. Omdat straf naar haar begrip is vergelding van schuld en de met haar te bereiken doeleinden buiten haar wezen liggen, verwerpt hij het begrip van de doelstraf. Opmerking verdient echter, dat bij Mr. van der Mey de te vergelden schuld niet is de "zedelijke" schuld, zooals door anderen veelal wordt aangenomen'.

Een zeer belangrijke verbetering acht ik het, dat een groot aantal noten in den tweeden druk zijn overgebracht naar de tekst in den derden druk. Voorbeelden: bldz. 13 noot 3; bldz. 65 noot 4; bldz. 82 noot 2; bldz. 98 noot 5. (In den derden druk wordt vermeld, dat J. von Kries, de grondlegger van de leer van de adaequate veroorzaking, wiskundige was), bldz. 124 noot 4; bldz. 125 noot 1; bldz. 192 noot 2. Een bezwaar van deze verbetering: het is nu moeilijker vast te stellen, welke gedeelten van den derden druk vernieuwd zijn.

Sommige gedachten zijn in dezen derden druk wat forscher gezegd. Ik noem er twee, die met elkander in verband staan, en die steeds de belangstelling van Prof. Simons hebben gehad.

Ten eerste: de beteekenis van de persoonlijke veiligheid en zekerheid ook in het Strafrecht. Daarop moet in dezen tijd voortdurend de aandacht worden gevestigd, nu de nood den Staat dwingt tot maatregelen, waardoor de persoonlijke veiligheid en zekerheid voortdurend worden bedreigd en aangetast. Prof. Simons schrijft als volgt op bldz. 75, waar hij bespreekt de regel van Feuerbach 'nullum delictum, nulla poena sine praevia lege poenali' gelijk deze is neergelegd in art. 1 van het Wetboek van Strafrecht: 'Naar mijne meening mag die regel ook nu nog worden beschouwd als een waarborg voor de individueele rechtszekerheid en behooren de daaruit voortspruitende consequenties te worden aanvaard zoowel bij de formuleering als bij de uitlegging der strafbepalingen. Zeer algemeen gestelde bepalingen, waarbij hetgeen al dan niet wordt strafbaar verklaard vrijwel onzeker blijft, moeten worden afgekeurd'.

Ten tweede: de zedelijke vergelding als grondslag van het Strafwetboek. In de reeds genoemde § 4 'Schets van eigen

opvatting' kiest de schrijver zijn partij met meer beslistheid dan in den tweeden druk. Bijgevoegd is b.v. dit slot: 'Vergelden van en naar mate van de schuld in zedelijken zin is eene taak, welke de kracht van den mensch te boven gaat en bovendien allerminst behoort tot de functie van den Staat. De Staat behoeft evenmin zedelijk kwaad te straffen als hij verplicht is zedelijk goed te beloonen. Omdat met de strafoplegging aan den dader tegenover het door hem gepleegde misdrijf een leed wordt aangedaan, kan die strafoplegging ook bevrediging schenken aan de vergeldingsbehoefte, welke bij den door het misdrijf getroffene bestaat en bij een groot deel der volksgemeenschap leeft. De vergelding komt m.i. buiten hetgeen uit de toepassing der beginselen van algemeene en bijzondere preventie vanzelf voortvloet en dus als zelfstandig doel niet in aanmerking' (bldz. 26-27).

Eene enkele gedachte wordt iets minder forsch uitgedrukt of teruggenomen. Twee voorbeelden. Ten eerste: In § 25 'Voltooïïng en poging' luidde nummer 123 als volgt: 'Ons artikel spreekt alleen over de niet-voltooïïng van de uitvoering, niet over de niet-voltooïïng van het misdrijf. Naar de woorden van ons artikel blijft dus, zeer waarschijnlijk in strijd met de bedoeling, de poging strafbaar, indien de dader, na zijnerzijds zijn strafbaar handelen te hebben voltooid, het eerst beoogde gevolg vrijwillig weer afwendt (toereiking van tegengif bij poging tot vergiftiging)'. In dezen derden druk wordt daar nu bijgevoegd: 'Deze bedoeling is in den tekst niet scherp uitgedrukt. In afwijking echter van het in vorige drukken uitgesproken gevoelen, zou ik meenen, dat de tekst eene ruime uitlegging niet verbiedt; niet voltooïïng van de uitvoering zal als niet-voltooïïng van het misdrijf mogen worden opgevat' (bldz. 150).

Ten tweede: In § 31 'Opzet' nummer 162 wordt de verhouding besproken tusschen de begrippen 'opzet' en 'oogmerk'. Op bldz. 203 is bijgevoegd eene noot 5, luidende als volgt: 'Ik wijk hier, na nadere overweging, af van hetgeen in den eersten en tweeden druk werd geleerd en aanvaard thans de opvatting van van Hamel, blz. 358, volgens wien voor alle misdrijfsomschrijvingen, waarbij het begrip van bijkomend oog-

merk zuiver bewaard is, de strenge beteekenis van oogmerk moet gelden'.

Er zijn natuurlijk in een boek van dezen omvang en van deze beteekenis, wel punten, waar mijne meening afwijkt van die van Prof. Simons. Enkele voorbeelden.

'Eenzame opsluiting' op bldz. 45 is als naam voor cellulaire gevangenisstraf minder juist dan 'in afzondering ondergane gevangenisstraffen' (bldz. 183).

Paragraaf 12 handelt over 'Uitlegging der Strafwet', een moeilijke en netelige zaak. Begint als volgt: 'Voor de uitlegging der strafwet gelden in hoofdzaak dezelfde regels als voor de uitlegging van elk wettelijk voorschrift'. Ik heb bezwaar tegen 'in hoofdzaak'.

In dezelfde paragraaf vindt men de uitdrukking 'analogische uitlegging' (bldz. 76). Ik meen, dat wij beter doen te spreken van 'analogische wetstoepassing' en van 'ruime wetsuitlegging'. Een vraag is dan nog of en in hoeverre deze beide begrippen te scheiden en te onderscheiden zijn[1)].

In § 29 wordt gehandeld over 'Overmacht'. Uitgegaan wordt van de bekende onderscheiding tusschen physieke en psychische overmacht. Als voorbeeld van zoo een physieke overmacht wordt gegeven: 'vasthouden van de hand bij valschheid'. Dit voorbeeld acht ik niet juist. Ten eerste kan men iemand, die niet teekenen wil, daartoe nooit dwingen door zijn hand vast te houden en te besturen. Ten tweede kan ik mij geen geval denken, waarin iemand dat zou willen doen. Maar rechtens: degene, die op deze wijze gedwongen is, heeft een beroep op overmacht niet noodig. Hij is niet dader. Hij heeft het papier niet valschelijk opgemaakt of vervalscht. En vooral: hij heeft niet 'het oogmerk om het stuk als echt en onvervalscht te gebruiken of door anderen te doen gebruiken' (Sr. 225.) Een beter voorbeeld is wellicht dit: iemand is dronken in een huis. Hij wordt met geweld uit dat huis gezet. Pleegt nu de overtreding van Sr. 453, maar kan zich wellicht beroepen op physieke overmacht.

1) Mr. C. Asser's 'Handleiding' bewerkt door Prof. Mr. P. Scholten. Deel I, bldz. 83, 'Analogie is nauw verwant aan ruime (extensieve) interpretatie'.

Hoofdstuk VII handelt over ‘De Straf en de straftoemeting’. Begint aldus: ‘De geschiedenis van het strafrecht is de geschiedenis van het strafstelsel’. Dat is te forsch. Ook de geschiedenis van de strafrechtelijke norm en behoort tot de geschiedenis van het strafrecht.

Maar er is vooral één belangrijk punt, waar mijne meening verschilt van de meening van Prof. Simons. Dat is: de beteekenis van het gewoonterecht voor het Strafrecht. Ik bedoel vooral twee plaatsen.

Ten eerste: het begin van § 9 ‘Bronnen van het geldende strafrecht’, bldz. 45 van den tweeden druk: ‘Het Nederlandsche strafrecht is geschreven recht’. Dit is in den derden druk onveranderd gebleven. (bldz. 53.)

Ten tweede: Hoofdstuk III ‘De Strafwet’ begint met § 11 ‘Algemeene Beschouwingen’. Daarvan luidde nummer 48 in den tweeden druk op bldz. 62 aldus: ‘Het strafrecht is ten onzent geschreven recht en opgenomen in de strafwet in de boven aangegeven beteekenis. Gewoonte schept geen strafrecht, kan nooit een feit tot een strafbaar feit maken, doch oefent evenmin afschaffende werking. Vgl. de artt. 3 en 5 der Wet houdende algemeene bepalingen’.

In den derden druk (bldz. 74) is daaraan deze zin toegevoegd: ‘Wel kan bij de toepassing der strafwet het gewoonterecht invloed oefenen, bijv. bij de vraag of eene bepaalde handeling al of niet als wederrechtelijk behoort te worden aangemerkt, bijv. voor art. 321 ‘wederrechtelijke toe-eigening’,

De beteekenis van de gewoonte als strafrechtsnormen scheppende kracht, wordt hier zeer onderschat. Het is niet mijne bedoeling hier eene beschrijving en beoordeeling te geven van de leer der rechtsbronnen. Het woord ‘rechtsbron’ is een gevaarlijk en misleidend spraakbeeld. Eveneens: ‘Gewoonte *geeft geen recht*’ (A.B. 3). Eveneens: ‘Eene wet *verliest hare kracht*’ (A.B. 5. Vgl. Gw. 121). Zeer zeker is het onjuist drie bronnen van het recht te noemen: geschreven recht, gewoonterecht, rechtspraak. Want rechtspraak is voor een groot gedeelte toepassing van geschreven recht op een bepaald geval. En het is ook weder goeddeels de rechtspraak, die gewoontenormen tot rechtsnormen maakt[1)].

1) Mr. Jacob Israël de Haan, ‘Wezen en Taak der Rechtskundige Significa’, bldz. 19 en de daar genoemde plaatsen uit Prof. Mr. H. Krabbe, ‘De moderne Staatsidee’.

In het jaar 1916 is de beteekenis van gewoonten voor het recht, besproken op de vergadering van de Nederlandsche Juristen Vereeniging. Het vraagpunt luidde: 'Staat het ongeschreven recht in kracht met dat in de wet beschreven op ééne lijn? Zoo neen, in hoever moet gelijke gelding worden aanvaard?' Eenig praeadviseur was Mr. J. van Kuyk. Voor de beteekenis van de gewoonten voor het strafrecht worden twee halve bladzijden gebruikt (bldz. 214-215). Begin aldus: 'Voor het strafrecht is beslissend het in den aanvang van het wetboek gestelde artikel: 'Geen feit is strafbaar dan uit kracht van een daaraan voorafgegane wettelijke strafbepaling.'

Prof. Mr. G.A. van Hamel heeft toen bij de besprekingen in een zeer belangrijke redevoering aangetoond 'dat het strafrecht volstrekt niet zoo uitgesloten is bij deze quaestie als sommigen wel schijnen te meenen' (Handelingen 1916. Deel II, bldz. 142-145)[1]. Naar mijne meening heeft gewoonte op het gebied van strafrecht zeer groote beteekenis. Ik denk aan een misdrijf als dierenmishandeling. Waarom valt de jacht uit vermaak daar niet onder en gewoon dieren martelen uit vermaak wel? Ook op de rechtvaardigingsgronden oefent gewoonte veel invloed uit.

Dit alles komt bij Prof. Simons wel wat heel weinig uit.

Nog een punt. Vergeleken met den tweeden druk bevat deze derde druk minder vreemde woorden. Ik noem nu maar enkele, die op een of meer plaatsen geschrapt zijn: speciaal, rapport, jurisprudentie, dissertatie, qualiteit, citeeren, definitie, clausule, publicatie, omissiedelict, competentie, absoluut, relatief, in concreto, delict, artikelen. Trouwens: dissertatie, rapport en relatief zijn op andere plaatsen in den derden druk behouden gebleven. En andere vreemde woorden eveneens.

Eenig stelsel is er, zoover ik zie, niet. En dat is juist mijn bezwaar. Men is in vele landen erg vaderlandslievend sinds den

1) Een aardig stukje van Mr. H. Louis Israëls: 'Prof. van Hamel doet Mr. Levy huiveren' in 'De Telegraaf' van Zondag 9 Juli 1916, Tweede Blad.

wereldoorlog. En die vaderlandsliefde uit zich ook in een onbezonnen en luidruchtige jacht op vreemde woorden. De rechtsgeleerden hebben daaraan medegedaan[1]. En ik heb daar het mijne van gezegd[2]. Ook sommige geneeskundigen doen mee. B.v. Prof. Van Rijnberk, de leider van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. Maar ook een enkele geneeskundige maakt bezwaar: Stelling 20 van Dr. J.E. Schulte achter zijn proefschrift 'Onderzoek van phantasie en intellect bij normalen en geesteszieken' (Groningen, 16 Februari 1918). 'Het tegenwoordig streven om medische vaktermen door Nederlandsche te vervangen is niet toe te juichen'.

Het is opmerkelijk, dat onze meest bezonnen taalgeleerden zich tegen overdreven zuivering verzetten. Ik denk aan de schrijvers in 'de Nieuwe Taalgids' in het algemeen en aan Prof. Dr. J.J. Salverda de Grave in het bijzonder[3]. Uit diens verhandeling 'De Franse woorden in het Nederlands' verschenen in de Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen (1906) kan men zien, dat de zaak der vreemde woorden niet zoo eene eenvoudige zaak is.

Ik zelf gebruik ze heel weinig. In mijne gedichten en in mijne wetenschappelijke geschriften. Maar Frederik van Eeden gebruikt in 'Het lied van Schijn en Wezen' vreemde woorden met groote schoonheid en groote kracht. Eveneens Prof. Dr. L.E.J. Brouwer in zijne wetenschappelijke geschriften, die trouwens zoo intuïtief en emotioneel als de beste gedichten zijn. Neem eene bijdrage 'Rechtskundige significa' in Groot-Nederland van September 1916. Vindt daarin vreemde woorden als 'parallelle wilsorienteering', 'differentieeren', 'parallelisme', 'levenselment', 'wilsdispositie', 'potentieele handelingen'. En zie, dat niet één van deze woorden kan worden vervangen zonder dat de intuïtieve en emotioneele macht van dit opstel verloren gaat. Voor den intuïtionist Brouwer is het internationale wiskunde-

1) 'De Nederlandsche Rechtstaal' door eene Commissie (*vreemd woord*)! benoemd door de Nederlandsche Juristen (*vreemd woord*!) Vereeniging.
2) W. 10103 en in eene bijdrage in het 'Rechtsgeleerd Magazijn' van 1917.
3) 'Een kleine zuiveraar', Jg. II, bldz. 113.

woord ‘intuïtie’ eenvoudig onvertaalbaar[1]. In zijn proefschrift ‘Over de grondslagen der wiskunde’ heeft Prof. G. Mannoury 23 intuïtievormen geteld[2].

Men onderscheide. Er is geen enkele reden in de gewone spreektaal of schrijftaal vele vreemde woorden te gebruiken. Maar het is een gevaar, wanneer men uit de verschillende vaktalen woorden gaat verdrijven, die dikwijls door eeuwen heen eene internationale gevoelswaarde hebben gekregen[3]. Zulke woorden zijn talrijk in eene zoo oude wetenschap als het strafrecht. Wanneer deze woorden uit alle landstalen werden verdreven zou de internationale verstandhouding tusschen de strafrechtsgeleerden verzwakt worden.

Dit over de vreemde woorden.

Het aantal drukfouten is zeer gering. Inleiding blz. XI nummers 137 en 139 in plaats 187 en 189. Bldz. 9 noot 1 vlg. voor vgl. Bldz. 32 terzia scola voor terza scuola. Bldz. 53 regel - 5 militare voor militaire. Blz. 67 noot 1 Sinninghe Damsté voor Sinnighe Damsté. Bldz. 71 noot 1 du Mouceau voor du Monceau. Bldz. 118 regel - 9 noodzakelijk verband voor: oorzakelijk verband. Enkele kleine stijlfouten. Inleiding bldz. X nummer 147 ‘De toepassing van art. 37 in de praktijk’. Dit is dubbel. Goed is: ‘de toepassing vaa art. 37’. Of: ‘art. 37 in de praktijk’.

Voorts blz. 152 regel - 4: ‘Subject van de strafbare handeling is, naar ons geldend recht als regel uitsluitend de natuurlijke persoon’. ‘Als regel’ en ‘uitsluitend’ gaan niet samen.

* * *

Ten slotte eene vraag, die Prof. Simons in zijne Inleiding zelf ook heeft gesteld: Is zoo een leerstellig leerboek van het Strafrecht wel noodig? Is een Wetboek van Strafrecht eigenlijk niet een groote hinder in den strijd tegen den gevaarlijken en onbehoorlijken mensch. Het probleem van de personlijke zekerheid

1) ‘Intuïtionisme en Formalisme’, door Prof. Dr. L.E.J. Brouwer (14 October 1912. Intree-rede).
2) ‘De Beweging’ van Augustus 1907, bldz. 246.
3) Prof. Dr. C.G.N. de Vooys, ‘De gevoelswaarde van het woord’ in ‘de Nieuwe Taalgids’, Jrg. I, bldz. 158.

tegenover de maatschappelijke orde en veiligheid. Prof. Simons wijst daar voortdurend op. Anders gezegd: het probleem van den strijd tusschen Recht en Liefde, van den eerbied voor de Persoon ook van den misdadigen Mensch, van de Vrees bij de handhaving van onze rechten ook maar een streep te ver te gaan. Dat de misdadige Mensch onze mede-Mensch is geeft aan het Strafrecht zijne heilige wijding[1].

JACOB ISRAËL DE HAAN.

Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde: *Die waerachtige ende een seer wonderlike historie van Mariken van Nieumeghen, die meer dan seven Jaren metten duvel woende ende verkeerde*. Uitgegeven en van eene inleiding en aanteekeningen voorzien door J. Koopmans. Bij J.B. Wolters, Groningen, Den Haag 1917.

Behalve een goede tekst en tal van toelichtende verklaringen bevat dit boekje een voorbeeldige inleiding. De schrijver schikt er het spel niet alleen in de gedachtengang van zijn ontstaanstijd - het eind van de Middeleeuwen - maar toont ook aan hoe volledig het die gedachtengang voorstelt en waarom het in zijn voorstelling geslaagd en bewonderenswaardig is. Hij plaatst er zich niet boven, wetende dat het geen wijs werk is lezers opteleiden tot het geloof dat ze over de waarde van een gedicht kunnen of mogen oordeelen, maar hij geeft er zich aan over, ondergaat en beleeft het, zoodat als hij er van spreekt de lezer tot het vermoeden komt dat dit oude spel de arbeid van een aandachtige beschouwing loonen zal. De lezer zal daarom goed doen, nadat hij van het spel heeft kennis genomen, de Inleiding een tweede keer te lezen, om dan op te merken hoezeer alles wat hem in het gedicht als brokkelig en onverbonden voorkwam, als een geheel kan gezien worden en dus aan waarde voor de beschouwer wint. Een nieuwe en nu al vlotter lezing van het spel zal hem daarna het doel doen bereiken dat de inleider voor zich zag: de werkelijke kennis van een dichtstuk dat alleen door die kennis ons innerlijk eigendom wordt.

A.V.

1) Prof. Mr. Paul Scholten, ‘Recht en Liefde’ in ‘Synthese’, Derde Deel, nummer IV.

[Deel 2]

Geschedenis of gelijkenis?
Door
G.A. van den Bergh van Eysinga

In de jaren 1911 en 1913 verscheen ten onzent in twee drukken een boek, dat tot titel droeg: ‘De groote vraag onzer dagen’. Daarmede bleek zoowaar bedoeld te zijn: de vraag of Jezus een historisch persoon is geweest. Er bestond inderdaad alle aanleiding voor den schrijver om een dergelijk geschrift aldus te betitelen, want de debatten over de Christusmythe van Drews waren toen in vollen gang en vonden ook hier te lande belangstelling. De titel constateerde een feit; de auteur zelf kende wel gewichtiger vragen, en schreef dan ook in ander verband van gedachten: ‘de groote vraag voor de Christenheid onzer dagen is deze, hoe zij met volle kennis van haar verleden hare toekomst blijvend adelen zal’[1)]. Maar de meesten zijn weer van eene ongewone, en niet alleen historische, belangstelling voor de kwestie van de feitelijkheid der Evangeliegeschiedenis vervuld. Is het niet merkwaardig te zien, hoe de geschiedenis zich herhaalt? Wij kunnen nu het 40-jarig jubileum vieren van het ontstaan der vaderlandsche radicale kritiek; in 1878 zag Pierson's Bergrede het licht, de eerste kondgeving van deze richting. Veertien jaren later kwam de hypothese-Loman voor het eerst aan de orde op de Vergadering van Moderne Theologen te Amsterdam. Daar vond Hoekstra haar gewichtig genoeg om te zeggen: voor de kritiek op de geschriften van het Nieuwe Testament schijnt eene nieuwe faze aan te breken. De kwestie

1) G.J.P.J. Bolland, De Boeken der Spreuken, Leiden 1915, bl. 237.

is echter voor eene vergadering als deze nog niet rijp'. Knappert dacht er blijkbaar anders over; hij gaf namelijk eene verhandeling, die als opschrift droeg: 'Hoe moeten wij denken over de symbolische opvatting van Jezus' persoon in verband met het ontstaan van het Christendom?' Bleek Knappert daarin ook weinig genegen, 'het reusachtig genie, de onvergelijkelijke persoonlijkheid van den grooten profeet van Nazaret' prijs te geven, hij begon toch met de opmerking, dat de vraag naar Jezus' bestaan zijns inziens een zuiver geschiedkundige vraag was[1)]. En daarover waren toen vrijwel allen het in beginsel eens. Was de houding onder modernen destijds ook kritischer dan thans? Het schijnt wel. De vraagpunten der kritiek zijn toen brandende kwesties geweest. Een jonger geslacht is echter, deels door toevallige omstandigheden, deels ook wel opzettelijk en stelselmatig buiten den invloed van deze kritiek gehouden. Wie leest nu nog in oude afleveringen van het Leidsche Theologisch Tijdschrift, de Gids, het Bijblad van de Hervorming wat een kleine halve eeuw geleden door mannen als Loman en van Loon, van Manen en Meyboom, Matthes en Boekenoogen geschreven is? Bij de overstelpende massa van lectuur komt men er niet toe, en de theologische student wordt er niet toe gebracht, wanneer zijn leermeester verzuimt hem er op te wijzen, om de eenvoudige reden, dat deze leermeester zelf in dezen onkundig is. Zoo raakte in onze officiëele studie van de Oud-Christelijke letterkunde het verband met het verleden zoek. Terwijl men op ander gebied, b.v. op dat van geneeskunde, tegenwoordig ook voor de geschiedenis van zijn vak belangstelling toont, kan dit op het terrein van de Nieuw-testamentische wetenschap nu juist niet gezegd worden. Van Loman's schriftelijke nalatenschap verscheen één deel; toen de uitgever, ik meen niet veel meer dan 30 exemplaren daarvan verkocht, was hem begrijpelijkerwijze de lust vergaan om de rest nog te doen volgen.

Zoo kon dan de vraag naar de historiciteit van Jezus, in Duitschland ter sprake gebracht, en daar niet zonder *odium* van theologen en niet-theologen, onder ons opnieuw de gemoederen

1) De geschiedenis der Hollandsche radikale kritiek schreef ik in eene bij Eugen Diederichs, Jena 1912 verschenen monografie.

in beweging brengen, omdat men de bloei-periode der kritiek niet kende, die hier 30 à 40 jaar geleden doorleefd werd. Onze Oostelijke vrienden kenden die trouwens ook niet, anders zouden zij allerlei argumenten, indertijd hier gewogen en te licht bevonden, niet weder argeloos als steekhoudend te berde hebben gebracht. Waaruit wij voor de zooveelste maal kunnen leeren, dat men in de wetenschap het werk van zijne voorgangers niet straffeloos negeert.

Wij hadden nooit mogen vergeten, wat men in minder lichtgeloovige tijden dan den onze wist, dat de vraag naar den oorsprong van het Christendom eene historische vraag is. Een vraag dus, waartegenover men even onbevooroordeeld heeft te staan als tegenover elke andere historische vraag. Bij de poging om haar op op lossen heeft men dan gelijkelijk supranaturalistische en rationalistische verklaringswijzen te vermijden. Staat men op supranaturalistisch standpunt, dan laat men met Dr. R.H. Woltjer de Christelijke religie niet *uit* de historische ontwikkeliug *op*komen, maar beschouwt haar als een *in* de daarvoor toebereide wereld inkomenden zelfstandigen factor[1]. Het Godsbegrip, dat aan deze beschouwingswijze ten grondslag ligt, zal slechts weinigen kunnen bevredigen. Het denkbeeld van een God-Vader, die op een bepaald punt van de wereldgeschiedenis Zijnen Zoon éénmaal op de aarde zendt en zoodoende de wetten van Zijn eigen wereldorde verbreekt, schijnt sedert Copernicus en Galileï voor ontwikkelde menschen steeds minder aannemelijk te worden. Evenmin echter kunnen wij onze goedkeuring hechten aan het Rationalisme in den vorm, waarin het op het einde der 18de en in het begin der 19de eeuw bloeide: de onhistorische richting, waaraan de namen van Bahrdt, Venturini, Paulus verbonden zijn, en die met ongelooflijke platheid zoolang aan de wonderverhalen van den Bijbel hebben geknoeid, totdat deze al het wonderlijke verloren hadden, maar ook al het schoone en belangwekkende. David Friedrich Strauss heeft dit abstracte rationalisme overwonnen en er eene historischkritische beschouwing van de Evangeliën voor in de plaats gegeven. In de Evangeliegeschiedenis zag hij de godsdienstige

1) Het Woord Gods en het woord der menschen, Utr. 1913, blz. 277 v.

mythologie aan het werk; religieuze ideeën zijn volgens hem door de opzettelijk dichtende sage in een quasi-historisch kleed gestoken en om eene historische persoon gegroepeerd. Juist dit laatste punt wekte dan echter twijfel bij de Radicalen Bruno Bauer, Pierson, Loman. Hun was Jezus Christus veeleer de verbinding van het edelste, dat de Semietische en Grieksch-Romeinsche geest als ideaal voor de toekomst kon opleveren; de zedelijke persoonlijkheid, waaraan de heidenwereld behoefte gevoelde, vereenigde zich met de joodsche Messiasidee; niet een historisch persoon, maar een metaphysisch wezen vonden zij in het Nieuwe Testament geteekend.

Men ziet aanstonds, dat de methode van Bruno Bauer en van Strauss eigenlijk dezelfde was, inzooverre zij niet met vooropgezette supranaturalistische of abstract-rationalistische meeningen op het overgeleverde toetraden. Maar hun kijk daarop was geheel verschillend. Meende Strauss, dat uit de schier tot onkenbaar wordens toe vervormde traditie wel een geschiedkundige kern kon worden losgewikkeld, - Bruno Bauer vermocht in de Evangeliën geene historiebronnen te zien. Ditzelfde verschil in beschouwingswijze is nog in onze dagen het kenmerkend onderscheid tusschen de Leben-Jesu-Forscher en de Radicalen. Om voor een oogenblik de kwestie op ander gebied over te brengen: is uit het Nibelungenlied, na aftrek van alle ongelooflijke en onwaarschijnlijke bestanddeelen eene geschiedkundige figuur Siegfried te halen, of behoort dat lied tot een genre van geschriften, dat den geschiedschrijver niet als bron kan dienen? Men zegge niet: is Diederich van Bern dan misschien geen historische persoon, al verschijnt hij tevens als held der legende? Want indien ons aangaande dezen Diederich niets bekend ware buiten het Nibelungenlied om: geen archivalia, inschriften, mededeelingen van tijdgenooten enz., wij zouden er toch niet aan denken hem boven Siegfried historiciteit toe te kennen.

Nu maant de historische kritiek tot de uiterste voorzichtigheid bij het concludeeren uit de oudste Christelijke oorkonden tot een historischen Jesus, juist omdat daarbuiten slechts zeer spaarzame en bovendien hoogst onzekere data omtrent hem gevonden worden.

Er ligt namelijk een eeuw kritiek achter ons. Toen Hofstede de Groot, zelf om zijne ketterijen bij velen geschuwd, in de Prov. Groninger Courant van 4 Juli 1839 tegen de vertaling van Strauss' Leben Jesu had gewaarschuwd, moest de verdere uitgave worden gestaakt: het ‘schandelijke boek’, gelijk de Groot het betitelde, wekte een storm van verontwaardiging. Dat is ruim driekwart eeuw geleden. En nu? Men behoeft niet eens de Radicalen en de Mythologen te gaan hooren om diepgaanden twijfel en sterke negatie te vernemen. Wilhelm Bousset heb ik Aug. 1910 te Berlijn op het Congres voor Vrijzinnig Christendom en Godsdienstigen Vooruitgang hooren zeggen: ‘wat wij van den pragmatischen samenhang van Jezus' leven weten is zóó weinig, dat het op een blaadje papier plaats zou kunnen vinden. De prediking of het Evangelie van Jezus is een vaak niet meer te ontwarren weefsel van gemeentetraditie en eventueel echte woorden van den Meester. Wat onze Evangeliën van Jezus' innerlijk leven verhalen is eigenaardig gekleurd door het dogma der Christelijke Gemeente.’ Alle reden is er dus, meende Bousset, om sceptisch te staan tegenover de traditie, te meer, omdat niet dilettanten en marktschreeuwers, maar ernstige onderzoekers van naam als Wellhausen en Wrede tot dit resultaat gekomen zijn; het onvoorwaardelijk vertrouwen op de hoofdzaak der Evangelische overlevering is geschokt.

De argeloosheid, waarmede men van vrijzinnige zijde zoolang en zooveel biografieën van Jezus heeft beproefd, is voorbij. Samenvattende kunnen wij met Albert Schweitzer zeggen: ‘Es giebt nichts Negativeres als das Ergebnis der Leben Jesu-Forschung.’ Meer en meer is gebleken, dat de onderscheiding tusschen den Jezus der geschiedenis en den Christus der Kerk, tusschen den idealist van het begin onzer jaartelling en het godmenschelijk beeld, dat de dichterlijke fantasie van hem heeft geteekend, moeilijk is vol te houden. Onze kanonieke Evangeliën wijzen terug op eene oudere Evangelieformatie, waarin de Godszoon uit den hemel te Kapernaum nederdaalt. Wel verre van de vergoddelijking eens menschen blijken de Evangeliën ons de vermenschelijking van een goddelijk wezen voor te houden. Het spreekt vanzelf, dat die menschgeworden god menschelijke trekken vertoont. Wie echter deze dogma-

tische noodzakelijkheid verwart met geschiedkundige, biografische zekerheid, verkeert in eene zonderlinge dwaling. Het is dan ook geheel ten onrechte, wanneer men aan de Radicalen verwijt, dat zij de traditie geringschatten. Als er iets ter wereld traditioneel is, dan zeker wel het beeld van den goddelijken Heer der Evangeliën. Juist de Jezus der moderne Leben-Jesu-Forschung is eene nieuwigheid geweest, waarbij men met de traditie van achttien eeuwen brak; het is hypothese, dat de mythe, waarin de oudste Christenen hunne idealen en wijsheid hebben uitgedrukt, door eene nuchter-verstandelijke bewerking ten slotte betrouwbare gegevens zal opleveren omtrent eene historische persoon. Hoe ware het mogelijk geweest, vroeg reeds Loman, dat de zoogenaamd geschiedkundige momenten in de Synoptici zoo spoedig in den symbolischen vorm van het vierde Evangelie zijn ondergegaan en dit Evangelie daarop met de andere op ééne lijn is gesteld, als inderdaad de oudste Evangeliebeschrijving als eene historische oorkonde was beschouwd? De vraag of Jezus een geschiedkundige figuur is geweest, is dan ook een onzuiver gestelde vraag en sluit eene *petitio principii* in. Want bij dien naam Jezus denkt men dan reeds aan eene menschelijke gestalte. Stilzwijgend, en alsof dit een axioma ware, gaat men daarbij van de vooronderstelling uit, dat omtrent zulk een menschelijken Jezus berichten tot ons zijn gekomen. Hetgeen juist het punt in kwestie is!

Vermakelijk wordt de houding, die men tegen de radicale kritiek ziet aannemen met de bewering: ‘de onhistoriciteit van den leeraar Jezus is tot nu toe niet aangetoond.’ Ik vraag: hoe zal men ooit kunnen bewijzen, dat iemand *niet* bestaan heeft? Ik zie tenminste geen kans aan te toonen, dat Ruth geen historische persoon is geweest; wie echter op grond van het boek Ruth, of liever - *ondanks* dat geschrift - haar geschiedkundig bestaan meent te moeten aannemen, op hem rust dan ook de volle bewijslast, en niet op mij, die in haar de heldin eener novelle zie. In de Hermetische theosofische geschriften ontmoeten wij Hermes en Thôt; wat zou *in abstracto* iemand kunnen beletten, in deze beiden historische personen te zien? Euhemerus heeft wel allerlei goden tot verheerlijkte koningen verklaard. Dat hij ongelijk had, laat zich niet strict

bewijzen, wel om gegronde redenen vermoeden. Toen de kritiek het historische in de Evangeliën tot een minimum had herleid, omdat wonderverhalen, innerlijk-tegenstrijdige en elkander weersprekende berichten zich onmogelijk lieten handhaven, bleven altoos nog, meende men, de prediking van Jezus, de door hem gebrachte leer of beginselen, vrijwel onaangetast. Maar als die leer en beginselen nu eens elders hunne parallelen blijken te hebben? In geest en hoofdzaak vindt men de uitspraken van den Heer der Evangeliën bij Cynici en Stoïcijnen verspreid terug. Nu men in onze dagen het historisch bestaan van eene gemarkeerde individualiteit Jezus tracht te verdedigen door zijne beteekenis te zoeken in zijne eschatologische prediking, verdient het feit zeker wel overweging, dat Franz Boll de beroemde eschatologische rede, Mt. 24, Mk. 13 en Lk. 21 synoptisch naast gelijkluidende Hellenistische astrologische teksten heeft afgedrukt[1]. Het Hellenisme heeft in het beeld van den goddelijken wijze, van den zondeloozen hoogepriester, die den mensch met God verzoent, van den uit den hemel gezonden Godszoon van het volksgeloof, van den lijdenden, stervenden en verrijzenden mysteriëngod, ons niet alleen typen gegeven, die in het Evangelie zijn nagevolgd, maar het biedt ook talrijke uitspraken, welke naar den geest, en vaak zelfs letterlijk, met zoogenaamd specifiek Christelijke teksten overeenstemmen[2].

Of er dan achter een invloedrijk verschijnsel als het Christendom niet eene machtige persoon moet schuilen? Velen meenen het, vergetende, dat de Kerkhervorming door meer dan een, die met namen te noemen zijn, is verwekt, en dat achter de Fransche Revolutie nog veel meer personen schuilen, van wie men zelfs de namen niet kent. Het Mithracisme heeft langen tijd met het Christendom geworsteld om de heerschappij over de geesten; toch zal niemand daaraan een bewijs ontleenen voor de historiciteit van Mithras. Achter het Evangelie schuilt stellig eene persoonlijkheid, even goed als achter het

1) Aus der Offenbarung Johannis, Teubner, Leipzig-Berlin 1914, S. 130 ff.
2) Zie mijn Voorschristelijk Christendom, uitg. Ploegsma, Zeist 1918.

boek Job of Jesaja 40-66; de anonieme schrijvers zijn echter zelven de persoonlijkheden.

Men zal mij, hoop ik, toegeven, dat er aanleiding bestaat tot de vermaning: wees voorzichtig bij het concludeeren uit de oudste Christelijke geschriften tot een historischen Jezus. Want menig onderzoeker staat niet onbevangen tegenover de vraag, omdat hij met hare beantwoording godsdienstige belangen gemoeid acht. Uit den aard der zaak aan rechtzinnige zijde het meest. Voor zoover men zich daar met kritiek inlaat, verdwijnt er echter voor en na ook menig feit uit de gewijde geschiedenis en beperkt men zijne belangstelling meer en meer tot enkele hoofdfeiten. Het is aandoenlijk te zien, hoevelen geworsteld hebben, als gemoedsbehoeften en herinneringen uit hunne jeugd in verzet kwamen tegen wat wetenschappelijk moest worden erkend. Telkens heeft men dan gepoogd om datgene, wat zich op dat standpunt van kritiek dan nog als onomstootelijke overlevering voordeed, tot plechtanker van het geloof te maken. Dikwijls leerde reeds een volgend geslacht de onbetrouwbaarheid ook van dat plechtanker doorzien. Beyschlag gaf Jezus' geboorte uit eene maagd prijs, maar de lichamelijke opstanding stond bij hem vast en gold voortaan als *het* bolwerk van het Christelijk geloof. Het is nog niet zoo lang geleden dat van ethisch-orthodoxe zijde hier te lande ditzelfde geloofsartikel als *éénig* criterium van rechtzinnigheid is voorgesteld. *In parenthesi*: oudtijds hield orthodoxie heel wat meer in! Is *dit* de maatstaf, dan mag de theosoof Rudolf Steiner ook orthodox heeten: hij gelooft nog wel meer dan het feit van Jezus' opstanding; hij gelooft ook nog aan Jezus' wonderbare geboorte. Wie de geschiedenis der kritiek kent, weet, dat Beyschlag's bolwerk des geloofs reeds spoedig wankel is bevonden; dat hypothesen van objectieve en subjectieve vizioenen en van mythische verbeelding in de plaats getreden zijn. Martin Kähler heeft zich met wetenschappelijke eerlijkheid tegen de Jezusbiografie gekant en gevonden, dat men beter deed met het nagaan van Jezus' *innerlijk* leven. Spoedig zou de kritiek tot het inzicht komen, dat hieromtrent nog minder met zekerheid te zeggen viel; men denke slechts aan William Wrede's Messiasgeheim. Niet benijdenswaardig is de positie van hem,

wiens godsdienstig leven op zóó onvasten grondslag rust.

Lessing heeft reeds principiëel de beteekenis van het feitelijke voor de religie geloochend, met name in verband met de wonderen, toen hij het beroemde woorde sprak: ‘zufällige Geschichtswahrheiten können den Beweis von notwendigen Vernunftwahrheiten nie werden’. Het historische kan als zoodanig nooit grondslag van het geloof en van de verzoening zijn. Anders zouden immers geloof en verzoening afhankelijk wezen van de eerste de beste kritische werkzaamheid. Aanhoudend staat de geschiedenis bloot aan de twijfelingen der kritiek; daarom heeft Lessing het Christendom willen losmaken van de geschiedenis. Het recht der kritiek wil hij handhaven en toch aan het geloof volkomen zekerheid laten, de eeuwigheid niet ophangen aan een spinrag. Zelfs al ware er van de zgn. historische feiten der heilsgeschiedenis niet één werkelijk gebeurd, dan zou daaronder de waarheid der Christelijke leer niets lijden; die leer spreekt voor zichzelve.

Kant ging voort op dien weg. Het geschiedkundige in den godsdienst dient slechts tot *illustratie*, niet tot *demonstratie* van het geloof. Zoools onze Bruining het eens in Kant's geest omschreef: ‘geestelijke volwassenheid brengt mee, dat de mensch aan den leiband der historie ontgroeid is, en het gansche historische apparaat, dat tot opbouw van den bestaanden godsdienst heeft gediend, de persoon van den stichter inbegrepen, voor hem nog enkel *historische beteekenis* heeft’[1]. Het geloof aan eene gebeurtenis, welke deze dan ook moge zijn, is volgens Kant *niet religieus*, maar *historisch*. En Fichte leerde, dat het historische niet zálig maakt, doch enkel verstándig. In zijne Philosophie der Kunst heeft Schelling dan over Christus een woord geschreven, waaruit Strauss later de consequentie zou trekken: ‘de Joodsche Messias is, als de in het Oude Testament voorspelde, verschenen, opdat vervuld zou worden, wat geschreven staat. Met betrekking tot dezen Joodschen Messias zou men kunnen zeggen: Christus is een historische persoon, wiens biografie reeds vóór zijne geboorte is opgeteekend’. Christus is voor Schelling het symbool der eeuwige mensch-

1) Nieuw Theol. Tijdschrift, 1912, blz. 245.

wording Gods. Ook volgens Hegel is de heilsgeschiedenis *goddelijke* geschiedenis; voor de voorstelling geldt zij als geschiedenis, maar zij heeft het *goddelijke* tot inhoud, goddelijk doen, tijdeloos gebeuren, absoluut goddelijke handeling. Het is eenzijdig, het proces der verzoening voor te stellen als een feit, éénmaal en aan éénen mensch geschied. Eigenlijk beteekent dit éénmaal altijd, en dit één mensch alle menschen. De Gemeente gelooft aan de in en door Christus volbrachte verzoening als gebeurd feit, als voorbijgegane geschiedenis. Dat is het geloof aan Christus' verleden, hetgeen dan wordt aangevuld met het geloof aan Christus' toekomst, zijn wederkeer en de stichting van het duizendjarig rijk. Dat is niet Christus vergéestelijken, dat is hem eindig en tijdelijk maken. Voorwerp van het geestelijk geloof is de eeuwige Christus, de Gemeente zelve, het Godsrijk op aarde welks burgers volmaakt één zijn in geloof en in liefde. Zoo is de zinnelijke geschiedenis voor Hegel niet meer dan punt van uitgang; - als de menschelijke geest vérder komt, dan verandert het geloof de beteekenis van die uitwendige historie: uit een zinnelijk, empirisch te constasteeren object wordt iets goddelijks en geestelijks, dat niet langer aan de geschiedenis, maar aan de wijsbegeerte zijne zekerheid ontleent.

Zoo kan men dus naar Hegel's opvatting onderscheiden tusschen twee vragen: is het in het algemeen waar, dat God niet zonder Zoon is en dezen in de wereld heeft gezonden? èn: is Jezus van Nazareth, de timmermanszoon, de Zoon Gods geweest? Ook al zou het historisch onderzoek de laatste vraag ontkennend moeten beantwoorden, dan blijft daarom de verlossingsdaad van God even waar; want het is ten slotte onverschillig, waaraan men die daad het eerst heeft leeren kennen[1)].

Hierbij sluit zich dan de bekende uitspraak van David Friedrich Strauss aan: ‘het ligt niet in den aard van de Idee, om, als zij zich realiseert, haar vollen inhoud in één enkel exemplaar uit te storten en tegenover alle andere karig te zijn; in dit enkele exemplaar zich volkomen, in alle overige echter steeds slechts onvolkomen af te drukken; - de Idee pleegt

1) Werke XII S. 260.

integendeel haar rijkdom te ontvouwen in eene menigte van exemplaren, die elkander wederkeerig aanvullen, in de afwisseling van optredende en zich weer opheffende individuën. Dat is de ware werkelijkheid der Idee. De Idee der eenheid van de goddelijke en de menschelijke natuur is in oneindig hoogeren zin werkelijk, wanneer ik de geheele menschheid als hare verwerkelijking begrijp, dan wanneer ik een enkelen mensch als zoodanig van de rest afzonder. De menschwording Gods van eeuwigheid her heeft hoogere werkelijkheid dan eene in een afgesloten punt des tijds. De sleutel der geheele Christologie is dit: als subject van de praedicaten, die de Kerk aan Christus toekent, stelle men in plaats van een individu eene Idee, maar eene waarachtige, geen onwerkelijke. In een bepaald wezen, een Godmensch, gedacht, zijn de eigenschappen en functiën, die de Kerkleer aan Christus toeschrijft, met elkander in strijd: in de Idee der Menschheid passen ze goed bij elkander. De Menschheid is de vereeniging der beide naturen, de menschgeworden God: de tot de eindigheid veruitwendigde Oneindige Geest, èn de eindige geest, die zich van zijne oneindigheid bewust wordt; zij is het kind van de zichtbare moeder en van den onzichtbaren Vader, van de Natuur en van den Geest. Zij is de wonderdoener, inzooverre de Geest in het verloop der menschelijke geschiedenis steeds volkomener de Natuur *in* en *buiten* den mensch beheerscht, haar tot materiaal voor eigen werkzaamheid dégradeert. Zij is de zondelooze, inzooverre de gang harer ontwikkeling onberispelijk is, de onreinheid steeds enkel het individu aankleeft, in de soort en hare geschiedenis echter is opgeheven. Zij is de stervende, verrijzende en ten hemel varende; immers uit de negatie van hare natuurlijkheid komt steeds hooger geestelijk leven voor den dag, uit de opheffing van hare eindigheid als persoonlijken, nationalen, wereldschen geest, wordt hare eenheid met den Oneindigen Geest des hemels geboren. Door het geloof aan dezen Christus, voornamelijk aan Zijn dood en opstanding, wordt de afzonderlijke mensch gerechtvaardigd, d.w.z. het godmenschelijk leven der Menschheid deelachtig'[1)].

1) D.F. Strauss, Das Leben Jesu, 2. Aufl. Tub. 1837 II S. 39 f.

Merkwaardig, dat deze wijsgeerige beschouwingen van Strauss vrijwel over het hoofd zijn gezien door velen, die zijne scheiding tusschen mythische en historische bestanddeelen in de Evangeliën hebben voortgezet. Zoekende naar het geschiedkundige in de Evangelieberichten heeft men in de 19de eeuw over het algemeen juist in dat geschiedkundige de grondwaarheid van het Christendom meenen te vinden.

In modern-theologische kringen is men dus gaan onderscheiden tusschen den Jezus der geschiedenis en den Christus der Kerk. Terecht heeft. Dr. H.M. van Nes[1)] het verbreken van de eenheid Jezus-Christus de zwakke zijde der historici genoemd; het handhaven van die eenheid de sterke zijde van de hedendaagsche mythologen, die in de Evangeliën niet naar eene geschiedkundige persoon van vleesch en bloed zoeken. De mannen, die een Leven van Jezus willen geven, hoe bescheiden van afmeting dan ook, houden vast aan het feit en laten de Idee los; de mannen van den mythischen Christus houden vast aan de Idee en laten het feit los; Dr. van Nes wil tot de derde groep behooren, die vasthoudt beide aan feit en Idee, wier eenheid zij in de persoonlijkheid van Jezus Christus aanschouwt, daar zij de idee belichaamd acht in het feit en aan het feit waarde hecht juist terwille van de idee.

Bij deze voorstelling van de zaak heeft het den schijn, alsof de laatste opvatting, die der orthodoxie, de synthese van de beide vorige is. Om dezen schijn tot waarheid te verheffen, zou echter eerst het onmisbare van de feitelijkheid, van de ‘Einmaligkeit’ aangetoond moeten worden.

Toevallige waarheden der geschiedenis kunnen nooit het bewijs worden voor noodwendige waarheden der rede en de eeuwige Godszoon is niet één afzonderlijke mensch in de historie geweest. Wie met Dr. van Nes[2)] zegt: ‘het Christelijk geloof berust niet op noodwendige redewaarheden’; hem zou ik willen vragen: is het Christelijk geloof dan vreemd aan de Rede, aan den goddelijken Logos? ‘In den beginne was de Logos, en de Logos was bij God en de Logos was God’. Dr. van Nes vervolgt

1) Historie, Mythe en Geloof.
2) Historie, Mythe, Geloof.

aldus: ‘ons Christelijk geloof berust niet op een toevallig geschiedkundig feit, want het heeft te doen met het middelpunt der geschiedenis,...met het punt, waar de eeuwigheid den tijd heeft geraakt, het absolute is verschenen als het wonder Gods, het eeuwige realiteit is geworden in de historie’. Wij vragen: is het middelpunt der geschiedenis niet overal, zoodra men erkent, dat de omtrek eindeloos verandert? Wordt de Eeuwigheid, gedacht als éénmaal den Tijd rakende, niet als eene door den Tijd begrensde grootheid voorgesteld? Realiseert het Eeuwige zich niet aldoor in de historie? en kan het absolute wezen het ooit laten te verschijnen?

Wie zóó als Dr. van Nes oordeelt staat niet onbevangen tegenover de vraag, die ons hier bezighoudt. Meer geestig dan waar is de kritiek, die Dr. Hugo Visscher[1] op de symbolische waardeering der Evangeliegeschiedenis oefent. ‘Als het historisch feit,’ zegt hij, ‘verdampt wordt tot iets uitsluitend Uebergeschichtliches, dan is de gemeente van Christus aan een amphioenschuiver gelijk, die op de pijp van haar religieus leven de korrel des geloofs schuift.’ En elders[2]: ‘Van tweeën een: het Evangelie wortelt in het reëel historische feit der verlossing door Jezus, òf het is het resultaat van het dichterlijk genie. In het eerste geval is er verlossing, werkelijk en waarachtig; in het tweede geval is er slechts een psychologische projectie, waarin dan heel de Christelijke religie opgaat en waarmede alle zekerheid haar ontvalt. Tertium non datur’. M.i. is het *tertium* dit: het dichterlijke genie, in den ruimsten zin genomen als vrome fantasie, kan grootere waarheid inhouden dan wat zoo in de wandeling werkelijkheid heet.

Geheel anders klinkt het geluid van Dr. de Hartog[3], die in de ontsteltenis der theologische wereld over de radicale kritiek het duidelijke bewijs ziet, hoe weinig er uit den *eeuwigen Christus* wordt geleefd. ‘Ook al ware de verschijning van Jezus Christus verdicht, dan zou ze nog geenszins geboren zijn uit willekeurige phantasie, dan zou ze toch ook als zoodanig (n.l.

1) Feit of Fictie, Baarn 1908, blz. 29.
2) Blz. 22.
3) Noodzakelijke aanvulling tot Calvijn's Institutie II 147 204 noot.

als verdichting) *vrucht van goddelijke openbaring* wezen.' Geen product van verbeelding, maar manifestatie van werkelijkheid is de verschijning van Christus.

De meening der orthodoxie, alsof het feitelijke gebeuren onmisbaar zou zijn voor de waarheid en werkelijkheid, wordt door het wezen van de gelijkenis reeds weerlegd. Het zou dwaas zijn om naar aanleiding van wat wij lezen in Lukas 15:11 vv. te vragen: hoe was het signalement van dien verloren zoon? waaraan is zijne moeder gestorven en hoeveel jaar verschilde hij met zijn oudsten broeder? Toch las ik, dat in het Heilige Land op fooien beluste gidsen den reiziger zelfs het huis van den Rijken Man uit de gelijkenis aanwijzen. Dat is dan eene historiseering van eene gelijkenis, die ons allen belachelijk voorkomt. Gelijkenissen zijn vergelijkingen; haar inhoud geeft zich niet als gebeurtenis. Behoeft de gelijkenis daarom minder waar te zijn? Nuchtere verstandelijkheid zegt: iets is gebeurd òf het is niet gebeurd; eene derde mogelijkheid bestaat niet. Maar nu blijkt ons, dat de derde mogelijkheid juist de waarheid, de volstrekte geldigheid van de gelijkenis is. Hier is het verhaal niet meer dan voertuig van de idee; het verhaal-als-zoodanig verricht slavenwerk. Van Jezus staat opgeteekend, dat hij in gelijkenissen sprak en buiten gelijkenissen sprak hij niets. Men overwege eens goed wat dit inhoudt! Deze prediker zal nooit anders dan verdichte verhalen hebben voorgedragen. Deed hij het nu, onder ons, dan zouden de hoorders aanstonds vragen: is het wel gebeurd, wat gij ons daar vertelt? anders misleidt gij ons. Opium! opium! zou Dr. Visscher roepen. Redelijke menschen zeggen: er is blijkbaar heel wat waar dat nooit is gebeurd. De begrippen waarheid en gebeuren dekken elkander niet. De waarheid der Paradijsgeschiedenis is eene andersoortige dan die van Albrecht Beiling's begrafenis bij levenden lijve. Zooals de H. Thomas[1)] reeds leerde: 'Niet al wat men verzint, is leugen; maar een verzinsel zonder zin, dat is leugen; moet het verzinsel dienen om iets te beteekenen, dan is het geen leugen, maar zinnebeeld van de waarheid; anders zal al wat wijze en heilige mannen of ook de Heer zelf beeldsprakig hebben gezegd, leugen

1) Summa Theologiae 3:55, 4.

moeten heeten, omdat volgens de gewone opvatting de waarheid in zulke gezegden niet bestaat'. Inderdaad, de onbeschaafde mensch hecht meer aan het gebeurde dan aan het verdichte verhaal. De Christus van het Evangelie zegt er nooit bij, dat de inhoud zijner gelijkenissen niet gebeurd is in den alledaagschen zin van het woord. Dit is juist de eigenaardigheid van de gelijkenis, dat zij den schijn der feitelijkheid aanneemt, niet om de menschen te bedriegen, maar gedreven door het alleszins juiste besef, dat het hier veel méér dan tijdelijk gebeuren, dat het hier een eeuwig gelden van tijdelooze waarheid betreft. 't Is er mee als met fabel en sprookje. Het kind hoort ze gaarne en de wijze hoort ze ook weer gaarne. Maar er komt licht een oogenblik in het leven van een mensch, dat men ze mal gaat vinden. De kwajongen, te groot voor een servet geworden, maar voor het tafellaken nog te klein, zegt dan, dat de dieren niet kunnen spreken en dat het *maar* een fabel is en hem daarom niets waard. Alsof de ongebeurde en ongebeurlijke fabel niet juist de wijsheid der eeuwen in zich bergt! Menigeen blijft naar den geest kwajongen, zijn leven lang, en begeert *feiten*. Vandaar ook, dat in humoristische bladen de meest zoutelooze anecdotes door een 'historisch' tusschen haakjes moeten worden gered; als het verhaalde maar gebeurd is, dan moet men veel gemis aan geest over het hoofd zien. Bij hooger ontwikkeling is dit anders, moest dit althans anders zijn. De waarde van Goethe's Faust is niet afhankelijk van de historiciteit der Faustgeschiedenis gelijk hij die geeft, noch zelfs van het historisch bestaan van een zekeren Doctor Faustus. Als niet-gebeurd sprookje is van Eeden's Kleine Johannes meer waar dan de gewaarmerkte acten van den burgerlijken stand op het gemeentehuis onzer woonplaats. Heeft Aristoteles[1)] de poëzie niet reeds de meerdere geacht boven het geschiedverhaal? Wie de werkelijkheid van het geestelijke afhankelijk maakt van eene zinnelijke belichaming, die valt naar het woord van Rudolf Eucken in de denkwijze der Middeleeuwen terug. Men heeft de meening voorgedragen, dat eerst in het heilsfeit de idee historische werkelijkheid wordt en aldus de geheele

1) Poetica, p. 1451 b.

menschheid in het bezit komt van wat anders slechts voor enkele begenadigde geesten zou zijn weggelegd. Inderdaad zou dan het feit een buitengemeen praktisch nut blijken te hebben Maar het gefingeerde feit der gelijkenis kan hetzelfde effect sorteeren. Niet alleen het bestaan van een mensch, ook de uitgave van een boek, dat een Godmensch teekent, mag gelden als een historische gebeurtenis. In een gesprek met Eckermann moet Goethe op het einde van zijn leven gezegd hebben, dat in godsdienstigen zin echt mag heeten wat zich door zijne innerlijke waarde aanbeveelt, geheel afgezien van zijn historischen oorsprong. En Bolland[1] antwoordt op de vraag: 'Wat blijft er van het Evangelie over, wanneer aan het verhaal niet meer wordt geloofd?' - 'De zinrijke voorstelling eener voorbeeldelijke verschijning van het goddelijke in het menschdom'. Het uiterlijke moet herleid worden tot zijne innerlijke waarde, die vrucht is van den menschelijken geest. Als de theologie echter alle speculatie en metaphysica van haar terrein heeft verbannen, dan komt men als vanzelf tot den cultus van het nuchtere feit. Het historische gegeven, dat in eene persoonlijke gemoedservaring weerklank vindt, wordt dan het een en al van de religie. Drews en anderen werken op menschen met zulke opvattingen ontstellend. Zij hebben hun godsdienst op het historische gebouwd, - blijkt dit een zandgrond, dan is de val van hun godsdienstig gebouw groot.

Intusschen behoudt het in de Evangeliën geteekende Jezusbeeld meer invloed op de geesten dan de nauwkeurigste pogingen om het historische leven van Jezus van Nazareth te reconstrueeren. Als de representant van het allerhoogste kan de Christus geen empirisch individu, maar slechts eene algemeene persoonlijkheid zijn; geen ideële persoonlijkheid, maar het ideaal der persoonlijkheid zelf.

De bijzondere waardeering van de Evangelische feiten is psychologisch goed te verklaren. Daaraan ligt wel iets meer dan lettergeloof of behoudzucht ten grondslag. Wie feiten verlangt, bedoelt eigenlijk, dat zijn geloof iets meer is dan waan, inbeelding of subjectieve meening, waaraan geene werkelijk-

1) De Boeken der Spreuken, blz. 237.

heid beantwoorden zou. Nu wij aan het begrip van de Gelijkenis feitelijkheid en werkelijkheid hebben leeren onderscheiden, zullen wij ons wachten voor zoo naïeve verwarring van twee ongelijksoortige grootheden. Als de innerlijke waarde van het overgeleverde wordt doorvoeld, komt de vraag naar de feitelijkheid niet eens op. In een overgangstijd van twijfel en onzekerheid wordt de feitelijkheid gewaardeerd boven het symbool. Het is het recht van de Christelijke vrijheid om voort te gaan op den weg, dien de vierde Evangelist is ingeslagen, toen hij de stof zijner voorgangers heeft omgezet en gewijzigd, opdat hij des te beter geloof wekken zou in de harten zijner lezers. Wij moeten even vrij staan tegenover de traditie als hij. Niet door feiten worden wij behouden, maar door de Idee, die, - als Gods Geest medegetuigt met onzen geest, - *het* feit, het allesbeheerschende feit in ons leven wordt. In het vreugdevol beleven van de gemeenschap des Heiligen Geestes ligt niet analytisch besloten, dat dit beleven zonder een historischen Jezus onmogelijk zoude zijn. 'De Evangeliegeschiedenis wordt er niet minder om als zij ooit mocht blijken geen historie, maar een door God aan de menschheid geschonken gedicht te wezen: eene gelijkenis, waarin God en Wereld en Menschenziel hun onderling verband openbaren'[1].

S a n t p o o r t .

1) Met deze woorden besluit ik mijn 'Voorchristelijk Christendom' (uitg. J. Ploegsma, Zeist 1918), waarin ik de voorbereiding van het Christendom in de Hellenistische wereld op ook voor niet-theologen bevattelijke wijze uiteenzet.

De konflikten van Hadewich
Door
Albert Verwey

Edele geest, die 't grootste alleen begeerde
En meende dat als 't vormenrijk heelal
Geen brokkelstorm was die verband ontbeerde
Maar één gestalte, een god, in eindloos tal
Van deelen zich weerspieglend, gij dat Al
Woudt liefhebben en met uw zinnen zuigen,
In uw verbeelding zien, een mensch als gij,
Hem in u leven, buiten u getuigen,
Tot ge eindlijk een met hem, ja hemzelf zij, -
Om dan in diepe en troostelóóze val
Uw kleinheid kennend radeloos te buigen!

Als de onrust u doortoog, storm u doorwoelde
Naar hem, die Eene, opdat hij u verscheen,
Opdat lichaamlijk gij zijn lichaam voelde,
Hem in u opnam en in hem verdween,
Dan waart voor allen rondom u ge als steen:
Gij haatte haast wie u van hem weerhielden
En sloot uw oogen daar iets in u brak:
Zij tergden uw gelaat als de onbezielden,
Daar (dacht ge) in hún hart niet de pijlpunt stak.
De pijlpunt van de liefde! Luid geween
Doorschokte uw leden daar beschaamd zij knielden.

Want zaligheid zoo groot als de uwe - waande
Ge - kon niet weggelegd zijn voor die schaar
Wie nooit de hartstocht rozige wangen taande
Of 't stralend oog brandde tot dof gestaar.
Had eene ooit lief als gij? - Doch traag werd klaar
Wat, trotsche en luide ziel, ge eerst laat geloofde:
Dat liefde, ook als zij 't Al dat liefde is geldt,
Niet één zich schonk, andren voorgoed zich roofde,
Maar, storm of glimlach, duizend harten zwelt.
Aan 't bloeiend hart is ze even openbaar
Als aan 't geschroeide dat haar bliksem kloofde.

Hongren en dorsten deedt gij naar het zoete
Vereenigd worden met uw hooge lief.
Steeds zocht ge de eene uur die er duizend boette,
Als hij aan 't hart u in zijn armen hief.
Zijn daden waren u als brief op brief
Waarmee hij u bizonder zich verkondde,
En als zijn bruid laagt gij voor hem bereid:
Maar telkens weer schrijnde u gelijk een wonde
De menschheid en haar arme menschlijkheid.
Gij saam met hem, waart jegens deze een dief?
Wee, want hijzelf doemde uw liefdloosheid zonde.

Tusschen uw trots vol liefde: aan hem te hooren
Heel en alleen, en 't wroegende gemoed:
In deernis en barmhartigheid verloren
Een wisch te wezen onder menschevoet;
Tusschen die beide, en wetend dat de gloed
Van zijn omarming u eerst dan zou heffen
Als ge, arm, in zelfvergeten ondergingt,
Raasde ge en trachtte 't zij welk hart te treffen,
Daar toch elk hart voor menschhart openspringt.
Maar niet voor 't uwe. Uw hart dat toomloos woedt
Naar Een, doet de andre u slechts in vrees beseffen.

Zaagt ge ooit uzelf? Spieglende in uw geschriften
Besloot ge uw beeld. Daar zien we u altijd nog.
Uw trots en sterkte die voorgoed zich griften,
De kroon en mantel van uw zelfbedrog.
Lucifer waart ge? Een vorst die de orelog
Aanvaardde met zijn leenheer, niet gedreven
Door haat, maar liefde en vrijheid. Gij die noô
Gedoogde dat uw heer deernis zou geven
Aan mindren, minde hen daarna weer zoo
Dat schoon God zelf hen doemde, gij hen toch
Zalig woudt op doen staan in 't eeuwig leven.

Dat wist ge en klaagde u aan. De Liefde is wijzer
Dan wij, bezont ge, en leeft uit liefde en haat.
Zij heelt als balsem en zij wondt als ijzer.
Rechtvaardigheid haar naam. Wie dat verstaat
Wil nooit meer baten waar zij schijnbaar schaadt.
En nochtans trots dat hij uw daad niet wraakte,
En nochtans waan dat door uw sterke kracht
Gij de door hem gedoemden zalig maakte,
Gij niet zijn wil, maar de uwe hij volbracht.
Geen schooner droom dan 't Al te zijn. Maar laat
Geen droomer meenen dat hij 't menschlijf slaakte.

Trotscher dan gij heeft geen, ook tegen de Eeuwge,
De vrijheid van zijn geest verdedigd. Vrij
Zooals de vuurberg vrij is, die zijn sneeuwge
Top met het zwerk, zijn voet met de vallei
Vereenigt, maar 't inwendige gloedgetij
Wel één voelt met de aardmiddelpuntige gloeden,
Maar ook door die niet wordt ont-element,
Ontwerklijkt en ontwezend. De eeuwge vloeden
Van liefde, u slorpend tot uw stroom zich wendt
In hun stroom, schijnt gijzelf. Nochtans hebt gij
- Niet zij - voor menschlijke omkeer u te hoeden.

Edelste geest, mensch die een god wou wezen
En nochtans mensch moest zijn: uw zoet konflikt
Ligt, anders dan in woord en beeld, te lezen
In 't diepe klagen dat uw stem verstikt,
Dat laait, een levend leed, en vast verstrikt
Door duizend windingen van sterk-bedwongen
Taaltwijgen, gloeit en gonst en klankt en veert
En u verraadt, lijdende, duizend tongen
Behoevend wezen, dat maar één ding leert:
Gedachteloos heb ik in 't licht geblikt,
Gedachten-vol heb ik van 't licht gezongen.

Socialisme, nationalisme, internationalisme
Door
L. Simons

Lezing van het artikel van mr. H.J. de Lange in ‘De Beweging’ van Mei over: ‘De Taak der Vredesbeweging in de hedendaagsche Maatschappij’; een bespreking in de Haagsche Afdeeling van het Algemeen Nederl. Verbond van een plan van volksopbeuring voor den aanstaanden winter; ziedaar de twee gedachteouders tot deze bespiegeling over drie ‘ismen’, waarvan het middelste als de tegenvoeter der twee uitersten pleegt beschouwd te worden.

Ook mr. de Lange gaat van dezen gedachtegang uit: de waarborg tegen het Nationalisme in zijn verbastering en dus de verzekerdheid van het Internationalisme, ligt in de socialiseering. Vandaar dat hij de Vredesbeweging zich wil zien gronden op deze maatschappelijke omvorming.

De stelling, die ik wil verdedigen, luidt nu echter: de socialiseering is de waarborg voor het versterkt Nationalisme, en kan zelfs een gevaar worden voor het Internationalisme. Dit laatste kan zijn waarborg slechts vinden in het besef der onderlinge afhankelijkheid der volkeren en moet gegrond zijn op een gezondmaken van het Nationalisme, dat zich dan namelijk moet richten op het werk der eigen volksverheffing in maatschappelijken, geestelijken en stoffelijken zin, en niet op afgunst, haat of hoogmoed van en tegen andere nationaliteiten. Zet uw Liefde voor het eigen volkswezen om in een uiterste zorg, dit zoo hoog mogelijk op te

voeren in de rij der volkeren; maar besef tevens, dat ge die andere steeds noodig hebt als aansporing en spiegel voor dit eigene.

De argelooze lezer, die waande, dat zijn nationalisme zoo veilig schild was voor alle socialisme, schrikt. De argelooze socialist, die zoo gretig op het nationalisme schimpt en zichzelf de banierdrager van de Internationale gelooft, vloekt. Maar schrik noch schimp wijzigen iets aan de diepere werkelijkheid der dingen. Wat in zijn wezen aan elkander verwant is, groeit toch naar elkander toe.

De Henry-Georgisten hebben de waarheid niet alleen nooit geloochend, maar haar zelfs tot vaan verheven. Zij spraken van: land-nationalisatie; van nationaliseering der productie-middelen. En of men aan het dusgenoemd ‘staats’-socialisme doet, dan wel het vrij-socialisme voorstaat; diezelfde nationaliseering der productiemiddelen is het begin toch van deze beide. Eerst als de grond en het kapitaal in handen der Staatsgemeenschap gekomen zouden zijn, komt de *tocpassing* van dit gemeenschappelijk bezit aan de orde: exploitatie van beide door tusschenkomst van de Staatsorganen, òf door vrije maatschappelijke groepen.

Alle socialisme begint dus met de volksgemeenschap, - die allereerst een politiek organisme is, doch daarbij door zijn belastingstelsel, omgrenzing van het goederenverkeer, staatsinvloeden op de productie, maatschappelijke wetten en maatregelen, steeds meer en meer tot een economisch geheel aan het groeien is, - om te zetten in een algeheel economische eenheid, waarin elk staatsburger tevens aandeelhouder is in het gemeenschappelijk bezit van grond en productiemiddelen, en voor gansch zijn bestaan van dit nationaal economisch geheel afhankelijk.

Wat wij in alle landen onder dezen oorlog aan den lijve hebben gevoeld, dat ons nationale bestaan allereerst berust op onze gezamenlijke voortbrenging en de regelmatige verdeeling der beschikbare goederen, wordt dus bij een eventueel socialistische omvorming tot een onafwendbare absoluutheid. Deze oorlog met zijn geweldige economische doorwerking heeft het nationalisme in elk land tot een levensnoodzakelijkheid gemaakt. Hoe langer

hij duurt, hoe sterker zich dit voelbaar zal maken. Werd nu, na den oorlog, deze toestand door een maatschappelijke omvorming in socialistische richting bestendigd, het Nationalisme zou er tevens zijn hoogtij mee beleven.

Nu weet ik wel, dat de socialisten ook het 'Proletariërs aller landen, vereenigt u', tot motto hebben, doch dit is een strijdleus, die deze proletariërs oproept om ieder in zijn eigen land naar de socialiseering te streven. Dat zij tevens beteekenen zou, dat dan meteen de vernationaliseerde huishoudings zich tot één internationale huishouding zouden samensmelten, zal wel geen nadenkend socialist ooit geloofd hebben. Het is mogelijk, dat, in een verre toekomst, uit de kleinere nationale huishoudings zich grootere volksgemeenschappen zouden vormen; doch de geweldige verscheidenheid van de Europeesche volkeren in hulpmiddelen, zeden, gebruiken, behoeften en levensstandaard maakt het denkbeeld van zulk een samensmelting voor de eerste eeuwen vrijwel onwaarschijnlijk. De wereld zal het voorloopig moeten doen - hetzij er een werkelijke verzameling socialistische staten ontstond of niet - met een groot aantal nationale huishoudings, die, afgezien van alle 'bescherming', elk een sterk besloten eenheid zullen vormen.

* * *

Wat wij in dezen oorlog nu verder hebben kunnen waarnemen omtrent de doordringing van het nationalisme tot diep in de gele. deren der socialisten, is dus slechts een openbaring van de bewustwording bij dezen van de grondwaarheid, dat de verwezenlijking van hun droombeeld ten nauwste samenhangt met de redding van hun eigen volk uit den ondergang, waarmee deze oorlog ze ieder op hun beurt bedreigt. Wel verre van een ontrouw aan hun beginsel en aan hun levenswensch, was hier integendeel een zich vastklampen aan de eerste voorwaarde, om hun beginsel toe te passen. Wat neerplofte, was de waan der internationale broederschap, nu de bestaande machten en krachten, door het uitroepen van den oorlog, de wederzijdsche belangenstrijd der volkeren op den spits dreven. Dat tijdens dezen oorlog de socialisten tot besef kwamen van hun dubbel belang bij de eigen nationale

volksgemeenschap, was echter volkomen logisch. En evenzeer derhalve dat onder den oorlog het nationaliseeringsprinciep uitgroeide: èn als een gevoelswaarde èn als een maatschappelijke omvormingskracht.

Het omgekeerde is niet minder waarneembaar: ik bedoel, de groei van het besef, dat alle nationalisme tot eerste voorwaarde heeft een versterking der alzijdige Volkskracht, economisch, geestelijk, lichamelijk, zedelijk.

Een eerste treffend voorbeeld is de Vlaamsche Beweging; ik hoop niet, dat zelfs een objectief vaststellen van haar levensuitingen een deel mijner lezers den schrik op het lijf zal jagen! Jaren geleden had ik getracht het besef levendig te maken, dat zij nooit iets zou bereiken, indien zij zich niet allereerst omzette in een krachtige sociale werkzaamheid van volksverheffing. En nu heeft de oorlog hier bereikt, wat zoo'n enkele opwekking van een enkeling toch altijd maar sporadisch vermag: hij heeft inderdaad de Vlamingen doordrongen van de noodzakelijkheid, om zich met den grootsten ernst op die alzijdige volksverheffing te werpen. Velen zien van het aktivisme alleen den hun onaangenamen politieken kant; zij weten volstrekt niet wat er nu in Vlaanderen hard gewerkt wordt, om den geweldigen achterstand in de volkscultuur, die het volk ook economisch zoo drukt - gelijk Lodewijk de Raet vooral zoo treffelijk heeft in het licht gesteld - in te halen. Het Vlaamsch nationalisme stelt zich thans een groote taak van opvoedenden, socialen aard. Het voelt, dat de vraag van het toekomstig volksbestaan der Vlamingen niet alleen ligt in het wekken van het politieke volksbesef; in het verzekeren van een politiek zelfbeschikkingsrecht. Doch dat deze beide slechts waarde hebben, als zij dienstbaar worden gemaakt aan het stoffelijk en geestelijk welzijn van het eigen volk; waarvan zij op hun beurt de voorwaarden zijn.

Heel sterk openbaart zich datzelfde ook in Engeland. Nooit zijn daar vraagstukken van opvoeding en volksvorming, van nationale verfrissching van arbeidsmethoden, van sociale verhoudingen, zoo sterk op den voorgrond geschoven als tijdens den oorlog. Men voelt er dat men in een strijd gewikkeld is voor het toekomstig volksbestaan, die niet uit zal wezen met den vrede; dan integen-

deel eerst recht zal ontbranden, en dat van de wijze, waarop men het volk maatschappelijk en geestelijk weerbaar zal hebben gemaakt, die toekomst zal afhangen. ‘Social reconstruction’, ‘technical education’; ‘reorganisation of production’ zijn de vaste onderwerpen, waarmee men zich uit het oogpunt van Engeland's toekomst bezighoudt: het belangwekkende tijdschrift *The Organiser* is er vol van.

Het nationalisme als hoera-patriottisme heeft zeker, eilaes, nog allerminst afgedaan. Maar daarnaast is het nationalisme, dat diep doordrongen is van de beteekenis der Volkskrachtvraagstukken, op den voorgrond gedreven.

Zoo is onder en tijdens den oorlog het socialisme vernationaliseerd en het nationalisme versocialiseerd. Beide zijn naar elkander toegegroeid. En, gelijk in den aanvang gezegd, als het socialisme overwinnend uit den oorlog zou komen, zou daarmee het nationalisme zijn diepste wortels in ons aller leven hebben geschoten. Zonder ons eigen volksbestaan zouden wij maatschappelijk niet kunnen bestaan.

Zou nu, gelijk Mr. de Lange in *De Beweging* betoogt, de socialiseering *het* middel zijn, om ons aan een blijvenden Vrede te helpen?

Toen ik dat betoog las, dacht ik aan het slot van Ibsens *Steunpilaren der Maatschappij*.

De Steunpilaar is tot het inzicht gebracht, dat hij erzelf waarlijk geen is. En hij meent de waarheid ontdekt te hebben, dat de Vrouwen de steunpilaren van de maatschappij zijn. Doch dan laat Ibsen zijn schoonzuster, die den man tot zelfinkeer bracht, verklaren; ‘Dan heb je een zwakke waarheid geleerd, zwager. Vrijheid en Waarheid, *dat* zijn de Steunpilaren der Maatschappij.’

Zoo lijkt me ook de ontdekking van Mr. de Lange, dat de socialiseering de steun van den Vrede zou blijken, een zwakke en gevaarlijke waarheid.

Want die economische eenheden, die elk volk dan wezen zal, zullen tegenover elkander nog geheel anders staan dan de Naties van vóór den oorlog. Zeker zullen zij onderling goederenruil hebben te drijven. Zij zullen elkander noodig hebben. Maar hoe licht zouden zij ook in verhoudingen kunnen geraken, waarbij hun

wederzijdsche belangen tegen elkaar dreigen aan te botsen? Hebben wij in dezen oorlog niet kunnen waarnemen, hoe zelfs een politiek verbond Oostenrijk en Hongarije niet belet heeft wederkeerig tegenstrijdige belangen tegen elkander te verdedigen? Hebben Beieren en Pruisen geen moeilijkheden onderling gekend? Staan nu niet bijna alle volkeren meer tegenover elkander, dan dat zij samenwerken?

In een Europa, waarin alle staten socialistische republieken zouden zijn, zouden zeker geen groepen van kapitalisten de oorlogsstokers kunnen wezen. Maar ieder burger in elk land zou zóóveel belang hebben bij de economische gesteldheid van zijn land, dat als de openbare meening de levenskansen van het eigen volk door zoo'n andere gemeenschap bedreigd zag, de oorlogsdrift nog algemeener zou blijken dan wij dien nu hebben waargenomen.

In landen, waar de arbeiders een hoogeren levensstandaard bereikt hadden dan die van andere, hebben de eersten zich reeds herhaaldelijk verzet tegen de inkomst van kameraden uit die landen, waarvan zij de mededinging voor hun eigen levensstandaard vreesden. Van het klasse-gevoel, dat de Proletariërs aller landen vereenigen moest, was dan geen sprake meer. Heel natuurlijk op zich zelf: het hemd blijft eenmaal nader dan de rok. Doch ditzelfde gevoel van noodzakelijk zelfbehoud, dat in dezen oorlog de Engelsche arbeiders tegen de Duitsche opzet, omdat zij van hun meerdere ontwikkeling en grooter doorzettingsvermogen de wereldmededinging al te zeer begonnen te vreezen, hen bedreigend met verlies van hun eigen tamelijk rustig bestaan, zal de sociale volksgemeenschappen zeker niet minder tot onderlinge wrijving kunnen aanleiding geven. Eer meer.

Zoo zal socialiseering of nationaliseering, of hoe men het noemen wil, op zichzelf allerminst den wereldvrede helpen bevorderen. Wie zich dit diets maakt, begoochelt zich zelf en anderen. Het ontwaken zou nog bitterder zijn, dan het uiteenspatten van de internalionale banden met dezen oorlog.

De Vredesbeweging zal dus inderdaad moeten steunen op *zedelijke* overwegingen, die de economische drijfveeren ten oorlog in bedwang houden. Deze opvatting, dat oorlog een gruwelijk, zede-

lijk kwaad is, en de slechtste aller hulpmiddelen om geschillen te beslissen, zal zeker den steun behoeven van geestelijke en politieke hulpmiddelen, zooals de verbreiding van juiste inzichten omtrent de volkeren onderling, de bestrijding der ophitserijen, de organisatie van een Statenbond, de wijding van alle nationale beweging aan de versterking der eigen volkskracht, het tegengaan van de nationale zelfverheffing en eenzijdigheid, zóó dat elk volk in wat anderen doen een prikkel ter navolging, niet tot doodenden naijver zal zien. De nationaliteiten moeten zich voelen als de onderdeelen van het wijder internationale menschdom en de nieuwe, internationale beweging zal niet, als te vaak de oude, het nationalisme kunnen of mogen miskennen, doch integendeel het trachten te doen uitgroeien tot het internationalisme.

Naar beide richtingen heeft een Verbond als het A.N.V. een taak. Het 'versterken van de zedelijke, geestelijke en stoffelijke volkskracht' kan niet anders gebeuren dan langs den weg, die voor de groote massa des volks een hooger en beter levensstandaard verzekert, dan vóór den oorlog zijn deel was. Ons nationaliseeringsprogram kan niet anders dan sociaal, zoo niet socialiseerend zijn. Naast versterking der persoonlijkheid in haar zuiver Nederlandschheid, waardoor zij alleen haar 'wettig deel aan de algemeene taak' ten bate der menschheid zal kunnen volbrengen, zullen versterking van het gemeenschapsbesef en onderlinge verantwoordelijkheid tot uiting moeten gebracht worden in de maatschappelijke ordening. Tegelijkertijd zal het nationale zelfbesef en het meeleven met de stamgenooten buiten de landsgrenzen vrij moeten blijven van alle haat tegen en alle geringschatting voor andere volkeren. De afzijdigheid, die wij tijdens den oorlog gehandhaafd hebben, zullen wij te adelen hebben, door van uit ons neutrale middenpunt te trachten de volkeren weer tot elkander te brengen. Ons Nationalisme, dat sociaal moet zijn, zij tegelijk voorbereiding voor het noodzakelijk Internationalisme der toekomst.

D e n H a a g , 25 Mei 1918.

Hoe het geluk kwam
Door
Annie Leembruggen

‘Moeder’, riep het jonge meisje, ‘toe, mijn oogen doen me pijn, lees me voor’.

Het was stil in de kamer. De zon aarzelde door de tulen gordijntjes heen, streelde over het lichte behang en verdween telkens weer. De kat sliep op de werkmand boven de vele stukke kousen, die op heeling wachtten. Bij die werkmand zat de moeder, een oude zwakke vrouw, met groote brilleglazen. Ik geloof, dat haar oogen moeite hadden met het zwarte verstelwerk, en dat telkens weer haar handen ongeloovig streken over de gave oppervlakte van een kous, die heel was.

Toen haar kind haar riep keek ze op. Een pijnlijke trek in het zachte gezicht om het ongeduldige en harde, dat ze in de jonge stem hoorde.

‘Ik heb geen tijd kind’. Het klonk weinig beslist en bijna als een verwijt. ‘Ik heb geen tijd kind, kom me liever helpen’.

Het jonge meisje kwam niet. De handen om de knieën saam gevouwen, keek ze naar buiten, naar het stille zandweggetje voor het huis, naar de twee kleine huisjes schuin tegenover, naar de grijs-blauwe lucht, die regen beloofde en zonneschijn gaf.

Een domme vlieg sloeg smakkend tegen 't raam, de kat keek even op en begroef dan zijn kop weer diep in zijn dik harig lichaam. Het was op eens zóó stil, alsof er iets angstigs gebeuren moest. En plotseling op hetzelfde oogenblik keken de twee vrouwen elkaar hel vragend in de oogen. - Toen sprong de kat

ván de mand naar 't raam en at de vlieg op. En de middag wandelde eindeloos voort en kon den wachtenden avond maar zoo langzaam bereiken.

Toen het later werd, klopte een jongetje aan de deur. Hij was onbekend in het dorp. Teer was zijn gestalte, zoodat men meende door hem heen te kunnen zien. Hij liep recht naar de kast en haalde een glas van de bovenste plank. Hij kon nauwelijks zoo hoog reiken en zijn gespannen beentjes trilden van de moeite. Met het glas liep hij naar de jonge vrouw, die bleek achter in haar stoel zat en hem met veelziende oogen aldoor bekeek.

Want angstig duidelijk herinnerde ze zich nu het gezicht van hem, die haar eens had liefgehad en die ze weg had gestuurd om zijn hard recht karakter, zijn zekere weten en zijn onbuigzamen wil. Hij had haar stil en treurig verlaten. En in zijn gezicht had even diezelfde smeekende uitdrukking gelegen, die ze nu zag bij het kleine jongetje, dat zonder woorden om water vroeg.

Ze vulde het glas en moest daarvoor opstaan, zoodat de vele plooien van haar wijde rok zich uitstrekten en kraakten.

Haar moeder keek op. ‘Wat wil je met dit glas,’ vroeg ze. ‘Je gaat straks de tafel dekken voor het eten, kun je niet zoo lang wachten met drinken?’

‘Het is niet voor mij,’ zei het meisje en ze was verwonderd over de vreemde klank in haar stem, ‘maar voor het kleine jongetje, dat daarnet zoo zachtjes binnen kwam.’

Met groote verbazing keek de moeder haar aan en toen de heele kamer door, waar ze niets vreemds in zag....‘Een jongetje? waar?’

‘Moeder ben je blind, hier staat hij.’

‘Kind, ik weet niet wat je hebt, waarom wil je met je moeder spotten?’

‘Moeder, kijk dan, hij drinkt.’

In de oogen van de oude vrouw was angst. ‘Het is wel warm geweest vandaag, je wordt toch niet ziek? Het glas is vochtig, ik zag je zelf daarnet drinken, en nu heb je 't op de tafel gezet.’

Het jonge meisje was bleek. Ze keek naar het jongetje, dat met zijn vaag lichaampje naast haar stond. Ze keek naar hem,

totdat hij heel doorzichtig werd en langzaam verdween. Ze hield zich aan de tafel vast, ging met onzekere schreden naar haar stoel, waarin ze stil bleef zitten, het gezicht wit vermoeid, minuten en minuten lang.

De klok sloeg. Het was een mooie oude klok, met een diepe langzame stem, die zacht langs de meubels der kamer heenschoof, alles stil-latend en onbewogen, een stem zoo gewend in lange, vele jaren, dat hij niet meer gehoord werd, en slechts onderbewust herinnerde aan werk, dat begonnen moest worden, aan eten, aan slapen gaan.

Wat er vandaag toch wezen zou?

De schouders van 't meisje trilden in plotselingen schrik, haar lippen fluisterden in angst, ‘de klok is zoo bang, ik hoor haar klagen’. Ze dacht weer aan het jongetje. Een heete lucht lag in de kamer. Ze stond op en schoof het raam open. De witte gordijntjes flapten heen en weer, een plotselinge windvlaag joeg zand en vroeg gevallen blaadjes tot achter in het vertrek.

Door het open raam klom een jongen naar binnen. Hij had schotsche kousen aan, die zijn knieën niet bedekten. Hij was lang en slank en in zijn stil gezicht lag een uitdrukking, half kinderlijk, half manlijk reeds, die zijn oogen tot raadsels maakte.

De moeder ging de keuken in. Haar sloffende stappen weerklonken in de gang. En dan nog kon men haar stillekens hooren bij den aardappelpot op den haard naast de raampjes, die, scheef en verzakt, honderden vliegen aan zich hadden kleven.

Het meisje stond aan het raam, vlak bij den jongen. Hoewel ze zelf heel jong leek, was er iets moederlijks in haar gezichtje, toen ze zich omkeerde en met aarzelend bewegen trachtte te tasten naar dezen nieuwen gezel. Ze zag hoe hij haar hand in de zijne drukte, voelde een onbekende beving. Toen ze weer ging zitten, zette ook hij zich neer op het wrakke fijne stoeltje tegenover haar. En het stoeltje kraakte niet eens. Hij begon te spreken. Zijn woorden waren nauwelijks te onderscheiden van het tikken van de klok - hij sprak éven regelmatig door. En ook *zijn* stem scheen gewend hier, schoof langs de meubelen heen en liet alles stil en onbewogen. Alleen luider dan anders klopte mee het hart van het meisje. Ze wist zekerder dan al wat haar had geleerd

de oude meester in de donkere school van jaren geleden, dat deze groote jongen de zelfde was, als daar straks het kind, dat om water vroeg. Maar zekerder nog, duizend keer zekerder wist ze dat dit de man was, die ze had laten gaan, ver weg van zich, dat het *hij* was, die ze weg had gestuurd in een van haar boos kinderlijke luimen, en om wie ze tevergeefs had gehuild sommige nachten, als haar moeder weggereisd was naar een oude tante, en niemand haar kon hooren.

Het was al wonderlijk in haar, want de woorden van den jongen kon ze niet verstaan. Het was alsof hij in een vreemde taal sprak, eigenlijk nog meer, alsof hij op een vreemde wijze zong. Het was zoo mooi en zoo fijn. Het meisje zag zijn oogen alleen, maar het was alsof ze keek in een diepe tuin, vol licht en bloemen en een bosch cr achter. De begeleiding van zijn stem vormde heel de muziek van vogels in de takken, van wind die door de blaren streek en van orgeltonen in een verre kerk. Ze zag op de paden jonge menschen loopen. Heel jong waren ze, zóó pas volwassen, dat kinderlijke kreten en gebaren hen steeds weer ontsnapten. Ze liepen heel langzaam, in groepjes van twee, een jongen telkens met een meisje samen. Ze zag de helle liefde in hun blikken, een warmte en diepte in hun stemmen, die de zonnige lucht in den lichten tuin, de donkere verte in liet diepe bosch nog overtroffen.

Het achterste paar was het duidelijkst te zien: een groote jongen met schotsche kousen, met langzaam, stil bewegen - om hem heen trilde de lucht van innigheid - een meisje naast hem, haar haren weerkaatsend 't zonnegoud, jong en krachtig. Maar in haar schokte alles van wild verzet. Een oogenblik nog liepen ze samen Toen was het uit, de jongen ging heen, toog het pad in naar het koele bosch in den achtergrond en iets smeekends lag in zijn oogen, zooals bij dat jongetje, dat om water vroeg. Het meisje bleef achter.

Toen zonk de tuin weg, verdween in 't licht van de blauwe oogen van de jonge man, verdween zoo stil en zoo natuurlijk als hij verschenen was.

Toen de aarden klank van borden door de gang naar binnen kwam, was de jongen weer weg.

Het meisje was opgestaan, had een gebloemd kleed uit de lade gehaald en dekte de tafel er mee. Behalve de diep roze kleur in de wangen en het snelle op en neer gaan van haar borst, was niets bijzonders aan haar te zien. Aan tafel hoorde ze het praten harer moeder, als het tikken der klok, als het prettig begeleiden harer eigen gedachten, maar zelden lette ze op of wist wat er om haar heen gebeurde. In haar blik lag iets wazigs en ver wegs. Ze leefde nauwelijks in haar eigen lichaam meer. In haar trilde de herinnering hoog op. Het eene beeld na het andere trok langzaam voorbij. Ze waren licht en blijde. De zon scheen bijna gestadig. Een enkele keer maar was 't een regendag. De druppels tikten tegen de ramen, maar de open haard maakte alles weer goed. De moeder was jonger toen, veel jonger. Ze lachte en was vroolijk. De werkmand bleef ook wel eens stil op zijn plaatsje. En door het huis liep veel een jonge man - helder zijn stem, helder zijn lach. De zomer is vol helle vreugde, de winter is een stille kamer. Op de tafel staat een lamp. Het licht is alleen in een kleine kring. Er word gewerkt of gelezen, en weinig gepraat met elkaar, maar ieder voelt het bijzijn van den ander als een groote zachte zegening. Ook waren er lange voorjaarswandelingen, waar iedere vroege bloem een juichkreet was, iedere vuile jongen van de straat een lief klein vriendje, en iedere boom een kerk, die tot in den hemel kwam.

Het waren zoo mooie herinneringen, zoo diep en rijk. Het meisje wist zelf niet, dat ze de voorraadsschuur waren, waarvan ze leefde, dien langen tijd daarna, waarin weinig anders geschiedde dan het voorbijgaan der uren op zich zelve en zonder inhoud. Eerst waren het kleinigheden, die de stemming bedierven, toen meer en meer en eindelijk het van elkander gaan. Daarna waren de klok en de kat en de stilgeworden moeder, de slaperige makkers van haar dag. De dagen werden maand en jaar en de jaren werden twee en drie en ook nog meer.

De avond was eindelijk gekomen. De donkerte kwam voorzichtig in de kamer, schrikte nog even van het witte tafelkleed, maar zette zich ook daar eindelijk neer. De moeder ging naar bed, keek rond met zorgelijke oogen. Elke avond opnieuw meende ze iets vergeten te hebben of iets te missen, wat ze vroeger had

gehad. Ze aarzelde weer en kuste haar dochter goedennacht, en vroeg haar niet te laat slapen te gaan.

Het meisje sloeg een doek om en ging naar buiten. Er waren veel sterren. de maan scheen rond en helder en kleine heidebloempjes ritselden onder haar voeten. Ze liep lang door zonder te denken, genoot in stilte van de frissche koelte, van de eenzaamheid en de groote vrede, duidelijker nog door kleine nachtgeluidjes, die soms zich lieten hooren. Ze ging zitten op een hooger plekje, waar je ver in het land kon zien en ver in den hemel, die donker en vol raadsels was en eindeloos diep.

Ze zat daar lang, tot het geheel duister was geworden en weer wat lichter en ze droomde een lange, lange droom. Het was een van die droomen, die zelden komen in een menschenleven, die nooit vergeten kunnen worden, droomen die doen twijfelen aan de werkelijkheid.

Ze stond in een ruime kamer. Het was winter, want het vuur brandde hoog in den haard. Natte kleeren, die droogen wilden, stuurden witte dampwolkjes naar boven.

Ze ging zitten in een stoel, een klein gemakkelijk schommelstoeltje. Zacht was het om aan te voelen, vroolijk wipte je er omhoog en omlaag. Ze greep de leuninkjes en liet de kamer deinen en had er zeker al vroeger gezeten, want haar vingers vermeden instinctmatig een plek, waar een spijker zijn bruin verroest puntje toonde. Een klein speelsch hondje sleepte achter in 't vertrek met een poppenjurk en een natte penseel, die een spoor van groene druppels achter liet. Het hondje heette ‘Blaf’. Ze wist, dat hij zoo heette en ze riep hem, en hij sprong met een koddig onhandige beweging op haar schoot, keek haar met zijn dazige oogjes aan en likte haar zachtjes de handen. Het hondje kende haar en zij kende hem, want ze streek hem over den rug en over 't harde kleine staartje, zoodat hij trilde van plezier. De kleeren bij den haard waren door 't vuur rossig getint. Het broekje, dat tusschen twee meisjesjurken hing, had een vuurrood duivelsch kleurtje gekregen. Verder op waren zakdoeken met bonte randen, zooals je ze kreeg op de groote markt, één maal in 't jaar.

Het meisje voelde alles vreemd, maar toch zoo overoud bekend. Ze wist de weg in dit lieve huis, kende de kuurtjes van het wilde hondje, kende de kleeren bij het vuur, en stelde zich voor hoe de kinderen waren, die nu in bed rustig sliepen. Ze hadden namen die als wijsjes klonken, zachte wangen, en oogen vol blijdschap en overmoed.

Haar man moest straks komen, want de tijd van werken was gedaan. Ze warmde zijn pantoffels en staarde voor zich uit in wonder zoete rust. Haar gezicht leek op een heilige maagd uit een oude kerk. In volle bescheidenheid dacht ze, hoe lieflijk ze wezen moest om aan te zien, en een verlangen groeide, dat haar man gauw komen zou....Daar hoorde ze zijn gewone tikken aan de ruiten als een blijde voorbereiding en even later het opengaan van de deur. De winterlucht was in zijn kleeren, toen hij hartelijk naast haar zat, en zijn koude handen trachtte te warmen tegen haar wangen en in de zachte plooien van haar kleed. Hij was breed en groot, maar toch zoo zeer de jongen nog, waarmee ze wandelde met haar moedertje samen, als de winter net weg ging en het voorjaar kwam. Ze liet hem stil begaan en dacht aan oude tijden. Vaag scheen ook droefenis er door heen, maar ze kon zich niet bezinnen, wat het was geweest.

Ze begonnnen te praten, hoe het gegaan was vandaag, wat de kinderen hadden gespeeld. Het meisje hoorde zich vertellen van haar jongen, die mocht rijden op het paard van den groentekar, en van den boer die hem vastgehouden had met groote handen, zoodat hij niet kon vallen. En van haar dochtertjes die het poppengoed gewasschen hadden, tot alles nat in de kamer was, en van haar gang naar moeders kerkhof, waar diep roode rozen in den zomer hadden gebloeid.

Het was warm in de kamer. Moe van tevredenheid schommelde ze in haar eigen stoeltje. Toen stond ze op en ging naar de kinderen in het kamertje er naast.

Op witte kussens was soepel haar, drie ronde gezichtjes, met wangen rood van slaap, en zachte even geopende mondjes. In verrukking boog ze zich voorover. En het geluk joeg door haar heen in razende vaart, stuwde haar weg van de kinderbedjes.

Het was op de hei en het was weer licht. De zon kwam op, lachte tegen een koekoek, die in de verte riep. Op den weg naar het dorp liep een jong meisje. Recht liep ze. Haar gouden haren dansten om haar hoofd. Haar oogen staarden in ongekende verten en geluk lag om haar wezen.

Niemand heeft ooit geweten, hoe het gekomen is, dat na dien eenen nacht het hart van 't jonge meisje gebaad scheen in lichten schijn, die droefenis verjoeg en innigheid gaf.

Maar dat hindert niet.

Het hindert ook niet, dat ik niet verder vertel. Waarom zoudt ge willen weten of het meisje ooit beleefde, wat ze droomend heeft gezien.

Ik weet het immers evenmin als gij.

Volk of menschheid?
Door
Albert Verwey

Van de hand van twee hoogleeraren, H. Lichtenberger, professor aan de Sorbonne en Paul Petit, professor aan de Universiteit van Nancy, verscheen dezer dagen bij Flammarion te Parijs een boek dat tot titel heeft: *L'Impérialisme économique Allemand*.

Glashelder en van vlekkelooze onpartijdigheid is dit werk, waarin ten eerste de denkbeelden die in Duitschland om de voorrang strijden worden uiteengezet, en ten tweede de verhoudingen besproken, waarin dit land, sterk door zijn bevolking en zijn hulpbronnen, zich tegenover de andere landen bevindt. Zóó onbevangen worden de duitsche beschouwingen er voorgedragen, dat ze een overtuigende werking uitoefenen, die de schrijvers hun gunnen, ook als ze haar niet wenschen. Het streven naar een Middel-Europa dat zich tegen het Britsche Rijk zal kunnen handhaven - want dit is de drang die alle andere bedoelingen in Duitschland blijkt te overheerschen - wordt ons, in de voorstelling van de fransche geleerden, niet alleen begrijpelijk, maar gerechtvaardigd.

Aan het einde van hun geschrift stellen ze de vraag: Wat zal, na de strijd om de voorrang, de oplossing zijn waarmee beide oorlogvoerende partijen zich kunnen vereenigen?

Hun antwoord is: Twee, geheel van elkaar verschillende, oplossingen doen zich op 't oogenblik als mogelijk voor.

‘De eene, meer rekening houdend met de naastbijliggende werkelijkheid, en met de bestaande belangenstrijd, plaatst het zwaartepunt in de *volk*-gedachte. De andere, op de verwerkelijking

van een idee ziende, en met een duurzame vrede als einddoel, grondt zich op het begrip *menschheid*.

De eerste streeft, in het staatkundige, naar de onafhankelijkheid en de eensgezinde, of zelfs innerlijk verdeelde, ontwikkeling van volken of volkerengroepen; als uitkomst van de oorlog ziet zij eenerzijds een Middel-Europa, anderzijds een Bond van Geallieerden. In het staathuishoudkundige bedoelt zij gesloten staten, die zooveel mogelijk zichzelf genoeg zijn en vreemde invloeden weren.

Het doel van hen die deze oplossing voorstaan is het *Imperium*. Terwille daarvan zou het prikkeldraadstelsel van de oorlog regel worden ook in vredes-tijd. Binnen de omheining zouden allen zich vrij bewegen of door voorkeurrechten verbonden zijn. Maar van groep tot groep zou het verkeer, zoo niet ondoenlijk, toch zoo bezwaarlijk mogelijk zijn gemaakt.

De tweede oplossing veronderstelt, in het staatkundige, de schepping van een volken-bond, waarborg van een wereldrecht. In het staathuishoudkundige verwacht zij afschaffing van tolgrenzen, algemeene handelsvrijheid, nijverheidsontginning van de heele aarde, naar een omschreven plan, door de vereenigde menschheid.

Welke van deze twee opvattingen zal zegevieren: de imperialistische of de humanitaire?'

Dit is, saamgevat en verkort, hun antwoord. Zooals men ziet, is het er geen. Het is niets dan een herhaling van de vraag, op zulk een wijze dat zij een inhoud krijgt, begrensd en bespreekbaar wordt. Een antwoord verklaren zij niet te kunnen geven. Ieder, meenen zij, zal antwoorden naar zijn aanleg, naar zijn belangen, naar zijn inzicht. Eigenlijk geven zij te verstaan dat de tweede opvatting hun voorkeur heeft, maar laten er dan onmiddelijk op volgen, dat zij niet de gemakkelijkste is, veeleer het tegendeel.

'Het tot stand brengen van omvangrijke geheelen hoort tot de moeilijkst denkbare opgaven en de moeilijkheid wordt grooter naarmate het geheel omvangrijker wordt. Een eenvoudige overeenkomst betreffende arbeid, nijverheid of handel is al niet gemakkelijk. We zagen welke moeilijkheden, bijvoorbeeld, voor Middel-Europa het afsluiten van een oostenrijksch-hongaarsche of een duitsch-oostenrijksche overeenstemming oplevert. Wees zeker dat de grondwet van het Britsche Rijk niet lichter zal zijn

op te stellen, dat de bond van angel-saksische volken niet vanzelf zal gesticht worden, dat een federatie van geallieerden nog bezwaarlijker en een wereld-verbond aller-bezwaarlijkst zal kunnen worden verwezenlijkt. Is de menschheid rijp genoeg om met eenige kans op welslagen de laatste taak te aanvaarden?'

Opnieuw een vraag, en alweer eene die door de schrijvers niet beantwoord wordt. Klinkt er in deze aarzeling niet een zekere moedeloosheid door?

Wanneer wij bedenken hoelang de oorlog nu reeds duurt, hoe hij alle volkskrachten in het geweer geroepen, en telkens meer de voor de hand liggende werkelijkheid het zwaarst heeft laten wegen, dan is het toch waarlijk geen wonder als staatslieden en staathuishoudkundigen in hun overwegingen van volkskracht en belangenstrijd blijken uit te gaan, en niet van menschelijke samenwerking en wereld-vrede. Zonder twijfel is het vestigen van een nieuwe wereld op de grondslag van vrede en menschheid op dit oogenblik moeilijker dan het vaststellen van grenslijnen waarbinnen de strijd van volk tegen volk of groep tegen groep in andere vormen kan worden voortgezet. Maar mag dat een reden zijn om een ideaal, waarvan men de vervulling meer dan ooit gewenscht, en zelfs dichter dan ooit nabij gezien heeft, voetstoots op te geven? Ik geloof het tegendeel.

Wanneer men werkelijk gelooft, dat een wereld-bond wenschelijk is, meer wenschelijk dan een wedijver van staten-groepen - en ik geloof dat velen dit gelooven -, dan gaat het niet aan te zeggen: het bereiken is nu zoo moeielijk; of: wij zullen ons streven verleggen naar de sfeer van de zedelijke bedoelingen; tenzij men alle middelen tot het vestigen van een wereldbond ziet uitgeput.

Licht mogelijk dat hij niet het werk zal zijn van staatkundigen en ekonomen. Licht mogelijk zelfs dat hij niet in de eerste plaats door verstandige maatregelen zal gebouwd worden. Laat de moeielijkheid om hem door zulke maatregelen te bouwen onoverkomelijk zijn: is het dan zoo zeker dat de wereld enkel vernieuwd kan worden door het overleg van de verstandigen?

Hoe, bijvoorbeeld, als ook *het doorbreken van een groote geestdrift* wel eens tot zulk een vernieuwing heeft meegewerkt? Of is dat nooit het geval geweest? Is het niet veeleer zeker dat soms, als

alle verstand ophield, de plotselinge uitbarsting van het opgekropt gemoed de fundamenten van het verkeerde in stukken sloeg, en ruimte maakte voor nieuwe aandriften?

Waarop rust eigenlijk die geweldige bovenbouw van staten en rijken? Op menschen immers, die vast als rotsen zijn zoolang de uiterlijke voeging met hun innerlijke overeenstemt, maar die ook als drijfzand kunnen worden zoodra hun ziel niet langer dragen wil, en tot vulkanen als er in hen een gloed is die geen uitweg vindt.

Als de menschheid werkelijk menschheid zijn wil, *ondanks dat ze in volk-schakeeringen verscheiden blijft*, dan zal ze vulkaan worden. De mensch in ons heeft het recht op omwenteling juist zoo goed als de staten het recht hebben op oorlog.

Mij dunkt dat wanneer de menschheid - die nu niet langer die van één land is, of zelfs van éen werelddeel, want het is er eene die verspreid leeft over de heele aarde - wanneer deze menschheid nù het recht opgeeft vrij te ademen, en zichzelf te wezen voordat ze zich door de staten laat overheerschen, ze haar kostbaarste veerkracht kwijt zal zijn. Het verloren oogenblik zal niet kunnen worden ingehaald. De staten zelf zullen de innerlijke verslapping, die altijd het gevolg is van een gebrek aan vrijheidsgeest, op den duur gewaar worden.

Is dit zoo, is het aanvaarden van een toestand waarin de strijd, nu van Imperium tegenover Imperium, voor onafzienbare tijden bevestigd wordt, zulk een opgeven van het ideaal van Vrede en Menschheid - en ieder erkent dat het dat is - dan moet van het stichten van een wereldbond niet op grond van moeielijkheid, of om welke andere reden ook, worden afgezien; dan is het in het belang van de menschheid dat dit ideaal verwerkelijkt wordt. Geestdrift heeft dan dikwijls tot stand gebracht wat voor het overleg onmogelijk bleek.

De twee fransche schrijvers gaan voort met te zeggen dat één ding zeker is. ‘De tijd is voorbij dat de europeesche “kleinstaat” houdbaar was. Minder dan ooit zal een volk zich in zichzelf kunnen terugtrekken. Meer dan we gewend waren zullen we over de vaderlandsche grenzen moeten heenzien; overeenkomsten aangaan, engere en verwondener dan te voren, met onze bondgenooten; meer dan vroeger ons mengen in de stroomingen van

het wereldverkeer. Tot die nieuwe taak geschikt te worden eischt een ongewone inspanning. Hopen we dat geen mannen ons ontbreken zullen, in staat om onze volkshuishouding in die van de wereld intevlechten.'

Hoe veel te meer mogen *wij* dit wenschen die, zonder bondgenooten, voor dezelfde taak staan. Juist dat 'zonder bondgenooten', de overweging dat wij noch in het eene noch in het andere kamp thuis hooren, maar bij de vorming van elkaar bestrijdende volkeren-groepen leven als tusschen hamer en aanbeeld, maakt het voor ons noodzakelijk vooraf reeds te verklaren dat wij dáárvoor niet gemaakt zijn; dat er, wat ons aangaat, geen andere bevredigende oplossing mogelijk is dan die van de volkeren-bond: de wettelijk geregelde invoeging van *alle* volken in het geheel van de wereld.

Aan: Izak Vr....[1)]
Door
Jacob Israël de Haan.

Mijn vrome Vriend: onder uw feestgeschenken,
Veracht de gave van den Dichter niet,
Waarmee zal ik uw Dag beter gedenken
Dan met de innigheid van mijn hartelied?

En met mijn Lied zend ik u dezen Beker,
Van zuiver zilver voor gewijden wijn,
Mijn bede? ‘In uw dagen wone weer zeker
Israël en moog' Juda veilig zijn.’

Veilig van 't zwerven: wat volken beleven
Beleeft zich sterkst in hunner Dichters harten,
Hoe gul heb ik vreemden volken gegeven
Ver van mijn Volk, al mijn vreugd en al smarten.

Hoe zalig viel mij 't ongebonden dwalen.
Wat was mijn doel? Niet anders dan de Vreugd.
En in de tederheid van zooveel talen
Genoot ik de liefde van menig Jeugd.

1) Op den Dag van zijne Joodsche Meerderjarigheid, met een zilveren wijnbeker.

Totdat ik keerde, op mijn droef lot bezonnen
En weet, dat ik u nooit verlaten zal,
O, Volk der volken, bedreigd overal,
Met breuk en brand en toch nooit overwonnen.

Bedreigd door geweld: bedreigt ons niet meerder
Los van ons eigen Land een sluw verval?
Geweld versterkt, maar vriendschap lokt ons teerder
Waar wij wonen tusschen der volken tal.

Mijn Vriend: als geen ken ik het zalig dwalen,
Maar ook: als geen ken ik de stugge keer,
Ik weet de weelde van zoovele talen,
Maar in geen taal vond ik de weelde weer,

Van wat mijn Moeder, op mijn hoofd heur handen,
Mijn vrome jeugd zegenend heeft gezegd.
Meet de macht van ons Volk niet aan zijn landen,
Maar aan de kracht van zijn wet en zijn recht.

Uw Vader heeft last van uw lot gedragen
Tot heden, maar een Joodsche Man draagt gij
Thans zelf den last van uw nachten en dagen:
Houd dan uw Lot van mijn verlangens vrij.

Ik weet zoo goed, wat mij lokkend verleidde,
Menig Jeugd gaf mij wat mijne jeugd vroeg.
En thans? Wanneer ik nacht en dagen schreide
Had mijn wroeging nog geen tranen genoeg.

Moge God uw wegen beter bewaren
Dat nooit uw hart smartlijk zijn lot beklaagt,
Dat gij niet op uw tochten door de jaren
Den hartlast van een wreede wroeging draagt.

Ik weet: ik dwaalde langs zingende wegen.
Met velen heb ik mijn loos lot gedeeld.
Ver van Moeders huis, ver van Moeders zegen
Heb ik in wilden moed Gods gift verspeeld.

Naar zooveel bekers hief ik luid mijn beker,
Ik ken het zoete en droeve van den wijn,
En thans: elke dag is de zeere wreker
Van elken dag met telkens nieuwe pijn.

Ik dwaalde als geen: God late u nimmer dwalen
De schoone wegen, die ik ben gegaan,
Een Knaap, een Man: uit alle vreemde talen
Heb ik nooit meer Moeders zegen verstaan.

En toen ik keerde was het niet gebroken
Onder de lasten van een hijgend leed.
Mijn lied belijdt: ‘Het is aan mij gewroken,
Maar nooit genoeg, wat ik drijvend misdeed.’

En 't hart gedenkt: toen ik gebroken keerde
Was uw Vader de trooster van mijn Lot,
Die mij bezinning en berusting leerde
In de donkere beschikking van God.

O, Knaap: wees als uw Vader mild en machtig,
Grootmoedig zóó bij kans en tegenkeer,
Houd uw Jeugd en uw volle Manschap krachtig,
Uw hart open voor ons Volk en zijn Leer.

Wat dagen drijven en wat nachten droomen,
Het loon van de Leer is uw duurste loon,
Het wordt uw hart door geen geweld ontnomen,
De Leer houdt dagen klaar en nachten schoon.

Wees haar dienaar, gelijk uw vrome Vader
En heersch, daar gij, haar wetten wetend, dient.
Haar wegen voeren u den Vrede nader,
Zij steunt de wankelen, maakt blinden ziend.

En zend ik u mijn Lied en mijnen Beker
En mijn Bede (mijn Lied siddert van pijn),
'Moog' uw Lot meer dan mijn Lot mild en zeker,
Uw Manschap meer dan mijn gezegend zijn.'

Liedren tot den verren krijger
Door
Käthe Tolman - Mussche

I

Gij zijt gegaan toen 't feestlijk zomerleven bloeide
En 't heipad zilvrig tusschen jonge struiken lag;
Een dartle wind bracht ruischen in den wijden dag,
Die tot de verre kimmen bronzen brandde en gloeide.

Maar schoon kindblij de bries met bolle blaren stoeide
En rijk verklaard mijn oog de ruime wereld zag,
Wijl vol van teedre glans de groote hemel vloeide,
Ten doode deerde 't wakkre leed èn lied èn lach.

Wel zwirrelt rank de zwaluw rond mijn stille woning,
Maar leus en valsche waan dreef u ten wreeden krijg;
Wel fluit de merel puur bij tak en broze twijg
En draagt de bij van bloem tot bloem den geurgen honing,
Maar wilde waapnen zie ik schennensgraag geheven,
Ach, brekend - bêe en vraag ten spijt - uw lieve leven.

II

De teedre bries ruischt door de recht gerezen dennen,
Het groenend loover van de ranke berken blinkt:
Maar, ach, mijn immer hunkrend hart kan moeilijk wennen
Aan leeds regeer, nu d' aard misschien uw leven drinkt.

De lucht is blauw, de kinderrappe wolken rennen,
Wijl noodend 't roepen van den luiden koekoek klinkt;
Maar zal ik geenen keer uw sterke stem herkennen,
Omdat ge allicht als wankle boom ten bodem zinkt?

De zomer lokt gelijk een vleielijke fluit,
Die nijver pijpt bij blijde boomen en struweelen;
De dag is vol van schaatrend lied en orglend kweelen,
Wijl 't zoele licht de goúden vreugd bemint van fruit;
Doch gij zijt ver gelijk een stil beweende doode,
Maar 'k wacht u en bevecht de bent van duistre nooden.

III

Straks zal de herfst zijn heir van winden zenden,
Die roerig stormen over 't heideland
En leeg zal al 't geluchte zijn van brand
En spel der stralen die ten zomer renden

Als stoeiziek tal van kindren, schoon in 't wenden
En keeren, dansend luchtig hand aan hand;
Maar fel gevangen in der nooden band,
Zijt g' één van poovre en veege krijgersbenden.

Voor laf begeeren offert gij uw bloed,
Een lieve leus leidt u tot norschen dood;
En machteloos stapt ge in den stommen stoet
Als een, wien hoop geen kleine blijheid bood;
Straks zult gij vallen, vragend aan genoot
Mij, och, te schrijven uwen laatsten groet.

IV De eenzame tot den verren vriend

Zingt de wakk're vogel merel
Door den ochtend goud geluid,
Blinkt de blanke en broze perel

Van den dauw ten nieuwen dage,
Ach, de zoele zonnevlagen
Slaan mij niet tot blijde bruid.

Want uw vlugge voeten trokken
Dolend door den grooten tijd:
Enkel bleef verzellen 't drokke
Wenschen mijne eenzaamheid.

Hingen waaiend vele vanen
Van een gulden glans ter lucht,
Troostloos troostten mij de wanen,
Dat verheugend gij zult keeren,
Als in 't voorjaar wieglend-teere
Bloem, verkondend komst van vrucht...

Wakend, wachtend wijl de vuren
Vlammend winnen 't hopend land,
Schragen mij geen stralend' uren,
Wijl gij zwerft aan 't vreemde strand.

Zingen wakk're vogelkelen
Door den ochtend goud geluid,
'k Voel m' als zangster zonder vêelen,
Zonder lach en lied en luit.

Zwerver, gij, in verten ver en
Vaag, dien 't driftig leven jaagt,
Weet, dat 't hart al kranker klaagt:
‘Nachttijd derft de trouwe sterren...’

Socialistisch-nationalisme
Door
Is. P. De Vooys

De menschheid heeft in de eeuw tusschen de Napoleontische oorlogen en de wereldkrijg van thans geleefd in de verwachting van een vrijheid, die niet alleen politiek maar ook sociaal zou zijn. Van de drie leden der revolutie-leuze moesten naast vrijheid de gelijkheid en broederschap zoover doorgevoerd worden, dat ook de banden van de armoede en de loonslavernij zouden breken.

De vormen waarin dat verwezenlijkt kon worden waren vaag. Een socialistische maatschappij was wel in min of meer gedetailleerde trekken uit te denken, maar twee dingen bleven ontbreken. Allereerst teekende zich in de stroom der waarneembare maatschappelijke vervormingen geen afschijn der zoo diep gevoelde gemeenschapsverwachting. Integendeel zag ieder het kapitalisme uitgroeien over het terrein der oude wereld en voortwoekeren naar koloniale landen, tot een stelsel ontstond, dat de naam imperialisme verwierf, en den gruwelijksten van alle oorlogen ontketende.

Daarnaast mislukte elke poging om aan te geven door welke middelen en langs welke wegen de tegenwoordige maatschappij in de socialistische zou kunnen overgaan.

Eenerzijds was men tevreden met de stelling dat na een sociale revolutie die de maatschappelijke orde vernietigt, van zelf de socialistische orde zal ontstaan; eene stelling die onhoudbaar is omdat aldus wel een ekonomische achteruitgang te bereiken is, nooit een voor 't onderhoud en de verhoogde welvaart der toenemende menigten noodzakelijke vermeerdering der voortbrenging.

Anderzijds beperkte zich eene poging tot het trekken der hoofdlijnen voor een principieele maar practische socialistische politiek tot het opstellen van zoodanige eng-omgrensde sociale hervormingen, dat deze zich aan de bestaande maatschappelijke orde laten aanpassen.

Het negentiende eeuwsche socialisme heeft de diepere beteekenis hiervan, dat is van 't ontbreken der sociale gemeenschapsvormen èn in den groei der ekonomische verschijnselen èn in de dagpractijk der politiek wel ondervonden, maar kon er zich toch overheen zetten. Ondervonden, omdat het onbeperkte vertrouwen in de gevolgen eener revolutie, gesterkt door de afkeer van kleine maatregelen, een linksche vleugel; en daarentegen de practische zin, die zich tegen revolutionnair gebazel en opruien verzette, en die in maatschappelijk werk en in maatschappelijke erkenning bevrediging vond, een rechtsche vleugel schiep. Die twee vleugels van één leger waren maar al te dikwijls geneigd zich van elkaar af te scheiden en deden onderling sterk afwijkende gevoelens ontstaan.

Het socialisme zette zich daar overheen doordat het is opgegaan in de machtsvorming. Proletariërs, vereenigt u! Dat was niet alleen middel, het was doel geworden. Den revolutionairen was het naar den zin omdat vanzelfsprekend een omwenteling zonder macht ondenkbaar is; de reformisten ondervonden dag aan dag het groote nut van een dergelijke machtsvorming in de demokratische staten.

Marx' leuze, die het socialisme volledig zou gaan beheerschen, bevatte echter nog iets meer. De oproep ging namelijk tot de proletariërs *van alle landen*.

Een internationale, een wereldmacht moest gevormd worden. Achter deze bedoeling stond het inzicht dat de gewenschte socialistische maatschappij niet te verwezenlijken is dan internationaal, dat is over de geheele wereld. Plaatselijke, nationale socialistische staten lagen buiten de gedachtensfeer. Wanneer al aangenomen werd, dat toch ergens de socialistische maatschappij het eerst moest ontstaan, sprak het van zelf dat deze zich onmiddellijk over alle andere landen zou uitbreiden. Of, zoo dit mislukte, ook weer moest worden opgegeven.

De linksche, revolutionaire, vleugel der socialisten kon *dit soort*.

internationalisme zuiver bewaren. Het beteekende slechts de solidariteit der socialistisch revolutionairen over de geheele wereld. Het had niets te maken met het algemeen-menschelijke internationalisme, dat berust op de volledige gemeenschap van de geestelijke wereldwaarden, nòch ook met het juridisch-politieke internatiolisme dat naar de omschrijving en naar de erkenning van een wereld-recht streeft, nòch eindelijk met het commercieele internationalisme dat aan den wereldhandel de grootst mogelijke vrijheid wil verschaffen.

De rechtsche, reformistische, socialisten hebben de gevormde proletariërs-macht allereerst nationaal moeten toepassen. Algemeener gezegd: binnen de grenzen van den staat, en zelfs binnen de grenzen van gewest of gemeente. Dat vereischte eene aanpassing aan nationale verhoudingen, gewoonten en gevoelens. Het naar buiten treden van de gevolgen dezer aanpassing kon wel onderdrukt worden, maar het nationalisme moest onvermijdelijk voor het socialisme worden tot dat, wat het in zijn wezen is: *de typische, de werkelijk levende vorm van een ongedwongen groeiende gemeenschap*. Ten eenen of ten anderen tijd moest dit blijken. Dat het door den wereldoorlog zóo plotseling en onverwacht zich toonde, is geen omkeer geweest. Het verschijnsel dat groot opzien wekte, was slechts te wijten, eenerzijds aan het door valsche schaamte onderdrukken van het levende nationalisme, anderzijds aan de geweldige schok, die in Augustus 1914 alle overwicht van sleurgedachten over de levende gevoelens verbrak.

De rechtsche socialistische vleugel is in zijn wezen nationaal geworden, maar wil het internationalistisch karakter toch niet graag opgeven. Principieele, historische en - tegenover de linksche radikalen - ook taktische redenen, drijven de reformisten er toe om onder het internationalisme te doen verstaan den oorlog te bestrijden; en voor een volkenbond met vrijen wereldhandel op te komen. De ‘vereenigde-proletariërs van alle landen’ zien zij als de samenwerking van nationale socialistische partijen, op gelijke wijze zooals staten zullen behooren samen te gaan voor internationale regelingen, op periodieke congressen.

Het is van groote beteekenis dat dit scherp gezien, en als juist erkend wordt.

Dit soort internationalisme, hoe menschelijk en hoe zeer waard om verlangd en bevorderd te worden, is niet meer typisch socialistisch. Men kan zich, b.v. onder Duitsche sociaal-demokraten, zelfs de vraag stellen of het wel strookt met een nationaal socialisme. Juist omdat dit nationale socialisme tot een nieuw en hoogst ernstig probleem geworden is, en wel een probleem van onmiddellijke en practische politiek, is het noodzakelijk alle schijn te vermijden en zonder zich te laten afleiden door bijwegen, recht op het doel af te gaan. Dat doel is het probleem scherp te stellen en te onderzoeken, inplaats van het door overigens gerechtvaardigde internationalistische wenschen te verdoezelen.

Wereldrecht, volkenbond en vrijhandel, die toekomstige oorlogen overbodig of onmogelijk zullen maken, zijn op zich zelf belangrijke onderwerpen die alle aandacht, ook van socialisten verdienen; zij hebben echter geen werkelijk aandeel aan den nieuwen vorm van het nationalisme, waarin politieke met sociale vrijheid zal moeten samengaan.

* * *

Niet als nationaal socialisme, maar als socialistisch nationalisme is het groote tijdsprobleem aan te duiden. Want het kenmerkende is niet dat een uit het verleden stammend socialisme langzamerhand nationale gevoelens toont en tot ontwikkeling brengt. Neen het kenmerkende is dat nationale gemeenschappen *gedwongen* zullen worden zich te socialiseeren.

Waarom meen ik dat dit inderdaad zoo is? Alvorens dit uiteen te zetten wil ik eerst duidelijk uitspreken dat de gedachte eener socialistische maatschappij die zich over de geheele wereld zou uitstrekken, en die door een krachtig gehandhaafd wereldrecht den oorlog zou hebben opgeheven, veel grootscher is dan die van een nationalen socialistischen staat.

Maar de vormen daarvan waren vroeger niet te zien, en zijn ook heden nog niet in een schemer aan 't opdagen.

Met het socialiseeren van een nationalen staat is dit wel het geval. Dat kan offers eischen, die aan vrijheidlievenden zeer zwaar vallen en die daarom de vraag zouden doen rijzen of

niet de oude kapitalistische wereld met haar sterke internationale stemming ver verkieslijk is boven de nieuwe wereld met gescheiden staten, al streven die innerlijk naar een socialisatie.

Met volledige handhaving van elke kritiek moeten echter dergelijke vragen onbeantwoord blijven, wanneer het doel is in de misten der tijden op te sporen wat bezig is te ontstaan. Niet logisch redeneeren, en niet ethisch bespiegelen over gedachten, maar scherp kijken naar werkelijkheden, is het doel. En dan niet naar werkelijkheden, die vroeger ontstonden en die nu afsterven of zullen verdwijnen, maar naar werkelijkheden die geboren worden en zullen groeien.

Het scheppend en organiseerend vermogen kan alleen door zulk kijken in de werkelijkheid den grond en het materiaal vinden om iets tot stand te brengen.

En de maatschappelijke krachten, zooals de arbeidersbeweging er eene, en wel de jongste en de sterkste is, kunnen alleen richting vinden voor hunne bewegende werkzaamheid, indien haar getoond wordt waar een toekomst ligt, en ook waar de weg doodloopt in krachtsverspilling en teleurstelling als gevolg van verwarrend en onjuist inzicht.

Hoewel de sociaal-demokratie in haar rechtsche vleugel nationaal geworden is, en ook zelfs in haar linker vleugel, zoodra die in een revolutie zegeviert onvermijdelijk nationaal zou moeten worden, is zij zich geenszins er van bewust, dat op haar de taak rust aan een socialistisch nationalisme levende vormen te geven. Ten minste niet bewust, dat dit een geheel andere, enorm zwaardere, taak is, dan waaraan zij ooit heeft gedacht.

Misschien heeft op dit oogenblik de Russische soviet-regeering deze taak aanvaard, en zal de toekomst ons kunnen leeren hoe daar de velerlei moeilijkheden zijn opgelost. Misschien ook zal het Russisch socialisme moeten afzien van de macht juist omdat het deze te zware taak niet weet aan te vatten.

In ons land zien wij dit verschijnsel, dat de S.D.A.P. door 't aanvaarden der militaire landsverdediging, de nationale zelfstandigheid tot grondslag voor de practische politiek kiest. Maar daarnaast ook *eischt* dat het land tracht in eigen behoefte te voorzien, en dat het volk de nationaal voortgebrachte goederen als

nationaal eigendom beschouwt en naar de behoeften der burgers verdeelt.

Ten slotte wil de S.D.A.P. voor die eisch ook de verantwoordelijkheid der regeering aanvaarden.

Hiermede is ook voor ons land scherp aangegeven wat het socialistisch-nationalisme beteekent. Toch kan ieder onmiddellijk inzien dat het geen in zijn grondslagen en gevolgen doordacht systeem is. Het is iets dat door de omstandigheden werd opgedrongen; en wel door de afsluiting van het land als gevolg van den oorlog eenerzijds, door de nood en de stijgende ontevredenheid der stedelijke bevolking anderzijds.

Daarom wordt het door de S.D.A.P. ook als tijdelijk en bijkomstig beschouwd, naast het blijvende reformistische program, waarop de partij de verkiezingen is ingegaan.

Niet ingezien wordt, dat de rollen juist omgekeerd zijn. Het program van hervormingen is uit den ouden doos en zal van zeer ondergeschikte beteekenis worden. Daarentegen zijn de kansen groot, dat - zij 't ook door een korte periode verborgen - het socialistisch-nationalisme zich - gewenscht of ongewenscht - zal opdringen en om leiding vragen.

Voor dat ik nu vervolg met aan te geven waarom ik dit verwacht, herinner ik er nog eens aan, dat het nationalisme voor mij *niet* beteekent het zich verheffen op eigen aard en het afgeven op dien van andere volken, maar *wel* het krachtig handhaven en desnoods verdedigen van de eigen gemeenschapsvormen, en daardoor ook van de vrije keuze der besturende organen.

* * *

Mijn verwachting van de groote beteekenis, die het socialistisch-nationalisme in de toekomst zal verkrijgen, berust hierop, dat ik tweeërlei dingen als noodzakelijk zie, dat wil zeggen als geboren wordende werkelijkheden, die door den wereldoorlog sneller te voorschijn komen. Tevens dat die noodzakelijkheid zich zoo sterk doet gelden dat zij een beoordeeling over 't al dan niet wenschelijke geheel en al terugdringt.

Ten eerste de versterking der oude, bestaande en machtige

nationale gemeenschappen, naast het ontstaan van nieuwe, wier kracht juist in hun nationalisme zal wortelen.

Ten tweede de moeilijkheden, die deze nationale gemeenschappen zullen ondervinden om zich naar buiten en naar binnen te handhaven, waardoor zij gedwongen zullen worden om zich naar buiten meer af te sluiten dan vroeger ooit het geval was, en om naar binnen door socialisatie de eenheid te versterken en de lasten der afsluiting en die welke een gevolg van den oorlog zijn, dragelijk te maken.

Die moeilijkheden zullen zich niet overal gelijk in grootte doen gevoelen, en zich bovendien ook in zeer onderscheiden vormen vertoonen. Vandaar dat ook de socialisatie zich naar de velerlei omstandigheden zal moeten aanpassen.

Beide punten eischen eene toelichting, die uitteraard niet het karakter van een bewijs kan dragen, maar slechts kan strekken om aannemelijk te maken dat de wording der dingen zoo en niet anders zal zijn.

* * *

Wanneer sociaal-demokraten den oorlog wijten aan het kapitalisme doen zij dat grootendeels ten onrechte. Het zuivere kapitalisme is evenzeer en, wellicht in nog sterkere mate, internationaal als het socialisme. Dat de wereldoorlog imperialistisch is, zal wel nauwelijks iemand betwijfelen. Maar dit imperialisme zou nooit in staat geweest zijn den oorlog vier jaren te doen voortduren, indien het zuiver van kapitalistischen oorsprong was. Dat kan ook niet want het is ouder, en berust op de ontwikkeling der staatsmacht. Naar mate deze grooter werd, wist zij het kapitalisme te nationaliseeren, maar moest toen ook den invloed van het nationale kapitaal ondergaan. Uit dien invloed zijn de moderne vormen van het imperialisme te verklaren. Gedurende den oorlog is er echter veel veranderd. Allereerst is de staatsmacht gegroeid tot een almachtigheid, zooals die nog nimmer werd bereikt. Daarnaast echter moest die macht, die in vredestijd zich met het kapitaal nauw had verbonden, veel meer verbinding zoeken met de nationale gevoelens, en zich onder den invloed daarvan vervormen.

Alleen daardoor kon de staatsmacht worden tot een zoo uitgebreid militaire als de wereld thans te zien krijgt, niet alleen in Duitschland, maar ook in Frankrijk, Engeland en Amerika. Waar die Staat daarin niet slaagde, zooals in Rusland, zakte de macht in een en moest het land geheel en al geleid worden door de gevoelens die in 't volk leefden. Waar die nationale instincten niet toelieten om ze tot eenheid te brengen, als in Oostenrijk-Hongarije, ontstaat een met ondergang dreigende staatscrisis. Daar tegenover moesten Engeland, Frankrijk, Italië en de Vereenigde Staten de nationale gevoelens van trots of eer, maar ook der demokratie aanwakkeren, en vooral duidelijk maken dat de nationale vrijheid in gevaar verkeerde, om het volk te bewegen de lasten der staatsalmacht en van het militarisme te dragen.

Kan het dan anders, of na den oorlog zullen het Duitsche Rijk, het Engelsche wereldrijk, de Vereenigde Staten, en vermoedelijk ook Japan de gevolgen ondervinden van de in oorlogstijd genomen maatregelen en van de tot hooge spanning gebrachte nationale gevoelens? Zij zullen nationale gemeenschappen vormen die zich in de wereld geheel anders zullen gedragen dan vóor 1914.

Zelfs wanneer zij zich met elkaar in een vredesverdrag zullen verstaan, dan nog zal het aangewakkerde nationalisme zijn invloed op de staatsmacht doen gelden. Elk dezer machten zal moeten streven om de eigen innerlijke gemeenschap voordeel en voorsprong te bezorgen op alles wat daarbuiten staat. Zij zullen voor alles trachten de ekonomische afhankelijkheden, die zich tijdens den oorlog vertoonden, op te heffen, ten einde te geraken tot een gemeenschap, die uit zich zelf in alle behoeften zal kunnen voorzien. Tal van verschijnselen en plannen wijzen daarop.

Zoo verlangt Duitschland koloniën, Amerika een handelsvloot.

In alle landen geschiedt iets dergelijks als wat in Duitschland en in Engeland systematisch wordt opgezet, n.l. het maken van een nieuwe nationaal-ekonomische handelspolitiek.

Duitschland wil daarvoor een steun zoeken in een ekonomisch streng omsloten Centraal-Europa, met koloniën als aanvulling. Engeland tracht zijn wereldrijk tot een nauw ekonomisch verband te vervormen. Amerika zal niet nalaten om de staten van Middenen Zuid-Amerika op te wekken tot een sterkere aaneensluiting,

terwijl Japan zich als beheerschend centrum van Oost-Azië wil ontwikkelen.

Die verschijnselen zijn duidelijk. En al bieden de pogingen zich voorloopig aan als een zoogenaamde: ‘Uebergangswirtschaft’, zoo dient dit klaarblijkelijk om een krachtig verzet te ontgaan. Want dit verzet zou onmiddellijk zich organiseeren uit alle centra van den vroegeren wereldhandel, zooals b.v. in Duitschland uit Hamburg en Bremen.

Het verzet is daar aanwezig, en leeft ook ongetwijfeld in Engeland. Het kan alleen bestreden worden door bij de commercieele kringen, die op een onmiddellijke herleving van 't wereldverkeer wachten, den indruk te wekken dat het landsbelang een overgang eischt. De argumenten, die daarvoor gelden, kunnen echter een langere levenskracht vertoonen, wanneer eenmaal de nationaal-ekonomische politiek aan het ekonomische leven andere vormen heeft gegeven, en het op andere wegen heeft geleid.

Bovendien zal de staat ook een verandering in zijn structuur moeten verkrijgen. De staatsalmacht die door den oorlog noodig was, en die ten behoeve van de landsverdediging alle welvaartsbronnen overheerschte, zal opgeroepen worden om ook verder voor het individueele welzijn der burgers te zorgen. Staatssocialisme zal moeten dienen om aan de regeeringen ekonomische macht te geven, ten einde die aan te wenden naar buiten en naar binnen. Naar buiten om als een gesloten geheel handelsvoordeelen voor de volledige nationale gemeenschap en niet alleen voor enkele groepen daarin te verwerven. Naar binnen om voor een rechtvaardiger verdeeling der inkomens zorg te dragen. En vooral dit laatste zal krachtiger doorgezet worden, naarmate het volk in wapenen zich ook volledige politieke rechten verschaft. Bovendien ook, indien de staatsmacht slechts meester kan blijven over de nationale gevoelens, door het verleenen van gedecentraliseerde autonomie.

Dat de wereld geheel anders zal zijn, indien de groote imperiale nationale gemeenschappen, die uit den oorlog versterkt en geslotener optreden, zich zóo gaan gedragen is onmiddelijk duidelijk.

De kleinere nationale gemeenschappen van de door den oorlog verzwakte staten, of die welke uit het uiteenvallen ontstaan, en

ten slotte de staten die in den wereldkrijg neutraal bleven, komen ongetwijfeld in moeilijke verhoudingen, politiek en ekonomisch. Zij zullen nauwkeurig moeten waarnemen wat er in de groote staten gebeurt, en zich rekenschap moeten geven van de gevolgen, die daaruit voor hun eigen ekonomisch leven voortvloeien.

Ook dan wanneer zij niet politiek afhankelijk zullen zijn van de groote machten, schijnt een ekonomische afhankelijkheid onontkoombaar, tenzij door groote offers en sterke inspanning.

Vele staten zullen reeds door de groote oorlogsleeningen cijnsbaar gemaakt zijn, of worden het door bepalingen der vredesverdragen.

Maar afgescheiden daarvan kunnen zij zonder buitengewone maatregelen niet ekonomisch onafhankelijk blijven. Zij behoeven grondstoffen en producten, waarvoor zij vroeger op de wereldmarkt gelijkwaardige koopers waren. Zoodra echter die wereldmarkt beheerscht wordt door staatsmachten, die van hun ekonomische overmacht gebruik willen en kunnen maken, zal de behoefte eener gemeenschap aan graan, vetten, steenkolen of ijzer gebruikt worden om haar verplichtingen op te leggen.

Voor dergelijke kleinere nationale gemeenschappen zooals ook ons land er een is, komt dan deze moeilijke keuze: òf wel op te gaan in het grootere nationale geheel om de ekonomische voordeelen daarvan in te ruilen voor verlies van zelfstandigheid, dàn wel deze laatste zoover mogelijk te handhaven en te verdedigen door zich in te richten om in eigen - zij 't ook belangrijk beperktere - behoeften te voorzien, en zich toe te leggen op het produceeren van hoog geschatte en veel gevraagde ruilmiddelen.

Niet alleen het vervaardigen en verkoopen daarvan moet in de handen gelegd worden van de bestuursmacht der gemeenschap, maar deze moet de geheele voortbrenging regelen en bijgevolg ook verdeelen.

Staatssocialisme in de groote landen zal dan ook noodzakelijk in de kleinere gevolgd moeten worden. Daar zal door intensievere samenwerking en inspanning vergoeding te zoeken zijn tegen ekonomische overmacht.

Die samenwerking en inspanning zijn alleen mogelijk indien de nationale gevoelens zoo sterk zich doen gelden dat alles ge-

daan wordt om de gevolgen der klasse-tegenstelling tot geringe afmetingen terug te brengen.

* * *

Het vooruitzicht van een wereld, samengesteld uit ekonomisch concurreerende groote en kleine socialistisch nationale staten is in 't algemeen niet, en voor de laatste zeker niet erg verlokkend, ook niet voor de gedachtenwereld der sociaal-demokraten. Daarbij komt nog dat zij alleen te verwerkelijken is door een toewijding, een inspanning, een organiseerend en scheppend vermogen, idealisme en tucht, zooals wij ons die nauwelijks kunnen voorstellen. Want de groote macht die zich in het staatsgezag moet concentreeren is niet te verwerkelijken met een politiek zooals wij die in ons land kennen.

Er wordt echter niet gevraagd of het vooruitzicht aanlokkelijk is.

Het probleem ziet er niet zoo uit, dat er te kiezen is tusschen de geschetste toekomst en die van een algemeenen volkenbond. Was dat het geval, de keuze zou niet moeilijk vallen. De keuze is beperkter. Nationale en ook imperiale staten handhaven zich niet alleen, maar versterken hun nationalisme en imperialisme. Indien dat de toekomst brengt, hoe moeten dan de staten inwendig zijn, kapitalistisch of socialistisch? En heeft dan niet het socialistische den voorsprong van reeds thans geboorte en ontwikkeling te vertoonen?

Bovendien is het geteekende beeld slechts donker, omdat het nog zoo ver af staat van de droom van vrede en vrijheid. Wanneer men het vergelijkt met het tegenwoordige of met de wereld van voor den oorlog, dan is er toch veel wat de moeite waard is om te beleven en tot stand te brengen, al blijft er nog meer te verlangen.

Ten slotte is wat ik aangaf slechts een probleem, droog en schematisch.

Hoeveel levender is niet de werkelijkheid met weerstand en strijd wanneer zich daarin een taak en een doel opdoen. Maar vooral hoe warm en bezielende kan een gemeenschap zijn, die zich vormt tot zelfbewustheid en kracht wanneer die gemeenschap hetleven niet

alleen dragelijk maakt, maar het van een innerlijke vreugde, ver boven stoffelijke luxe en plat genot, vervult.

Dat wij zoo'n gemeenschap liever groot en breed zouden zien en dat wij naar verbreeding steeds zullen streven, is geen reden om zijn beperkter en beslotener wezen af te wijzen. Integendeel. Die gemeenschap eischt ons welkom en onze beste kracht.

16 Juni 1918.

Boeken, menschen en stroomingen

P.N. Van Eyck: *Opgang*.

Ik heb altijd geloofd dat er in Van Eyck een proza-schrijver school, zoo goed als een dichter.

Nadat van tachtig op negentig in poëzie en proza een vernieuwing van het gevoels- en gewaarwordings-leven was uitgedrukt, begon langzamerhand een bezonkener geestes-leven aan de beurt te komen. Van indruk naar gedachte, en dientengevolge van woord naar volzin: dit was de weg die klaarblijkelijk door de tijd was ingeslagen. Aldoor de voortgang van éénzelfde scheppingsdrang, hoe langer hoe meer over al de domeinen van ons dichten en denken zich uitbreidend. Eenige jaren na 1900 voor het eerst optredend, behoorde Van Eyck tot die jongeren in wie het oorspronkelijk schommelend evenwicht tusschen gedachte en indruk plaats had gemaakt voor een overwicht van de eerste. Geboren met een sterke, voortgaande, vastgevoegde volzin, een vorm die als 't ware vooraanliep aan zijn uiting, maakte hij het woord ondergeschikt daaraan. Hij had tegenover zijn eigen indrukken niet de verwijlende, genietende houding, maar een lijdende. Zij waren de stof die overwonnen moest worden terwille van zijn geestesdrang. Het gevaar bestaat, bij zulk een aanleg, dat de geest oppermachtig boven de natuur wil zijn, haar loslaat en zich moeilijk weer met haar vereenen kan. Het is juist het gevaar, waarmee Van Eyck meermalen had te worstelen. Zijn Gesprek op de Monte Mario is niets anders dan een poging zijn hoogste geestelijke conceptie met de natuurlijke wereld in over-

eenstemming te brengen, door namelijk de eerste te zien als het wezen van de laatste. Dat zulk een poging noodig was bewees de gescheidenheid waarin beide geleefd hadden. Die zelfde gescheidenheid wordt, op andere wijs, door de algemeene titel van deze opstellen uitgedrukt, die ‘Opgang’ luidt. Want hoe dit woord ook verstaan moet worden: als verlossing uit de wereldvolte naar de klaarheid van de gedachte, als ontheffing uit de innerlijke gespletenheid naar de zaligheid van de aanschouwing, of alleen maar als gang van leed naar geluk, - het drukt altijd een richting uit: een lijn tusschen twee eindpunten.

Van Eyck's proza is de dialektiek van die lijn, verzinnelijkt. Meer dan sterke stem is er sterke spanning in, de hartstochtelijke spanning van een geest die tot deze denkbeweging geboren is, - de weemoed tegelijk van een gemoed dat zich onderworpen voelt, dat terwille van die geest al zijn vondsten moet afgeven.

Dit proza is volstrekt niet onzinlijk. Integendeel. Maar het is, niet alleen getemde, doch van zijn oorsprong af geknechte en geofferde zinlijkheid. Het heeft daarom voor hen die deze wezensstaat niet verstaan, die het zinnelijk leven juist om een zekere onbedwingbare vrijheid liefhebben, zijn moeilijkheid. Gebonden gedachte begrijpen ze, maar niet zoo gemakkelijk gebonden natuur. Zooals wie heel goed een streng gebouwd huis genieten kan, vreemd staat voor een architectonische tuin-aanleg. Toch zoek ik juist daar waar Van Eyck's proza niet te hoog in de sfeer van het afgetrokkene blijft, maar de vormen van de gestyleerde natuurbeschrijving aanneemt, sommige van zijn voortreffelijkste bladzijden. Uit zulke bestaat het opstel De Fontein.

Het is een schoon opstel waarin aan de vrije natuur van de Campagna de kunstvolle bouw van de Villa Torlonia wordt tegenovergesteld, en haar bekroning en bekoring: de stijging en val van de fontein op de hoogte.

‘Er is een magnifieke gradinata van ingevreten steen, waar een schimmel van mos de verlatenheid verzichtbaart. Zij is een zeer breede en bijzonder schoone ineenwerking van lange lijnen die klimmen, verticaal omhoog; die glooien, als schuins tegen een berg; die nauw van de bodem wijken om zich na een loome boog weder met hem saam te voegen. De grens der villa ligt te

dicht nabij haar voet. In het midden voor haar naar beide zijden breed zich rekkende trappenrijen staande, kan men de schoone samengang niet met één blik bevatten en de componeerende gedachte moet de indruk van schoonheid helpen volledig maken. Alle ruimten tusschen die vele steenen randen zijn, als een bloei van waanzinnige fantaisie tusschen twee uren van heldere leidende bewustheid, gevuld met een wemeling van rozenstruiken. Maar de lente was dit jaar koud: zij huiverde, de zeldzame roos, die ik, toen wij de trappen langzaam bestegen, tusschen de dichte knoppen haar witte teerheid ontijdig zag richten naar de koele wind.'

Beschrijving, ook van de fontein aanstonds, en mijmering, waarin de kunstvolle aanleg beeld wordt, en beeld juist van dat dichterlijk wezen waaruit ook Van Eyck's proza ontstaat.

'Een eeuwig stroomende bron van gevoel wil haar uitweg vinden. Zij breekt uit en in duizend zwakke beekjes verspilt zij haar schoonheid en haar kracht, - zij verloopen tusschen de kruiden of verslijken in het zand. Doch de kunstenaar dwingt haar. Hij vergaart haar tot een stroom. Hij leidt haar tot de plaats waar zij, in vormen uit zijn geest geboren en door zijn hand gewrocht, haar noodzakelijke uitweg vinden, maar tegelijk haar grootste kracht en schoonheid bereiken kan. Het is hetzelfde water, maar zonder hem ware zij noch tot deze kracht, noch tot deze schoonheid gekomen. Nu is zij een durend geluk voor wie haar opgang nadert en maakt hem vol van haar bruisen, en vol van zijn eigen mijmering....'

In een van de proza-gedichten die deze verzameling vormen spreekt Van Eyck van het 'vermogen van overal beelden te zien voor zijn leven'. Het hier bedoelde heet De Vlam en het beeld dat zijn overweging opriep, wordt als volgt geteekend. 'Voor zich zag hij een huis. Het was of het midden op de weg stond. Toen hij naderbij kwam maakte de straat een geringe wending. Een banaal huis. Maar in de muur welke hij tegemoet liep zag hij, met iets als een plotselinge pijn, een getralied venster, als een gevangenisraam. Donkere zwarte bouten spanden een roestige weer voor de duisternis binnen. Daar zag hij, dicht achter de stangen, langzaam bewogen, een roode flakkerende vlam, als van een fakkel, die het donker niet doorlichtte. Wie voerde haar? Wat

wilde zij daar, die fakkelvlam achter de tralies, die brand in besloten verborgenheid, wat liet hij in zijn oogen de pijn schroeien van een hopelooze gedachte, onvergetelijk nog toen hij reeds lang zijn stoffige kronkelweg verder trad, van de bron naar de stad? Hoe kan een tralie een vlam weerhouden als zij wil uitslaan en flakkeren in de hemel?'....Dit vermogen om beelden te zien voor eigen leven is het eerste teeken van dichterlijke voortbrengings-kracht; en de wijze waarop wij ons tot die beelden verhouden bepaalt de aard van ons dichterschap. Van Eyck's verhouding ertoe is minder onbewust vereenzelvigend dan bewust bespiegelend. Rustend in de hem ingeboren bespiegeling ommijmert, doorzint, vergeestelijkt hij zijn beelden, totdat men niet meer weet: legde hij een zin in wat hij zag of zocht hij een zichtbaarheid voor de zin die in hem wakker werd? Ook hier dus een natuurlijke overmaat van gedachte, die alleen maar te zorgen heeft dat zij de zichtbare natuur als haar inhoud aanwezig weet. In dit proza is die samenhang er voortdurend. Nu is het een eenzame palm in een tuintje, dan een gedicht van Baudelaire, nu een oud marmerbeeld, dan een blinde, dan een krekel, - overal vloeit de ziel van de dingen samen met de ziel van zijn mijmering. In het Gesprek op de Monte Mario is het de hooge hemel boven de Campagna die zich spant boven de hooge wijsgeerige bespiegeling. In het Meer is het de oppervlakte van het water, rimpelloos en doorschijnend als het hervonden geluk. Zoo gaat dit boek, dat begonnen was in de wanhoops-troebeling van een opstel dat Einde heet, naar de ijle klaarte en de vlekkelooze vrede: overal een beeld van de ziel die er zich in zag en ontwikkelde.

Velerlei talent openbaart er zich in. De innigheid waarmee Baudelaire's La Cloche Fêlée herdacht en nagevoeld wordt is een kostbare eigenschap. De overwegingen, aan de Afrodite van Cyrene verbonden, kunnen alleen uit studie en kennis voortkomen. Het Gesprek op de Monte Mario verraadt de ernst van een wijsgeerige scholing, die behoefte heeft, klaar en scherpzinnig, de taal te spreken van het leven.

Ieder van die opstellen is een kiem waaruit ik een groei verwacht.

Eén opmerking is er waartegenover ik een andere stellen zal.

In het Gesprek op de Monte Mario lees ik: ‘Bewonderen, is dat anders dan contact hebben? En wat nut ons een contact? Sluit het besef van te bewonderen het algeheele verzinken in het bewonderde niet uit?’ Maar Spinoza zegt: ‘Bewondering is een voorstelling, aan welke de geest dáárom gebonden blijft, omdat deze bizondere voorstelling geenerlei verband heeft met eenige andere.’ Dit wil dus zeggen dat volgens Spinoza bewonderen niets anders is dan het algeheel verzinken in het bewonderde. Dit is de vereenzelviging die niet toelaat dat het besef van haar toestand die toestand storen komt. Daarin juist, zagen we, ligt het gevaar dat Van Eyck te duchten heeft: het al te sterke zelf-besef van een geest die de leiding neemt en daardoor de eenheid met zijn eigen inhoud verliest.

ALBERT VERWEY.

Boekbeoordeelingen

Anthonis de Roovere, Proefschrift door G.C. van 't Hoog. J. Emmering, Amsterdam.

Ik wensch ieder vergeten dichter een G.C. van 't Hoog toe. Dat wil zeggen: een ijverig, levendig man, met dichterlijke aanleg, en in staat om zijn woord te doen, die hem te voorschijn haalt uit het stof van de vergetelheid, hem afklopt, hem in het zonnetje zet van zijn bewondering, en niet rust voor hij andere bewonderaars om hem verzameld heeft.

Hier is De Roovere, vijftiende-eeuwsch rederijker: op zichzelf al geen titel die iemand aanbeveelt. 't Mocht wat: iedere tijd heeft zijn eigen kunst, zijn eigen dichters; de Rederijkkunst is er ook geweest en zij had haar verdienstelijke adepten, zoo goed als iedere andere. Zoudt ge willen ontkennen, dat De Roovere, de roem van zijn stad, wiens roep een eeuw later nog niet verstorven bleek en die sindsdien misprezen werd door wie hem niet lazen, zoo een geweest is? Metselaar was hij? Laten we zeggen bouwmeester en acht het met mij aannemelijk dat de man die met notabele poorters omging zelf ook zoo een geweest moet zijn. Ik zal u aanstonds bewijzen dat hij latijn kende, en wanneer hij op zeventienjarige leeftijd de eeretitel van Prince van Rethorycke kreeg, en iets later zijn gedicht op de Hostie in de kerken zag opgehangen en tot Vlaemsch doctoor benoemd werd, dan zijn dit redenen genoeg om niet op hem neer te zien. Zijn stadgenooten deden, byloo, ook wel anders: zij kenden hem een eeregeschenk toe en zij genoten zijn spelen....

Laat ik bekennen dat G.C. van 't Hoog, wat mij aangaat, zijn pleit gewonnen heeft. Van Twee Amoureuse Vrouwen een Argument is een aardig vers, en Sotte Amoureusheyt, beginnende Ik heete Pantken, mijn lief Pampoeseken, vroeger door Van Vloten gepre-

zen, is een kostelijk genre-stuk. Ja meer, wij zijn er volstrekt niet rouwig om dat Van 't Hoog zooveel van De Roovere's werk: zijn Refereinen en andere gedichten, zijn spel van Quicumque vult salvus esse, zijn historisch proza, in zulk een helder licht gesteld heeft. Hij deed er een evenwichtig man door kennen en een vaak belangwekkend, soms boeiend schrijver. Het werk door Dr. Knuttel in de Gids van 1910 begonnen met zijn artikel Rederijkers Eerherstel heeft hij afdoend voortgezet.

Wie het bij dit eerherstel ontgelden moet, is prof. Kalff. Niet omdat hij minder of later dan anderen onze oude dichters gelezen heeft, lokt deze geleerde weerstand uit. Hij las ze integendeel vroeger dan anderen en in grooter getale. Maar dichters zijn ijverzuchtige goden. Hoe genadig zij ook worden behandeld, het helpt alles niets als zij niet erkend worden in hun dichterschap. Elk van hen verlangt overgave. En waar die onthouden blijft, dragen zij de wraak op aan hun bewonderaars. De Roovere heeft Van 't Hoog met de pijlen van zijn wraak geladen en de hoop op treffers bezielt deze gezondene.

Bedenkelijk is alleen dat dit strijdbaar betoog een proefschrift is. Het is te persoonlijk. Als morgen een promovendus de bezieling tot zijn proefschrift put uit het feit dat een amsterdamsch hooggeleerde de beteekenis van Van Ghistele verkeerd zou hebben ingezien, zal hij dan te Leiden, in volle wapenrusting optredend, voor zijn *prouesses* ten opzichte van de aangevallen collega gedokterd worden? Het zou een aangename verandering zijn in onze universitaire zeden; maar wie heeft ze vroeger mogelijk geacht? Vroeger, toen men Bolland te uitbundig vond; toen de helden van onze hoogescholen alleen in dichterlijke tijdschriften werden aangetast.

Waarlijk, de amsterdamsche aula moet gebloosd hebben, toen jeugdige overmoed, De Roovere's ridder promoveerend, deze omwenteling in gang zette.

Oorkonden over Vondel en zijn kring met Portretten en Facsimiles verzameld en uitgegeven door I.F.M. Sterck. Paul Brand, Bussum 1918.

Sedert jaren behoorden de bladen, verslagen en tijdschrift-

nummers, waarin de heer Sterck zijn vondsten en besprekingen had uitgegeven, tot de geschriften die geen vriend van Vondel verzuimde te raadplegen. Telkens weer een ander onderdeel van onze Vondel-legende werd erdoor gewijzigd. Omtrent zijn ouders, zijn broer Willem, zijn zuster Clementia, zijn winkelnering; omtrent zijn vrienden, zijn werk, zijn kinderen en de stad van zijn inwoning; omtrent zijn werkzaamheden aan de Bank van leening en omtrent de relieken die hij heeft nagelaten; over alles en nog wat vernamen wij nieuwe bizonderheden; en het kon niet anders of de verandering in onze voorstelling van zijn omstandigheden en betrekkingen moest nu en dan ook een verbeterd inzicht in zijn ontwikkeling als mensch en dichter teweegbrengen. Dit is inderdaad het geval geweest. Om maar twee punten te noemen: onze scherpere kijk op Vondels verhouding tot zijn moeder en zuster, die een onverwachte blik in zijn gemoedstoestand mogelijk maakt; en onze juistere kennis betreffende de religie van de Visschers, waaruit een helderder begrip van Vondels gevoelens ten opzichte van Tesselschade-Eusebia volgt.

Dit zijn, ook in het breedste overzicht van Vondels leven, punten van beteekenis; en zij zijn niet de eenige.

Verschillende van Sterck's vondsten zijn al in latere en omvattender geschriften overgegaan; maar terecht waren zijn vrienden van meening dat zij gezamenlijk moesten herdrukt worden. Het voortreffelijke werk, opstellen met portretten en fac-similes, gevolgd door Oorkonden en een Naamregister, heeft niet zoozeer aanspraak op onze beoordeeling als op onze erkentelijkheid.

Fransche Kunst, onder Redactie van P. Valkhoff. - Jan van Nijlen: Francis Jammes; Leiden, A.W. Sijthoff.

Een aangename bespreking waarin de toon van het besproken werk doorklinkt, zijn aard door goede karakteristieken aangetoond, en zijn waarde zonder te groote ingenomenheid begrensd en voelbaar gemaakt wordt. Jammes hoort tot de dichters die hun geluk vinden in het voldoen aan sommige zedelijke eischen, die voor hen met natuurlijke samenvallen: zijn poëzie volgt uit zijn leven en niet uit de vorm-behoefte van de stoutmoedige

hartstocht. Vandaar dat hij niet als De Régnier, als Moréas, zal blijven heerschen op een top van de fransche dichtkunst, maar wel de bezoekers in een dal zal blijven verheugen met zijn bescheiden, en toch niet alledaagsche overwegingen.

Verzonken Grenzen, door Henriette Roland Holst - Van der Schalk. Rotterdam, W.L. & J. Brusse, 1918.

Deze bundel bevat weer sommige van de beste gedichten die Henriette Roland Holst geschreven heeft. Niets dan gevoel, en hooge gedachten die het gevoel begeleiden, ertoe behooren en het uitdrukken. Dezelfde, nu afgetrokken, dan beelden-rijke, altijd werkelijke, hoewel verworden taal van omstreeks 1890, de taal waarin zij wakker werd uit haar meisjesdroom en begon zich uit te zingen, die hier als een beek, daar als een stroom, maar altijd als een levende golfslag voortspoedde door de jaren, spiegeling van haar lijden en strijden, van haar zoeken naar klaarte, van haar wieling en haar troebelheid. Het onderwerp dit keer de dood. De dood van eene die in haar leven de meest belangelooze liefde was, de dood van de moeder; dood als een tweede geboorte, die evenals de eerste het kind dat ze is losmaakte, nu niet tot een leven dat verwijdert, maar tot een dat inniger bindt: terug aan de gestorvene, vooruit aan het sterven dat met die doode vereenigt, en voor goed. En de weg, voor en na, is de liefde: de grens en de zekerheid.

Dit gevoel te hebben uitgesproken is het beste wat een vrouw en dichteres ons aan kon doen.

De Revolutionaire Massa-staking, door Henriette Roland Holst-Van der Schalk. W.L. & J. Brusse, 1918, Rotterdam.

Van de twee grootste verbanden waarin we leven: volk en menschheid, schakelt deze schrijfster het eerste uit en verplaatst het tweede naar een toekomstige wereld, waarin de burgerlijk-maatschappelijke zede die we kennen door een kommunistische zal vervangen zijn. De innerlijke kracht die haar daartoe drijft is evenwel niet die droom - die een verbeelding van vastgegronde en sterkgevoegde voorstelling wezen kon - maar een

voor indruk en prikkel gevoelig en ze behoevend gemoed, tezamen met een geest die aan de van buiten komende aandrang gedeeltelijk weerstand biedt, gedeeltelijk erdoor wordt medegesleept. Uit dit willen en niet willen, waarmee voortdurend de schok van de buitenwereld wordt opgevangen, uit dit hunkeren naar en hunkeren van, ontstaat die onrust, als van een zeegolf binnen een havenmuur, dat woelen en opwoelen waarin haar diepste aard zich telkens te kennen geeft. Omwenteling is het ware woord ervoor. En het was vooruit te voorspellen dat, zoo ooit, in een tijd die we beleefden, omwenteling het wachtwoord zou worden voor de geen uitkomst meer vindende wereld, zij een boek zou schrijven over de ‘massa-staking’.

Geen vastgegronde voorstelling; maar een gevoelsindruk. Ook in dat werk zelf, en dan allereerst in zijn inhoud. Geen eigenlijke geschiedschrijving die rekening houdt met elkander opwegende willen en machten, maar een betoog waarin voortdurend iedere nadruk op één verschijnsel valt. Geen bronnenstudie, maar saamvatting, aaneenrijing, niet enkel van geschifte, maar ook van ongezifte gegevens. Geen voorzichtigheid, noch in de toon noch in de bewering, doch een verzekerdheid die wel bovenmenschelijk schijnen mag, maar die noodig is, omdat niemand immers, bij het volgen van een zoo breed overzicht, gelooven zal aan een schrijfster die niet aan zichzelf gelooft. Gevoelsindruk daarom ook in de vormgeving, in de taal, die omdat ze nooit anders dan als volks-schepping begrepen en verstaan kan worden, vanzelf al bijna buiten de gezichtskring van zulk een schrijfster vallen moet. In haar verzen miskent ze haar wetten en eigenaardigheden, schakelt ze indruk na indruk samen, drukt ze haar gevoelsgolt uit, zonder te vragen of zoo de taal zichzelf te zeggen komt, zonder te beseffen dat zij terwille van tijdelijke en persoonlijke gemoedsbeweging in haar eeuwig karakter wordt geschaad. In dit proza vervangt ze de nederlandsche woorden, die haar dwingen zouden gebonden te blijven aan het volkswezen, door uitheemsche: fransche, duitsche, engelsche. Nauwelijks een zin waarin er niet voorkomen. Bij honderden, bij duizenden volgen ze elkander op in dit geschrift van een nederlandsch dichter. Een taal van indruk en spraakvermenging: niet een boven-volkelijke - die

zuiver één taal en toch van alle tijden zijn kon - maar een tusschen-volkelijk middel van gemeenschap; schijnbaar toch maar, want geen enkel buitenlander leest het, tenzij vertaald. Niet eens dus in wezen tusschen-volkelijk; maar alleen als indruks-prikkel verwekt en als indruks-uiting geworden in het gemoed van een voor indrukken gevoelige, aan indrukken behoefte hebbende schrijfster, die zoo ook in de taal de schijn van de volken-ge-meenschap voor het wezen nam.

Gemis van vastgevoegd innerlijk leven, indruk-behoefte en onderworpenheid aan indrukken, verwording dientengevolge van taal en denken - want hoe die te scheiden - in wat ze eeuwigs en onvergankelijks kenmerkt, hunkeren eindelijk naar de hevigst mogelijke weerwerking, niet om de onweerstaanbaarheid van een roepend ideaal, maar uit persoonlijke honger naar verzet en omkeering: dit zijn de trekken die ondanks dichterlijke schoonheid en sterkte van verstandelijk vermogen mij beletten in Henriette Roland Holst een voorgangster te zien.

Zegt men dat zij juist daardoor, juist door dat meedrijven met indrukken en die miskenning van blijvende waarheden, overeenkomst met het volk vertoont, en dus zeer goed de voorgangster naar een omwenteling wezen kan? Ongelukkig de dichter, zeg ik dan, die zich zoozeer aan tijdelijke en wisselvallige gemeenschapsbewegingen gevangen geeft, dat zijn duurzamer gemeenschap met de beste eigenschappen van menschegeest en volkstaal, en daardoor met de wereld terwille waarvan we de omwenteling wenschen, schade lijdt.

Abr. Mossel: *Als Daglooner in het Heilige Land*, geïllustreerd, 1918, in de reeks Van Reizen en Trekken, uitgegeven door de Mij. voor Goede en Goedk. Lektuur, Amsterdam.

Een boekje dat als verhaal van eigen ervaring in een land dat niet alleen herinneringen, maar ook verwachtingen opwekt en waarvan de werkelijke toestanden zulk een groot belang hebben voor hen die hopen dat de laatste zullen worden verwezenlijkt, een grootere waarde heeft dan als het enkel een relaas ware

van de lotgevallen van zijn schrijver. Hoewel ook als zoodanig niet onbelangrijk, omdat die schrijver door karakter en oordeel vertrouwen wekt en hij de kunst verstaat de treffende trekken van het voorgevallene vast te houden, boeit het ons toch dubbel nu die eigenschappen onze gids zijn door toestanden waarvan we graag meer wisten en ons voorlichten naar vraagstukken die we graag zagen opgelost.

A.V.

Hendrick Laurensz. Spieghel
Door
Albert Verwey

Hoe bezwaarlijk is het, een dichter als boeiend voortestellen, die noch door uiterlijke schoonheid noch door een rijke verscheidenheid van menschelijke hartstochten uitmunt! - Wat er dan overblijft? - Ernst en innigheid van geestesleven; een verbeelding die niet aan de genietingen van de zinnen noch aan de veelzijdige bewegingen van het gemoed de drang tot vormgeving ontleent, maar alleen aan de droom van een voorbeeldige, een eer goddelijk dan menschelijk geheeten voortreffelijkheid; en een uitdrukkingswijs die sterk kuisch sober, kracht wijsheid en goedheid verzinnelijkt en ons die ernaar luisteren meer verheft dan bekoort.

* * *

Hendrick Laurensz. Spieghel heeft in zijn jongere jaren niets geschreven waaruit een eenigszins scherp omlijnd karakter naar voren komt. Ontvankelijk voor het voorbeeld van zijn twee jaar oudere vriend Roemer Visscher, pende hij kleine gedichten, veelal vertalingen naar Marot, en deed dat niet met de kleur en kantigheid die Roemer eigen was, maar meer met een gevoelig aanpassingsvermogen, meer als een volgeling dan als een vinder. De oudere was een levendige geest die er behoefte aan had eigen invallen of zulke die hij bij oude of nieuwe schrijvers had gelezen, in zijn schilderachtige taal weertegeven. De jongere genoot van die levendigheid, deed tot op zekere

hoogte mee, en oefende zich. Zijn gevoel was zwaarder, zijn vormen waren bedachtzamer. Zelfs in die kleine en niet zeer belangrijke jeugdverzen is het duidelijk dat hij nooit met een zekere uitbundigheid zich zal durven uitspreken, dat hij aan een innerlijke maat gehoorzaamt en zijn kracht zal zoeken in een door zijn natuur hem voorgeschreven soberheid. Maar dat is dan ook het meeste wat we eruit kunnen opmaken. Er zijn onder die gedichtjes enkele waardoor de omgang tusschen de twee vrienden van nabij kan worden waargenomen. Er blijkt daaruit dat hij berust op een soort van geestes-spel. Spieghel vraagt en Roemer antwoordt, of omgekeerd. En in beide gevallen is het antwoord een schertsende tegenspraak. Hebt ge niets beters te doen - schrijft op een Paaschmorgen Roemer - zoo kom dan bij me. Ik heb beters te doen, schrijft Hendrick terug, en daarom juist moet ge me dankbaar zijn dat ik kom. Een ander keer bedoelt de vraag niets anders dan de tegenspraak uittelokken. Is sterven niet beter dan leven? schrijft Spieghel. Maar hij stelt er twee regels boven, waarvan de zin is: overleg mijn meening, maar zie er mij niet op aan alsot ze me meenens is. Spelen dus van jeugdige rijmers en rederijkers, maar waarin zich Roemer veel meer als een gevormd karakter toont. Toch geeft juist Spieghels antwoord op het versje van Paaschmorgen, een zwakke omtrek te zien, zoo niet van zijn karakter dan toch van zijn geaardheid. Wat vandaag te doen? vroeg Roemer. En hij noemt op: naar de vrijsters gaan, of naar de herberg, op straat loopen, kaatsen, dobbelen, in de kerk zich vervelen, op de dijk zich beslijken; en meent dat het een noch het ander, zelfs het thuisblijven niet, doenlijk is. Spieghel gaat de aanstootelijkste mogelijkheden voorbij: Thuis, zegt hij, heb ik gezelschap aan mijn boeken, op straat zullen tenminste de menschen mij niet hinderen, in de kerk kan ik mijn lief zien, en ik hoef er me niet te vervelen, want daar zijn muziek en zang die me lang niet mishagen. Het is niet te ontkennen dat er in de keus van die trekken een zekere genietende eenzelvigheid gelegen is. Bovendien is de wending niet zonder bevalligheid, en, waar ze dan toch een scherts is, men hoort er geen luide lach uit opslaan, maar denkt zich haar vergezeld van een beminnelijke glimlach. Vergelijkt men verder Spieghels rijmen met die van

Roemer, dan merkt men dat de jongere, met zijn minder verbizonderde persoonlijkheid, zich minder heeft losgemaakt uit de vormen van de rederijkers, maar tevens meer dan de oudere aan een dieper element dat de Rederijkers eigen was, namelijk aan een vloeiende zangerigheid en muzikaliteit, gebonden blijft.

* * *

Wat er gebeurd mag zijn, dat deze jeugdige rijmer, zoodra wij weer de gelegenheid krijgen hem waartenemen, zoo tot onherkenbaar-wordens toe veranderd is? Zijn stem heeft zich verdiept en verzwaard. Hij scandeert zijn woorden opzettelijk als met een klepelende afgemetenheid. Er is in zijn houding een ernst die in geenen deele als de voortzetting, de versterking-in-graad alleen maar, van een enkel bespiegelend gedichtje uit de vorige jaren begrepen kan worden, daar de manende stem van nu welhaast het tegendeel is van de beschouwende. De uiting waarop ik doel is een daad, en het aandurven van die daad is het aanvaarden van een leiderschap dat ver-strek-kende gevolgen hebben zal.

In Mei 1578 had te Amsterdam plaats gehad wat men toen en later de Alteratie noemde, de omzetting van een tot dat oogenblik oppermachtige overheid, en dientengevolge de volledige toetreding van de stad tot de zaak van de Prinsgezinden. Burgemeesters en geestelijken waren in letterlijke zin aan den dijk gezet. Ballingen waren teruggekeerd. De aanhangers van de nieuwe religie hadden de overhand. Zelfs onder die van de oude had oneenigheid scheuring veroorzaakt: de rekkelijken onder hen hadden toegegeven wat de vasthoudenden tot geen prijs wilden bekrachtigen. Juist op dat tijdstip blijkt de Oude Kamer, met het blazoen van de Eglantier, en de zinspreuk In liefde Bloeyende, een verzameloord van min of meer eensgezinde geesten.

Van haar innerlijke geschiedenis weten wij weinig, maar naarbuiten dagteekent zij ditzelfde jaar haar herleving. Spieghel was haar woordvoerder. Een Nieuwe Jaar 1578 staat boven het gedicht dat door Pieter Vlaming anderhalve eeuw later voor het eerst werd uitgegeven. Het zal in het genoemde jaar geschreven

zpn, maar ik deel J. ter Gouw's meening dat het bestemd was voor de Nieuwjaarsdag van het volgende[1].

In 't niewe jaer
Wil god ons vrede geven.
Dus allegaer
Wilt nu den pays aenkleven
Door liefd' eenpaer.
Door liefd' eenpaer
Moet onvrê zyn verdreven
In 't niewe jaer.

Dit is de aanhef; maar die niet gesteld wordt in de verwachting dat de bevolking van Amsterdam aan de oproep zal gehoor geven. Integendeel, hij die spreekt is er getuige van geweest en is het nog, dat ondanks de schijn van vrede de strijd voort blijft gaan.

Twist ende stryt,
Schynt, ruimt nu uit dees landen,
Maar haat en nyd
Siet men noch vierig branden
Tot elken tyt.
Tot elken tyt
Isser onrust voorhanden,
Twist ende stryt.

'Perty', dat wil zeggen eenzijdigheid die zich vastlegt aan één overtuiging als de alleenig-ware, is de erfzonde die de onderdrukten verwijten aan de heerschers, die ze aanstonds, als ze zelf heerschers zijn, vieren.

Eylaas, perty
Die zal ons noch doen sneven.
Die eerst was bly
Om in vryheit te leven
Die is nu vry.
Die is nu vry
En wil geen vryheyt geven.
Eylaas, perty.

1) Geschiedenis van Amsterdam, VI, 397.

Tegenover de twist die hij zag en ziet tieren verkondigt Spieghel de Godsvrede - ‘Gods vrede in 't hart verholen’ - en dit is de daad die voor zijn heele leven beslissend is.

Groot als het onderscheid is tusschen zijn vroegste rijmen en dit Nieuwjaarslied, moet de indruk geweest zijn die de burgertwist binnen Amsterdam op hem maakte. Levenslang houdt hij niet op ervan te getuigen.

Een ander van deze liederen bevat de lof van het Rederijkerschap. De wil van de Kameristen kwam erin tot uiting dat hun hernieuwde gemeenschap bron en oorsprong zou zijn van loffelijk leven. ‘Al zit gij nu en vaect, In eeren gij noch raect In desen niewen jare’. Maar als bij uitstek Spieghelsche huldiging wordt de kunst het ‘ghy syt zonder party!’ toegeroepen. Het gedicht schijnt opzettelijk in de oude rederijkers-vormen met hun brabandsche rijmen gesteld te zijn. Alleen, de toon is sterker, overtuigder. Het geloof dat de poëzie op aard een hemelsche roeping heeft wordt er nadrukkelijk in uitgesproken.

> Gy zyt een gaef van Godt,
> Des Heyligen Geestes are,
> Elc valdy niet te lot,
> Ghy leert ons Gods ghebodt,
> Wys synde schynt gy sot,
> Des menich met u spot
> In desen niewen jare.

Strijdbaar dus, en als gezant van iets hoogers, dit optreden.

De gedachte wordt in ons wakker dat in Spieghel een omkeering heeft plaats gehad. Niet enkel een afkeer van twist en strijd vervult hem, maar een geloof dat die verkeerdheid een wortel heeft, dat de scheuring niet uit het heilige moeten van een onloochenbare waarheid voortkwam, maar uit ik-zucht en misverstand. Aan het slot van dit gedicht zegt hij het.

Er is dan ook onder de Nieuwjaarsliederen een, waarin niet alleen maning of verzet aan 't woord komt, maar een stellige belijdenis. Een verinnerlijkt Gods-geloof is er de kern waarop hij alle uiterlijke strijdigheid laat afstuiten, het éénmakende licht waarmee hij de heele weerstrevige wereld doordringen wil.

> Heel vol onrust zyn all' ons nabuurlanden,
> Men hoort niet dan van moorden, roven, branden:

Dies moeten wy tydlike rust ontberen.
Dit zoud' ons doen veel naarstelyker begheren
Der zielen rust, daar ons niemand magh dwinghen.
Hiervan zo wil ik nu met lusten zinghen.

Onzienlyk is des menschen ziel geschapen;
Dies mach zij gheen lust in yet zichtbaars rapen:
Alleen in God is haare rust gheleghen:
Ghelyk des steens natuure is gheneghen
Ter aarden, al waar 't dat men die bewaarde
Langh inde lucht, noch neycht zij totter aarde,

Zoo wort tot God des menschen ziel ghetoghen.
Al is hy schoon verleyt ende bedroghen
Van valschen schyn, tot lust der creatueren,
En dat hij faalt door zwackheyt der natueren,
Zoo blijft nochtans altijd by hem ghestadigh
Gheneghentheid tot zijn oorspronk ghoet-dadich.

Zoo u ghedachten inden hemel stijghen
Zoo zult ghy die tot erfdeel haast verkrijghen:
Want totter waarheit hem ghants te bekeren
Is anders niet, als niets niet te begheren
Dat zichtbaar zij, of zinlijk, of verghanklik,
Maar wel te klijven an 't gunt is zelfstandlik.

Want hem alleen tot God te voeghen inlijk
Die ongheschapen is, heel ghoet en minlijk,
In zulck mensch is volkomen vruecht en vrede;
Niet tijdlijcs baart hem onvreed of droefhede:
Maar zijn gemoet is vrij van zond' en zotheyt:
Hij spieghelt hem in den spieghel der Godtheyt.

Alsdan woont God ghehelijck in de menschen;
Als zy niet teghen Godes wil en wenschen;
Als 's menschen hart niet buyten God mach rusten,
Alsdan bewoont God eerst zyn ziel met lusten.
O zoete lust! o rust! o licht! o leven!
Zalich zijn die, die u met lust aankleven.

Dit is de plotseling in klinkklare verzen uit Spieghel geboren belijdenis, vrucht van een door schokkende gebeurtenissen tot

uiting gedreven bekeering. In zichzelf is ze niets dan de zuiverste inkeer van de ziel, die zekerheid wil hebben omtrent zichzelve en haar oorsprong, die het buiten zich niet vinden kon, die van binnen alleen vrede heeft als ze haar gemeenschap erkent met een wezen dat alle zielen met zich en met elkander vereenigd houdt. Uiterlijk is ze zonder twijfel het gevolg van een lezing en overdenking die minder door mystieke theologen of leeken dan door romeinsche en grieksche wijsgeeren gevoed werden. Het is niet onmogelijk dat Spieghel nu reeds door Coornhert beïnvloed werd: het beeld van de steen als neergaande tegenover de ziel als opstijgende natuur vindt men bij Coornhert herhaaldelijk; maar de heele gedachte van het gedicht zoowel als de spreuk waarmee Spieghel het onderteekende: Liefde tot schoonheid is ons aangeboren, bewijst dat hij, door welke bemiddeling dan ook, in de ideeënkring getrokken was die zijn hoogste straling in Plato heeft.

In het gedicht op het Rederijkerschap kwam al de spreuk voor waarmee Spieghel zich doorgaans noemen zal: Deugd verheugt. Deugd natuurlijk niet verstaan als maatschappelijke braafheid, maar als de gesteldheid van de ziel tot het winnen van de opperste zaligheid.

Zooals het beleven van een dichter-tijdgenoot hierin bestaat dat wij onze begrippen, en dit vaak voorgoed, laten vervormen door de zijne, zoo is tot het beleven van een dichter uit vroeger tijden een opzettelijk wegdenken of afstroopen noodig van de vervorming die zijn begrippen in latere geslachten ondergaan hebben. Niets is bij de lezing van een oud gedicht schadelijker dan dat wij onze opvattingen, en dit zonder het te vermoeden, tot inhoud geven aan zijn woorden. Het gebruik van eeuwen heeft noodzakelijkerwijs die woorden banaal gemaakt. De ernst waarmee die woorden worden vooropgesteld vinden wij belachelijk, de geestdrift die zij door hun plaatsing van ons schijnen te vergen lijkt ons ongerechtvaardigd, wij zouden vreezen zelf belachelijk te zijn als we eraan toegaven. Dan is er inspanning noodig om ons verzet te breken, om ons de alledaagsche voorstellingen die het woord opwekt, te laten voorbijzien, om ons terug te wennen aan het verbinden van dit versleten woord en gindsche verheven voorstelling. Spieghels

spreuk is er zoo een als we alleen door zulk een inspanning kunnen aanvaarden als de ernstige leus die hij ermee uitdrukte. Van het oogenblik dat hij haar koos, beduidde ze: er is maar één hoogste zaligheid: het verzinken van de ziel in haar oorsprong; er is maar één strijd: het verzet van de Ik-zucht tegen de innerlijke drang naar een oorspronkelijke volkomenheid.

De Nieuwjaarsgedichten kunnen we in hun waarde alleen kennen als we dit in het oog houden. Zij prediken de strijd van de ziel tegen het vleesch, de heerschappij van de belangelooze liefde over de eigenzuchtige aandriften. Zij houden strijdend en belijdend, aanklagend en verkondigend, met een zachte, maar onbedwingbare hooghartigheid, een geloof staande dat aanspraak maakt op algemeene en onaantastbare geldigheid; en zij doen dit tegenover een woelende en werkzame bevolking waarvan ieder eenling zijn eigen stoffelijk voordeel zocht, iedere groep haar eigen kerkelijke of wereldsche waarheid voorstond. Ieder jaar één gedicht, waarvan de beteekenis dus wel nauwelijks in zijn werking op die menigte liggen kon, maar veel meer in de aanwijzing dat er één Amsterdammer was die zóó sterk, zóó overtuigd, zóó rustig anders dorst zijn dan de anderen.

Jaerlyx eenpaer
Vernieuwt het jaer
En maekt ons oud van jaren.
D' een dagh voorwaer
Die volght den aer,
Dies wy ten grave varen.
De velden worden jaerlyx groen,
Maer 't vollek blyft in éénen doen
Als zy zonden t' samen stuwen
Die in 't niewe jaer vernuwen.

Uit d' aerde spruit
Gheen vruchtbaer kruid
Of 't zaed dat moet eerst sterven,
De slang schud uit
Zyn oude huid
En laet die voort verderven.
De maen en blyft niet altijd vol,

Beesten verschudden vel en wol,
Vogelkens haer pluimen verduwen,
Die in 't Nieuwe Jaer vernuwen.

Maer in onrust
In elken kust
Leven steets alle menschen.
Vleyschlyke lust
Blyft ongeblust
Al heeft men wil na wenschen.
Zeer weinig van haer die zien in
Dat ware Deughd Verheught den zin,
Als zy na lusten ghuwen
Die in 't Niewe Jaer vernuwen.

Maer Princen vroed,
Wiens vry gemoed
In God is wederboren,
's Vleesch lust verwoed
Treens' onder voet,
Na ware rust zy sporen;
Zy nemen 't al, zoo 't geeft de tyd,
't Genoegen hen van onrust vryt,
Dees d' eewige Vierdag ruwen,
Die in 't Nieuwe Jaer vernuwen.

Het ruwen, of rusten, een eeuwige vierdag lang, zal het deel zijn van hen die werkelijk vernieuwd worden. Met dit uitzicht op een eeuwige vreugde, die niet naar kerkelijke voorstelling, tijdelijk en uitwendig gedacht wordt, maar tijdeloos en innerlijk, staat Spieghel als de priester van een mystiek die aan geen enkele leer gebonden is, die hij nu in christelijke, dan in heidensche beelden zal verwijden en verzichtbaren, maar die hij nooit ofte nimmer zal verloochenen. Door het doorgronden van dit besef als het innigste van zijn wezen, had hij het vraagstuk opgelost dat de burgertwist in Amsterdam hem gesteld had: hoe is het mogelijk dat een mensch die zich de hartstochtelijkste geloover gevoelt onder al zijn stadgenooten, tevens geen de minste roeping voelt tot partij-kiezen?

Want dit is het probleem Spieghel, en het kan niet anders

of het moet hem in dat beslissende oogenblik toen zoovelen om hem heen partij-kozen, beangst hebben: hij was niet zooals het de schijn had, zooals men meende, en zooals men ook nu nog meent, de door de geloofs-hervorming minst bewogene of aangedane, hij was van allen de diepst ontroerde en innerlijk meest verbrijzelde.

Zijn gedichten na 1578 toonen het slag op slag, zijn heele leven bewijst het: hier is een man die een krisis heeft doorgemaakt, die een omkeering beleefd heeft, een man die, ééns in zijn innerlijk bezit gevestigd, er zonder aarzelen voor sterven zou. Maar een man die met zijn geloof boven alle toenmalige partijen stond. Geboren in een tijd van geloofs-hervorming was hij de ongemeenste hervormer die ons land bezeten heeft.

Van twee gravures naar een portret dat juist in 1579 vervaardigd werd, boeit me het meest de door E. van S(ichem) geteekende, die voor de tweede druk van de Hertspiegel is aangebracht. Het portret van een dertig-jarige. Sterk en sober, sierloos en onmiddelijk, vragend en gereed tot antwoorden: dit zijn de gedachten die bij de bezichtiging het eerst in ons opkomen. Een zorgvolle trek, maar alleen in de oogen, als de uitdrukking van een meegevoel dat in de gevoelig gevormde mond en de fijne kin zijn aanduidende verklaring vindt: tegelijk evenwel een kalmte als van een man die gewend is bij alles wat hij ziet te luisteren naar de gedachten achter zijn sterke voorhoofd. Het treffendst blijft, bij herhaalde beschouwing, dat, hoewel elk van de onderdeelen van dit gelaat een bizondere mate van karakter uitdrukt, geen enkel van die onderdeelen een eigenaardig karakter eraan verleent. Veeleer wordt iedere trek door de lijnen van een eenigszins lang naar onder toeloopend ovaal in makkelijk bedwang gehouden. Snor en baard volgen het gezicht, zooals de korte haren de schedel. Het hoofd rust op de gesteven pijpkraag zonder zich in zijn vrijheid belemmerd te voelen. Het gestikte zijden wambuis met de zilveren knoopjes welft zich gemakkelijk over de borst, en de laken mantel, met fluweelen kraag schijnt wel, rust op de afhangende schouders. Een geheel van in niets aanstootelijke maathoudendheid. Verdiept men zich in de bewegingen die de

evenwichtigheid van dit gezicht zouden kunnen verstoren, dan vermoedt men een zekere zwaarte, een zinnelijkheid die wordt in toom gehouden, een beschroomdheid die door oefening wordt opgeholpen, een hartstochtelijke snelheid die ondervangen wordt door bedachtzaamheid. Voorzichtigheid is er in de man, maar niet zoo dat ze in gebrek aan zelfvertrouwen ontaarden zou: daarvoor heeft hij een te frank vertrouwen op de kracht van zijn denkend beleid, en misschien nog wel op een diepere kracht. Dat er bij hem altijd een stille strijd is tusschen de ingeboren haastigheid en de geest die haar teugelt, getuigt Spieghel zelf in later jaren, als hij een brief aan zijn neef Peter Pauw schrijft. Hij zegt dan: ‘'t is alzo dat de ene mensch zachtzinniger is van naturen, d' ander haastiger (als ghy ende ik) die dan zich meer te hoeden heeft. Daartegen houde ik dat de haastighe meest weer groter vernoeghing ghenieten, als vernuftrijker zijnde’. De bewustheid dus van een mensch die tegelijk zijn natuur en zijn geest, zijn hartstocht en zijn zelfbedwang te genieten weet. De aard, zou ik willen zeggen, van een geboren leider. En dit is wat ik in het vervolg hoop aan te toonen: dat deze stille en stoutmoedige, deze verlangende en beheerschende, al het werk van een leider gedaan, en al de vreugden en smarten van het leiderschap ondervonden heeft.

* * *

Roemer was nog wel iets anders dan de losse kwant en boertige rijmer die ieder oppervlakkig lezer in zijn kleine gedichten kan waarnemen. Behalve een eerbiedwaardige kennis van oude en nieuwe dichtkunst toont hij toch niet het eerst in zijn latere Sinne-poppen, maar ook in de jeugdige Brabbelingh een eigenaardige maatschappelijke hervormings-ijver. Hij is niet alleen iemand die een karakter heeft, maar hij strijdt ervoor dat de wereld, voor zoover hij haar bereiken kan, een zeker karakter verkrijgt of behoudt. Breed gezeten in de stad die hij liefhad, geloofde hij aan de voortreffelijkheid van haar instellingen en zeden, en tevens niet minder aan de onbegrensde mogelijkheden van haar ontwikkeling. De oude burgers

waarvan hij er een was, waren niet te scheiden noch van het verleden waaruit hun eigen sterke heden was voortgekomen, noch van de toekomst die zij vol vertrouwen uit dat heden verwachtten.

Het is een eigenaardig verschijnsel dat toen na de Alteratie leden van de nieuwe regeering lid waren geworden van de Kamer In Liefde Bloeyende, zoo verschillende personen daar eensgezind samenwerkten: Katholieken en Calvinisten, teruggekeerde ballingen met thuisgebleven ‘gematigden’. Het kon niet anders of er moet hun één overtuiging gemeen geweest zijn, en het lijkt waarschijnlijk dat die in hun stedelijk toekomstgeloof gelegen heeft.

Sommigen zagen verder dan hun stad, hielden voeling met belangrijke mannen in Haarlem, in Leiden, begrepen het belang van land en landstaal, beseften dat over heel Europa een beweging gaande was, waaraan zij deel hadden. Dezen werden de voorgangers. Maar dit voorgangerschap strekte allereerst tot het bevestigen en aankweeken van een amsterdamsche kern.

In 1584 verscheen vanwege de Kamer de Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst.

Het is een spraakkunst die in de vorm van een gesprek tusschen Roemer en Gideon gebracht is. Met de laatste werd Gideon Fallet bedoeld, de stads-secretaris, die in de Kamer met Spieghel en Roemer de leiding had. In een uitvoerige toeeigen-brief werd dit geschrift aan Burgemeesters en Raden van Amsterdam opgedragen, en wij lezen er dat naar de meening van de aanbieders ‘alle kamers van *Rederyck* als ghemene scholen des Land-taals behoren gheacht te zijn, waartoe een yghelyck, niemand uytghezonderd (de bloem uitstekende) vrye toeghang heeft, dies hen luy het zuyveren, verryken ende vercieren des taals (ende niet het rymen alleen) eygentlyck betaamt.’ Dat Burgemeesters en Raden het ook zelf zoo hebben ingezien, blijkt uit de opmerking ‘Daarbij nevens is de ghedachtenis noch versch, dattet u E.E. belieft heeft (als naarstighe opzienders inden hof der kunsten) 't [Eglentierken] ter rechter tyd te wateren.’ De uitgaaf was dus een amsterdamsche daad, al werd aan de haarlemsche notaris Dirck Volckertsz Coornhert - een geboren Amsterdammer trouwens - de eer gegund

haar met een Voorreden te openen. Coornhert deelt daar mede dat hij jaren geleden al begonnen was met het maken van een grammatica, maar die arbeid, buitenslands zijnde, had moeten opgeven. Uit de benaming die hij aan het werk geeft: een ‘anleydinghe der jonckheyd, van den nederen trappe des welspellens tot de hooghte van de welsprekentheydt’ blijkt dat het plan van de later verschenen geschriften vooruit vaststond. Van die geschriften gewaagt trouwens ook het boekje zelf. Er zijn er namelijk in 't geheel vier en eerst het laatste daarvan, in 1587 verschenen, behandelt onder de titel van Rederyck-kunst, in rijm opt kortst vervat, de welsprekendheid. Het tweede is het Ruygh-bewerp van de Redenkavelingh ofte Nederduytsche Dialectike: een uiteenzetting van de redeneerkunde, die in 1885 uitkwam en door een Kort Begrip des Redenkavelinghs in Rijm werd gevolgd.

Voor het eerste gedrukt werd, waren woorden-lijstjes rondgezonden en zonder twijfel is een min of meer uitvoerig overleg zoowel tusschen de kameristen onderling als met gezaghebbende mannen in andere steden voorafgegaan. Spieghel heeft al vroeg voor de schrijver van het heele werk gegolden. Aandachtige bestudeering leerde dan ook dat niet alleen spelling en begripsvorming uitsluitend van hem afkomstig zijn, maar dat alle vier de geschriftjes door hem werden opgesteld. Roemer en Fallet zullen als aanzienlijke leden van de Kamer zijn bemoeiingen gesteund hebben, maar in de uitgaaf waartoe zij hun namen leenden, viel geen plaats aan te wijzen voor hun werkzaamheid. Veeleer voor die van Coornhert, hoewel ze buiten de Voorreden niet erkenbaar bleek[1]. Onlangs vond ik ten overvloede door Spieghels eigen getuigenis alle onzekerheid opgeheven. In een geschrift dat ik later in dit opstel hoop aan te halen noemt hij, als zijn werk, in één adem, ‘de ghedruckte Duytse Grammatica, Dialectica ende Retorica’.

De vraag is opgeworpen of Spieghel in Leiden gewoond en misschien de lessen aan de Universiteit gevolgd heeft. Ik geloof het niet. Hij zal er vertoefd hebben toen Van Mander hem daarheen het sonnet toerichtte dat achter zijn vertaling van de Bucolica en Georgica is opgenomen. Hij kende er Jan van Hout

1) K. Kooiman's uitgaaf van de Twe-spraack, Groningen 1913.

en Janus Douza, en misschien heeft hij er wel eens meevergaderd met dat geheimzinnige ‘gezelschap’, waarvoor Van Hout in 1576 het plan van zijn nieuwe gedichten uiteenzette. Ook zou hij er later zijn zoon ter school sturen[1]. Maar de opdracht van de Redenkavelingh aan Den Eerzamen, Wijzen, Hooggheleerden ende Achtbaren Heeren, Burghermeesters des Stadts met den Bezorghers ende Hoofden des Hoghen Schools van Leyden wekt wel de gedachte hoe beslist hij tot het welslagen van zijn plan de lijnen getrokken had, doch toont tevens hoezeer hij zich als leek beschouwde en niet als geleerde.

‘Het is een ghewoonlyck ghebruyck, E. Heren, by alle verstandighe schryvers, die iet treflix an den dagh brenghen, dat zy het zelve iemand toeëyghenen: ofte om dien te vereeren, of hem tot een Schutsheer te verzoecken. Geen van beyden is hier ons voornemen; alzo wy ghaern bekennen ('t geen ons werck doch zonder dit doen zoude) dat wy noch de zake die wy handelen recht-grondlyck en verstaan, by de scherpzinnicheid der eerste vinders te rekenen: dies oock niet treflyx daar in hebben konnen voortbrenghen: oock geen Leeraars, maar alleen leerlinghen die ghaern vorder waren willen gheacht zijn: ofte ongheoeffende bouwheeren, die in een woest maar heel vruchtbaar land ploeghende, niet lievers wenschten als veel kloecke verzochte bywoners, om alzo ghezamentlyck door buurlycke hulp een rycker oeghst in schuur te mennen.’

De amsterdamsche leek en burger dus die de hulp van zijn buurstad Leiden inroept. Maar lezen we verder.

‘Ende alzo u E.E. het opzien des hoghen Schools bevolen is, offeren wij den zelven deze vrucht van onze naerstighe, doch onvermoghende wil: even in voegen alsmen den Goden niet na hun waardichheid, maar na der offeraars vermoghen, ghewoon is offerhande te doen; om van den zelven een rycker seghening te ghenieten’.

Het is of hij opzettelijk aarzelde, alvorens tot het punt te komen dat hem tot schrijven dreef. De Twe-spraack kon zelfs jonge kinderen de spelling leeren. Maar de Reden-kaveling was

1) Dr. J. Prinsen JLzn.: De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan van Hout, Amsterdam 1907, blz. 164 en blz. 47.

een studie en een methode die alleen dienen konden als voorschool van het hooger onderwijs. Snel en vastbesloten wordt het gewichtig verzoek uitgesproken.

‘Zulx is oock hier ons byzonderste wit: versoeckende, alzo de Schole an ghene tale ghebonden is, maar in alles de bequaemste, tot meeste vorderingh bezicht; dat ghy van onse Moeders-tale een Moeder-taal aller ghoeder kunsten maken, dese sake behertighen, ende de grote nutbaarheid die den Vaderlande hierduer magh gheschieden overweghen wilt’.

Mogelijk *is* het, gaat hij voort. Wat wij leerlingen ‘niet verder siende als om self de sake wijs te werden, in een korte wyle hebben konnen doen’, - dat kunnen geleerden die de tijd hebben natuurlijk beter. Wij verlangen van u daarom ‘(ongetwyffelt tot groten lof des ghemeenen Vaderlands, ende zonderlingh des hoghen Schools) d' eerste te zyn, om door alghemeene lessen voor 't eerste int werck te stellen, niet dit slechte werck, maar deze hooghwaardighe kunst, met zulc werc dat dit (na ons hoogste wenschen) te schande make, ende mettertyd andere kunsten meer’.

‘Tot onuytsprekelyc voordeel van elc leeck-mensche’ meent hij dat dit strekken zal, en verwijst ten slotte naar P. Ramus die in zijn Fransche Letterkunst getuigt dat hij van de koning in last had ‘de drie Redenlycke ende andere d'ander Vrye kunsten in Fransois te vertolcken’.

Met vooruitziende blik had Spieghel begrepen dat de geleerden niet door het latijn zich moesten afzonderen, maar integendeel door lessen in de landstaal de gemeenschap tusschen hoogeschool en leekewereld in stand houden. Niet enkel voor de lessen in de nederlandsche taal, maar ook voor die in rechten en medicijnen eischtte hij, in 1585, het gebruik van de moedertaal.

Het rijm dat hij op de Toeëigenbrief laat volgen drukt die vordering zoo helder en dringend uit dat ik niet nalaten wil het hier af te drukken.

Totten kunstgheleerden lezer.

Is gheleerdheid niet nut, waartoe de Hoghe Scholen?
En zyn de kunsten ghoed, wat houtmen die verholen?

Of dunckt u onze taal niet ryck ghenoegh te zyn
Datmen daartoe behoeft Hebreeus, Griex en Latyn?
Neen, het is wyd van daar, dat mooghdy hier bemercken
An 't onbeslepen werck van onvolleerde klercken.
Maar met veel meerder nut zalmen dit waar bevinden,
Wil elck gheleerde man met ernst hem onderwinden
In Duyts 't geen dat hij weet te spreken met verstand.
Hebdy nu één scholier, ghy kryghter thien ter hand.
Zeght ghy, ick heb de kunst met arbeyd moeten leren?
Maar, stondet noch te doen, zoudy niet wel begheren
Van die moeyte verdragh? ghunt andren zulck geniet.
Kunst leertmen met gheneught, de talen met verdriet.
T'is zotte Tieranny, hoe maghmen dit missaken,
Dat men de kunsten leert in onbekende spraken.
Dit deden d' ouden niet, die uyt Egiptenland
Haalden tgheen zij in Griex Grieken maackten bekant.
De Talen zijn wel nut om de kunsten te vinden
Maar t'voeght niet datmen die zo heel daaran ghaat binden.
Wat voeghtet dat een man die zijn twist zoeckt te slechten
Rechtschapen, niet en weet na wat recht hem te rechten?
Wat voechtet, dat een Artst zijn vrund niet kan beduyden
Noch d'oorzake zijns zieckts, zijn quaal, of kracht der kruyden?
Laat u zulck onghevoegh van u Landsluy verdrieten.
Laat dit Land, in Landstaal, u gheleerdheid ghenieten.

Met het Kort Begrip des Redenkavelings in Rijm wordt de veldtocht voortgezet. Het is toegeëigend aan Jan van Houten, Secretaris der Stede Leyden en met de uitgesproken bedoeling: ‘dienst voor t' ghemeen beste van UE. te trecken: om u de vordering dezes kunsts (die ghy overlang behertight hebt) te erinneren; u tot een kunstwecker te verzoecken bij de E. Raad ende Hoghe Schole tot Leyden: die wij ons verdriest hebben, onze Ruygh-bewerp deses kunst toeteschryven.’

Het laatste geschriftje, de Rederyck-kunst, werd opgedragen aan ‘allen Redenryck-kamers’. De man die de toekomst met zulk een helder oog te zien wist, stelt hier de grondwaarheid dat alle menschelijke instellingen, zoo ze duren zullen, ‘vaack tot haar eerste grondvesten’ moeten worden teruggebracht. Dat de kamers niet alleen tot rijmen, maar tot het verzorgen van de rede, dus van de landstaal zijn ingesteld, bewijst de

naam al. Zooals in al de afdeelingen van Spieghels werkzaamheid wordt ook in deze de toekomst door hem aan het verleden vastgeknoopt.

* * *

Coornhert was in 1577 uit de xantensche ballingschap teruggekeerd en had zijn haarlemsche notariaat weer opgenomen. Toen hij de Voorrede schreef voor de Twe-spraack was hij een goede zestiger.

Spieghel zegt meer dan eens dat als hij zich neerzet om te onderwijzen het voornamelijk is om zelf iets te leeren. Coornhert daarentegen wekt al jong de indruk dat hij alles weet en alles kan, ook en niet het minst het onderwijzen.

Spieghel had de kunst van denken en schrijven grondig beoefend, maar de dichter van de Nieuwjaarslieden was niet de man om het te laten bij de formeele kundigheid die hij daardoor had verkregen, en in zijn handboekjes vastgelegd. Hij zocht voor die vorm een inhoud, en Coornhert was de vriend die hem hielp om zijn gemoedsleven daartoe te ontwikkelen.

Hij prikkelde Coornhert tot het schrijven van zijn Wellevenskunst en Coornhert gaf hem daarin wat hij met hartstochtelijke dankbaarheid later ‘de waarheid’ noemt.

Spieghel was een leider, en het is het kenmerkende van leiders dat zij altijd tegelijkertijd leerling zijn. Coornhert was een strijder, die nooit ophield zijn waarheid te verkondigen en ervoor op de bres te staan.

Spieghel leerde moeizaam. Coornhert daarentegen heeft klaarblijkelijk die fenomenale gemakkelijkheid bezeten die sommige kunstenaars van de Renaissance met de geboorte schijnt meegegeven.

Zoon van een gegoed Amsterdammer maakte hij in zijn jeugd een reis door Spanje en Portugal, huwde, negentien jaar oud, de zuster van een bijzit van graaf Reynout van Brederode, werd dientengevolge door zijn moeder onterfd en vestigde zich, na een korte poos in Brederode's huishouding gediend te hebben, te Haarlem. Beoefenaar van muziek en dichtkunst, meesterlijk bespeler van fluit, luit en klavecimbaal,

voortreffelijk schermer, aangenaam schertser en, ondanks zijn matigheid, een welkom tafelgast, won hij de kost als etser en plaatsnijder, wiens werken - waaronder groote gravures naar Maarten van Heemskerck's schilderijen - lang gezocht bleven en ook nu nog gewaardeerd worden. In de dertig jaar oud leerde hij latijn en de oorzaak daarvan schijnt wel geweest te zijn dat hij, twijfelachtig geworden omtrent sommige geloofsverschillen, de werken van de kerkvaders in het oorspronkelijke kennen wou. Tegelijkertijd bleek hij een schrijver over vraagstukken betreffende de zedeleer, en nu al in geen andere geest of meening dan hij levenslang heeft voorgestaan. Van de bronnen van de Reformatie kwam hij tot die van het Humanisme. In 1561 verscheen zijn vertaling van Cicero's De Officiis, in 1562 die van Seneca's De Beneficiis. Het loont de moeite die in Haarlem bij J. van Zuren gedrukte boekjes ter hand te nemen. Men herkent er dadelijk de zorg aan van een kunstenaar voor wie ook het eenvoudigste boek als kunst-voorwerp iets beteekende. Juist de gelukkige lichte hand die in zulk een druk te genieten is, had Coornhert in zijn plaatwerk, in zijn proza, in zijn behandeling van sommige verzen. Niets is aardiger dan te zien hoe hij in 1586 een rederijkers-vers dat hij in zijn jeugd geschreven had, omzette in een renaissance-gedicht. Doorloopende verandering van maat, afzonderlijke wijziging van woorden, van rijmen, van rijmschikking vooral, en ziedaar, het vers is niet alleen in een andere vorm overgebracht - dat zou een klein kunstje zijn - maar het heeft de ziel van die vorm, het schijnt geschreven ter wille van die vorm. Dit aangeboren vorm-gemak heeft het Coornhert mogelijk gemaakt, nooit meer dan zes uur in een etmaal slapende, zijn gedachten in eindelooze wisseling van pamfletten, tractaten, gedichten, tooneelspelen, brieven en vertalingen weer te geven. Eerst notaris, daarna secretaris van de stad en van Burgemeesteren, nam hij bovendien deel aan de politiek die door de Beeldenstorm en de komst van Alva werd ingeleid. Betrokken in de gevaarlijkste verwikkelingen, raakte hij in 1567 in de haagsche gevangenis. Losgelaten, week hij uit naar Xanten, maakte in dienst van de Prins een reis naar Emden, keerde in 1572 voor kort naar Haarlem terug.

Maar hij kon er niet blijven. Voorstander - evenals Willem van Oranje - van gewetensvrijheid, maakte hij zich de Calvinisten even goed als de Spaanschgezinden te vijand. Tot de lente van 1577 doorleefde hij in Xanten zijn tweede ballingschap. Na de gentsche bevrediging in Haarlem gevestigd was hij de tusschen de partijen staande strijdvaardige eenling die hij levenslang gebleven is. Juist op dit tijdstip werd in Spieghel de omkeering voorbereid waardoor deze de eenling worden ging, die boven de partijen staande, leiding gaf.

Licht mogelijk dat Spieghel toen ook al enkele van Coornherts geschriften gelezen heeft. Het eerste teeken van hun verkeer schijnt mij het naamvers dat hij voor Coornherts Recht Gebruyck en Misbruyck van Tijtlycke Have schreef. De oudste druk van dat werk is gedagteekend Febr. 1582. Van het volgend jaar is een bepaling van eenige handels-termen, door de koopman Spieghel aan zijn 'vrundt' Coornhert toegezonden[1]. In het zelfde jaar begon, willen we aannemen, met het overmaken van het 'tafeltje' voor de Twé-spraack een bontgenootschap dat op de taal betrekking had. Eigenlijke vriendschap evenwel ontstond een paar jaar later eerst.

Er is in de gegevens omtrent Spieghels leven een betreurenswaardig gebrek aan jaartallen. Van zijn huwelijk met Brechtje ten Berg weten wij niet wanneer het gesloten werd, al kunnen wij aannemen dat het omtrent zijn dertigste jaar was. Evenmin is nauwkeurig te bepalen wanneer die vrouw gestorven is. Wat het vriendschappelijk verkeer met Coornhert betreft, komt het me voor dat dit eerst in 1585 tot die hartelijke vriendschap overging waarvan weerzijdsche uitingen blijk geven.

Bekend is het briefje dat Spieghel in het begin van dat jaar, of misschien in het eind van het vorige, ontvangen heeft[2].

'Amice, Ick groet u vriendtlijck met u lieve Huysvrouwe, de

1) Meegedeeld door Dr. J.W. Muller in het Tijdschrift v. Ned. Taal en Letteren, Dl. XX, blz. 200-209.

2) Dr. J. ten Brink wiens Dirck Volckertsen Coornhert en zijne Wellevenskunst (Amsterdam 1860) nog altijd het eenige en zeer bruikbare geheel van grondslagen oplevert voor een uiteenzetting van Coornherts leven en werken, heeft in dit briefje een wijziging voorgesteld, die bij aandachtige lezing onnoodig blijkt.

mijne is by haer Heere: diese my langhe gheleent heeft ghehadt. Maer soo schoonheyt (soo haer jeught was) deughdelijcheyt (soo haer bejaertheydt was) ende vriendelijckheyt (soo al haar leven was) een mans herte trecken tot liefde, soo behoorde myn herte haer lief te hebben. Dat is oock so gheweest.

Of nu het langhsaem sterven (zij is nu al langher dan een jaer daerover doende gheweest) dan des Heeren gave van haer in ende om hem lief te hebben, dese ghelijckmoedigheyt in my veroorsaeckt en wil ick hier niet segghen: maer wel datmen sonder merckelijcke droefheyt (opdat de roem wijcke) een lief wijf kan opòfferen den Heere, ende dat mijn konst van welleven in dit stuck sulcks by my bevonden is, dat ick mach waerachtelijck segghen, probatum est. Kondy dese konst, het sal u namaels wel komen, kondys nog niet, oock niet voordencken alleenlijck niet wel, soo leert met my gesamentlijck, als met vriendelijcke mede-leerlingh in wellevenskonste, en Gode in den geloove bidden om een gherust ende ghelaten herte'.

Nu zijn er redenen om aan te nemen dat van de elf brieven aan Spieghel die in Coornherts Brievenboek voorkomen, dit schrijven het vroegste was. Niet alleen namelijk, dat het er vóór de andere is afgedrukt, maar de andere veronderstellen een verhouding die door dit briefje schijnt te zijn ingeleid en die door Coornherts arbeid in dit en het volgende jaar bevestigd werd.

De hartelijke mededeeling is zeker vriendschappelijk. En het zegt al iets dat zij in deze vorm juist tot Spieghel gericht werd. Twee jaar later schrijft Coornhert hem - in de opdracht van zijn Wellevens-kunst -: 'ghy alleen zijt de man, die aldereerst my dit werck hebt aangheraden, ende door u stadigh aanporren bijna aangedrongen'. Dit aanraden kan zeker al vóór 1585 gebeurd zijn, en dan verklaart het waarom de schrijver, als hij Spieghel de dood van zijn vrouw bericht, zoo geheel als leeraar in de wellevenskunst optreedt. Toch is er meteen, en juist tengevolge van dit optreden, een zekere afstand in. Hij, de leeraar, heeft zijn kunst op de proef gesteld. Kent gij, Spieghel, die kunst? Ze kan ook u te stade komen. Wilt ge ze leeren, met mij gezamenlijk? Dit is een voorstel; en de brieven bewijzen dat de samenwerking heeft plaats gehad. Terwijl er van vroeger geen brieven

bewaard bleven, volgen er nu een tiental, die te rangschikken zijn tusschen 1585 en 1590, het jaar van Coornherts dood.

Het is waar dat die rangschikking onvolkomen blijft. Geen enkel van de brieven toch is gedagteekend. Maar al dadelijk in het eerstvolgende aan Spieghel gerichte schrijven dat in het Brieven-boek voorkomt, vinden we aanwijzingen van een toegenomen vriendschap, die tevens erkend wordt pas in haar begin te zijn.

Merk maar hoezeer de toon veranderd is bij die van de vorige:

'Verlanghen, seyt men, doet wel lieven: maer het doet oock wel leden, vriendt (ander ick) meyn ick. Ist niet leet lang lief te ontberen? Langhe heb ick ontbeert u lieve brieven: maer ick heb die met geen langh leedt willen besueren. Nu brenghen my die onbesuyrt met het leedt, verlanghen, een langh lief aenlocksel tot verlanghen na meer'.

En aanstonds, na sommige redenen waarop ik straks terugkom:

'Deze saken werden boven al die ick hebbe gelesen treflijck gehandelt by onsen Seneca, ons segge ick, nu ghy hem oock begint u self ghemeen te maken. Dat 's wel een van de eerlijcke lusten, die ik uyt dese uwe brieven in mijn hert ghevoelt hebbe, de kennisse die ghy met hem maeckt, sal de onse vernieuwen ende vergrooten'.

Het schrijven dat zóó begint en zóó voortgaat, bevat omtrent Spieghels leven een bizonderheid waarop nog niemand bij mijn weten opmerkzaam maakte. De redenen die Coornhert aanvoerde waren troostredenen. We zien eruit dat Spieghel zooeven een jong dochtertje verloren had nadat hij eerst onlangs eene die al ouder was verloor. Tevens dat nu al vijf kinderen van hem gestorven waren en er nog een in leven was. Dit zal dan vermoedelijk 't 'zoontgen' zijn, denkelijk zijn oudste kind, dat volgens een brief van Jan van Hout aan zijn neef Orlers in 1592 door de moeder te Leiden werd school gebracht[1].

1) De Geslachtslijst bij Van Rijckevorsel: Geschiedenis van het R.C. Maagdenhuis, is niet alleen onvolledig, maar stellig ook onjuist. H.J. Allard (Almanak voor Nederl. Katholicken 1901, blz. 82) wijkt ervan af, maar zonder nadere aanduiding.

De overlevering heeft van Spieghel een voorbeeld gemaakt van vaderlijk meegevoel. Er wordt verhaald dat toen zijn kinderen in Alkmaar aan de pokken ziek lagen, zijn tweede vrouw, de jonge en schoone Dieuwertje van Marken, die hij in 1602 huwde, ze boven in het huis, van hem afgezonderd, verzorgde. Maar uit verlangen om ze te zien nam hij heimelijk een ladder en kreeg van het gezicht zulk een indruk dat dezelfde ziekte ook hem overviel en hij er aan stierf. Wie weet of niet juister dan de feitelijke werkelijkheid, de innerlijke waarheid van Spieghels ziel er door verbeeld wordt. Niet voor niets zochten deze lieden, innig en hartstochtelijk als zij waren, bij geloof en wijsbegeerte de droom van een onkwetsbaarheid die aan hun natuurlijk bestaan ten eenenmale ontbrak.

Hoe gelaten schreef Coornhert, hoe bitter streed Spieghel, jaar op jaar, om kalmte en evenwicht, maar waren er wel ooit teerder en brandender gemoederen dan deze beiden?

Het is namelijk opmerkelijk hoe de enkele jaren van hun vriendschap, in die weinige brieven, drie, minstens twee aangrijpende momenten hebben nagelaten. Drie, want is niet ook al het plotseling oplaaien van de vriendschap in het zooeven aangehaalde schrijven van een drie-en-zestigjarige aangrijpend?

Tenminste twee jaar lang heeft Coornhert geheel in gemeenschap met Spieghel geleefd. Hij gaf een nieuwe vertaling van Boëthius en droeg die op aan de amsterdamsche kamer. Hij verzekerde Spieghel dat hij niet, dan uit hooge nood, zich zou zetten tot kerkelijk twistgeschrijf. Hij voegde aan zijn Liedboek een reeks bijeenhoorende liederen toe, die aan Spieghel gericht waren. Hij schreef de Wellevenskunst, zijn hoofdwerk, niet alleen op Spieghels aandrang, maar wel bepaaldelijk als voor hem bestemd. Toen hij daarna naar Delft vertrok waar hij zich metterwoon trachtte te vestigen, zond hij hem een briefje, waarin de uitlating: ‘Wat soude ick schromen u te schrijven, dien ick mijn ghedachten niet en myde te openbaren?’

Voor de een zoowel als de ander twee jaar van hoogste bevrediging. Coornhert had de leerling gevonden die hunkerde naar het antwoord op de ééne vraag die ook hem levenslang bezighield: hoe moet de mensch leven opdat hij zalig zij? Maar Spieghel had een man van onvergelijkelijke gaven, doch die

door de maalstroom van de tijd voortdurend werd weggesleept tot onvruchtbare botsingen, tot zichzelf bepaald en tot een onvergankelijk werk genoopt.

Want het werk van Coornhert was niet gering: het was de eerste zedeleer die in eenige nieuwere taal geschreven werd en het is geschreven in een bewonderenswaardig nederlandsch.

Behalve zijn ontstaan dankte dit geschrift aan Spieghel zijn belangrijkste eigenschap: het is van het begin tot het eind ontheologisch.

Coornhert zegt het zelf, en niet zonder een zeker ongeduld: Spieghel eischte van hem natuurlijke gronden, en geen bijbelplaatsen. En Coornhert hield er zich aan: hij die nooit had opgehouden te strijden met godgeleerden, voegde zich naar zijn vriend die wist wat hij wenschte: in de eigen taal een gemeen-menschelijke zedeleer.

Coornherts brieven aan Spieghel, waarvan ik er nu drie noemde, zijn in 't Brievenboek verspreid tusschen vele andere. In 't algemeen is dit boek van een verwonderlijke slordigheid. Een brief wordt afgebroken en een andere, over een geheel ander onderwerp, staat tusschen de twee helften. Elders is er een, zonder opschrift, weggeschoven waar men hem niet zoeken zou. De acht nog niet vermelde deel ik in twee groepen. De eerste groep bevat wijsgeerige bespiegelingen - waarvan ik niet durf zeggen of ze tijdens of na het ontstaan van de Wellevenskunst werden opgesteld. De tweede maakt een onderdeel uit van Coornherts laatste pennestrijd in groote stijl, die tegen Lipsius' aanbeveling van het ketter-dooden.

Bezield door een ongewone drang van geestes-ontwikkeling en geestes-uitstorting konden de twee vrienden niet anders dan ook in hun schriftelijk verkeer de geestelijke gemeenschap voortzetten. Coornhert voelt zich de Mentor en zoo hartelijk als hij zich in zijn troostbrief gaan laat, zoo statig kan hij ook met een soort stramme vaderlijkheid het verschil in leeftijd aanscherpen. Zijn opdracht van de voor Spieghel geschreven Liedekens getuigt ervan. Ik hoop dat onze vriendschap duren zal, zegt hij, zoolang ik leef, en gij u zelf gelijk blijft. ‘Anders zoudy u zelf in een ellendigh leven, ende my op der quaadklappers tonghe brenghen’. Deze uitlating bewijst al dat niets hem zoo zeer

pijn zou doen als een verschil van inzicht. Uit de hartstocht van zijn geloof en zijn ijver, ook uit zijn oprechte bezorgdheid voor wat hij als het heil van zijn vriends ziel beschouwde, kwam het voort dat hij zijn vriendschap geheel vastmaakte aan diens geest, zooals hij geloofde dat die met de zijne in gemeenschap was. Een gevaarlijk opzet! Want Spieghel was wezenlijk anders dan Coornhert. En tot tweemalen toe heeft de oudere dan ook doen blijken dat de pijn van de oneenigheid zoo groot was dat hij ze noode dragen kon.

Spieghel had met Coornhert gemeen wat zij de heilgeerigheid noemden: de behoefte te weten welke toestand voor de mensch de beste was. In een tijd toen het kriterium van eensgezindheid voortdurend gesteld werd in de beantwoording, zoo of zoo, van verheven theologische vraagstukken, trachtten zij beiden, levende tusschen Humanisme en Reformatie, een zedeleer te vinden die door Heidendom zoowel als Christendom bevestigd werd. Coornhert was de man die haar uitwerkte, die bovendien Spieghel de weg wees voor eigen onderzoekingen. In dit heele praktische deel van hun geloof verschilden ze niet veel van elkander. Spieghel had alle reden om te erkennen dat Coornhert hem de waarheid bracht. Maar men mag in de bespiegeling van de zedeleer overeenkomen zooveel men wil: er is altijd een punt waar de zedeleer haar aanhechting toont aan onze gods-beschrijving; en dáár kan het haperen. Spieghel, man van de nieuwere tijd - tijd die natuurkunde en innerlijke bevinding trachtte te vereenigen -, een geslacht later geboren dan Coornhert, vereenzelvigde God en Natuur, kon het bestaan van God niet scheiden van de lust, dat wil zeggen de zaligheid, waarin hij genoten werd. Voor Coornhert daarentegen was God de boven-natuurlijke schepper van de Natuur en de zaligheid was niets dan de begeleidende dienstmaagd van zijn erkentenis. Dit vraagstuk, een tweeledig, want het was er een naar de verhouding tusschen God en de Natuur, en een naar die tusschen God en de menschelijke zaligheid, hield hen beiden gescheiden, en tot in de diepte aangrijpend is de ontroering waarmee Coornhert dit begon in te zien.

Er staat onder zijn brieven één met het opschrift: ‘Van de ghenegentheyt der Menschelijcke natuyre, begheerte en liefde,

lust en blijdtschap, goetheydt ende saligheydt, wat die is. En of eenigh Mensch, God, Mensch of yet anders liever mach hebben dan sich selve'. Dit is een merkwaardig overblijfsel omdat het, bij nauwkeurig toezien, een volledig opstel van Spieghel blijkt in te houden, met Coornherts weerlegging erneven. Het bevat het geheele geschil omtrent de verhouding tusschen God en zaligheid.

Er is een andere brief, die niet als brief aan Spieghel vermeld staat en dan ook niet als zoodanig is opgemerkt. Hij staat gedrukt alsof hij de voortzetting ware van een schrijven aan een heel ander persoon[1]. Maar toon en inhoud zijn onmiskenbaar: hij is een hartstochtelijke weerlegging van Spieghels geloof dat God en Natuur één zijn.

En hoe hartstochtelijk!

'De waerschijnlijckheydt der spreucken '*Naturam sequere &c* (seghdy) doet u die hooghachten. Lieve waerom swijghdy my te verklaren, of de natuere self, dan of de maecker ende Schepper der Natueren God is. Want ick had u ghevraeght of ghy by de natuyr God self: of alder dinghen eijghen aerdt ende kracht van Gode hen inghegheven verstondt. Veele Heydenen hebben bij 't woordt: Natuyre God self ghemeynt, houdy 't oock soo, ick wil met u de Natuere, te weten den Schepper volghen: Maer houdt ghy dat de natuer van God gheschapen is, soo wil ick liever de Schepper selve dan zijn Schepsel volghen.

Van desen onderscheyt spreeckt mijn, van dese swijght u laetste Brief. Seght doch. Volght ghy niet Godt, maer alleenlijck de natuere, natuere segh ick, die niet anders en vermagh dan te bejaghen of te vlieden (niet eens anders, maer alleen haer eyghen) baet of schade: wien sult ghy moghen vrunt syn of liefhebben dan u selve? Wildy self sulcke vrunden hebben? Self oock voor sulck vrunt gheacht zijn? Ick kan 't u (met mijn hart) niet toebetrouwen. Volght sulcke vrundtschap niet uyt u eygen schrijven, ende die spreucken? Mijn reden moet dat toestemmen'.

Is het niet of de schrijver, angstig, in dit grondverschil de grond van hun vriendschap voelt waggelen? 'Siet vrundt', roept

1) Brief LXIX

hij verwijtend uit, ‘waer ghy u self telckens inne verwert, door afkeer eens schriftuerlijcken ghemeenen ende met reden over-eenstemmenden woordes’.

Verweet hij źich zelf misschien dat hij te veel aan Spieghels aandrang tot weglating van schriftuurlijke termen had toegegeven?

Wij zullen later zien dat Spieghel de uitspraak ‘Nemo naturam servans Deo contraria conatur’ - want dit is de spreuk die hij in het zooeven genoemde opstel dat Coornhert weerlegde, had aangevoerd - nooit meer heeft kunnen loslaten. Zij was voor hem niet enkel een overblijfsel van de stoïsche wijsheid, maar de onmiddelijke woordwording van zijn diepste overtuiging. Stoïcijn-Christen bleek hij, zooals Coornhert Christen-Stoïcijn.

Het geschil heeft diep in onze literatuur ingesneden. In woorden die hier en daar hun afkomst toonen van de beide strijders heeft Vondel in 1662, in het eerste boek van zijn Bespiegelingen van God en Godsdienst de partij van de protestantsche theoloog gekozen tegen de katholieke verdediger van de Stoa.

Nog eenmaal zouden deze beiden tegenover elkander staan; doch nu niet als bespiegelaars, maar elk opkomend voor de levenspraktijk die hij ter bevordering van zijn hoogste doeleinden de meest gewenschte vond.

In 1589 verscheen van de leidsche professor Lipsius, Coornherts vriend, maar nog meer die van Spieghel, *Libri sex Politicorum sive Civilis doctrinae*, waarin de wenschelijkheid van in één staat één godsdienst, het recht van de overheid om in geloofsgeschillen te oordeelen, en de heilzaamheid van het ketter-dooden werden voorgestaan. Het was, zonder als zoodanig bedoeld te zijn, een aanval op Coornherts levenswerk.

Ook Spieghel kon het niet goedkeuren. Maar terwijl Coornhert zijn laatste krachten saamraapte en met de machtige woede van een bezonnen strijder eerst persoonlijke bevestiging van Lipsius eischte omtrent wat hij uit zijn werk meende verstaan te hebben, en daarna zich opmaakte om in de heele wapenrusting van zijn dialektiek, zijn kennis en zijn hartstocht voor de vrijheid van het geweten en tegen het gezags-misbruik van de overheid op te komen, betreurde de jongere Lipsius' roekelooze felheid evenzeer als de drift die zijn oude makker weer in de strijd sleurde.

Spieghel was een leider, zooals Coornhert een strijder was. Hij zag als zoodanig van boven af, begreep en voelde voor de overheid, had een afkeer van scheurmakers, geloofde meer dan aan het recht van de persoonlijke vrijheid aan de goddelijke wet wie men gehoorzaamheid schuldig is. Plato's katholiseerende grijsaardswerk De Wetten had hij gelezen, en zeker niet zonder instemming.

Vandaar dat hij, hoewel Lipsius' doen afkeurende, zijn verzoek om bemiddeling aannam, zijn bedoeling trachtte te vergoelijken en hem een halve herroeping ontlokte die hij Coorn-hert dan weer meedeelde. Coornhert wilde haar niet aanvaarden. Tegen een weerzijdsche vriend hield hij van harte vol dat Spieghel géén Papist en ketter-dooder was; maar Lipsius zou hij bestrijden tenzij deze zijn uitspraak heelenal verloochende. Waar het eene woord het andere uitbracht was het ook moeielijk te vermijden dat de vrienden elkaar soms pijn deden. Lipsius was geen katholiek, al werd hij het later: het was niet te zeggen of hij onder ketters Protestanten of andere verstaan had. Maar het eerste was het waarschijnlijkst en Coornherts geschrift zou dus tot verweer van de Calvinisten dienen. Maar - schrijf tegen Calvijnl schijnt Spieghel gezegd te hebben, aan Servet gedachtig. Dit was een antwoord dat de schijn kon hebben van een laagheid. Een vriend tot zijn eigen rust te willen weerhouden van strijd met een ander vriend, maar hem tevens, ter afleiding, de strijd aanraden met de afgod van de heerschende kerk-partij! Geen bedoeling lag minder in Spieghels aard dan deze: Coornhert wist het wel! maar hij voelde een oogenblik de schrijning en kon het niet laten haar lucht te geven.

‘U lust om Vrunden te verschoonen’ - schreef hij - ‘hem van naemquetse ende my van schadelijcke moeyten, is my hoogh-aenghenaem. Maer soo en was niet u heftigh aenstaen van dat ghy in mijn werck teghen het Ketter-dooden sijn te groote achtbaerheydt meer socht te verschoonen dan mijne perijculen, in 't afraden van tegen L. ende aenraden van tegen Calvijn te schrijven. Dat en hadde ick u niet toebetrout.’

Uitvoerig weerlegt hij een geschrift dat Spieghel hem had toegezonden en dat tot titel heeft: Of in een Landt nut is,

dat elck vry leere ende schryve in gheloovens saken wat hem belieft. In zes en twintig kleine hoofdstukken zijn woord en weerwoord naast elkaar gesteld, zoodat voor en tegen nauwkeurig te kenńen zijn. Maar verwijtend klinkt het aan het einde van 't schrijven dat de terugzending begeleidde: ‘Is dit doen Lipsii nu alles wijsheydt ende waerheydt gheworden: 't gheen u mond self op Palm my seyde: Niet te sullen ghelooft hebben Lipsii werck te wesen, so dat na synen dood waer uyt ghe-komen?’

Een half jaar later moest Coornhert de pen neerleggen en schreef Spieghel dat innige en voorbeeldige grafschrift:

Nu rust
Diens lust
En vreught
Was deught
En 't waar',
Hoe swaar
't Ook viel.
Noch sticht
Zijn dicht-Geschrijf,
Maar 't lijf,
Hier bleef 't,
God heeft
De ziel.

Aan hun beider vriend Boomgaert, de latere bezorger van Coornherts werken in de groote folio-uitgaaf, meldde hij:[1)]

‘Onses verstorven vriendts naemscherm suldy bevinden my ernst te zijn: hij heeft het wel verdient, bysonder aen my, die de meeste weldaet ter wereldt van hem ghenoten hebbe, dats Waerheydts kennis: die had hy overvloedigh, die leefde hij ernstich: dit doet ende deed my hem hooch achten. *Testimonium veritati non amicitiae reddes*. Het overdencken des ziellusts in 't smaken sampt het bevinden des hooghweerdighen genots in 't besitten sijns medeghedeelden lichts doet mij met u (daer ick sulcken vrundt ende een Eenhertich broeder binnen 's Jaers

1) Wercken Dl. I F^{o}. 7 r°.

verloren hebbende nu alleen zielghelijckheydt, in waerheydt ernst voor mij, aen bespore) wenschen breder verkeringh. *Magis enim veritas elucet quo saepius ad manum venerit*. Nopende Lips: Dialogist: daer heeft hem een groot man vergist: Groot sout ghy hem moeten achten, in sulck vertrouwen te hemwaert staende als ick met reden doe. dat men den man [Lipsius] zelf dat roof sou laten ontwarren, dat waer myns oordeels voor Lips: voor Coornhart: ende voor den onnoselen en 't vaderlandt wenschelyckst geweest: sijne woorden in de Politica waren niet uyttekrabben, ick hielde het voor een misgreep (falen is menschelyck) die heb ick *ghedragen* soo ghy recht schrijft, maer noyt *voorghestaen syn wichtige dolingh die my selfs mishaechden*.'

(Wordt vervolgd).

August aan Maja
Door
Michiel Dietvorst

VI[1] Drieërlei

Is et kermis in 't Zuiden, bij ons, bij de boeren,
  Smijt de Pinkster met zon als 'n losbol met goud,
Krassen bas en viool, is de trom aan 't rumoeren,
  En de jeugd aan de zwier, en geen meske van hout, -
Dan danst et op 't weik' in de schaduw zo leutig,
Dan bruist er et bier uit de kruiken zo vleutig,
  En scheutig is 't meske met klinkende zoen,
Als ze staat in de pater, de kringende pater,
De zingende, springende, schaatrende pater; -
  Of, wil ze 't in 't kringeske liever niet doen,
    Maar liever niet doen, -
Dan - stil achter 't heggeske,
Weg in et weggeske,
Dicht achter 't heggeske, - voor ons fatsoen!

En ik ken ze, die kussen, door gevend ontvangen,
  En d'r wezen is bier, en verschuimend gebruis;

1) Zie De Beweging, 1916, IV, 30.

En de heugnis, die nooit droeg 'n kiem van verlangen,
Verzweeft op 'n zuchtj' als et nietigste pluis....
Maar hunkr ik naar d' andere, later, en laaier,
Die kussen van wijn, van Boergonje, Tokajer,
Bewaaierde blankheid en stralende voet,
En de weelde van 't walsen, et droomrige walsen,
De loomrige deining en kwijning van 't walsen,
Ster om z'n wederster wentlend in groet,
In eindloze groet, -
Tot de daavring van 't zwijgende
Ritme ons hijgende
Heenjoeg, schuw zwijgende, - gloed drong naar gloed?

De ashoop is grauw, en de halfvolle beker
Versmaad door m'n hand, die zo hoog 'm eens hief.
De feestzaal is dicht, en m'n landschap is bleker,
Met vager verschiet - en eerst nù heb ik lief!
Maar 't was in de rusthal der eeuwige groten,
Waar Rembrandt ons scheen, waar z'n fiere genoten
Vergoten hun luister aan 't leegstille rond, -
Dat ik voelde als water, koel lessend als water,
Als levend en bevend en heiligend water, -
Op m'n brandende lippen jouw maagdlike mond,
Maria, jouw mond! -
En ik zwoer in vermetelheid,
Honend vergetelheid,
Stoer in vermetelheid, t' eeuwgen die stond!

VII Madonna Mia

Wie vond de weg
Naar m'n heimnis-tempel?

De doornige heg?
D' overnetelde drempel?
Hij stond lang in de puinen
Van et donkre portaal, -
En zwaar schreed koraal,
Hoog reden bazuinen.

En stil was et dan,
Met biddend geprevel
In de bas van 'n man,
Opschokkend in wrevel
Soms, - telkens bedwongen,
Gelaten, gedempt,
Hartstocht getemd,
Keelwellend omwrongen...

En die wilde zich moed
Stiet wèg z'n bezinnen,
Dreef vòòrt hand en voet,
En stortte naar binnen,
Waar luchters en lampen
'm Sloegen met licht,
En wierook 'm dicht
Neep de borst met z'n dampen!

En et schreeuwend gelaai,
Dat 'm d' ogen zo schrijnde,
En et dwelmend gewaai,
Dat de longen 'm pijnde,
En wat gonsd' in z'n oren,
Mijn hete gebed,
Dat niet wist van 'n tred,
En maar steeg als te voren, -

Kwam van één zij: voor één
Nis één altaar wit-sneeuwig,
En de priester alléén,
Knielend steeds, biddend eeuwig,
Heffend hongrige wangen
In versteven gebaar,
En 't gestolde gebaar
Van arm-reikend verlangen...

Eén nis, en één beeld -
En de wand hield er honderd!
Maar in duister, misdeeld;
En de kaars hùn geplonderd
Hielp de lichtzee van hulde
Zwellen, zwalpen om háár,
Die et nauw werd gewaar,
Nooit aanvaardd' - enkel duldde!

En op 't altaar getast
Schoten duizend kleinoden
Op tot haar wit albast
Gloeiend-flitsende boden:
Kleureflikk'ring, àl groeten,
Schitterpijl, - vonkelschicht, -
En 't vond nooit 'r gezicht,
Doofde weg aan 'r voeten.

En aan háár stil opaal
Brak 'n vloed soms van tonen:
Lichte snaar, luid metaal,
Zang, 'n heir van demonen
Blies onzichtbare fluiten
Een van maat en akkoord.
Maar ze stond ongestoord,
In 't gedruis, toch erbuiten.

En z'n ruisende leed,
Zware herfstwind vol regen,
Stormd' omhoog tot 'r kleed, -
Kon geen plooi zelfs bewegen!
En wat, woest, zèlf zich schrikte,
Kromp ineen tot gerucht,
En verzeeg tot 'n zucht,
Die in fluistring versnikte...

Maar toen is 't gebeurd...
Toen ie fors, na veel stilte,
Zich in ruk had ontscheurd
Aan de marmeren kilte -
Toen ie, rijzend, ontwaarde
Z'n godin die bewoog,
Toen haar oog zocht zijn oog,
En 'r ziel hèm verklaarde, -

Toen, toen is 't geschied:
In z'n sidd'rend verbeiden,
Hoe wie steeds 'm verstiet
Nu 'm d'armen zou breiden, -
Oog in waas, oor doorsuizeld,
Hart vol haamrend rumoer, -
Dat z' in smak viel te vloer,
En lag ver-uit vergruizeld....

VIII De Brieven

Hier, neem aan, 'n minnebrief!
Kolen, kolen, kolen!
Warm je: hier is gloed, m'n lief!

Kil toch is je bloed, m'n lief,
   Koud, als smeeklings-zolen!
Neem dan, lees dan, - 'k heb je lief!
   Warm je, hier zijn kolen!
Overschiet je bleek gezicht
Fel 'n blos, 'n noorderlicht?
't Kleurt maar éven, - kwijnt al, - zwicht...
   Zijn z' al doof, de kolen?

Dáár dan: wéér 'n brief! - zo'n brief -
   Voel de regels branden!
Vlam is iedre kreet, m'n lief!
Is 't papier niet heet, m'n lief?
   Blaren niet je handen?
't Speert in vonken: ‘'k Heb je lief!’
   't Sist! je haar gaat branden!
Zijn je wimpers niet verzengd?
Tot de dood me blussing brengt,
Water op m'n sintels plengt,
   Blijf ik branden, branden!

Och, verwarmen zou 'n brief?
   Worden woorden kolen?
Dooit papieren gloed, m'n lief,
Ooit jouw ijs tot bloed, m'n lief?
   IJs, van 't ijs der polen!
IJsmaagd, toch heb ik je lief!
   Toch geef ik je kolen.
Gooi m'n schrijfsel bij elkaar,
Eed, en kreet, en vloek tegaar:
Nu...zo'n houtje...strijk...ziedaar:
   Warm je, hier zijn kolen!

IX De omstormde wilg

Maagre wilg, die zwiept en wringt,
Buldrend grijpt je 't razend Westen,
Stroopt je blaadjes, d'allerlesten,
Sleurt je dijkwaarts, tot je springt -

Recht - in koorts van schaamt bevangen,
Handen kruist voor 't schichtig oog,
Straks opnieuw je kromt tot boog,
Nogmaals losveert, nest van slangen:

'k Voel m' als jij, geworgd in stuip;
Sta, en word te grond geslagen,
Wring m'in argwaans sombre vlagen
Schaamrood hijgend recht, en kruip.

X De kraai

Ziel, kun jij met hèm niet volgen,
Stoer in top gekramde kraai,
Iedre zwieping, slingring, zwaai,
Kalm, met heel 't omheen verbolgen?

Vogel, is dat moed? bewust?
Weet je hoe de wilgen hechten,
Stijf zich hakend wortels vlechten?
Of - geeft vleugels-hebben rust?

Wilg! - Marie! - Kan *ik* vertrouwen,
Slingrend, doof van stormgejoel? -
Ziel! vanwaar dat veeg gevoel,
Daar je stijgen kunt in 't blauwe?

XI De nimbus

Voor m'n mijmring doemt weer 't huis,
Donker achter d' olmekaalte.
Avond. Vriezig. Oosterschraalte.
Schoppend zacht door bladgeruis...

'k Zie, als eens, de muren klimmen,
Stug mij werend, hoog en strak.
Maar die gloor om 't steile dak...
't Schuw gebloos van achter 't grimmen...

Maan, verscholen, niet gedoofd!
Zou 'n muur je straling stuiten,
Liefde! 'k Zie j' in goudkrans spruiten,
Haar om 't wars en werend hoofd!

XII In maart

Twee merels zag ik zitten,
In 'n kerseboom, koud en leeg.
Een hief de tjinkende snavel,
Wijl d' andere nijgend zweeg.

Ze zaten bijeengedrongen,
Aan de tak die ze klemden verstard,
En omspicht door 't zwartig getwijgte
Als van aadren 'n diep, donker hart.

In de norse, noordse vrieslucht,
Op de maat van 't bonzende bloed,
Geelkoper uit koperen snavel,
Sprong 'n tinklende, tintlende stoet.

Iedre toon was 'n licht in de grauwte,
   En et donkere hart werd 'n haard,
En 'n luwtjen omlauwde de twijgen,
   Als 'n Meizucht die geuren vergaart.

En in grauw is et alles verblazen.
   Bevroren is 't merelgezang.
En et twee-ene hart is gespleten.
   En d' adem van 't noorden was lang.

Een merel zag ik zitten,
   Stil, vleugel-gevouwen, en vroom...
En 'n vlucht van gemijmerde liedren
   Lag stom aan de voet van de boom.

XIII De laan

Zo fier verzekerd, warm beloofd,
   Met ogen, lippen, handen...
Zo dikwels! - 't Rolt m' als steen door 't hoofd,
   En butst en kneust de wanden.

En steeds drijft pijn me door 'n laan:
   'k Zie jouw beloften: bomen!
En Maarts geknop zoo dicht als graan; -
   Tot blad is 't nooit gekomen.

En rijzig staan z'in star gelid,
   Onwrikbaar, elk 'n toren!
Maar dood, - de takken groezlig-wit,
   De knoppen àl vervroren.

'k Voel knekels in dat twijggestreel,
Bij 't koud geblaas er tussen,
En 'k wring, tandpersend, door m'n keel
't Herdenken van jouw kussen.

Wat doe ik, waar geen takje groent,
Geen blaadje neer kan dwarlen,
Geen meerkol schril en schel klaroent,
Geen koolmees voer komt scharlen?

Wat doe ik hier? Jij kerkhoflaan,
Ben jij dan heel m'n wereld?
En 'k weet toch zomers, geel van graan,
En winters, luid doormereld?

En op de laan volgt schaamle hei;
Dor zand, en grauwe plaggen;
En brem, 'n spaakrig-doodse rij
Van bundels zwarte vlaggen.

Maar 't steengerol in 't hoofd houdt aan,
En blijft de wanden, kneuzen...
En 'k ga weerom...door d' ene laan; -
Ik heb geen andre keuze.

XIV Terug

Wat jaag ik voort langs olm en eik,
Dat berkespook, die linde! -
Hoe aadm ik als 'k et dorp bereik,
Bij 't huis en erf hervinden!

O, hondgeblaf, en haangejuich,
   En kippen, kaaklend bezig!
En rinkelbel in glanzend tuig,
   En paarden, fors en vlezig!

Ik dank je, voerman, voor die groet!
   Dank, herbergier, voor 't praatje!
En dank, jij mus, die vóór m'n voet
   Haast niet vertript van 't straatje.

Je loert zo schuin naar mij, de reus,
   M'n mond moet, bengel, plooien
Tot glimlach, - als om lange neus,
   Tong-uit, en schimpwoord-gooien...

Maar nu slaan voor 't geklaard gezicht
   Ruisende molenvlerken.
Hun dank ik ook, en doe m'n plicht,
   En werk, waar allen werken.

En d' arbeid, die me niets belooft,
   Omfloerst m'n pijn voor 't weten.
In donkre hoek van 't kalme hoofd
   Ligt stil de Steen, vergeten.

XV Zul je?

Zul j' als morgenmaan verdwijnen,
   Nu mij wuift de morgenvlag,
   Dat ik niet meer dromen mag,
Niet meer hunkren, maanziek kwijnen?

Nog wil 't lichtend beeld me schijnen, -
Zal 't verblauwen, weg in dag,
Wijl m'n vers, bloedstelpend rag,
Roof weeft over 't zieleschrijnen?

Werk, Michiel! verhamer d' uren!
Twisten smeden met hun vuren?
Geeft je 't leven vrij van school?

IJzren wiek voor ijzren stonden!
Alles went, - zelfs d' eeuwge wonde
Van 'n kus als vitriool.

Sigurd[1] Uit het Oud-Noors vertaald
Door
Dr. C.F. Hofker

Hjordis[2] ziet, dat er veel schepen bij land zijn gekomen; ze zei tegen haar slavin: ‘We zullen onze kleren ruilen en jij moet met mijn naam genoemd worden en geef voor, dat je 'n koningsdochter bent’[3]; zo doen ze. De vrijbuiters krijgen 'n groot aantal gesneuvelden te zien, en ook, dat er vrouwen naar 't bos gingen; ze begrijpen, dat er blijkbaar iets ergs gebeurd is, en springen van de schepen; over dat leger. voerde bevel Alf, de zoon van koning Hjalprek, uit Danmork; hij was langs het land varend met zijn troep gekomen; ze gaan nu op 't slagveld en zien daar veel doden. De koning geeft nu bevel de vrouwen te zoeken; zo deden ze; hij vraagt wie ze waren, maar 't komt niet uit zoals men verwachtte: de slavin[4] geeft het antwoord en vertelt hoe koning Sigmund en koning Eylimi en vele andere voorname lieden in de strijd gevallen zijn en ook

1) Volsungasaga. Uitgave-Ranisch. Hoofdstuk 12, 23-15, 30; 17, 1-20, 26; 21, 29-21, 32.
2) Men herinnere zich, hoe Hjordis bij haar op het slagveld stervende man die nacht had gewaakt. (Zie De Bew. '18, p. 426).
3) Uit het slot van dit hoofdstuk meen ik te moeten opmaken, dat ze door haar nederige vermomming voorkomen wil, dat de aanvoerder van het aangekomen leger haar, krijgsgevangen vrouw, terstond tot z'n geliefde zou nemen. Men bedenke wat Sigmund haar gezegd had over hun beider (toekomstige) zoon.
4) D.i. dus de als slavin geklede koningsdochter.

wie 't gedaan hebben. De koning vroeg, of ze ook wisten waar 't geld van de koning verborgen was; de vrouw antwoordt: ‘er is grote kans op, dat we 't weten’; ze wijst naar de schat; ze vinden een zo grote rijkdom, dat de mannen meenden nooit evenveel aan waarde of meerdere kostbaarheden bij elkaar te hebben gezien: ze brengen alles naar de schepen van koning Alf. Hjordis en haar slavin gingen mee. Hij gaat nu naar huis, naar z'n land, en laat zich aldus uit, dat daar de meest beroemde koningen gevallen zijn. De koning gaat bij 't roer zitten, en zij bevonden zich in 't middelste gedeelte van 't schip; hij knoopt een gesprek met ze aan en was een en al belangstelling voor hetgeen ze zeiden. De koning kwam thuis met z'n grote buit; Alf was de flinkste onder de mannen. Als ze een poos thuis geweest zijn, vraagt de koningin aan haar zoon Alf: ‘waarom heeft de mooiste van de twee vrouwen de minste ringen en de eenvoudigste kleren? Ik geloof, dat zij de voornaamste zal blijken, die jij, in je uitlatingen, de minste noemde’. Hij antwoordt: ‘'t Idee is ook bij mij opgekomen, dat ze niet de indruk van een slavin maakt; als we elkaar ontmoetten, ging 't haar zeer goed af, aanzienlike mannen te ontvangen; deze zaak moet men onderzoeken’. 't Gebeurt nu eens onder 't drinken, dat de koning bij ze gaat zitten om wat te praten; hij zei: ‘wat voor kenteken hebt u om te weten, dat 't tegen de ochtend loopt, als u geen sterren ziet?’ Zij antwoordt: ‘Als kenteken heb ik daarvoor, dat ik in m'n jeugd de gewoonte had 's ochtends veel te drinken; ook sinds ik dat naliet, word ik tegen die tijd wakker’. De koning glimlachte en zei: ‘dat was een slechte gewoonte voor een koningsdochter’. Hij wendt zich dan tot Hjordis en vraagt haar hetzelfde; ze antwoordt hem: ‘m'n vader gaf me een kleine gouden ring met deze bijzondere eigenschap, dat ie in de ochtend koud wordt aan m'n vinger; dat is mijn kenteken daarvoor’. De koning antwoordt: ‘een grote voorraad van goud was daar, waar de slavinnen het droegen! nu heb je wel lang genoeg voor mij verborgen gehouden, wie je bent; ik zou tegenover je zo gehandeld hebben, alsof we beiden kinderen van één koning waren, al had je je afkomst eerlik verteld; toch zal men tegenover jou beter handelen, dan je verdiend hebt, want je zult mijn vrouw zijn en ik zal een bruidschat

voor je betalen[1)], als je het kind hebt gekregen.' Ze geeft antwoord, en zegt de hele waarheid over haar omstandigheden; ze is nu in grote eer en ieder behandelt haar als de voornaamste vrouw.

XIII. Dit wordt nu verteld, dat Hjordis een jongen ter wereld brengt; men brengt hem bij koning Hjalprek. De koning werd blij, toen hij de doordringende ogen zag, die hij in 't hoofd had; hij zei, dat ie niemands gelijke zou worden; hij werd met water begoten[2)] en kreeg de naam Sigurd[3)]; van hem zeggen allen eenstemmig, dat in moed en in groei niemand zijn gelijke was. Hij werd daar opgevoed bij koning Hjalprek met grote liefde; wanneer genoemd worden al de beroemdste mannen en koningen uit de oude sagen, dan zal Sigurd de eerste zijn wegens z'n kracht, z'n vaardigheid, z'n strijdlust en moed, die hij meer dan iemand anders op de noordelike helft van de wereld gehad heeft. Sigurd groeide daar op bij Hjalprek en ieder kind hield van hem; Hjalprek gaf Hjordis aan koning Alf tot vrouw en stelde haar bruidschat vast. Regin[4)] heette de opvoeder van Sigurd; 't was de zoon van Hreidmar; hij leerde hem allerlei vaardigheden, het schaakspel, de lettertekens, en vele talen te spreken, in één woord alles wat toen voor koningszonen gebruikelik was en nog veel andere dingen. Eens vroeg Regin Sigurd, toen ze samen alleen waren, of hij wist hoe grote schat z'n vader bezeten had en wie dat bewaarden. Sigurd antwoordt en zegt, dat de koningen dat deden. Regin hernam: 'vertrouw je ze volkomen?' Sigurd antwoordt: ''t is behoorlik, dat zij erop passen tot 't mij van nut zal zijn, want zij

1) De bruidschat, gewoonlik door de bruigom betaald aan de aanstaande schoonvader, wordt na 't huwelik het persoonlik eigendom van de vrouw. Een zachtere vorm dan de vroegere bruidkoop. In de plaats van de schoonvader treedt hier Hjalprek (zie volgende hoofdstuk).
2) Heidense doop.
3) De 'Sigfrid' der Duitse overlevering, o.a. van het Middelhoogduitse Nibelungenlied.
4) De rol van Regin als opvoeder is eingelik overbodig, want Hjalprek is dat immers al: alweer contaminatie van varianten, die de sagaschrijver trouwens al in z'n bronnen vond. (R.C. Boer, Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Nibelungensage I, 98 en III, 141 noot).

kunnen er beter op letten dan ik.' Een andere keer raakt Regin met Sigurd aan de praat en zei: ‘'t Is verwonderlik, dat je de staljongen van de koningen wil zijn of te voet gaan als de landlopers[1].' Sigurd antwoordt: ‘Dat is niet zo, want ik heb samen met hun de beschikking over alles en ik kan gebruiken, wat ik maar hebben wil.' Regin zei: ‘Vraag hem je 'n paard te geven' Sigurd antwoordt: ‘Hij zal 't dadelik doen, als ik wil.' Sigurd zoekt nu de koningen op; toen zei de koning tegen Sigurd; ‘Wat wil je van ons hebben?' Sigurd antwoordt: ‘'n Paard wil ik hebben voor m'n genoegen.' De koning antwoordde: ‘Kies je zelf 'n paard en zo een als je wil hebben, uit die we bezitten.' De daaropvolgende dag ging Sigurd naar 't bos, en ontmoet 'n oude man[2] met lange baard; 't was voor hem 'n onbekende; hij vraagt, waar Sigurd heen moest. Die antwoordt: ‘'n Paard moet ik kiezen; geef me hierin raad.' Hij zei: ‘Laat ons gaan en de paarden naar de rivier drijven, die de Busiltjorn heet.' Ze drijven de paarden de rivier in, waar die diep is: ze zwemmen naar de oever behalve één; dat nam Sigurd; 't was grijs van kleur en jong van jaren, groot en mooi; nog nooit had iemand 't bereden. De man met de baard zei: ‘dat paard stamt van Sleipni[3] en men moet 't met veel zorg groot brengen, want het wordt beter dan enig ander;' dan verdwijnt de man. Sigurd noemt 't paard Grani en het is 't allerbeste geweest; Odin had 't uitgezocht. Nogmaals zei Regin tot Sigurd: ‘heel weinig geld heb je; 't spijt me dat je even berooid bent als de boerenjongens[4], maar ik weet je te zeggen hoe je een grote rijkdom kunt verwerven, en er is veel kans, dat je er eer mee zult inleggen, als je 't probeert, en tot hoog aanzien zult komen, als je de schat krijgt.' Sigurd vraagt, waar 't was en wie de schat bewaakte. Regin antwoordt: ‘Fáfni[5] heet hij, die hier dichtbij ligt als je van hier de hoog-

1) D.i. dat je er in berust geen eigen paard te hebben.
2) Weer grijpt Odin in.
3) Het paard van hem, Odin zelf.
4) Blijkbaar 'n pendant van hetgeen gezegd werd vóór Sigurd Grani had.
5) Drakekamp met schatwinning is 'n bekend sprookjesmotief. Maar in het volksgeloof zijn ook dwergen vaak schathoeders (verg. de ‘Nibelungen'). Zo kon in Noorse bronnen 'n contaminatie ontstaan. Fafni, eerst dwerg, wordt nadat ie de schat verworven heeft tot draak.

   In de persoon van Regin zijn in de Noorse overlevering allerlei rollen verenigd. Hij is o.a.: de opvoeder van Sigurd, de smid die diens zwaard smeedt, de broer van Fafni; aan deze laatste rol heeft ie z'n demoniese aard te danken (Boer, I, 94-100).

vlakte opgaat; die heet de Gnita-heide; als je daar komt, zul je wel toegeven: nooit zag je groter schat in goud bij elkaar, en je hebt niet meer nodig, al word je van alle koningen de oudste en meest bekende.' Sigurd antwoordt: 'Ik ken de aard van die slang, al ben ik nog jong: ik heb gehoord, dat niemand bij hem durft te komen wegens z'n grootte en z'n boosaardigheid.' Regin antwoordt: 'dat is niet zo; hij heeft de gewone grootte van de slangen; er is veel meer van gemaakt dan 't werkelik is, en zoo zou 't ook toegeschenen hebben aan je gestorven bloedverwanten; ofschoon je de enige nog levende Volsung bent, zul je de moedige aard wel niet hebben van hun, die altijd 't eerst worden genoemd omdat ze in alles zo flink waren. Sigurd antwoordt: ''t Kan zijn, dat ik niet veel van hun strijdlust en flinkheid heb, maar je hoeft me daar geen verwijt van te maken, want ik ben nog maar weinig boven de leeftijd van een kind; enne....waarom spoor je me zo erg daartoe aan?' Regin antwoordt: 'Dat is een hele geschiedenis; dat zal ik je es vertellen.' Sigurd zei: 'Laat me horen.'

XIV. 'Ik moet beginnen met te vertellen, dat mijn vader Hreidmar heette; hij was groot[1)] en rijk; z'n oudste zoon heette Fáfni, z'n tweede Otr, en ik was de derde; ik was de minste in kracht en vaardigheid en weinig in tel; ik kon voorwerpen van ijzer, zilver en goud maken en alles knapte ik weer op. M'n broer Otr had een andere bezigheid en aard; hij was een groot jager en stak daarin boven andere mannen uit; hij nam dan overdag de gestalte aan van een otter, was steeds in het

1) Een beetje vreemd, waar de schrijver toch wist, dat Regin 'een dwerg van gestalte' was, en straks een andere dwerg in het verhaal zal optreden. Door de voorstelling van Regin als Sigurds opvoeder, raakte dat idee zeker op de achtergrond bij hem.

water en ving vissen met z'n bek; de vangst bracht hij naar z'n vader en dat was voor deze een grote ondersteuning; 't gebeurde dikwels dat hij in de gedaante van een otter was; hij kwam dan laat thuis en at met de ogen dichtgeknepen en alleen, omdat hij 't niet kon velen te zien dat 't verminderde. Fáfni was verreweg de grootste[1] en meest grimmige van ons; hij wilde dat alles wat we hadden, uitsluitend van hem zou heten. Een dwerg heet Andvari - vervolgde Regin -; hij was altijd in de waterval die Andvara-fors heet, in de gedaante van een snoek; hij verschafte zich daar voedsel, want er was een menigte vissen in dat water. Otr, m'n broer, ging daar ook altijd vissen vangen en legde ze een voor een op het land. Odin, Loki en Höni maakten een tocht en kwamen bij Advarafors. Otr had toen een zalm gepakt en at die, met de ogen dicht, op de oever. Loki nam een steen en gooide de otter dood. De goden meenden, dat ze een gelukkige vangst hadden gedaan en vilden de huid van de otter. 's Avonds kwamen ze bij Hreidmar en toonden hem de buit; toen namen we ze gevangen en legden hun als boete en losgeld op, dat ze 't vel met goud zouden opvullen en 't van buiten bedekken met róód goud. Toen zonden ze Loki om 't goud te halen; hij kwam bij Ran[2] en nam haar net; hij ging daarop naar de Andvara-fors en wierp 't net voor de snoek; die sprong in 't net; toen zei Loki:

> ‘Wat is dat voor een vis, die in 't water zwemt,
> en zich niet tegen gevaar kan hoeden?
> Koop je leven los van de dood
> en verschaf mij de waterbrand[3]’

1) Verg. vorige noot.
2) Zeegodin.
3) Kenning voor goud. Kenning = dichterlike omschrijving. Dat gebruik heeft waarschijnlik z'n oorsprong te danken aan de taal der vissers enz. Deze mochten schip, boot, zeil, riemen enz. niet bij de ware naam noemen, om er de aandacht van de magiese machten niet op te vestigen; evenmin zee, golf, ijs, storm, wind, regen of windstilte, om die machten niet te wekken; de vis niet om ze niet te verjagen, enz. De dichters vonden die omschrijvingen vaak tekenachtig, breidden hun aantal uit; eindelik werden 't conventionele uitdrukkingen. (Verg. Dr. A.J. Portengen, ‘Oud-Germaansche Dichtertaal enz.’).

‘Andvari heet ik; Oin heette m'n vader;
menige waterval heb ik doorzwommen.
Een ongeluksnorn[1] beschikte mij in de aanvang der dagen,
dat ik in water zou moeten leven.’

Loki ziet 't goud, dat Andvari had; toen deze 't hem overgegeven had, had hij nog een ring achtergehouden; Loki nam hem die ook af. De dwerg ging in z'n hol in de rots en zei, dat zowel de ring als 't goud voor de bezitter ervan, wie 't ook was, noodlottig zouden worden[2]. De goden gaven de schat over aan Hreidmar: ze stopten de otterhuid vol, en zette hem rechtop; toen moesten ze 't goud ernaast opstapelen en hem van buiten bedekken; toen dat gebeurd was, kwam Hreidmar naderbij; hij zag één baardhaar en eiste, dat ze ook die zouden bedekken. Toen trok Odin de ring Andvara-naut van z'n hand, en bedekte daarmee het haar. Daarop sprak Loki:

‘'t Goud is je nu gegeven;
een groot losgeld heb je voor mijn hoofd;
maar voor je zoon is geen geluk weggelegd:
't Is jullie beider dood.’

Later sluipmoordde Fáfni z'n vader - vervolgde Regin - en ik kreeg niets van 't vermogen. Hij werd zo argwanend, dat hij zich in de wildernis terugtrok en hij gunde niemand van die rijkdom te genieten als zichzelf; eindelik werd hij veranderd in de allerkwaadaardigste slang; hij ligt nu op die schat. Na 't gebeurde ging ik naar de koning en ik werd z'n smid, en hier komt 't verhaal van mijn levensgeschiedenis op neer: dat ik 't vaderlik erfdeel noch 't boetegeld voor m'n broer heb gekregen; hiervan is de dichterlike omschrijving[3] gekomen, dat goud ‘de boete voor de otter’ wordt genoemd. Signrd antwoordt: ‘Veel heb je verloren en erg slecht zijn je bloedverwanten geweest. Maak nu een zwaard met je bekwaamheid in 't vak, zó goed, als geen ooit gemaakt is, en waarmee ik heldenwerk zal kunnen doen, als m'n moed wat betekent; doe dat, als je wil

1) Norn, schikgodin, lot.
2) Men vergete deze vloek niet.
3) Zie noot 3 vorige pagina.

dat ik die grote draak zal doden.' Regin zegt: 'dat doe ik zeker en je zult Fafni met dat zwaard kunnen doden.'

XV. Regin maakt nu een zwaard en overhandigt 't aan Sigurd. Hij nam 't aan en zei: 'Dat is slecht smidswerk, Regin!' Hij slaat er mee op 't aanbeeld en het zwaard brak; hij gooit het weg en verzoekt hem een beter te maken. Regin maakt een tweede zwaard en geeft het Sigurd; hij keek hem aan: 'Dat zal je bevallen, al is 't wel moeilik voor jou te smeden.' Sigurd beproeft dat zwaard en breekt het als 't vorige. Toen zei Sigurd tot Regin: 'Jij zult wel net zo zijn als je gestorven bloedverwanten, even onbetrouwbaar'; hij ging nu naar z'n moeder; zij begroet hem hartelik; ze praten met elkaar en drinken. Toen zei Sigurd: 'Is 't waar, wat ik vernomen heb: dat koning Sigmund u het zwaard Gram in twee stukken heeft overgegeven?' Zij antwoordt: 'Zo is 't.' Sigurd weer: 'Geef 't mij! ik wil 't hebben.' Ze zei, dat hij, naar ze stellig geloofde, een koen man zou worden, en geeft hem het zwaard. Sigurd zocht nu Regin op en vroeg hem daarvan naar z'n beste kunnen een zwaard te maken. Regin werd boos; hij ging naar z'n werkplaats met de stukken en vindt Sigurd zeer veeleisend op 't punt van smidswerk. Regin maakt nu een zwaard; toen hij 't uit 't vuur haalde, leek 't de smidsjongens, dat er vlammen uit de snede brandden. Hij biedt het nu Sigurd aan en zegt, dat hij 't opgeeft een zwaard te maken als dat bezwijkt. Sigurd sloeg ermee op 't aanbeeld en kloofde 't tot op de grond: 't zwaard kreeg scheur noch breuk; hij prees 't zeer; hij ging naar de rivier met 'n wolvlok, werpt die meer stroomopwaarts in 't water en de vlok ging in tweeën toen ie 'm gauw met 't zwaard opving; daarop ging Sigurd verheugd naar huis. Regin zei: 'Vervullen moet je nu je belofte, nu ik het zwaard heb gemaakt; en Fafni aanvallen.' Sigurd antwoordt: 'Doen zal ik 't, maar toch eerst wat anders: m'n vader wreken.' Sigurd werd des te meer door allen bemind, naarmate ie ouder werd, zo, dat ieder kind hem van ganser harte liefhad.

XVII. Nu zoekt Sigurd de koningen op en zei tot hun: 'Ik ben hier nu 'n tijdlang geweest en ben dankbaar voor uw liefde en al 't genotene; maar nu wil ik uit dit land weggaan en tegen

de zonen van Hunding[1] optrekken; ik zou wel willen, dat die te weten komen, dat de Volsungen niet állen dood zijn; ik hoop daarbij op uw hulp'. De koningen zeiden, dat ze alles voor dit doel wilden geven, waar ie maar om vroeg. Nu wordt een groot leger uitgerust en alles zo goed mogelik verzorgd, de schepen evenzeer als de gehele uitrusting van het leger, zó, dat z'n tocht veel luisterrijker zou zijn dan anders het geval had kunnen wezen. Sigurd stuurt 't drakeschip[2], dat 't grootst en prachtigst was; hun zeilen waren met de meeste zorg bewerkt en biezonder mooi. Ze zeilen nu weg met goede wind; na enkele dagen overviel hun een erg noodweer met storm, en de zee was zo, alsof men in bloed keek. Sigurd gaf niet 't bevel om de zeilen te reven, ofschoon ze scheurden, integendeel, hij liet nog hoger zeil zetten dan eerst. Toen ze voorbij 'n voorgebergte zeilden, riep een man naar 't schip toe en vraagt, wie over die troep te bevelen heeft. Hem werd geantwoord, dat de aanvoerder daar Sigurd, de zoon van Sigmund, was, 'die nu de beroemdste onder de jonge mannen is'. De man antwoordt: 'Allen zijn hierin eenstemmig, dat geen koningszonen zich met hem zouden kunnen vergelijken; ik wou graag, dat jelui op een van de schepen de zeilen neerlieten en mij opnamen'. Ze vroegen hoe hij heette. Hij antwoordt

'Hnikar[3] noemden ze me, toen ik de raaf[4] blij maakte,
jonge Volsung, en gestreden had;
Nù mag je de oude op de berg noemen:
Feng of Fjolni; neem me op in je schip.'

Ze hielden aan op 't land en namen de man op hun schip; ogenblikkelik bedaarde de storm; ze zetten de tocht voort, tot ze aan land gaan in het rijk van de zonen van Hunding; daar verdween Fjolni. Ze laten dadelik vuur en ijzer woeden, doden mannen, verbranden het bebouwde land en richten overal waar

1) Men herinnere zich de strijd van Lyngvi tegen Sigmund en z'n schoonvader Eylimi (Hoofdstuk 11).
2) Schip, dat van voren de vorm van een draak vertoont.
3) Hnikar, Feng en Fjolni, schuilnamen van Odin, die ook hier weer, onbekend blijvend, ingrijpt.
4) Vogel van het slagveld.

ze komen verwoestingen aan; het volk vlucht weg in grote getale, naar koning Lyngvi, en ze melden hem, dat een leger aan land is gekomen en met een voorbeeldeloze onstuimigheid voorwaarts trekt; ze zeiden dat Hundings zonen erg voorbarig waren geweest met hun verzekering dat ze niet meer hoefden te vrezen voor de Volsungen, ‘want nu voert Sigurd, Sigmunds zoon, dit leger aan’. Koning Lyngvi laat nu door z'n hele land de krijgslieden oproepen; hij wil niet op de vlucht gaan; hij verzoekt al de mannen bij hem te komen die hem hulp willen verlenen; nu trekt hij met een heel groot leger tegen Sigurd op en z'n broers met hem; er begint daar een hevig gevecht tussen hen; men kon daar zien menige speer, en vele pijlen in de lucht, menige strijdbijl, flink gezwaaid, schilden gebroken, pansers gescheurd, helmen gespleten, schedels gekloofd, en menig man ter aarde storten. Als de slag zo heel lange tijd heeft geduurd, dringt Sigurd vooruit, de veldtekens voorbij; hij heeft 't zwaard Gram in de hand; hij houwt op mannen zowel als paarden in; hij vecht zich door de slagorde heen en heeft beide armen bebloed tot aan de oksel; 't krijgsvolk vluchtte waar hij naderde, en helm noch harnas was tegen zijn slagen bestand; niemand meende ooit zo'n man gezien te hebben. Die slag duurde lang en kostte velen 't leven; geweldig was de strijd; 't gaat daar, zoals betrekkelik zelden kan gebeuren wanneer het landsleger aanvalt[1)]: dat 't niets hielp; zo velen vielen daar aan de kant van de Hundingen, dat niemand er het getal van zou kunnen opgeven. Toen Sigurd ver vooruit was in de slagorde van de vijand, kwamen de zonen van koning Hunding op hem af. Sigurd houwt naar koning Lyngvi, klooft hem de helm, 't hoofd en de gepanserde romp. Vervolgens houwt ie diens broer Hjorvard in tweeën, eindelik doodde hij al de zonen van Hunding die nog leefden, en 't grootste deel van hun leger. Sigurd gaat nu naar huis na z'n mooie overwinning, met een grote buit en met de roem beladen, die hij verworven had op die tocht; nu werden in het land waar hij thuis hoorde gast-

1) In hoeveel beter condities toch was dit dan 't vijandelik leger, dat per schip was gekomen, geen reserves had, enz.

malen aangerecht, om hem op z'n weg overal te ontvangen. Als Sigurd een korte tijd thuis geweest is, raakt Regin met hem in gesprek en zegt: ‘Nu zul je Fáfni de helm[1] wel willen wel willen afstoten, zoals je beloofde, want nu heb je je vader gewroken en je andere bloedverwanten.’ Sigurd antwoordt: ‘Doen zal ik dat, zoals ik met plechtige gelofte er me toe heb verbonden: ik zal 't heus niet vergeten.’

XVIII. Nu rijden Sigurd en Regin de hoogvlakte op, naar de weg, die Fafni gewoon was te kruipen, als hij naar het water ging; er wordt verteld, dat de rots dertig voet hoog was, daar waar hij bij 't water lag, als ie dronk. Toen zei Sigurd: ‘dit heb je gezegd, Regin, dat die draak niet groter was dan een gewone slang, maar mij schijnen de sporen, die hij achterlaat, erg groot’. Regin antwoordde: ‘graaf een kuil en ga daar in zitten; wanneer nu de slang naar 't water kruipt, tref hem dan 't hart en bewerk zo z'n dood; daar mee zul je veel roem inleggen.’ Sigurd hernam: ‘hoe zal 't gaan, als ik blootgesteld word aan het bloed van de draak?[2] Regin antwoordt: ‘men kan je geen raad geven, als je overal bang voor bent; je slacht je bloedverwanten niet wat moed betreft.’ Nu rijdt Sigurd verder de hoogvlakte op, maar Regin loopt weg, doodsbenauwd. Sigurd maakte een kuil; als hij aan dat werk bezig is, komt een oude man[3] met een lange baard bij hem en vraagt, wat hij daar uitvoert; hij vertelt het; dan herneemt de oude: ‘dat is 'n valse raad: maak méér kuilen; laat daar het bloed inlopen; maar ga zelf er in een zitten om van daar uit de draak je zwaard in 't hart te stoten.’ Na deze woorden ging de man weg; en Sigurd maakt kuilen, zoals hem was aangeraden. Toen de slang naar het water kroop, beefde de grond in de hele omtrek; hij blies aldoor op z'n weg vergif voor zich uit; maar Sigurd werd niet bang, ook niet voor het lawaai. Toen de draak over de kuil schoof, trof Sigurd hem met z'n zwaard in de linker zijde, zo dat het tot 't gevest indrong. Dan springt Sigurd op uit de kuil en rukt z'n wapen uit de wond; hij

1) Fáfni had een ‘schrikaanjagende helm’.
2) Bang voor verdrinken.
3) Odin, voor de zoveelste maal ingrijpend.

heeft z'n hele armen bebloed tot de oksel. Toen de grote draak z'n doodwond voelde, sloeg hij met hoofd en staart, zó, dat alles stuk brak wat er mee in aanraking kwam. Toen Fafni dan dodelik getroffen was, vroeg hij ‘Wie ben je en wie is je vader en tot welk geslacht behoor je, dat je zo koen was mij te durven aanvallen?’ Sigurd antwoordt[1]: ‘Mijn afkomst is de mensen onbekend; ik heet “'t sterke dier” en heb vader noch moeder; geheel alleen ben ik altijd geweest.’ Fafni antwoordt ‘Indien je geen vader of moeder hebt, door welk wonder ben je dan ter wereld gekomen? Al zeg je me niet je naam op de dag van mijn dood, je weet heel goed, dat je nu liegt.’ Dan antwoordt hij: ‘ik heet Sigurd, en m'n vader Sigmund.’ Fafni herneemt: ‘Wie spoorde je aan tot dit werk, en waarom liet je je er toe brengen? Had je niet vernomen, hoe alle mensen bang voor me zijn en voor m'n schrikhelm? o jongeman met je schitterende ogen! je had een dappere vader!’ Sigurd antwoordt: ‘Hiertoe spoorde me aan m'n dapper hart, en dat 't uitgevoerd werd, daartoe hielp deze m'n sterke hand en dit scherpe zwaard, waar je nu kennis mee hebt gemaakt; weinigen zijn, oud geworden, dapper, als ze in hun jeugd zonder fut zijn’[2]. Fáfni zegt: ‘ik begrijp, dat iemand, die opgroeit bij z'n verwanten, in woede geraakt, me zou kunnen aanvallen, maar dit is 'n groter wonder, dat, ik moet 't toegeven, 'n krijgsgevangene de strijd tegen mij aangedurfd heeft, want meestal is zo een[3] niet dapper genoeg om te vechten.’ Sigurd zei: ‘Je verwijt me dat ik ver van m'n bloedverwanten was; maar al was ik in zekere zin 'n krijgsgevangene[4], toch was ik vrij man en jij hebt ondervonden, dat ik geen boeien droeg.’ Fafni antwoordt: ‘In alles wat ik zeg, zie je hatelikheden, maar het

1) Sigurd wil z'n naam eerst niet zeggen, omdat hij vreest, dat Fáfni dan over hem een vloek zal uitspreken. 't Woord van een stervende had nl. grote kracht.
2) Sigurd beantwoordt hier in 't verband van de sage 't ‘jonge man’ van Fáfni.
3) Immers gewoonlik was een krijgsgevangene niet veel anders dan een slaaf.
4) Van Hjalprek en z'n zoon.

goud, dat ik gehad heb, zal de oorzaak worden van je dood'[1]. Sigurd antwoordt: 'Zolang 'n mens leeft, wil ie geld hebben, maar eenmaal moet ieder sterven.' Fáfni zei: 'Je zult er wel niet naar handelen, maar ik wil nog 'n voorbeeld geven: verdrinken zul je, als je onvoorzichtig over zee gaat: wacht liever aan het land, tot de wind bedaart[2]. M'n broer Regin bewerkt m'n dood; dit doet me lachen, dat hij ook jou dood zal bewerken: dan gaat 't, zoals hij wilde.' Nog zei Fáfni: 'Ik droeg de schrikhelm, ieder was bang voor mij, sedert ik op mijn vaders erfenis lag; zó blies ik gif naar alle kanten van me af, dat niemand durfde in mijn nabijheid komen; geen wapen vreesde ik en nooit vond ik zooveel man tegenover me, dat ik niet meende veel sterker dan zij te zijn; allen waren bang voor mij.' Sigurd zei: 'Die schrikhelm, waar je van sprak, waarborgt niemand de overwinning, want ieder, die met velen in aanraking komt, zal dit eenmaal ondervinden, dat niemand zo dapper is of hij heeft z'n meerdere in moed.' Fáfni antwoordt: dit raad ik je nogmaals, dat je je paard neemt en zo spoedig mogelik wegrijdt'[3]. Sigurd zegt: 'dat raad je mij, maar iets anders zal ik doen; ik zal naar je woning rijden en daar dat vele goud nemen, dat je bloedverwanten gehad hebben[4], maar jij, Fáfni, blijf daar liggen tot de dood je moge halen;' en zo sterft Fáfni.

XIX. Daarna kwam Regin bij Sigurd en zei: 'Geluk, heer! een grote overwinning heb je behaald nu je Fáfni gedood hebt, want vóór jou was niemand zo moedig, dat ie hem in de weg dorst te treden; die flinke daad zal niet vergeten worden, zolang de wereld bestaat.' Nu staat Regin een tijdlang naar de grond te staren; plotseling zei hij in grote verontwaardiging: 'Mijn broer heb je gedood! en nauweliks kan ik mij aan deze zaak onschuldig achten.' Nu neemt Sigurd z'n zwaard Gram en veegt 't af aan 't gras; hij zei tegen Regin: 'Ver

1) Men denke voorlopig hierbij aan de trouweloosheid en hebzucht van Regin. 't Is de herhaling van de vloek van de dwerg. Sigurd slaat de waarschuwing in de wind.
2) Hier liet ik een zestal regels onvertaald.
3) Hier heb ik 'n regel, die 't verband stoort, niet vertaald.
4) 'n Zestal regels onvertaald gelaten, omdat ze herhaling zijn.

weg ging je, toen ik dat werk uitvoerde; ik beproefde dit scherpe zwaard en mijn kracht gebruikte ik tegen die van de draak, terwijl jij op de heide in 'n bosje lag en nergens van wist.' Regin antwoordt: 'Die slang had lang nog kunnen liggen in z'n woning, als jij geen gebruik gemaakt had van dit zwaard, dat ik voor je maakte met mijn hand; jij zo min als een ander had 't nog gedaan.' Sigurd antwoordt: 'Als mannen in de strijd gaan, hebben ze meer aan moed dan aan een scherp zwaard'[1]. Daarop sneed Regin het hart uit de draak met het zwaard, dat Ridil heette. Toen dronk hij het bloed[2] van Fáfni en zei: 'Willig mij 'n verzoek in, dat voor jou weinig te betekenen heeft: ga naar 't vuur met het hart, braad 't, en geef 't mij te eten.' Sigurd ging en braadde 't aan 't spit en toen het sap eruit schuimde, raakte hij eraan met z'n vinger om te onderzoeken of 't gaar was; hij brandde zich en stak de vinger in z'n mond; toen 't hartebloed van de draak aan z'n tong kwam, verstond hij de taal van de vogels[3]; hij hoorde, dat de mezen in de struiken naast hem snapten: 'Daar zit Sigurd en braadt Fafni's hart; dat moest ie zelf eten; dan zou hij wijzer[4] worden dan ieder ander man.' Een tweede zegt: 'daar ligt Regin en wil hem bedriegen, die hem vertrouwt.' Daarop zei een derde: 'Laat hij hem dan 't hoofd afhouwen; dan kan hij 't vele goud voor zich alleen houden.' Toen zei een vierde: ''t Verstandigste dat ie doen kan is wat jelui hem geraden hebt; en laat ie vervolgens naar de woning van Fáfni rijden en de grote schat nemen, die daar is, en dan naar de Hin-

1) Een tweetal herhalende regels liet ik hier weg.
2) Door 't drinken van drakebloed uit de wond wordt men door magiese werking even fel, krachtig als de draak. 't Zelfde geldt in nog sterkere mate van 't hart. Daarom wil Regin ook dit eten; daarna zal hij Sigurd kunnen verslaan (Boer I, p. 101).
3) Eens zal 't verhaal geluid hebben: zodra hij 't bloed proefde, voelde hij z'n kracht groter worden en besloot hij 't hart zelf op te eten. Maar later werd deze innerlike stem naar buiten verlegd: de vogels geven de raad. Hiermede werd de trek van de gebrande vinger eigenlik overbodig. (De vogels spreken in biezondere gevallen mensentaal). (Boer I, 101 vgg.).
4) Hier denke men aan de sluwheid van 'n slang.

dar-fjall, daar, waar Brynhild[1)] slaapt. Toen zei Sigurd: ‘Niet zal gebeuren deze ramp, dat Regin mijn moordenaar wordt; eerder zullen beide broeders dezelfde weg gaan;’ hij trekt nu 't zwaard Gram en slaat Regin 't hoofd af; daarop eet ie 'n gedeelte van 't hart van de draak, maar de rest bewaart ie[2)]; dan springt ie op z'n paard en volgt 't spoor van Fáfni en wel tot z'n woning; hij bevond, dat deze open was; van ijzer waren alle deuren en eveneens 't hele deurraam; van ijzer alle balken in 't huis; 't was onder de grond ingebouwd. Sigurd vond daar zeer veel goud en het zwaard Hrotti; ook nam hij daar de schrikhelm in bezit, 'n gouden panser en zeer veel kostbaarheden. Hij vond daar zoveel goud, dat 't hem waarschijnlik scheen, dat twee of drie paarden niet meer zouden kunnen dragen; dat goud neemt ie allemaal en doet het in twee kisten; nu neemt ie 't paard Grani bij de teugels; 't paard wil nu niet gaan; 't helpt niet of ie 't aanspoort. Sigurd begrijpt nu, wat het paard wil; hij springt op z'n rug, laat 't de sporen voelen: en het paard loopt alsof het zonder last was.

XX. Sigurd rijdt nu hele enden tot hij eindelik bij Hindarfjall komt; hij had z'n richting zuidwaarts genomen naar Frankenland; op de berg zag hij voor zich een grote schittering, alsof er vuur brandde; 't lichtte hemelhoog op; maar toen hij erbij kwam, stond daar voor hem een rij van met elkaar verbonden schilden en daaruit stak een banier. Sigurd ging de schilddekking binnen en zag, dat daar een man lag te slapen in volle wapenrusting; hij nam hem eerst de helm van het hoofd en zag, dat het een vrouw was; ze was in een harnas, en dit zat zo vast, alsof 't in 't vlees was gegroeid; toen sneed hij 't door, van boven van de opening voor het hoofd af naar beneden en ook zijwaarts langs beide mouwen; het zwaard ging erdoor of 't van doek was. Sigurd zei, dat ze lang genoeg had geslapen. Ze vroeg, wat zo machtig was, dat het haar harnas kon doorsnijden ‘en m'n slaap verbrak?: is hier soms gekomen

1) De schone slaapster, hier op de berg! De zeven volgende in herhaling vervallende regels laat ik weer uit.
2) Om het in hoofdstuk 26 z'n vrouw te laten opeten!

Sigurd, de zoon van Sigmund, die Fáfnis helm heeft en het zwaard, dat de draak doodde, in de hand?' Daarop antwoordt Sigurd: 'hij is van 't geslacht der Volsungen, die dit werk verricht heeft, en dit heb ik vernomen, dat gij de dochter zijt van een machtig koning en eveneens heeft men ons verteld van uw schoonheid en kennis, en deze wijsheid zullen we op de proef stellen. Brynhild[1)] vertelt, dat twee koningen met elkaar streden; de een heette Hjalmgunnar; hij was oud en de grootste krijger; Odin had voor hem de overwinning bestemd; de andere heette Agnar en was de broeder van Audi: 'ik velde Hjalmgunnar in de slag, maar Odin stak me met 'n slaapdoorn tot straf daarvoor en zei, dat ik nooit meer de overwinning zou behalen, maar zou worden uitgehuwelikt; maar ik deed van mijn kant de gelofte, dat ik niet iemand zou trouwen, die kon vrezen'[2)]. Sigurd zei: 'geen wijzer dan jij bent is er te vinden; dit zweer ik, dat ik je hebben zal en dat je bij mijn aard past.' Zij antwoordt: 'Jou wil ik 't liefste hebben, al kon ik uit alle mannen kiezen,' en dit bekrachtigden ze voor elkaar met eden[3)].

1) In Noorse bronnen vinden we de voorstelling van Brynhild als een walkyre (een der door Odin naar het slagveld gezonden vrouwelike wezens, die aan de strijdenden hun aanstaande dood aanzeggen of de overwinning schenken).
2) Nu volgt 't op de proef stellen van Brynhilds wijsheid. Ik laat dat vijftal pagina's onvertaald.
3) De kern van het sprookje is de verlossing van de slapende jonkvrouw. Maar in de details zijn natuurlik veel varianten mogelik. Wat hier de berg en schilddekking is, is elders 'n vlammewal, nog elders de grote zee enz. Ons verhaal stapelt twee varianten van de betoveringsvorm op elkaar waar sprake is én van het panser én van de slaapdoorn. Eindelik ziet men naast 't doorsnijden van 't panser in ons verhaal nog 'n flauwe weerschijn van 'n ander verlossingsmotief: 't uitspreken van z'n naam (door de held zelf) doet de betovering wijken (naam taboemotief). (Boer I, § 6-§ 11).

Uit ‘Het lied van de zeven hemelen’
Door
Maurits Uyldert

Doodsliedje

Douce maîtresse, touche,
Pour soulager mon mal,
Mes lèvres de ta bouche
Plus rouge que coral;
RONSARD.

Zal mij nooit meer beroeren,
Na dezen énen nacht,
Het donze van uw borstjes,
Uw zoel-satijne vacht?

O teder lief, verkoel nu,
Ter stilling van mijn nood,
Mijn bange ledige ogen
Met uwer lippen rood!

Toen ben ik opgevaren
Uit mijn eenzame smart:
Gij kúnt mij niet vergeten,
Mijn bloed brandt in uw hart!

Mijn mond brandt aan uw lippen
En door uw haren wond
Mijn keel de kranke woorden
Die liefdes waanzin vond.

Boven uw hoofd gebogen,
Ter kelke van uw borst,
Snikte mijn hart in 't kwellen
Van liefdes zerpe dorst.

En aan uw tanden-reke
Beet ik de zoetste pijn.
Toen bloedden mijne lippen
Onder uw tandjes klein.

Nu moet ik eenzaam sterven
Aan dat venijn zo zoet:
Uw kussen en uw tranen,
Die mengden met mijn bloed.

Ik wilde een lelie breken
Maar vóór de stengel brak
Bedwelmde mij de roke
Alsof de dood mij stak.

De lelie bloeit nu smetloos,
De kelk die zilver glanst
Pronkt roerloos in het zonlicht
Waar bijtje en vlinder danst,

Bloeit roerloos boven de aarde
Waarin ik roerloos rust,
Ik, lief, die van uw lippen
Den dood heb weggekust.

La belle dame sans merci

Ik zag haar in de rozenlaan
Zo roerloos en eenvoudig staan,
Haar armen langs haar ranke leest,
Gelijk een hert dat, onbevreesd,
Stil in de wolk staat van zijn droom,
Zo zonder dorst, zo zonder schroom.
Haar bleek gelaat, vol in de zon,
Zag doodstil waar de hemel spon
Zijn gouden net van vlammend vuur
Dat heter zonk van uur tot uur....
Zij stond daar naakt en onberoerd,
Door 't zengen van het licht omsnoerd,
En rode rozen hingen zwaar
Over haar borst en donker haar
En geurden: een bedwelming, zoet,
Die schreien en die rillen doet.

Zij rilde niet, zij zag omhoog.
Zij schreide niet, haar doodstil oog,
Een blauwte, een ruimte, diep verlicht,
Straalde in dat stil en bleek gezicht,
En met haar mond, vocht als een vrucht,
Dronk zij de zwoele en hete lucht.
Haar lippen, nauwliks open, rood,
Proefden de stilte van den dood.

De bijen gonsden zwaar en ver,
De krekels tsjirpten her en der,
Maar roerloos hing de rozengeur,
De hete hemel zonder kleur.

Toen werd mijn borst zo wijd en fel
En heel mijn brein een vuur, een hel,
Mijn keel een bang benauwde kreet,
Mijn ogen blind, mijn handen heet
En in mijn bonzend hart een drang,
En 't kloppen van mijn bloed zo bang,
Dat 'k ademloos en waanzin-blind
Neer wilde storten voor dat kind
En met mijn lippen, scherp en heet,
Kussen dat lijf, zo schoon en wreed,
Die teêre borsten blank en blond,
De rode vruchten van haar mond,
Tot in haar lust mijn bange nood
De zoete rust vond van den dood.

Heeft dan mijn hand een tak geraakt,
Gerild, zodat een roos, ontwaakt
Uit 't sluimren van den heten noen
De stilte brak? Het vermiljoen
Van duizend teêre blaadjes zonk
Warlend en zwevend....maar het wonk
En 't roerloos leven werd beroerd,
De starheid van haar lijf ontsnoerd
En langzaam wendde zij 't gelaat
Naar 't mos, in roden sneeuw gebaad,
En toen tot mij.
Een rilling schoot
Verkillend door mijn bloed, zo dood
Zo star en roerloos stond ze en keek
Gelijk een dode vreemd en bleek,
En de ogen in dat wit gezicht,
De stille meren, diep verlicht,
Verbleekten, stervend als een droom.
Mijn ziel werd moe, mijn hart werd loom.

Haar ogen waren ver en grijs.
Er ruiste een bange en droeve wijs
Van uit die verte door mijn hart,
Een lied dat weende, een oude smart
Die snikte in mij, zoals de wind
Als 't regent en de herfst begint....
Toen boog ik schreiend naar den grond
En lag daar luistrend en verstond
Altijd alleen die klacht van 't lied....
Zij is het niet....Zij is het niet....

Eenzaamheid

Aan de oevers van den waanzin: Geen hand steunt me,
Geen hart is mij nabij -. De wijde hemel
En tot den einder woelend, ver, die stroom...
Kus mij, o weedom! Op uw vlerken roeit
Voortdurend rond mijn hoofd ge, o kus mijn mond
En bijt mijn lippen tot ik 't zoete bloed,
Als eenge troost alleen mijn zelf slechts proef.
Dit is wel de eenzaamheid die geen begrijpt,
Want alle liefde die mij nadert dort hier
Of huivert heen voor dit onnaakbaar oord
En zelfs mijn weedom laaft niet, wekt geen droefheid,
Zij dreigt, belooft...maar zonder tranen waak ik
En zonder deernis met mijzelf, alleen...

Ik snak naar liefde en koelte, warmte of haat
Die 't groene bloed versnelt: ik vind slechts u,
Mijn eenzaamheid, doodstil en stom, en zonder
Het zingen dat in de eeuwge stilte zweeft.
Gij zijt een klamte, een kilte en zelfs geen kou.
Week zijt ge en lichtloos als een matte mist
Die 't kloppen van het hart verlamt en smoort.

O, dat ik schreien kon, in tranen breken,
Een wolk die in den donder barst en uitstort
Zijn zwaargeprangde waterzwanger hart.
Maar in mijn ziel geen licht, geen duisternis,
Slechts leegte, leegte, waanzin en alleen-zijn:
Een matte stem die tot de golven spreekt.
En 't weten dat niets luistert, niets verstaat...
En dit te schrijven zelfs - het geeft geen troost.

De verdwaalde engel

‘Ik kan den stillen schijn niet doven
Die uit haar zinnende ogen straalt,
Die smekend vragen en beloven
En liefde lokkend liefde roven,
Ik kan dien zoeten gloed niet doven
Waarin mijn ziel, verloren, dwaalt.

‘Ik zonk uit 't Hemeldiep ter aarde
Een hart te hoede' op Gods bevel:
De geuren van de leliëngaarde
Verdreven 't kwaad dat mij omwaarde:
Ik zonk uit 't Hemelveld ter aarde
En zocht haar in dien diepen hel.

‘Zij was een van die zwakke maagden
Wier broze schoonheid lokkend bloeit,
Wier zuivre ziel, de staag belaagde,
Gods steun behoefde en angstig vraagde:
Zij was een van die teedre maagden
Wier schoonheid diepbekorend boeit.

‘Ik vond haar 's nachts in 't hoedend duister,
Haar parel-rode borst ontbloot:

Zij sliep daar roerloos in haar luister,
Een weerloos beeld in liefdes kluister:
Ik vond haar sluimrend in het duister,
De vochte mond koralen-rood.

‘Toen boog ik tot haar donkre haren
En proefde van hun geur de lust,
Zag door haar borst de bleek-blauwe aâren
In teedre weke lijnen waren
En, in den zoeten geur dier haren,
Heb ik haar rode mond gekust.

‘Nu zal ze in smetteloosheid sterven,
Haar mond beroerde 's Hemels dauw:
Háar zal geen smaad of smart verderven,
Zij zal den Hemel zingend erven,
En over de aarde zal zij zwerven
Steeds dromend van de Lieve Vrouw.

‘Maar ik kan nooit den schijn meer doven,
Die uit haar peinzende ogen straalt,
Die smekend bidden en beloven
En liefde lokkend liefde roven,
Ik kan dien zoeten gloed niet doven
Waar mijn verloren ziel in dwaalt.

‘Ik kan den weg niet wedervinden
Die hier van de aard ten Hemel leidt:
Waar zijn de banden die mij binden!
O, broeders, zusters, mijn beminden!
Ik kan den weg naar u niet vinden,
Hoe of mijn ziel ook roept en schreit!

De stilte

Laat niemand hier mijn rust beroeren
Waar achter 't donker-blauw gordijn
Onder den gouden lampenschijn
Mijn woorden mijn verbeelding snoeren
En zachtjes deinend zachtjes voeren
Omhoog naar 't stil en klaar geluk
Waarvoor ik zinnende mij buk,
Waarin ik zinnende verzink
In zoet verrukkend zoet vervoeren,
En, koele drank, de stilte drink:
Laat niemand hier mijn rust beroeren.

Gij, liefste, die mij lang verliet,
Gaaft met de heemlen van uw ogen
Onder de teedre wimperbogen
Mij zulk een diepe vreugde niet,
Nooit zulk een wijd en hel verschiet,
En met uw kussen, uw gebaren,
Het geurig strelen van uw haren,
Noch met uw zangrig lieve vleien
Hebt gij mij uit mijn diepst verdriet
In vreugd getild die stil doet schreien...
Voor gij mij zingende verliet.

Hier raakt mij blijdschap lust noch lijden,
Hier zit ik eenzaam stil en ver.
Ginds aan den hemel straalt mijn ster
Door alle stormen en getijden
En blijft zijn glans ondoofbaar spreiden

Hoe ook het leven golft of vliet.
Hier vindt de harde lach mij niet,
Hier kwelt mij niet harts bange drang
En niet verlangens smartlik beiden:
Alleen mijn liefde, alleen mijn zang
Is al mijn lust in al mijn lijden.

De gestorven makker[1)]
Door
Jacob Israël de Haan

O, Lied, mijn Lied, dat mij getrouw gezelde
Op al mijns harten tochten trots en vrij,
Waar mijne jeugd-verblijde voeten snelden
De maat van uwe voeten hield mij bij.

Genoten vreugd heb ik dubbel genoten
In uwer maten keer en tegenkeer.
Wanneer mijn oogen zich des avonds sloten
Was uw stem als mijn Moeders stem zoo teer.

En in den Droom: gij hebt mij niet verlaten,
En weer ontwakend in den jongen Dag
Voelde ik den slag en weerslag van uw maten
Innig en vertrouwd als mijns harten slag.

Al 't wreede leed, het wordt lichter geleden,
Wanneer het hart bij peinzend zingen poost.
Mijn Lied: gij waart mild en teer als gebeden
Waarmee de vrome derver zich vertroost.

1) Victor Dmitrenko, vrijwilliger in het Belgische leger, stierf in het Elisabeth-Ziekenhuis te Calais 20 Mei 1916.

En toen ik keerde van mijn bonte vreugden
Omdat de stem van God sprak in mijn hart
Zijt gij met mij gekeerd tot dienst en deugden,
Was uw schoonheid mijn troost in wrange smart.

En thans: ik roep u niet voor stoute spot
Ik roep u niet op tot hartstochtlijk klagen,
Ik roep u daar de Dood met een wreed lot
Het leven van mijn Vriend heeft neergeslagen.

O, Lied, mijn Lied: toen in zijn cel gevangen
Vogel in kooi, ik zijnen broeder vond,
Hoe waart ge mijn troost met uw wilde zangen,
Toen het bevend hart bloedde uit open wond.

En waar ik, verblinde in mijn smarten, zwervend
Om recht, om raad ging op hooplooze tocht,
Van wanhoop levend, van verlangen stervend,
Heb ik nimmer vergeefs uw troost gezocht.

Toen ik hem, mijnen stouten Vriend, ontmoette,
Zijn lach mijn vreugd werd, zijn leed mijne smart,
Mijn Lied: gij waart het, die getrouw verzoette
De verbittering van mijn hatend hart.

Wij zwierven samen, waar de sterke lente
Boven de bloei van de Belgische landen
De weidsche weelde van zijn blauwe tenten
Met wit bezoomd, met zongoud doorstraald, spande.

Wij hebben water uit de beek gedronken,
En 't water was ons kostlijker dan wijn.
Wanneer de sterren aan de mei-lucht blonken
Sliepen wij buiten in het dalravijn.

Wij hebben het zware tarfbrood gegeten
Waarin men proeft de kracht van aarde en zon.
Water als wijn, en brood als blijde bete,
Geen weelde, die zich daarmee meten kon.

En toen wij scheidden, het was om te komen
Ten naasten zomer samen in mijn land,
Het land van Holland, met zijn kalme stroomen,
Zijn veen, zijn duin, zijn geblokt akkerland.

O, Lied, mijn Lied, toen zijt gij de geleider
Blijde geleider onzer vreugd geweest.
Ik ken zang. Ik ken muziek. Maar nooit blijder
Inniger dan gij hoorde ik aan één feest.

Ten naasten zomer: wee, ten naasten zomer
Scheerde wind van woede volkeren voort.
Legers geschaard, mijn Vriend, mijn stoute droomer,
Trok waar elk volk elk ander volk vermoordt.

Hij trok door nachten en geweldge dagen.
Mijn bede, machteloos, trok met hem mee.
O, wreede Dood: wat hebt gij hem geslagen
Waar de nacht mild en stil spande over zee.

Een blijde lentedag bracht mij de tijding:
‘Dood, dat hij dood was en hij stierf alleen’
Mijn hart brak bij de schriklijke bevrijding
Uit ban van wachten in machtloos geween.

De lente bloeit, mijn tuin straalt als een wonder
Onder de weelden van de wijde luchten,
Elken avond gaat de zon later onder,
Geeft elken dag meer schat aan bloem en vruchten.

Hij zal geen zomer weerzien in mijn land.
Geen vruchten rooven en geen vogels hooren.
Hij stierf alleen. Hij ligt alleen verloren
Waar de eeuwige zee verbreekt over 't strand.

Zal mijn hart niet zomer en lente haten?
Wat zal ik alleen met mijn leven doen?
Wat zal, waar ik verlaten ween, mij baten
De zon, de wind, de lust van elk seizoen?

Wat zal ik zoete of droeve liedren zingen
Waar duizenden sterven in blinde haat?
Wat brengt het lied en zijn herinneringen
Voor het bloedend hart van de volken baat?

Wat zal ik zingen wat ik heb geleden
Waar duizenden bedroefde moeders lijden?
O, Lied, niets baten liedren en gebeden
In de verblinde wervling dezer tijden.

Maar 't Lied zwijgt niet. De Dichter heeft geleden
In zijn eenzaam hart wat ieder hart lijdt,
Daarom is zijn vrede der velen vrede
Zijn lied der velen milde heerlijkheid.

O, Lied, wees het lied van allen, die lijden
En vinden geen bevrijding voor het leed
In 't eigen lied. Zing, dat zich weer verblijden
Moeders, wier teder hart de rouw vervreet.

Lied, Lied, Lied, van het hartenheilig Lied
Ben ik de Dichter, van 't belijdend Lied,
Ben ik de Dichter, verlaat mij thans niet
Waar ik uw troost zoek in doodshuiverend verdriet.

Politieke aanteekeningen

De beteekenis van den uitslag der verkiezingen.

Het was te verwachten, en daarom kan men zich thans niet meer erover verwonderen, dat de verkiezingen geen enkel ander resultaat hebben opgeleverd dan de krachtmeting der politieke partijen.

En toch, al was het dan te verwachten, hoe diep treurig en beschamend is de inzinking, waarvan Nederland daarmede tijdens een kritiek oogenblik in de wereldgeschiedenis blijk geeft. Want het is een inzinking, dat een volk in een tijd van de grootste nood en het dringendste gevaar geen besef heeft van de taak tot zelfbehoud en zich zonder moeite laat misleiden om een hulpmiddel der demokratie aantezien voor een werkelijk doel. Wat beteekent toch de politiek, indien zij niet in staat is om aan de burgers duidelijk te maken welke problemen van staatkundig beleid in 't belang der volksgemeenschap aan de orde zijn? Wat voor schijn-politiek is het, die de burgers laat kiezen, zonder dat zij weten wat hun stem voor het toekomstig beleid beteekent. Zij moesten zich alleen maar uitspreken voor een partij, waarvan men wist, dat die op zichzelf nooit sterk genoeg zou zijn om het toch reeds vage program te verwezenlijken.

En voor alles, hoe onverantwoordelijk en leeg van gevoel voor de werkelijkheid, is een politiek die weigerde of onbekwaam was, om diep tot op den grond doortedringen in de moeilijkheden, die de voedselvoorziening en het behoud onzer ekonomische en staatkundige onafhankelijkheid thans veroorzaken.

Daarmede is niet gezegd dat de leiders onzer politiek het bestaan dier moeilijkheden ontkennen. Integendeel, zij gevoelen vanzelfsprekend dat een actief optreden onzer regeering, met name ter verhooging en ter leiding onzer productie, noodzake-

lijk is. Dat kan echter onmogelijk voldoende heeten. De problemen van productie en distributie zijn zoo onverbrekelijk verbonden met die van een geblokkeerd en verpolitiseerd ruilverkeer, en deze weer met een zuivere neutraliteitspolitiek, dat niet ten opzichte van een enkel gebied een beleid kan worden aangegeven, zonder te gelijk dat op een der andere terreinen te raken. Toch is het onvermijdelijk dat een vast beleid wordt gevoerd, maar tevens dat dit beleid aan het volk is duidelijk gemaakt en door de breedst mogelijke kringen als noodzakelijk wordt erkend. De ervaring heeft toch geleerd wat er gebeurt indien, wat men kan noemen: het crisisbeleid, niet door het volk begrepen en erkend wordt. Dan toch komen twee oorzaken van demoralisatie in 't spel. Allereerst beproeven de direct belanghebbende producenten en handelaren met alle ten dienste staande middelen hun eigen voordeel te zoeken, daar zij zich geen rekenschap kunnen en dus ook niet behoeven te geven van schade die zij aan 't land of aan de medeburgers berokkenen. En daarnaast zal in de breede lagen der bevolking, die door werkloosheid en hongersnood bitter lijden, eene ontevredenheid en wrok tot ontwikkeling komen, omdat zij in onbegrepen maatregelen of nalatigheden der regeering een oorzaak zien voor hunnen noodtoestand.

De bij uitstek geschikte gelegenheid, die de verkiezingen boden om het publiek in te lichten, en om het te wijzen op het overwegend belang van een vast crisisbeleid, is onbenut voorbijgegaan. Erger nog, de waan is gewekt alsof met zeer eenvoudige middelen als b.v. bedrijfsvrijheid, of, juist daartegenover, een volledig uitvoerverbod alle kwalen te verhelpen zouden zijn, in 't kort dat het slechts de vraag was aan een partij macht te verschaffen, opdat die alle moeilijkheden zou opheffen.

De Nederlandsche politiek is onmachtig en onbekwaam gebleken om door verkiezingen iets, wat dan ook vóor te bereiden, nòch een crisisbeleid, maar ook zelfs niet een verdergaand regeeringsbeleid.

De uitslag van de stemmingen op 3 Juli is slechts deze geweest: dat wij de numerieke krachten kennen der verschillende politieke partijen. Het stelsel der evenredige vertegenwoordiging, hoe ingewikkeld het ook scheen, heeft bevredigend gewerkt om

dat doel te bereiken. Maar meer ook niet. Het algemeen kiesrecht voor mannen heeft eveneens doen zien, hoe breed de basis was, waarop oude en nieuwe partijen konden staan. De vraag echter, door wie en hoe ons volk geregeerd wenscht te worden, door wie en hoe het zich geleid wenscht te zien uit de talrijke bedreigingen van dezen angstigen tijd, is onbeantwoord gebleven. Vandaar het verschijnsel dat niemand kan doorzien hoe de regeeringscrisis tot een eind zal komen, en dat ieder zich afvraagt welke verrassing uit de geheime besprekingen over het vormen van een nieuw kabinet ons wacht. Het ministerie Cort van der Linden heeft afgedaan. Geen stem gaat er op om op het behoud daarvan aan te dringen. Zelfs een reconstructie wordt niet bepleit. Een geheel nieuw stel ministers moet het werk overnemen. De keuze zou logisch en constitutioneel dienen te berusten, hetzij op een duidelijk program, waarvoor in de beide kamers een meerderheid aanwezig is, hetzij op een partijen-groep, die instaat is om een dergelijk program op te stellen.

Geen van beide is openlijk vóorbereid, en zelfs is de vraag of het een of het ander mogelijk is, nimmer in het publiek uitvoerig onderzocht.

Dat moet nu achteraf geschieden door de politieke leiders, maar in stilte, en bovendien door staatslieden, die aan de directe problemen van het crisisbeleid zoo goed als vreemd zijn. Want hier wreekt zich de fout der afgeloopen vier jaren, dat regeering en volksvertegenwoordiging nimmer tot een deugdelijke en innige samenwerking konden komen.

Het zou mij zeer verwonderen, indien de heeren Nolens, Savornin Lohman, Idenburg en hunne raadslieden op de hoogte waren van werking en organisatie der talrijke bureau's en instellingen, die als adviseerende of uitvoerende organen beslissingen nemen, die voor burgerij en 't land van 't grootste belang zijn, of in 't algemeen zelfs van de geschiedenis en practijk der ekonomische verwikkelingen. Toch is dit niet een samenstel van administratie's, zooals vroeger dat der departementen, dat naar vaste gebruiken, min of meer bevredigend werkt. Integendeel, veel daarvan is in een voortdurende reorganisatie, hetzij om beter 't doel te bereiken, hetzij omdat belangenstrijd

en innerlijke botsingen de toestanden onhoudbaar maken. Bovendien is er geen bevredigende werking, daar ieder om verandering en verbetering roept.

Wat is nu het gevaar dat ons onder deze omstandigheden bedreigt? Dat de staatslieden, die de nieuwe regeering en de hoofdtrekken van haar beleid moeten samenstellen, de moeilijkheden, hen ter oplossing gegeven, ontwijken en in een zuiver formeel compromis een toevlucht zoeken. Het beteekent niet meer of minder, dan dat aan een aantal personen een ministersportefeuille wordt gegeven, en dat deze personen zich zullen moeten redden zoo goed als zij kans zien dat te doen. Het formeele beginsel wordt dan uitgesproken door de politieke richting der nieuw gekozen ministers, en misschien ook door een reorganisatie van de namen der departementen. Geschiedde dit niet formeel, en kon men zich denken dat de keuze der nieuwe ministers voor alles berustte op hunne bekwaamheden en hun breed politiek inzicht, en dat men in vol vertrouwen daarop, aan hen overliet om na grondig onderzoek der bestaande moeilijkheden voorlichting en leiding te geven aan de volksvertegenwoordiging, dan was de politieke oplossing van de regeeringscrisis ook wel verschoven maar met kans van degelijke resultaten. Wanneer echter niet de bekwaamheid der personen overweegt, maar wel de invloed en de macht der partijen, en binnen die partijen weer de invloed en macht der politici, dan moet wel het thans reeds zoo groote gevaar van onervaren dilletantisme verhoogd zich doen gelden.

Zoo schijnt het b.v. een oplossing, die reeds herhaaldelijk in de Tweede Kamer is genoemd, om een minister voor crisiszaken aan te wijzen. Dit is schijn en niet meer. Allereerst weet men niet wat onder die crisiszaken te verstaan is. Zoodra iemand ertoe overgaat om op te sommen wat daartoe behoort, blijkt dat elk onderwerp tevens een deel der bemoeiingen vormt van een ander departement. De productie raakt landbouw, de ruil buitenlandsche zaken, de woningvoorziening binnenlandsche zaken en justitie, werkverschaffing vooral ook waterstaat, en bij alles komen oorlog en finantiën te pas.

Een vaste Kamercommissie voor crisiszaken had veel meer zin dan een crisis-minister, mits zoo'n commissie steeds de ministers

voor elk onderwerp tot behoorlijke samenwerking op grond van voorafgaand overleg kan brengen. Samenwerking is veel meer noodig dan vernieuwde uitbreiding. Op die samenwerking moet elke reorganisatie gericht zijn. Zoodra de staatslieden zich er toe zetten om grondig na te gaan wat zoo'n ‘afdeeling crisiszaken’ eigenlijk is en doet, zouden zij onmiddellijk tot de conclusie komen, dat de verheffing van die afdeeling tot een ministerie geen enkele verbetering doch integendeel vele nieuwe moeilijkheden moet brengen. *Waar het op aankomt*, *is geen afscheiding van crisis-zaken*, *maar juist een oplossing daarvan in een vast crisisbeleid van de geheele regeering*. Alle nieuwe ministers moeten tegelijk crisisministers zijn en op de hoogte van de samenstelling en werkwijze der regeeringsorganen, die den nood der bevolking bestrijden.

Het is echter niet mijn bedoeling om een plan van crisisorganisatie en crisisbeleid aantegeven. In deze politieke aanteekening kan en wil ik slechts kritisch bespreken, wat de beteekenis van den uitslag der verkiezingen is. Hoewel ik deze voor het grootste en dringendste landsbelang als negatief moest omschrijven, zal ik nu toch in 't kort aanduiden de resultaten van de krachtmeting der partijen, en daarna nog enkele oplossingen van de regeeringscrisis bespreken.

De numerieke uitslag der verkiezingen is zeer overzichtelijk om daaruit de machtspositie der partijen te leeren kennen. In groote trekken vertegenwoordigen de katholieken 30% de socialisten 25% de christelijk-historischen met de antirevolutionnairen 20% de liberale groepen ook ongeveer 20% der bevolking.

Wanneer deze verhouding vergeleken wordt met de vroegere, van vóor het algemeen kiesrecht, blijkt dat de protestantsch kerkelijke groep, die in de machtige coalitie zoo sterk overheerschte op gelijke kracht is gebleven. De liberale groepen die de politiek van Nederland, ondanks de korte aflossingen, vanaf 1848 hebben geleid en wier beginselen vorm hebben gegeven aan ons geheele staatkundige en ekonomische leven, zijn teruggegaan tot gelijke macht als hunne hevigste bestrijders bezitten.

Beide groepen zijn echter 2e rangs geworden en overvleugeld

door de krachtig georganiseerde en gedisciplineerde partijen der katholieken en sociaal-demokraten, die tot nu toe geen van beide instaat waren om in de regeeringspolitiek den toon aantegeven.

Naar 't uiterlijk is de uitslag gekarakteriseerd als een nederlaag der liberalen en een overwinning van katholieken en sociaaldemokraten.

Wanneer nauwkeuriger wordt opgelet op de uitkomsten, zooals die op grond van de maatschappelijke positie der nieuwe kiezers konden verwacht worden, dan zit er in de winst der nieuwe eerste rangspartijen een teeken van verval inplaats van opkomst.

Het blijkt n.l. dat de katholieken, ondanks de sterkst mogelijke pressie waarover de kerk kan beschikken, een aanzienlijk deel der arbeiders van hunne geloofsrichting verloren hebben aan de sociaal-demokraten. Dat verschijnsel is voor de katholieke partij in tweeërlei opzicht gevaarlijk. Allereerst omdat de overgang der arbeiders nog veel grootere afmetingen kan aannemen, en dus ook de machtspositie ondergraaft. Daarnaast omdat het de leiders dwingt tot een politiek ten bate der arbeiders, die aan de burgerlijke en agrarische kiezers niet bevallen kan, vooral wanneer die sociale politiek nog sterker op den voorgrond komt. Dit bedreigt de toch reeds zoo moeilijk te handhaven innerlijke eenheid.

Op zoo'n innerlijke eenheid ging de sociaal-demokratische arbeiderspartij altijd groot. De strijd tusschen de revolutionnaire en reformistische fractie's scheen in de laatste jaren een overwonnen kinderziekte. Thans echter is in Amsterdam, dat het vaste bolwerk was, van waaruit de sociaal-demokraten hunne overwinningstochten aanvaardden, een derde deel der kiezers naar de heftigste vijanden der S.D.A.P. overgegaan. Het revolutionnaire socialisme is niet meer een partijoppositie maar een gevaar erbuiten. En ook hier zal dat gevaar aanleiding geven tot een partij-taktiek die de eenhcid in gevaar kan brengen, omdat vooral de vakvereenigingsmannen streven naar een bezadigde en rustige ontwikkeling door hervorming, die de vakbeweging in de laatste jaren zeer ten goede kwam, terwijl het gevaar van afval der aanhangers aan revolutie-tonen een scherper geluid zal geven.

In 't algemeen overzien, blijken alle partijen zonder uitzondering een verzet te hebben gewekt, dat nog aanvankelijk klein is doch daarom niet onbeteekenend. Bij de katholieken werden nieuwe partij-formatie's onderdrukt, doch teekende het verzet zich in 't overloopen naar de sociaal-demokraten. De protestansch-christelijke partijen hadden vier nieuwe groepen; de liberalen ook minstens twee, en evenzoo de sociaal-demokraten twee partijen van gelijke beginselrichting naast zich gekregen.

De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat er door 't geheele land iets gist, een ontevredenheid met de prestaties der politieke partijen en leiders. Er is dus alle reden, dat hiermede rekening gehouden wordt voor het politieke werk in de naaste toekomst.

* * *

Een frissche en heldere kijk op de constitutioneele gevolgen der verkiezing, voor wat betreft de samenstelling der regeering, wordt pas mogelijk indien het politieke verleden zoo veel mogelijk wordt uitgeschakeld.

Daarvoor is alle reden, afgezien nog van de zeer buitengewone tijdsomstandigheden. Niet alleen deze, maar ook de ontwikkeling van land en volk na den oorlog, eischen van de leidende staatslieden het inzicht dat thans een periode in onze staatkundige geschiedenis is afgesloten.

Scherp, vooral sociaal-ekonomisch, inzicht en voortvarend beleid moeten ons land behoeden voor de allerergste gevaren en het een nieuwe toekomst openen. De oude heerschende partijen zijn naar den achtergrond gedrongen, en twee andere groot geworden partijen moeten toonen wat zij kunnen. Nu doet zich het opvallend verschijnsel voor dat deze twee partijen in hunne programs tal van punten hebben met een groote gelijkenis. Samen zouden zij die gemakkelijk kunnen verwezenlijken.

Daartegenover staat dat elk dier groote partijen met een andere combinatie geen stevige meerderheid kan vormen.

Bovendien zijn er in de programs van katholieken, christelijkhistorischen en anti-revolutionnairen eenerzijds, en van sociaaldemokraten en liberalen anderzijds groote tegenstellingen, die

ondanks andere punten van overeenkomst een voortvarend sociaal-ekonomisch beleid onmogelijk maken.

Toch stuit een combinatie van katholieken en sociaal-demokraten, waarbij ook de vrijzinnig-demokraten zich konden aansluiten, op groote practische bezwaren, omdat een dergelijk samengaan zoo moeilijk voor de kiezers begrijpelijk en aannemelijk te maken is.

Niet alleen het politieke verleden dier partijen, maar ook hun onderlinge strijd tijdens de verkiezingen, en het gebrek aan voorbereiding eener nieuwe politiek, zouden voor de partijleiders groote bezwaren opleveren indien zij al tot een rood-zwart verbond bereid waren.

Het neemt echter niet weg, dat het gezamentlijke in beider sociaal-ekonomische program een krachtige basis is en blijft voor een regeeringsbeleid, waarbij ook een deel der antirevolutionnairen zich zou kunnen en moeten aansluiten.

Lang niet zoo sterk is het gezamentlijk program voor een vernieuwde coalitie. Weliswaar is deze aangewezen om het nieuwe onderwijs-artikel der grondwet naar de wenschen der kerkelijken uit te voeren, maar daarbuiten zou de herleefde coalitie op tal van belemmeringen stuiten. Dat zij de verzekeringswetten van Talma kan uitvoeren is geen steekhoudend pleidooi. Die uitvoering zal na deze verkiezing door elke regeering ter hand genomen moeten worden, en het zou stellig geen nadeel voor de nationale eenheid zijn, indien het al te sterk verpolitiekte geschil over een zoo bij uitstek practisch onderwerp door een verzoenend beleid werd opgelost.

Van overwegende beteekenis voor de keuze eener nieuwe regeering moet echter het crisisbeleid zijn. Wat voor wetten en hervormingen het komende kabinet ook voorbereidt, de crisis is er en zal zijn dagelijksche aandacht en zorg eischen. Bovendien in toenemende mate. Dit kan men wel zeggen, dat de regeering niet zoo taktvol en zoo bekwaam kan zijn als voor knappe en ijverige menschen mogelijk is, of toch zal het gevaar voor honger en voor onze onafhankelijkheid toenemen, inplaats van te verminderen. Elke regeering zal meer behoeven dan het vertrouwen van een kamermeerderheid en van enkele der partijen. Zij kan niet den winter en het jaar 1919 ingaan,

zonder het vertrouwen en de loyale hulp van het geheele volk en daarom van alle groote partijen. Wie het met minder probeert, waagt er het landsbelang aan, en stelt zich bloot aan gevaren die niet gauw overschat kunnen worden.

Dat is dan ook de grond waarop een nationaal kabinet bepleit moet worden. Wat verstaat men echter onder een nationaal kabinet? De uitdrukking is vaag, en laat meer dan eene opvatting toe. Het kan zijn een zaken-kabinet van mannen met bekende bekwaamheid en gekozen zonder te letten op hunne politieke gezindheid of hunnen politieken invloed, een kabinet dat bovendien alle onderwerpen van verder-strekkende beteekenis laat rusten, om zich geheel te wijden aan de crisismoeilijkheden. Daarin zien de politici, naijverig op de constitutioneele vrijheden al heel gauw een kabinet der kroon naar Pruisisch voorbeeld, omdat toch de keuze van dergelijke ministers door niemand anders als door de koningin zou kunnen geschieden.

Bovendien vreezen de politici dat zoo'n ministerie in nog meerdere mate dan het kabinet Cort van der Linden de kamerleden zou houden buiten de gewichtigste beslissingen.

Een dergelijke vrees is echter ingegeven door kleinmoedigheid en een besef van eigen onmacht. Wanneer de Kamer slechts met verantwoordelijkheidsgevoel voor de uitoefening harer rechten, deze ten volle en zaakkundig aanwendt, kan zij elke poging tot machtsoverschrijding van ministers voorkomen of den kop inknijpen.

Een nationaal kabinet kan echter ook ontstaan door samenwerking van alle groote partijen, doordat deze hunne beste mannen voor de ministerzetels aanwijzen. Dat kabinet kan bovendien trachten voor de onderwijs- en verzekeringskwestie een verzoenende oplossing te vinden, voor zoover blijkt dat er in 's lands belang tijd voor beschikbaar mag komen.

Ten slotte kan bij weigering der politici om in een dezer beide richtingen hulp toe te zeggen, een kleinere combinatie van partijen beproefd worden, die echter toch door program en houding zich geheel gedraagt als een nationaal kabinet, en juist door dit gedrag en deze houding de tot directe hulp niet bereid gebleken partijen moreel dwingt om indirecte hulp en steun te verleenen.

Dit is wel moeilijker, maar wat ervoor vereischt wordt, n.l. een nauwere en zakelijker samenwerking van regeering en volksvertegenwoordiging, is iets wat toch in 't algemeen belang van onze demokratische staatsinstelling tot stand moet komen.

* * *

Terwijl ik deze aanteekening schrijf, is nog niets officieels bekend over een kabinetsformatie, dan alleen dat Dr. Nolens een opdracht daartoe heeft verkregen. Hoe die opdracht luidt, en welke onderhandelingen gevoerd worden? Daarover loopen nog slechts geruchten, dier erop wijzen dat enkele rechtsche politici ijveren voor een vernieuwde coalitie onder antirevolutionnaire leiding. Ik geef echter op het oogenblik de hoop niet op, dat een kabinet van werkelijk nationaal karakter samengesteld wordt uit mannen, die door moed, inzicht en kracht het vertrouwen op onze regeering zullen weten te winnen.

20 Juli 1918.
IS. P. DE VOOYS.

Hendrick Laurensz. Spieghel
Door
Albert Verwey

(Vervolg van blz. 101)

De ‘eenhertiche broeder’ die Spieghel dat jaar verloren had was de vóór hem geboren Jan Laurensz., een van de zes-en-dertig raden na de omzetting van 1578, medewerkend lid van de Kamer In Liefde Bloeyende, ‘beroemt wegens zijn bedrevenheid in zaken, en verscheide ampten en verrichtingen ten dienste van 't gemeene best.’ Stellig een man van karakter en een Amsterdammer die niet gezind was het beheer van stad en land uit de hand te geven. In 1582 weigerde hij de Prins van Oranje als hooge Overheid eed te doen en werd dientengevolge, met drie andere Raden, gedagvaard, op boete van tienduizend dubbele leidsche steen indien hij de stad verliet.

Hendrick's jongere broer was Pieter, die als overtuigd katholiek voor ambten niet in aanmerking kwam. Wij bezitten van hem nog, in handschrift, een berijmde vertaling van Thomas à Kempis' Navolging, die hij in 1623 op 75-jarige leeftijd geschreven heeft.

Van de zusters Spieghel - alle drie ouder dan de dichter - was Geerte de oudste. Zij trouwde Pieter Pauw Adriaansz. maar overleed al vóór 1570. Haar jongste zoon Pieter Pauw werd de beroemde ontleedkundige en professor in de botanie te Leiden waar hij een dochter van Jan van Hout huwde.

Marie was de tweede zuster. Zij stichtte tezamen met Aeltgen Pieters Foppensdr. een weeshuis, dat beiden als ‘Moeders’ beheerden: het latere Roomsch-Katholieke Maagdenhuis.

Lysbeth huwde Herman Rodenburg de jonge, eveneens in 1578 raad van de stad, en lid van de oude kamer.

Het bovengenoemde weeshuis werd op 30 December 1573 door vader Laurens Pietersz. in zijn testament bedacht. Hij schijnt een olieslager geweest te zijn en voerde de spreuk: Niets schort de mensch als dankbaarheid, - die Spieghel zoo gaarne aanhaalde. Zijn voorgeslacht blijft in het duister. Als moeder van zijn vrouw, Anna Gaef Jansdr., wordt Lysbeth Jansdr. in de Spieghel genoemd, zoodat de familienaam hem van vrouws-wege kan zijn aangeërfd. Evenwel wordt ook een Pieter Claesz. in de Spieghel vermeld die zijn vader geweest kan zijn. Of Lysbeth Jansdr. de zelfde was die in 1523, na openlijk haar kettersche meeningen te hebben moeten afzweren, veroordeeld werd levenslang een rood kruis op de borst te dragen? Maar deze moet met een Jan Klaesz. Spieghel zijn gehuwd geweest, van wie het op zijn beurt weer onzeker blijkt of hij vereenzelvigd mag worden met de watergeus van die naam[1)].

Hoe het zij, het gezin waaruit Spieghel als de vijfde van zes kinderen voortkwam, stond te Amsterdam in aanzien. Ambten, stichtingen en verwantschappen bewijzen het. Hij zelf wordt geroemd om zijn mildheid, die ook uit teruggevonden stukken van zijn hand gebleken is, tevens als kenner en beschermer van de schilderkunst.

Blijvend die hij was, een amsterdamsch koopman met ruime middelen, had Spieghel langzamerhand, eerst door zijn omgang met Roemer, toen door zijn werkzaamheid voor de Kamer, dan in zijn belangstelling voor de Hoogeschool te Leiden, eindelijk in zijn vriendschappelijke omgang met Coornhert, zich een invloedssfeer verzekerd waarin hij arbeidend en besturend, het vernieuwingswerk van zijn tijd bevorderend en bevestigend, het tevens verbond aan het verleden van zijn vaderland.

In Leiden was hij bevriend, niet alleen met de vermaarde

1) Zie voor deze en andere gegevens betreffende het geslacht Spieghel, behalve Van Rijckevorsel en Allard t.a.p., J. ter Gouw's Gesch. v. Amsterd. Dl. IV hoofdst. 9 en Dl. VI hs. 7.

hoogleeraren Josef Scaliger en Justus Lipsius - met de laatste tot 1606 toen hij in Leuven stierf - maar ook met hen die er vermoedelijk zijn vroegste medestanders waren: Jan van Hout en Jonker Jan van der Does.

De twee laatsten, kenmerkende Renaissance-talenten, zijn bekend als grondleggers van onze vaderlandsche geschiedschrijving. En weer is het Spieghel die door zijn uitgaaf van Melis Stoke, waarvoor op zijn aandrang Douza een voorrede in hollandsche verzen schreef, aan de werkzaamheid van een belangwekkend tijdgenoot een blijvende uitkomst verzekerde.

Kennelijk van zijn hand is de brief, waarmee Barendt Adriaensz, Boeckdrucker, het werk aan Burgemeesteren en Raden van Amsterdam opdraagt.

‘Het is, seer wyse voorsichtige Heeren, eens oudes en treffelyks schrijvers seggen, dat de kennisse van voorleden tyden ende gheschiedenissen, een nodige bequaeme onderrechtinge sij, allen die tot landtssaken gebruykt sullen werden. Want alsoo s'werelts beloop maer eenderlei spell' en is, verscheiden lijkkende, door verscheiden vertoners: soo kan een naerstich des verlopens betrachter, uit hoedanige raedtslagen hoedanich iet gevolget sij scherpelijck lettende hem sacht an andren tyden spiegelen, en d' ervarenheidt aller eewen genieten. - - Maer is 't oyt een tydt t'enich tyden geweest, dat kloeke, ervarene bestuurders van noden sijn geweest, ist sonder twyfel ons tegenwoordige tydt. Want voor de windt en met stil water ist minder kunst het schip te stuuren. maer als de kogge tegen water en windt moet met swerte lucht, en verbolgen see, ist niet allemans dink de stuurman te wesen.’

Naar die plaats in Plato's Timaios verwijst hij waar een oud egyptisch priester Solon verwijt dat de Grieken altijd kinderen bleven, omdat hun oudste geschriften verloren gingen; en meent dat het voorzeker geen nut zou doen ‘dit, schier ons enich tydtboeck, uit d' algemeene verwoestinge behouden, door onachtzaamheidt anderwerf te laeten vergaen.’ Niet alleen toch, zegt hij, is er ‘'n naekte waerheidt, het merch van alle geschiedenis-boeken’, in te vinden - ‘dewyl de schryver veel selfs gesien, en alles emmers naeder, dan die hem afgeschreven hebben, is geweest’ -; maar ook zijn er ‘de woorden bequaem en

't beliedt der dingen niet wanschiklyk': reden genoeg waarom de schrijver ons aangenaam behoort te zijn.

Hoe meer men inziet dat dit werk met zijn woordverklarende kantteekeningen, met zijn Woord tot den Lezer, de spelling betreffende, met zijn achteraan toegevoegde volkslied op Graaf Floris en Geraerd van Velsen, inderdaad een uitgaaf van Spieghel is, een onderdeel van zijn plan tot opbouw van taal en letteren, destemeer bewondert men de omvang en de doelbewustheid van zijn voornemen en tegelijk zijn persoonlijke belangeloosheid.

Terecht mocht Coornhert getuigen dat zijn bescheidenheid luttel zocht 'nae 't ydele lof der menschen' en hem prijzen om zijn 'stadighe afkeer van de verwaende eerzucht'; want zelf noemde hij zich niet. Hij moest het gedoogen, dat de vrienden zijn doen goedkeurden: dat Van der Does hem prees, als een die 'de minen onzer spraeck door een constrijke geest' aan den dag bracht, dat Coornhert hem zijn Wellevenskunst toewijdde. Voor hen die van de beteekenis van zijn werk niet wisten was hij een zonderling. Want niet enkel dat hij de hand niet uitstak naar ambten of eerbewijzen: hij wees ze ook af als ze hem werden aangeboden.

Het is een natuurlijke trek in menschen die voor de ontwikkeling van hun geest leven, dat ze ambten haten. Spieghel behoefde dan ook niet bij oudere of nieuwere wijsgeeren naar voorbeelden om te zien voor zijn gedragslijn. Hij volgde zijn aanleg, die door het beleven van de zestiende-eeuwsche staatsen godsdiensttwisten bevestigd werd. Koopman moest hij zijn, de Kamer wilde hij besturen, maar een wereldlijk ambt wenschte hij niet aan te nemen.

Toen hij in 1589 wegens de stad Amsterdam tot lid van de Admiraliteit te Hoorn benoemd werd, bedankte hij en betaalde liever de boete die hem werd opgelegd.

Eenige jaren geleden eerst is een spel gevonden[1)] dat Spieghel naar aanleiding van die gebeurtenis geschreven heeft. Het

1) Door Prof. Kalff, die het in Tijdsch. voor Ned. Taal en Lett. XI, 261 vv. beschreven heeft. In dl. XXI, 156 vv. werd het door dr. F.A. Stoett in zijn geheel uitgegeven.

heet Numa ofte Amptsweygheringe en stelt, naar het verhaal van Plutarchus, de tweestrijd voor van de Sabiner Numa die tot koning van Rome gekozen was. Het is een zinnespel, zoodat de personen niet anders in aanmerking komen dan als zeggers van de gedachte en niet wegens een eigen persoonlijkheid. Zij zijn typen, geen menschen. De vader een vader, de nar een nar, de wijze een wijze. Het stuk is gerijmd in het vrije rederijkersvers: iedere regel een ademtocht, over een ongelijk aantal accenten loopende. De handeling is als volgt:

Eerst verschijnt Numa's vader Pomponius: hij heeft een vizioen gehad dat hij Numa wil meedeelen, een droom van zijns zoons aanstaande grootheid, schijnt wel, want opkomend herdenkt hij hoe hem vroeg al door de wichelaars een hooge en gelukkige heerschappij beloofd was; hoe hij, hoewel de jongste van veel zonen, de dochter van de roomsche koning Tatius ten huwelijk ontvangen had; maar na haar dood op niets minder dan op hoogheid uit is, enkel levende voor het onderzoeken van de waarheid en tot het vroom en wijs maken van zijn ziel. Hoewel de huiszorg niet verwaarloozend, veracht hij de wereld: al zijn vrije tijd besteedt hij aan ‘Eensame sielbesorging oft geselschap der wijsen.’

> Wat een hartige vrientschap plach Pythagoras hem te bewijsen
> En hij dien selven: sij hadden één hart, één sin, één godt, één pot tesamen.
>
> My verwonderden, dat een man so out, soo versocht en van sulcker namen,
>
> Myn sone, doe noch jonck sijnde, mocht sijn soo gemeensaem.

Maar Pythagoras stierf en Numa is meest alleen, al is zijn hart gestemd tot vriendschap, en al is hij nooit anders dan lieftallig, zelfs niet stug voor zijn vijanden. Jongelingen wint hij graag door leer en voorgang, en wandelt nu dan ook vaak met zijn wijsheidlievende neef Martius.

Numa verschijnt, tezamen met Martius, geheel als een van die Pythagoreërs, die geacht worden ons het kort begrip van hun wijsheid in de Epea Aurea te hebben nagelaten. Wat hebt ge gedaan, neef? vraagt hij. En haalt dan het voorschrift uit de Gulden Woorden zelf aan:

Aen dachwerk lij geen dach voorbij,
Geen avont, sonder wicken:
Wat welgedaen, qualijck bestaan,
Of beter hadt mogen schicken.

Terwijl zij elkander hun gedachten, die de straf en de haat betreffen, uiteenzetten, nadert Pomponius. Hij is vol van zijn droom, en na de eerste begroeting verhaalt hij hem.

My docht dat ick had geplant
Nevens een doncker onvruchtbaar bos, daer wilde dieren
Onrustich woelen, vechten en tieren,
Vier tamme boomen, welich staende in volle bloem en loff.
Soo opent sich den hemel schielyck, en daer compt off
In een stralich licht een glinsterende croon,
Omschinende en daelende op de cleenste boom,
Die so haest dees croon en licht daerop was gedaelt
Sulcke claer-schinende radien van sich straelt,
Dat de ganse wildernis verlicht scheen van deze vlam,
De boomen werden vruchtbaar, en al die wilde beesten tam.
't Verdween, ick ontwaeckte -

‘Dat gelt u Numa’ zegt Martius. ‘Doetet?’ vraagt Numa.

Jaet, ick sal u mede verclaeren
Wat my oock desen nochtent is wedervaren.
My docht ick quam leechbaer met u over 't velt.
Soo compt daer een Arent met een croon in de beck, di hi stelt
Op u hooft; ghij weygert, hij heeft u voort bij de cleeren gevat
En ghij mij; hij brengt ons te Romen in de stadt.
Als ghy nu dus gecroont, een langen tijt hebt gestaen,
En 't volck gezegent, soo greep u den Arent en voert u vandaen.
De croon viel, ick tast daernae, maer sy wert mij onthort,
So dat ick in onmacht over rugge stort.
Dit deet my ontwaecken, ick hielt voor droom, en hebt geswegen tot noch toe.

‘Doet noch soo voort aen’ zegt Numa, en laat ons gaan eten.

Terwijl zij tafelen verschijnt Jaanke, Numa's nar, met een kruiwagen en daarop een wereldbol. Zijn heer had gezegd: als je de wereld zoo kunt kruien dat ze naar je zin liggen blijft, dan krijg je vanavond rijstcbrij met suiker en kaneel. Maar

zoo als hij wou dat ze liggen zou, bleef ze niet liggen. Hij weet er evenwel raad op. De wereld mag rollen zooals ze wil, en zooals zij het wil zal hij het ook willen. ‘Is de brij niet verdient, Numa?’

Ondertusschen komt Mieus de knecht. Hij heeft al gehoord dat hun heer koning wordt. Het spul met de kruiwagen ziende denkt hij of er iets van aan kan zijn. Hij bespreekt er voor zichzelf het voor en het tegen van.

Daarna treden de gezanten van Rome op. We hooren van hen dat na de dood van Romulus zwaar getwist werd wie koning zou zijn: een Romein of een Sabiner. Proculus prijst Volesus dat hij het voorstel deed niet een partij-man, maar een wijze te kiezen. Eendrachtig kozen toen allen Numa.

Als deze na de maaltijd naar buiten komt overweegt hij wat te zeggen wanneer het aanbod hem wordt overgebracht.

> Nu heb ick warckelyck in mijn sielgront na te spueren
> Oft mij oock sal ontroeren, soement mij lag te veuren
> Ofte niet; ick heb in alle voorval immers tot noch toe getracht
> Mijn gemoets besluyt heel te houden in mijn macht,
> Dattet niet verandert nae der dingen veranderlyck beloop,
> En dit comt omdat ick mijn verkiesing aan niet tytlycx cnoop.
> Dat met tijtlycke lieft, valtet ding niet off gaetet te niet,
> Mijn verkiesing sterff mé en ick blijff sonder verdriet.
> Dit heb ick immers vaeck in grote dingen versocht.
> Heb ick niet mijn lieve Egaes doot sonder verdriet overgebrocht?
> Hartlijck had ickse lief, haer leven, o ia ick mient,
> Maer verstond ick niet altoos datse mijn maer was gelient?
> Hiel dit niet mijn besluyts evenaer altyt gelijcke wichtich?
> Daerdoor quamt dat my niet als onversichtich
> Haer schielijck verlies brocht in droefhayts noott.
> Ick weet dat my niet ontroerde Pythagoras doot,
> Hoe lief hy my was, maar hoe mocht ick in sijn sterven vaten verdriet?
> Hetgeen dat ick in hem liefde en verloor ick niet.
> De sterffelycke sterff, die had ick niet bemint,
> De duecht die in hem was sterff niet, die had ick besint.
> *Het onrecht verkiesen alleen doet ons verliesen rust*,
> *Men vest aen verganckelijcke dingen ewyge lust*,
> Het ding vergaet, de lieft blyft, die quelt de menschen.

Zou dan, vraagt hij ‘de amptbediening mijn zielrust doen

verliesen'? Misschien, maar doen dit niet meer dingen? En ligt de schuld ervan bij hen of bij mij? - Kan ook niet het ambt mijn leven in gevaar brengen? Ja, dat kan het, en dan is het moeielijk het los te laten, omdat ge dan blootstaat aan de slagen van hen die u de macht benijden en zich wreken zullen als ge zonder zijt. Ook zal het nageslacht u verachten als ge om uw leven opgeeft wat ge eens aanvaardde. Zal ook het ambt u niet de tijd benemen die ge noodig hebt voor uw zielzorg? Uit lichaam en ziel bestaan we en de verzorging van het eene deel moet zoo weinig mogelijk die van het andere schaden. Altijd heb ik getracht mijn tijd te verdeelen tusschen de zorg voor mijn huis en mijn bespiegeling.

Terwijl hij zoo weifelt naderen Proculus en Volesus. Hun aanbod wordt door Numa afgeslagen.

Volesus.	Soudy een Coninckrijck weygeren, en een sulcke heerlyckhayt?
Numa.	't Is een Coninck die voocht is over sijn begeerlyckhayt.
V.	Te heerschen is in alle geval beter als knechtichayt.
N.	Hij heerscht over allen die de gerechtichayt En ware goetheyt boven alle dingen can wenschen.
V.	Sich selven sijn vrinden iae alle menschen Can hij goet doen, die in hoochayt verheven en in voorspoet is.
N.	Niemand kan iemant goet doen die selff niet goet is.
V.	Sou oock iemant so dwaes sijn, die een Coninckrijck sou verachten?
N.	Hoe mach een wijs mens, die wel is, nae verandering trachten?
V.	Wie onderdaen synde is so wel als in coninclijcke staet?
N.	Die weet dat niet tijtlycx, maer alleen godhayt haylgierich versaet.
V.	Ist niet iet groots sulcke heerlyckhayt en macht?
N.	Noch grooter ist dat men al tijtlyck cleyn acht. Dus syt echter bedanct, so ick u sayde te voren.

Proculus.

Dits de meening niet heer, ghij sijt gekoren
Nae lange tweedracht vant Roomse volck en Raet
Eenstemmigh; dus bidden wij u, dat ghij ons niet en laet
Door u weygering weer comen in twist en verstoornis,
Denct heer dat niemant sichselff geboren is.

N. Dats recht vrienden, ick leeff oock alleen my selff niet geheel.
Elck is van de hele mensch een deel,
Ander litmaten hebben mij geteelt, gevoestert en onderwesen.
Soud' ick mijn naesten dan hulp weygeren, ick waer mispresen.

P. 't Believe u dan hulpgierich des Rooms volcx besorging te nemen aen.

N. Niet soo lichtvaerdich, daer willen wij ons met ernst op beraen,
En overleggen oft ampt ons dient, en wij haer, ick meen wel neen.

P. Waarom heer isser gevaer?

N. Ghij lui syt woelich in twisten en partischap gevoet,
Ick ben leechbaar en gesaetich van gemoet.
Ghij lui soect wterlycke oorlogen, vechten en strijden,
Ick soeck in vreedsaemhayt inwendich verblijden.
Ghij lui soeckt dwang, macht over al u gebueren,
Ick tracht alleen mijn eigen sielscrachten wel te bestueren.
Ghij lui pooght opt hoochst nae rijcdoom en macht.
Ick acht geen ding meer dan datmen al 't verganckelijck cleyn acht.
En omdat onse toeleg en seden dus seer strijdich sijn,
So sou mijn bestiering bij u luyden ontijdich sijn;
Doch de saeck is te wichtich, sal se wijder overleggen,
En dan u luy welbedachte en tyelycke antwoort seggen.

Proculus en Volesus gaan heen met het voornemen Numa's vrienden en buren aan te porren, dat ze ten bate van het Sabijnsche volk hem overreden het koningschap aan te nemen.

Inmiddels komt Jaanke, de nar, nu met een ander zinnebeeld. Hij voert een ram die hij aan een touw probeert voort te trekken. De ram wil niet. Totdat Mieus zich bij hem voegt, en aanraadt dat hij de viervoet voor laat gaan. Jaanke meent dat het

dier dan zal wegloopen. Wel, zegt Mieus, ge kunt het toch aan een touw binden. Ge ziet immers dat ik dat deed, antwoordt de nar; het touw zit om zijn hals. Zijn hals? Maar ge moet het aan zijn poot binden. Neen, niet aan zijn voormaar aan zijn achterpoot. Zoo, ziet ge, en nu achter hem aanloopen. Mieus besluit dat zijn heer met dit zinnebeeld zijn

inzicht omtrent het regeeren wou uitdrukken: dat men namelijk het volk gevoegelijker besturen dan beheeren kan, en dat elk mensch liever geleid dan getrokken wil zijn.

Na dit tusschenspel verschijnen Pomponius en Martius. Zij spreken af met welke redenen zij Numa zullen aangaan.

Op 't zelfde oogenblik komt hij tot hen, en zegt dat zoo juist de geheele gemeente hem ontmoet is, die hem smeekte, in het belang van Romeinen en Sabiners het regeeringsambt niet af te wijzen. Maar nog aarzelt hij.

Wat 's lants nut is staet niet aen ons, maer aen goods oordeel.

Dat als hij weigert een Romein aan 't roer komt, dat hij, eenmaal in zijn ambt, veel menschen beter kan maken als tevoren: het een zoowel als het ander - dat Martius hem voorhield - acht hij onzeker. Dan evenwel neemt zijn vader het woord: hij neemt het op voor het volk, dat onder een goed bestuurder, meent hij, zoo heel kwaad niet blijkt. Het nut van het volk en de wil van de Goden, die aan teekenen gebleken is, zijn wel degelijk redenen waarvoor Numa zwichten moet.

Toch doet hij, daar de gezanten terugkomen, nog een laatste poging om zijn besluit uit te stellen. Gaat huiswaarts, zegt hij, en brengt verslag uit van het gesprokene.

Daer en tusschen mogen wij sien wat God wil voegen.

Maar Proculus beantwoordt zijn bezwaren en gesteund nu door vader, vriend en volk verzoekt hij dat Numa zich zal laten huldigen.

Numa.

God weet wat best is, ick niet, maer u luy redelyck vermaen
En goods schicking wil ick niet hertneckig wederstaen.
Dus met u te gaen vrinden sal ick mij berayden,
En sien wat Godt voegen sal.

Dan, een tempeltje openend, waarin hij wierook op een altaar werpt, knielt hij en bidt: -

Onsienlijcke, onbegrijpelijcke, albegrijpende eenhayt,
Albestierder, hertkenner, stiert d'algemeenhayt
Ten besten ons toeleg, ons bestaen, en 't begin

Van so groten werck; ghy weet dat myn sin
Alleen strect om na t' pont der verstanden dat my is gegeven
U algoedadichayt gelijcformich te mogen leven;
Dit weet ghy, dat behaecht, dit suldy ten besten stieren,
Wy trachten u wel te volgen, en van eygen wil te vieren
Opdat u aert in ons, en duer ons int volck werde crachtich
En sij door vroomdadichayt alle onvromen te machtich.

Deze korte samenvatting, maar waarin geen enkel wezenlijk punt is weggelaten, doet duidelijk zien hoe klaar, konsekwent, volledig en levend Spieghel zijn gedachte heeft uitgebeeld. Hij verdedigt niet iedere ambt-weigering: Numa aanvaardt tenslotte. Maar met een onvermurwbare ernst stelt hij vast dat iedere verheffing die niet de dienst beoogt van het hoogste wezen dat de mensch zich voor kan stellen, afkeurenswaardig is.

Niet hij verdient boete die onder de dwang van dit strengste geweten een eer-ambt weigert, maar hun moest ze worden opgelegd die er om wereldsche redenen naar grijpen.

Dit verholen antwoord, tot nu toe maar in één afschrift teruggevonden, doet ons de heele Spieghel zien, in zijn trotsche nederigheid. Hij die de woorden ‘geweten’, ‘conscientie’, zoo goed als nooit gebruikt - ik weet in zijn werken nauwelijks een enkele plaats waar ze voorkomen; - woorden die in zijn tijd ieder in de mond voerde, die ook een merkwaardig onderdeel uitmaken van Coornherts Wellevenskunst; - hij had aan de Staten van Holland meegedeeld dat zijn conscientie hem verbood het opgedrongen ambt aan te nemen. Hij deed het in het volgende schrijven.

Aan myn E. Heren de Staten van Holland.

Vertoont met behoorlyke eerbieding Henrick Laurensz. Spiegel dat het UE. voormaals belieft heeft hem vertoonder te bedwingen, als bevelhebber van de soldaten ter verzekertheid van Wederzyden volghens de satisfactye int jaar '78 in Amsterdam leggende, eed te doen, onder ander pointen om de oude magistrate te houden in haar regering en de catolyke Roomse religie in de stad. Naderhand de satisfactye door de ghemeente gheinfringeert zynde ende dattet de ghesteltenisse des

Lands niet mede bracht de zelfde weder te restaureren, heeft hy vertoonder daarna noyt konen verstaan dat het hem betaamde ofte dat hy met ghoeden conscientye vermochte middelertyd in Landregering zich te begheven altoos een wroeghe hebbende ondat hy als neutral persoon de voornoemde eed ghedaen ende God almachtigh ten getuyghe daar over gheroepen hadde: om welcke oorzaack (die hy nochtans stil in zyn herte heeft ghehouden om niemand quaad exempel te gheven) hy vertoonder zich naderhand tot Amsterdam ontpoortert heeft ghehat ende tot nochtoe vry van Landregering is ghebleven. Nietemin om niet voort Land heel onnut te zyn heeft het overschot zyns huyszorghs besteet tot bouwing ende verrycking van onze moedertaal, blykende byde ghedruckte Duytse Grammatica Dialectica ende Retorica.
Nu ist naderhand ghebeurt dattet die van Amsterdam belieft heeft te noemen ende zyn Ex. raadzaam ghevonden heeft hem vertoonder te kiezen tot een der ghedeputeerde raden ter Admiraliteit te Hoorn. Hy zich in zyn conscientye om oorzaak voorschr. bezwaart vindende, heeft niet konen hetzelfde ampt an nemen, verklarende inder waarheid tzelfde uyt ghenerhander ander oorzaack gheschiet te zyn, des zy God zyn ghetuyghe. Des nietteghenstaande zo heeftet nochtans UE. belieft hem vertoonder te condemneren dat hy het voorschr. ampt zal moeten anvaarden, ofte vervallen zyn in de peen van twe ponden Vlaems te verbeuren van den XIIIIe April tot den leste Mey, daaghs. hy vertoonder niet vermoghende te doen teghen zyn conscientye zal zich voeghen om UE. vande voorschr. peen te vernoeghen, hoewel dat die boven zyn vermoeden groot is, na dat hy noch boven dien deze drie maanten lang grote kosten, tydverzuym ende schade gheleden heeft die de voorschr. pene al overtreffen. Maar Alzo die van Amsterdam zich an UE. resolutye voornoemt, ende de belasting by missive om een ander in zyn vertoonders plaats te kiezen, niet vernoeghen, maar arbeyden om hem wyder te bezwaren, Ende UE. tot verandering van de voorschr. resolutye te beweghen. Is hy vertoonder ghenoodzaackt tot UE. zich te keren verzoekende dattet die believe te blyven by het voorn. besluyt ende de missive te dien eynde an die van Amsterdam ghezonden; doch dattet

> UE. believe ten anzien voorverhaalt de pene in der billickheid te verminderen; toelatende hem vertoonder (die ghaern met onghekrueckter conscientye zoude leven) in zyn ghewoonlyke studyen te volherden, ten dienst van de Landen, op zyn eyghen kosten dewyl UE. doch tot zulx wel anderen beweghen met jaargheld; ende zult bevinden dat de vertoonder hier toe bequamer is als tot het opgheleyde ampt. Dit doende enz.[1)].

Dit was dus de schok die hij in 1578 ontvangen had; die met één slag misschien de schertsende ietwat eenzelvige jonge man tot de zware ernstige leider van de Kamer gemaakt, hem genoopt had zich tevens terug te trekken en te doen hooren. De Staten zelf hadden hem, toentertijd bevelhebber van de troepen die, volgens de satisfactie tusschen Stad en Staten gesloten, te Amsterdam in garnizoen lagen, gedwongen als zoodanig een eed te doen. Hij, die tusschen Katholieken en Hervormden niet wenschte partij te kiezen, een 'neutral persoon', had moeten bezweren dat hij de oude overheid aan het bewind en de katholieke godsdienst hoog zou houden. Hij had het gedaan, niet ziende hoe hij anders terwille van stad en land iets goeds kon teweegbrengen. Maar de Alteratie had de oude toestand omgekeerd. Een nieuwe regeering zou hem kunnen benoemen in haar ambten en een nieuwe eed vergen, die in tegenspraak was met de oude. Hij had om dat gevaar te ontgaan zijn poorterschap opgegeven. Hij was vrij gebleven van de regeering. Hij had in de Kamer het eenige terrein gevonden waar hij 'zonder partij' kon werken en stad en land nuttig zijn. Zijn heele kracht had hij in dat streven ingezet. Zijn werk aan de Kamer was er een geworden dat hem bevredigde en waarop hij zich trotsch mocht voelen. En nu - ja waarlijk! - vergde de stads-regeering toch van hem dat hij zijn eed breken, zijn leven verloochenen, zijn geweten krenken zou. Hij weigerde en had ten slotte het voorrecht dat de Staten

1) Prof. Kernkamp vestigde in de Inleiding voor zijn uitgaaf van Bontemantel (blz. CXLV) de aandacht op dit rekest waarvan hij een afschrift in het amsterdamsch Archief aantrof. De archivaris mr. R.W. Veder had de vriendelijkheid mij een afschrift van dat afschrift te doen toekomen.

naar hem luisterden. Die van Amsterdam verzetten zich en dit was de aanleiding dat het hier afgedrukte schrijven door Spieghel werd opgesteld.

Het antwoord hield in dat de boete gehandhaafd bleef, maar ook, dat daar ‘de suppliant van zoo vreemden opinie en gevoelen (was) en ook van al zulk humeur dat dezelve niet dienstig zou zijn om in de gemeene zaeken gebruikt te worden’ een ander bekwaam persoon in zijn plaats benoemd kon worden.

Spieghel betaalde de boete. Hij verzocht alleen dat ze ten goede zou komen aan de armen van 's Gravenhage. Verder verdroeg hij dat hij werd aangezien voor een zonderling: misschien wel voor een slecht vaderlander.

De goede, maar oprechte vaderlander, die hij inderdaad was, spreekt in een Zeegbaeks Lofzang, klaarblijkelijk na de ondergang van de Spaansche Armada, in 1588 dus, geschreven. Ook dit is eerst in onze tijd weer aan 't licht gekomen[1]. Een strofisch gedicht dat door zijn geskandeerde voordracht aan de Nieujaerlieden denken doet.

U offert lof
ons ziel, o werelds leven!
u eyghen stoff
mach u niet anders gheven
voor alle ghoed
ghy die ons schept en voedt,
als dank met hert en monden.
wye dit bevroed
leeft zaligh talder stonden.

Wat danckbaar leeft
leeft staegh met welghevallen.
d'heilghever gheeft
danckoorsaack dies in allen.
Hij wreeckt dit land
Neptunus uyter hand
en doet lock-zalich wonen,

1) Dr. G. Kalff in T.v. Ned. Taal en Lett. VI, p. 34.

met zo, wier, zand
omtwijnt, zo veel personen.

Al vrij en vranck,
de schamel als de rijcke, -
o heer hebt danck -
hier leven borgerlijken
eens ongequelt
van uytheems streng gheweld
of landzaats tierannye.
o god, bestelt
voortan zulck heerschappye!

Dit is Spieghels lof van de vrijheid, - eene die niet als het eigendom van oppermachtige groepen of standen, alleen tegen het 'uytheems streng gheweld', maar, als het deel van armen en rijken, ook tegen 'landzaats tierannye' verdedigd moest. Hij schrijft die woorden stellig met een gedachte aan het Heden, maar tevens begint hij er die teekening van het Verleden door, volgens wier grenslijnen de vrijheidsliefde van de hierlandsche volken in de oudste tijden de Romeinen weerstaan, later de heerschzucht van de graven aan wetten gebonden had. De voorstelling, met de grondvesting van de republiek zooeven ontstaan, werd door Hooft in zijn Baeto en Geraerdt van Velzen, door Grotius in zijn De Antiquitate, verder door Vossius en latere geschiedschrijvers, gewijzigd of aangescherpt, voorgedragen[1]; maar hier is ze merkwaardig vroeg als dichterlijke vormwording van een tijdgedachte aanwezig.

Doe Romens raad
dit land tracht te beheren
Civilis' daad
die manlijck uyt kon weren
tot vrijheid zoet;
erf-liefd der Graven moed
te heerschen snoert met banden
van wetten ghoed:
hoofd-welvaert deser landen.

1) Busken Huet, Land van Rembrandt, II, 2. Blz. 159-164. J. Koopmans, Hooft als Allegorist. H. Kampinga, De opvattingen over onze oudere Vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche Geschiedschrijvers der XVIe en XVIIe eeuw.

De overgeërfde liefde tot de vrijheid - want zoo geloof ik dat, in Spieghel's zin, het woord erf-liefde verstaan moet worden - snoert met banden van goede wetten de heerschers-lust van de graven. En dit - meent hij - is de oorzaak van ons welvaren.

> Die vrijheids min
> deed Velsen schendaad wreken;
> uyt zulken zin
> bult Ghoverd werd doorsteken.

Godfried de Bultenaar immers, die vier jaar over Hollanders en Friezen de meester speelde en toen - zooals men in Stoke lezen kan - door een knaap van Dirk van Holland van achteren doorstoken werd.

> O god, o vaar!
> Van staet-sieck' handen zwaer
> der noord west zuyder volcken
> 't land uyt gevaer
> hebt ghy nog korts gheholpen.

De lijn is doorgetrokken. Van Civilis tot Barnevelt hielp God Nederland.

> Maer noyt als nu!
> de krijghvloot, voor te beven,
> is, heer, door u
> verbij dit land gedreven.
> Hoe menigh schip
> zit el op zand of klip
> als ewigh zeghebaken!
> Ons mond en lip
> uw naem dies heerlyck maken.
>
> Lof, prijs en danck
> hebt hemelvooghd almachtigh!
> in allen wanck.
> Wat menschen doen onkrachtigh,
> ghy stort onzacht

de radeloze kracht
die werrelds drieght te dwinghen.
Tong en ghedacht
u lof dies vrolick zinghen.

Jont ons o god!
dat danckbaarheid beklijve,
dat onse lot,
land-vrijheid, by ons blijve;
dat volck en heer
eenhertich zoeck' u eer
en onderlinghe vrede.
Tot anders meer
recht strecken gheen gebeden.

Ziehier dus Spiegel als vaderlander: ook als zoodanig een voorganger.

Op hetzelfde jaar treffen we in zijn werken het May-lied, de vertaling van een koor uit Seneca's Thyestes. Of Vondel zich op meer dan dit fragment beroepen kon toen hij schreef dat Spieghel *begonnen* was dit stuk ‘in een Nederduitsch kleed te steeken, 't welck, naar dien tijts gelegentheit, bevalligh stont’?

* * *

Wat is er veel in Spieghels leven dat wij niet weten. Wij weten niets van zijn jeugd, van zijn schoolgaan, van ‘de opvoeding in het huis zijns vaders’, zooals Vlaming zegt. Niets, tot op 1578, van de gevolgen die bij hun eerste uitbreken en later de nederlandsche onlusten voor hem en de zijnen gehad hebben. Waar was hij in 1570 toen hij in het register van de Amsterdamsche Weeskamer als ‘buyten deser stede wesende’ vermeld werd? Zijn vader *schijnt* olieslager geweest te zijn. Door wat voor koopmanschap won hij zelf zijn rijkdom? Heeft hij ooit gereisd, verder dan Leiden? Hoe schaars zijn de inlichtingen die ons omtrent zijn verblijf en zijn vriendschappen daar ten dienste staan. Ook Van Mander kende hem, noemt hem ‘const-verstandich’, richt hem naar Leiden een klinkdicht toe. Dan zijn verhouding tot de Kamer. Van *zijn* kant is ze vrij duidelijk: hij was de namens allen sprekende en werkende

leider; maar heeft er dan geen enkele van de Kameristen aan zijn zij gestaan, daar het schijnt dat zelfs geen enkele de spelling overnam die hij in de Twé-spraack vaststelde? Wat hadden we graag meer geweten, tenminste omtrent zijn omgang met Cornelis Pietersz. Hooft, de vader van Pieter Cornelisz. en met Laurens Reael, de vader van Pieter Laurensz. Met deze beiden staat hij op een schuttersstuk dat in 1585 Dirck Barentsz schilderde, en uit aanteekeningen die behouden bleven, weten wij met welke Amsterdammers hij deel uitmaakte van het Schutters-gild[1]. Hoe was tot hen allen zijn verhouding? Hoe ook begon zijn verkeer met Coornhert? Heeft hij hem het concept van de Twespraack - zonder twijfel door hem en door niemand anders opgesteld - toegezonden, zoodat hij aan de uitvoering kon meewerken, of zond hij hem het werk nadat hij het geheel of grootendeels voltooid had? De jongste onderzoekingen die eensdeels tot het juist-gebleken besluit leidden dat Spieghel het werk geheel geschreven heeft, anderdeels gissen deden dat Coornhert er niet zoo weinig aan moet hebben bijgedragen als hij zelf schijnt te kennen te geven, zijn niet geheel vereenigbaar. In welk een schemering tasten wij ook verder naar zijn gezinsleven. Hoe dankbaar moeten wij zijn voor de enkele gegevens die zijn vriendschap met Coornhert ontwikkelen. Wat wisten we van zijn staats-gedachte zonder het nieuw ontdekte Zeegbaecks Lofdicht? Aan wat anders dan aan een gelukkig toeval danken we zijn Numa. En nu, daar we het decennium betraden waarin hij zijn voornaamste werk de Hert-spiegel geschreven heeft, nu begeeft ons eerst recht iedere omgeving.

Waarlijk, indien ik een geleerde was, en niet een dichter, ik zou niet weten waarom ik me met dit onderwerp zou bezighouden. Een geleerde moet erbij wanhopen. Een dichter alleen verliest er zijn geduld niet bij.

Want er is in het leven van Spieghel één groote, groeiende lichtkern: de aanwezigheid van een ziel, van een geloof, die ons telkens weer uit de verstrooiing van de omstandigheden terugtrekt naar de beschouwing van zijn ééne wezen, en ons

1) W. del Court en Jhr. Dr. J. Six: De Amsterdamsche Schutterstukken. Oud-Holland XXI p. 67 en 73.

te vaster bindt en te onweerstaanbaarder dwingt in hem optegaan, naarmate de omstandigheden eromheen verminderen. Uit het eene werk meer, uit het andere minder, gloeit die kern ons tegen.

Wanneer dan ook niets omtrent Spieghel bewaard ware en vàn hem niet anders dan zijn voornaamste gedichten, zouden wij geen reden hebben te klagen dat wij hem niet geheel bezaten. Wij zouden alleen nog meer ons hunkeren moeten ontwennen naar het kennen van de bijkomstige vormen waarin zijn leven zich bewogen heeft. Maar wij hebben noch zelfs zooveel als ik daar noemde, noch zoo weinig dat we ons beklagen mogen. Zoo weinig niet, want zonder omtrent tal van dichters meer te weten hebben geleerden met de letterkundige geschiedschrijving als met een wetenschap voor lief genomen, mits maar het schamele materiaal aan een methode van onderzoek en bespiegeling onderworpen werd. Of was het ook hun niet om dit materiaal te doen, maar om de, niet volgens een methode, maar enkel door innerlijke ervaring te beleven dichterziel? Doch ook zooveel als ik noemde bezitten we niet. Want welke zijn Spieghels 'voornaamste gedichten'? De Hertspiegel, en de Lieden op het Vader Ons. Maar beide zijn brokstukken. Het eerste een groot, weliswaar: zeven volledige boeken van de negen beplande. Het tweede daarentegen een klein, onvoltooid, en midden in een lied afgebroken.

Welk van die twee is het eerst geschreven? Ik moet erkennen, o Wetenschap, dat mij hier de eerste grondslag ontbreekt voor een uwer waardig timmerage. We weten het niet. De Lieden op het Vader Ons zijn, onafgewerkt als we ze kennen, in Spieghels nalatenschap achtergebleven. Lang na zijn dood eerst werden ze afgedrukt. Wil iemand aantoonen dat zij nochtans vóór de Hertspiegel geschreven zijn: misschien vindt hij er bewijzen voor of maakt zijn gissing aannemelijk. Ik houd me aan de volgorde van hun verschijning, die me overeenkomstig met die van hun ontstaan dunkt.

Vooraf evenwel een tusschenspel. Een enkel gedichtje misschien uitgezonderd, is ons omtrent Spieghels doen in de eerste jaren na 1590 niets van belang overgeleverd. Zijn zorg voor de uitgaaf van Melis Stoke was in 1591 afgeloopen. In 1594 ontwierp hij de vertooningen waarmee Maurits, na de inneming

van Groningen, te Amsterdam verwelkomd werd. Wanneer hij aan de Hertspiegel begon, kunnen we zelfs niet gissen. Wel dat de zeven boeken waartoe hij het beperkte, eerst tegen 1600 voltooid waren. Vanzelf doet zich de vraag op of hij gedurende tien jaar niets anders dan dit gedicht geschreven heeft? Het antwoord, schijnt wel, geeft een klein boekje dat in 1595 bij Bruyn Harmansz. Schinckel te Delft verschenen is. Het heet 'Een Claghe Jesu Christi, tot dat ongehoorsaeme menschelijcke gheslachte, seer profijtelijck ende nuttelijck in dese perijckeloose ende vaerlicke tijden, voor alle den ghenen die den Heere van herten begheert na te volghen'. Oorspronkelijk in het Latijn geschreven door Pierre Block (Petrus Bloccius) draagt het onder het voorwoord van deze nederlandsche vertaling de spreuk Deucht verheucht, als teeken dat ze van de hand van Spieghel is.

Is die vertaling ontstaan voor of tijdens het werk aan de Hertspiegel? In elk geval staat achter Spieghels heele gedachteleven na 1590 deze klagende Jezus. Het boekje toont ons namelijk diezelfde Christus die ons uit het Jubeljaarliedt op simpelijk gelooven en weldoen, in 1600, zal tegemoet treden. Wonderlijk doet het aan in de achtergrond van de denkwerkzaamheid die het doorwrochte zededicht voortbracht, deze stille gestalte te zien: de Heiland van de vromen en kinderen. Wonderlijk ook dat hij die Coornhert de aanhaling van bijbelteksten verbood hier een niet ophoudende rij van aan de Bijbel ontleende volzinnen aaneenweeft, met een innigheid van toon en een levendigheid van uitdrukking, die bewijzen dat zijn hart ze beleefd had eer zijn pen ze vertaalde. Voor de diepere kennis van zijn plaats in de Hervorming is daarom dit geschriftje uiterst leerzaam. Hij was zelf een hervormer, heb ik gezegd, en onze ongemeenste; maar ik toonde alleen aan hoe hij tot een verinnerlijkt godsgeloof was teruggekeerd en daarin zijn kracht vond. Zijn verhouding tot Christus, en in verband daarmee tot sommige theologische vraagstukken van die dagen, bleef buiten bespreking. Wij zijn er nu toe genaderd. Of is dit teveel gezegd, en kan men niet aannemen dat hij die tegelijkertijd - in de Hertspiegel - het heilzame van kerkelijke uiterlijkheden erkende, alle vormendienst zoo nadrukkelijk zal verdoemd hebben als hier gebeurt? Het is mogelijk: hij schreef een vertaling en

geen belijdenis. Toch kan het wel zijn dat het onderscheid maar schijnbaar is. Het aanvaarden van een vorm als behulp tot innerlijke aandacht-bepaling - wat hij deed in de Hertspiegel - sluit niet in dat men die vorm erkent als noodzakelijke geloofsgestalte. En daartegen - tegen altaar- en beelden-dienst - wendt zich Bloccius.

De secten schuwen en blijven bij Jezus, - dit is de raad die in het voorafgaand woord Tot den vromen Leser gegeven wordt. Het woord ‘secten’ zou de gedachte kunnen doen opkomen dat de schrijver een algemeen kerkgeloof predikte. Verre van daar, richt Petrus Bloccius, die de doop voor kinderen en de zinnebeeldigheid van het avondmaal voorstaat, dus gelijkelijk Doopers en strenge Lutheranen aanvalt, zich meest tegen de katholieke kerk en haar geloofsvervolging. Mis, aflaat en goede werken, verbod van bijbellezing, de instelling van het priesterschap, de voorbede van de Heiligen, de vereering van beelden, de noodzakelijkheid van het altaar, al deze toebehoorigheden van de kerk van Rome worden door hem veroordeeld en afgewezen. Iedere overheid ontzegt hij het recht, om de wille van het geloof een mensch leed te doen.

Dit alles - en daarin ligt de kostelijke innigheid van zijn geschriftje - bij monde van Jezus.

Deze keus van persoonsverbeelding, hartstochtelijk doorgevoerd, geeft al dadelijk aan de voorstelling een zeldzame hoogheid. Als Jezus smadelijk van nieuwe valsche leeraars spreekt, dan zijn het niet de door priesters gehoonde nieuwlichters, maar het zijn die priesters zelf, veroordeeld door de nieuwlichter Bloccius, die zich met een zachte en onaantastbare waardigheid boven hen stelt.

Twee teksten staan op het titelblad. Eerst Jerem. 2. ‘Wat ongerechticheyt hebben uw Vaders in my, spreect de Heere, gevonden, datse van my geweken zijn, ende hebben ghewandelt na ydelheyt, ende zijn ydel gheworden.’ Dat is de toon waarin de Claghe Jesu geschreven is. Daarna Lucas 16: ‘Wat hooghe gheachtet is by den menschen, dat is een grouwel by Godt.’ Dit is het oordeel: het vonnis dat het volksgeweten uitspreekt tegen de hoogen en machtigen.

De Christus die in dit boekje aan het woord komt is de

Heiland van een ontwaakt volksgeweten: de Zaligmaker niet van een aan kerkelijke vormen gebonden eere-dienst, maar van een innerlijke bevinding, die zich alleen aan de woorden en vormen van de Bijbel gevangen geeft. Tegenover deze Christus staat, of ze zich christelijk noemt of niet, de heele wereld, voor zoover ze meer of anders dan hem verlangt.

'Ghy cleyne ende groote, arme ende rijcke, Princen ende ondersaten, wijsen ende onwijsen, gheleerden ende ongheleerden, Predicanten, schoolmeesters ende schooljonghers:' - zoo begint het - 'Waerom loopt ghy van my sonder welc ghy wt u niet goets vermeucht; ghi weet dat van my alle goede gaven comen, ende dat een mensche niet mach ontfangen of het moet hem uit den Hemel ghegeven worden. Wat heb ick u ghedaan dat ghy van my loopt? ben ick so wreet, so ongenadich ende onbarmhertich? ben ick so grooten Tyran? geensins: want niemants goet noch bloet begeer ick; geen wolf maer een Lam, niet de doot, maer dat leven, niet de duysternisse, maer dat licht ben ick: waerom loopt ghy van my, ick en begeer niet dan u salicheyt, ende dat ghy soudt zijn daer ick ben.' - - 'Want ick ben alleen de Salichmaker, welk alleen voor u sonden ben gestorven, ende ick soude te vergeefs ghestorven zijn, als ghy u noch rechtveerdich maket sonder my.'

In een eindelooze verscheidenheid van uitspraken, gaat dit vragen en klagen voort, een dalend en stijgend geding tusschen de werkheiligheid van menschen en de algenoegzaamheid van Christus.

'Doove, stomme ende blinde houten beelden draechtmen om, maer my draecht niemant in sijn herte; ghy weet dat myn Tempel geen eendracht heeft met de beelden ende ghy besaeyt de Tempels met blinde ende doove beelden, ghy strijt voor de blinde ende doove beelden, ende ghy ziet niet dat ghy hout ende steenen voorstaet, - - ghy ziet niet dat ghy tegen my strijt, die verboden heb beelden te maken, - - ende omdat de beelden u trecken van my ende myn leer daerom gebiede ic die niet te maken, maer verbiede. - Mijn woort ende mijn geest moet die leermeester zijn, niet uw doove, stomme ende blinde beelden.'

‘Ghy stelt lampen, keerssen, ende toortsen voor u blinde beelden, waer heb ik u dat geheeten? nergens: dat ick licht begeerde, ic soude de sonne, mane ende sterren besigen, maer ic ben niet blint ende begheere u licht niet, maer dat ghy my alleen volcht ende aen my alleen gelooft.’

Werkheiligheid en geloofsvervolging zijn de twee groote aanklachten die uit de rede van Jezus opstijgen.

‘alle gedierte heeft syns gelijc lief, maer ghy vervolght ende vermoort de vrome menschen ende meynt met de bloedige handen mijn hemel te bezitten; geensins, of ghy moest u beteren, gelijck David de moordenaar ende Saulus hebben gedaen; ic heb den mensche so lief, dat ic hem verwecke als hy doot is ende ghy vermoordt den levenden, ghy hoort schaepkens te zijn, ende ghy zijt wreeder dan wolven, ende het gevet u wonder dat de menschen van u leere vlien; wie heeft een wolf lief? als ic u richte ende vragen sal, waerom dat ghy mijn navolgers vermoort hebt, wat sult ghy seggen? ic hadde u geboden uwen naesten lief te hebben als u selfs, ic heb u geboden uwen vyant lief te hebben, goet te wenschen die u vervloecken, wel te doen die u haten, te bidden voor die u quaet doen ende vervolgen, u vyant spijs ende dranc te geven, ende nu vermoort ghy mijn vrienden die ghy noyt hebt geleert, ja den welcken ghy verboden hebt mijn woort te lesen.’

Tegen deze machthebbers, tegenover de onwaarachtige verkondigers van een eigengerechtige vormendienst die in afgodische, met beelden bezaaide tempels prediken, staan de Predikanten ‘op bergen, in schepen, in huysen, in de woestijn, op straten.’

‘De marct, de straet, een huys, een berch, een bosch, een schip, een woestijn is beter tempel dan daer altaren zijn.’ - ‘Ic sal mijn Predicanten niet verlaten die my trou zijn, sy sullen altyd spijs vinden als sy wel leeren.’

Bloccius, geboortig uit Braband, hield in 1562, toen hij zijn geschriftje uitgaf, een latijnsche school in Leiden, waar hij zich na een reis door Duitschland gevestigd had. Na dat jaar nam hij de wijk naar het Kleefsche, was er eerst vermoedelijk als huisonderwijzer, daarna als predikant werkzaam. Hij schreef zijn boekje in het latijn, zoodat van onmiddelijke invloed op het volk wel geen sprake zal zijn geweest. Toch zijn het ge-

schriften als de zijne die de Beeldenstorm teweeg brachten. Heeft Spieghel, nog geen dertig jaar na de Beeldenstorm, dit boekje vertaald en de voorrede met zijn spreuk onderteekend, dan wil dit zeggen dat hij zich met de oorspronkelijke evangelischen, uit de tijd toen de theologische geschillen hen minder dan later verdeelden, eensgezind voelde en dit ook wel weten wou.

Hij aanvaardde de Christus van het volks-gemoed, en deed dit op het oogenblik toen hij hem, in zijn Hertspiegel, een heidensch-wijsgeerige weerpartij gaf.

Want dit is het volledige wezen van Spieghel dat wij tot ontwikkeling zagen komen in zijn strijd met Coornhert: een Stoïcijn; maar die op de achtergrond van zijn grieksch-romeinsch gedachteleven de Christus van het volksgeloof hield staan.

* * *

Zou dat zeldzaam geworden boekje, Nieu Jaar Liedekens uytghegheven by de Retoryck kamer t' Aemstelredam In Liefd Bloeyende gelijk hebben waar het als Jaar-lied 1595 een gedicht vermeldt dat met Spieghels spreuk onderteekend is?[1)] Gesteld

1) In het algemeen is de dateering van Spieghels Nieuwjaarsgedichten onzeker.
Het Jubeljaer-lied van 1600 en Het Kerke-twists-jaerlied van 1601 daargelaten, staat in de uitgaaf van Wetstein (1694) één Nieuwjaarslied, gedagteekend 1581, en zonder opgaaf vanwaar het genomen is.
De uitgaaf van Vlaming (1723) bevat er behalve dit nog zes, op de jaren 1578, 1580, 1582, 1583, 1584 en 1585, alle naar het zoogenoemde IJsselsteinsche Handschrift.
Het boekje Nieujaarliedekens uytghegheven door de Kamer In Liefd' Bloeyende(1609)bevat deze zes op één, het eerste na; alleen is daar Vlaming's Jaerlied van 1580 op 1586 gesteld, en dat van 1583 op 1591. Verder heeft die uitgaaf nog dit Jaarlied 1595 met Spieghels spreuk eronder en dat hem zonder twijfel moet worden toegeschreven.
Vlaming zegt niet dat het IJsselsteinsch Handschrift van de hand van Spieghel was. Ware dat het geval, dan zouden wij de daarin gegeven dateeringen moeten aannemen. In aanmerking genomen dat Vlaming een hoogst zorgvuldig uitgever en corrector was en dat hij het handschrift ‘zeer nauwkeurig’ noemde, zouden dan evenwel ook de klaarblijkelijke fouten die het bevat aan Spieghel moeten worden toegeschreven; wat niet wel doenlijk is. Dat zulke fouten voorkomen, en wel juist in de twee gedichten die in het boekje anders gedateerd zijn dan bij Vlaming, blijkt bij vergelijking. Daaruit volgt evenwel niet dat we achter de druk in het boekje een handschrift van Spieghel vermoeden kunnen. In het eerste van de twee liederen ontbreken daar twee heele strofen, die bij Vlaming voorkomen. Onder het tweede staat een spreuk die niet van Spieghel is, hoewel het om innerlijke en uiterlijke redenen - het bevat al de merkteekenen van Spieghels stijl en het IJsselsteinsche handschrift was uit de familie Spieghel afkomstig - aan niemand anders kan worden toegeschreven. De bedoelde spreuk, *Invidia virtutis umbra*, staat bovendien in het boekje nog onder twee andere liederen die met Spieghel niets gemeen hebben. Achter beide drukken erkennen we dus onvolkomen afschriften, zoodat het moeilijk te zeggen valt welke dateering de voorkeur verdient.
Een aandachtiger onderzoek van het boekje is wenschelijk. Vlaming heeft het klaarblijkelijk niet gekend. Jonckbloet vermeldde het. Een exemplaar - misschien het eenige - bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek.
In dit opstel gaf ik van het Jaerlied 1583 (door het boekje op 1591 gesteld) de lezing van Vlaming, maar met twee verbeteringen die de uitgaaf van 1609 aan de hand doet.

op de wijze: Recht als een hart verlangt na een fonteyne, drukt het zulk een hunkeren naar God door Christus uit, dat zijn verschijning in het eigen jaar van de Bloccius-vertaling ons wel treffen moet.

Om vierderley gheboorten wel te zinghen,
Vernieuwt ghi o God mijn ziel int niewe iaer.
Van ewicheyd deed goedheyd dy voortbringen
Dichzelve, dyn woord, dyn zoon, o goedheids aar,
Die inder tijd, int vlees, daarnaar
Als Middelaar
Is tmenschelijck gheslacht ghegheven:
Zijn volghers de wegh, waarheyd en leven.

De Heuchenis van dees gheboorte tijdlik
Vernieuwet by ons zo vaak alst iaar veriaart.
Wat isse doch dy Christenmensch profijtlik
Wert Christus ten derden niet sellef in dy gebaart.
Dit valt als ons Gods waarheit waard
Recht wert verklaart.
Laat Heer uw licht in my uytbreken:
'k Zal horen wat God in my wil spreken.

Maakt leegh uw ziel, verlaat het blind verkiesen:
Begheerte van gheld, lust, weetziekt, staat en eer,
Onandacht mé, die u doen heil verliezen.
Siet en smaakt dan hoe soet dat is de Heer.
Int doncker schijnt in ghenen keer
't Licht immermeer,
T'en zij t'belet wert wech ghenomen.
Leeght ghy uw ziel, God moeter in komen.

Prins God met ons! die dus uw Sabbath vieren,
Door wedergheboort werdenz' uw aard ghelijck:
Rechtvaardigh, vreedzaam, vrolik, ghoedertieren.
Dees vierde geboort maekt kindren in Gods rijk.
Gheen mondgheloof, maar trouw doet blijk.
O mensch van slijk,
Soekty een vrolik niewe iare,
Pooght dat dy Christus so wederbare.

Het is de tweede keer, dat ik bij de beschouwing van Spieghels leven me afvraag wat er gebeurd mag zijn - ziekte of dood van zijn vrouw misschien? - waardoor hij zoo donker en diep in zichzelf afdaalde. Christus, van eeuwigheid eerst en daarna in het vleesch geboren, had zijn derde geboorte in hem gehad toen Gods waarheid hem recht verklaard werd. Maar nu is het een wegwerpen van alles, een leegmaken van zijn ziel, opdat God erin wone, een behoefte aan wedergeboorte en kind-wording, zoo plotseling en innig dat zij aan een nieuwe bekeering gelijkkomt.

Zulk een bekeering - verhelen wij het ons niet - is de drijvende kracht van de Hertspiegel. Omwending van de ziel tot de zon van het goede, volgens Plato, - omwending van het hart om een kind te zijn in het rijk van Christus, - dit is de dubbelzijdige grondtrek die wij in het gedicht zullen waarnemen, en die aan de oppervlakte komt in de helft van het vijfde boek, dat over God handelt.

Maar die door achterdocht kan eighen zin begheven,
En Christelijk onnozel kindheid wil aankleven,
Die zal door waarheids kennis waarlijk worden vry
Van eighen-zin en wil, godvolgigh, vredigh, bly.

Hy volght d'onnozel kindse neigingh der naturen
(Als Sokrates), die moet hem (bit hij) tot God sturen.
De schijngeleerdheid laster' of acht my voor zot:
Zy dedent Sokrates: en Christus was van God,
Van heil, van wijsheid, verr'; hy sufte in haar zinne:
Hy revelkald' als ik: hy had den duyvel inne,
Als hy de schijngeleerde kerrik-voogden blind
Beveelt eenvoudig-slecht te werden als een kind.

* * *

In het zesde Boek van de Hertspiegel laat de dichter zich door Erato herinneren dat hij dertien jaar geleden begon grieksch te leeren, en wel met het doel om een zedekundig betoog te lezen dat op naam van Cebes, de leerling van Socrates stond. Vragen we nu wanneer het verlangen Cebes' Pinax of Tafereel in het oorspronkelijk te leeren kennen zoo groot kan geworden zijn dat hij er een moeilijke studie voor over had, dan vinden we dat dit ongeveer in 1585 of 1586 geweest kan zijn. Zijn werk voor de Kamer was toen zoo goed als voltooid. Met Coornhert was hij tot die inniger uitwisseling van gedachten geraakt, die aan zijn zedekundig denken eerst een inhoud gaf. Ik doel hier met name op die beginselstrijd waarin Coornhert het voor een boven-natuurlijke godheid opnam tegenover Spieghels natuurlijke. Men herinnert zich dat de laatste zijn vriend een opstel had toegezonden, dat eindigde met de spreuk: Nemo naturam servans Deo contraria conatur. Welnu, tot slot van zijn erneven gesteld antwoord beriep Coornhert zich op Cebes.

Cebes' geschrift was, zelfs in nederlandsche vertaling, te bekend dan dat Spieghel met zijn inhoud niet vertrouwd zou zijn. Coornherts verwijzing schijnt ook zelfs van de veronderstelling dat hij het kende, uittegaan. Maar de gedachte ligt niet ver, dat hier, waar het om een levens-vraag voor hen beiden ging, de jongere de prikkel vond om niet te rusten voor hij het in zijn oorspronkelijke tekst gelezen had.

Is dit zoo, dan ontstond het zesde Boek van de Hertspiegel in 1598 of 1599, en dit vermoeden komt uitmuntend overeen met de van elders gewonnen voorstelling, dat het heele werk, voor zoover voltooid, omstreeks 1600 geschreven was.

Spieghel was ook na zijn bestudeering van Cebes gebleven bij zijn overtuiging dat God en de Natuur niet door hem konden worden gescheiden.

Dat de natuur goed, dat wil zeggen goddelijk is, dat zij werkt in de menschelijke neigingen en door de rede begrepen wordt, dat naar haar te leven de deugd is, haar te zoeken de opperste zaligheid, die alleen door verkeerde gewoonten en een onverhelderd inzicht belet kan worden in ons plaats te vinden, dit waren de denkbeelden die de gedachtelijke inhoud uitmaakten van de Hertspiegel.

Ook niet meer dan de gedachtelijke inhoud; want wat zou deze bewustwording zijn als ze niet haar eigenlijke werkelijkheid had in een grondgevoel, dat telkens weer iedere gedachte bevindelijk beleven deed.

Dat grondgevoel zelf was de onmiddelijke bevinding, dat God, de Natuur, de Rede, de Deugd en de Zaligheid een en hetzelfde waren.

Laten we dit besef een oogenblik vasthouden; want we treffen er de levende kern van Spieghels dichterschap.

God, Natuur, Rede, Deugd en Zaligheid zijn voor het onderscheidend verstand *niet* hetzelfde. Zij kunnen het enkel zijn door een deze en gene mensch ingeschapen, maar dan ook onontwortelbare, door geen verstand te ontwarren verbeeldings-groei.

Coornhert was een veel beter theoloog dan Spieghel. Vondel ook, toen hij in zijn Bespiegelingen de begrippen God en Natuur haarscherp uit elkander hield. Maar Spieghel was ten opzichte van déze begrippen de verbeelder, en dus de belever, van hun onscheidbaarheid.

Ieder gedicht dat levensvatbaar is - en de Hertspiegel *is* levensvatbaar - komt voort uit een verbeelding, niet uit een verstandelijk inzicht. Uit een synthese, doch synthese niet verstaan als saamvoeging van onderscheidenheden, maar als aan alle onderscheiding voorafgaande eenheid en wezenheid.

Een eenheid en wezenheid in dit geval, die met de namen God, Natuur, Rede, Deugd en Zaligheid, naar de behoeften van het menschelijk verstand, verschillend benoemd mocht worden, maar die als Opperste Goedheid, en als bron van al het kenbare, een onontleedbare en onomvatbare grootheid bleef.

De droom van die Eenheid doordrong hem, hij was zijn leven, het oerbeeld van al de voorstellingen, gedachten en bewegingen die zijn aldoor bewegende geest spiegelde, zijn inderdaad zingende mond in aan maat gebonden woorden wierp.

Zóó alleen: als het beeld van dat oerbeeld, als de woordwording van dat wezen kan de Hertspiegel begrepen worden, en zijn heele begrippelijke samenhang volgt uit dat grondbegrip.

Spieghel heeft zijn leven besteed om te verstaan, om te begrijpen, om zichzelf en anderen duidelijk te maken dat de Pythagoreërs, dat Plato, dat Christus, en alle vroegere en latere wijzen en godgeleerden en kerkvaders, ja zelfs het gemeen verstand van alle volken en tijden hem gelijk gaven; het moest ook wel: wij menschen zijn zoo gemaakt dat wij altijd het gelijk moeten bewijzen dat in ons geschapen ligt. Maar achter dat geschapene dringen wij nooit: het is het eens voor al in ons gegevene. Spieghels god was nu eenmaal niet de boven-natuurlijke: hij mocht zich wenden hoe hij wou, hij vond hem overal alleen terug als de in natuur en menschheid verzonkene.

Een belangwekkende opmerking maakte een nederlandsch godgeleerde naar aanleiding van het boekje van Bloccius. Prof. Doedes zegt in een verslag van het door hem teruggevonden werkje, nadat hij de juiste Bijbelkennis van de schrijver heeft aangewezen: ‘Daarom bevreemdt ons, dat hij op één punt niet zuiver is in de leer, namelijk hierin, dat hij in deze “Klage” onzen Heer Jezus Christus bijna altijd laat spreken als was Hij God de Vader, en dat nog wel, niettegenstaande hij onzen Heer somtijds zeer bepaald van God, den Vader, onderscheidt’[1].

Komt in dit verheffen van God-mensch tot God-Vader niet eenzelfde geaardheid tot uiting als die Spieghel kenmerkte? We zullen later zien, hoe hij aan de heele Drieëenheid een natuurlijke verklaring onderschoof, een onkerkelijke, al betoogde hij dat ze geoorloofd was. Achter deze en dergelijke verschijnselen staat het ééne feit van zijn natuurlijk gods-geloof.

Het blijft een aantrekkelijke opgaaf de geschriften na te gaan

1) Studiën en Bijdragen op 't gebied der Hist. Theologie IV. 380.

die Spieghel tot het bevestigen en uitwerken van zijn denkbeelden gelezen heeft. Het onderzoek zou ons langs de heele weg voeren die het Humanisme gegaan heeft, namelijk van Cicero over Plato naar Pythagoras. Vergeten we evenwel niet dat in rangorde van beteekenis voor de kennis van de Hertspiegel deze studie aan het eind komt en niet aan het begin. Ieder gedicht heeft zijn bronnen en oorsprongen, maar zijn voornaamste bron is de dichter, en in het werk zelf zijn alle oorsprongen opgeheven en nieuw geworden. Met het bestudeeren van Stoa en Ideeën-leer geven wij enkel aan Spieghels werk een historische achtergrond; en hoewel niemand zal meenen dat die voor het recht begrip zoowel van het voortbrengsel zelf als van zijn plaats in de eeuwen onbelangrijk is, berusten zijn wezen en waarde toch in zijn eigen geest en zijn eigen verschijning.

De geest van de Hertspiegel heb ik aangeduid. Terwijl we zijn verschijning waarnemen zullen we hem van stap tot stap werkzaam zien.

* * *

Vreemd doet het aan een dichtstuk in zeven boeken op te slaan en dan te lezen: Liedsghewijse na den vois: &c...., alsof het bestemd was om gezongen te worden. Toch doet de aanwijzing ons goed. Ze maakt de gedachte levendig dat wij met zangen te doen hebben, en niet met een verhandeling.

In de Twespraack van de Nederduitsche Letterkunst lezen we betreffende de Maatklank, dat die ‘bevat het hoogh en laagh, kort ende lang uytspreken der silben; want onder de silben zijn langhe en korte ende twijffelingen, die nu lang ende dan kort zijn moghen; de korte rekentmen een poos ofte pause toe, en de lange twe pozen’. En verder: ‘De Reedners van ouds hebben dit in haar schriften mede waarghenomen, maar onder ons ist zo heel vreemd, dat wij Rymers naulyx oyt daar af hebben horen spreken, ick laat staan dat wy in ons dichten daarop zouden achten. maar in de Liedekens zyn wy gedwongen 't selfde (dickwils onwetende) waar te nemen; want zullen die ghevoeglyck ghezonghen worden, zo moeten de silben na de

noten ofte de noten na der silben voeten gevoegt worden. oock vintmen dat zommighe Rymers hun ghedichten zoet, der anderen wreed vallen, dit komt doort wel ofte misstellen ende voeghen der silben. Colyn van Ryssel in zijn Spiegel der Minnen schynt uyter naturen (of moghelyck met voordacht) op veel plaatsen zoet vallende silben waarghenomen te hebben. Daar zynder oock huydendaaghs dieër op beghinnen te achten: ende ick laat mij niet anders voorstaan: zo men hier in met verstandighe opmercking voortvaart, of 't sal mettertyd een behachlycke cierlyckheyd ende welstand in onze taal brenghen: doch dunckt mij, datmen meer na den aard van onze spraack, als na den voet der Latynisten moet te werck ghaan: mits wy door de menichte der eensilbighe grondwoorden zeer veel lange silben hebben. Bij den Hebreen zouden wij moghelyck gelyckformigher voorschrift vinden, die ghelyck als wy somwyl int end van hun vaarsen, oock in de sneden der selver, Rym ghebruicken, ende zeer veel langhe silben: alszo zy maar twe voeten bezighen, de ene van een langhe silb, d' ander van twe silben, d' een kort d' ander lang, zo datter wel veel lange silben aan een volghen, maar gheen twe korte an een'. Op de vraag: 'Zoudy hierin den Rymers een zekeren voet weten te gheven ende reghels voor schryven?' volgt dan nog het antwoord: 'Ick versta dat by de Grieken en Romainen de Poëten eerst geweest zyn, die na lust verscheiden ghedicht ghestelt hebben, na der welcken schriften de reghels na der hand ghemaackt zyn: ick verhaal dit maar om u te betonen wat ons al ghebreeckt, in 't wel oeffenen onzes taals; het is veel ghedaan als wy nu tusschen de X ende XIII silben onze reghels dwinghen, daar na myn verstand ghelyck luydende reghels van ener langte behoren te zyn: altyd daar tgeklanck op de naastleste silb valt, een silb langher als daart op de leste valt, ende dat dese in Rym behoren buert om buert te komen: ghelyck wy zien dat de Fransoyzen doen, die in dezen ons verde verby zeylen'.

We zien in dit voorzichtige tasten het eerste opleggen van een regel. Dat het nederlandsche vers altijd berust op zijn klemtonen en niet zooals het latijnsche op verschillende silbenlengte, was de schrijver niet duidelijk. Wat hem voorzweeft is een iambische maatslag, gelijke regellengte, afwisselend man-

lijke en vrouwelijke rijmen. Als beantwoordend aan dit schema verschijnt ons het gedicht in alexandrijnen. Het ideaal was ‘mettertijd een behachlijcke cierlyckheyd ende welstand in onze taal (te) brengen.’ Dat wil zeggen: de regel moest langzamerhand het vers zóó doordringen dat het er vastheid aan ontleende en toch makkelijk en natuurlijk bleef. Vondel heeft dit voorschrift volledig uitgevoerd. Ook herhaalt hij het in zijn Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunst: het vers moest ‘zenuwen’ hebben, zoodat het niet ‘slap en vadsich’ hing, en het moest niet te gedrongen zijn, want dan stond het ‘stijf, gelijk een lantsknecht in zijn harnas’.

Merkwaardigst is het zeggen dat de oudste dichters bij Grieken en Romeinen naar hun lust dichtten en de regels eerst naderhand uit hun werk zijn afgeleid. Toch wordt niet een naar lust dichten, maar het volgen van een regel aanbevolen. Niet evenwel de romeinsche regel, maar eene die meer ‘na den aard van onze spraack’ is. Doch de regel die dan gekozen wordt is de fransche. In dit alles is veel tegenspraak, en een afdoend bewijs dat in estetische hervormingen het verstand achterna komt. Wat zich opdrong, ook aan Noord-Neder-landers, was het veelvoudig levensgevoel dat van natie tot natie tegelijk onafhankelijk wou zijn en afhankelijk. Afhankelijk alleen van de oudheid, van de oorsprongen, van de klassieken en de Bijbel, van de Normen en de Rede. Onafhankelijk in zooverre als iedere natie zichzelf wou zijn. Dit dubbele besef werd ook door de schrijver van de Twé-spraack uitgedrukt. De oudste poëten kwamen als oorspronkelijk bovenaan te staan, de nieuwere moesten leven naar de regel die uit hun werken werd afgeleid. Ieder volk moest dit echter doen naar zijn eigen aanleg. Het was een tweede vraag of dit besef ongewijzigd in de werkelijkheid kon doordringen. Er kwam heel wat oorspronkelijkheid naarboven waarvan de Grieken nooit gedroomd hadden. De wet die werd opgelegd had dikwijls heel weinig te maken met een romeinsche. De nationale kunsten waren ten slotte tevens europeesche.

Ondanks alle tegenstrijdigheid nochtans: zie eens of de oorspronkelijke drift: het nieuwe leven te binden aan de wet van het oude, niet feilloos bereikt werd. Immers, aansluiting van

een hollandsche dichtkunst aan de grieksche heeft door het opleggen van de fransche maat zóo doeltreffend plaats gehad dat we ons een ander middel waardoor het gebeurd kon zijn, zelfs niet kunnen voorstellen.

Maar wenden we ons nu tot de Hertspiegel, dan blijkt toch Spieghel, ondanks zijn aanvaarden van de fransche maat, merkwaardig trouw te zijn geweest aan een vaderlandsche opgaaf. Zien we naar Van der Noot, dan herkennen we in hem de man, die, vol bewondering voor Ronsard, du Bellay, Baïf, de brabantsche voortzetter werd van de Pléïade. Niet alleen door zijn maat, maar door zijn heele levensgevoel, door al zijn voorstellingen en vormen, was hij in brabantsche taal - wat stellig al veel zeggen wou - noch brabantsch, noch klassiek, maar fransch gelijk zijn leermeesters. Ik weet niet of Spieghel hem op het oog had, toen hij in het begin van zijn gedicht, sprak van die 'Voordanssers trots, buurtaligh', die 'na lang pluymstrijcks gheprach, haar leven beedlers enden'. Ik weet het niet: hij zou dan van zijn dood gehoord, en daarna, dus in 1595, deze regels en misschien dit eerste boek van zijn werk geschreven hebben. Ik weet het niet: zelfs al zie ik geen reden waarom het woord 'buurtaligh' als 'tegen elk even vriendelijk' moet worden uitgelegd, - waarom het niet juist zou kunnen bedoelen wat het letterlijk zegt, dus voor de Hollander 'brabantsch'. Maar indien het zoo ware, en Spieghel zich in zijn aanhef de tegenpartij van Van der Noot verklaard had, dan zou daar reden voor zijn geweest. Niet enkel omdat hij een zoo heel verschillend karakter was, maar omdat hij voor Noord-Nederland zoo geheel iets anders doen ging als Van der Noot voor het Zuiden had gedaan. Spieghel toch wou werkelijk bereiken wat de Renaissance ieder afzonderlijk volk voor opgaaf gegeven had: onmiddelijke aansluiting bij de Ouden, met behoud van het nationale.

Het schijnt wel dat in dit streven Jan van Hout zijn voorganger en medestander is geweest. Temeer is het te betreuren dat van diens werk zoo weinig behouden bleef. Voor de kennis van de toenmalige noordnederlandsche ontwikkeling - Van Mander als Zuid-Nederlander valt hier buiten - is de vriendschap van die twee mannen, en van hen beiden met Janus

Douza, die evenzeer bevriend met Visscher was, misschien van nog grooter beteekenis geweest dan we nu kunnen vaststellen.

Hoe het ook zij: zoodra we de Hertspiegel opslaan, treft ons het onmiddelijk verband van het vaderlandsche met het romeinsche.

Liedsghewijse na den vois: *Ik heb de tijd ghesien*, *waer is die nu gevaren?* Het is of Spieghel zeggen wil: ik wensch niet aftewijken van mijn gewoonte. Ik ben een rijmer, en geen Poëet. Ik schrijf verzen bij een bestaande zangwijs. Maar onmiddelijk daarop volgt een dichtwerk waarvan hij het voorbeeld alleen kon hebben aangetroffen bij de Romeinen en hun voorgangers.

Geen wonder dat na zijn dood een geschiedschrijver van Amsterdam van hem geschreven heeft, dat hij zich beijverde Lucilius of Horatius of eenig ander latijnsch dichter in zijn taal na te volgen!

Toch, zullen we zien, een gedicht zoo hollandsch als er ooit een is voortgebracht.

(Wordt vervolgd.)

Gedichten
Door
Marie Cremers

I

Wij zijn als boomen. - Zaden strooien
wij achteloos, zooals het oogenblik het eischt.
Waar zal de wind die fijne kiemen gooien?
Zij fladderen en zinken naar zijn wil 't hun wijst.

De boom geeft wat hij is - meer kan hij niet -
en argeloos vergaat zijn bloem om vrucht te dragen.
Voor wie? - waarvoor? - de vogel zingt zijn lied
zonder naar wie zijn zang ontroert te vragen.

Wat wij bestemden voor den een, baat vaak den ander.
Het leven neemt en geeft wat ons niet hoort.
Wij lachen, schreien, spelen met elkander,
en strooien zaden - naar 't de wind bekoort.

II

Rust is slechts in de beschouwing.
Nimmer kan het wisslend leven
met zijn strijd en zijn benauwing
ons de stille vrede geven,
die de wonden heelt.

Niets is mijn! Alleen het beeld
dat ik puur uit wat daar speelt
langs en door mij, ongewis,
in de levenswildernis,
is als winst mij toebedeeld.

III

Een roekloos lied zingt in mijn hart,
dat spot met eigen leven.
De trommels rofflen: - vreugde of smart?
Vooruit! is het woord, als staal zoo hard,
koel en verheven.
Niet omzien! Voorwaarts! is het devies,
en of ik win of dat ik verlies,
ik wil van alle dagen
de wonden dragen.

IV

Een twistgesprek in het gewoel
van andrer meening is niet mijn.
Ik heb alleen mijn stil gevoel,
dat niet gestoord wil zijn.

Ik luister graag,
ik spreek niet veel.
Ik wacht tot ik van binnen hoor
wat zonder omweg antwoord geeft
vast en recht-door.

V

Vraag mij niet aan de Toekomst te bouwen!
Mijn oog ziet alleen het Heden.
Iedere dag met zijn vreugde en rouwen
overgroeit het Verleden.

Laat mij mijn eigen kleine plicht,
die zijn plaats heeft in de rijen
van hen die met zekerder gezicht
voor de komende wereld strijen.

Door mij heen gaat de groote stroom,
die vaart door alle leven.
Ik geef mij over. - Kome wat koom!
- En mijn hart zal antwoord geven.

Overgave aan het oogenblik
is de eenige wijsheid die ik leerde.
't Oneindige Leven is grooter dan ik,
die alleen zijn leven begeerde.

Hollandsche crimineele politiek (Het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes)
Door
Mr. Jacob Israël de Haan

I

Er is één innige vertedering. De Oorlog vernielt de Volken. Maar de Enkelen bouwen het neergeslagen Leven weder in zijne kleinste cellen op. De Dichters, wijsgeeren en wetenschappelijke werkers hebben hunnen stillen, gestadigen arbeid deels nooit afgebroken, deels weder hervat. Het Individu lijkt nu niets. De Staat lijkt alles. Maar na den Oorlog: wij zullen geene sterke Staten verlangen. Maar wel: sterke Personen. En: sterke Geestelijke Gemeenschappen. In de Dichtkunst: 'Het Lied, het Lied, alleen het lyrisch Lied'. In de Wijsbegeerte: het Ik-probleem. In de Verstandhouding: vertedering en eerbied voor het Individu. In de crimineele aetiologie: de biografische methode. In de strafrechts-politiek: geene zedelijke vergelding, die niet der Menschen is. Maar opvoeding, maatschappelijke reclasseering. En ook deze met vertedering en eerbied voor ieders individualiteit. Iedere opvoeding is vernietiging en versterking van persoonlijkheid beide. In het Strafrecht: niet meer vernietiging dan de maatschappelijke verstandhouding strikt eischt. En versterking, niet door mechanischen steun van buiten. Maar door organische groei van binnen.

In het Nederlandsche Strafrecht heeft de strenge vergeldingsgedachte zich niet kunnen handhaven. Vergelijk: Smidt I, ‘Inleiding, Grondslagen en Algemeene strekking’, betreffende het algemeene Strafwetboek van 1881. En Smidt V: ‘Straffen voor Jeugdige Personen, Stelsel van de Wet’, betreffende de poenale Kinderwet. En de parlementaire stukken behoorende bij de wet van 12 Juni 1915, waarbij voorwaardelijke veroordeeling voor volwassenen werd ingevoerd en de mogelijkheid van voorwaarlijke invrijheidstelling zeer werd vergroot.

Dat wil zeggen: de daad beteekent minder. En de dader beteekent meer. Strafrechtswetenschap en strafrechtspraktijk zijn minder dogmatisch, minder logisch geworden. Meer intuïtief. Het Strafrecht is niet eene verzameling van syllogismen. Maar het Strafrecht is eene uiting van maatschappelijke verstandhouding, logisch en intuïtief te gelijk. En niet minder intuïtief dan logisch. Ik vergelijk: een dogmatisch proefschrift ‘Noodzakelijke Deelneming in het Strafrecht’ door Mr. H.J. Wervelman (1893) dat ik bestudeerde in verband met een signifisch onderzoek naar de groep der coöperatieve werkwoorden. En een intuïtief proefschrift ‘Biografisch-aetiologisch onderzoek over recidive bij misdrijven tegen den eigendom’ door. Mr. Dr. N. Muller (1908) dat ik nogmaals bestudeerde bij de bewerking van dit opstel.

En toch: men behoede. Het Strafrecht, aetiologie, politiek, is altijd één geheel. En het zal één gesloten stelsel moeten blijven. In W. 10260 kondigde ik een dogmatisch proefschrift aan: ‘Bijdrage tot de leer van het voorwaardelijk opzet’ door Mr. Ph.S. Frenkel (1917). En ik schreef toen: ‘Ik heb in het begin van deze aankondiging gewezen op het belang van strafrechts-dogmatiek. Maar niet minder belangrijk zijn de crimineele sociologie, anthropologie en politiek.’ Ik ga nu in dit opstel de aandacht vragen voor eenige minder-dogmatische proefschriften. En nu schrijf ik: ‘Niet minder belangrijk dan de crimineele sociologie, anthropologie en politiek is de strafrechts-dogmatiek.’

Niet ieder kan elk gedeelte van het geheele Strafrecht met evenveel zorg onderzoeken en uitbouwen. Maar wel kan ieder bij onderzoek en uitbouw van een deel de gemeenschap handhaven met elk ander deel en met het geheel.

Zoo is ook het Strafrecht niet entiteit op zich-zelf. Maar deel van het Recht. En kan alleen worden onderzocht en uitgebouwd in verband met de andere gedeelten en met het geheel.

Zoo is ook het Recht niet entiteit op zich-zelf. Maar deel van de Verstandhouding. En kan alleen worden onderzocht en uitgebouwd in verband met de andere gedeelten en met het geheel.

Hieruit volgt, dat de rechts-taak van de Universiteit niet is het afleveren van trucjes-juristen, dat zijn: trucjes-rechters en trucjes-advocaten. Maar dit: aan de Universiteit komen de studenten, wanneer hunne jongens-jaren geëindigd zijn en de jaren van hunne krachtige manschap beginnen. Hunne eerste driften zijn stil geworden. Hunne persoonlijkheid vormt zich. Het Academisch onderwijs moet zijn voor den geest, wat zon en regen zijn voor de bloesems, die vrucht worden. De bloesem wordt een gave, rijpe vrucht naar zijn eigen aard. Maar de zon en de regen voeden hem. Het is niet in de eerste plaats de vraag, wat de studenten aan de Universiteit leeren. Maar wel, wat de studenten aan de Universiteit worden. De examens moeten niet zijn: pijnlijke onderzoekingen naar feitelijke kennis. Maar wel een onderzoek naar de rechts-kracht van den candidaat. Hij zal ook feiten moeten kennen. Vele feiten misschien. Maar niet als steenen van een wankelend trucjes-gebouw. Maar als de stof, waarin alleen het rechts-besef groeiend leven brengt. De rechtsstudent behoort te worden tot eenen rechts-beseffer, tot eenen rechts-belijder. Die, waar ook later werkzaam, het recht erkent en aanwendt als een macht in de maatschappelijke verstandhouding. Een academisch rechts-onderwijs, gelijk ik mij dit voorstel, staat niet vijandig tegenover de practijk des levens. Staat de practijk onzer dagen vijandig tegenover dit onderwijs? Te erger voor de practijk.

Er wordt nu voortdurend geklaagd over te weinige wetenschappelijkheid van de rechtspraak. Zeldzaam zijn de sterkgemotiveerde vonnissen, waarvan rechtskracht uitgaat. Geen wonder: de lagere rechters vinden hun eer en veiligheid hierin, dat zij zoo min mogelijk gecasseerd worden. En de Hooge Raad vat zijne cassatie-taak niet zoo ruim mogelijk, maar zoo eng mogelijk op. Belangrijke rechtsvragen worden eenvoudig

verklaard tot in cassatie onaanvechtbare feitelijke beslissingen[1]. Wat rechtspraak heet, is niet meer dan een soort van trucjesorde, die geen redelijke kracht is in de maatschappelijke verstandhouding.

En de proefschriften. Het schrijven van een proefschrift is niet verplicht. De laatste Amsterdamsche studenten-almanak geeft zes-en-dertig stellingen-promoties, tegen vier proefschriften. Het zullen dus niet de minste studenten zijn, die met een proefschrift promoveeren. Welnu: hoevelen hunner zijn in de academiejaren sterk-persoonlijk genoeg geworden om zelf hun onderwerp te kiezen? Hoevelen toonen later wetenschappelijke belangstelling in een onderwerp, dat hen toch bezig hield in de beste jaren van hun leven?

II

Er zijn wel enkele mooie, sterke uitzonderingen. En ééne is het proefschrift, dat voor mij aanleiding was tot het schrijven van dit opstel. Dit: 'Biographisch onderzoek naar de werking van het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes en naar de oorzaken der meisjes-misdadigheid' door Mr. Hanna Hillesum. Dit is niet in de eerste plaats een zeer geleerd proefschrift. Maar wel het proefschrift van een sterke persoonlijkheid. Ik verwacht van Mr. Hillesum veel voor de rechtswetenschap en de rechtspractijk beide, gelijk ik die beide vereenig en scheid.

Er zijn in de laatste jaren verscheidene proefschriften verschenen betreffende jeugdige misdadigers en verwaarloosden. Twee besprak ik in 'De Beweging' van Mei en Juni 1917. Te weten: 'Kinderrechtbanken' op Maandag 6 Mei 1912 te Utrecht verdedigd door Mr. Jacoba Albertina van Verschuer. En 'De Belgiese Kinderwet van 1912 met de Nederlandse vergeleken' op Dinsdag 6 Juli 1915 verdedigd te Amsterdam door Mr. Lucie Margaretha van den Bergh.

Naast het proefschrift van Mr. Hillesum noem ik de volgende proefschriften en geef daarvan ter wille van den belang-

1) Mr. L.A. Micheels 'Een en ander over onze rechtspraak' in 'De Beweging' van Januari 1917.

stellenden lezer een korte inhoudsopgave. Zij zijn: I. Mr. P.A. van Toorenburg ‘Kinderrecht en kinderzorg in de laatste honderd jaren’, Leiden 8 Maart 1918. Hoofdstukken: *Het eerste tijdperk* (eerste helft der 19de eeuw). *Het tweede tijdperk* (ongeveer tot 1890). *Het derde tijdperk* (na 1890). *Burgerlijk kinderrecht* (Voorgeschiedenis, Overzicht, Ontzetting van de ouderlijke macht, Ontheffing van de ouderlijke macht, De jongste kinderwetten). *Kinderstrafrecht* (Voorgeschiedenis, Overzicht, Strafrechtelijke aansprakelijkheid van kinderen). *Besluit*. Ik vind dit proefschrift wat overladen en wat verward. Het is wel héél druk. Maar het leeft niet[1)]. De schrijver stelt belang in kunstzaken. Ik teekende maar even de volgende namen van kunstenaars uit het Proefschrift aan: Pieneman, Scheffer, Bogaers, Tollens, -Israëls, Jonathan, Hildebrand, Potgieter, Multatuli, Schiller, Byron, Bilderdijk, Da Costa, Bosboom-Toussaint, Vincent van Gogh, Toorop, Van Deyssel, Van Eeden. De schrijver heeft daar wel eene bedoeling mede, maar ik acht die bedoeling onjuist en bovendien niet bereikt. Promotor was Prof. Mr. W. van der Vlugt en niet Prof. Mr. A.J. Blok. De stijl is te mooi. Dat is: te leelijk.

II. Zuiverder en sterker Mr. W.P.C. Knuttel ‘Regeerings-kinderen’ (Leiden 1 Maart 1918.) Hoofdstukken: ‘*De kinderberechting volgens het Wetboek van Strafrecht*’ (De kinderberechting vóór de invoering van ons wetboek en volgens dat wetboek; de strafrechtelijke dwangopvoeding omstreeks 1895. De gebreken van de kinderberechting volgens het wetboek en van de daarmede samenhangende strafrechtelijke dwangopvoeding) ‘*De Kinderwetten*’ (De geschiedenis dier wetten; Andere bepalingen, voor de kinderberechting belangrijk; Hoofdinhoud der Burgerlijke Kinderwet, De procesrechtelijke bepalingen der Strafrechtelijke Kinderwet, De materieelrechtelijke bepalingen der Strafrechtelijke Kinderwet: het karakter der regeling, de toepasselijkheid der geheele regeling en van elk der straffen en maatregelen. De practijk der strafrechtelijke Kinderwet.) ‘*De ter-beschikkingstelling*’ (Karakter, Terbeschikkingstelling tegenover tuchtschoolstraf, Ter beschikkingstelling tegenover

1) Vgl. de beoordeeling door Prof. Simons in W. 10240.

ontzetting uit de ouderlijke macht) '*Het samentreffen der terbeschikkingstelling met een of anderen maatregel of met een straf*' (Mogelijkheid. Wenschelijkheid. Gevolgen.) '*De gevolgen der terbeschikkingstelling*' (De gevolgen ten opzichte der ouders; De opdracht. van de opvoeding aan de Regeering. Algemeene beschouwing over de opvoeding.) '*Wettelijke regeling en praktijk der dwangopvoeding*' (Rijksopvoedingsgestichten, Particuliere verpleging, Gestichts- en gezinsverpleging, Voorwaardelijk ontslag, onherroepelijk einde der dwangopvoeding en nazorg.)

III. Mr. C.J. Bartels (predikant te Groenlo.) 'Voogdij voor Zwakzinnigen' (Amsterdam 25 Mei 1916.) Dit is verdedigd als civielrechtelijk proefschrift. Maar het behoort tot de door mij bedoelde groep. Hoofdstukken: Zwakzinnigheid, Psychogrammen en schema[1)], Gevolgtrekkingen uit psychogrammen en schema, Het Nederlandsche Recht, Het Fransche Recht, Het Duitsche Recht, Het Zwitsersche Recht, Het Oostenrijksche Recht, Het Engelsche Recht. Samenvatting der Hoofdstukken IV-IX. Gebreken en Wenschen.

IIII. Mr. S.J. Meyers 'Rijksopvoedingsgestichten; meer in het bijzonder dat voor meisjes en de resultaten daar verkregen'. Hoofdstukken: Wetsbepalingen, Iets over de gebouwen en hun inrichting, Gevolgen van het stellen ter beschikking der Regeering, Gestichtsverpleging en gezinsverpleging, Het leven der verpleegden in het R.O.G. (Dagindeeling, Klassenindeeling, Onderwijs, Opvoeding, Straffen, Voorrechten.) De verpleegden en de Maatschappij, Biographieën, Gevolgtrekkingen en wenschelijke wijzigingen.

Het proefschrift van Mr. Meyers is niet zoo heel sterk. En niet heel belangrijk. De Schrijfster is gedurende vier maanden als beambte in het R.O.G. werkzaam geweest. Wat heeft zij daar beleefd? Wie heeft zij lief? Wie haat zij? Hare biographieën zijn vale schetsjes, vergeleken bij de felle, sterke prenten van Mr. Hillesum[2)].

1) Mr. Bartels gebruikt psychogram in plaats van biografie.
2) Hillesum 1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35 en 36 zijn Meyers 73, 76, 17, 48, 50, 61. 22, 55, 66, 30, 47, 5, 16, 32, 42, 33, 3, 13, 24, 40, 39, 71, 46, 43, 45, 1, 44, 18, 49, 27, 71, 26, en 28. Hillesum 4, 7 en 9 konden wij bij Mr. Meyers niet terugvinden.

Zoo acht ik het proefschrift van Mr. Hillesum (naast dat van Mr. Bartels) wel het belangrijkste uit de groep. Ook persoonlijk heb ik reden om in dit proefschrift bijzonder belang te stellen. Mr. Hillesum hernieuwt een ouden strijd, waaraan ik nu bijna tien jaren geleden ruim mijn deel heb gehad. Strijd vooral tusschen Mr. J.R.B. de Roos en mij over de waarde van de crimineele statistiek voor de aetiologie. Wij schreven in het Tijdschrift voor Strafrecht XXI en XXII. Ik schreef daarover nog in W. 9032, 9178, 9484, 9545, 9551, 9783. Daarna werden tijd en kracht in beslag genomen door de significa. Maar de oude strijd werd niet vergeten. Ik ben toen, meen ik wel, de eerste Hollandsche schrijver geweest, die de aandacht vestigde op het verschil tusschen de statistische methode en de methode van de statistiek. Ik kende die tegenstelling uit een klein boek, dat in Holland veel te weinig bekend is geworden. Dit: Dr. Rudolf Wassermann: 'Begriff und Grenzen der Kriminalstatistik. Eine logische Untersuchung'[1]. Hoofdstukken: Wirklichkeitswissenschaft und Begriffswissenschaft; Franz v. Liszt und das Entwicklungsgesetz; Begriff und Grenzen der Wissenschaft vom Verbrechen als relativ individuelle Erscheinung; Kriminalstatistik, statistische Methode und Kriminalsoziologie; Kriminalstatistik und Strafrechtsreform'. Het kwam voor mij aan op Hoofdstuk IV. Twee aanhalingen: 'Zunächst ist zu sagen, dasz die statistische Methode, von der hier gehandelt werden soll, keineswegs mit der Methode der Statistik, die dann und wann auch statistische Methode genannt wird, obwohl für sie der Name numerische Methode weit geeigneter wäre, identisch ist' (87.) En: 'Die Statistik sei die Wissenschaft, welche sich der statistischen Methode nicht bediene' (88.)

De crimineele statistiek is eene toepassing van de methode van de statistiek. Dat is: van een groot aantal zeer beknopte biographieën (kaarten) worden de gegevens in cijferlijsten gerangschikt. De methode van de statistiek is dus eene biogra-

1) 1909. Deel 8 van de reeks 'Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform' uitgegeven door de Hoogleeraren Birkmeyer (München) en Nagler (Basel.)

phische methode. Maar beroofd van bijna alles, wat de biographische methode aetiologische waarde geeft. Ik heb dat in het Tijdschrift voor Strafrecht uitvoerig uiteengezet. Mr. Hillesum vult mijn betoog van toen aan met enkele sterke argumenten. (Inleiding 1-9).

Statistische methode is dit: uit evenwijdig verloop van twee veranderlijke verschijnselen besluit men tot causaal verband tusschen beide. Zoo heeft Georg v. Mayr in 1867 de wet opgesteld van de volstrekte afhankelijkheid tusschen den relatieven graanprijs en de misdrijven tegen den eigendom. Deze statistische methode heeft zoo goed als geene aetiologische waarde, Over de oorzaken van de criminaliteit in het algemeen leert zij niets. Hoogstens over de oorzaken van de veranderingen in de criminaliteit. En daarover nog weinig[1].

Mr. Dr. N. Muller in zijn proefschrift (Amsterdam 10 Juli 1908) werkt de tegenstelling uit tusschen 'Statistische en biographische methode van onderzoek'. Met de statistische methode bedoelt hij de methode van de statistiek. De laatste uitdrukking wordt niet gebruikt. Verschil tusschen statistische methode en methode van de statistiek wordt niet gemaakt. Toch is dit een zeer belangrijk verschil. Ik-zelf verdedigde, op mijnen dag, als Stelling: 'Er bestaat een belangrijk waardeverschil tusschen de statistische methode en de methode van de statistiek ten voordeele van de laatste'.

Mr. Hillesum heeft hare algemeene Inleiding wel heel kort gehouden: negen bladzijden. Zij noemt terecht de crimineele statistiek eene toepassing van de methode van de statistiek. En niet van de statistische methode. Zij verwijst óók wel naar den strijd tusschen Mr. De Roos en mij. Maar de tegenstelling tusschen 'statistische methode' en 'methode van de statistiek' wordt niet onderzocht. Ik geef gaarne toe, dat dit onderzoek viel

1) Prof. Mr. J. van Kan 'Les causes économiques de la criminalité'. Dit is niet de dissertatie van Prof. Van Kan, (Hillesum 251) maar een met goud bekroond antwoord op een prijsvraag van de Amsterdamsche faculteit der rechtsgeleerdheid. Het proefschrift handelt over 'Bezitsverhoudingen (1913). Over 'les causes économiques de la criminalité' Mr. J.R.B. de Roos in 'Tijdschrift voor Strafrecht' Jrg. 16. Vooral bldz. 167 over een 'trouvaille' van Prof. Van Kan.

buiten de grenzen, die Mr. Hillesum zich-zelve gesteld heeft. Namelijk: ‘onderzoeken of de dwangopvoeding van regeeringswege goede vruchten gedragen heeft’. (1) En ‘nagaan welke feiten meisjes met den strafrechter in aanraking brengen en welke de oorzaken daarvan zijn’. (2) Maar Mr. Hillesum had hare grenzen wel wat ruimer mogen stellen. Zij zou daarmede nog niet aan de grenzen van hare bekwaamheid gekomen zijn.

Blijkbaar waren de biographieën voor Mr. Hillesum het meestbelangrijke deel van haar belangrijk werk. En in dat meestbelangrijke deel is zij dan het best geslaagd. Haar biographieën zijn inderdaad voortreffelijk. De taal, juist in dit gedeelte, is eenvoudig, en toch intuïtief en emotioneel. Schrijfster bereikt hier en daar schoonheid als in het Boek ‘Van de Koele Meren des Doods’. De beschrijvingen zijn allen goed in evenwicht gehouden binnen het stelsel van de volgende doelpunten: Afkomst en omgeving; Levensloop voor de terbeschikkingstelling; Levensloop gedurende de terbeschikkingstelling; Levensloop na de terbeschikkingstelling; Persoonlijke indruk; Oorzaken; Resultaat van de terbeschikkingstelling; Conclusie.

Als ik over de zes-en-dertig biographieën heenzie, hoeveel droeviger is dan de meisjes-criminaliteit dan die van jongens. Lees het Proefschrift van Mr. Dr. Muller: er is, spijt alles, iets dat aantrekt in het hevige bewegende leven van de Amsterdamsche straatjongens, die dief worden. Het is een leven gelijk wij het nu niet wenschen voor onze zonen. Maar toen wij jong waren hebben wij toen zoo een leven nooit begeerd voor ons zelve, moede wanneer wij waren van de duffe klopjacht achter onze domme schoollessen? Goed, goed, ik zal het u toegeven, dat het een slecht leven is. Ook ik weet, dat men heilig van onheilig scheidt. Maar gij zult mij toegeven, dat er iets heerlijks is in dit leven van vlotheid, van vrijheid. Later wordt de vlotte vrijheid wel bitter geboet binnen de strenge wanden van de enge cel. En zij doen maar kort kwaad. Want zij zijn jong gebroken. De straffen worden telkens langer. En de tusschenliggende tijden van vrijheid worden telkens korter.

Maar de meisjes-misdadigheid! Niets dat aantrekt. Herrie thuis en jakkerdiensten. Kruimeltjes-diefstallen en ontwijding. Vijftien van de zes-en-dertig meisjes zijn ontwijd in het R.O.G.

gekomen, op leeftijd altijd beneden achttien jaar. Ook de jongens van Mr. Muller zijn door hartstochtelijke dagen en nachten heengegaan. Maar dat is alles opener. Minder martelend. Dit is het woord. Martelend. Het is soms eene marteling de biographieën van Mr. Hillesum te lezen. Vraag dan niet welke martelingen deze zes-en-dertig jeugdlevens zijn geweest. Zoo grijnst ons het Raadsel van het Leed uit deze levens niet minder wreed aan dan uit den heelen wereldoorlog. Ik weet wat ik zeg. En wij belijden het: 'Die heilig van onheilig scheidt....'

Zoo worden wij telkens getroffen met pijn door een enkel woord, een enkele zin. Voorbeelden, weinig uit vele. Een moeder op den dag van haar tweede huwelijk zegt tegen haar jonge dochter 'Als mijn trouwpakkie maar geen rouwpakkie wordt'. (11). Hetzelfde meisje: 'Zij vertelde toen, dat de huisbaas, die altijd de huur kwam halen, haar verkracht had, toen hij haar op een keer alleen thuis vond ('t gezin was eenige weken huur schuldig). Het was juist de eerste keer, dat No. 1 menstrueerde. Dit voorval heeft haar een ziekte bezorgd, die door eenige geneesheeren ongeneeslijk verklaard is. Volgens No. 1 was het bij dien éénen keer gebleven. Het verhaal doet echter de ronde, dat de moeder No. 1 aan den huisbaas had afgestaan om vrij te kunnen wonen. De moeder beweerde natuurlijk er niets van te hebben geweten: 'Dat de vader er de hand in had, mocht zij niet zeggen, maar wel vond zij het vreemd, dat juist hij het eerst achter de waarheid wist te komen' (13-14). Een ander meisje: 'De ouders zijn echte volksmenschen van het genre Kattenburg. Bij een oproer heeft de moeder een conducteur van de tram geworpen, waarvoor ze drie maanden gevangenisstraf kreeg. De vader had als werkman ongeregelde verdiensten. Daar van de veertien kinderen acht in leven waren, moest de moeder wel iets bijverdienen, wilde het gezin niet volkomen aan armoede zijn prijsgegeven. Door het venten van visch langs de straat bezorgde zij het gezin een wel bekrompen, maar niet armoedig bestaan. Maar aan den anderen kant verwaarloosde zij haar huishouden door bij kennissen en familie te gaan praten.

Van haar man, een moreel laagstaanden aarts-dronkenlap, die zich zelfs aan zijn dochters van af hun 9e jaar ongeveer vergrepen heeft, hield ze zooveel, dat ze, hoewel ze vaak van

huis wegliep, steeds weer vroeg te mogen terugkomen. Terwijl ze als heibei bekend stond, was ze zwak tegenover haar man en niet in staat haar kinderen tegen hun vader te beschermen.

Het feit, dat de vader uit de ouderlijke macht ontzet was, gaf niets, omdat de kinderen bleven onder die der moeder en dus niet aan de spheer van den vader onttrokken werden'[1]. (20). Hetzelfde meisje: 'Door haar huwelijk was ze weer even in aanraking gekomen met haar moeder, die alleen toestemming om te trouwen wilde geven, als zij persoonlijk dit thuis kwam vragen. Maar daartoe was zij niet te bewegen, omdat zij zich er best bij voelde haar ouderlijk huis te vermijden. Eenmaal had ze haar moeder op straat ontmoet, maar was er heelemaal onverschillig onder gebleven. De verhalen omtrent haar moeder door haar zuster waren meer dan erg. Daarom verkoos ze met acte van eerbied te trouwen. Voor den kantonrechter heeft zij toen haar moeder ontmoet, die de laatste mogelijkheid van toenadering tot haar kind had afgesneden door te zeggen: 'jammer, dat zoo'n fatsoenlijke jongen met zoo'n secreet trouwt' (25.) Eén zinnetje: 'Van de 20 kinderen, die de moeder in den loop van 22 jaren gehad heeft, zijn nog slechts vier in leven' (34.) Een ziels-raadsel (No. 6): 'Een maand later was No. 6 spoorloos verdwenen. Haar a.s. zwager schreef een brief vol klachten over haar; zij loog en bedroog. Ze kuste zijn vrouw een paar keeren per dag. Maar toevallig kregen ze een brief in handen waarin No. 6 leelijke dingen van haar vertelde. Toen ze haar daarover ondervroegen ontkende ze eerst, maar toen ze haar leugens en bedriegerijen in het licht stelden, zeide ze doodgewoon, dat ze dubbel spel met hen gespeeld had en dat absoluut zonder eenige reden' (54-55.) Een dergelijk zielsraadsel: Henri Mazel verhaalt van eenen man, die in den oorlog van 1870-1871 zonder geldvoordeel de Franschen aan de Duitschers en de Duitschers aan de Franschen verried[2]. Ongeschikte ouders: 'De verhouding van No. 7 en haar ouders was niet al te goed. Ze verboden haar zuster met

1) Dit is een gevolg van de constructie van de ouderlijke macht als 'recht'. Ontheffing tegen wil niet mogelijk. (d.H.)
2) Mercure de France Jrg. 1898. Deel 28; 784.

haar om te gaan, bewerende, dat ze een slechte meid was, of ze schreeuwden zóó, dat de buren het hooren konden: “die meid heeft nooit een ringetje gestolen”. Dat nam niet weg, dat de ouders haar vlak na zoo'n herrie met St.-Nicolaas verschillende cadeaux hadden gegeven, waaronder een gouden zegelring’ (60.) Een goed huwelijk: (No. 13.) ‘Daar ook haar a.s. man een onaangenaam tehuis had, besloten zij zoo spoedig mogelijk te trouwen. Toen kwam weldra de désillusie. Terwijl hij als bewerker van excelsiorplaten f 30 à f 40 per week verdiende, kreeg zij er maar f 4 van te zien, de rest verdronk hij. Ze was dus aangewezen op hard werken maar dat verkoos zij niet; dan ging zij liever het leven in. Haar man trok 20 à 25 gulden per week van haar, waardoor haar tegenzin in hem steeds verergerde. Ze was eerst werkster in een publiek huis en na een herrie met haar man, is ze daar maar geheel gebleven. Ze was er vier maanden in en kwam toen niet op straat, bevreesd haar vader te ontmoeten, voor wien zij zich schaamde. Plotseling heeft haar man haar daaruit gehaald en haar gedwongen om mee naar Zeeland te gaan om daar werk te zoeken. Nadat zij hem al haar geld had afgedragen, kon zij teruggaan, terwijl zij niet meer dan het hoog noodige reisgeld van haar man mee kreeg. Toen is ze op een kamer gaan wonen en vroeg en verkreeg echtscheiding. Ze is in het geheel tien maanden met den man getrouwd geweest’ (91). Ten slotte is het haar toch goed gegaan (92). Bij Mr. Meyers is zij No. 66, bldz. 87. Het rijke leven (No. 13). ‘De woning bestond uit één kamer, een keuken en een portaaltje met twee bedsteden. In deze kleine ruimte had de moeder nog verschillende waschjes te doen. Zij was zeer zenuwachtig en tierde en raasde den geheelen dag. Ze beroemt zich er op haar man eens zoo'n tik te hebben gegeven, dat hij naar het ziekenhuis moest worden vervoerd’ (95). De liefde (No. 15) ‘Ten tijde van mijn onderzoek was ze vijf jaar in het leven. Op degenen, die haar kennen, maakt ze soms den indruk niet wijs te zijn. Haar souteneur ranselt haar op een vreeselijke manier. Zij wordt geheel door hem beheerscht. Op een goeden dag was zij naar haar ouders gevlucht. Toen hij daar ook kwam en onder allerlei bedreigingen den boel kort en klein sloeg, ging zij nog denzelfden avond naar hem terug

(110). Zij is doodsbenauwd voor den man waarmee ze leeft. Het kwam mij voor, dat hij haar ingeprent had het haar te zullen inpeperen, als hij door haar schuld in Hoorn terecht kwam. Duidelijk schemert onder den lof, die ze hem toezwaait, haar angst door' (111). Een blijde wereld: (No. 20). 'De vader, een boerenarbeider, heeft met zijn gezin op verschillende kleinere plaatsen gewoond. De moeder was reeds, toen No. 20 vijf jaar was, overleden, naar het heet aan de cholera. Ze hadden elf kinderen gehad, waarvan zes heel jong zijn gestorven en twee jongens op volwassen leeftijd, de een aan buikvlies-ontsteking, de tweede tengevolge van een ongeval. Twee jaren later hertrouwde de vader met een vrouw die zeven kinderen meebracht; ze kreeg er daarna nog vijf bij' (140.) De liefde: 'No. 20 zelf schreef intusschen een hartelijken, dankbaren brief naar Zeist. Twee maanden later bezocht ze het R.O.G. Ze toonde daar een boksijzer, dat ze noodig had omdat zij in Rotterdam zou worden afgehaald door een marinier en een soldaat en er dus eerst uitgevochten moest worden met wien ze zou meegaan. Naar het schijnt is de marinier de gelukkige geweest. Ten minste, No. 20's werkgeefster schreef aan de Directrice, dat zij niet teruggekeerd was, ofschoon ze in Rotterdam gezien werd: 'er was een marinier in het spel' (144.) 'Toen nam ze haar intrek bij een vroegere vriendin, oud-verpleegde van Zeist, No. 15, die reeds een volslagen straatprostituée was. Daar leerde zij een zekeren man kennen, die van toen af als haar souteneur optrad. Een poging om na een half jaar van hem af te komen, door een aanklacht tegen hem in te dienen, mislukte, doordien de man zoo verstandig was geweest af en toe ook eens te werken' (145.) 'Toen ik haar sprak was zij ongeveer vier jaar 'in het leven' en had nog steeds denzelfden souteneur. Ze was ook een tijdje met hem in Antwerpen geweest. Herhaaldelijk moest zij in een ziekenhuis worden opgenomen. Haar plan is met hem te trouwen, aan welk plan ze, zooals ik later vernam, gevolg heeft gegeven. Mij vertelde ze dienaangaande het volgende: 'Zoolang ik in Rotterdam ben, kom ik toch niet van hem af, en buiten Rotterdam kan ik niet leven. Hij heeft juist werk en dus kan ik even goed met *hem* trouwen als met een ander. Ik hoef niet

meer te vigileeren. Mijn oude kennissen zoek ik maar niet meer op, want als ze zeggen "kom, ga mee", dan ga ik' (145.) Eene moeder: 'No. 21 kwam in het R.O.G., maar omdat ze gravida bleek te zijn (op 14 jarigen leeftijd dus!)' enz. (148.) Tusschen leven en dood: 'Het huwelijk der ouders was niet gelukkig; de vrouw deugde niet en zat bovendien den vader vreeselijk op zijn kop. Tegenover de kinderen was zij te toegevend. Zij prentte hen tijdens haar ziekte in het een eventueele tweede moeder zoo lastig mogelijk te maken' (174.) Opvoeding: (No. 32) 'Met haar vader had ze nog al eens onaangenaamheden; de vader hield er dan ook wel eigenaardige ideeën op na en verbood zijn dochter eenig boek te lezen' (223.)

Uit deze aanhalingen kan men zien, uit welke omgeving de meisjes in het R.O.G. komen en in welke omgeving zij uit het R.O.G. wederkeeren. Alleen de biographische methode, mits zoo goed gebruikt als Mr. Hillesum deed, kan inzicht geven in de oorzaken van de misdadigheid. De methode van de statistiek blijft in waarde ver bij de biographische achter. En de statistische methode acht ik geheel niet.

III

In een Algemeen Gedeelte heeft Mr. Hillesum nu de gegevens van de zes en dertig beschrijvingen verwerkt (247-374). Dit deel is onderverdeeld in twee hoofdstukken 'Oorzaken der meisjescriminaliteit (247-333) en 'Het Rijksopvoedingsgesticht' (333-374). Het eerste hoofdstuk bestaat uit de volgende afdeelingen: Oorzaken in het Algemeen; Endogene oorzaken (Zwakzinnigheid, Hysterie, Psychopathie, Invloed van het Vrouwelijk Geslachtsleven, Erfelijke Belasting, anders dan door dronkenschap), Exogene oorzaken (Armoede; criminaliteit; moraliteit in het huisgezin; kindertal en inkomsten; huwelijk; pleegouders, stiefmoeder, stiefvader; de school; heling) Prostitutie.

Het tweede hoofdstuk bestaat uit de volgende afdeelingen: Zijn plaats in het stelsel van onze Wet; De resultaten van het R.O.G. getoetst aan de voorafgaande 36 levensbeschrijvingen; Wenschelijkheden.

Wat de oorzaken in het algemeen betreft, verschilt de meening van Mr. Hillesum niet in wezen van de meening, die Prof. Jelgersma op congressen van crimineele authropologie verdedigd heeft[1]. Deze: dat aanleg (Italiaansche school) en omgeving (Fransche school) vormen eene eenheid van tegendeelen, waarin men wel kan onderscheiden, maar niet kan scheiden.

Als endogene oorzaak wordt in de eerste plaats behandeld de zwakzinnigheid (553). Dat is: 'nicht allein Schwäche des Denkens, sondern auch des Fühlens, des psychischen Mechanismus überhaupt' (Scholz. 254). De apathische zwakzinnigen zijn in de gestichten de gemakkelijksten. Maar zij geven in de vrije maatschappij meer moeite. De erethische zwakzinnigen zijn en in de gestichten, en in de maatschappij zeer lastig. Beide groepen vindt men onder de onderzochte meisjes: 'De passiviteit vertoont zich naar buiten als gehoorzaamheid, vriendelijkheid en zachtaardigheid; eigenschappen, die het meerendeel der mannen gaarne in hun vrouwen zien' (258). Een aantal passief-zwakzinnige meisjes trouwen en worden, mits gesteund door eenen sterkeren man, goede huisvrouwen. Dilemma: Voor het meisje is het huwelijk het middel om haar sociaal te houden; door het te bevorderen belasten we de maatschappij misschien in de toekomst met nog eenige zwakzinnigen of in ieder geval defecten meer' (238).

Van de exogene oorzaken wordt in de eerste plaats de armoede besproken: 'Mr. Dr. Muller onderscheidt bij de vraag in hoeverre armoede criminogeen is, een onmiddellijken en een middellijken invloed van de armoede. Van armoede als onmiddellijken invloed wil hij spreken, wanneer gestolen wordt uit honger. Bij geen der 25 door hem onderzochte recidivisten vond hij, dat zij in hun jeugd uit honger hadden gestolen' (288). Mr. Hillesum komt ten aanzien van de door haar onderzochte meisjes tot dezelfde conclusie.

Uitvoerig bespreekt Mr. Hillesum de taak van de school, van de onderwijzers, in het opsporen, zoo vroeg mogelijk, van

1) Een overzicht van het verhandelde op deze congressen vindt men in de 'Handleiding bij de studie van de crimineele anthropologie' van Dr. A. Aletrino.

de psychische gebreken van hunne leerlingen (307-322). De opleiding van de onderwijzers moet daarom in veel worden verbeterd en aangevuld. Het beroep van onderwijzer moet meer in aanzien komen en in de allereerste plaats veel beter worden betaald (308).

Belangrijke beschouwingen wijdt Mr. Hillesum aan het maatschappelijk gevaar der 'opkoopers'. Deze zijn trouwens niet alleen een gevaar voor de jeugdige vermogens-misdadigers. En niet alleen voor de jonge meisjes, maar ook voor de jonge jongens. Aanbeveling verdient het, volgens Mr. Hillesum 'om als overtreding strafbaar te stellen, dat goederen worden gekocht van personen beneden 16 jaar (323). Schrijfster zal toch wel bedoelen: 'door misdrijf verkregen goederen'. Anders zou ik de bepaling te ruim moeten vinden. En het volstrekt objectiveeren van de misdadige afkomst van het goed als delictsbestanddeel, is ook niet zonder bezwaar[1]. 'Daarnaast zou (volgens Mr. Hillesum) 'het maximum, dat nu tegen heling bedreigd is, verhoogd moeten worden, wanneer dit feit gepleegd is ten opzichte van personen, die kenlijk den leeftijd van 16 jaar niet bereikt hebben, niet alleen om in ernstige gegevallen een hoogere straf te kunden uitspreken, maar vooral ook om den wetgever in de gelegenheid te stellen, te doen uitkomen, dat hij dit feit van ethisch standpunt nog afkeurenswaardiger vindt dan heling ten opzichte van volwassenen' (323).

In Hoofdstuk II 'Het Rijksopvoedingsgesticht' trekt vooral de aandacht de kloeke, onafhankelijke afkeuring 'van het meestal van alle zijden zoo hoog geroemde patronaat' (341). 'Naast een goede werkgeefster heeft de patrones geen taak te vervullen en is zelfs schadelijk' (342).

Ten slotte de 'Wenschelijkheden', die Mr. Hillesum afleidt uit de resultaten van haar onderzoek. Allereerst is gebleken 'dat de overheid doorgaans te laat ingrijpt' (345). Er moet vroeger worden ingegrepen. De beslissingen moeten worden genomen door den Voogdijraad die 'moet worden tot een

1) Mr. Ph.S. Frenkel 'Bijdrage tot de leer van het voorwaardelijk opzet' Hoofdstuk VIII 'De Nederlandsche rechtspraak en het voorwaardelijk opzet' bldz. 256-261.

Algemeen College voor Kinderzaken' (351). Niet slechts initiatief-nemend of adviseerend, maar beslissend. Ook de reclasseering van de ontslagen meisjes moet beter verzorgd worden met afschaffing van het patronaat in zijn tegenwoordigen vorm: 'het zou gewenscht zijn aan het R.O.G. een beambte te verbinden, om de rechterhand der Directrice te zijn bij het reclasseeringswerk' (361).

En vooral acht Mr. Hillesum het tegenwoordig geldende stelsel onjuist in zooverre als alle macht van de Regeering over de misdadige meisjes eindigt, wanneer zij meerderjarig zijn. Ook daarna is de Regeering gerechtigd en verplicht tot opvoeding en toezicht. Want onlogisch is dit: tot den leeftijd van een en twintig jaar op te voeden en te verzorgen. En daarna niets meer te doen met groote kans, dat alle vroeger behaalde resultaten weder verloren zullen gaan. Van dezelfde meening is Mr. Bartels (8). De Staat 'mag, als de een en twintigjarige leeftijd is bereikt, zich niet plotseling terugtrekken en daarmee in zeer vele gevallen zijn eigen werk weer afbreken, en alle gemaakte onkosten daarmee tot nutteloos uitgegevene maken'. En in Hoofdstuk XI 'Gebreken en wenschen' (138): 'Doordat de Staat op 21 jarigen leeftijd zijn bemoeienis voor *allen* doet eindigen, doet Hij voor een gedeelte zijn eigen werk weer te niet'.

Dit is een buitengewoon belangrijke zaak. Want dat zijn allemaal wel heel mooie woorden: verzorging, opvoeding, reclasseering. Maar in elk van die woorden zit ook een element van vernietiging van de persoonlijkheid. En ik ben daar bang voor, bijzonder waar het volwassenen aangaat. Ik kan die vrees niet logisch rechtvaardigen. Maar logisch rechtvaardigen kan men niets. Ook dat niet. Ook de logica niet, die ten slotte hare rechtvaardiging slechts in eene intuitieve bevrediging vindt. Het is mijne meest-innige intuitie, die zich verzet tegen te veel Staatsbemoeiïng. Dat leidt tot verslapping van persoonlijke kracht en van persoonlijke verantwoordelijkheid. Te meer daar staatssteun maar al te dikwijls is een mechanische steun van buiten af, in plaats van een organische steun van binnen uit. Mr. Hillesum heeft dat alles natuurlijk ook overwogen. En wel in verband met geschriften van Prof. Mr. J.A. van Hamel en

Mr. Th.P.J. Masthoff (364-368). Maar zij kan de manier waarop deze schrijvers de persoonlijke vrijheid meenen te kunnen dienen niet fel genoeg bestrijden (366). En zij bestrijdt. Maar ik ben niet overtuigd. Deze dingen raken onze innigste rechten en belangen: onze persoonlijkheid.

***

De oorlog heeft ook verwildering gebracht in de hoofden en in de harten van velen. De menschen wonen zoo dicht op elkander, dat zij elkanders verwildering niet kunnen dulden. Tegen die verwildering nemen wij orde-maatregelen. De dief kan niet anders. Wij kunnen ook niet anders. Alles is gedetermineerd. Of niets is gedetermineerd. Een verschil van wereldconstructie. Meer niet. Goed: wij nemen dan orde-maatregelen. En die orde-maatregelen benoemen wij met min of meer geemotioneerde woorden: opvoeding, verzorging, reclasseering. Ik nu ben zoodanig gedetermineerd, dat ik orde-maatregelen het meest gewenscht acht, die het minst inbreuk maken op de Persoonlijkheid. Het rechtmatige van mijn inzicht is geen zaak van logica, maar van intuitie.

Voor de jaren, die thans komen, zij dan dit de leus: ‘Geen sterke Staten. Maar wel sterke Personen en wel sterke Geestelijke Gemeenschappen’.

Belijdenis
Door
P.N. Van Eyck

Waarom die rustelooze drang
Een onvervulde jonkheid lang?
Ik weet het nu, ik was op reis
Naar het verloren paradijs.

't Leven, een vaal en ledig veld,
Leek tot onvruchtbaarheid gesteld,
Maar aan zijn horizon rees toen
Een hoog en teeder visioen.

Onpeilbaar-schoon, onmeetlijk ver
Onder het licht van de eerste ster,
(Ik trok daar heen) en roerloos-bleek
Boven de kim die altijd week.

Een waan, een droom, een lichtend beeld
Der ziel, die in zich zelf verdeeld,
Als ver visioen haar eene zelf
Ziet schijnen aan 't verbleekt gewelf.

Waarnaar wat achter blijft nu haakt
Opdat het, aan zijn doel geraakt,
Tot de eigen volheid van voorheen
Zich met zijn ander zelf vereen.

O leven, bitterlijk gesmaad,
Waar bleef dat nooit voldaan beraad?
Heb ik u voor altijd misschien
In 't diepst van uw geheim gezien?

Dat tijdloos, ruimteloos en vrij,
Eén Geest, één eenig Wezen, Gij
In u, in mij die gansche schijn
Van aarde en lijf een droom doet zijn.

Dat om mijn ziel úw werklijkheid
Zich tot een wereld uit mij spreidt
Die, droom en waarheid tegelijk,
't Beeld is van uw oneindig rijk.

En deze liefde in mij voor u
En wat gij zijt, dit eeuwig Nu,
Zij is het die in 't Al rondom
Mij voert tot u, mijn eigendom.

Want alles is uw vleesch, uw bloed,
Uw stof, uw geest, uw stilte, uw gloed,
Gestalte van die groote vlam
Die de aarde tot haar lichaam nam.

Leven, maak mij bereid en rein,
De hoeder van dat vuur te zijn,
Doorstraal mijn oogen dat ik klaar
In 't licht van 't eene Wezen staar.

Dat zich mijn ziel, naar wat zij schouwt
In u, door u, tot schoonheid bouwt,
In alles wat zij zuivers wint
Een loutre vorm van zijn bemint.

En wachte, of ééns uw ademtocht
Dat stille beeld doorhuivren mocht,
Dan, diep ontroerd, aanschouwt hoe schoon
't Haar oplicht als Gods eigen woon.

En knielend waar die schijn haar blinkt,
Aanbiddend in Zijn glans verzinkt,
En als uit lange slaap ontwaakt,
Droomloos het aardsch bewustzijn slaakt.

Aanteekening

Guido Gezelle en Noord-Nederland

Het verschijnen van een boek over Guido Gezelle door zijn neef Caesar - een boek met bouwstoffen tot een levensbeschrijving - geeft aanleiding tot de toevoeging van enkele herinneringen, die anders misschien onopgesteld zouden zijn gebleven.

Het was kort na de oprichting van het Tweemaandelijksch Tijdschrift, dat mij door Aug. Vermeylen het eerst over de wassende kracht van Gezelle's dichterschap gesproken werd. Hij toonde mij enkele gedichten en deelde mij mede dat de groep van Van Nu en Straks, in aansluiting aan de West-Vlaamsche beweging, van bewondering voor Gezelle doordrongen was. Bij mij stond het vast dat nadere kennisneming van Gezelle's werken, en aanwijzing van hun beteekenis voor Noord-Nederland, binnenkort moest plaats hebben.

Een goed jaar later, begin October 1896, ontving ik ter plaatsing een opstel van Pol de Mont: een ‘kritische’ studie, zooals hij mij schreef, met aanhalingen uit Gezelle's gedichten. Het werd hem namens de redactie van het Tweem. Tijdschr. teruggezonden, en wel als ‘niet dermate doeltreffend’ dat zij het mocht opnemen.

Uit een briefje van Pol de Mont aan Dr. Gustaf Verriest - bij Caesar Gezelle aangehaald - schijnt te volgen dat dit opstel nog aan eenig ander hollandsch tijdschrift werd aangeboden, alvorens het De Gids bereikte, waarin het Aug. '97 verschenen is.

Onmiddelijk bleek toen dat ons oordeel juist was geweest.

Het stuk werd weinig opgemerkt en oefende, ter verbreiding van Gezelle's naam, geen aanwijsbare invloed uit.

In het voorjaar van 1898[1)], las ik te Brugge Gezelle's volledige werken. Ik zag dadelijk dat mijn vroegere, gedeeltelijke indrukken mij niet misleid hadden, dat er uit die gedichten, en wel allermeest uit het kort tevoren verschenen ‘Rijmsnoer’, een keus viel saâm te stellen die de Noord-Nederlanders onfeilbaar voor Gezelle winnen moest. Januari 1899 drukte ik in het Tweem. Tijdschr. een met zorg voorbereide bespreking, gevolgd door een kleine bloemlezing, en het resultaat was onmiddelijk. Van dat oogenblik af is Gezelle in Noord-Nederland bekend en bemind geweest.

De dichter zelf toonde zijn voldoening in het volgende schrijven:

> 24 O.L.V. str. Kortrijk.
> 5 Nieuwjaarsmaand 1899.
> Weledele Heer en Vriend,
> Teruggekomen uit Brugge, daar ik mijn broeder was gaan uitvaarten, heb ik hier uw geschenk en het schrijven, dat gij zoo vriendelijk waart naar mij te richten, gevonden. Ik bedank u van harten over uwe goedheid. Hoe komt dat zoo te treffen dat mij troost toekomt en zulk een troost, wanneer ik hem meest van doen had? Ach, hoe blij ben ik, dat sommige mijner rijmreken, daar niemand mijns wetens acht op genomen had, u bevallen hebben!
> Ik zende u hierbij mijn allerjongste zielgedicht en druk u van verre de dichterlijke hand, zijnde uw toegenegen en dankbare
> (w.g.) Guido Gezelle.

Het gedicht dat de brief begeleidde was - in afzonderlijke druk - het in de Laatste Verzen opgenomen ‘Vader Overleden’, klaarblijkelijk het zielgedicht dat hij bij de dood van zijn broeder schreef.

Niet lang daarna zond Gezelle mij voor het Tweem. Tijdschr. het gedicht ‘Groeninge'ns Grootheid’, voor zoover ik weet het

1) Abusievelijk schreef ik in mijn Inleiding tot de Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst ‘het voorjaar van 1899’.

eenige dat hij in die jaren een noord-nederlandsch tijdschrift deed toekomen. Zijn dood heeft die medewerking afgebroken.

Leest men Caesar Gezelle (blz. 220-221), dan kan het schijnen dat in Zuid- zoowel als in Noord-Nederland de eerste bewonderaar van de priester-dichter Pol de Mont was, dat de groep van Van Nu en Straks zich min of meer gedwongen bij hem aansloot, dat men in Holland niets van Gezelle weten wou totdat De Gids zich over de Mont's opstel ontfermde, en dat het daarna tien jaar duurde eer Hollanders zich ten gunste van Gezelle uitlieten.

Uit mijn mededeelingen volgt een heel andere voorstelling. De eerste stoot tot de bewondering voor Gezelle gaf de groep van Van Nu en Straks. Toen Pol de Mont zijn opstel naar Holland zond, werd het daar afgewezen, niet omdat hij Gezelle te veel, maar omdat hij hem te weinig bewonderde, in elk geval niet de kunst had verstaan hem te doen uitkomen. Niet tien, maar ruim één jaar nadat het in de Gids verscheen, bracht het Tweem. Tijdschr. een bespreking die ingang vond.

Caesar Gezelle zal het billijken dat ik, niet vrijwillig en niet om persoonlijke redenen, maar genoopt door zijn eenzijdige beschouwing, en ter verdediging van noord-nederlandsche aanspraken, de brief van zijn Oom in deze Aanteekening heb ingelascht.

ALBERT VERWEY.

Politieke aanteekeningen

De onopgeloste kabinetscrisis.

Hoe komt het dat in een zoo angstigen tijd, nu tal van practische en urgente problemen al van 't voorjaar af wachten op den ‘nieuwen minister,’ er week na week verstrijkt zonder oplossing van de crisis? Hoe komt het dat het publiek op geruchten moet afgaan en niets te hooren krijgt over de moeilijkheden die zich bij de vorming van een nieuw ministerie voordoen?

Ongetwijfeld zullen er tal van verontschuldigingen zijn op te sommen, en kunnen er verklaringen gegeven worden, doch de feiten blijven.

Talrijk zijn de verwijten geweest die tot de regeering zijn gericht, maar veel ernstiger verwijten verdient de politiek. Hoe klein, hoe zwak, hoe onmachtig de nederlandsche politiek inderdaad reeds was, is nooit genoeg ingezien en erkend. En dat was toch de grondslag om tot verbetering te komen.

Toch zal de geschiedenis uitwijzen hoe verregaand de politiek in den oorlogstijd beneden haar taak is gebleven.

Dat zij het nog steeds is, geeft een directe verklaring voor de verbluffende langzaamheid en duisterheid bij het oplossen van de kabinetscrisis.

Waarom gaat het? In de allereerste plaats dat ons land een regeering krijgt. Daarvoor draagt ieder politicus, van welke richting ook, de volle verantwoordelijkheid. Tenzij hij de grondslagen eener parlementaire demokratie met genoegen prijs geeft voor een versterkt koninklijk gezag. Het gaat niet aan dat de politicus het als zijn eerste recht beschouwt om verantwoordelijkheden af te wijzen en op andere schouders te schuiven. Wanneer de linksche partijen krachtiger dan eenige rechtsche

erop aandringen, en alles doen om het door dwang te bereiken, dat een rechtsch ministerie optreedt, verdienen zij het scherpste oordeel. Want wat hebben zij erbij op 't oog? Meenen zij werkelijk dat ons land in de eerst komende jaren een rustig en sterk bestuur vindt bij een vernieuwde coalitie, die afgezien van onderlinge verdeeldheid slechts over 50 van de 100 stemmen beschikt?

Daarvan is geen kwestie. De linksche politici zijn formeel en slim. Formeel door zich te beroepen op de verplichtingen van parlementaire meerderheden. Slim door herstel van kiezers ongunst te verwachten van een oppositie tegen een rechtsch kabinet.

Maar zij missen daarbij het verantwoordelijkheidsbesef tot een innige en ernstige samenwerking. Dat is de plicht die door ons volk maar al te veel wordt verzuimd, maar die door de politici als taak en voorbeeld moet worden hoog gesteld. Dat sluit volstrekt niet uit om vast te houden aan de ontwikkeling van politieke beginselen en dus ook van tegenstellingen. Ongetwijfeld is dat de politieke taak bij uitnemendheid. Daardoor wordt het voor 't kiezersvolk mogelijk gemaakt zich over richtingen van staatsbeleid uittespreken.

Tegenstellingen, of met het vreemde woord antithesen, zij het tusschen christelijke en neutrale beginselen, zij het tusschen kapitalistische en socialistische systemen, moet de politiek hebben. Maar onder eén voorwaarde: dat er een - overigens van zelfsprekende - voorwaarde aan ten grondslag ligt, n.l. de samenwerking om eene regeering mogelijk te maken. Zelfs elke oppositie, die niet op een *onmiddellijke* revolutie aanstuurt, moet loyaal zijn, dat wil zeggen de verantwoordelijkheid voor de regeering meedragen. Niet de verantwoordelijkheid voor de uitvoering harer beginselen maar wel de verantwoordelijkheid voor het besturen. Deze loyale oppositie wordt gekenmerkt doordat zij de regeering ten volle erkent, en haar de middelen voor het bestuur in algemeenen zin toestaat.

Zoo ooit, dan moest voor ons land in dit jaar het begrip der loyauteit overheerschend zijn.

Alle politieke partijen hebben eraan meegewerkt om de oude tegenstellingen los te maken door algemeen, evenredig en verplicht kiesrecht. Alle dragen een gelijkwaardige verantwoor-

delijkheid om uit den uitslag der verkiezingen een nieuwe politiek op te bouwen.

Moet nu uit onmacht om op te zoeken wat het resultaat der volksstemming beteekent, een spel gespeeld worden, een roekeloos en zinledig spel met oude en geheel versleten, trouwens ook reeds opgedoekte tegenstellingen?

De eenige leus, die op onzen tijd past, en die ons volk kan redden uit een zedelijken en materieelen ondergang, is die van samenwerking, zoo ver mogelijk. De basis daarvoor moet zijn vertrouwen. En daar dit weg is moet het op nieuw gewekt worden.

Daarvoor zijn twee dingen noodig n.l. een bekwaam en vooral een vast beleid, liefst ook voortvarend maar vooral welberaden. Daarnaast een openbaarheid van motieven en daden, die 't gevolgd beleid glashelder en begrijpelijk maakt.

Zal er samenwerking zijn tusschen de ministers onderling, tusschen regeering en volksvertegenwoordiging, tusschen bestuur en volk, dan moet dit berusten op de samenwerking der politieke partijen. Geen samengaan in 't geheim dat 't verwijt van gekonkel wekt, maar samengaan openlijk en met volledige handhaving der beginselen. Onze politiek is daarop niet geoefend, of met het jargon-woord: niet georienteerd. Zij was gewoon zich openlijk vast te leggen aan beginselen en program, om bij de samenwerking van partijen die toch voor elk regeeren noodig is, liefst schuil te gaan.

Het wreekt zich ook nu. Dat ‘nu’ is echter van een beteekenis, die onze naburen de ‘Schicksalsstunde’ noemen.

Dat ‘nu’ is tevens 't oogenblik dat aan openlijke en rationeele samenwerking door erkenning van beginsel, wezen en kracht der politieke partijen, geen andere belemmering in den weg staat dan conventioneele beklemdheid.

Dat ‘nu’ zou anders wel eens gevolgd kunnen worden door ‘of nooit’.

23 Aug. 1918.

IS. P. DE VOOYS.

Aan Jac. Van Looy
Door
W.L. Penning Jr.

Wereldbrand heeft de harten verschrompeld,
Wereldomkeer het brein overrompeld,
Verwildring haar intreê gedaan?

- Zoo vroeg ik, en loerde op ontsnappen
Aan slijters van troebele grappen,
Die munt uit den wereldnood slaan....

Daar kwam ik uw *Jaapje* tegen:
En al zijn vertellen was Zegen -
Frisch menschenhart kan niet vergaan.

3 Aug. 1918.

Boekbeoordeelingen

'*Phil's Amoureuze Perikelen*', door Emmy van Lokhorst. '*Donker Geluk*', door Jo de Wit.

Nu ik na 'Phils's Amoureuze Perikelen' de bundel 'Donker Geluk' gelezen heb, ben ik mij van de ondiepte van het eerste eerst goed bewust geworden. Ik geef dadelik toe, dat de taak die Emmy van Lokhorst zich stelde, zwaarder is dan die Jo de Wit volvoerde: hier een reeks schetsen, die in hun opeenvolging de ontwikkeling van het liefdeleven in een jongemeisjesziel moeten te zien geven; daar losse verhalen, met als enige gemeenschappelike ondergrond: liefdesgeluk, dat donker is, het geluk ontsproten uit smart of in ontbering gehandhaafd, een geluk blind van hartstocht, maar zonder de klare zuiverheid van de liefde, die of ontbreekt of elders geplaatst is; de liefde zonder het zinnelijk doorgloeide.

Maar de levensbeelden van Phil geven niet het ene beeld te zien, dat zij pretenderen te geven. Er is geen noodwendige opeenvolging in, zelfs geen verklaarbare opeenvolging van uitwendig maatschappelik leven. Sommige schetsjes zelfs hebben met Phil's liefdeleven al heel weinig te maken. Zo het eerste, de hofmakerij van de koekebakkersjongen, dat geen andere strekking heeft dan de liefdeloosheid van Phil's omgeving in het licht te stellen; en de geschiedenis met de jonge geleerde, in perikel vijf behandeld. Het is maar al te duidelijk, waar Emmy van Lokhorst ter schole gegaan is. Haar Phil heeft niet veel meer eenheid dan Ada Gerlo. De vrouw, die bestaat uit twee wezens: de geleerde, de nagenoeg sexeloze kameraad van andere geleerden, die zich op 't onverwachtst ontpopt als de opgewondenste

bakvis; die poseert als *de* vrouw en de diepe vrouwelikheid, die zich onbewust of bewust overal manifesteert, mist.

Ten overvloede laat Emmy van Lokhorst de eindelike held van Phil's drama's zeggen: ‘De vrouw is nu in een nieuw stadium en vóór die kentering voorbij is, kan zij niet ten volle liefhebben: zij is te verbrokkeld....Toen ik Ada Gerlo las, voelde ik het duidelijk: wij mannen hebben nog geen complementaire houding tegenover de nieuwe vrouw gevonden: wij zijn of als Joost, dat we de oude poëzie van de zorgende vrouw vernietigd achten door intellectueel arbeiden of we missen in haar liefde - die ons geestelijk en zedelijk bevredigt - het passionele element....ik zou haast zeggen: we missen de onredelijkheid van de primitieve liefde....’

En elders naar aanleiding van Henriëtte Roland Holst en haar werk: ‘Kent u Weininger? Een jong gestorven philosoof; hij onderscheidt de vrouwen in moeders en....courtisane's....’

Het is de pretentie, die dit boek onplezierig maakt. Als reeks van gevalletjes uit het leven van een jong meisje is het niet onaardig, ofschoon zelfs het kinderlike in de eerste te opzettelijk is. Maar met theorieën als bovenstaande uitgerust, wordt het een mislukking. Het wil niet alleen de moderne vrouw geven, die boven Ada Gerlo uitgegroeid is, het wil vragen en problemen stellen, die *hier* allerminst bevredigend opgelost worden en die voor dieper levende mensen niet bestaan. Die verdeling in moeders en courtisane's is zo oud als de wereld en er zijn altijd enkele vrouwen geweest, die beide in zich verenigen. Het is ook niet hetzelfde of men zegt: ‘de mannen hebben hun complementaire houding nog niet gevonden’ of ‘de vrouwen zijn niet in staat, nog te verbrokkeld om lief te hebben.’

Een andere hinderlike manier, die in de hedendaagse psychologiese romans tot de techniek schijnt te behoren, en die in dit citaat geïllustreerd wordt, is het invoeren van velerlei bekenden. Men leest en spreekt er over Baudelaire, Roland Holst, Flaubert, Staring, Jacques Bloem, Spinoza; men wandelt er in den Haag van de Groenmarkt via Jan Hendrikstraatje, Riviervischmarkt, Prinsestraat, Piet Heinstraat enz. naar de van Speykstraat; in Utrecht van de meisjes H.B.S. over de

Witte Vrouwenbrug door de Biltstraat naar de Buys Ballot. Voor de schrijvers is dit bekend veronderstellen van straten, pleinen, dichters en filosofen al even gemakkelik en plezierig als het is voor de lezers, die dageliks in die kringen verkeren. Maar voor de duurzaamheid van hun werk is het bedenkelik: het actuele verliest zijn waarde en er komt niets voor in de plaats. Het is te goedkoop. -

Wat we dan eigenlik verlangd hadden van dit boek? Dat het Phil's liefdeleven zou gegeven hebben in ontwikkeling, in samenhang, in langzame groei tot en voorbereiding voor de liefde, die zowel zinnelik als geestelik, eisend als opofferend is. Het is een grote fout, dat in geen enkele van Phil's gemoedservaringen de nawerking te bespeuren is van een vorige. Zij worden er zelfs niet in aangeduid. De onwaarschijnlikheden van het uiterlik leven zal ik voorbijgaan; maar het ontbreken van ‘le vraisemblable’ is in een dergelik psychologies boek een pijnlik tekort.

Het zwakst is het vijfde drama waarin de houding van de echtgenoot tegenover zijn vrouw nog onverklaarbaarder is dan de jalousie van die vrouw tegenover Phil en haar vriend; en het laatste, dat in zijn geëxalteerdheid de zwakheid verraadt van iemand, die veel wil en weinig kan.

De bundel ‘Donker Geluk’ daartegenover mist alle pretentie. Hij doet eveneens denken aan een boekje van Annie Salomons, maar wint sterk bij die vergelijking.

‘Langs het Geluk’ is wat ik bedoel. Ook daar hartstocht, liefde die niet uit kan of mag groeien, maar de ondergrond is coquetterie, geblaseerdheid, vermoeidheid. De ondergrond van Jo de Wit's boek is eerlikheid, levensmoed en levensdurf. Het jonge meisje in ‘Geluk’, dat haar moederschap verbergt, niet voor de wereld, maar opdat haar enige liefde, de vader van het kind, een getrouwd man, niet van het bestaan van dat kind zal weten en zich zorgen maken om haar en hem; het andere meisje, dat terwille van de getrouwde man, die ze liefheeft, aan de verhouding met hem een eind maakt, met de leugen dat het voor háár bestwil is.

Ieder van die negen schetsen is in zijn soort gaaf en zuiver

en de jonge vrouw, die zich achter de verschillende jonge meisjes en de enkele man van haar verbeelding verbergt, heeft veel geleden en toch veel kracht behouden. Kracht van hartstocht, kracht van ontbering, ongescheiden, als twee zijden van één monument. En van ‘Machteld’ in het stukje van die naam, over ‘Hetty’ in ‘Kenteringen’, naar ‘Hetty’ in ‘Vreugde’, Conny in ‘Wendingen’ en Hester in ‘Afscheid’ zien we de groei van een vrouwenziel, die geleefd en geliefd heeft, die een verleden heeft èn een toekomst.

Het enige bezwaar, dat ik er tegen heb, is de beperktheid van het namenrepertoire van de schrijfster; verschillende personen in verschillende schetsen dragen dezelfde naam en blijken niet te vereenzelvigen, het geen enigszins verwarrend werkt.

MEA MEES-VERWEY.

Tondalus' Visioen en St. Patricius' Vagevuur, uitgegeven door Dr. R. Verdeyen en Dr. J. Endepols, (Kon. Vl. Akademie) le Dl. 1914; 2e D1. 1917; 's Gravenhage, Martinus Nijhoff.

De uitgave van dit lijvige werk werd door de oorlog vertraagd. Doch tans ligt het in zijn wetenschappelike volledigheid vóór ons. Het is een samensmelting van twee afzonderlike voortgezette studieën met een *Bijdrage tot de Studie der Visioenen* (Gent, 1904), door Dr. R. Verdeyen en een *Bijdrage tot de eschatologische voorstellingen in de Middeleeuwen* (Tijdsch. v.N.T. en L. XXVIII) tot uitgangspunt. Doch in dit gemeenschappelike werk, waarvan de Kon. Vl. Akademie de uitgave op zich nam, belastte zich de Zuid-Nederlander met *Tondalus' Visioen*, en de Noord-Nederlander met *St. Patricius' Vagevuur*.

Het Eerste Deel geeft een Inleiding, waarin in hoofdzaak de geschiedenis van het Christelik visioen vóór Tondalus' en St. Patricius' Vagevuur wordt weergegeven. Daarop volgen als onderafdelingen II en III, beide weer verdeeld in parallel-lopende hoofdstukken, die de inhoudsopgaven (met de dateringen der visioenen, de historiese personen, de bronnen en de betekenis) van de beide legenden bevatten, benevens de letterkundige geschiedenis, en de lijst der handschriften en der drukken in alle

talen. Bij III gaat aan de overige hoofdstukken alsnog vooraf een histories-geografiese beschrijving van de bedevaartplaats op de eilandjes in de Lough Derg (N. Ierland), en wordt mede onder de hoofdstukken ingelast het verslag van een drietal pelgrimstochten in de ME., die min of meer op de Latijnse legende teruggaan.

Het Twede Deel is geheel gewijd aan een beschouwing van de Middelnederlandse teksten, haar verhouding tot het Latijn en tot elkaar, en aan de taal der teksten. Verder worden van elke afzonderlike groep van handschriften der beide legenden één of meer vertegenwoordigers afgedrukt. Voor het hoofddoel der uitgaaf, om een zo volledig mogelike bijdrage te geven tot de ME. dialektstudie, zouden de schrijvers gaarne alle dialekties afwijkende teksten hebben opgenomen. Ze hebben echter in dit tekort willen voorzien door ook de varianten der niet opgenomen teksten weer te geven. Heel deze tekstenstudie geeft een getuigenis van een verbijsterende vlijt.

Wat de zeven bestaande Middelnederl. teksten van ‘Tondalus’ aangaat, komen de schrijvers tot de slotsom, dat zij tot drie groepen terug te brengen zijn. De eerste groep (A) zou teruggaan op een verloren gegane Middelduitse vertaling, waarnaar gevolgd zou zijn het Keulse (Middelrijns) handschrift, het Brusselse 2318 en een derde tekst, die zelf verloren is gegaan, maar waarop het Brusselse 21940 en het Nijmeegse steunen. Het Berlijnse manuscript zou dan een slordige kopie van het Nijmeegse zijn. Groep B en C staan afzonderlik, met dien verstande, dat B, evenals A, het meest getrouw de Latijnse tekst volgt, en groep C, op Vlaamse bodem ontstaan, een geheel vrije en oorspronkelike vertaling geeft. Op C gaat het Gentse hs., op B de Haagse en Amsterdamse hss. terug. Afgedrukt worden de volledige teksten van de Keulse, de Brusselse (21940), de Nijmeegse en de Haagse lezing.

Bij ‘Patricius’ worden de zeven prozateksten teruggebracht tot twee groepen, een zonder Inleiding (A) en een mèt Inleiding (B). Hier is de verhouding der teksten veel ingewikkelder, en moeten de schrijvers zich in hun aanwijzingen gedeeltelik tot gissingen bepalen. Groep A is het talrijkst; de teksten zijn alle (vooral de vier eerstgenoemde) verwant; de handschriften zijn

het Keulse, het Warmondse, het Brusselse, het Haagse (H2), het Nijmeegse en 't Berlijnse; groep B geeft teksten, die gedeeltelik kopieën zijn van de zelfde vertalingen als A, en wordt vertegenwoordigd door 't Amsterdamse en 't Haagse (H^1) hs. Afgedrukt worden Keulen, Warmond, Nijmegen, H^1 en H^2.

De teksten van ‘Patricius’ A kunnen worden teruggebracht op 1387; die van Tondalus tot op de eerste helft van de 15de eeuw.

Nog volgt een fragment van een berijming van St. Patricius, van onbekende herkomst, en waarschijnlik dagtekenende uit het begin van de 14de eeuw.

‘Tondalus’ en ‘Patricius’, twee visionnaire verhalen, danken hun opgang in de Middeleeuwen aan hun opzienbarende nieuwheid van bewerking. Eschatologiese legenden waren er altijd geweest. De Apocalypsis was op vele wijzen geïnterpreteerd, in details uitgewerkt, in haar lijnen en kleuren geaccentueerd. Maar de dichterlike fantasie der volken had zich niet tevreden betoond met de opgaven der gewijde geschriften. Zij vroeg naar schitterender voorstellingen, naar scherper duidelikheid, en fijner getekende bizonderheden. En zo ontstond er naast de kommentaren op de kanonieke en apokriefe Apocalypsen, en naast de dichtwerken die haar navolgden, een litteratuurtak van nieuwe verhalen, die meer of min onafhankelik van de legenden welke overwegend door Joodse openbaringen waren beïnvloed, op hun beurt de nawerking ondergingen van de immer levende volksfantazie, en in de schilderingen van een andere wereld de ‘rood-gouden’ trekken aanbrachten van de Keltiese sprookjeswereld. Deze twee stromingen, de Apocalyptiese, en de novellistiese, lopen naast elkaar voort, putten nieuw voedsel uit Joodse en Helleense bronnen, leveren een schat van verhalen, die zich uitstrekken tot op Dante, en leveren elkander motieven, ook in die zin, dat, vooral in de voorstellingen van de hemelse zaligheid, de Apocalyptiese trekken in de sprookjeslegende worden genaast. We zien die overeenstemming duidelik in de ‘Tondalus’.

De eigenaardige leervorm van het ‘visioen’ treedt eerst op in de dialogen van Gregorius de Grote. Deze leervorm brengt vooreerst het streven naar een stijgende aanschouwelikheid met

zich mee, en leidt als van zelf tot een persoonlik beleven van de visionnaris, die in zijn exstatiese toestand zich los van de wereld gevoelt, en rondzwevende in de bovennatuurlike sferen, het voorwerp wordt van de strijd tussen engelen en duivelen; en die, door een engel - behoudens enkele oogenblikken van prijsgeving - geleid en gesteund, diens inlichtingen en raadgevingen aanhoort, om na zijn volbrachte reis op de aarde verslag van zijn bevindingen te geven en vermanend onderricht aan zijn wedervaren te verbinden.

In de twede plaats geeft dit didakties streven van het visioen, - en ook het feit der zelf-beleving anticipeert reeds op deze noodwendigheid, - als van zelf aanleiding tot de schepping van een preventief louterings-instituut; de onderwereld, die tevoren uit hel en hemel bestond, wordt sedert Gregorius in drie afdelingen onderscheiden: de hel wordt met zijn straffen het vagevuur; en in de vakant geworden ruimte wordt een nieuwe en strengere hel gedacht, als strafplaats der verdoemden eeuwig en onherroepelik; een oord, waarin de visionnaris niet kan doordringen; de toestand is er dan ook ‘onbeschrijfelik’, zoals aan de andere zijde, ook de ongenaakbare hoogste, of meest verborgen hemelkring boven het vermogen eener uitbeelding door de van verre starende aardling blijft.

De bron voor onze nationale bewerkingen van de ‘Tondalus’ is de latijnse *Visio Tnugdali*, van broeder Marcus, in 1150[1)]; de *Patricius-legende* wordt toegeschreven aan Hendrik van Saltrey, ± 1189. Beide verhalen hebben zich ontwikkeld uit andere gegevens. Ze zijn het onderwerp geweest van veelomvattende en scherpzinnige studieën, en de samenstellers van de voor ons liggende arbeid, wier kennis en belezenheid, in zake deze merkwaardige branche boven ons oordeel reiken, verwijzen de belangstellende lezer, in hun rijk gedokumenteerde tekst en in de verklarende voetnoten naar deze diepergaande onderzoekingen. Zo levert ons een uitvoerige chronologiese opgaaf van M.E. latijnse visioenen met een betrouwbare en degelike inhoudsopgaaf en

1) Vgl. hét overzicht, gegeven in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, VII, I 427-455, en II, 42-60, door J. Koopmans.

met opmerkingen over haar ontwikkeling, *C. Fritsche*[1]; verder geeft *Norden*[2] in het 6e boek van de 'Aenaeas' een register van de in de kommentaren aangehaalde visioenen. De werken van *Ozanam*[3] en *Labitte*[4] zijn voor de vraag naar de samenhang en de ontwikkeling van de visioenen van minder aanbelang. Meer materiaal geven ons *Thomas Wright*[5], *Becker*[6], *Dods*[7], *Ebers*[8] en de diepgaande studie van *Zimmer*[9]. De indruk, die men bij deze studieën verkrijgt, is deze, dat men in dergelijke volledige visionnaire verhalen een vlechtwerk voor zich ziet van stengels en wortels, die hier en daar herkenbaar aan de oppervlakte komen, doch in hun oorsprong en in hun verder beloop slechts gedeeltelik zijn te volgen. Deze indruk wordt versterkt, wanneer men in de voorliggende studie de geanalyseerde episoden van de 'Tondalus' en die van 'Patricius' naast elkander legt en ze vergelijkt, of wel, met de schrijvers, ze in kontakt brengt met de meest overeenkomende vroegere legenden; de afzonderlike elementen komen, onregelmatig, met sprongen, en onbegrijpelike hiaten, ten slotte in de beide beroemde verhalen, doch steeds weer onvolledig en afwijkende, terecht. Zulke verschijnselen manen de litterator tot allerlei voorbehoud en tot de uiterste omzichtigheid.

Deze omzichtigheid geldt inzonderheid de term 'ontwikkeling', een proces, dat de 19de eeuw gaarne overal in de kultuur en de kunsten zoekt aan te wijzen, en dat ook *Fritsche* meent in de geschiedenis der visioen-legenden te zien. Doch zo het volkomene, dat broeder Marcus in zijn 'Tondalus' be-

1) Die lateinischen Visionen des Mittelalters bis zur Mitte des 12 Jahr hunderts. Rom. Forschungen II, 1886-III 1887.
2) *P. Verg Maro Aeneis*, Bk. VI. Leipzig 1903.
3) Dante et la philosophie catholique au treizième siècle. Paris 1835.
4) La Divine Comédie avant Dante (Revue des Deux Mondes, 1842).
5) St. Patricks Purgatory. London 1844.
6) A Contribution to the Comparative, study of the Medieval Visions of Heavan and Hell, with special reference to the Middle-English versons. Baltimore, 1899.
7) Forerunners of Dante, Edinburgh 1903.
8) Quellen u. Charakter Paradiesvorstellungen i.d. deutschen Dichtung v. 9 bis 12 Jahrhundert, Breslau 1915.
9) Keltische Beiträge, II. Zeitschr. f.d. Alterthum XXXIII.

reikt heeft, zich zou hebben ontwikkeld uit de eenvoudigste beginselen, dan geldt deze voortuitgang slechts de rijkdom van de fantasie, en het dichterlik talent van de schrijver, doch geenzins de voorstelling zelve. In de Petrus- en de Paulus-apocalypse - zo deze altans in 't begin staan van de rij der visioenen, en het tegendeel is verre van bewezen - zijn de hellestraffen reeds in details beschreven, en is voor elke zonde, geheel overeenkomstig met wat we later in de ‘Tondalus’ vinden, een bepaalde straf vastgesteld. In de Paulus-apocalypse is bovendien de hemel in die mate gestoffeerd, dat er reeds een onderscheid bestaat tusschen 1) het land der zachtmoedigen, rijk aan vruchtdragende bomen en wijnstokken; 2) het hemels Jeruzalem, omgeven door een muur met 12 torens en doorstroomd van vier rievieren vol olie, wijn, melk en honig, en 3) het Paradijs, waar de oud-testamentiese vromen vertoeven. Alleen de begrenzing van de afzonderlike oorden en hun bewoners lijdt nog aan enige vaagheid. Zelfs in 't visioen van Barontus, nog stammende uit het Merovingiese tijdperk, bestaat reeds een in drie regionen verdeelde hemel, waarvan elke afdeling door een poort met een hogere verbonden is, en waarover de afzonderlike rangen der heiligen verdeeld zijn. Hetzelfde is het geval met het twede door Bonifacius vertaald visioen (v. Dithelm). Doch wat het meest het denkbeeld van een voortschrijdende ontwikkeling van het visioen in de weg staat, is wel het verschijnsel, dat tussen de genoemde gevallen andere visioenen voorkomen, die de hemelse zaligheden en de straffen der hel slechts op beknopte wijze weergeven. Evenmin is er van een voortgaande ontwikkeling sprake ten aanzien van de vergeesteliking van de voorstellingen der andere wereld. Doch vreemd behoeven we tegenover deze opmerkingen allerminst te staan. Ook het leven der volken en der geslachten bestaat als dat der mensen uit afwisselende reeksen van zelfbewuste momenten, waarbij heden op den voorgrond treedt wat gisteren in 't onderbewustzijn, schier als uitgedoofd, verborgen lag. ‘Wij wisselen in onze genegenheên’, en ook in de geschiedenis der kultuur en letteren onderkennen wij stromingen, die op hun levend water ganse volken een richting geven, en langzamerhand kun koers en zelfs hun aanzijn zien

overheerd door nieuwe bewegingen, van wie de mensheid het bestaan niet langer vermoedde. De dagen van heden geven in dit opzicht betekenisvolle wenken.

Door wie ‘visioenen’ inderdaad zullen worden doorleefd, ligt voor de hand. Het zullen de monniken en de kluizenaars zijn, aan wie we dit - psychologies licht verklaarbaar - verschijnsel moeten toeschrijven. Hun levenswijze leidde er toe: de ontoereikende, en dikwels afgebroken slaap; de sobere voeding; de uitputtende zelfkastijding; de doding van 't zinnenleven; dikwels oorzaken van, en veelal hulpmiddelen tot een verdieping van de bewustzijnsbodem, waarbij nieuwe levensrealieteiten opdoemen, en 't herboren leven door de oude vormen heen zich een openbaring zoekt. In deze extatiese toestand zullen de dingen dan ook werkelik worden aanschouwd, en zijn dergelijke openbaringen van het ‘ongeziene’ inderdaad verschijnselen van een ‘geestesvervoering’. Zelfs kunnen zulke ‘hallucinaties’ ongewoon levendig en duidelik zijn, en het is geen te stoute bewering, wanneer men verklaart, dat zij aan hun fijne detailbeschrijvingen de bewijzen van hun echtheid ontlenen. Doch het ligt ook voor de hand, dat deze ‘aanschouwingen’ inzonderheid betrekking zullen hebben op sterk gefixeerde, en dus plaatselik en tijdelik begrensde momenten. Komen we echter in de litteratuur uitgebreide en volledige beschrijvingen van de verblijfplaatsen der gezaligden en der veroordeelden tegen, met stijgende gradaties en berekende overgangen, dan wordt de zaak anders. We kunnen dan aannemen, dat hier de toeleg van de kunst aan het werk is geweest, en dat, met voordacht en smaak, de visionnaire elementen, en wel liefst voor zover ze door hun aantrekkelikheid tevens litteraire vitalieteit bezitten of kunnen erlangen, door de ene of andere talentvolle auteur zijn verwerkt. Zulk een kunstenaar nu was, meer nog dan de schrijver van het te vlak gehouden *St. Patricius' Vagevuur*, onze broeder Marcus; en zijn *Visio Tnugdali* is, hoezeer ook van korteren levensduur dan zijn tegenhanger, maar dan toch tijdelik opzienbarender, omgewerkt in al de talen van het Westen, over gans Europa, het gemeenschappelik bezit van de Christenheid geworden.

Men zou kunnen vragen, hoe de Kerk tegenover deze visioenlitteratuur heeft gestaan. In 't algemeen was haar houding zeer toegeeflik; toegeefliker altans tegenover het novellisties visioen dan tegenover het te voren tierende apocalyptisme. Immers de apocalyptiese litteratuur kommenteerde o.m. de kanoniek vastgelegde Openbaring en bewoog zich op 't gebied der Bijbelexegese; een arbeid, welke de Geestelikheid zich zelf meende te moeten voorbehouden; de visioen-litteratuur echter, die op ‘aanschouwingen’ terugging, en de fantasie liet werken over de ‘mens’ als onafhankelik bewerker van zijn eigen verderf of zijn eigen heil, en dit toegelicht met plasties-aanschouwelike en duidelik-sprekende voorbeelden, verleende op een dichterlike wijze steun aan wat de homileet en de confessarius in hun toespraken aan hun toehoorders vermaanden. Te minder kon de Kerk dit didakties element in de litteratuur mishagen, omdat de visionaris zich een terrein hand veroverd, waar evenmin de groten der aarde behoefden te worden ontzien. Immers ontwikkelde zich op Romaanse bodem, en wel het sterkst in 't Karolingiese tijdvak, het polietieke visioen, dat als een dwangmiddel dienst kon doen, in de hand der geestelikheid, tegen de wereldse machthebbers, ja zelfs in de hand van monniken en monniksorden onderling. Doch ook het niet opzettelik polietieke genre - ook wel het stichtelike genoemd, omdat stichting en lezing de voornaamste doeleinden zijn - leveren voorbeelden te over van een gevonniste klerus en van tot straf verwezen vorsten, welke - hoewel niet steeds met name genoemd - als sterk-sprekende eksempelen dienen in deze merkwaardige vorm van Middeleeuwse vorsten- en priesterschool.

J.K.

De concentratie van banken industriewezen met haar voordeelen en gevaren[1)]

Door

Is. P. De Vooys

De voorkeur voor vreemde woorden zit ons nederlanders in het bloed. Dat is mijn eerste gedachte nu ik u moet gaan spreken over een concentratie. Toch is dat woord voor u geenszins een onbekende. Onder die benaming hebt gij uwe politieke tegenstanders tegen u te hoop zien loopen, en dat zal nog wel niet vergeten zijn, al is *die* concentratie uit elkaar gespat.

Het zou gevaarlijk zijn, indien gij daarmede de verschijnselen in bank- en industriewezen wilde gaan vergelijken. Ik hoop u in elk geval aan te toonen dat het geen voorbijgaande politieke gebeurtenis is, en evenmin een samengaan van vijandige machten, waarvoor ik hedenmiddag uwe aandacht vraag. Onder concentratie verstaan wij gewoonlijk een samendringing, waardoor, in ons geval, de banken en de industrieele ondernemingen dichter bij elkaar komen te staan. Natuurlijk niet in letterlijken zin. De gebouwen en de fabrieken blijven op hun plaats, en kunnen zelfs in nog sterkere mate over het land verspreid worden. De toenadering heeft betrekking op de leiding der ondernemingen, op haar bezit en op haar winst. Wat zien wij namenlijk gebeuren? Eenige groote banken in de hoofdplaatsen vereenigen zich tot een enkele onderneming. Deze verstaat zich

1) Voordracht voor het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland op 30 Augustus 1918.

weer met bankinstellingen in de provincie-steden, koopt andere op, en trekt in elk geval een groot deel der geldzaken die over 't land geschieden, naar zich toe. De Rotterdamsche Bankvereeniging nauw verbonden met de Nationale Bankvereeniging schiep in de laatste jaren een vertakt systeem van filialen over 't geheele land.

Op gelijke wijze deden de Amsterdamsche Bank en de Nederlandsche Handelsmaatschappij om slechts deze te noemen. Een georganiseerde uitbreiding van het Nederlandsche Bankwezen ging hier samen met eene concentratie.

Iets dergelijks vertoont zich in de industrie. Het jongste voorbeeld is de samenvloeiïng van de grootste zeepfabrieken hier te lande, maar gij weet natuurlijk hoe de suiker-, de aardappelmeel-, de meststoffenfabrieken zich aaneensloten. Verschillende groote metaalfabrieken waren reeds lang met elkaar in contact.

Zoo zijn er ook hier te lande voorbeelden van wat het buitenland in steenkolen-, ijzer- en petroleumsyndikaten nog veel sprekender te zien geeft.

Het is belangwekkend de wording en de vormen dezer verschillende bonden, belangengemeenschappen, syndikaten, trusts en dergelijke uitvoerig te beschrijven, daar geschiedenis en beeld door aanpassing aan de bijzondere omstandigheden telkens weer andere trekken vertoonen. Ik moet daarvan echter thans geheel afzien.

Gij verwacht van mij een antwoord op de vraag: Wat is de beteekenis dezer concentratie? Wat is de kern van het maatschappelijke verschijnsel, de kern die ondanks de uiteenwijkende vormen dezelfde is?

Ik wil trachten dat antwoord te geven, ofschoon de taak niet gemakkelijk is. Het is toch veel eenvoudiger om bij de feiten te blijven, zooals die zich voor eene enkele bedrijfstak vertoonen. Zoodra de bespreking er toe overgaat te generaliseeren, dat wil zeggen een enkel verschijnsel te beschouwen als een algemeene regel, is er direct gevaar voor overdrijving. Elke theorie die men aldus verkondigt is eenzijdig. En wanneer men daarop, dat is op die eenzijdigheid, weer al te sterk de aandacht vestigt, ontstaat er in de geheele beschouwing vaagheid. Tusschen die klippen van een eenzijdige theorie en een - door veelzijdigheid onbevredigende - vaagheid zal ik moeten doorzeilen. Ik hoop dat gij dit in uwe herinnering zult houden wanneer

straks allicht verschillende bezwaren tegen mijne uiteenzetting bij u zullen opkomen. Mijnerzijds stel ik er juist prijs op indien zulke bezwaren worden gewekt. Vooral wanneer het gaat om de zoo sterk verwikkelde maatschappelijke verschijnselen, begin ik steeds te twijfelen wanneer iemand precies weet te zeggen hoe ze in elkaar zitten. Wanneer echter iemand mij er toe brengt om die verschijnselen van verschillende kanten te zien, doordat hij er nieuw licht op laat vallen, acht ik dat altijd winst. Men begrijpe mij goed. Ik pleit niet voor weifelend optreden. Zoodra wij in de maatschappij handelend moeten optreden, dienen wij te weten, ten eerste wat wij willen en ten tweede wat wij doen moeten. Doch daarbij hebben wij dikwijls meer nut van een breed overzicht en een diep inzicht der werkelijke verwikkeldheid, dan van een preciese kennis, die maar al te gauw eng en niet passend blijkt.

Juist omdat ik daarin van u instemming verwacht, deed het mij genoegen toen uw bestuur mij verzocht voor u op te treden. Toen ik de vraag kreeg heb ik mij gezegd dat gij wist een spreker te hooren, die niet tot uwe richting behoorde, en ik heb mij verheugd over het vertrouwen dat gij, aldus doende, in mij hebt gesteld. Hoe toch beschouwde ik dat vertrouwen? Allereerst dat gij gelooft in mijne ernstige gezindheid om aan de verheffing der arbeiders naar mijn beste krachten mee te werken. Daarnaast dat gij van mij geen aanstoot tegen uwe hoogste overtuiging verwacht.

Ik zou dan ook geaarzeld hebben aan het verzoek van uw bestuur te voldoen, indien ik niet hoopte u stof te kunnen geven, waaruit zich uwe inzichten door de kracht uwer eigen beginselen kunnen ontwikkelen. Geen kant en klare voorstelling, maar gedachten en voorstellingen, die zich bij de uwe kunnen aansluiten en deze tot grootere rijpheid brengen.

Vooral ook heeft het mij verheugd dat gij een onderwerp hebt gekozen van eene wijdere strekking dan de onmiddellijke vakbeweging. Zoodra de arbeiders hunne belangen verdedigen en voorstaan, en daartoe hunne organisatie's opbouwen, verkrijgen zij behoefte aan kennis van de maatschappelijke verschijnselen. Zij willen weten hoe de maatschappij verandert, door welke oorzaken en met welke gevolgen. En terecht, want

bij dat alles hebben zij zelve medetewerken. Zij kunnen dat niet ontgaan en hun medewerking willen zij verleenen in het bewustzijn, dat hunne houding voldoet aan de hoogste eischen van 't gemeenschappelijk belang en van hunne eigen beginselen.

Zoo'n houding heeft pas dan de volle waarde, indien zij niet van buiten-af is opgelegd maar van binnen-uit is gegroeid.

Daaraan moet veel arbeid en veel moeite voorafgaan, die echter nimmer voor niets zal zijn besteed.

In 't bijzonder geldt dit voor maatschappelijke verschijnselen, die niet liggen binnen het engere gebied der arbeidsverhoudingen.

Voor arbeiders is de verleiding groot om zich de eenvoudige voorstelling eigen te maken van de scheiding der maatschappij in de werkgevers aan de éene, de werknemers aan de andere zijde. Tusschen die beide groepen ligt dan het terrein der arbeidsverhoudingen. Deze vormen dus de verbinding van arbeid met belooning die de eenigste of ten minste de voornaamste aandacht der arbeiders vergt.

Wat de werkgevers onder elkaar te bedisselen hebben, en hoe zij met elkaar vechten of handelen, zou dan van weinig beteekenis zijn. Wat kan het de arbeiders schelen?

Deze voorstelling is misleidend. Niet alleen omdat de menschen nog door andere dan zuiver materieele verbindingen elkaar kunnen en moeten naderen. *Ook* die materieele belangen, liggende binnen het gebied van het zaken-doen der werkgevers, zijn voor de arbeiders van de grootste beteekenis. Zoo ooit, dan bleek het wel in dezen oorlogstijd. Ik wil slechts twee dingen noemen, die gij thans maar al te goed kent, doch die ook in meer normale tijden hun fatalen invloed op het arbeidersleven doen gevoelen n.l. de werkloosheid en de duurte. Wat baat het den arbeiders wanneer zij er in geslaagd zijn redelijk goede arbeidsverhoudingen te verwerven, indien het spook der werkloosheid komt opzetten, of wanneer de duurte elke verbetering van het loon weer ongedaan maakt. De arbeiders kunnen niet ontkennen dat zij er steeds belang bij hebben dat de ondernemers volop werk hebben, maar bovendien ook dat die ondernemers in staat zijn om hunne producten zoo goedkoop mogelijk afteleveren.

In eene periode van algemeene welvaart zooals ons land in

de jaren vóor den oorlog beleefde, zou men het kunnen vergeten dat er zorg en arbeid noodig is om voor een aangroeiend aantal arbeiders werk te vinden en om ten bate der geheele bevolking met lage inkomens, de prijzen der levensbehoeften te doen dalen of gelijk te houden. De ondernemers die daaraan meewerkten, deden dit wel niet om zich verdienstelijk te maken. Aan 't eind van de 19de en aan 't begin van de 20ste eeuw was het groote publiek cynisch genoeg om de winst - de zeer behoorlijke winst - der ondernemers aanteduiden als de drijfveer van hun ijver. Het bleef echter de vraag of die drijfveer sterk genoeg was en ook in de toekomst sterk genoeg zou blijken om werkloosheid en duurte te voorkomen. In de laatste vijf jaren vóor den oorlog hebt gij het tegendeel ervaren. Herhaaldelijk was er werkloosheid op vrij uitgebreide schaal, en het duurteverschijnsel wierp reeds zijne schaduwen vooruit.

Nu zal het zeker niet noodig zijn, dat ik U betoog hoe de oorzaken zoowel van de werkloosheid als van de duurte te zoeken en te vinden zijn in de wijze waarop de ondernemers, aangedreven door de zucht om winst te maken, zorgen voor de voortbrenging der vele goederen die alle burgers en dus ook de arbeiders noodig hebben. De arbeiders en vooral hunne leiders leeren te bekijken hoe dat in elkaar zit, en wel kritisch. Zoodra zij inzien dat het op den langen duur nooit voldoende is om uitsluitend op de arbeidsverhoudingen te letten, maar dat ook ruime werkgelegenheid en lage prijzen factoren zijn, die het lot der arbeiders beheerschen, moeten zij het groote probleem der maatschappelijke voortbrenging onderzoeken en leeren doorzien. Behalve als medewerkers aan de productie, zullen zij in twee andere verhoudingen belang hebben bij de inrichting der maatschappij, in 't kort bij de bestaande en zich wijzigende ekonomische verhoudingen. Allereerst als koopers of consumenten, en verder ook als staatsburgers.

Ik gebruikte de woorden: het probleem der maatschappelijke voortbrenging. Inderdaad is dit een probleem, dat wil dus zeggen een vraagstuk dat opgelost moet worden en wel een zeer ingewikkeld vraagstuk. Het is toch al niet gemakkelijk om kennis te verkrijgen van de wijze waarop die talrijke producten ter bevrediging onzer behoeften worden vervaardigd. Evenmin

hoe die door den handel binnen ieders bereik gebracht worden. Nog moeilijker is het de voorwaarden te leeren kennen die voor elk dezer producten van invloed zijn op stijging of daling der prijzen. De maatschappij die berusten kon op de huishouding van een gezin, dat door den arbeid zijner leden zelf in bijna alle behoeften voorziet, behoort reeds tot een vèr verleden. De oorlog leert ons hoe sterk de behoeften zich moeten inkrimpen wanneer een volk gedwongen wordt terugtegaan tot een toestand, waarin het geheel alleen voor eigen behoeften zorgt. De wereld was er reeds aan gewend om, dank zij een uitgebreid transportwezen en een vèr doorgevoerd ruilverkeer, één groot ekonomisch geheel te vormen. En dit geheel eener wereldhuishouding was en is alleen mogelijk door eene organisatie die niet langer berust op den arbeid van enkele, losse personen, maar op een tot het uiterste doorgevoerde samenwerking en taakverdeeling.

Deze maatschappelijke organisatie is niet volgens een te voren opgemaakt plan voorbereid en opgebouwd. Zij is gegroeid door een reeks van jaren, en groeit nog steeds verder. Zij is niet systematisch, maar automatisch.

Op deze inrichting onzer maatschappij is steeds veel en scherpe kritiek uitgeoefend en terecht. Het ligt buiten de taak die ik op mij genomen heb, om de bezwaren tegen onze voortbrengingswijze uiteentezetten. Ik wil er slechts op wijzen dat elke poging en elk streven, dat als sociaal of socialistisch wordt aangeduid, zich ten doel stelt om die bezwaren op te heffen, en gij weet allen hoe moeilijk dat is.

Bij veel gerechtvaardigde kritiek wordt echter maar al te dikwijls iets vergeten, dat nooit door sociaal werkzame personen uit het oog mag worden verloren.

Dat éene is de absolute, de onvoorwaardelijke noodzakelijkheid om de voortbrenging over de geheele wereld op een ongekend snelle wijze te doen toenemen. Daarop was de moderne maatschappij ingericht, en daartoe dienen vele der wijzigingen, die zich bijna als een onbewuste groei voltrekken. Het is mogelijk, dat de menschheid zich veel van onnutte weelde aan opschik en genotmiddelen ontzegt, en het is zeer de vraag of tot dat doel geen krachtige maatregelen in de toekomst genomen zullen moeten worden.

Zelfs echter wanneer geen arbeid meer besteed werd aan dingen die wij missen kunnen, en die wij voor ons eigen heil ook beter ontbeerden, dan nog zou de bevolkingsaanwas over de geheele beschaafde wereld niet mogelijk zijn, indien niet de maatschappelijke productiviteit enorm toenam.

En meer, veel meer, wordt nog vereischt. Niet alleen voor voeding, maar ook voor kleeding, woning en voor allerlei hulpmiddelen tot onze geestelijke ontwikkeling. De wereldvoortbrenging moet nog vertien- en verhonderdvoudigd worden. De moderne techniek heeft mogelijkheden geschapen, b.v. van reizen, en van natuurgenot, waarnaar een zeer hoog percentage der menschen vergeefs verlangt. Doch niet alleen de bevolking van Europa, doch die ook van Afrika en Azië met haar ongetelde millioenen zal deel willen hebben aan de moderne beschaving. Groot noemde ik u het probleem der voortbrenging, zooals dat in de toekomst wordt gesteld, onvermijdelijk en niet te ontgaan. Daarom zijn alle sociale pogingen, die ten doel hebben de onrechtvaardige verdeeling van het voortgebrachte te verbeteren, en om bij de moderne werkwijzen ter verhooging der productie de menschelijke waardigheid van elk individu te ontzien, slechts dan uitvoerbaar, *indien de verhooging der voortbrenging niet alleen niet vertraagd maar integendeel nog zeer versneld wordt*.

Daarmee is volstrekt niet gezegd dat die snel verhoogde voortbrenging op dezelfde manier verkregen moet worden als tot nu toe. Er zijn zelfs tal van teekenen, die erop wijzen dat bij den verderen groei der maatschappelijke voortbrenging de staat een rol zal spelen en - laat ik er dit bijvoegen - en zwaardere verantwoordelijkheid op zich moet nemen als eenige overheid ooit heeft gedragen. Een dezer teekenen is de staatsbemoeiïng voor sociale maatregelen, een ander de steeds toenemende noodzakelijkheid voor de overheid om zich voor de sociale bemoeiïngen een ruime bron van geldmiddelen te verschaffen.

In beide richtingen zal de overheid slechts dan geen slagboom vinden, indien de productiviteit der bevolking in gelijke mate toeneemt. Daarvoor kan de overheid niet lijdzaam blijven. En ziet hier dus het belang dat de arbeider niet alleen als producent of als consument, maar ook als staatsburger heeft

bij het probleem der voortbrenging. Dat dit belang in beteekenis toeneemt, naarmate het staatsburgerschap der arbeiders in invloed wint, behoef ik wel niet te betoogen.

Deze beschouwing moest ik laten voorafgaan aan eene uiteenzetting van de concentratie die zich in de bank- en industriewereld voltrekt. Een juist inzicht in dat verschijnsel wordt toch slechts mogelijk door steeds het probleem eener vergrootte voortbrenging in het oog te houden.

Ik wil nu de beteekenis dier concentratie trachten te ontleden door achtereenvolgens te bezien: de feitelijke verschijnselen, zooals wij die in beperkter verhouding zich zien afteekenen; de diepere oorzaak van de concentratie; en ten slotte de gevolgen er van. Daarbij komen dan als van zelf de voordeelen en gevaren ter sprake. Zoo strakjes toen ik wees op de velerlei vormen waarin de concentratie zich vertoont, gebruikte ik de volgende vier termen als een stijgende reeks: bond, belangenmeenschap, syndicaat en trust. Een zuivere omschrijving en begrenzing is niet goed mogelijk. Ik wil echter trachten u de beteekenis van de in elkaar overgaande begrippen te schetsen. Men kan zich voorstellen dat verschillende ondernemingen, die elkaar in elk opzicht bestrijden, in gaan zien dat zij ook gemeenschappelijke belangen en gezamentlijke vijanden hebben. De bevordering van de eerste en de bestrijding der laatste kan geschieden zonder de eigenlijke concurrentie uitteschakelen. Er wordt dan getracht een bond of vereeniging op te richten, waarvan zooveel mogelijk alle ondernemingen van dezelfde soort lid zijn. Uit die bond kan echter geleidelijk een min of meer ontwikkelde belangengemeenschap voort komen, waarbij wel degelijk de concurrentie, zij 't dan ook aanvankelijk voor een beperkt deel, wordt uitgeschakeld.

Bij dien overgang komt dan ook meestal plaats voor een soort coöperatie, die reden van bestaan heeft voor allerlei, buiten de concurrentie gelegen werkzaamheden of bemoeiïngen. Als voorbeelden zou ik kunnen noemen een gezamentlijke verzekering, een gezamentlijke technische contrôle of voorlichting.

Het voornaamste zijn echter de wezenlijke ondernemings-belangen, zooals 1°. de inkoop van grondstoffen en hulpstoffen,

2°. de verkoop van de producten, en b.v. ook 3°. het aannemen van hooger en lager personeel, en 't vaststellen hunner arbeidsvoorwaarden.

Zoodra over een dezer onderwerpen verschillende ondernemingen trachten den onderlingen concurrentie-strijd te temperen, beginnen zij met algemeene regelen optestellen. Deze dienen dan nog niet direct om de concurrentie op te heffen, maar allereerst om de al te venijnige kant ervan aftesnijden door enkele methoden van onderbieden, onderkruipen, onderhuren, en dergelijke te verbieden. Bovendien echter - want het voordeel ervan wordt direct duidelijk - om de prijzen voor inkoop te drukken en voor verkoop te verbeteren. Behalve dat kan er veel gedaan worden om handelsmisbruiken aftesnijden, meer regelmaat en eenvoud te verkrijgen bij allerlei handels-transactie's, en verandering te brengen in gewoonten, die elken redelijken grond missen, doch die door den één gehandhaafd moeten worden omdat de ander het ook doet. Eigenlijk is in de ontwikkeling van de belangengemeenschap de geheele concentratie reeds opgesloten. Heeft de overeenkomst zich toch ook uitgebreid tot prijzen van de grond- en hulpstoffen, tot de hoogte der loonen en salarissen, en tot de prijzen der producten, dan blijft er voor de concurrentie geen ander gebied meer over dan de omzet. Neemt men aan dat er door de regeling een winst is gewaarborgd aan elke onderneming (betrekkelijk weinig voor de technisch en organisatorisch achterlijke, veel voor de best ingerichte bedrijven) dan wordt de winst vergroot door twee middelen. Het eerste middel is het verminderen der bedrijfskosten door besparing van onkosten, verbetering van werktuigen, methoden, organisatie, enz., zoodat er tusschen in- en verkoopprijs een grootere marge overblijft. Het tweede, sneller werkende middel is het vergrooten van den omzet door uitbreiding van het bedrijf. Wat zijn nu daarvan de gevolgen? Allereerst een poging der hoog ontwikkelde ondernemingen om bij de afnemers een vóorsprong te verkrijgen. Zonder dat nog opzettelijk van de gezamentlijke bepalingen wordt afgeweken, kunnen de qualiteit van 't product, de afwerking of verpakking, eenige faciliteit voor de klanten in betaling en tal van andere kleine middelen gebruikt worden

om van het geheele verbruik het grootste deel naar zich toe te trekken. Daarnaast wordt de verleiding groot tot ontduiking der gezamentlijke bepalingen. Vergeten mag daarbij niet worden dat een onbeperkte uitbreiding van omzet overproductie, prijsdaling en schade moet veroorzaken.

De ervaring van de belangengemeenschapsregelingen voor verbonden ondernemingen heeft in 't algemeen geleerd dat eene ontwikkeling alleen mogelijk is door dwang. Een bond of vereeniging met een vrij lidmaatschap en slechts moreele verplichtingen had te weinig kracht om bindende regelingen door te voeren.

Vooral wanneer er voorschriften werden opgemaakt over de grootste omzet die aan elke onderneming werd toegestaan, diende een overtreding zoo zwaar beboet te worden, dat het voordeeliger was het voorschrift optevolgen dan het te overtreden.

Zoodra dit geschiedt neemt de vereeniging van ondernemingen dikwijls den naam aan van syndikaat. Meestal tracht men dan nog een vorm te vinden om de vrijheid van elke onderneming bij den verkoop te sparen. Zoo kan b.v. bepaald worden hoeveel grondstof eene onderneming mag verwerven, of hoeveel vierkante meter oppervlak de ovens, hoeveel paardekrachten hare machines ten hoogste mogen bezitten. Aan de bekwaamheid van het bestuur is dan overgelaten welke quantiteit en qualiteit der producten onder de opgelegde beperkingen vervaardigd kan worden.

Een geheel andere methode is het vrijlaten van de grondstoffenaankoop en fabrikage, maar het verdeelen van den verkoop door aan iedere onderneming een maximum afzet toetestaan. Om de naleving daarvan te waarborgen komt een syndikaat op dezen basis gewoonlijk tot de stichting van een gemeenschappelijk verkoop-kantoor.

Ook bij de syndikaten wordt scherp en streng gewaakt tegen overtredingen. Bovendien is de buitverdeeling een voortdurende bron van moeilijkheden, de een wil meer en gunt den ander minder.

Vooral is de verleiding groot om zoogenaamde buiten-syndi-kaatsondernemingen te stichten, die in werkelijkheid zaken der oude (aan verplichtingen onderworpen) bedrijven overnemen.

Het ligt dan ook voor de hand dat er gezocht wordt naar betere middelen om te geraken tot een volledige belangengemeenschap.

Wanneer men van de onbeperkte concurrentie overgegaan is tot de veredelde of beperkte wedijver, en van dezen tot de omzetverdeeling is er nog slechts éen verdere stap mogelijk n.l. de bijeenvoeging van de winst en de verdeeling naar een overeengekomen maatstaf. Daarvoor zijn verschillende vormen te vinden. De duidelijkste is het aangeven van een percentage van de gezamenlijke winst dat aan elk toekomt.

Ingewikkelder wordt de verhouding, maar met hetzelfde resultaat, indien de ondernemingen wederzijds een deel der aandeelen verwerven en aldus in elkaars winsten deelen.

Ook bij deze belangengemeenschap is een controle noodig, die meestal zóo gevonden wordt dat directeuren of commissarissen wederzijds in bestuur en controle worden toegelaten.

Het eindpunt der ontwikkeling is hiermede nog niet bereikt. De ondernemingen bestaan in naam nog als afzonderlijke bedrijven, maar inderdaad zijn zij afdeelingen geworden van een groot lichaam. Zoodra dit ook in den een of anderen vorm wordt erkend, en er dus een orgaan wordt gesticht dat boven de verschillende ondernemingen staat, kan men spreken van een trust.

Tot nu toe schetste ik hoe gelijksoortige bedrijven stap voor stap elkaar naderden om zich ten slotte samen te voegen. Er is echter een kortere weg te volgen, indien de kleinere bedrijven eerst door de grootere worden opgekocht, zoodat ten slotte enkele groote ondernemingen zich met elkaar verstaan. Niet alleen door overleg en overreding, maar ook door finantieele offers en soms door een vinnigen concurrentie-strijd komt de concentratie tot stand.

Bovendien beperkt zij zich niet uitsluitend tot gelijksoortige ondernemingen, maar breidt zij zich uit tot verwante, en wel in twee richtingen. Zoowel de bedrijven die hulpstoffen vervaardigen, als die welke de distributie in groot- en kleinhandel bezorgen, worden onder den invloed gebracht van het geconcentreerde groot-bedrijf. Met andere woorden strekt dit zijne bemoeiïng uit tot zijne leveranciers en klanten voor zoover

deze zelf een bedrijf uitoefenen, om aldus de eigen organisatie één gesloten keten te doen vormen van de arbeiders tot de directe verbruikers.

In hoofdzaak gaat deze concentratie langs gelijksoortige wegen, alleen thans onder de pressie van een reeds sterk geconcentreerd bedrijf.

Het sterkste voorbeeld, omdat het de aanverwantschap het verste uitbreiden kan, is het geconcentreerde bankbedrijf.

De consumenten zijn in dit geval te vergelijken bij de beleggers die door de bank geholpen worden aan de gelegenheid om rente van hun geld te verkrijgen hoe groot of hoe klein de som ook is. De andere partij zijn de ondernemingen van welke soort ook, die vast of rouleerend kapitaal behoeven, en daartoe invloed van de bank op hunne bedrijven moeten toestaan.

Al zal meestal de bank een middenpunt voor de bedrijfsconcentratie zijn, zoo is het volstrekt niet uitgesloten dat omgekeerd invloedrijke takken van het bedrijfsleven zich zelve een overwicht op het bankwezen trachten te verschaffen.

Bekend is hoe de landbouw in die richting werkte, hoe de middenstand het beproeft. Ook is het niet uitgesloten dat eene industrieele concentratie zich zelf een sterke bankonderneming schept, vooral indien de bestaande banken de concentratieontwikkeling niet snel genoeg volgen.

Ik ben er mij van bewust, dat de korte schets die ik van de concentratie gaf, in tweeërlei opzicht onvoldoende is. Ten eerste omdat de historische feiten en namen er meermalen van afwijken. Ten tweede omdat alle vormen der concentratie niet volledig er in beschreven zijn. Ik ontwierp die schets alleen om des te duidelijker de kern van het maatschappelijke verschijnsel bloot te leggen. Die kern is de geleidelijke opheffing der concurrentie. Dat is van een groote en diepgaande beteekenis.

Voor de arbeiders als vakvereenigingsleden is de opheffing der onderlinge concurrentie bij het verkrijgen van de arbeidsvoorwaarden bekend genoeg. Niet ieder onderhandelt met zijn patroon over loon, arbeidstijd enz. Meer en meer doet dit de vakvereeniging ten bate van allen.

Voor het bedrijfsleven is stellig een eeuw lang de concurrentie de drijvende kracht geweest. In wedijver moesten de onder-

nemers hun bekwaamheid, vindingrijkheid en vlijt aanwenden om de afnemers zoo goed mogelijk te bedienen. En nu nog is het begrip van de wedijver zoo zeer levend in het volksbesef dat de opheffing daarvan door de ondernemers zich veelal geheim of onder bedekte vormen afspeelt. Wanneer b.v. een uitbesteding van een bouwwerk plaats vindt en de aannemers komen tevoren samen om te overleggen over de sommen der inschrijving, ziet het groote publiek daarin gekonkel. Zoodra in een kleine plaats de bewoners zich de gelegenheid zien ontnomen om bij verschillende bankfilialen hunne geldzaken te bespreken, gevoelen zij hunne veiligheid te kort gedaan en zich zelve overgeleverd. Wanneer kleine winkeliers niet langer door een reeks reizigers van verschillende grossiers bezocht worden, doch zich tot één bestelbureau moeten wenden, gevoelen zij dat als een achteruitgang.

Toch is de kern der bedrijfsconcentratie, die de concurrentie stap voor stap beperkt, met als einddoel, dat echter nog in vele onderdeelen van ons maatschappelijk leven ver verwijderd is, het monopolie, de uitkomst eener ontwikkeling en een werkelijke vooruitgang.

Om dit intezien moet men zich allereerst scherp in zijn herinnering terugroepen, dat de toename der bevolking en het beter voldoen aan de dagelijksche behoeften van een menschwaardig bestaan, uitsluitend en alleen mogelijk is door de vervaardiging van woninggelegenheid, kleeding, voeding en gebruiksartikelen zeer sterk te doen toenemen.

Hoe is dat mogelijk? Daarvoor is noodig dat bij die vervaardiging en bij de verdeeling het meeste nut getrokken wordt van het arbeidsvermogen van alle leden der maatschappij. Verkwisting van arbeid, dat is onnuttig gebruik van arbeidskracht, moet tot het uiterste beperkt worden.

Wanneer de menschen gezamentlijk hun tijd, hun talenten, hun materialen en hulpmiddelen zoo goed mogelijk gebruiken, is er voor ieder ook een grooter aandeel beschikbaar.

Waarom zouden van 20 bouwondernemers minstens 19 veel tijd en moeite besteden om inteschrijven voor één werk dat toch slechts door één uitgevoerd wordt?

Waarom zouden honderden reizigers dagelijks het land door-

trekken voor een werk dat door enkele hunner gemakkelijk kan worden verricht, n.l. het opnemen der behoeften van de detailhandelaren?

Waarom zouden tallooze kleine zaken het werk der aflevering van waren uitvoeren, waarbij de meeste veel omslag voor weinig omzet maken, terwijl toch door enkele de maatschappelijke taak der uitdeeling gemakkelijk en goed kan geschieden?

Er is nog een enorme verkwisting van arbeid, die afkomstig is uit een tijd, dat een kleinere bevolking met minder behoeften zich die verkwisting kon veroorloven.

Op den duur zal dat echter niet meer gaan. En daarom is elke verandering, die aan de vrije concurrentie het recht om arbeidsvermogen en kosten te verkwisten, stap voor stap ontzegt en ontneemt, een vrijmaken van producten en productiekracht voor een andere en betere bestemming.

Wanneer dat zoo in 't algemeen gesteld wordt, kan moeilijk iemand de juistheid ervan betwisten. Maar, zoo zult gij kunnen zeggen met vele anderen, die de vrije concurrentie verdedigen als een grondslag onzer maatschappij, de oorzaak der bedrijfsconcentratie is geheel iets anders dan het inzicht dat in de toekomst er meer geproduceerd moet worden. Geheel tegengesteld aan zoo'n edele en vooruitziende bedoeling, hebben de aanstichters der concentratie slechts op 't oog om snel en gemakkelijk een zeer groot vermogen te verwerven.

Winstmakers zijn het, en wel ten koste van vele kleinere ondernemers die ondergaan en ten koste van vele verbruikers die duurder moeten betalen.

En - zoo kan worden beweerd - de hoogere productie die door de concentratie wordt verkregen, komt niet aan de massa ten goede, maar wordt besteed aan een luxe voor de opperste tien-duizend, een luxe zooals de wereld nog nimmer heeft aanschouwd.

Voor een dergelijke beschouwing moet ik ten zeerste waarschuwen. Allereerst van wege den feitelijken grondslag. Stellig is een deel, mnar een klein deel, der productievermeerdering aangewend voor ongekende weelde. Stellig is die weelde maar al te dikwijls leeg en aanstootgevend. Stellig wordt daardoor een pijnlijke afstand gemaakt tusschen de standen der maat-

schappij, en verliest de geringe lotsverbetering der velen beteekenis door de vergelijking met de onzinnig groote lotsverbetering van de enkele winstmakers. Maar even stellig is er voor bijna allen een lotsverbetering ontstaan in woning, kleeding, voeding, die te danken is aan de productie-vergrooting. Waarschuwen moet ik echter vooral tegen eene beschouwing der maatschappelijke ontwikkeling, die oorzaak, wezen en gevolgen met elkaar verwisselt, en daardoor het oog op de richting verliest. Want elke ontevredenheid, zij het ook over gemakkelijke winstmaking, zij het over de leege weelde, zij 't over de ongelijke lotsbedeeling wordt onvruchtbare afgunst, indien niet de middelen ter verbetering worden aangegeven.

En die middelen ter verbetering moeten toch niet bestaan in het tegengaan van een ontwikkeling, die naast de slechte ook de goede gevolgen had van aller levensomstandigheden te verheffen.

Arbeiders, die zoozeer aanstoot nemen aan de geweldige rijkdom en luxe, dat zij de voortbrenging daarvan onmogelijk willen maken, ook wanneer het ten koste van hun eigen behoeften en ten koste van de toekomst van een volgend geslacht gaat, gelijken op den vechtersbaas, die 't eigen leven en 't lot van zijn gezin er aan waagt om zijne opvattingen van recht en billijkheid vrij en naar eigen lust uittevieren.

Het juiste inzicht moet trachten de algemeene lotsverbetering voor allen te behouden en zoo mogelijk, en zoo ver als bereikbaar is, op te voeren. Dat is het eerste, en pas in de tweede plaats komt het er op aan om hatelijke en nadeelige nevenverschijnselen te beheerschen en aftesnijden.

Daarom is het noodig de bedrijfsconcentratie niet alleen te beschouwen als een noodzakelijkheid, een historische groei, maar met zedelijk te veroordeelen verhoudingen. Neen, het wezen der bedrijfsconcentratie moet gezien worden als een ontwikkeking die, naast hatelijke en ergerlijke verschijnselen, ook veel goede beloften bevat. Dan is de taak, ook voor de arbeiders, aangewezen. Dan komt het er op aan de oorzaken dezer ontwikkeling goed te leeren kennen, opdat het practisch uitvoerbaar wordt goed van kwaad te scheiden.

Is dat geschied, dan kunnen de goede gevolgen tot de hoogste

waarde gebracht en de kwade gevolgen met kans op een redelijke uitkomst bestreden worden.

Het is zoo eenvoudig te zeggen dat de oorzaak der bedrijfsconcentratie winstbejag is. Het is zoo eenvoudig, omdat het waar is. De leiders van het bankwezen en van de industrie gaan er slechts dan toe over om de concurrentie op te geven en zich met elkaar te verstaan, indien zij aldus doende, een grootere winst kunnen behalen.

Daarmee is echter de diepere oorzaak van de concentratie niet aangegeven. Die wordt slechts gevonden indien men een antwoord kan geven op de vraag waarom concentratie meer winst bezorgt dan concurrentie.

Oppervlakkig gezien, dat wil zeggen door alleen te letten op een engere omgeving, is het mogelijk winst te maken door spel, speculatie, loterij, enz. dat wil zeggen door geld te verkrijgen dat een ander verliest, zonder dat eenige dienst aan iemand of aan de maatschappij wordt bewezen.

In 't algemeen echter is dat een - ik mag wel zeggen, - onzedelijk gedoe, onzedelijk omdat het tal van personen onttrekt aan hun taak om door arbeid voor en ten bate van anderen, zich een recht op inkomen te verwerven.

Als regel ontstaat elke werkelijke en rechtvaardige winst slechts door het verrichten van werk, dat aan de maatschappij ten goede komt.

Het behoorde zóo te zijn, dat de winst grooter is naarmate ook de bewezen dienst van meer waarde is. Al is dat nu helaas niet altijd het geval, en al zal het steeds moeilijk zijn daarvoor een goede maatstaf te vinden, zoo staat toch wel dit vast, dat wie meer en beter produceert ook hoogere belooning verkrijgt. Zoo is de grootere winst die de bedrijfsconcentratie opbrengt, voor een deel veroorzaakt en gerechtvaardigd door een belangrijke verbetering van de bewezen maatschappelijke dienst. Voor een ander deel misschien niet, doch daarop kom ik straks terug zoodra ik de gevolgen der concentratie bespreek.

Is dit nu eene bewering zooals elke andere, of zijn er feiten, die daarvoor voldoende bewijzen aanvoeren?

Ik zie die feiten in de manier waarop de concentratie tot

stand komt. Die manier is namelijk geleidelijk. Indien het in 't algemeen waar was, dat concentratie voordeeliger was dan de concurrentie en wel 't allervoordeeligst in de verst ontwikkelde vorm, dan zou het onbegrijpelijk zijn waarom er nog zooveel concurrentie bestond.

Gesteld dat in een bepaalde tak van bedrijf de bestaande ondernemers zich vereenigen om door monopolie zich meer winst te verschaffen, dan kan elk oogenblik een buitenstaander optreden en de concurrentiestrijd weer opnieuw openen.

Zoo ging het vroeger steeds. Waarom gaat dat in sommige gevallen niet meer op? De verklaring is betrekkelijk eenvoudig, en wel omdat er bedrijfstakken zijn, waarvoor het een buitenstaander uiterst moeilijk en bijna ondoenlijk wordt om eene onderneming te gaan beginnen. Dat is de grens en de maat voor de aanvangende concentratie. Het wil zeggen dat de ondernemingen zich zoo ontwikkeld hebben, èn technisch, èn organisatorisch, dat concentratie alleen dan voor een nieuw bedrijf mogelijk is, indien het op een gelijk of hooger peil wordt opgezet. De ware oorzaak van de concentratie is dan ook te vinden in den vooruitgang der bedrijfsontwikkeling. Is die hooger dan komt ook een verder stadium der concentratie. Gaat die vooruitgang snel, dan volgt ook de concentratie met grooter voortgang.

Wat beteekent nu het peil der bedrijfsontwikkeling, en wat voor soort vooruitgang valt daarbij waar te nemen?

In 't algemeen is dat niet zoo gemakkelijk te zeggen. Ik zou ook te veel tijd noodig hebben om dat aan verschillende bedrijfstakken te beschrijven. Dit is echter wel van de richting der bedrijfsontwikkeling te zeggen dat zij eene ontplooiing is van de oorspronkelijke taak. Zij moet steeds meer voldoen aan een maatschappelijke behoefte. Helaas niet zelden met opoffering van de hoedanigheid wordt de uitbreiding gezocht in de hoeveelheid. Eéne onderneming verschaft aan steeds meer verbruikers wat zij verlangen. Die taak wordt tot in alle bijzonderheden onderzocht en langzamerhand wordt de onderneming onmisbaar omdat zij het zoo goed verstaan te zorgen voor een snelle en ruime bediening. Bovendien komt daarbij dat de ontwikkeling van het bedrijf gekenmerkt wordt door een inwendige groei en organisatie. De leiding is opgedragen aan personen

met veel en grondige ervaring. Wetenschappelijke en technische hulp heeft zich gespecialiseerd, zoodat tal van afdeelingen elk een eigen taak hebben. Onderzocht wordt hoe methoden en machines te verbeteren zijn, in 't kort hoe een vèr verdeelde taaksplitsing toch weer ten slotte in elkaar grijpt om op alles te sparen, op materialen, op kracht- en arbeidsverbruik, op vervoer en verpakking.

Ten slotte geschiedt alles volgens overwogen gronden, zoo goed mogelijk. En altijd door wordt er verbeterd, uitgebreid en georganiseerd.

Met een enkel voorbeeld wil ik het toelichten.

Oorspronkelijk liet de eerste spoorwegmaatschappij een trein over rails loopen met geen andere bedoeling dan aan het vervoer van reizigers en goederen te verdienen door concurrentie met wagens en schepen. Zoodra echter de spoorwegdienst is ingesteld ontstaat in steeds toenemende mate voor de directie de verantwoordelijkheid om de aangeboden goederen en de toeloopende passagiers ook werkelijk veilig te vervoeren.

De technische dienst moet zich daartoe geheel inrichten en vervolmaken. Daarmee worden de eischen van het publiek steeds grooter, aangespoord door de concurrentie.

Ten slotte is het spoorwegwezen een onmisbaar deel van het maatschappelijk bestaan, dat als regel achter blijft bij de vele wenschen van betere stations, betere en snellere verbindingen, gemak in de wagons, enz.

Nu komt echter langzamerhand de overweging of het wel zin heeft twee half gevulde treinen op een zelfde uur van Amsterdam naar Arnhem te laten vertrekken, in plaats van twee goed gevulde treinen op verschillende tijdstippen. Die verbetering eischt echter concentratie van 't geheele spoorwegwezen onder ééne degelijke leiding.

Op soortgelijke wijze gaat het in tal van andere bedrijven. Pas dan wanneer zij zoo groot, en zoo technisch ontwikkeld zijn dat de leiders kunnen overzien welke maatschappelijke taak zij vervullen, dat zij een overzicht hebben van de totale productie en de totale behoefte, dat zij vèr genoeg georganiseerd zijn om zich op groote prestaties in korten tijd in te richten, pas dan is voldaan aan de voorwaarden voor concentratie. Deze voor-

waarden zijn n.l. dat het eigen bedrijf er rijp voor is, en niet gemakkelijk geschaad kan worden door plotseling opduikende concurrentie van nieuwe ondernemende personen.

Tot zoolang gaat de concentratie slechts tastend en struikelend, en behoudt een concurrentie nog volle macht. In elk geval is de concurrentie een begeleidingsverschijnsel, of meer een der middelen, waardoor de moderne groote en hoog ontwikkelde ondernemingen zich onmisbaar trachten te maken voor de vervulling van een maatschappelijke taak.

De directe oorzaak der concentratie moge zijn de kans om meer winst te maken, toch is die meerdere winst alleen mogelijk door de diepere oorzaak, de bedrijfsontwikkeling, die op ruimere en meestal ook goedkoopere wijze voorziet in eenige maatschappelijke behoefte.

Maar nu de gevolgen? Uiteraard zijn die zeer verschillend al naarmate de concentratie zich verder heeft voortgezet. Zoolang er nog geen monopolie is ontstaan, en voor sommige bedrijfstakken moet dit beteekenen een wereldmonopolie, kunnen er altijd groote geconcentreerde ondernemingen zijn met een aantal kleine concurrenten, of enkele groote concentraties die elkaar bestrijden.

Dit moge de meest wenschelijke toestand schijnen, maar 't is toch inderdaad schijn. De groote concentratie is een macht, ook al heeft zij geen monopolie. Ook dan reeds is zij onmisbaar. Gesteld dat een geconcentreerde onderneming in 90% der behoeften voorziet, dan kan zij toch evenmin gemist worden als wanneer zij de ontbrekende 10% erbij had.

Dat verklaart ook waarom de groote syndikaten en trusts zich niet erg om het restje van den totalen omzet bekommeren. En zijn er enkele groote concentratie's, dan kunnen zij wel àf en toe onderling strijd voeren, doch dit zijn slechts tusschenepisode's gedurende langere perioden van een geregelde of een stilzwijgende overeenkomst.

De hoofdzaak voor het beschouwen der gevolgen van de bedrijfsconcentratie is dat er groote maatschappelijke machten ontstaan.

Het gevaar dat die macht misbruikt wordt is steeds aanwezig. Wat is de beteekenis van dat gevaar? Een kleine groep personen

kan naar eigen inzicht, dus zonder verplichting om zich te verantwoorden, beschikken over iets wat voor de geheele bevolking eene behoefte is. Vooropgesteld moet echter worden dat de geconcentreerde onderneming allereerst moet dienen om winst te behalen en wel zooveel mogelijk winst. Voor haar geldt dus de vraag: hoe wordt er meer verdiend met lage en dalende prijzen of met hooge en stijgende prijzen.

Op het eerste oog schijnt het antwoord eenvoudig. Het monopolie schept de gelegenheid om door prijsverhooging een soort belasting te heffen van alle verbruikers. Zoo'n gelegenheid laat de koopman naar het heet nooit voorbijgaan. Toch leert de ervaring der geconcentreerde bedrijven dat zij als regel eene andere tactiek volgen. Door lage en dalende prijzen neemt de behoefte in omvang toe. De geconcentreerde onderneming kan dus met lagere prijzen een grootere afzet vinden. Toenemende productie, die ook van het algemeen belang bekeken noodzakelijk is, stelt in staat om de voortbrengingskosten te verminderen. Maar ook wanneer dat niet het geval was, en dus de winst op een bepaalde hoeveelheid producten dezelfde blijft, neemt de winst even zooveel toe als de omzet stijgt.

Daarbij komt dat door hooge prijzen niet alleen de omzet afneemt en dus een deel der onderneming en van haar kapitaal werkloos wordt, maar bovendlen de concentratie een sterk maatschappelijk verzet tegen zich opwekt.

Toch moet bedacht worden dat de ervaring die tot nu toe met sterk geconcentreerde bedrijven werd opgedaan niet als maatstaf kan gelden daar van absolute monopolie nog geen sprake kon zijn. Nimmer was de concurrentie geheel uitgeschakeld. Waar die niet meer bestond of zeer gering was, dreigde toch elk oogenblik een nieuwe mededinger op te staan. Ook de kans dat dit zou gaan gebeuren moest door het concentratie-bedrijf voorkomen worden.

Het gevaar blijft ondanks deze feiten steeds bestaan dat de sterk geconcentreerde onderneming onder bepaalde omstandigheden er voordeel in zal zien om de voorbrenging in te krimpen en de winst zoekt in hooge prijzen.

Zoodra dat gebeurt is het monopolistische groot-bedrijf een directe vijand van de bevolking maar bovendien ook eene be-

lemmering voor de ontplooiing der voortbrenging, die ten behoeve der toekomst absoluut noodzakelijk is.

De macht van het geconcentreerde grootbedrijf kan nog op andere wijze misbruikt worden als tegenover de gezamentlijke verbruikers.

Er worden vele verhalen gedaan van oneerlijke en zelfs van misdadige concurrentie met ondernemingen die zich tegen de concentratie verzetten. Dit zijn echter ten opzichte van het algemeene verschijnsel slechts incidenten, van grooter beteekenis is nu machtsmisbruik tegenover het personeel en tegenover de overheid. Ten opzichte hiervan is de ervaring tot nu toe ook niet ongunstig. Het winstbelang der groote onderneming brengt mee conflicten zooveel mogelijk te vermijden. Het is echter niet ondenkbaar en in de toekomst zelfs waarschijnlijk, dat het groot-bedrijf hetzij door lijdelijk verzet, hetzij door onthouding of inkrimping van zijne maatschappelijke functiën, tracht een druk uit te oefenen om haar zin tegenover de overheid door te zetten. En terwijl het groot-bedrijt bij de tegenwoordige ontwikkeling der arbeidsverhoudingen bereid en in staat zal zijn tot groote tegemoetkomingen, kan het toch ook voorkomen dat bij verdergaande eischen b.v. van medezeggingschap, een felle strijd ontstaat. Het is niet ondenkbaar dat de geconcentreerde onderneming daarbij zijn macht en invloed op overheid en publiek aanwendt om een vijandige stemming tegen het personeel op te wekken.

Ten slotte wil ik slechts met een enkel woord wijzen op de macht die geconcentreerde ondernemingen over en door de pers zouden kunnen uitoefenen. In elk geval bestaat er gevaar, al mag daaruit geenszins de gevolgtrekking gemaakt worden dat dus ook het machtsmisbruik er al is.

Dit is van eene bijzondere beteekenis omdat de bedrijfsconcentratie gevolgen heeft, die voor tal van personen nadeelig of onaangenaam zijn, en die strijd uitlokken zonder dat tenminste hierbij van machtsmisbruik sprake is. Ik bedoel n.l. de gevolgen van het opheffen der concurrentie en het uitstrekken de bemoeiingen op aanverwante bedrijfstakken, m.a.w. de gevolgen van den maatschappelijken groei zelve.

Groot-bedrijf en concentratie veroorzaken eenerzijds de onder-

gang van vele kleine ondernemingen en snijden daardoor mede aan vele burgers de mogelijkheid af om een zelfstandig bestaan te verwerven. Anderzijds echter openen zij de gelegenheid voor betrekkingen, waarin ijver en bekwaamheid zich beter kunnen ontplooien dan in 't klein bedrijf ooit mogelijk was.

Toch moet deze overgang voor tal van personen vaak een ontstemming beteekenen.

Is daarmede gezegd dat het concentreerende groot-bedrijf alles opslokt en dat verzet niet mogelijk is?

Zoodra eene groote onderneming begint haar invloed en macht te toonen aan haar leveranciers zoowel als aan hare afnemers, grossiers en handelaren komt er ontstemming. Deze kan leiden tot berusting of tot verzet. Heeft dit laatste eenig succes dan beteekent het dat tegenover de concentratie eene coöperatie wordt gesteld. Tusschen die beide ontstaat dan een strijd, die op drieërlei manieren kan eindigen. Of wel het z.g. speculatieve groot-bedrijf handhaaft zich naast de coöperatie, dan wel een van beide verdwijnt. Hoe de coöperatie tot groote dingen kan komen bewijst het landbouwbedrijf. Gij kent de landbouwbanken, de coöperatieve stroocarton-, aardappelmeelen suikerfabrieken. Groot-bedrijf voor veevoerimport en meststoffenfabrieken op coöperatieven grondslag zijn in de naaste toekomst te wachten.

Wat gebeurt hier echter? Eigenlijk niets anders dan wat als de bedrijfsconcentratie beschreven is. Deze behoeft volstrekt niet uit te gaan van enkele groote kapitalisten. Het is zeer goed mogelijk, en in de toekomst zeer waarschijnlijk, dat de groote geconcentreerde bedrijven berusten op een legio van kleine aandeelhouders. Het verschil met een bedrijfsconcentratie op coöperatieven grondslag is dan uiterst gering.

Dat ééne poging tot bedrijfsconcentratie eene andere opwekt en door deze overvleugeld wordt, verandert niets in den algemeenen gang van het maatschappelijke verschijnsel.

In zeer vele gevallen zal de coöperatie weinig vermogen tegen het geconcentreerde bedrijf, met name wanneer dit een levendig aandeel heeft in den wereldhandel of in het wereldverkeer. Dan zal de coöperatie slechts meevechten met de kleine en middenstandsbedrijven ter handhaving van de voor hen voordeelige concurrentie.

Die strijd is zoo goed als steeds aanwezig. Al naarmate de concentratie verder voortgaat, geleidelijk of met schokken, zal ook de weerstand zich feller uiten of verloopen in gemopper.

Het is nuttig hierbij scherp te onderscheiden. Dit soort strijd gaat niet tegen machtsmisbruik van monopolistische bedrijfsconcentratie's. Ook al worden kleinere of grootere feiten van zoo'n machtsmisbruik als strijdmiddelen aangewend, zoo gaat in werkelijkheid toch de aanval tegen 't uitschakelen der concurrentie. Ook dat is, zooals ik straks reeds aanvoerde, populair. Populariteit levert echter geen waarborg tegen valsche leuze. En voor den werkelijken vooruitgang, die ten bate der wereldbeschouwing in de naaste toekomst eischt dat de voortbrenging zich nog reusachtig uitbreidt, is het een valsche leuze om *met* de bedrijfsconcentratie ook de bedrijfsontwikkeling tot de grootonderneming tegen te gaan. De concurrentie handhaaft zich steeds waar zij gelegenheid vindt. Waar echter die concurrentie als een onnoodige en schadelijke verkwisting vervangen wordt door een productieve organisatie, moet dit niet belet worden. Bovendien kan het ook niet worden tegengegaan.

Een zuivere anti-syndikaat- en anti-trust actie en daarop volgende wetgeving drijft de bedrijfsconcentratie slechts op geheime wegen, zonder haar practisch iets op te houden. Juist van wege de impopulariteit en om geen tegenstand te weerstaan die omgetrokken kan worden is de bedrijfsconcentratie reeds veel te heimelijk.

Hoewel ik daarom waarschuw tegen het blindelings volgen van eene beweging tegen de bedrijfsconcentratie, voor zoover die uitgaat van de kleine burgerij, wil dit nog niet zeggen dat ik pleit voor een volkomen vrije gestie der groote ondernemingen.

Integendeel acht ik het noodig, en zie ik het als een onvermijdelijke taak dat de overheid zich bemoeit met de bedrijfsconcentratie, en vooral om het gevaar van misbruik der verworven ekonomische macht te verhoeden en te bestrijden. Bovendien betreedt de overheid reeds thans op 't gebied der sociale wetgeving en der belastingen wegen die tot een diepgaande bemoeiing met het grootbedrijf leiden moeten.

Wat ik daarom wil constateeren is dat verzet tegen de vrij

zich ontwikkelde concentratie, maar evenzeer verzet tegen de staatsbemoeiing met het groot-bedrijf is wat men noemt: reactionnair. Daaronder versta ik het ingaan tegen de normale maatschappelijke ontwikkeling zij het ekonomisch of sociaal-politiek.

Toch levert het onderwerp der staatsbemoeiing met het zich concentreerende grootbedrijf vele moeilijkheden op. Hoewel het niet meer geheel behoort tot de mij gestelde taak, wil ik niet eindigen zonder deze moeilijkheden te noemen, zij het dan ook zeer in 't kort.

Allereerst dan de manier waarop staatsbemoeiing in een demokratischen staat tot stand moet komen, dat wil zeggen door de wet, en dus ook door de politiek. Is het nog noodig dat ik u uiteenzet hoe bezwaarlijk het is om op dat terrein snel tot goede maar ingrijpende hervormingen te geraken? Alle arbeiders die gelet hebben op de wederwaardigheden van de arbeidswetgeving en van de sociale verzekering in het laatste eeuwkwartaal kennen de slechte uitkomsten wanneer politieke tegenstanders verschillende wegen voorstaan om tot een gelijksoortig doel te geraken.

Daarom is het van een weinig goeds voorspellende beteekenis dat naar het doel der staatsbemoeiing met de bedrijfsconcentratie verschillende wegen voeren. Wanneer ik de reeds besproken reactionnaire pogingen buiten beschouwing laat, zijn er drie middelen aan te geven, die alle hunne eigenaardige voor- en nadeelen bezitten. Deze drie middelen zou ik met de korte kenmerken willen aanduiden als: staatscontrôle, staatsdeelneming en staatsexploitatie.

Het doel, waartoe het een en ander moet geraken is de overheidsinvloed op de winst, op het bestuur, en op de zoogenaamde gestie, dat wil zeggen op alles wat samengaat met de uitoefening van de maatschappelijke taak der onderneming. Over dit alles kunnen zeer uitvoerige theoriën worden opgesteld, waarin men ekonomische en staatsrechtelijke beginselen en beschouwingen te pas brengt.

Naar mijne overtuiging bestaat er tusschen de verschillende bedrijfstakken zulk een groot en feitelijk onderscheid, dat al die theoriën veel te algemeen zijn om prachtisch inzicht te verschaffen. Dit geldt te meer omdat de concentratie zich evenmin op elk bedrijfsgebied in gelijksoortige vormen ontwikkelt.

Op den duur zal de ernstige wil tot staatsbemoeiing zich allereerst te voegen hebben naar de maatschappelijke noodzakelijkheid der uitbreiding en der kostenvermindering van de voortbrenging. Daardoor geleid zal allicht de overheid alle drie de middelen beproeven, het eene hier, het andere daar, om aan de ervaring en aan de omstandigheden zich geleidelijk aan te passen.

De overheidstaak wordt daardoor niet eenvoudiger. Integendeel, ik zei het reeds vroeger, zal ze eene verantwoordelijkheid meebrengen, zooals nog nimmer eenige overheid op zich nam.

Bepleit ik hiermee een geheel opportunistisch beleid, op een zoo uiterst belangrijk gebied en voor beslissingen, waarvan het welzijn der bevolking af hangt?

Ik zou niet gaarne dezen indruk bij u achterlaten. Wanneer een volk, dat zóó sterk geneigd is tot politieke splitsing als het onze, toch groote hervormingen tot stand wil brengen, hervormingen waarom de tijd roept, dan moet het voor alles zich scherp bewust worden van de beteekenis zoowel van die beginselen als van het practisch inzicht voor de nationale samenwerking.

Beginselvast zij men voor het in 't oog vatten van het doel, maar meegaande en toegeeflijk voor de keuze der practische wegen, die naar het doel leiden. Dat was en is nog steeds het kenmerk van echte staatsmanswijsheid.

De staatsbemoeiing met het verschijnsel der concentratie, dat nu nog zwak zich vertoont doch tevens voor de toekomst zware voorspellingen bevat, raakt het beginsel. Doch eenmaal het doel principieel gekozen, vereischten de middelen voor alles het practische inzicht.

Ik hoop dat ik door deze beschouwing mij heb vrij gepleit van opportunisme.

Ik hoop tevens, dat ik erin geslaagd ben u iets te doen zien van de kern van een uiterst belangrijk deel der maatschappelijke ontwikkeling zonder al te zeer te kort te doen aan de veelvormigheid waaronder die ontwikkeling zich vertoont.

Te kort gedaan heb ik eraan. Het gevaar van het generaliseeren was niet geheel te vermijden. Daarom wensch ik mijn beschouwing te besluiten door u aandacht te vragen voor deze feiten:

1°. De bedrijfsconcentratie kiest allerlei afwijkende vormen,

die zich aanpassen aan den aard van het bedrijf, de soort der grondstoffen en de bijzonderheden der distributie.

2°. De bedrijfsconcentratie bevindt zich voor de verschillende bedrijfstakken in een zeer afwijkend stadium der ontwikkeling en houdt in 't algemeen gelijken tred met de technische en organisatorische ontplooiing der onderneming.

3°. De voordeelen gaan steeds in de richting van besparing aan materiaal en arbeid en van verhoogde levensstandaard voor de geheele samenleving.

4°. De gevaren moeten zich uit den aard van 't concentratieverschijnsel zeer afwisselend vertoonen voor het klein-bedrijt dat verdrongen wordt, en zullen voor verbruikers en overheid steeds als een kans, doch vaak als een niet gevoelde werkelijkheid aanwezig zijn.

5°. De taak der overheid kan in beginsel vast staan, maar de uitvoering kan niet anders zijn dan geleidelijk, partieel en practisch.

Hoewel op grond van deze feiten er voor de vakbeweging geen dringende noodzakelijkheid bestaat om snel tot scherp aangegeven besluiten te komen, is er voor haar alle reden om het concentratie-verschijnsel nauwkeurig te volgen. En wel vak voor vak.

Om dat goed te kunnen doen is het echter noodzakelijk dat de leiders der vakbeweging de algemeene beteekenis van het concentratie-verschijnsel leeren kennen en hun algemeen principieel standpunt zelfstandig durven innemen.

Zelfstandig, dat wil zeggen zonder zich te laten verleiden door de vele heftige uitingen van den strijd, die het uitschakelen van concurrentie steeds als voorbijgaande nevenverschijnselen kenmerkten. Zelfstandig dat wil zeggen door zich vooral af te vragen wat de toekomst der in aantal en in behoeften aangroeiende bevolking vereischt. Zelfstandig ten slotte door even nauwgezet de verschijnselen en hun dieper verloop als ook de middelen om het algemeen boven 't bijzonder belang te handhaven, te onderzoeken op hun werkelijke waarde en beteekenis.

Hendrick Laurensz. Spieghel
Door
Albert Verwey

(Vervolg van blz. 186)

Spieghel bedoelde het voorbeeld van Herodotus te volgen, en negen boeken te schrijven, boven elk waarvan de naam van een muze stond.

Aan het hoofd van het eerste boek staat Calliope. Zij is de muze van het heldendicht, en de vraag doet zich voor of er tusschen elke zang en de muze onder wier bescherming hij gesteld werd nog een inniger verhouding valt aan te wijzen.

Allereerst zien we dat ieder boek bestaat uit een korte inleiding, gevolgd door een rede. De naar voren tredende figuren - meestal een, soms twee - voeren die rede ten einde toe; zoodat met deze ééne vinding - nauwelijks meer dan een kunstgreep - de hoofdzakelijke bouw van het heele werk voor ons staat. Als een romeinsche wand waaruit zuilen zich losmaken, eigenlijk meer ter afwisseling en als sieraad dan omdat ze iets dragen, zoo ontwikkelt zich voor onze oogen de Hertspiegel.

Een gedicht evenwel is geen muur, en waar telkens andere figuren als sprekende worden opgevoerd, is de mogelijkheid groot dat het gesprokene met hen in overeenstemming zal zijn. Als overdreven groot moeten we ons die mogelijkheid toch niet voorstellen. Of de muze of Apollo, de dichter, een wijze of een lichaamlooze gestalte het woord voert, evenmin als bij de genoemde romeinsche zuilenbouw ligt in die afwisseling een teeken dat de naar voren tredende figuren een werkdadig aandeel nemen aan de handeling. Zij spreken eenvoudig uit wat

in het verband van het geheel gezegd moet worden. Binnen dat verband nochtans is het mogelijk dat er van zang tot zang onderscheid bestaat en dat dit met de aard van de begeleidende muze zal samenstemmen. Ik twijfel er niet aan of Spieghel heeft zulk een onderscheid bedoeld, zoodat we zien kunnen waaraan het zich kennen doet.

De Hertspiegel, zooals we hem bezitten, bestaat inderdaad uit zeven zangen. Ik zeg nu opzettelijk zangen, en niet boeken. Later, in een opstel over de menschelijke neigingen, zijn gedachten uiteenzettend, schreef Spieghel: ‘Dit heb ik in myn Hert-Spieghel tot stichting van myzelven wydluftich op de voorschreven zin [wil zeggen: wijs] ghezonghen.’ Hij dichtte dus zangen, en muzikaal ontwikkeld als hij was, stelde hij ieder van die zangen in een andere toon.

En uit de toon volgde de inhoud, moest er tenminste mee overeenstemmen.

Als Spieghel bij het begin van zijn eerste zang, onder het beschermvrouwschap van Calliope, een dadelijke, stellige, vastbesloten toon aanslaat, dan treft daarmee samen dat hij, zich plaatsend tegenover de wereld, het heroïsche van zijn opzet voelen laat, en verder ook als eerste eisch van het zelfonderzoek dat hij voorschrijft, het waakzame en strijdende van de zaligheid-zoekende ziel naar voren brengt. De volgende zang staat onder Thalia, niet zoozeer de boertende als de verheugende. Door toon en voorstelling wordt dit duidelijk uitgedrukt, als ook door de inhoud, die namelijk de verkieselijkheid van de natuurlijke deugd boven het schadelijk misverstand te kennen geeft. Dit misverstand als de oorzaak van alle kwaad wordt dan in manende toonval onder de hoede van Melpomene, de treurspel-muze, uitgesproken. Daarmee is, in het eerste drietal boeken, de weg aangewezen die de Zelfkennis te nemen neemt. Die zelfkennis, hoe ze te vinden is in het hart, en dus een innerlijke bevinding is, geen schoolsche geleerdheid, vormt de inhoud van de vierde zang en wij erkennen de beteekenis van Klio's tegenwoordigheid, die immers de muze van de geschiedenis is, in de epische toon van dit boek en in het geschiedkundig overzicht van vroegere wijsgeeren en dichters dat het bevat. Daarna volgt eerst, als het middelpunt van het heele werk, - daar

dit toch uit negen boeken bestaan zou, - de Natuur, als uiterlijk de tegenpool van het hart, innerlijk zijn bron en oorsprong. Hiermee treft Spieghel de kern van zijn eigenlijke leer, datgene wat zoo scherp mogelijk door het verstand moet worden uitgelegd. ‘Te herpen zeker-scherp heil-lering-zang is luste’ klinkt de aanvang. Terpsichore, de muze van de wiskunde, heerscht erover. In de beide andere zangen is het duidelijk dat de toon losser wordt. Erato, de godin van het snarenspel, zingt het mis-verstandige, het neergaande leven; Euterpe, de vindster van de fluit, het erkennende en opgaande. Daarmee is het werk voltooid en het verwondert ons niet dat volgende zangen uitbleven. Bestemd de eene de huiszorg, de andere het landbestuur in te houden, hadden zij toepassing moeten zijn. Stof daarvoor was er te over; maar zou die wel te verwerken zijn geweest in een toon die klaarblijkelijk van begin tot eind de lyrische oplossing van een spanning bedoelde, die van heldhaftig verzet tot bevredigde zaligheid zich had uitgesproken, en die na deze bevrediging niets meer in die stof te zoeken had?

Er is tusschen Spieghels bedoeling en dat wat hij deed een onderscheid, dat tegelijk zijn innerlijke tegenstrijdigheid aan het licht brengt. Hij wou een leerdicht schrijven en hij schreef een lierdicht. Hij wilde een wijze zijn, maar hij was een hartstochtlijke.

In dit konflikt ligt de vorm van zijn dichterschap. In de ernst van dit konflikt de kracht van de Hertspiegel.

Spieghels intuïtief vermogen was sterker dan dat van Vondel. Maar bij zijn hevige drang naar leerbare kennis miste hij Vondels makkelijke vormgeving.

Vondel kon groote voorraden gedachten, alsof het voorwerpen waren, ordenen, en ze dan in breed overzicht of in snelle vogelvlucht zijn lezers aanbieden. Bovendien wist hij voor iedere botsing een uitweg, voor iedere gevaarlijke wending een tegenwicht. Spieghel daarentegen kon zijn kennis nooit voorwerpelijk behandelen, nooit anders ze uitspreken dan als zijn persoonlijke zaak die hij op 't oogenblik meende, nooit een zwenking volvoeren die niet de regelrechte weg was van zijn gedachten, niet een accent leggen anders dan uit de noodzaak van zijn innerlijke bewogenheid. Zijn deugd bestaat in zijn onmiddelijkheid, die van Vondel in de onuitputtelijkheid van zijn omschrijving.

Waar nu de dichters met en sedert Vondel, Vondels banen ten einde geloopen of hervat hebben, is het begrijpelijk dat Spieghel zelden anders werd aangezien dan als een onvolgroeid voorganger. Gemakkelijkheid van omschrijvende vorm werd en is nog het kriterium voor dichtkunst. Onmiddelijke uiting wordt zelden erkend, tenzij ze zich beweegt in werkelijkheids-waar-neming of in natuurlijke aandoenbaarheid, in de oppervlakslagen van onze gedachte.

In Spieghels gedicht strijdt een sterke intuïtiviteit met de diepste gedachtegolf die door het nieuwere Europa ging. Het gedachteleven van het Humanisme lost hij op, hij kan niet anders, in de hardnekkige en sierlooze spraak van aan maat en rijm gebonden maar spontane en hoogst persoonlijke uitspraken.

Bij elk van zijn volzinnen, volzin-deelen, woorden. is hij met zijn heele voelende en denkende persoonlijkheid tegenwoordig, en dit veroorzaakt van zijn werk de eigenaardige zwaarte en moeielijkheid. Wie het beleven en daardoor kennen wil, moet trachten aan hem gelijk te zijn. Hij moet hem volgen, in zijn aandacht, zijn oordeel, zijn maatgevoel, zijn wakkerheid, zijn zin voor woordverbindingen en zijn oor voor harmonieerende klanken. Hij kan zich nooit gaan laten, nooit zich laten afdrijven op de sluimerwekkende maatval van, door hun sympathische deining, zin en beeld vervangende klanken. Want op zin en beeld komt het aan. Hoe zij slag op slag uit de botsing tusschen innerlijkheid en uiterlijkheid, tusschen de ziel en de stof van de dichter voortkomen; die botsing vertegenwoordigen, en hoewel zich schakelend de een aan de ander, nooit hun eigen onmiddelijke persoonlijkheid, die de telkens weer andere verschijning van de persoonlijkheid van de dichter is, opgeven.

Daar de Hertspiegel niet alleen uitkomst, maar afbeelding van geestelijke arbeid is, de arbeid waardoor een hoogst eenvoudige en spontane natuur een ingewikkelde stof van nadenken en redeneering tracht te overweldigen om nochtans bij zichzelf te blijven, kan hij ook zonder arbeid niet verstaan worden. Hij vordert de inspanning van een nooit verstrooide en nooit vermoeide overgave.

Wie die inspanning er voor over heeft, leert hem kennen,

en beleeft in die kennis het eerste groote dichtstuk van de noord-nederlandsche Renaissance. Tevens, in zijn dichter, een van de zeldzaamste Nederlanders.

Mij dunkt, men zou het voor minder doen.

Want de Hertspiegel is niet een gedicht dat door latere nederlandsche gedichten vervangen is, Spieghel niet een man zooals er na hem meer waren. Het werk en de man zijn éénmalig, oorspronkelijk, en kunnen alleen aan henzelf gekend worden. Zij moeten dat ook, omdat zij het tijdperk vertegenwoordigen, waarin, met het heele west-europeesche, ook het nederlandsche leven, niet zijn hoogste zwier, maar wel zijn diepste wortels won.

De zestiende eeuw blijkt ons nog altijd sterker, en meer verwant aan de onze geweest te zijn, dan iedere latere.

* * *

Beschouwen wij het gedicht nu nader - in zeven geledingen de zevenvoudige verscheidenheid van eenzelfde grondvorm: een inleiding gevolgd door een 't zij enkele 't zij gedeelde rede - dan zien wij dat de eerste inleiding zich onderscheidt van alle latere. De dichter staat er niet in, maar vóór zijn werk. Hij spreekt ervan en erover, dientengevolge ook van en over zichzelf. Hij, de bescheidene, toch zoo zelfbewuste, van de moeielijkheden overtuigd die het gedicht bij zijn komst in de wereld ontmoeten zal, neemt hier die onomwonden, die eenigermate felle toon aan, die niets meer achterhoudt, die als heroïsch het beschermvrouwschap van Calliope rechtvaardigt.

Stoutmoedich ben ik, nechtich, schimp-getroost, en trou.

Wat klinkt dat fier, en toch, wat heeft het niets van grootspraak.

Meteen een goed voorbeeld van zijn vermogen zich uittedrukken. Want de kracht van dit vers ligt in zijn gebaar. Zet de eerste drie woorden maar om, en ge zult zien dat er niets staat dan een slappe, haast ergerlijk-aandoende mededeeling. Daarop nu berust Spieghels kunst: op de onfeilbaarheid van zijn klemtonen.

Hij zoekt altijd de grootste eenvoudigheid, nuchterheid zelfs, en bovenal: beknoptheid. Voor hen die overdrachtelijkheid dich-

terlijk noemen, geeft hij niets: hij gaat onmiddelijk tot de kern. Wie hun geest niet snel kunnen spannen en uitzetten tot het vatten en begrijpen van zijn gedrongen styleering, zijn koppelwoorden, zijn plotselinge wendingen, vinden gewrongen wat geen andere fout heeft dan dat het hun onverstaanbaar voorkomt. Maar wie zich aan hem overgeeft en hem volgen kan, die vindt zijn klemtonen.

Wie die heeft, heeft alles, en geniet de heele Hertspiegel, zonder ergens te haperen. Hij merkt dan dat het een vloeiend gedicht is, wonderbaar sterk en ingetogen, welluidend en zinrijk.

De eigenschappen die wij aan Spieghel kennen leerden verschijnen hier bewust en gezamenlijk. Allereerst zijn behoefte aan vriendschap, aan de innigheid namelijk van geestelijke gemeenschap. Hoe hij ze genoot aan Coornhert zagen we, ook hoe hij ze miste toen niet alleen deze maar tegelijk met hem zijn broeder gestorven was. Vóór onze beschouwing ten einde is, zullen wij zien, hoe hij uit de behoefte aan die vriendschap, een jonger geslacht aan zich trachtte te binden.

> Ik wensch, ik wensch alleen, een rein eenhertich mensch,
> Die siet 'tgeen dat ik sie, die wenscht 'tgeen dat ik wensch.
> Maar zeldzaam, overzeldzaam, vind ik sulcken mensche.

Hij noemt zijn pen met een plotselinge en gedurfde vergelijking het ‘hengel-aes’ van de vriendschap, en troost zich:

> Wie weet, waer in een hoek zit, dien ik niet en ken,
> Of hier, of elders, prins of boer, of leek of klerke?
> Tis my alleens: heeft hy maar oghen om te merken,
> Als sinte Frans, Heer wie zyt ghy, en wie ben ik?

Behalve zijn waarheidsliefde, die Coornhert van hem zeggen deed dat Spieghel in het twistgesprek nooit op de man maar altijd op het argument lette, noemt hij ook die andere eigenschap die we vermoedden achter zijn jeugdbekeering: zijn buitengewone gevoeligheid voor de strijd die hij van nabij had waargenomen. Het zielsgenot van de waarheid te zoeken, zegt hij, ‘heeft schrijflust gelokt, geaast, my kracht gegeven’, maar dan ook ‘erbarming over 't misverstandigh sneven’, het vallen door verkeerde gevolgtrekking. Zelfs heeft de twist om hem heen hem tot de waarheids-studie aangezet.

De burgertwist en krijgh, die 't Neerland overtrekt,
Die 't vollik slecht en recht, tot loch en droch verwekt,
Ghoedrondse dueghds en vrueghds ghesellicheids verdieren,
Ons mê na lust en rust des zielgronderings stieren.

Een klacht aan deze gelijk, uit hij nog in een brief van 1606 aan Lipsius. Hij prijst er de ‘oudhollansche goedaardigheyd’, die door de misbruiken van de oorlog hoe langer hoe meer ‘verbijstert’ wordt.

Spieghel hoorde tot hen voor wie met het oude Amsterdam, zooals hij het in zijn jeugd gekend had, een gouden eeuw was ten onder gegaan. Zulk een tijd verheerlijkt hij in dit Liedeken, dat waarschijnlijk tijdens of na het opstellen van de Hertspiegel geschreven is.

Een burgherlijcke strijdt,
Woeker, zorgh en nijdt,
Drukt deerlyk onze schouders.
Ha wenschelyke rust!
O klein ghenoeghens lust
Van onz' vreedzaame ouders!

Doemen grof watmer droegh,
De melkkoe en de ploeg
Hieltmen alleen in waarden:
Doe lagh het zorglyk goudt,
Daarmen nu veel af houdt,
Vergeeten in der aarden.

Hier was gheen peper vayl,
Engelsche oesters ghayl,
Noch bastard zek uit Spangien,
Gheen Rhijns of Franse most:
Een hoenke was goe kost
Zonder olijf of orangie.

In Kaalkoet voer gheen schip.
Men liet de Noordtse klip
Syn wild-braad lustigh wayen.
Zy derfden vleys van qué,
Rysch en de buynsche me,
Zuycker en malvezeyen.

Nu woeltmen om den schijn:
Een bonsingh of een knijn
Dat zyn verachte voeren:
Maar Russe zabels eel,
Turx grofgrain, of fluweel,
Draaghen burghers en boeren.

Helaas dit maakt de twist!
Noch waant hem elk een Christ,
En oeffent wet noch reden.
Ons ouders waren vry
Van wet, en zonder zy
Hieldenze ghoede zeden.

Ellik nu ander leerdt,
Die zelfs van 't quaadt niet keert;
Dies leeven wy in rouwen.
Dit maakt eensdeels 't gescheel:
Doch is het meestendeel
Om 't hebben en om 't houwen.

Prince.

Goods ghoeden zyn ghemeen:
Ghenoeghdy, Prins, aan 't kleen,
Zoo quelt u ghenen morghen:
Onnutte overvloedt
Maakt meest het volck verwoed,
En doet hen angstigh zorghen.

Een man die zoozeer de stoffelijke winsten van de oorlog verafschuwde, bovendien zelfs de verstandelijke winst die de godgeleerde geschillen het volk gebracht hadden, onnut en schadelijk vond, maar tegelijkertijd zich in de hoogere sferen van hervorming en geestesleven een leider toonde, - zulk een man moest wel gedrongen worden tot een sterke en eenzame hooghartigheid.

Wat is al swerrelds lof? roept hij uit.

'k En ding gheen eer, dit weet: dus treft mi ook gheen lachter.

In d'huydendaagschen oeghst van boeken ijl of ghail,
Zoekt myn aal-duytsche pen kort en goed waarheids heil.

Met dit zeggen keert hij zich tegen de dichters zooals hij ze om zich waarnam. Tegen de schrijvers van lof- en hekeldichten, van zinlooze boerterijen, van italianizeerende minnezangen.

Vierdubbeld slaven staagh: zo van de blinde min,
Van Princen vrek of loos, van eer, van snood gewin.
Wat's haar gepronkte min? een zelf-gesmeede boeyen.
Wat hoeft men om een mond vol brood een vorst te moeyen?
Geen armoe, geldzucht drukt.

O deerlik jammer-zang, daer hoog-gheleerdheids gaaf
Dient, zich en evenmensch, te maken tot een slaaf!
Is dit de sein nu? zegt: en zouwmen niet vermoghen
Goed dicht te smeen, of 't moet gegrond zyn op een loghen?

'K ben geen poëet, ik ken 't; zouw ook gheen willen wezen
Zo die niet zonder loghentaal magh zijn ghepresen.

Vroeger had hij zijn best gedaan de nederlandsche taal voor de lessen aan de leidsche Hoogeschool te doen aannemen. Nu hij zijn gedicht begint, zegt hij:

Op dees voet, ik doorwroet ons grondwoord-ryke taal
En my uytheemse pronk: kort valt myn dicht en schraal:
Licht werd' ik ketter dies, by Rimers en Poëeten.
Kan doch gheen duitsche Sant na griex mirakel heten.

Moet juyst een duyts Poëet nu nodich zijn ervaren
In Griex-Latyn?
Parnassus is te wijd, hier is gheen Helikon -

Een hollandsch dichter dus, en wat zijn onderwerp betreft, een amoureus noch een boertig, een vleiend noch een hekelend, maar een verheven dichter. De liefde voor zijn eigen land breekt uit, maar dan ook tevens, als haar teboven gaand, de liefde voor het hoogste wezen, wiens werking hij zingen zal.

hier is gheen Helikon
Maar duynen, bosch en beek, een lucht, een selfde zon.
Dies nutter dit lands beek, veld, stroom en boomgoddinnen
Met machtelooze liefd wy hartelik beminnen.
Doch wil ik nu noch stroom, bergh, of bosch, of fonteyn
Noch eenich veld-goddin, liefkozen: maar allein
D'onnoemelyke God, die alder dingen vader
En hoeder is, alwys en goed, om wysheids ader.

Opzettelijk heb ik deze eerste inleiding uitvoerig toegelicht. Spieghel zegt erin dat hij ‘heyl natuerlik, doch schriftmatigh’ zocht. Dat is ook zoo: de inspraak van de god die de Natuur is, zal hij laten saamvallen met die van Christus. Maar bedenken wij dat hij ook Christus vernatuurlijkt heeft.

> O licht, o brun des heils, alscheppende natuer -

lúidt dan ook het eerste vers van de aanroep die hij aan de verschijning van een ‘onlichaamlik licht’, ‘een livelooze stem’, vooraf doet gaan.

Een nederlandsch beoordeelaar, over een dichtwerk schrijvende waarin of waarachter hij een wijsgeerig stelsel vermoedde, maakte de voortreffelijke opmerking dat het stelsel niet sloot, en dat, indien dit wel het geval ware, de dichter waarschijnlijk een verhandeling en geen dichtwerk zou hebben voortgebracht. Hetzelfde geldt voor Spieghel. Hij mocht nog zoozeer het gelijk van zijn gedachten betoogen: het feit alleen al waarvan hij uitging, de eenheid van God, Natuur, Deugd, Rede, was een verbeelding, een grondgevoel, een gedróómde eenheid. Zoodra hij die in haar begrippen ontplooide, en nu het eene dan het andere daarvan liet optreden, hernam ieder van die zijn onderscheid en daarmee zijn afwijking van de eenheid. Het is ermee als met de lijnen die een cirkel saamstellen. Hoe klein ook het lijnpunt is dat in de omtrek van - niet een gedachte, maar een geteekende cirkel ligt, het maakt deel uit van een lijn die niet in de richting gaat van volgende en voorafgaande lijnen. Schijnbaar zich voegend is de heele omtrek een reeks van kleine weerbarstigheden. Zoo is het ook met de deelen van een dichtstuk. Maar juist die weerbarstigheden maken de schittering en het leven ervan uit.

Spieghel kon heel goed - hoe kon hij ook anders! - aan de eenheid van God en Natuur vasthouden, doch dit nam niet weg, dat als hij het eene oogenblik god de wereldziel noemde, hij hem het volgende de naam van Schepper gaf. Maar wie Schepper zegt, zegt geschapene, en wie de vrijheid van een Schepper handhaaft, denkt hem zich op zichzelf en van het geschapene onafhankelijk.

Dit was juist Spieghels konflikt met Coornhert: maar Coornhert schreef de verhandeling en hij het gedicht.

Het inzicht in dit onlogische moet dus voorafgaan als men een gedicht als gedicht wil lezen, en niet alleen het inzicht, maar ook de aanvaarding; evengoed als men een geteekende cirkel aanvaardt al weet men wel dat hij geen ideëele is.

Zoo is ook de overeenstemming van natuur met deugd geen bewijsbare stelling, maar een geloof dat berust op de onmogelijkheid om de natuur anders als goed te zien. Spieghel zou daar, toen de Hertspiegel voltooid was, scherp over schrijven ter bestrijding van de Calvinistische zonde-leer. Toch kon hij als grond geen andere vastheid bijbrengen dan zijn overtuiging dat de natuur goed wàs en de zonde niet uit haar volgde, maar een gevolg was van menschelijk misverstand.

Dat ook het verstand die deugd van de natuur deelde en met deugd als zoodanig samenviel, het ging alleen aan wanneer daaronder het goede verstand verstaan werd, dat inderdaad innerlijke bevinding was, en dan zelfs met genade vereenzelvigd werd. Het was het verstand van zijn verbeelding, waartegenover het gewone verstand waan of gevoelen heette. Het was het verstand van Christus en Socrates, de innerlijke zekerheid van Plato, en niet de uitwendige van Aristoteles.

Overwegingen als deze hebben een algemeen belang, dat men bij de studie van Spieghels gedicht in het oog moet houden. Overal waar hij begrippen aanwendt, waar de taal en een noodzakelijk woordgebruik scheiding en begrenzing van die begrippen noodzakelijk maken, moet men hem verstaan van zijn geloof uit, van een tijdelijk terwille van de veruitwendiging verbroken, maar innerlijk aldoor blijvende verbeeldingseenheid, die zijn wezen is.

Hij is geen Epicureër in lagere zin. Integendeel. Toch kan hij lust en zaligheid niet scheiden van de godheid, omdat de godheid voor hem in het beleven eerst leven krijgt en dus samenvalt met lust en zaligheid, - al weet hij wel dat er in die vermenging van goddelijk en menschelijk een tegenstrijdigheid, bijna een godslastering schuilt.

Overal waar verbeelding tot taal wordt, openbaart zich de tegenstrijdigheid die denken en taal is ingeschapen, en die alleen in de verbeelding is opgeheven.

Vandaar dat men een gedicht niet met het ontledend verstand, maar met de eenheid-belevende verbeelding lezen moet. Vandaar ook dat de doelmatigheid van het gedicht in de middelen ligt die op de verbeelding werken en door deze op onze heele menschelijkheid, waartoe dan het beoordeelend vermogen ook behoort, maar niet voordat het al de werkingen ondergaan heeft die onze verbeelding erop laat invloeien, en die dan als het ware zijn zelf-bepaling en zijn inhoud zijn.

Wil men de eenheid van de Hertspiegel kennen, dan moet men hem breukloos kunnen lezen, zijn onafgebroken toon, zijn duizendvoudige, maar altijd met inwendige zekerheid als juist en eensoortig ervaren ritmen, zijn gedachtegang, zijn geledingen; eindelijk, bij scherper toezien, zijn onderdeelen, waarvan men zich kan afvragen of zij in het plan lagen of werden ingevoegd. Dan eerst ontwaakt het oordeel, dat nu alles weet, met alles rekening houdt, en dat nu ook zien kan welke tegenstrijdigheden uit de aard van het werk voortkomen, en dus geen fouten, maar deugden zijn, en welke misschien bewijzen dat de dichter zelf bij het schrijven haperde.

* * *

De rede die verder het eerste boek uitmaakt, is een aanmaning tot waakzaamheid.

Zooals ouden wijzer dan jongen zijn, overtreft God in kennis de menschen.

> God is de waarheid self, dien tijd noch maat bepaalt.
> Wy zijn een schijn: al uur ons kund, ja wesen, waalt.
> Ons weten stukwerk is, vol onghestadicheden.

Vliegen wij dus niet te hoog, maar houden ons aan de gewoonste ervaring.

> Goods wysheid roept op straet, zy biet elk een de hand.
> Wie maar zyn ghangen gha slaat, raakt an recht verstand.
> En 't ondervinden leert ons op ons weghen achten.

Bovendien is de mensch ‘weetgherig’: uit één voorval begrijpt hij er vele: wie eens de hand in 't vuur stak weet dat vuur hem altijd branden zal. Ook is hij ‘heilgherig’: hij verlangt het

geluk en kiest zelfs een ongeluk, als hij weet dat hij daarmee een grooter geluk verkrijgt.

> Tblykt dan, weetghericheid, heilgheert, en kuer na kennis
> Behoeden dieze lieft, voor alle sneuvel-schennis.

Overkomt ons kwaad, 't kan met of zonder onze schuld zijn. Met, 't zij ons een leer. Zonder, aanvaarden we 't met gelatenheid.

Om het onheil dat ons zonder onze schuld treffen kan te verstaan, heeft de Natuur ons juist het verstand gegeven. Wij hebben er dieren mee getemd, voedsel en kleeding ermee gewonnen, ons geleerd van ‘den quaden hond’ een vriend te maken, het bestaan van moordenaars en dieven zelfs doen dienen om ons minder gehecht aan geld te maken of voorzichtiger.

Van buiten naar binnen ziende bedwingt dit verstand, geleid door onze geluksbegeerte, onze hartstochten. Aandachtig als een zeeman worden we, die ook voortdurend scherp acht geeft, landmerk, kompas en roer nooit uit zijn gedachten laat.

> Wie heeft zulk' andacht, segt, op schipbruek zijner ziele?

Hoe komt dit? Allereerst door de kwade gewoonte. Die maakt noodig dat onze aandacht geprikkeld wordt. De kerkgebruiken dienen daartoe en alleen wie ze zóó gebruikt, kent ze in hun waarde. Wie erop steunt wordt er zwakker door. Beter is als ge zelf, godvreezend, waakzaam blijft.

Want behalve de kwade gewoonte is er de kwade verbeelding. Onze gedachten moeten werken: zij zijn een molen: de verbeelding werpt haar graan erin.

> Verbeelt er lekker-beet in, of vrou Venus zaad;
> Na af- of toestem, wert ghy kuysch, ghail, nuchter, vraat.

Dat de vogels boven uw hoofd vliegen, kunt ge niet hinderen, maar vliegen is geen nestelen.

> Zo is vaak buyten u 't invallende ghedacht:
> Maar wortelings-belet, dat staat heel in u macht.

Denk aan iets anders: ‘'t gedacht wert door gedacht verdreven.’ Het eene beeld verjaagt het andere. Leeg zitten, geen goeds denken, is daarom schadelijk.

Een duyvels schilder-ezel zal u leegheid maken.

Is evenwel de kwade gewoonte sterk, dan dient betere gewoonte ertegenover aan 't werk gesteld. Dan is het noodig (naar de wet van de Pythagoreërs):

Op zeker uren daags denk-rekening te houwen.

Hebt ge zoo, godvreezend, aandachtig, door het aankweeken van goede gewoonte, met kennis van goed en kwaad, uw oordeel gesterkt, dan richt het zich op de wil die of goed of kwaad laat doen. Dit oordeel wordt de kracht die voorzit bij uw redeneeringen. Die redeneeringen komen uit schijn of uit wezen voort. Maar het oordeel besluit wat waarheid is.

Waarom vellen dit besluit zoo weinigen? Omdat zij in een algemeene leer zijn opgevoed en blind daarvoor ijveren. Is die leer verkeerd, dan is de mensch als een kind dat een zieke min had. Als eten dat iemand in een donker hol werd voorgezet heeft dan het kwaad hem vergiftigd. In hun jeugd opgedirkte kinderen werden pronkzieke menschen. Kat of hond te leeren plagen vormde wreedaards. Later komt het inzicht en dan blijkt het vaak, hoe niet enkel menschen, maar heele volken, onwetens wild of van goede zeden gemaakt zijn.

Moeten wij daarom, al te overijld, dadelijk zelf willen oordeelen over de hoogste en zwaarste zaken? Over de kerkelijke geschillen misschien?

De kloekste, welgheleerde, oude en verzochte
Vint daar gevaar genoegh: jong, doetet onbedochte.

Dat niet dus, maar er is een wijd perk waarin ge u kunt oefenen: leert hoe ge uw ziel vrijer en beter maakt.

Na 's heilands leer soekt eerst, ootmoed, en zachte-moed.
Geen hondertjarigh kind blijft: maar schikt al uw luste
Na ziel-heil: sulke leer alleen baart vrueghd en ruste.

Als voorbeeld en landsgebruik u hoovaardig en onmatig gemaakt hebben, leer dan door ondervinding en redeneering dat deemoed en matigheid beter zijn. Bevinding en redeneering - socratiseeren heette het - zal u de ware sterke bezinning geven, die een natuurlijke trek is en tevens een oorzaak tot bescheidenheid.

Door de indrukken krijgt ge een begrip van de dingen, uw verbeelding vormt er gedaanten van die zich opwerpen om u te beheerschen en zich onbelemmerd voorttelen, uw geheugen onthoudt ze. Op de indrukken kunt ge aan, in zooverre ze u van veel dingen een onmiddelijke kennis geven. Voor de verbeelding moet ge bevreesd zijn, want ze onderscheidt waan niet van waarheid. Maar dan, de beelden die men onthield, vergelijkende, onderwerpt men ze aan het oordeel van de rede.

Het voorzichtig gebruik van die rede is dus het eerst-noodige. Niet het haastige.

> Haast is gheen spoed. Terecht men haasticheid hier heet
> De gramschap: dese tocht, aleer men wikt of weet,
> Besluyt, breekt uyt, ja doet haast, 't geen wy haast beklagen.

Ook de gramschap zoekt geluk, zooals al onze neigingen. Maar of ze dat met reden doet, is een tweede vraag. Zegt ge ja, want die toorn is u nuttig geweest? Dan was hij nog verkeerder, want dan toornde ge met voordacht. Dan hebt ge u een recht aangematigd tegen anderen, die even vrij als gijzelf zijn en op wie ge geen recht bezit. In beide gevallen was het niet uw verstand, maar uw onverstand dat u dreef.

Onverstand of misverstand. Want het eene is nog niet het andere. De dwaas en het kind kunnen in onverstand onschuldig dwalen. De misverstandige weet beter: hij heeft een verstand dat verkeerd besloten heeft. Wie weten, en dan niet tot een goed besluit komen, zijn schuldig. Zij hebben met het ontvangen pond geen ernst gemaakt. Zij zijn tevreden gebleven met het weten zonder de bevinding. En dit is de les die ieder nadrukkelijk moet worden ingeplant:

> Gheen menschen weten waarheid meer, als zy beleven.

Niet praten van goedheid, maar haar werkelijk bezitten, moet als einde gesteld.

> De Ghoedheid schijnt zo schoon, en heilrijk, inderdaad,
> Zi magh haar kenners trouw niet payen metter praat.
> Hun heilbegeert en liefd' tot schoon, zouw t'haarwaarts rennen:
> Zo niet: 't is blijk dat zy die gheensins waarlik kennen,
> Onghoed, ongodlyk zyn, rampzaligh, heilloos, zot.
> Die hier een viand heeft, heeft niet een vriend by God.

Zijn de menschen u, om van ze te houden, niet goed genoeg? Wees gij dan de betere en vel zulk een oordeel niet te snel. Altijd is het noodzakelijk vaak te twijfelen.

d'onwyse twyfelt minst.
Die niet weet, twyfelt niet.

Langzaam, onpartijdig, totdat ge weet wat de waarheid is, moet ge de dingen naspeuren, en dan oordeelen met zuivere redeneering.

maar mijt sluytvlechtings list.
Die schoolse revelkal, dood waarheid, voestert twist.

Vatten wij deze toespraak samen, dan blijkt dat van schakel tot schakel, langs de weg van de beproevende sluitrede, de mensch zich heeft te bewegen van de simpelste uitwendige ervaring tot de hoogste inwendige bevinding: de godheid die goedheid is. Subjectief gezien is dit redeneerend voortgaan tusschen waarneming en diepste levensbesef een gewoon-mensche-lijke geestesvorm, daarbij een zeer hollandsche. Objectief gezien, kan het als een toepassing van de leer van Plato verstaan worden. Men voelt, als men dit bedenkt, hoe mogelijk en hoe onvermijdelijk het was dat op een zeker oogenblik dit grieksche en dat nederlandsche samenvielen.

* * *

Het tweede boek, Thalia toegewijd, begint met een beschrijving van seizoen, daguur en landschap. Het is ochtend, de zoete koele Mei, als bode van de zomer, laat het geluid van de koekoek hooren. Samen met de muze gaat de dichter uit -

langs d'Amsterlandse stromen,
t'Anschouwen 't nieuwe kleed, van 't natte veld en bomen:
Diens vrolik-bleke lof drong plotselyken uyt
(Met swanger knoppen bol) der takken dorre huyd.
En 't gras, dat onder 't ijs in d'herrefst was gheweken,
Begon zyn spichtich hoofd door 't water op te steken:
Het veld, dat korts noch scheen een water rijke meer,
De ruighe kanten toond', en kreegh zyn verwe weer -

En nu is het niet een lichtende verschijning die tot de dichter spreekt, en ook de muze niet, maar hijzelf neemt bij het zien van die nieuwe groei het woord, om de veranderende Natuur te prijzen die hij erkent als de vorm waarin de nooit-verande-rende Godheid de menschen zegent.

Hierin kennen we zoo volledig Spieghels denkwijs. Hij weet en verklaart dat de mensch zonder 't geloof aan een ‘zelfstandig Goedt’ niet uit kan komen, maar dan zegt hij: kennen doen we het door de ‘beurt-verandering’ van de Natuur.

> O grote wonderbaar verandering der dingen!
> Hoe leeft dit al door een, hoe sterftet onderlinge!
> De aard teelt, voedt en neemt weer watmen tast en ziet.
> Merkt: iet werd niet uyt niet, tot niet komt niet het iet.
> Ben ik een matelief, en sta ik in den graze:
> Dan slokt de koe my op; zoo word ik haar tot aze:
> Na [Daarna] klaver-voebaar mis: valt die in 't groene gras,
> Haast werd ik weer een bloem, zo ik te voren was.

Er is een trillend-blij juichen in die verzen, zooals men het, door de wei gaande, van de leeuwrik hoort: de onbedwongen vreugde van het aldoor wisselende leven zingt erin. Alles volgt het beleid van de natuur, denkt de dichter, terwijl hij om zich ziet. Maar dan herinnert hij zich de mensch die meer dan andere schepsels heeft: verstand, spraak en handen immers. En hij gaat na wat die verstandige sprekend, schrijvend, drukkend zelfs gedaan heeft, welke kunsten hij daarteboven beoefende. Was hij alléén zoo kunstig, of waren de dieren het ook? De zwaluw, die haar nest bouwt, de bij die haar koninkrijk, de mier die haar burgerstaat weet te regelen. Komt tegen hen de mensch niet in het nadeel als hij zijn verstand gebruikt tot schade van zichzelf en anderen? 't Is waar, ook dieren vervolgen elkander. Maar die uit noodruft, wij uit gulzigheid, die met natuurlijke, wij met ons niet aangeboren wapenen. Ook bestrijden arenden geen arenden, leeuwen geen leeuwen, maar menschen menschen wel. Zeg ook niet: zelfverdediging is van nature ieder eigen, van nature wint het ook de sterke en moet de zwakkere het opgeven. Dit is een misverstand dat in de eerste eeuwen de menschen uit de bosschen joeg, nijvere boeren tot de buit van boeven maakte, zoodat de gouden eeuw

een zilveren, die een koperen, die een ijzeren werd. Later wonnen de wijzeren; zij die inzagen dat van nature de mensch een gemeenschapswezen is en dus geen andere rechten kan laten gelden dan die tot heil van allen zijn. Wel waarlijk uit de natuur en niet enkel uit christelijk voorschrift volgt zoo de naasten-liefde.

Alles, zonder uitzondering, zoekt van nature zijn heil. Alleen de mensch gaat telkens weer zich en de wet van de natuur te buiten. En dan begint Spieghel het pleidooi dat in zijn gedicht herhaaldelijk terugkomt, vóór de soberheid, en tegen de onmatige begeerte. In het liedeken, tevoren aangehaald, zagen we hoe hij als lofzinger van het verleden optrad, en ook zooeven werd prijzend de gulden eeuw genoemd. Maar in dit betoog dat men het leven met mate genieten moet, komt de merkwaardige verklaring voor dat dit juist in de nieuwere tijd zoo veel beter dan in die gedroomde voortijd mogelijk was. Woudt ge als toen, zelf uw brouwer, bakker, wever, snijder, smid en timmerman zijn? Of meent ge niet dat de tegenwoordige arbeidsverdeeling u het leven lichter maakt? Waarlijk, roept hij uit: laat de tijd die gij beleeft zelf lauweren voortbrengen, opdat ge in haar (als ge wilt, kunt ge) een gulden wereld vindt.

> De tijd is al al-eens. Geen beter wilt verzieren.
>
> Niet de tijd, maar de mensch, zijn onmatigheid, zijn gierigheid, zijn hoogmoed, doen ons ontaarden van de natuurstaat. Niet de natuur, maar de ik-zuchtige, misverstandige mensch, dringt tot die ondeugden, en tot andere. Tot haat en nijd bijvoorbeeld. Wat's Nijd. Een hartzeer om de voorspoed van anderen. Wat's Haat? Lust tot uitroeien van werkelijk of schijnbaar kwaad. De eerste is altijd een onnatuurlijkheid, want zelf wordt ge er niet beter van. De tweede kan natuurlijk zijn, als namelijk het kwaad waarlijk kwaad is en men niet op naam van het kwaad de dader haat. Zoo is ook de Toorn niet onnatuurlijk, mits ge u niet door hem gedreven een recht aanmatigt over anderen. Doet ge dat, dan is het niet de toornige kracht in u, die uit de natuur welt en een goede, hoewel blinde bedoeling heeft, maar het is uw misverstand dat de kracht misbruikt, inplaats van haar omtewenden tot barmhartigheid. Altijd

> is het de natuur die het goede zoekt, ook in de lust, de genieting van spijs en drank en in al het andere, maar het is het misverstand omtrent ons eigen welzijn dat waanlust kweekt.

Het is duidelijk dat deze gedachten lijnrecht indruischen tegen het christelijk, met name het paulinisch geloof aan de zonde-val, en dat dus Spieghels zeggen: 'k Zoek heyl natuurlik, doch schriftmatich, niet zonder beperking verstaan kan worden. In zijn brief aan Dr. Peter Pauw schrijft hij: ‘De bedurvenheid onzer geneichtheden verrockt ons alleen, niet dat de geneichtheden zijn bedurven, maar quaad verstand leidt ze qualick.’ Men ziet hoe licht de eene bewering in de andere overgaat, want in de tweede helft van zijn zin spreekt Spieghel de eerste helft tegen, en die tweede helft zegt zijn ware meening. Uitvoeriger handelde hij ervan in een opstel: Van natuerlicke Geneichtheid, op der Gereformeerden ghevoelen: Wij zijn van naturen gheneicht, Godt ende onze even naasten te haten. Ook daar blijkt dat het eigenlijk verschil in de verschillende opvattingen van het begrip Natuur ligt. Zooals Vondel zegt: ‘Of 't wordt gevat voor een der zellefstandigheden van God, - of 't melt des menschen slimmen aert, eer de opperste gena hem betert.’ Voor Spieghel was het 't eerste, zooals het voor de Calvinisten het laatste was.

* * *

Het derde boek, onder Melpomene gesteld, behandelt het Misverstand.

Ook hier is het, na een inleiding van de dichter, evenals in het eerste boek, een gestaltelooze verschijning die hem antwoord geeft. Maar die weldra wordt afgewisseld door een gedaante die herinnert aan Socrates.

> Melpomen t'is u buert te mennen waarheids jachte:
> Melt u geheimenis, slijpt, en stiert ghy 't gedachte
> Te peilen onheils grond. Zweeft met ons hemelhoogh -

Doch, als Melpomene weigert met hem optestijgen, laat dan in de diepte het zoeken zijn.

Zoo sprekend, wandelt hij Gooiwaarts, totdat hij plotseling alleen in het duister staat.

Ik zach noch hoorde iet, ik voelde niet met allen,
Ook rook en smaak-vermaak was heel in my vervallen.
Opmerkingh hield my staan omzichtigh onvervaart.

Toen, bij dat ophouden dus van alle indrukken, knielde en bad hij: wat van die plotselinge duisternis de reden was?

Zinwakker, stok stil, doch gestrekt in een ghestalt
Quam my een helle stem al lizelyk ter ooren.

De melding luidt dat eeuwig blind en dwalend zij blijven die meenen dat de waarheid ergens in het heelal zichtbaar te vinden is.

Dit vruchtloos uyt-zien wijst u weetzucht billik binnen,
Te zoeken hemelheil in dyner zielen grond.

Dit is gezeyt. ik voel der bomen boôm beweghen,
En voor myn voeten berst een holle aarden spleet:
Afbruekigh-eng den ingangh: onder vlak en breet.
Van maxel was dit hol eens menschen hert gheleken,
Vol volx in scheemrigh licht, diens woordrijk twistigh spreken
Als een ghemommeldons my eerst in d'oren scheen.

Het was het schaduwhol, bekend uit het zevende boek van de Staat van Plato.

Stel u voor, zegt Plato, dat menschen in een hol zoo gesteld zijn dat zij alleen een wand zien. Achter hen is een muur waarachter een vuur brandt. Tusschen die muur en dat vuur worden beelden voorbijgedragen die boven de muur uitsteken, waarvan de schaduwen op de tegenoverliggende wand vallen. Wanneer nu ook nog de geluidsweerkaatsing zoo is dat het spreken van de dragers afkomstig schijnt van die schaduwen, welke voorstelling moeten dan de toeschouwers wel krijgen omtrent de wereld? Zij zullen de schaduwen voor werkelijkheid houden en als men ze naar die beelden en het vuur brengt zullen ze pijn aan hun oogen voelen en aan de werkelijkheid van de beelden nauwelijks kunnen gelooven. Voert men ze nu evenwel naar buiten zoodat zij de zon zien, hoe moeilijk zullen ze zich aan die wennen en van deze uit de wereld begrijpen. Toch is de zon de ziel van de wereld.

Om mij geheel te verstaan, gaat Plato voort, moet ge u voorstellen dat het vuur reeds de zon van de zichtbare wereld is, en in de zon zelf de hoogste idee, de idee van het goede zien. Eerst wie dáárin gestaard heeft begrijpt alles in zijn wezenlijke verhoudingen.

De toepassing bij Spieghel is anders. Als hij ‘een dik-lip grof, wanschapen, hooch-gebult’ heeft aangesproken, verklaart die hem dat het hol ieders hart is (dus niet, zooals bij Plato, de zichtbare wereld), ‘het lamp-licht ydel waan, die ellik eerst ontmoet’. Schaduwen van de waarheid plagen hem dan:

> Als rijkdom, hoogestaat, faam, wellust, weetzucht prachtig
> En zulke ylheid meer -

Daarna komen sommigen tot beter inzicht. Zij zien de beelden, dat wil zeggen de begrippen van het goede en schoone. Zij kunnen er dan van spreken; maar kennen het goede en schoone zelve niet. Dit doen ze eerst als ze het beleven, en daadwerkelijk ernaar handelen.

Hoe het komt dat de menschen ‘in dit duyster twisthol dus onrustigh wonen’, terwijl het hun toch niet moeilijk moest vallen eraan te ontkomen, de uiteenzetting hiervan is die heele leer van 't door opvoeding en gewoonte ingeplante, en door onoplettendheid aangekweekte misverstand. Alles wat daaromtrent in de twee vorige boeken, vooral in het eerste gezegd is, verschijnt hier machtiger en geslotener. Deze heele zang is indrukwekkend door krachtige, verheven voordracht en rijkdom van beelden en voorbeelden. Als men eenmaal heeft afgezien van de gedachte dat de zeventiende-eeuwsche zwier noodzakelijk een vooruitgang was, dat de spreukmatige paarsgewijze schred van deze zestiende-eeuwsche alexandrijnen noodzakelijk een lagere ontwikkelingsvorm beteekent, als men zich eraan gewend heeft ieder dichtstuk op zichzelf te zien, deze vorm de noodzaak van deze inhoud, dan zal men erkennen, dat dit gedicht tot de bewonderenswaardigste werkstukken hoort die nederlandsche dichters hebben voortgebracht.

* * *

Het vierde boek is vooral om zijn vinding opmerkelijk. Hoewel het onder Klio staat, verschijnt, na de beschrijving van een avond in de bloemhof, aan land tredende uit een geruisch dat als een hoos door de Amstel vaart, Apollo met de Negen. De god verhaalt de geschiedenis van de dichtkunst. De eeuwigheid van de waarheid en de oudheid van het lied doet hij saamvallen.

> Het oudst ist eerste naast, en dies meest vry van smette.

> En deze, de waarheid, zegt hij, heeft hem ‘als een zoon en zon’ zoodanig gesteld, dat hij naar vaste wetten haar wezen vermelden moet, niet naakt, maar bewimpeld. Als zoodanig geëerd was hij in de gulden wereld bij Boer en Koning, in de bergen bij de Chaldeërs, in Indië bij de Brachmanen. Dichtkunst was de geheimleer van de wijsheid en werd alleen meegedeeld aan hen die door oefening gestaald waren in deugden. De roep van de Chaldeeuwsche wijsheid trok Prometheus uit Griekenland naar de Kaukasus, de nakomelingen van Sem aan de oever van de Eufraat verzonnen de dierenriem. Abraham reisde naar Palestina, en daarna naar Egypte. Daar, aan de Nijl, woonde Apollo onder de naam van Ooros, als Phoibos bij de Achaiers. Grieksche wijsgeeren staken over naar Egypte, zoodat de god verlokt werd meetetrekken naar Thracië en Tempe. Daar zong Orfeus, wie verzuim van liefde in 't verdriet bracht. Homerus leefde, Hesiodus, - het getal van de kunstkundigen nam zoozeer toe

> Dat bergh, noch bosch, noch beek, in heel Pelasghers landen Bleef onvermaart.

> Vandaar ging de god naar Rome, waar Lucretius de natuur bezong, Virgilius, Horatius, Ovidius, Plautus en Terentius, Seneca en Boethius dichtten en dachten. Toen de heerschappij over de wereld van het Zuiden naar het Noorden verplaatst werd, zagen Maas en Rijn hem. De monnik Otfrid vertaalde er de Evangeliën in duitsche verzen. Lang is toen de wereld woest geweest,

Totdat de Lauwer-Minner koen op d'Arn brak uyt:
In woeste basterd-tael bracht dees een zoet gheluit.

Dien volghden veel, ook in buurlandsche basterdspraken.
Op Sein Simoon en Loir, wy vaak nu woningh maken.
Maer in dit bolle Hollands waterrijke kust
Verkeren, ja te wonen, is ons hertsen lust.
Om d'ouwe Rijnbargh wy dik ellik land verlaten,
Diens vriendenchoor daar hout en wint 's dichts rechte mate.
De Blenk verd-blikkigh hier een Kaukasus verstrekt.
'Sdeughds held, die weet of rust, ons veeltijds derwerts trekt.

Hoe over Petrarca en de Franschen de poëzie naar Holland kwam, zeggen deze regels, en de ingevlochten woorden ‘hout en wint’, de spreuk van Jan van Hout, en ‘weet en rust’ de spreuk van Coornhert, toonen welke landgenooten Spieghel het hoogst stelde.

Na Apollo spreekt Klio en haar rede richt zich tot de hollandsche koopman.

Vergheet ghi ghants u ziel? lijd die gheen hongher-nood?

Ook zij doet poëzie en wijsheid saamvallen:

De zelfkunds zedestuur is vóór al onze werk:
Zo Christus u leeraart, zo Sokrates nam merk.

Woordrijkheid en verdray, ja threen-rijm-kunstigh lied
Is 't bywerk onzes doens: ons werk en isset niet.
Maar eighentlyk ons werk, en tgeen alleen wy prijzen,
Is zelf ghoedwordings ernst, wijs zyn voort onderwijzen.

Gy die 't Hertspieglen drijft, ist errenst, komt ons by.

En onmiddelijk daarop het zeggen van de dichter:

'k Verschoot: myn hert vliegt zonder uytvlucht of verschoningh
By haar: Zij in myn ziel, als in haar eighen woningh.

Met dit intrekken van Klio in het hart begint een nieuwe en eigenaardige verbeelding. Apollo trekt mee binnen en zet zich in de linker hartholte.

Hy monstert, onderzoekt, wie vry, heer, slaaf of knecht,
Erfheer, intoghelingh, of vreemd is, wie 't besturen
Heeft by buert, of gheweld, of wetlik van naturen.

D' inwoonders woelden eerst verbaast en heel verschrikt,
Maar Kleio heeft terstond elk in zyn g'lid geschikt.
Voor aen, die d'erfvoochdy toe komt en 't zielbeleden,
Vernuft en moed.

Spieghel onderscheidt hier nadrukkelijk de rede die hij vernuft noemt, van het verstand. Het laatste is verstand *van* iets, en dus afhankelijk van uitwendige dingen, het eerste een onafhankelijk vermogen.

Nevens vernuft en moed, voegen zich als ingeborenen de neigingen van de ziel en het lichaam.

Lust, hartstocht, wil en verstand komen daarna, als ‘intogelinghen’. Dan erfzonde en gewoonte, vreemd en van velerlei soorten.

Maar nu wordt de heele wisselwerking van het vernuft, van de geest zouden wij zeggen, met de neigingen, en van deze met de moed of moedigheid, die eigenlijk de in lichaam en ziel werkende natuurlijke levenskracht beteekent, in beeld gebracht.

't Vernuft een perrel scheen, of luchtkloot krystallynich,
Een teken-ring daarom heel spieghel-glad doorschijnig,
Daar beelden menigfout staegh werden heengestraalt,
Door schichten velerley, uyt d' hers'nen neergedaalt.

De geest is dus een doorzichtige bol waaromheen een ring loopt. Stralen uit de hersenen teekenen op die ring beelden. Draait die ring nu langzaam en bedachtig om, dan wordt door de weerschijn van die beelden het oordeel van de geest gebracht naar de neigingen. Draait hij te haastig, of is hij bewasemd door achteloosheid, dan wordt die weerschijn onzuiver of afgeleid.

De neigingen nu zaten bij elkaar, in de gedaante van witte kapellen. Er waren er zes: weetbegeerte, heilbegeerte, liefde tot schoonheid, erbarming, ouderlijke liefde, dankbaarheid. Als de weerschijn-stralen van de ring recht en klaar op hen vielen, broedden ze witte jongen, vielen ze onzuiver en bochtig, zwarte, van aard ongebondene.

De moederkapellen zitten stil. De jongen vliegen. Zij zijn lust, wil, begeerlijkheden, hartstochten.

Nu wordt ook de werking vermeld van de moed of levensdrift. Die schijnt een dampende vlam, die zoowel de geest als

de blinde neigingen verwarmt en evenzeer heilzaam kan zijn als schadelijk. Blijft zijn warmte uit, dan verzwakken alle krachten, wordt hij te hevig dan verslindt hij ze. Al wat oorspronkelijk natuurlijk is, het eenvoudige verkiezen en begeeren, wordt dan hartstochtelijk. De jonge kapellen, die eerst sneeuwwit waren, worden dan bontkleurig. Dat is niet de schuld van de moedigheid zelf, maar van de mensch, die zijn geest niet rustig beleidt, die zijn geest laat meeslepen en hem tenslotte overgeeft aan de blinde aandrift. Erfzonde en gewoonte houden de geest dan in slavernij.

Of de rede die nu volgt, door Klio of door de dichter wordt uitgesproken, zien we niet. Ze richt zich tot iedere mensch, met de vraag welke macht in hem heerschappij voert. De blinde neigingen of klare rede.

Spieghel stelt Aristoteles, ‘des schijngeleerdheids prins’ als de woordvoerder van de eerstgenoemde tegenover Socrates die de laatste verdedigt.

Aristoteles, die de neigingen voor onbedwingbaar hield en aan de geest geen grooter vermogen toeschreef, dan hun strijd waartenemen en aanteteekenen. Socrates, die zijn geest de leiding liet nemen van de hartstochten en over hen heerschen.

Plato's gedachte, dat de mensch van nature schoonheid en goedheid zoekt, wordt overgebracht op Christus, en de verklaring dat deze ons God doet liefhebben, aangevuld met de uitleg dat de drieëenheid als eenheid van wijsheid, goedheid en macht verstaan moet worden.

Boven de school- en schijngeleerdheid van Aristoteles uit, vindt Spieghel dus in een platonisch-christelijk geloof van idee en bevinding een van de hoogste rustpunten die de italjaansche Renaissance de nieuwere geest had aangewezen; en tevens de sterkte van waaruit hij met volle recht een zedehervorming ondernemen kon die onder het teeken van de Muzen stond.

* * *

In het begin van het vijfde Boek zien we Spieghel wandelende langs IJ en Spaarne tot het Overveensche. Het doel is daar te zien naar het linnen dat hij er in de bleek gaf, dat met

lussen aan paaltjes ligt uitgestrekt en met gieters begoten wordt. Staande op de Blinkert, ziet hij beneden zich, hem wenkend, Terpsichore, de muze van de wiskunde.

Scherp en zeker draagt zij haar rede voor (het heele verdere boek bevat niets anders) en, terwijl in het tweede boek, na het stellen van een zelfstandige godheid, onmiddelijk gezegd was, dat ze zich ons kennen doet door 'buert-verandering', door de natuur in haar wisselende verschijnselen, is nu, na de verheerlijking van de dichtende, de goddelijke geest die het vierde boek geweest was, de weg open voor een onmiddelijker verstaan van de godheid in ons hart.

> Het werreldlyk beloop by yemands byghebot
> Ontwijflik wert beweeght: en tuyght daar is een God.
> Ook dat die machtigh, ghoed, en wys is, uyt zyn werken Blijkt.

Hiermee wordt partij gekozen tegen de leer van de Epicureërs - zooals Lucretius die voordroeg - dat een toevallig samenkomen van atomen het heelal zijn vorm zou geven.

> Wie kan des werrelds stand en 's Hemel-loops omwelven
> Vermoeden oon bestier? dees schikking-kunst ghewis
> Tuyght van zyn Schepper u.

'Doch gheensins wat hy is' volgt erop. Wij menschen namelijk voelen de aandrang goed wijs en machtig te worden, dat wil zeggen goddelijk. Maar wat hij meer is gaat ons verstand te boven, al weten we dat hij meer, dat hij alles moet zijn.

Ons volkomen heil bestaat dan ook daarin dat wij *ons* verlangen naar goddelijkheid boeten kunnen. Meer te verlangen is ons niet toegestaan. Die neiging-zelf, van nature in ons gelegd, is Gods kracht in ons.

> De neighing ongeschent, die in u van naturen
> Is, is Gods kracht in u, om u tot hem te sturen.

God, natuur, mensch, zijn zóó in ons hart verbonden en hetzelfde. Ken u zelf! wil zeggen: ken in u dat natuurlijke verlangen dat uit God tot God is. Het verbindt u aan uw medemenschen. Het ontslaat u van schoolgeleerdheid. Het is de bezinning die maar een andere naam is voor zaligheid.

Alles wat gezegd is omtrent aangeërfde leer, jeugdindrukken, gewoonten, waakzaamheid, de neigingen, de macht van de rede, wordt hier herhaald en aangedrongen, de vrijheid van onze keus betoogd, het misverstand opnieuw gesteld tegenover de innerlijk besefte waarheid. Die waarheid maakt vrij. Vrij van eigen-zin en -wil volgt de door de waarheid geleide ‘d' onnozel kindse neigingh der naturen’, die tot God voert.

In de laatste zin ligt de simpele kern van Spieghels zware gedachte-werk. Socrates en Christus kruisen er zich, de aristotelische wetenschap wordt er door afgestooten, alle kerken en secten erin achtergesteld bij, niet de roomsch-katholieke, maar

> de alghemeene kerke,
> De waarheid slecht en recht.

De wijsheid van zijn eeuw en het hart van de eenvoudigen stemmen er overeen.

(*Slot volgt*.)

In de hoogte
Door
Adwaita

Groteske kunstemaker, opgestegen
In 't cirkus Wetenschap naar slappe draad
Van logika, danst smaakvol en kordaat
De menschengeest om Waarheid's liefdezegen;

En, gracelijk jongleerend akrobaat,
Houdt hij aan puntige apperceptie-degen
Het kennisfruit, het vooze, aaneengeregen,
Of zich Haar sterretrots verbidden laat.

Telkens in leege wanhoop neergezogen,
Telkens opklaut'rend, doet hij opgetogen
Voor Haar en voor zich zelf, dubbel publiek;

En telkens in vlijmende zelfkritiek
Ziet hij zich slaaf van onopgeefbaar pogen,
Op zelfverachting trotsch, van walging ziek.

*

De menschengeest, zei 'k? Ja, was dat maar waar!
Iedere geest danst op zijn eigen koord;
Dat de een, rechtlijnig eenzaam, de and're stoort,
Die kans is klein; voor botsing geen gevaar:

Ze dansen naast en om en langs elkaar,
Elk door zijn eigen charme zoo bekoord,
Dat hij de roep van de and're artist niet hoort,
Die aandacht vraagt voor zijn sierlijk gebaar.

In 't luchtige ballet mijn gratie bracht ik:
‘Anch' io sono saltatore’ dacht ik;
‘Misschien geeft mij de Waarheid wel haar gunst’.

Maar toen 'k verdrietig zag, dat zij, kokette,
Op mij al niet meer dan op de and'ren lette,
Nam 'k, oud bezit, mijn aeroplaan van kunst.

*

Die stond, klaar, op een zolder van mijn geest:
Hij stond te wachten, voelde ik, al heel lang;
'K wist, dat ik 't kon; toch was 'k een beetje bang;
Ik dacht: In sport ben 'k nooit een held geweest.

Maar vierde schoonheid in mijn ziel haar feest,
Dan trilde 't in zijn vleugels als gezang;
Ik leunde er tegen bij zonsondergang:
Dan gonsde 't, diep; maar bij muziek het meest.

Toch, als 'k begreep: 'K moet vliegen: neen, ik dans niet, -
Dan dacht 'k op eens: Hoe staat 't daar ook in 't sanskrit?
En aan mijn degen reeg ik gauw die text,

En 'k grijpteende op transcendentale draden
Naar Kant en Hegel en de Oepanishaden:
De bezem was 'k, die dansen mòèt, behekst.

*

Maar 'k danste 't liefst volgens wiskund'ge wet:
Door 't x-y-vlak zwierde ik horizontaal,
En dan met lucht'ge sprongen, vertikaal,
Zweefde als een mug ik op en af langs *z*;

Zich weven zag 'k uit schimmig lijnennet
De oneindigheid tot kronkel van spiraal:
Het teeken van de almachtige integraal
Heb, toov'naar, 'k steeds met trotsche krul gezet.

Huiv'rend zag 'k staan in de omzwaai van de nacht
De Menschenzoon, priester van God's geslacht,
Ov'ral aanwezig heerscher, het *Getal*,

Dat de omtocht van mijn sterrevolken leidt,
En meteoren en kometen smijt,
Schertsend, door 't statig rythme van 't heelal.

*

Wie ooit in zee zwom - en over hem goot
Een storm ontzetting; en de golven slaan
Over hem; maar hij, hij wil niet vergaan:
In hem stormt 't leven, en hij wil niet dood;

En met zijn armen mokert hij de oc͡eaan,
En met zijn beenen trapt hij weg de dood;
Hij voelt zich zelf voor 't eerst in 't leven groot,
Zij beide, klein, laten hem levend gaan.

Weet iemand, welke kracht ligt in verdriet,
Zoo, dat hij voor het eerst zijn wezen zag,
Die in tricot op 't koord danste al zoo lang? -

Wie zinken zal in leed, hem redden niet
Tricot en koord: uit 't donker naar de dag
Trok ik de aëroplaan. En 'k was niet bang.

*

'K zit, wachtend heerscher, in mijn vleugelwagen;
'K zie 't wereldlicht over de vlerken schijnen,
Wier spanning, glad, met langwelvende lijnen
Straks veeren zal achter de motorslagen.

Ik weet: bestand tegen de hardste vlagen
Zijn de twee groote vlakken, mijn kwatrijnen,
En mijn terzinen zullen, de twee kleinen,
'T evenwicht, als 't schomm'len mocht, veilig schragen.

Diep uit de wereld spoot in macht'ge stralen
De kracht, die door de storm de schroef doet malen,
Dat hij, wazige schijf, schijnt stil te staan;

Mij, boven lichtende aarde in 't zwart verloren,
Zal 't sterrelicht groeten met meteoren. -
Het dreunt. - De aarde zinkt weg. - Vooruit mijn zwaan!

*

Ben ik het zelf? Moe evenwichteling,
Kroop uit 't tricot mijn vergeefs len'ge geest,
Zooals naar 't donker kruipt een oud, ziek beest,
Naar druipsteengrot van koele herinnering:

Vol echo's was 't, metalen tinkeling,
En wat ik hoopte als jongen, daar herrees 't,
Zoodat 'k vergat, wat 't leven was geweest,
En zijn zou, als 'k weer naar de wereld ging:

Weer zag 'k de toekomst, die 'k als kind mij dacht,
Verwerk'lijkt, licht in vreemdwelvende nacht;
Weer zag 'k, zelf jong, jong, die 'k had liefgehad -

Tot me uit mijn grot joeg met heerschende gong
Mijn regisseur weetgierigheid, en 'k sprong
De parabool op, Kant, de Oepanishad.

*

Zooals een fijnschommelende balans,
Even zich richtend, evenwichtig staat,
Als voorzichtig in spiegelende plaat
'T prisma te rusten legt zijn stalen glans -

Hij staat, aandachtig. 'T juk, plotseling, slaat
Door, links, rechts, in rechtvaardige kadans,
Want de eene schaal ving op een muggedans.
Of onder de and're woei een spinragdraad -

Zoo schommelden de schalen van mijn ziel,
Hetzij in de eene een licht vermoeden viel
Van blijdschap, ijl insekt, dat scherend aait,

Hetzij om de and're herfstlijk-zwevend rag
Van lang verdriet om korte zomer lag,
Tot winterbrengend najaar stukgewaaid.

*

Nu draagt, zelf triomfant balancement,
Zelf zwevend rag, zelf ontzagg'lijk insekt,
Mij de aëroplaan, wiens vaart zilverig trekt
Een draad, hoog boven zee en kontinent:

De trots van wie zich, mensch, als Brahman kent,
Houdt breed zijn dubb'le vleugels uitgestrekt;
De zekerheid, die 't Brahman-weten wekt,
Houdt recht naar Hem 't evenwicht heengewend.

Tot afgrond zijn gezonken land en zee;
In de afgrond rent, hong'rig, de duiz'ling mee,
Daar zuigend, waar ze hoopt, dat 'k neer zal bonzen;

De aarde is een schaal: hoog ligt de horizon -
Plots'ling een stem - naar 't scheen van uit de zon -
Dwars door de wind, die 'k koud voel langs me gonzen:

*

‘Zoo, jongen, ben je daar? 'K heb lang gewacht.
Neen, excuzeer je niet: ik had de tijd;
Als achter me, ligt vóór me de eeuwigheid.
En 'k wist, je kwam. 'K had 't zelf zoo uitgedacht.

Neen, mij is niets te klein: Ik houd de wacht,
Als 't wazig glansje langs een herfstdraad glijdt,
En als de duiz'ling op kometen rijdt
Door 't steilhellende stadion van de nacht.

Van Brahman's wereldrijkdom houd ik boek:
Geen Algol, geen elektron is ooit zoek;
'K zie steeds - Laplace - ze elk cirk'len lang hun baan;

En als 'k een Brahmanperiode sluit
En Zijn nieuwjaar begin, komt alles uit
Tot op een Melkweg en een kindertraan.

*

Koket? Ik? Denk terug aan de eerste keer:
'T was winter, en je ging naar de avondschool,
Een Maandag; 't rook in huis naar wasch en kool,
Net even naar als, straks, die vormenleer.

Toen wees je vriendje: “Kijk! de Groote Beer!
En dáár, boven die schoorsteen, is de Pool.” -
Wat toen profetisch in je ontzetting school,
Zag ik ontvouwd; ik zag 't Hoe en 't Wanneer.

Jou greep, die half bewusteloos jij zocht.
Toen, zalig, trotsch, dat je Dat weten mocht,
Scheen 't je, als was niets dan Dat en jij alleen:

Wat in je rilde, toen tot oogenblik
De oneindigheid zich samentrok, was ik,
Brahman, jouw Zelf. En deze drie zijn Een.

*

Mij, die jou naar mijn hoogten heb gered,
Toen, 't vallen zoekend, je angstig toch bleef hangen
Boven de diepte aan ranken van 't verlangen,
Het taai wort'lende - mij noem jij koket?

Je dacht, ik spon mijn draden tot een net,
Om de eendagsvliegen van de geest te vangen?
Je dacht, mijn armen waren gift'ge tangen,
Die 'k, spin, in 't moegesparteld prooitje zet?

Je dacht, als elk, schomm'lend naar eigen stelsel,
Mij koorddanst in een wijsgeerig vertelsel,
Dat 'k flirt, koket, misschien cocott'rig wicht?

Neen: Als elk stukje regenboog zich wiegelt
Op elke draad, zie, Zon, ik zelf, hoe spiegelt
In 't eeuwige changeant mijn wereldlicht.

*

Als liefde van een aard'ling aan dorst randen
De lichtgestalte van een hemeling,
Je weet, dat zij tot nevelbeeld verging,
Tot hoon rondom heet hunkerende handen:

Zoo dacht je dat, toen - lucht'ge zweveling -
Je om mij de rust verliet van effen landen,
Ik jou applaudisseerend op liet branden,
Verijlend zelf tot vlucht'ge neveling.

Voor 't diepste leven van wie me onverdeeld
Liefheeft, verdamp ik niet tot wolkenbeeld,
Al blijf 'k voor 't zuiver weten ver idool:

Hij ziet me als 't centrum, dat zijn wereld denkt,
Als wet, als as, waarom de werv'ling zwenkt.
De rust ben 'k, die jij zocht. Ik ben de Pool.

*

Jouw zenu w͡en, spieren, pezen, botten, knurven
Trilden, waar valsch uit de afgrond van 't verdriet
Waanzin de half gewilde val bespiedt,
Maar ik, ik greep je stevig bij je lurven;

'K zei: “Wat? Zou je niet kunnen? Of - niet durven?
Schaam jij je dan voor Plato's gletschers niet?
Vooruit! Ik maak tot straatweg van graniet
De draad!” - En grac'lijk gleed je over de curven.

Jou gaf, als 't scheen, dat duizeling je neertrok,
Ik een oneind'ge reeks als balanceerstok,
E, Π, Maclaurin of 't binomium:

Niagara, onder schomm'lende vlonder,
Stortte de wereldloop zijn eeuw'ge donder -
Jou gaf, Blondin, ik 't aequilibrium.

*

Je zag met de *x* de spokig-toov'rende *i*
Meefladd'ren, als de zwevende exponent
Neerstreek tot reeks, die naar 't oneind'ge rent
In stormloop naar de kringperipherie;

Omsmolt dan algebraïsche alchemie
Tot tweelingen twee legers, en 't quotient,
Vervloeid tot optocht van kentauren, ment
De magier Logarithme voort naar Π.

Ontzaglijke triomfpoort, zag j͡e h͡em, hoog
Lichtende staan boven de Melkwegboog,
Verweerde band van cyklopisch gewelf;

En, flikkerende triumfatordracht
Rondom je, hing de hemel; en je dacht:
IO TRIUMPHE voor mijn eeuwig Zelf!

*

Nog eens, toen je oud werd, zag je de Alpendalen
Van 't leven jou met late idylle lokken;
Je zag, hoe bergop lange schaduwen trokken
Onder een mist van scheve zonnestralen;

Nog hoorde je over lichte hoogten dwalen
'T elegisch tink'len van verspreide klokken;
Nog zag je, wit door zwarte dennen, brokken
Van 't sneeuwveld, nu niet meer bereikbaar, stralen.

Je voelde in 't dauwig koele blauw vervloeien
'T hel herdenken van wat je heet begeerde,

Tot diepberustend violet vergloeien
De roode brand, die je onbluschbaar verteerde:

“En tot geluk geschapen” - wat je leerde
Als kind -: 't verdord geloof zag je herbloeien.

*

'K sloeg met bronzen bekkendonder kapot,
Episch en groot, 't elegisch klokgetinkel;
Nocturnespinsel van Venusgetwinkel,
Mijn storm verbrandde 't onder fluitenspot;

En 't klonk als kanonnades, schot na schot,
En 't klonk als lang rinkinkl'end glasgerinkel,
Toen 'k ver in 't dal zwiepte met bliksemkrinkel
Kristallen koepelbouw van gletschergrot:

Op ieder wolkenblad een gouden letter,
Orakelde ik, èn noodlot èn sibylle:
Jouw wezenheid verwerklijkt zich niet hier.

En toen 'k - mijn laatste wijding - sloeg te pletter
'T half zelfbedrog, de half tragische idylle,
Gaf ik je als troost de stemming van King Lear.

*

Zoo leek je dan jouw aardsche zwaarte lichter
In 't ijle, koele denken: de verwijding
Van knellend' horizon werd een bevrijding;
Op 't donker-gindsch scheen hier het lichte lichter;

Jij dacht je boven 't menschenleven dichter
Bij de eeuwigheid; toch was 't een voorbereiding:
Zoo moest - vervulling van mijn eerste wijding -
'T kind-in-jou groeien tot mijn Brahmandichter.

Getraind in 't ijle door je schommeltochten,
Kon veilig je in de afgrondelijke krochten
Van wanhoop zien en 't middenrijk van de aarde:

Er was geen boven, was er geen beneden;
En zalig wordt slechts hij, die heeft geleden;
De hoogten kent slechts, wie in de afgrond staarde.

*

Jou gaf èn ernst èn scherts mijn amphitheater.
Eerst 't passiespel: Uit doop in de oceaan
Zag je mijn zonneheros zeg'nend gaan,
Een heerscher over lucht en land en water;

Dan voor wat zilv'ren sterren liet zijn hater
Hem op bebloede bergen ondergaan,
En wit van smart en eerbied stond de maan,
En 't donderorgel speelde *Stabat mater*. -

Dan scherts: Onder immense cirkuskoepel
Ballet van jonge werelden in kleed
Van gaas, spiralig kronk'lend, ijl en soepel;

Orion hield, wijdbeens torsende athleet,
De Melkweg vast, de grandioze hoepel,
Voor sprong van clown, wit-waaiernde komeet.

*

Ik ben geen wereldmacht, die loont en straft.
Mijn eigen Dooper, maak 'k mijn paden recht;
Ik leer: Wie zijn geluk in liefde legt,
Vergaat: weg spoelt de tijd hem, vlucht'ge haft.

Wat Lenau's Faust tegen Mephisto zegt:
“Zu schwarz und bang, als dass ich wesenhaft,
Bin ich ein Traum, entflattrend deiner Haft” -
Dat Godsbesef heb 'k voor jou weggelegd.

Liefde is als lotos, die de zwerveling
Door 't zoet wegglijden van d' herinnering
Verder, steeds dieper van zijn huis verbant,

Tot eens uit vorm en naam en veelheid 't leed,
Dat laat beleven, wat het denken weet,
De onwillige eenling stormt naar 't Vaderland.

*

'K hoor wat je denkt, al spreek je 't, kiesch, niet uit
Tot troost voor troosteloozen sublimeert
'T verzet de diepe wensch: zoo fantazeert
De dorre non zich om tot Jezus' bruid:

Hij, voor wie 't huis van 't aardsch geluk zich sluit,
Dat hij, bescheiden hunk'rend, had begeerd,
Waant zich een God, die 't heelal savoureert:
Leerde u dat zelf niet aan uw gunst'ling Freud? -

Ja, maar bedenk met Berkeley en Kant,
Dat 't is in jou, dat Aldebaran brandt,
En al de ontzetting wemelt van 't bestaan:

De Groote Vizionair, jouw Zelf, omvat
Zijn rijkdom smart'loos; “Smart'lijk is 't niet-Dat”
Orakelde ik als zalige brahmaan.

*

Wie 't meisje, dat hij liefheeft, aait en kust,
Dat hij zich, wereld, God, zelfs haar vergeet,
Hij zoekt, zonder dat zijn ekstaze 't weet,
De vredige eenheid van wenschlooze rust:

Zoo moest jij, maar nu denkend, klaar bewust,
Achter 't wiskundig weefsel van mijn kleed
- Paillet van ster en lach op nacht en leed -
Vinden het hart, waaraan je wenschloos rust.

Nu zie je in 't ontzaggelijk koloriet
Als ijle schaduw zelfs je grootst verdriet:
'T heilig *Ik Ben*, 't Brahman in de aardeling,

- Twee woorden, met 't heelal in evenwicht -
Sluit God en wereld in één kring van licht. -
Geen liefde. - Niets, niets dan bewondering.

*

Ik, die met bosschen ruisch en, meisje, lach,
En zonnig vink en schem'rig nachtegaal,
En tot nocturnes aai met manestraal
Mijn lier, de hei, besnaard met herfstdraadrag;

Ik, die uit orgel, zwart voor blauwe dag,
Smijt over de aarde mijn donderchoraal -
Jou koos ik, dat je op 't orgel van je taal
Eert Brahman, mij en jou, ons beider Bach.

Wel juich en klaag ik vaak in liefdelied,
Als ver uit splitsing naar Eenheidsgeluk
Met vox humana zich mijn hunk'ren richt:

Nu ik al jouw registers openruk,
Schreeuwt 't Zelfbesef, dat zich als 't eeuw'ge ziet,
'T *Magnificat* voor ons, afgrond'lijk Licht.

*

Spreek nooit, door mij verrijkt, met domme spijt
Van cirkus, slappe koord en akrobaat:
'T is of nog nevelige dageraad
De zon zijn stijgen, dat hem draagt, verwijt.

Bedenk ook dit: je zou tot literaat
Verworden zijn, had ik je niet geleid:
Jou leerde mijn natuur natuurlijkheid,
Die boek'rig versgepruts als leugen haat.

Hierover zeg 'k je later nog veel meer.
Je weet de weg nu, en je komt wel weer,
Als gast - zie Schiller - in mijn koninkrijk.

Ga nu terug. Ik laat je als afscheidsgroet
Jouw aarde zien. Neen, nooit heb je vermoed,
Hoe prachtig ze is, van uit mijn hoogte. Kijk:

*

Met 't vlossig deksel was de wind aan 't spelen,
En nu de weefsels losgeplozen zijn,
Wijs ik je met mijn stok van zonneschijn
Dwars door de ring van drijvende kasteelen,

Hoe 't vasteland ligt als een open schrijn,
Vol blauw gefonkel van gletscherjuweelen,
Behoedzaam vastgelegd in groen fluweelen
Kussens met stralig zilverfiligrein.

Ja, straks begrijp je, zelf in duisternis,
Niet meer, wat onder en wat boven is,
En twijfel je in wiss'lende kontemplatie

Of soms de Melkweg is een rodelbaan,
En of je in sneeuw'ge nevelvlek ziet staan,
Beneden, ver, een blauwe konstellatie'. -

*

Ik hoorde en zag. Zelf kon ik niets dan zwijgen.
Iets stuurde mijn schommelend evenwicht.
Kwam ik uit 't donker? Kwam ik uit het licht?
Was 't zakken van mijn denken? Was het stijgen?

Lang weet ik, dat mijn wereld is mijn eigen
Prachtig paleis, door 't eeuwig Zelf gesticht:
Kort weet 'k, dat er een schat begraven ligt,
Zooals in sprookjes Zondagskind'ren krijgen.

En dalen zal ik naar mijn hoogste Zelf,
Tot waar mijn Brahman weeft in stil gewelf
Zijn vizionaire werelddraperieën;

En mijn getakte Melkweg - 'k zie, hij zweert,
Twee vingers naar de oneindigheid gekeerd,
Dat 'k Hem zal eeren met Zijn fantazieën.

Politieke aanteekeningen

Een rechtsch ministerie onder katholieke leiding is opgetreden. Napleiten voor een nationaal kabinet heeft daarom thans geen zin meer. De proef wordt genomen en de ervaring moet worden afgewacht. Bovenal dient in 's lands belang loyale steun gegeven te worden aan de bewindslieden, die ongetwijfeld naar hun beste weten en met inspanning van alle kracht zullen trachten de neutraliteit te handhaven en den heerschenden noodtoestand te verlichten. Gelukt het hen, dan des te beter. Ondervinden zij bij hun streven groote moeilijkheden, dan moet elke poging om hen te steunen, en voor hen vertrouwen te winnen, door alle partijen beschouwd worden als een algemeen belang. Dat sluit echter kritiek niet uit, mits onder twee voorwaarden. Ten eerste moet de kritiek opbouwend zijn, maar ten tweede moet de kritiek op den juisten tijd uitgeoefend worden. Geen van beide is gemakkelijk. De onderwerpen van het aanstaande regeeringsbeleid zijn te ingewikkeld, dan dat een opbouwende kritiek kan worden geimproviseerd. De regeeringsdaden zijn te urgent dan dat zij uitstel gedogen totdat de kritici zich ingewerkt hebben.

De publieke briefwisseling tusschen den burgemeester van Rotterdam en den reeds demissionairen minister van landbouw was hiervoor leerzaam.

Aan de eene kant omdat een minister vroeg om steun ten einde vertrouwen te vestigen in 't regeeringsbeleid, en een te late kritiek afwees. Daartegenover echter omdat voor een opbouwende en rechttijdig gegeven kritiek op de regeeringsdaden, nog vóórdat de ongunstige resultaten ervan aan 't licht kwamen, geen gelegenheid bestond of was verschaft.

Dat is van groote beteekenis, en een les voor de directe toekomst; vooral wanneer de oorlogsomstandigheden buiten het toedoen van onze regeering de nood aldoor zullen doen stijgen,

en daarmede ook de steeds dreigender ontevredenheid. Is dit niet het geval, en kan gerekend worden dat de uiterste schaarschte aan voedsel, kleeding en schoeisel binnenkort iets verlicht zal worden, dan mag de nieuwe regeering ook hopen dat er berusting onder 't volk zal komen.

Omgekeerd echter is de kritiek, en wel tot ernstige verwijten verscherpte kritiek, onvermijdelijk.

Vermoedelijk zal dit reeds blijken bij de eerste ontmoeting van de nieuwe regeering en de nieuwe Tweede Kamer. In elk geval zullen parlementaire vragen en interpellatie's de nieuwe ministers en in 't bijzonder minister van Ysselsteyn blijven bestoken, ondanks het feit dat er van hun tijd en hun kracht voor de dagelijksche zorgen reeds veel gevergd wordt.

Daarom is het te hopen dat er reeds van den aanvang af bij de regeering en volksvertegenwoordiging het inzicht en de wil bestaat om de vroegere fouten te vermijden en de kritiek vruchtbaar te maken.

Wat is daaraan te doen? Openbare demonstratie's van debateerkunst zijn daarvoor alleen dan nuttig, indien zij principieel en zakelijk goed voorbereid zijn. Vermeden kunnen zij niet worden, want ongetwijfeld zal er groot meeningsverschil blijven bestaan. De belangen, en in 't bijzonder die der agrarische bevolking en die der stedelijke arbeiders botsen te sterk tegen elkaar. Maar wel kan vermeden worden een nuttelooze strijd, die bovendien gevaarlijk kan worden voor de rust in het land, en daardoor tevens voor de uitvoering van noodzakelijke maatregelen, in welke richting die zich dan ook bewegen.

En dit is uitsluitend te bereiken, doordat zoo mogelijk het geheele publiek, maar voor alles de Kamerleden goed en vooral ook bijtijds worden ingelicht over alle zaken en feiten, die in staat stellen om de ontwikkeling der toestanden juist te beoordeelen.

Een eerste stap in deze richting is de instelling eener Kamercommissie, die in nauwe samenwerking treedt met den minister over alle onderwerpen van crisisbeleid. Niet individueele leden der volksvertegenwoordiging en dan elk betrokken bij een klein onderdeel van de crisistaak, maar een zuiver orgaan van de Tweede Kamer, door haar gekozen en bevolmachtigd, moet

zich van alle beginselen van het crisisbeleid op de hoogte stellen.

En dan met de zuiver aangegeven taak om de parlementaire discussie's over de hoofdzaken, dus de beginselen waarop alle uitvoeringsmaatregelen berusten, ernstig voor te bereiden.

Niet alleen met de regeering, maar ook met de geheele Kamer zou deze commissie in een voortdurende verbinding moeten blijven.

Zullen regeering en volksvertegenwoordiging beide daartoe bereid zijn, en zullen zij elkaar spoedig genoeg vinden voor een dergelijke samenwerking? Die vraag zal snel genoeg beantwoord worden. De toeschouwer kan zich niet in veronderstellingen wagen en heeft nog alle hoop op wat er uit de sterk sprekende nieuwheid van Kabinet en Kamer voor goeds te voorschijn kan komen.

Want nieuw zijn ze. Wordt al de ervaring gemist bij het groot aantal der pas opgetredenen in beide college's, daartegenover staat dat de tijd van hen vergt de beschroomdheid te vergeten, en met frisch inzicht en ijver een nieuwe periode te gaan beginnen. In 't bijzonder zal het Nederlandsche volk nieuwsgierig zijn naar de opvatting die Kabinet en Kamer zullen toonen te bezitten van hun taak. Op den duur zal pas kunnen blijken of zij de kracht hebben om de taak te volvoeren. Maar reeds direct bij het eerste optreden zal er gelegenheid zijn om waar te nemen of zij zich vrij willen maken van de vele belemmeringen voor het rechtuit aankijken eener dreigende werkelijkheid. Onder die belemmeringen is wel de allerergste: de politieke sleur.

Niemand zal ontkennen dat groote politieke tegenstellingen nut kunnen hebben, maar vooral in een tijd als wij nu beleven wordt toch ook de betrekkelijke waarde ervan duidelijk gevoeld. Cleriaal of anti- (wil men a-) clericaal, kapitaal en arbeid zijn leuzen in staat om groepeeringen te maken wanneer de gezamentlijke eenheid niet in gevaar is, en niet om een krachtige uiting vraagt. Wanneer dit echter, zooals thans, wel het geval is, wanneer kerkelijken en onkerkelijken evenzeer als bezitters en nietbezittenden getroffen kunnen worden door oorlog of honger, dan gaat de strijd daartegen boven den onderlingen. Deze laatste behoort niet opgeheven te worden. Een volledige godsvrede is na vier jaren invloed van den oorlog en ten opzichte van vele

politieke kwestie's verderfelijk. Maar de onderlinge strijd moet werkelijk onderling blijven, dat wil zeggen in het gestadige bewustzijn eener eenheid. Die strijd moet ook zoo gevoerd worden dat de eenheid geen oogenblik in gevaar komt, en dat een krachtige samenwerking steeds mogelijk is. De nieuwe regeering heeft in de troonrede niet overduidelijk getoond dat zij dit voor alles wil bevorderen. Onwillekeurig dringt zich eene vergelijking op met het Kabinet Cort van der Linden. Dit had bij zijn optreden twee groote punten van het linksche program te verwerkelijken n.l. het algemeen kiesrecht en het staatspensioen. Om dit te doen poogde het allereerst een verzoenende nationale oplossing te verkrijgen.

Het nieuwe kabinet zet voor de verzekerings- en de onderwijskwestie ook wel de verzoenende oplossing op haar program, doch begint allereerst met den wil der rechterzijde op te dringen. Het is als of gezegd wordt: eerst bukken, en dan zullen wij verder zien, waardoor het aan de oppositie wordt overgelaten of deze den ouden strijd weer direct zal doen ontbranden.

Wanneer deze houding een noodzakelijk gevolg moet heeten van het parlementaire karakter van dit kabinet tegenover het extra-parlementaire van het vorige, ligt de vraag voor de hand of wij met zoo'n karakterverandering wel zóóveel vooruit zijn gegaan als de demokraten beloofden.

In elk geval is het van beteekenis om te zien hoe de nieuwe Tweede Kamer zich zal houden.

Door het optreden van vele nieuwe leden en het verdwijnen van verschillende ervaren politici, vooral ook door dat nieuwe groepen zich hebben gevormd, moet de eenheid van het college hebben geleden.

Te verwachten is dat er tusschen de groepen groote lust zal zijn tot onderlinge uiteenzettingen en strijd. Daardoor wordt de toch al zoo bezwaarlijke werkwijze van de Kamer er niet gemakkelijker op.

De verwachting dat er een overheerschende neiging zal zijn om het reeds deerlijk toegetakelde prestige van de Kamer te herstellen door een krachtige en waardige houding van het college als één geheel, kan niet hoog gespannen zijn.

Want de eisch dat het aanzien der volksvertegenwoordiging

vooral en allereerst door de regeering hoog gehouden wordt, zooals die eisch in de afgeloopen jaren herhaaldelijk door de meest vooruitstrevende Kamerleden werd gesteld, is onbillijk en onjuist. Gezag zoowel bij het volk, als ook bij de regeering verkrijgt de Tweede Kamer slechts op de manier, waarop elk gezag verworven wordt: door krachtige en wijze daden.

Wat die behooren te zijn behoeft nauwelijks betoogd te worden. Het is eenvoudig genoeg. De Kamer moet haar werk zoo inrichten dat zij zich degelijk en vlug met de regeering verstaat. Daarbij is gelegenheid te over om ‘politiek te maken’ dat wil zeggen om de lijnen van staatsbeleid op den grondslag van verschillend beginsel en inzicht duidelijk te doen spreken. Het is niet alleen overbodig, maar ook schadelijk, en dit zoowel voor de regeeringstaak als ook voor de politiek zelf, wanneer een overgroot deel van den beschikbaren tijd besteed wordt aan politieke bespiegelingen en schijngevechten, terwijl het eigenlijke urgente werk wordt verwaarloosd, verwaterd of in de war gestuurd, zoodat eene regeering haar toevlucht zoekt bij eigenmachtig optreden of doorzetten van haar wil met bedreiging van portefeuille-kwestie's.

Bij de vele actueele problemen, zoowel tijdens de oorlogstoestanden als die welke na den vrede gesteld zullen worden, zou menigeen de Kamer bezield wenschen met den ijver en den drang eener constituante. Wel niet in dien zin dat zij nieuwe staatsinstellingen ontwierp, maar dat zij toch den moed had om de regeering te drijven tot het onder de oogen zien (en wel in samenwerking met de levende politieke krachten in de partijen) van inderdaad groote bestuurshervormingen zonder zich aan het bestaande vast te klemmen.

Ook daarvoor ware het onmiddellijk instellen eener parlementaire crisis-commissie een eerste stap. De beste krachten onder hare leden, moesten in het werk dier commissie een taak zien die geen nevenwerk toeliet. Zoo konden zij dan een voorbeeld geven van een nieuwe opvatting van 't werk der volksvertegenwoordiging, een voorbeeld dat nog gerust op menig ander gebied mag worden gevolgd.

21 Sept. 1918.

IS. P. DE VOOYS.

Hendrick Laurensz. Spieghel
Door
Albert Verwey

(Vervolg en slot van blz. 281)

Zoover gevorderd was het de vraag of de dichter, die nu zijn stoïsche inzicht in de goddelijkheid van de natuurlijke wereldorde gewonnen had en dit met de christelijke gelatenheid in een goddelijke wil zag samenvallen, in dit dubbel-eenige bezit de kracht zou vinden om ook aan het smartelijkst verlies het hoofd te bieden.

Of hij evenals Coornhert, toen die zijn vrouw verloor - hij zooveel jonger nog dan die toen was - kon zeggen: probatum est?

> Ik trantel vol gepeins, staegh-eenzaam, ook versuft,
> Als mijn liev' eghaas dood, onlief, in mijn vernuft
> Vaak schielijk valt, en drukt, al poogh ik druk t' ontvlieden
> Door reen-besluyt, en 't bidden, Heer u wil geschiede.

En hij mijmert, voortgaande:

> Zo blijft doch in mijn hert het vorigh misverstand
> (Dat staegh de liefd an sterflijk lief hecht) noch geplant.

Misverstand! Ook uit de Gulden Woorden van de Pythagoreërs kon hij het zich herinneren:

> Laat de gedachte niet los dat ons allen gesteld is te sterven,
> Dat wie zich goedren verwerft ze aanstonds kan hebben te ontberen.
> Wat voor rampen de mensch beschikt krijgt van de demonen,
> Lijdt uw lot tot ge 't zoetelijk draagt en zonder te toornen.

Zoo geloofde hij het ook.

Zo wie met losser herte, lijf, ghoed, kind en vrouwe,
Bezit recht als geleent,

(God heeft ze mij lang geleend gehad, schreef Coornhert.)

verliest ze zonder rouwe.
Maar hechtmen 't hert daar vast, weet, als ghy namaals treurt,
Dat u verstand (niet dat verlies) u herte scheurt.

('Sonder merckelijcke droefheyt' kon Coornhert schrijven, had hij 'een lief wijf' verloren).

Dit stem ik vastlik toe, dit kan in my druk stelpen.
Als dit verstand heeft d' overhand, het moet my helpen.
Sluypt eighen-zin weer in, zo voel ik weer gequel.
God doet maar goed: onz' eighen-wil bouwt onze hel.

Als hij met die gedachte is te rust gegaan, verschijnt hem Erato.

Als iet gheschiet, verdrietigh niet, maar wel geleerd,
Is hy, zeid' zy, die alle ding ten besten keert.

Wat ge niet kunt beteren, gaat ze voort, laat dat blijven. Maar uw huis dat te eng is en te kille kamers heeft, kunt ge ombouwen. Ze doet het in de droom voor hem, en op de noorderwand van de voorzaal toont ze hem een tafreel terwille waarvan hij dertien jaar geleden grieksch leerde.

Het Tafereel, toegeschreven aan Cebes - Socrates' jongere die volgens Plato's Apologie bij zijn sterven tegenwoordig was - stelt een dubbele ringmuur voor rondom een berg die een tempel draagt. Bij de poort van de eerste muur staat een oud man, die 'de ongeschonden neiging der natuur' beteekent, ook - door Spieghel - Natuur-God genoemd wordt. Hij zegt de menschen die door de poort willen gaan om de plaats genaamd het Leven binnen te treden, wat ze doen en laten moeten. Voor de poort zit een geblankette vrouw. Zij geeft uit een drinkvat de ingaanden een drank te drinken die Dwaling heet. De binnengekomenen worden door allerlei lichtekooien meegevoerd: die heeten Meeningen, Begeerten, Lusten. Dan komen zij langs een vrouw, die, ter linkerzijde, op een ronde en gladde steen staat. Zij is blind, doof en razend en heet Fortuin. Zij geeft en zij neemt, roekeloos en redeloos. Wie krijgen noemen

haar de goede Fortuin, wie verliezen de kwade. Zij geeft rijkdom, eer, adeldom, kinderen, koninklijk gebied. Iets verder is de poort van de tweede muur. Buiten deze staan ook vrouwen: Onmatigheid, Verkwisting, Onverzadelijkheid, Vleierij. Zij verleiden hen die gunsten van de Fortuin ontvingen tot wellust, waarna zij, als ze alles verloren hebben, aan de Straf worden overgeleverd. Droefheid, Misbaar, Rouw en Wanhoop zitten daar. Ontmoeten zij dan niet Inkeer, dan blijven ze in ellende en rampzaligheid. Maar door Inkeer kunnen zij tot andere Meeningen en Begeerten geraken, waarvan sommigen hen tot de Waarachtige Kennis brengen, anderen tot de Schijngeleerdheid. Deze, die men gewoonlijk Geleerdheid noemt, staat aan de ingang van de tweede ringmuur. Ook zij die tot de Waarachtige Geleerdheid willen, moeten voorbij haar. De minnaars nu van Schijngeleerdheid, bedrogenen, daar zij wanen met de Waarachtige Geleerdheid om te gaan, zijn poëten, redenaars, en allerlei beoefenaars van kunsten en wetenschappen, ook sterrekijkers en verschillende soorten van wijsgeeren, als de aanhangers van Epicurus en Aristoteles. Ook deze vinden vrouwen die hen verleiden: Ondeugden en Meeningen.

Tot zoover wordt het Tafreel in het zesde boek door Erato, de muze van het snarenspel uitgelegd. Sterk wordt hierin vooral tegen de schoolgeleerden te keer gegaan, die alles uit boeken weten en niets beleven. Geen Socrates, geen Cebes, geen Epicteet, geen Montaigne.

* * *

Het oord, in de Hertspiegel voortdurend aanwezig, is Spieghels buiten Meerhuizen aan den Amstel.

Daar ziet hij, in het tweede boek, het ontluiken van de lente. Vandaar wandelt hij Gooiwaarts, als in het derde, daar vertreedt hij zich in de bloemhof, als in het vierde, en ziet Apollo met de muzen aan land komen, vandaar gaat hij Y en Spaarne langs tot de Blinkert, en daar stond het huis dat Erato in de droom voor hem herbouwde. Daar stond ook de Muzentorenhof, ‘op éénen grond drie schuylhuts boven een, vierkant, achthoekig, rond’, waar hij op de tinnen de Zuiderzee, het Gooi,

de Diemermeer en de Amstel, de Haarlemmermeer, de Blinkert en het scheeprijk Y kon zien. Zoo gedenkt hij namelijk dit speelhuis in deze laatste zang, waarvan het heele begin een lofzang op zijn tuin en omgeving is.

> Ghy klare Spiegel-beek met olmen overdekt,
> Ghy achtkant-heuvel-hut, vaak dichtens lust verwekt.
> Maar isser meerder lust, als al des lands onlusten
> Heel zyloos God bevelen, en dies vailigh rusten
> In u doorluchtig tuynhuys overdekt prieel?
> Dit schout den Emstel bruyn, en boom-groent even veel,
> Daar ziedy koopluy vrek, en nijver boeren vletten,
> Den visscher 't net, de zwaan haar zilver-pluymen netten.
> Hier brengt een labberwind verscheiden roken uyt
> Den bloemhof: daar ook bloeyt Apollos krensel-spruyt.
> Des steilen Ypemantels blader-rijke telghen
> Beletten Phebus glants hier d' uchtend-douw te swelghen.
> Maar als hy hallef-hoogh het bevend lof doorstraalt,
> Van bloemen, kruid, en gras, zulk dwaallicht voetsel haalt.
> Aantrekkelijk ghezicht! O schouwplaats der naturen,
> Veel rijker als het park omringt met Pompees muren:
> O dartel schemering des groven muurs, die tracht
> Den morghenstond te weerwil rekken d' achternacht!
> U vlechting is vergeefs: de helder fakkels schichten,
> Door wilgh, que, doren, yp, den lusthof vro verlichten.
> Dit schitter-rijke licht, brood-dronken speelt en juight,
> Als boom en lof, door wind of waghen, danst en buight.
> Zegt? zouw een rijmer hier zijn zing-lust konen dwingen
> Als die noch wert getergt door 't quinkelerigh zingen
> Van vrolik pluymgediert? dat zwevend' over 't hooft,
> Van telgh op telgh, voor dagh voor douw, zijn schepper looft.

In het vierde boek had hij er de bloemhof geprezen:

> Lavenders droef-blaaw bloem, d' eel loof-smal Rosmarein,
> Ruekzwaar Bazilikom, wild Balsem, Mariolein,
> 't Bleek roderoosken ruek-lief, staegh-groen Lauwerieren,
> Mê 't waarde ruyck-zoet lof, en Roos der Eglentieren,
> Fyool ruex zoete lucht, Tyloos, Mey-bloemkens eel,
> Damastbloem, Anjers, pluymkens, Lely wit en gheel...

Nu looft hij er de vruchten-tuin:

d' Aerdbezijs amper-zoete vrucht-teelt eerst verblijt:
De dorst-lesschende kers, treft juyst de hete tyd:
De tijdpeer enkel-zop, wijnrijker keyzerinnen,
Bospeer en kaniewiel, de peer-oegst eerst beginnen.
Voort langhals, barghemot, de smout- en butterpeer:
Maar 't basterdzoete kermispeerken maakt den Heer.
Het winterooft dan volght, met mispelen en queden:
De vijghboom en kasteng, te vroegh van kinde scheden:
De zuykerzoete pruym, ghesprenkelt, blauw en wit:
't Aalbezyken koraligh en zwert als een ghit,
Vergeet ik: doch ist vreemt, dat in dit lieflik woelen,
Verhueght, door zulk gezicht, gehoor, ruek, smaak, gevoelen,
Een mensch hemzelf vergheet? en dit aardsparadijs
Gheeft boven bosch, en beek, van Griekenland den prijs?

Wat staat deze kunst ver af van een latere die de dingen losliet om meer bij hun geheel-indruk of bij de stemmingen die ze opwekken te verwijlen. Maar was ooit stemming zoo diep als deze innigheid die elk ding met haar liefde omrondt en omglanst? Hier is meer dan indruk, namelijk: niet erdoor worden meegesleept. Een ondanks de volheid van het genot de eigenheid doorgronden en eeren van elk schoon schepsel dat tot de genieting meewerkt. Een teekenen, telkens met enkele, maar met de treffendste woorden, en toch om het geheel een waas houden van bewondering.

Van dit Meerhuizen gaat Spieghel naar 't eenzaam, want onbewoonde, landgoed Ruischestein. Werkelijkheid, maar die plotseling in vizioen verandert.

'k Ghenaakte 't Loopvelds brug, daar my een zoet gheluyt
Lokt voort: de poort ghaat op, men liet de brug neerdalen,
Hoorgherigh en verwondert trad ik op de zale:
Daar hielt Apollo feest. Euterpes orghel schoon
Stont an de Oostermuer: daar voren in ten toon
Arion op den Dolfijn vrolik zat en speelde:
Euterpe zach op my: het orghel zweegh, zy queelde:
In 't midden vande ze, en schrylings op een vis,
Daar 't naaste schip te vyand, gheen lijfberghingh is,
Gherust en vrolik wel vernoeght te zinghen mueghen,
Die moet, vast van gemoed, in God, in dueghd verhuegen.

Het bulderigh gheschut, pijl, blixem, donder, zwaard,
Noch ghenerhande schrik dien maken magh vervaard,
Die 't al acht voor gheleent, en dankbaar ook zijn leven
Loshertelijk bezit, en willigh kan begheven.
De dingen quellen niet: het is u wederwil,
En schauw-liefds misverstand, dat God weerstreven wil.

Mits ghingh de orghel op, an d' eene duer geschildert
Was Platoos hol: daar elk door schaduwliefd verwildert,
An d' ander duer daar zachmen Kebes tafereel.

Het tweede gedeelte daarvan, de opgaande tocht van schijngeleerdheid naar ware geleerdheid wordt er door Euterpe aangeduid.

Zij die Schijngeleerdheid verlaten, kunnen de enge weg gaan die naar Waarachtige Geleerdheid leidt. Boven aan die weg ontmoeten hen twee vrouwen: Zelfbedwang en Lijdzaamheid, die hen op de rots trekken waar, binnen een derde ringmuur, de gelukzaligen wonen. Bij de poort daarvan staan drie vrouwen: Waarheid, Geleerdheid en Overreding. Geleerdheid geeft hun een drank te drinken die zuivert van dwaling en ondeugden. Dan mogen ze binnentreden waar Wetenschap begeleid door tal van deugden hen omhoogvoert in de bovenste burg bij de Gelukzaligheid.

Bezinning, Zelfbedwang (of Temlust zooals Spieghel zegt) en Lijdzaamheid (die hij Toorndwang noemt) zijn de hoofdzakelijke deugden waarvan in dit boek gesproken wordt. Geleerdheid, waaronder de juiste kennis omtrent alle dingen verstaan moet worden, heet bij Spieghel Heilgeleerdheid.

Houdt men de boeken VI en VII dus tezamen, dan ziet men hoe de dwaling die 't verstand als een drank wordt ingegeven de menschen tot tal van wanen leidt, die tenzij ze tot inkeer komen eerst met hun ondergang eindigen. Na die inkeer trachten zij kennis te krijgen, maar komen daartoe onvermijdelijk bij de wetenschap die niets bedoelt dan het weten, de begrippenkennis die geen bevinding, geen beleven is. Zij die er zich aan overgeven, kunnen ondanks hun kennis even vol wanen en gebreken zijn. Het bereiken van de ware wetenschap, die zich door waarheid en overreding als door haar zusters vergezellen

laat, en toegang geeft tot de gelukzaligheid, eischt een heel andere weg. Een moeilijke, namelijk een van afstand doen, en onophoudelijke waakzaamheid. Zelfbedwang en lijdzaamheid zijn de deugden die men, deze weg gaande, ter hulp moet hebben. Lust en moed zijn de geschenken die zij moeten aanbrengen. Een erkennen van de rechtvaardigheid, die de maat van alles is, en het met mate genieten van al het bestaande, is ten slotte de gelukzaligheid.

Het schijnt dat in Spieghels nadruk leggen op de noodzakelijkheid van lust en moed, meer overeenstemming ligt met Pythagoras en Plato, dan met Zeno en de Stoïcijnen. Het is dan ook wel duidelijk geworden dat men niet met een enkele schoolterm deze geest kan indeelen. Hij is een Hollander, die door de heele stroom van het 16e-eeuwsche gedachteleven - een stroom die het gedachteleven van Romeinen en Grieken, zoowel als van de Bijbel in zich had opgenomen - gedrenkt werd, met de vreemde stoffen eigen aard voedde en deed aanzwellen.

Als wij de lezing van de Hertspiegel herdenken, blijft in onze herinnering een wereld te onderzoeken over: Coornhert, Montaigne, en tal van anderen.

Het is een feit dat Coornherts Wellevenskunst in allerlei onderscheidingen, zelfs in letterlijke beelden en woorden, in de Hertspiegel te herkennen is. Het is ook een feit dat men Montaigne niet kan opslaan of men vindt plaatsen die door Spieghel zijn overgenomen. Wat hij aan de Ouden ontleende zegt hij vaak, hetzij in het gedicht zelf, hetzij in de prozaopstellen die hij later geschreven heeft. Wie lust heeft tot naspeuren zal stellig veel meer vinden. Mijn doel was enkel het gedicht te doen verstaan in zijn hoofd-trekken, zoodat belangstelling ervoor werd opgewekt.

Wij kunnen nu wel erkennen dat, waar wij nog pas beginnen de waarde en beteekenis van Spieghel als dichter in te zien, het onderzoek naar de bronnen en verwantschappen van zijn gedachteleven niet ver kan gevorderd zijn.

* * *

Uit de jaren waarin de Hertspiegel ontstond, of van kort daarna, zijn sommige kleinere gedichten: Kebes Tafereels kort Begrip,

een stevige samenvatting in twaalf kwatrijnen; A.B.C. Kettinglied, vierentwintig vierregelige spreukgedichten; bijschriften onder de titels Verderftraps Beeldschrift ofte Heilige Letteren dat is Hieroglifica en Andere Hieroglifica, de eerste reeks een zestal van acht regels, afzonderlijk bij prenten uitgegeven, de tweede een viertal van vier, die voor glazen in een amsterdamsch woonhuis gemaakt zijn. Verder het Jubeljaar Lied, op simpelijk gheloven en weldoen, waarin ‘d' Hoofdman en Kananeesche vrouw’, die er als voorbeeld in voorkomen, ons aan Bloccius' Klage herinneren, waar men ze meer dan eens kan aantreffen. En het Kerktwists-jaarlied van 1601, gesteld op de wijs waarop ook de Hertspiegel gedicht is. Dit lied bevat de volledige verdediging van hen die de kerk willen hervormen, maar haar niet verlaten: een volkomen overeenstemming met de houding die een ander nederlandsch hervormer, Erasmus, aannam.

* * *

In 1602 ging Spieghel een tweede huwelijk aan met Dieuwertje van Marken. Van die gebeurtenis dateert een brief van Lipsius, waarin deze tegelijk het bij hem passende karakter van zijn eerste vrouw roemde en hemzelf prees als een die door zachtaardigheid liefde uitlokte.

Twee jaar later gaf Spieghel een prent uit van Plato's hol, opgedragen aan zijn neef Pieter Pauw, professor in de botanie te Leiden.

Van 1606 is de brief aan Pauw, waarin de Hertspiegel verklaard wordt: misschien zijn van ongeveer dezelfde tijd een paar andere kleine proza-opstellen: Van natuurlicke gheneichtheid en Van Socrates ende Aristotels verschil, als ook de brief aan P.K. Hooft waarvan een fragment overbleef.

Het is aandoenlijk te bespeuren hoe hij in deze jaren school trachtte te maken bij jongeren.

Zeker van 1606 is de Byspraax Almanack: in orde van dagteekening gestelde spreekwoorden en zegswijzen. Aan Pauw schreef Spieghel dat hij de spreekwoorden van alle volken eenstemmig achtte met de uitspraken van de grootste wijzen: ‘de natuurlykste verstandighste menschen in verscheyden landen ende versche-

lende ewen’ zei hij, en noemde een lange veelsoortige rij, van Job over Christus en Socrates tot Montaigne. ‘Wat alle menschen zeggen is ghemene waarheyd. Wykt niet van 't gemeene pat; te weten, wat alle menschen in haar onbedurven hertegrond ghevoelen’. ‘De alghemeene kerke’ zooals hij zich in de Hertspiegel uitdrukte, waarvan de katholieke niets dan het bedorven, het hervorming behoevende symbool was.

Zijn verzameling spreekwoorden vertegenwoordigt een belangrijke arbeid, waarvoor vrienden van volkswijsheid hem durend dank weten. Ook een merkwaardige arbeid, omdat de spreuken volgens een vast plan gesteld zijn, en tot tekst dienen van een onuitgesproken bespiegeling.

‘De stof-verdeelingh van deze Almanak’ - zegt Spieghel - ‘heb ick eerst ten ruyghsten in twaelfdeelen, ende die tezamen in drie hondert vyf-en-tsestigh hooftstucken bevat. De eerste maant bevanght de zellefskennis en diens aanhangh. De tweede gheleerdheid. De derde beradingh ende opmerkingh. De vierde het weldoen. De vijfde spreken en zwijghen. De zesde ghedult ende ghevoeghzaamheyt. De zevende gelijckheid ende gezellicheyt. De achtste Landzorgh. De negende Huyszorgh. De tiende rijkdom ende armoe. De elfde Avontuur ende ghevallikheid. De twaelfde God ende natuur’.

En dit niet enkel, maar iedere spreuk, of als er meer op één datum staan, de eerste, schakelt zich aan die van de volgende datum. ‘Zulx dat de zin van voren tot afteren kettingswijs an een hanght’.

Wel te verstaan - laat ik dit erbij zeggen en erkennen dat Spieghel het voorbijzag -: die zin en dat zinsverband openbaren zich alleen voor wie de gedachten van de saamsteller al vrij goed kent en dus weet wat zich, in zijn geest, bij elke spreuk denken laat.

* * *

Overigens schijnt het dat Spieghel in de nu volgende jaren, tot aan zijn overlijden te Alkmaar op 4 Januari 1612, weinig geschreven heeft. Of hij daar blijvend gevestigd was, en sedert wanneer, weten we niet. Wel dat hij in 1604, samen

met zijn vriend Visscher, wegens belasting-weigering, te Amsterdam gegijzeld werd[1)], en - naar uit een handschriftelijke dagteekening valt af te leiden - in 1808 te Haarlem woonde. Als waarschijnlijk in dit tijdperk ontstaan, kwam uit zijn nalatenschap één enkel grooter gedicht tot ons: de Lieden op het Vader Ons. Een brokstuk, want de 77 strofen die wij bezitten brengen ons niet verder dan tot Uw Naam zij geheiligd. Van de acht liederen, elk bestemd te bestaan uit tien strofen, zijn er bovendien twee onvoltooid.

Ze werden voor het eerst in 1694, in de druk van Wetstein, uitgegeven.

Onmiddelijk trekt hun vorm de aandacht. Verzen van drie accenten. Zoo zeldzaam als zulke na de zestiende eeuw zijn, zoo gebruikelijk waren ze in en voor die eeuw. Zij zijn namelijk de natuurlijke slag - een ademhaling die geen cesuur behoeft - van de zang, en het latere gebruik van meer voeten bewijst eenvoudig dat het zingen door het zeggen vervangen werd. Spieghels alexandrijn was niets anders dan de verbinding van twee zulke zangslagen tot één versregel. Hier heft hij het volkslied aan zonder geleerde wijziging, en in een strofe die hij in zijn jeugd gehoord kon hebben.

Welke strofe? Het is er een van negen regels en met een rijmschikking die bij mijn weten weinig voorkomt. Ik ken in deze vorm maar zeer enkele gedichten: één in de Souterliedekens, namelijk psalm 82, en hoogstens een paar geuzenliederen. Van deze laatsten eigenlijk maar één dat er ook in zijn toon op lijkt. Het is een lied, gedicht tegen de roomsche kerk, door de Amsterdammer Laurens Jacobsz. Reael, Spieghels vriend en Kamerbroeder, klaarblijkelijk bedoeld als Nieuwjaarslied op het jaar 1573.

Ontwaect ghy Christen alle,
Recht wel in dezer tijt,
Met vreugde maect geschalle,
Dat ghy geboren zijt,
Godts Woort suyver te leeren
En te leven na Godts wet,
Antichrist wil dit keeren
Maer sterck is 't Woort des Heeren
Daerdoor hy wert verplet.

1) Mr. N. de Roever, Uit onze oude Amstelstad III, 89.

Dit is de aanhef. Stellen we daarnevens de eerste strofe van Psalm 82.

Wie is u te ghelijcken
O Heere mijn vader goet?
O God van hemelrijcken
U lippen doch open doet.
En weest doch niet so stille
Siet u vyanden rasen seer
Sy maken groot gheschille
Met opgheblasen wille
Sy altijt u haten seer.

Vergelijken we met deze coupletten het eerste van Spieghel, dan hoeven we de mogelijkheid niet uit te sluiten dat Reaels aanval hem bij herlezing, toen het vers in 1603 gedrukt werd, tot een weergalm geprikkeld heeft, maar wij voelen toch dadelijk dat niet de harde klank van de geus, maar de verlangende stem van de vrome in hem heeft nagezongen, toen hij zijn Eerste Lied begon.

O oorzaak aller dinghen;
Veroorzaakt in myn hert
Een licht, om uyt te zinghen
Hoe 't al geschapen werdt.
Heeftet hier al waaromme
Wat onder ons gheschiet;
Hoe magh dan yemand dromen
Dat de wereld zy voortghekomen
Uyt blind ghevalligh niet?

Dat wij in het genoemde Souter-liedeken de ware stimulans hebben tot Spieghels zang is ook begrijpelijk als men op de zangwijs let. Boven Reaels lied staat dat het gezongen moet worden op de wijs Nae Oostlandt wil ick varen; maar Florimond van Duyse zegt en toont aan dat overal waar de wijs met In of Na Oostland werd aangeduid een en dezelfde melodie bedoeld werd en wel die van Psalm 82.

Spieghel heeft eenvoudig op de melodie van die psalm, waarvan de reine, jubelende stijging hem moet hebben aangegrepen, liederen willen schrijven die in schoonheid en verhevenheid er niet voor onder deden.

Hij heeft het heele Onze Vader, min of meer in dezelfde rijmvorm gebracht, erboven geplaatst. Maar hij had kunnen volstaan met de twee eerste regels

Onze Vader inden hemel,
U naam gheheylicht zy.

Verder bracht hij het niet. Alles wat hij volvoerde is een lofzang aan de Godheid. De Godheid, begrepen als wereld-ziel.

Warer gheen ziel, elck diere,
Hoe kleyn het zy, 't verviel:
Hoe kanmen dan verzieren
Dees werelt zonder ziel?
Of waar heen komen sweven
Der dieren zielen al
Zonder oorzakigh leven?
D'Onwijze, die 't weerstreven,
Die spelen hier van 't mal.

Maar hoe zullen wij, die onze eigen ziel niet kennen, die ziel aller zielen begrijpen!

O aller zielen Ziele,
Zelfstandigh ewigh iet,
Voor u ick billick kniele,
Al en begrijp ick niet
U wezen. Hoe ick slijpe
't Vernuft dat ghy my gheeft,
Ick kan doch niet begrijpen
Mijn ziel, die door veel pijpen
Zelf in mijn leden leeft.

Wat ick zie, wat ick voele,
Of ruyck, of hoor, of smaak,
Hoe mijn ghedachten woelen
In duysterleye zaak;
't Is al mijn ziels bewerken
Die my blijft onbekent:
Hoe zouden wy domme klercken
U wezen dan bemercken,
Daar 't heeft beghin noch end?

Ghy hebt ghestelt een mate
In ons vernufts begrijp:
Ghelijk de kindren praten
Na haar verstand onrijp;
Zo is ook ons reen plegen,
Teghens u wijsheyd wis,
Onvast, zichzelf vaak teghen:
Alleen weet ghy te deghen;
Wy weten by de gis.

En evenals hij het ook in het tweede boek van de Hertspiegel gedaan had, keert hij zich van de zelfstandig gedachte Godheid naar de natuur waarin ze te kennen is.

Al kan ick dan niet vaten
U zonder form of tijdt;
Zoo blijkt uyt al 't gheschapen
Noch lijkwel, dat ghy zijt
Een oorzaak van 't ghebouwe
Dat wy zien of verstaan;
Daar ghy ons gheeft t' aanschouwen
Hoe wijs en hoe ghetrouwe
Ghy dit al hebt ghedaan.

Niet om de uiterlijkheden van die natuur te kennen, evenwel, beschouwen wij haar, maar alleen om er haar ziel, God, zoo in terug te vinden dat hij ons innerlijk leven baten kan.

Wy lezen dus u werken
In al dit Schepzel boek,
Daaran wy u bemerken
Almachtig, goedig, kloek.

En nu verschijnt die uitleg van de Drieëenheid die we ook vroeger ontmoetten.

De macht die noemt men Vader,
En Zoon u wijsheid vroed,
Den Gheest, u ghoedheids ader.
En zo kent men u nader,
Dan men u wezen doet.

‘Voorts dat ik 't geen wy in God kennen, dat is, zijn hoedanigheden’ - aldus Spieghel in het opstel Van Natuurlicke Gheneicht-

heid - ‘beschrijve onder de woorden van wijsheid, ghoedheid ende macht, en zijn mijn woorden niet alleen. Magister Sententiarum beschrijft de drievuldicheid alzo, den Vader de macht, den Zoon de wijsheid, den H. Gheest de ghoetheid toeeyghenende’.

Macht is het hoogste bezit, meent hij, dat de mensch verwerven kan, macht verstaan als deelgenootschap in goddelijkheid. Macht samen met wijsheid en goedheid zijn de goddelijkheid zelf.

U macht, ewighe zoetheid!
Die en was noyt alleen
Zonder wijsheid of ghoedheid;
Dees drie die zijn maar een.
U macht, die most zich reppen,
Door wijsheid ghoedertier,
Dees werelds kloot te scheppen,
En die vast te bekleppen
Door u Godlijk bestier.

Ja duyzent zulke klooten
Schept ghy licht op de ry:
U macht niet om vergroten,
Die was en blijft u vry.
Wat ghy schept stierdy leechlijk:
Maar 't schepsel leeft en sterft,
Te ontworden gheneechlijck:
Maar ghy blijft onbeweechlijk:
Tijdt, form en plaats ghy derft.

Van plaats ghy niet verandert,
O alle dinghs bevangh!
Die 't nochtans al doorwandert:
Oneindlijk strekt u ghangh,
En ewigh; als u wezen
Dat onbegrijplijk is,
Zo zydy al uytghelezen,
Onnoemlijk, onvolprezen,
Gheen grootheid: maar een Is.

Hierin heeft men, in dit eerste lied, Spieghels geheele Godsverbeelding, zooals ze ook in de Hertspiegel ligt, maar hoe rein en langs welk een eenvoudige lijn uitgesproken.

In het tweede lied, op *Ons* - zooals het eerste op *Vader* is - treft ons een andere vernatuurlijking van de kerkelijke voorstelling. In de hemelen, lezen we, beteekent in de hemelzinnen van hen die, na inkeer, aan de goddelijke deugd deel hebben. Evenzoo ziet Spieghel ook de hel niet als een plaats buiten ons, maar als een toestand, innerlijk. Niet anders deed Milton het. Het komt erop aan zich uit de hel van de ikzucht te verheffen tot de hemel van de goddelijke gemeenschap.

> Geheelijk in God leven,
> Niet zien op dat of dit.

En met een toon die aan Novalis herinnert:

> Wie magh God vader heeten
> Dan die zo is zijn kind?

Het derde lied, Ghij die zijt, is vooral in zijn schallende aanvang:

> Ghy zijt des heils fonteyne
> En helpt zonder verwijt:
> Ghy zijt, ghy zijt alleine
> Die blijft 't gheen dat ghy zijt.

niet minder een lofzang dan het eerste.

Daar komt ook dat fraaie beeld in voor van de mensch die, niet tevreden een rad in een uurwerk te zijn, nu ook nog met de hand grijpen wou in dat rad.

In de Hemelen is het vierde lied, maar hemelen innerlijk verstaan, zooals in het vijfde lied uiterlijk.

Na het verdoemen van de eigenwil in het vorige wordt hier het afstand doen van eigen ik geprezen, en de gerechtigheid, die tot God en menschen de goede verhouding treffen laat.

> In d' Hemelen zulker zielen
> Zijt ghy dies aldermeest,
> Die 't ikkerschap vernielen,
> Klein en rein zijn van gheest,
> Zien op straf noch beloningh:
> Daar wordt u rijk bereydt,
> Om heerschen als een Koningh:
> 't Bereydzel van die woningh:
> Dat is gherechtigheid.

En na de uiteenzetting van dit motief:

Dit zijn dan heemlen gheestlijk,
Daar God zijn woningh hout;
Daarmen zijn Sabbath feestlijk
Viert, daarmen outers bout,
Om God volghen, en loven
En lieven even staagh.
Dus zoekt hem niet hier boven:
God zal wel t' uwaarts hoven,
Houdt ghy u rein en laagh.

Onmiddelijk daarop heft dan het vijfde aan:

De hemlen hoogh vertellen
Ook, dat ghy, Heer, daar zijt:
Son, Maan en Sterren mellen,
Dat ghy haar loop en tijdt
Bestiert; dat ghy doet langhen
En korten dagh of nacht;
Dat ghy na zeker ghanghen
De maan doet licht ontfanghen,
Dan breekt ghy weer haar kracht.

Ghij stuit door zulk bestieren
De vloet, Heer, van de zee,
En stromen, ook de dieren
En ons zuchtmengingh mee:
Ja zelfs het zap der boomen
Dat neemt af of neemt aan,
Recht zo de loop der stroomen
Zal rasschen of verlomen,
Even gelijk de maan.

Zooals ook in de Hertspiegel wordt in dit lied de leer afgewezen dat de sterren macht op ons lot hebben. Zooals onze ziel onszelf bestuurt, doet de wereldziel het de wereld. Eigenaardig is de onkunde die de dichter stelt ten opzichte van de zon. Is ze een schelp of een bol, of een gat waardoor het eeuwig licht valt, geeft ze zelf licht en warmte, of is ze alleen maar oorzaak dat het hemelsche vuur tot ons doordringt,

Dat weet niemand die leeft:
Maar 't blijkt, dat dit vertieren,
Den oorspronk en 't bestieren,
Een eerste oorzaak heeft.

Jammer is het dat aan dit schoone lied, met zijn zuivere heffing en daling, een strofe ongeschreven bleef.

Gheheylight staat boven het zesde. Het is het lied van de innerlijke heiliging, als de bezinning op het schoonste schoon bevrijdt van misverstand.

Uiterlijke heiliging is dan die van de middelen die opwekken tot waakzaamheid, ook die van het kerkgebruik, dat hier sterker dan in de Hertspiegel verdedigd wordt. Het zou mij niet verbazen als Spieghels geloof aan de noodzakelijkheid van een eenige kerk met de jaren eer toegenomen dan verminderd was. Zijn Kerk-twists Jaarlied wees er al op.

Het achtste lied is onvoltooid gebleven. Aan het eerste kouplet ontbreekt een regel en het bevat acht inplaats van tien koupletten. Ze verdienen bizondere beschouwing, omdat zij op de grens liggen waar het gevoel voor de uitwendige natuur in de zaligheid van de inwendige overgaat. Door dit aanzien van de groeiende en bloeiende wereld met een gevoel van dankbaarheid voor het innerlijk geluk dat ze geeft, is er in die verzen een verrukkelijke teederheid, zooals van latere dichters misschien alleen Wordsworth ze gekend heeft. Evenals die engelsche dichter is de hollandsche niet enkel een mijmeraar maar een moraliseerder, en waar onze negentiende-eeuwsche voorgangers en tijdgenooten van oor voor poëzie misdeeld waren, maar wel zeer stellig overtuigd dat men in verzen niet moraliseeren mocht, heeft Spieghel natuurlijk vooral niet minder weerstand als Wordsworth te overwinnen gehad.

Als Spieghel zegt:

De voghelkens in de velden
Zij zinghen even vroo,
't Is Gods lof dat zij melden.
O mensch doet ook alzoo,
In waarheyd, niet in meenen.
Die veelverwige spin
't Fluweel-mos groen der steenen,
't Vernuft der mierkens kleene,
Prenten u Goods lof in -

dan is het waarlijk niet om diepzinnigheid of verhevenheid of schokkende hartstocht dat wij hem hebben te prijzen. Trouwens, waar hij diepzinnig of verheven was, of fel in zijn uitspraken, verstond men hem nog minder. Maar het is om de toon, die, het doet er niet toe door welke gedachten of woorden, een innerlijke gelukstoestand te kennen geeft.

Vrome gelukkige beschouwing van de natuur, met de eenvoudigste gedachten samengaand en erin uitgedrukt, is een belangrijk element van de nederlandsche poëzie gebleven. Het is een uitingswijs, die we hier aan het begin, puur als beekwater, kunnen waarnemen. Zeker, de gedachte erin is geen andere, dan dat de zichtbare natuur dient ter verheerlijking van de onzichtbare, - dat haar bloeien, sterven en herboren worden niet om haarzelfs wil is, maar alleen ter wille van een leven dat wij niet begrijpen en dat zijn eigen ondoorgrondelijke doelen volgt, - dat het geluk van de schepselen eigenlijk alleen daarin bestaat dat zij dit leven laten betijen, niet meenen er om zich zelf te zijn, maar zalig zich overgeven, als een bloem aan de wind, aan de goddelijke die door hen ademhaalt. Andere gedachten worden er niet in uitgesproken, en het kan zijn dat men die op zichzelf onbelangrijk acht. Maar is die toestand van belangelooze overgave, dit zalig zich bedden op de deining van de levensadem, - is die zelf onbelangrijk, als hij in de adem van een menschestem zijn onbelemmerde verbeelding vindt? Toch niet, immers. En die toestand beleef ik, als Spieghel de kleinste schepsels van de natuurlijke wereld de lof laat aanstemmen van het leven waaruit ze voortkwamen.

> Der byen honigh halen,
> Het cieraat van de rijp,
> Het spreekt temaal een tale
> In u vernufts begrijp.
> De bloempkens die daar spruyten
> Zoo veel, zoo schoon, zoo bondt,
> Zij oopnen, of zij sluyten,
> 't Is Goods lof dat zij uyten,
> En doen u, mensch, dat kondt.

Over Wordsworth's ‘smallest flower’, gedachten wekkende

‘too deep for tears’, heeft een wereldwijs negentiende-eeuwer wel eens geglimlacht. Geglimlacht heeft men ook over Spieghels:

> Dus spreekt de matelieve:
> Hier sta ik op het veld;
> Eet my tot zijn gherieve
> De koe, terstont ik smelt
> Tot mis; en valt die neder
> Hierby in 't groene gras,
> Daarna word ik licht weder
> Een mateliefken teder,
> Zo ik te vooren was.

Maar doet het er wat toe of men, *zalig blijkend*, zijn innerlijke gelukstoestand door een stemming-volle landschaps-beschrijving of door een kinderlijke gedachte uit? De vraag is maar of er ontroering wordt uitgesproken, en waarlijk, teerder en reiner deed niemand het.

Spieghel was een kunstkenner en Van Mander verhaalt dat hij, behalve een door Cornelis Cornelisz van Haarlem geschilderd Hol van Plato, ook van dezelfde schilder een van diens beste stukken bezat, dat de Gulden Wereld voorstelde. Was het dit stuk waaraan hij dacht - een landschap met schoone naakten schijnt het geweest te zijn - toen hij van de hollandsche weide zijn oogen wegwendend zijn bespiegeling voortzette?

> Het voor-werk en 't ververren,
> Het inzicht wonder diep,
> Schynt myn zin te verwerren.
> Dees lacht, 't schynt of die riep,
> En d' ander die wil springhen.
> Dit lustig kunstvermaak
> Lokt, port, ja 't moet my dringhen,
> Om Godes lof te zinghen,
> Alles vernufts oorzaak.

Onvoltooid eindigen de ‘lieden’ hier.

De Gulden Wereld - kan het ook zijn dat hij door de twisthel van zijn eeuw heengegaan - uit het Hol van Plato in de zon van het Goede gestaard hebbend - haar in zich gewonnen had?

Toen Vondel, in de Lucifer, zijn zang aan God schreef, heeft hij met breede vleugelslag zich losgemaakt van de wereld en in het licht gestort van het wereldlooze. Spieghel bleef bij de wereld, opstijgend tot haar ziel, neerdalend tot haar weiden.

Als Vondel de adelaar was, was hij de leeuwerik. De zode verbond hij aan de hoogste straling.

Wij die de grootheid van Vondel erkennen, de forschheid van zijn vlucht, de klaarheid van zijn ether, voelen mee met Spieghel, met zijn trillende zang, met zijn vurige stijging.

* * *

Zoolang de Staat van de Zeven Provinciën een sterk lichaam was, is de waarde van Spieghels werk door de besten ingezien. Zijn arbeid voor de taal was een grondslag waarop door het volgende geslacht werd voortgebouwd. Zijn verlangen naar het gebruik van het hollandsch aan de hoogeschool werd ten deele verwezenlijkt door de oprichting in 1617 van de Amsterdamsche Akademie. Zijn uitgaaf van Melis Stoke was het uitgangspunt voor de vaderlandsche geschiedvorsching. In de Hertspiegel werd het eerste indrukwekkende gedicht erkend van de noord-nederlandsche renaissance. ‘Zijn hoogh’ - d.i. verheven - ‘gedicht’ noemde de jonge Hooft het, toen het nauwelijks gereed geweest kan zijn, in zijn brief uit Italië van Jan. 1600.

Dat Vondel het in zijn laatste jaren hardop voor zijn dochter las, is een merkwaardige mededeeling. Ze bewijst namelijk dat hij het de hoogste proef waardig achtte, waaraan een dichter een gedicht onderwerpen kan, die van de luide voordracht. En hij zou het niet gewaagd hebben zonder de na aandachtige lezing gewonnen overtuiging dat het die proef doorstaat.

Brandt zegt ook dat de oude dichter zijn jonge vereerder Antonides de lezing van de Hertspiegel aanraadde. Het moet hem getroffen hebben dat de op het romeinsche vers geschoolde soberheid van Spieghels stijl onmiddelijk na zijn dood door italiaansche speelschheid en fransche zwier overgroeid was, en dat die laatste juist in Antonides tot ontaarding neigde. Geen wonder zoo hij in terugziende bezinning iets als een verlies gevoelde en de heilzaamheid bevroedde van het verlorene.

Spieghel zelf had al enkele jaren na de voltooiing van zijn gedicht - hij altijd op zoek naar verwante zielen - in een brief aan Hooft een zekere vrees getoond voor die zinnelijke neiging van zuidelijker oorsprong, die hij zelfs in zijn bewonderde Montaigne afkeurde en waarvan hij de jongere vriend trachtte te bekeeren.

Als men dat aardige bundeltje Minneplicht en Kuysheytskamp opslaat - verzen van Hooft, Vondel, Reael en anderen - dan voelt men hoezeer die minnepoëzie van 1620 tot een andere wereld hoort. Onbegrijpelijk blijkt het dan dat van drie met H.S. onderteekende gedichtjes Vlaming een in Spieghels werken opnam, alsof het door hem kon geschreven zijn, en dan nog wel - immers? - in zijn jeugd, dus vóór 1578. Het zijn onweersprekelijk verzen van omstreeks 1620 en uit een wereld waarvan Spieghel nooit iets gewild of geweten heeft[1].

Hij de geestelijke aristokraat bij uitnemendheid, de vertegenwoordiger van een platonisch christendom en een stoïcijnsche zede, heeft in zijn jeugd de zinnelijkheid als motief van epigrammatische scherts aanvaard, maar nooit als dichterlijk vormbeginsel.

Dit was ze bij Hooft, als italianizeerend minnedichter, dit was ze van het begin af bij Vondel, wiens taak het werd de vormschoonheid van de Renaissance-barok te tuchten en te verinnigen.

Dat na Vondels dood de belangstelling in de Hertspiegel niet afnam, bewijst de druk van Wetstein, in 1694 met toevoeging van liederen en prozaschriften uitgegeven.

In de 18de eeuw was het de kunstzinnigste van al haar dich-

1) Twijfel of de door Vlaming opgenomen Vrijers-sangh wel van Spieghel was vindt men door Ter Gouw uitgesproken (Gesch. van Amsterd. VI, 397 noot). Een ander gedicht, Bauw-heers Wel-leven, een bewerking van Horatius' *Beatus ille*, voorkomend in Den Nederduytschen Helicon, doet door taalbehandeling en gedachten nadrukkelijk aan Spieghel denken, - reden waarom Dr. R. Jacobsen (Carel van Mander, blz. 244, noot) niet aarzelde het hem toeteschrijven. Ik durf zijn voorbeeld niet volgen. Zulke vlugge innemende alexandrijnen vallen buiten Spieghel's kader. Rekening houdend met de waarschijnlijkheid dat zij de verhollandsching zijn van een fransch gedicht, en dus de eigenschappen van hun bewerker tezamen met die van hun maker zouden kunnen inhouden, voel ik toch het meest voor de veronderstelling dat een jongere volgeling van Spieghel er zich in uitdrukte.

ters, Hubert Poot, die het gedicht ‘verscheide reizen las en herlas, zeggende: dat het een onvolprezen werk en onuitputbaere bron was van geleerdheid, wysheit en ernst, niet zonder groote reden door Vondel en anderen aengeprezen’.

Hij las het waarschijnlijk al in Vlamings druk van 1723, een uitgaaf die nog iets meer bevat dan de vorige; tevens een belangwekkende inleiding en voortreffelijke voetnoten.

Maar uit de uitgaaf zelf blijkt reeds dat de belangstelling voor oude taal en wetenschap de vereering van de dichter te hulp moest komen. Wat in 1781 door P. Huizinga Bakker in de Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden geschreven werd - om van mindere geesten niet te spreken - verraadt weinig inzicht in Spieghels beteekenis.

Een gunstiger indruk maakt in het begin van de negentiende eeuw Jo de Vries in zijn Geschiedenis van de Nederd. Dichtkunst.

De Vries had oor voor verzen en las ze met liefde.

Zoo kon het gebeuren dat hij schreef: ‘Zijn Hertspieghel munt onder zijne gedichten bijzonder uit. Hij is krachtig, ernstig, deftig, zuiver en zinrijk van taal; - zoetvloeijendheid en gemakkelijkheid zoekt [Spieghel] niet altijd, doch scheen deze ook in zijne macht te hebben.’ En verder: ‘Rijk is hij in beelden, doch duister wegens volheid van zaken, en somwijlen wonderbaar van uitdrukking. - Men ziet hoe hij vinding en vernuft, zoo zeldzaam in zijn tijd, doet schitteren. Dit werk heeft met recht tot in onzen leeftijd nog zijne waarde behouden.’ Elders in hetzelfde werk, noemde hij na Koornhert, Fruitiers, Marnix en Visscher als ‘den voortreffelijksten van allen’, ‘den welgeslepen Spieghel’.

Twintig jaar later begon Bilderdijk een soort vertaling van de Hertspiegel. In den beginne volgt hij zijn voorbeeld vrij geregeld, maar weldra vervangt een eigenwillige parafraze de oorspronkelijke inhoud, totdat hij, al meer weglatend, van vier boeken twee maakt.

De heele poging was al een bewijs dat hij de dichterlijke onaantastbaarheid van het werk niet verstond en alleen in een deel van de gedachten belangstelde. Langzamerhand - stel ik me voor - werd het hem duidelijk dat deze niet met de zijnen overeenstemden, dat met name Spieghels natuur-vergoddelijking,

en haar vereenzelviging met de menschelijke rede, niet met zijn calvinistisch geloof aan de menschelijke verdorvenheid was te vereenigen.

Bij gelijktijdige en latere schrijvers over onze 16e eeuwsche letterkunde vindt men voor Spieghel weinig waardeering. Drost, in zijn Meerhuizen, sprak van 'het hortende, onwelluidende, zelfs kreupele' van zijn verzen, een oordeel dat onherroepen bleef. Voorloopig kwam het Hooft en Vondel ten goede. Maar later geeft zich in Fruins lof van Marnix een voorkeur te kennen, die zijn tijdgenooten deelden en waarin de miskenning van Spieghel haar beslag krijgt.

Fruin schrijft (Tien Jaren p. 183): 'Van al de dichtwerken, die ik uit dezen tijd heb leeren kennen, acht ik de psalm-vertaling van Marnix het waardigst om nog gelezen te worden.'

In dit vonnis verdicht zich het negentiende-eeuwsche wanbesef omtrent vers-kunst tot een tastbaar aanvalsdoel.

Marnix' Psalmen zijn vertalingen naar Marot en De Bèze. Vanwege de zangwijzen was iedere oorspronkelijkheid in strofeen regelvorming uitgesloten. Marot was een dichter en zijn kracht en gebaar kon Marnix nooit benaderen. De Bèze was een vroom geleerde en een beschaafd letterkundige, juist als Marnix, die hem geheel gelijk komt.

Marnix was een vriend van fransche verzen en het is zijn verdienste dat hij zoovele strofen zoo zorgvuldig heeft vernederlandscht. Wij bezitten in zijn bewerking dus bv. het eerste goede voorbeeld van terzinen, en wel in psalm CXIX. Bij Datheen is die natuurlijk ook, maar deze miste wat Marnix bezat - sterker dan De Bèze zelfs - het besef van de maatvolle kracht en ingetogenheid die de terzine uitdrukt; zoodat hij met recht op dit invoeren van de italiaansche maat trotsch mocht zijn.

Maar, lezen wij zijn psalmboek naast dat van Datheen, dan is hij volstrekt niet altijd in het voordeel.

Datheen schreef - om het met één woord te zeggen - het geaccentueerde vers, Marnix het metrische. Was nu Marnix een dichter als Van der Noot geweest, dan zou hij daarmee nieuwe effecten bereikt hebben; maar hij was een geleerde, een letterkundige, die niet hooger stijgen kon dan zijn voorbeeld.

Een springplank is een machtig middel, als hij ons namelijk

hoog springen doet. Zoo ook het metrum wanneer het oorzaak wordt van ongewone ritmen. Maar niet, als wij er ritmisch weinig mee uitwerken. Wanneer Datheen Psalm CXV - de beeldstormers-psalm - begint:

> Onse Godt woont inden hemel voorwaer,
> Hy maeckt end doet alles int openbaer
> Wat hy wil inden Landen.
> Maer aller heydenen Afgoden zijn
> Niet dan gout en silver gheloutert fijn,
> Wercken der menschen handen.

dan schrijft hij geen metrische, maar binnen een vast aantal syllaben drie-accentige verzen. Maar we beven al op het ritme, het dreigende. En als hij dan voortgaat:

> Sy hebben monden, en spreken gaer niet,
> End ooghen, derwelcken geene yet siet.
> Het zijn al doode dinghen.
> Sy hebben ooren, maer gantsch gheen ghehoor,
> Neusen, nochtans watmen hen stellet voor,
> Gheenen reuck zij inbringen.

dan worden wij bang voor de beelden, omdat wij voelen dat als deze vonnissende opsomming geëindigd is, de storm aan zal gaan. Hoor nog maar even hoe de toon stijgt en een oordeel wordt.

> Sy hebben handen en grijpen niets aen,
> Haer voeten connen gantschelijck niet gaen,
> Haer kele can niet spreken.
> Diese maken zijn hen ghelijck voortaen,
> En diese besoecken en daerop staen
> Sijn daerby vergheleken.

Lees daarna eens Marnix' veel beschaafder toon en veel zuiverder maatslag.

> Doch onse God woont in den hemel claer:
> Hy stiert end richt na synen wil van daer
> Op d' eertryck alle saken.
> Maer al wat 't volck voor heylge beelden houdt,
> Is anders niet dan silver ende gout,
> Dat 's menschen handen maken.

Sy hebben mont, maer geven geen geluyt:
En oogen oock, maer siender gantz niet uyt,
Want sy geen licht en vaten.
Sy hebben voorts aen elcke syd' een oor,
Maer in de beyd' en is gantz geen gehoor:
Noch reuck in haer neusgaten.

Haer handen lam en tasten toe noch aen,
Haer voeten stijf en kunnen nergens gaen:
Geen spraeck komt uyt haer kelen.
Al wie se maeckt, oft syn hoop daer op sticht,
Moet zijn gelijck den God dien hy opricht
End daervan gantz niet schelen.

Als men dit leest, gevoelt men wel dat er maat in is, maar ten koste van de beweging, en men begrijpt dat de Hervormden er Datheen niet om wilden opgeven.

Toch wil dit niet zeggen dat in tal van psalmen, van rustiger toon en stemming, Marnix' berijming niet de voorkeur zou verdienen. Het zegt alleen dat Datheen uit innerlijke aandrift meer dan Marnix een dichter was. Een onbeholpen dichter; en dit was de reden waarom Marnix' argument dat hij zijn vertaling uit het fransch met het hebreeuwsch vergeleken had, - meer dan dit immers hield zijn verklaring dat hij uit het hebreeuwsch overzette niet in - dan toch wel eenige waarde had: een geleerde waarde.

Spieghel evenwel was niet onbeholpen - ik betuigde dit een kwarteeuw geleden, juist om de schoolsche versbeschouwing een wenk te geven en de onderscheiding tusschen metrum en accent te doen opmerken. Spieghel aanvaardde de metriek, langzaam, maar met vasthouding aan het accent, en dientengevolge met behoud niet alleen, maar met vernieuwing van het ritme.

Hij was een dichter, tegenover wie de vrome vertaler Marnix een geleerde bleef.

* * *

Het heeft lang geduurd voor ik moed vatte terwille van Spieghels dichterschap een pleidooi aan te vangen, dat hem in de twintigste-eeuwsche waardeering tenminste de rang zou ver-

zekeren waarop hij recht heeft. Het is een pleidooi, en niet meer, een begin van de Spieghel-studie, en opgesteld in het verzekerde gevoel, dat er aan mijn onderzoek en dus ook aan mijn voorstelling van de man en zijn tijd veel ontbreken moest. Ik zal tevreden zijn als het onderzoek wordt voortgezet. Ik hoop dat het tot het inzicht leiden zal dat de noordnederlandsche renaissance in onze dichtkunst, dank zij Spieghel, een grootere beteekenis had dan dat tot nu toe werd aangenomen.

De kerst-engel als blijde bode
Door
W.L. Penning Jr.

I

Geest der Liefde gaf me een wenk:
En belast met Kerst-geschenk
Wiekte ik heen, uit reine sfeer
Naar het strijdend aardrijk neêr.

Starrenwereld lichtte vóór -
Tot zich ruimte in wolk verloor,
Plots doorkliefd van heilloos vuur....
- Zijwaarts dan, in sneeuwstorm-uur
Kerst-lied hoorend, zweefde ik in: -
En betooverd zag 't gezin,
Dat in vrede samenzat
Schoon het licht noch stooksel had,
Glans uit immer groenen boom
Opgaan als uit Sprookjesdroom;
Hunkrend juichte een zevental
Tintel-oogers, proevend al
In verbeelding wat het zag -
Mij zocht Moeders traan en lach;
Oudste zusje gaf ze een wenk:
Deelen moest in 't feestgeschenk
Buurtje dat door 't venster keek,
Open-monds langs de oogjes streek.

Wat de Bode Omhoog ontving,
Stil hier aan de takken hing -
Vrucht der vreugd die eeuwen heugt -
Plukte een onverwende jeugd.
Warm, trots oorlogs-koude en nood
Om al duurder schraler brood,
Joelde 't hoopje en smulde ‘fijn!...’
Moeder - wees naar 't Kindekijn,
Boog voor 't hoofdje in stralenkrans -
Zag gebleven gebleven Liefdeglans,
Toen zij 't beeldje in dank gekust
En de kaarsjes had gebluscht,
Had geborgen als een schat
Daar zij morgen dienst van had.

* * *

Jeugd rustte uit van 't blij vertier;
Boek en prent en kleine sier,
Onder 't kussen, onder 't hoofd
Had ontwakingslust beloofd:
Die, heel stil ter rust gegaan,
Vroeg - heel vroeg kwam op te staan
Mocht voor de' allereersten keer
Meê ter vroegmis....
‘Dwars door 't weêr -’
Had de jongste zich beloofd;
Nu-al woei 't hem schier om 't hoofd,
En het zolderraam was wrak,
Zwak het lekkend pannendak;
Zinken teel ving 't nat al op....
Maar te zwaar klonk nu zijn drop....
- Hier een dweil in 't zink breed-uit,
Dempt voorloopig 't spatgeluid.
Moeder - ‘is ze ook nog zoo arm

(Zong er een) wat dekt ze warm' -
Kuste 't kroost en suste 't lied,
En de trappen kráákten niet.

** *

Gauw haar dikken doek slaat ze om:
'Zoo 'k van avond niet meer kom,
Lijdt die ziel van nacht weer pijn -'
Denkt ze, en Feest moest dáár ook zijn....
Van Gods Kerstboom restte één koek -
Vlug er meê hier om den hoek
Naar de zieke weeuw en 't kind....
- Knap verpleegt zij, en verbindt,
Geeft ook 't huisje een Kerstmisbeurt - -
'Tot je dienst, en niet getreurd'
Lacht ze in 't gaan, en is vlieg-vlug,
Sneeuw afschuddend thuis terug.

* * *

Lang nog breit zij op gevoel.
Leêge haard, en hier die stoel
Van haar brave op de oorlogsgrens,
Wekken zucht en zegenwensch.

En Gods Bode hield de wacht,
Ongezégd zag zich gedacht:
'Vrede op aarde zong ons lied -
Droeg ooit de aarde zoo'n verdriet?
Macht en grootheid krommen 't recht -
En de wereld is haar knecht.
Vréde zij 't nog hier te land,
Meê verdrukt ons de Oorlogshand;
Erger sta voor ieder's deur,
Om het ergst is zielsgetreur:
Om 't opzetlijk, om het wreed,
Om 't God-tergend oorlogsleed.

Had dan al die Hoogheid ginds
Kind noch Moeder?
  - Boer of Prins,
Ieder weet toch, vleesch en bloed
Is met hart en smart gevoed.

Als 't geschut uit ver vreemd oord
Hier ook de avondstilte stoort,
Roept mijn oudste jongen - “kláár -
Laf gedoe?....” en spuwt ernaar.
En ik weet, hij stáát zijn man -
Buil en buis getuigt er van.

En de vluchtling die ik had,
Zág den brand in dorp en stad.

Voor de lieve Vrijheid, ja!
Heeft men broêrs en zoons en gâ,
Have en goed en alles veil,
Al op één na - Zieleheil.
Dwáng is 't waar men ginds voor stierf,
Of als pleister 't Kruis verwierf....
Kruis groeit overal genoeg;
Die 't maar moedig, eerlijk droeg,
Draagt van Binnen 't Eerekruis.
Foei 't gewetenloos gespuis
Dat al paaiend hartzeer stak -
Oneer in 't soldatenpak;
Ook mijn man sta 't goed, God geev'
Dat hij 't wérkpak weêr beleev'!

Trekt een legertrein hier door
Dan verrukt me wat ik hoor;
Die muziek doet me zoo goed,
Geeft zoo'n opgewekten moed,

Maar, als 't opgejaagde stof
Mij in huis jaagt, tuur 'k zoo dof
Naar dien langen flinken troep.
Wie verkiést ooit Vechtberoep,
Koos niet liever wat dan ook,
Mits 't maar niet naar buskruit rook
Of welk ander boos gedoe?
Vraag ik dan; 't alleen-zijn moê;
Op één vraag loopt alles uit:
Komt in plaats van op 't affuit,
Haast mijn man weêr op zijn kar?
Al loopt niets hier in de war,
Deelen wou ik goed en kwaad,
Voor hem zorgen vroeg en laat;
Al voedt beide' één Vaderland
Elk doet dienst op eigen hand....

Toch, verga in vrees de tijd -
Zalig die hem niet verslijt,
En zijn kinders zoo verrast
Als mijn kinders ziet vergast,
En maar hoopt in 't bangst gevaar:
- Doet je best en helpt mekaar,
Dan komt alles wel terecht
Naar ons 't lot is weggelegd,
Troost met elk verlof mijn man - -
Heer mijn God! hóudt ons daarán.'

Ongezegd zag 't zich gedacht,
En de bode bleef op wacht.

* * *

Eer voor moederlief, ril-koud,
Half met donker maar vertrouwd,
Weêr 't vervroegde bed-uur sloeg,
Ruimde ze op, vond boel genoeg,

Maar weêr blij, onttuigde mast -
Kerstboom! heeft ze uw groen betast.
Blijvend beeld van Liefde en Vreugd
Had uw feestbloei haar verheugd;
Vrucht dier liefde school in 't woord
Dat Gods-engel heeft gehoord:

'Hoor die vlagen langs de ruit....
Hoor ze, schoorsteen in en uit,
Huilend door het dorp gegaan
Tegen kerk en toren slaan.
Hoor ze op 't vrije veld weêr los,
Buldrend breken door het bosch!...
- Arme zeeman! zeemansvrouw!
Dúbbel nu dreigt ramp, dreigt rouw
Na het zwaar maar open spel
Of na schok uit de oorlogs-hel?...

God! gij weet en kent elks doen:
Wéten zij wat ze misdoen
Als 't hen naar de hersens slaat?
O, weerhou 't besmetlijk kwaad,
Eer 't als gifdamp verder joeg,
Ieder naar de hersens sloeg.
En vergeef 't mijn arme hart
Meêgefolterd en gesard
O! vergeef 't een domme vrouw
Dat ze een berg verzetten wou?....
Meê een oordeel wagen dorst
Wijl ze Uw wereld zag vermorst -,
Tallooze offers vallen zag,
Meer dan ooit ternederlag.
Hoor me, en neem mijn dank, o Heer!
Voor uw Kerstboom - lóf en eer!'

* * *

Als nu moeder lag en sliep,
Onbewust zich 't Feest herriep,
Heeft - zich lossende uit zijn beeld
Kerstekind haar wang gestreeld?...
Met eerbiedig blijden schroom
Opgewaakt uit Kerstmisdroom,
Wekt zij 't kroost, bij plechtgeluid
Juublend boven nachtstorm uit,
- Onder klokkezang is 't beeld -
Wonderbeeld? heel zacht gestreeld.

Na den kerkgang dwars door 't weêr,
Looft men turfvuur, dank zij buren!
Nóódig komt één kaarsje gluren,
Brandend voor den tweeden keer.

Boom en Droom had ik hersteld.
Zuidwaarts op, langs 't oorlogsveld,
Zie 'k nog om -
Heil zulker woon!
Heerlijk dáár het Bode-loon!

Einde 1917.

Spellingvrede?
Door
C.G.N. de Vooys

Zal het onlangs uitgebrachte Verslag van de Staatskommissie de spellingvrede brengen? Oppervlakkig beschouwd, schijnen de kansen gunstig. De Kommissie heeft, als een beleidvol arbiter, een regeling ontworpen die juist het midden houdt tussen de oude en de nieuwe spelling, terwijl door de instelling van een bestendige spellingkommissie de mogelikheid geopend wordt om geleidelik ook andere gewenste veranderingen in te voeren. De verzoenbare tegenstanders hebben dus de helft gered; de verzoeningsgezinde vereenvoudigers zullen waarschijnlik het halve ei verkiezen boven de lege dop. Hoewel ik mij in beginsel tot die verzoeningsgezinden reken, die ook met een trapsgewijze invoering van onze spelling genoegen zouden nemen, ben ik weinig hoopvol gestemd. Vooral één ernstige fout, waarvoor ik in dit tijdschrift vergeefs waarschuwde[1)], kan deze gehele hervorming in gevaar brengen. Daarom hoop ik dat de Regering de in de volgende bladzijden ontwikkelde bezwaren ernstig zal overwegen.

De opdracht van Minister Cort van der Linden berustte - gelijk Prof. J.W. Muller in het begin van zijn Nota toegeeft - op een fiktie.

In schijn aanvaardde de Regering de gedragslijn, door de

1) Zie de *Aanlekening* over *De oplossing van het spellingvraagstuk* (Okt. 1916).

vorige Staatskommissie aangeraden, met de vraag of ‘de meer algemeen in gebruik zijnde schrijfwijze van de Nederlandsche taal onzekerheden overlaat, en afwijkingen daarvan in breeder kring ingang hebben gevonden.’ Daarop kon het antwoord luiden: de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk aanvaardt als norm de oude spelling; voor een regering die slechts *volgen* wil, is er geen enkele reden om zelf een andere spellingpraktijk te gaan volgen.

In werkelikheid stond de zaak anders: de Regering begon in te zien dat het gezag van de meerderheidspelling hopeloos ondermijnd was, en alleen uit sleur aanvaard, terwijl de spelling van de kleine minderheid - die onder de druk van een ‘officiële’ spelling voor altijd een minderheid zou *moeten* blijven! - door kracht van argumenten haar levensvatbaarheid bewezen had. Het getuigde dus van vooruitziend beleid, een vrede door wederzijdse toenadering te beproeven. Maar dan was ook de erkenning noodzakelik geweest, dat de tweede Kommissie het werk van de eerste niet moest aanvullen, maar grondig herzien.

De Kommissie heeft, bij monde van de Voorzitter, deze fiktie zonder kritiek aanvaard. Deze opvatting moest leiden tot noodlottige konsekwenties. In de eerste plaats tot een ongegrond optimisme: ‘Mocht de Regeering de hierboven voorgestelde regels willen aannemen voor Hare organen, dan is het te verwachten dat vele Nederlanders die regels zullen volgen, ook wanneer zij in hun particulier bedrijf daartoe niet zijn verplicht.’ In de tweede plaats tot een onderschatting van de moeielikheden van de invoering.

Wat is bedoeld met ‘Hare organen’? Het Verslag zwijgt daarover, maar uit de Nota's blijkt dat de Kommisie daarbij denkt aan tweeërlei: ‘de departementen van Algemeen bestuur, gewestelijke en gemeentelijke besturen, de Staten-Generaal, de rechterlijke macht, notarissen enz., maar tegelijkertijd: de openbare en de biezondere school. *Het is m.i. een kardinale fout dat tussen die beide groepen geen principieel onderscheid gemaakt wordt*.

Op grond van een vijftienjarige ervaring durf ik voorspellen dat een poging om deze kommissoriale spelling te doen invoeren

op alle regeringsburo's, bij alle rechters en notarissen, op een volslagen mislukking moet uitlopen. Bij ieder die een half menseleven zijn schoolspelling toegepast heeft, stuit een enigszins ingrijpende spellingwijziging op hardnekkige weerstand. Men kan desnoods min of meer wennen aan het zien van de nieuwe woordbeelden, maar het schrijven is minder gemakkelik uit het oude spoor te brengen. Bovendien is het een bekend feit dat deze weerzin - waarvoor de psycholoog het ongewone woordbeeld als de onmiddellike oorzaak aanwijst - bij de leek zich pleegt te verschuilen achter gewichtig klinkende argumenten, zelf bedacht of van anderen gretig overgenomen. Nu de Kommissie feitelik alle beginselen waarop onze vereenvoudigingen berusten, aanvaardt, en alleen om taktiese redenen halverwege meegaat, zullen al die bezwaren van ‘taalbederf’, ‘lelikheid’, ‘platheid’ en ‘onduidelikheid’ onverzwakt herhaald worden tegen deze ‘halve-Kollewijnse’ spelling.

Geheel anders staat men tegenover een jong, opgroeiend geslacht. Natuurlik kan ook in de volkschool niet elk willekeurig spellingsysteem met kans van welslagen ingevoerd worden. Daartoe zijn twee voorwaarden noodzakelik: de onderwijzers moeten van de wenselikheid en het nut overtuigd blijken, en de tegenwerking van het oudere geslacht moet niet te sterk zijn. Op het belangrijke feit dat de overgrote meerderheid van de Nederlandse onderwijzers aan onze zijde staan, is reeds meermalen met nadruk gewezen. En dat de tegenstand van het oudere geslacht - dank zij een vijf-en-twintig-jarige propaganda van onze denkbeelden en vooral een toenemende praktijk - sterk afgenomen is, daarvan is ook de uitspraak van deze Staats-kommissie een welsprekend bewijs. Een Regering die inderdaad iets bereiken wil, zal het oudere geslacht, tenminste vooreerst, met rust moeten laten, en de hervorming invoeren bij het volksonderwijs.

De moeielikheden van deze invoering heeft de Kommissie grotendeels op de rug van de Regering geschoven; voor een klein deel overgedragen aan een ‘bestendige kommissie’. Alleen Dr. J. van Ginneken heeft een poging gedaan om een praktiese oplossing te zoeken. Hij is dan ook de warmste voorstander van een derde, blijvende, staatskommissie, die ‘althans

éénmaal in de tien jaren' aan de Regering raad zal moeten geven omtrent eventuele verdere spellingwijzigingen. Op het eerste gezicht heeft dit denkbeeld veel aanlokkeliks, maar de praktiese verwezenliking zal op onoverkomelike bezwaren stuiten. Dr. Van Ginneken meent de vereenvoudigers volkomen te bevredigen: ze kunnen immers de voorstellen van de Kommissie - die hij liefst ook trapsgewijze zou invoeren! - beschouwen 'als eerste stappen op den goeden weg, dien zij dan vanzelf in gedachten verder zullen zien doorloopen in de richting hunner wenschen'. Gesteld nu dat de spelling die de Kommissie aanbeveelt, met drie trappen ingevoerd werd, telkens na tien jaren, en dat vervolgens elke tien jaar een verdere stap gedaan werd. De eerste Januarie 1920 beginnen alle ambtenaren, rechters en notarissen ijverig hun nieuwe woordelijsten te raadplegen, maar de scholen zouden voor de aanschaffing van nieuwe boekjes enige jaren nodig hebben. Juist is men op dreef geraakt, als het tijdperk voor de nieuwe herziening nadert. Dezelfde ambtenaren en onderwijzers zullen zich in 1930, 1940, 1950 opnieuw moeten aanpassen. Zullen alle dagbladen, alle korrektoren zo dadelik meegaan? Zal de gehechtheid aan de schoolspelling, die nu zo sterk blijkt te zijn, opeens verdwijnen? Zullen alle boeken telkens herdrukt worden, of krijgt men de spelling eerste, tweede, derde soort in bonte afwisseling onder ogen? Het behoeft geen uitvoerig betoog, dat de verwarring in sterke mate zal toenemen. 'Men vertroebelt er het spellingonderwijs van vier of vijf geslachten mee'. Inderdaad, dit plan is in een studeerkamer geboren, en kan de toets van de praktijk niet doorstaan. Met Prof. J.W. Muller ben ik het volkomen eens, dat het ongewenst is 'de onbestendigheid en tijdelijkheid der pas verkregen regeling van meet af aan luide te verkondigen': na de onvermijdelike last en kosten van een overgangstijdperk moet er 'rust en vrede' op spellinggebied heersen. Maar dan moet ook de nieuwe regeling *innerlike waarborgen van duurzaamheid bezitten*.

Kan de regeling van de Staatskommissie daarop aanspraak maken? Als zuiver kompromis zal deze spelling noch van links noch van rechts bewonderd worden.

Dr. R.A. Kollewijn heeft in *Vragen des Tijds* van Nov. 1918 reeds

verschillende onderdelen aangewezen, die nieuwe moeielikheden zullen opleveren, o.a. de *ee*-spelling in *eelen* en *eeren*[1], de *ie*-spelling, de *n* als tussenletter[2]. Wij willen hier niet in biezonderheden afdalen: op het punt van de eigenlike spelling zou elke bemiddelende regeling, mits niet te onprakties, een zekere duurzaamheid kunnen tonen. Wanneer b.v. de oude spelling -*lijk* en desnoods -*isch* als konsekwente en licht toepasbare uitzonderingen gehandhaafd werden, zouden wellicht -*lik* en -*ies* op den duur moeten wijken.

Anders staat het met de 'regeling' der geslachten. Hier zal elke middenweg leiden tot onwetenschappelik en onhoudbaar geschipper. De oplossing die de Kommissie meent gevonden te hebben, zal de tegenstanders niet bevredigen, en in onderwijskringen met gemengde gevoelens ontvangen worden. De regel is gemakkelik genoeg te onthouden: 'namen van mannelike personen en mannelike dieren zijn mannelik'[3]. Maar de toepassing eist, dat men de casus-leer van onze verlatijnste grammatika kent, en daartegen zondigen niet alleen schoolkinderen![4] En juist ten bate van het volksonderwijs dient onze schoolspraakkunst van ballast gezuiverd te worden. Was het niet Dr. Van Ginneken, die daar zo sterk op aandrong?

Ten overvloede wordt het voorgeslagen kompromis verzwakt, doordat de hoogleraren Kluyver en Muller in afzonderlike nota's

1) Is *eelen* in *abeelen*, *tooneelen* een 'beklemtoonde *uitgang*'? Moet men dan schrijven: *verveelen* naast *vele*? En *beweren* naast *regeeren*?
2) Bij *zeer* duidelike meervouden schrijft men *n*, b.v. *studentenvereniging*. Daarnaast *studentekamer*, *vrouwebeul*. Dus twee studenten bewonen een studente*n*kamer, en Blauwbaard was een vrouwe*n*beul? Reeds Siegenbeek toonde op dit punt een beter inzicht.
3) Diernamen alleen, wanneer ze 'slechts een manlijk dier aanduiden', dus: van *den* leeuw en van *de* olifant! De band die hier gelegd wordt tussen sexueel-mannelik en taalkundig-mannelik wordt bij de voornaam-woordelike aanduiding geheel verbroken. Bij die inkonsekwentie leggen zich ook de hoogleraren Kluyver en Muller neer.
4) Moeielikheden als de schrijfwijze *dien* voor het relatief, het naamwoordelik gezegde, de bijstelling (b.v. als eerste ondertekenaar werd hij ontboden; als eerst*en* ondertekenaar werd hem verantwoording gevraagd) blijven in volle kracht, zolang men maar een dozijn woorden 'mannelik' laat.

de scheidingslijn tussen mannelik en vrouwelik, elk op eigen wijze, meer naar rechts willen verleggen. Hadden ook Salverda de Grave en Emants de eenheid van het advies verbroken, dan zou ditzelfde Verslag een krachtig gemotiveerd vierde advies, in onze richting, gebracht hebben.

De pogingen van Kluyver en Muller om voor een zekere groep van woorden het ‘mannelik’ geslacht te redden, deden mij denken - de schrijvers vergeven mij de vergelijking! - aan het verzet van de Pruisiese jonkers tegen het algemeen kiesrecht. Door hun argumenten schemert het besef dat ze strijden voor een verloren zaak. Kluyver toont een meer berustende stemming: hij heeft meer het oog op het konservatisme onder de meerderheid der geletterden. Zijn bezwaren zouden dus grotendeels versmelten, als de nieuwe regeling het oudere geslacht met rust liet. Muller's grief zit dieper: het kost hem meer moeite een offer te brengen aan de ‘geest der eeuw’. Hij zoekt argumenten voor het behoud, ook al moet hij wat de ene hand biedt, met de andere terugnemen[1]. De aandachtige lezer van deze Nota wacht een eigenaardige verrassing: het gehele betoog wordt opgezet als een warm pleidooi voor de oude regeling, die er eenmaal *is*, en die daaraan het bestaansrecht ontleent. Het konsekwente weglaten van de *n* zou het schriftbeeld voor 't oog ‘verwarren en mismaken’; openbare sprekers kunnen die *n* niet weglaten zonder ‘den indruk te maken eener geringere beschaving’; het vermijden van *des* en *der* zou iedere steller van onmisbare stijlwendingen beroven, en ‘eene kleine omwenteling in den zinsbouw veroorzaken’. En de gevolgtrekking luidt: wij stellen

1) In de Zuidelike Nederlanden en in onze Zuidelike provincies, zegt hij, leeft de onderscheiding tussen het zogenaamd manlik en vrouwelik geslacht nog steeds voort (blz. 22), ‘in hoofdzaak overeenstemmend met de schrijftaal.’ En onmiddellik daarop: ‘Evenwel zal ten slotte hier, evenals bij de eigenlijke spelling, niet aan de dialecten, maar aan de algemeene beschaafde taal het richtsnoer ontleend moeten worden.’ Wij behoeven er deze uitnemende kenner van de geschiedenis van het Nederlands niet aan te herinneren, hoe Prof. T. Roorda reeds in 1858 onomstotelik aantoonde dat onze hedendaagse buiging niet de minste steun vindt in die dialektiese vormen, zodat de ‘schrijftaal’-buiging voor die gewesten even kunstmatig is als voor ons.

nu voor...drie vierden van de tot nu toe mannelike woorden ‘inderdaad vrouwelijk (of liever: geslachtloos) te maken.’ Wil dat dus zeggen dat in drie van de vier gevallen al de bovengenoemde bezwaren opeens verdwijnen? Trouwens, de schrijver erkent dat ook zijn regeling ‘een daad van betrekkelijke willekeur is, waartegen uit wetenschappelijk oogpunt zeer veel te zeggen is.’

Is dan de uitzondering van de mannelike persoonsnamen niet willekeurig? Als wij Dr. Van Ginneken willen geloven, bestaat daarvoor een ‘zielkundige’ grond, die experimenteel aantoonbaar is. In zijn Nota wordt dit experiment uiteengezet. Hij stelde acht ‘mannelikheidscriteria’ vast: de verbinding met *des*, met *den*, *dien* als objekt, met *den* na een voorzetsel, de aanduiding met *hij*, en omgekeerd: het stuitende van *der*, *de*, *zij* in dezelfde gevallen. De proefpersoon moest toen bij enige honderden substantieven de vraag beantwoorden, hoeveel ‘mannelikheidscriteria’ aanwezig waren. Dit experiment is in veel opzichten uiterst bedenkelik, en m.i. in deze vorm waardeloos. Ik moet mij hier onthouden van een uitvoerige uiteenzetting, en wijs er alleen op, dat 1°. spreek- en schrijfgebruik dooreengehaald worden, 2°. sexueel en grammaties geslacht a priori niet gescheiden worden. Van meer betekenis is het feit dat wij omtrent de proefpersoon of personen niets vernemen. Hoe oud waren ze, en uit welke streek afkomstig? Welke opleiding kregen ze, en wat was hun gewone lektuur? Waren er ook schoolkinderen onder en vereenvoudigers? Een willekeurige greep bewijst natuurlik niets. Dat ‘de kategorie der mannelijke persoonsnamen pal staat’, is uit de geschiedenis van onze taal allerminst te bewijzen. Bij het nu-levende geslacht werkt de invloed van schoolkennis - denk aan de suggestie van het woord ‘mannelik’! - en het gemak van de regel ‘namen van mannen zijn mannelik’ zeer sterk na. Die ingeprente kennis wordt een ‘zielkundig’ feit, waarmee voor het ogenblik - bij het *oudere* geslacht - rekening te houden is, maar dat behoeft er ons niet toe te leiden om het elk nieuw geslacht opnieuw in te prenten. De naieve lezer van deze Nota zou licht menen dat dit ‘pal staan’ iets te maken heeft met het wezen van de ‘mannelikheid’, vooral wanneer Van Ginneken daarna

bij de kunstenaars meent te kunnen aantonen dat een woord ‘door de masculine elementen geheven wordt in een zekere sfeer van grootschheid, hardheid, imponeerende kracht of allure’[1]. De daaraan gewijde bladzijde is een eigenaardige proeve van ‘inlegkunde’. Hier was het experiment op zijn plaats geweest: de aangehaalde bewijzen van ‘fijne’ geslachtsonderscheiding zijn uit levende auteurs, aan wie men verklaring kon vragen, met nieuwe bewijzen. Er zijn duidelike gevallen onder, waar *zijnen*, *des*, door associaties met bijbelstijl of oudere poëzie inderdaad in een andere sfeer geheven worden. Maar daartussen staan, kritiekloos, eenvoudige vergissingen en slordigheden, zoals elk schoolopstel ze vertoont, en die vermeden waren als de auteur zijn schoolgewoonte om de woordelijst te raadplegen niet verleerd had. Heeft niet Adama van Scheltema, door Van Ginneken met zoveel piëteit om zijn fijnheden geciteerd, berouwvol zijn slordigheid erkend, en beloofd voortaan zijn woordelijst, en zelfs het grote Woordenboek trouw te zullen gebruiken? En heeft Frans Coenen, eveneens om zijn buiging geprezen, niet een gehele roman zonder buigings-*n* geschreven? Van Eeden - door Van Ginneken niet aangehaald - heeft op dit punt de willekeur tot regel verheven, wat in de praktijk daarop neerkomt, dat hij de oude schoolregels zo goed en zo kwaad als het gaat toepast, maar bij aarzeling eenvoudig de knoop doorhakt. Zou dat voor de *n*-spelling eigenlik niet de gedragslijn zijn die tegenwoordig èn de meeste artisten èn de gewone burgers volgen?

Over de stilistiese zijde van het vraagstuk loopt het Verslag wel wat luchtig heen. Terecht heeft Van Ginneken dat ter sprake gebracht, nadat ook de Nota-Kluyver, maar vooral de Nota-Muller in den brede stilistiese bezwaren ontvouwd had. Zij maken zich tot tolk van de letterkundigen, die zich angstig afvroegen: wanneer de geslachtsonderscheiding niet meer op de scholen onderwezen wordt, zullen dan binnen een mense-

1) *Nota*, blz. 36. Juist hierbij had de echte mannelikheidsaanduiding door *hij*, *zijn* gescheiden moeten worden van de conventionele *n*. Op blz. 38 worden terecht *te dier plaatse*, *te dezer stede* als andersoortige, deftige taal aangehaald. Geeft dan hier niet de *r* eenzelfde ‘sfeer van grootschheid’?

leeftijd de - vooral voor de letterkunde - onmisbare vormen *den*, *der*, *des*, *mijne*, *mijnen* enz. niet buiten gebruik raken, of hopeloos-verward worden toegepast? Angst is een buitengewoon sterk vergrootglas. Maar ook in de ware afmetingen is dit bezwaar door sommige vereenvoudigers te licht geteld. Wij kunnen ons voorstellen dat vooral ouderen van dagen daarin een symptoom van verval zien. Het Behoud is steeds onbewust geneigd geweest tot deze beschouwing: wij eisen eerbied voor het histories-gewordene...tot op onze geboorte; alle wording waarvan wij nù getuige zijn, of die nog komen zal, is verwording. Onwillekeurig redeneert men dus: de stijlmiddelen die wij hebben leren hanteren en die ons onmisbaar zijn, zullen komende geslachten slechts tot hun schade kunnen ontberen. Tegen deze stemming baat geen betoog. Had men voor een eeuw voorspeld dat er een tijd zou aanbreken dat men helder kon schrijven zonder het woord *dezelve*, dan had geen schoolmeester of letterkundige - behalve Bilderdijk - dat geloofd. In 1805 schreef P. Weiland in zijn *Nederduitsche Spraakkunst* over ‘de noodzakelijkheid des tweeden naamvals’: ‘Hadden wij dezen naamval niet, dan zouden wij, om het gebrek daarvan te vergoeden, eene onaangename omschrijving moeten te hulp roepen; bij voorbeeld: ‘de zoon, dien de veldoverste geteeld heeft, gaf den burgeren, welke in de stad wonen, bewijzen, dat hij welgevallen aan hen had’. Nu luidt dat eenvoudig: ‘de zoon des veldoversten gaf den burgeren der stad bewijzen zijns welgevallens’. Moeten wij nu de fout begaan, vormen als *eener*, *onzer*, *mijns*, *der* en *des* voor onafzienbare tijd onmisbaar te verklaren? Deze opmerking is overbodig voor Van Ginneken, de uitnemende kenner van onze contemporaine taalgeschiedenis, die immers, ook uit statistiese gegevens, de evolutie kent van onze litteraire taal tussen 1880 en 1918. Maar ook hij schijnt te vrezen, dat de invoering van de vereenvoudigde spelling een kunstmatige en noodlottige versnelling van de natuurlike ontwikkeling zou veroorzaken, een breuk met het verleden. Daarvan zou alleen sprake kunnen zijn, wanneer bij regeringsdekreet aan alle volwassenen verboden werd, de oude vormen te gebruiken. Een stilist vormt zich niet in de eerste plaats op de schoolbanken: hij vindt zijn leermeesters bij bewonderde voor-

beelden. Een plotseling verdwijnen van die invloed is ondenkbaar. Nog gedurende een reeks van geslachten zullen deze leermeesters zwijgend doceren en invloed behouden. Een geleidelike overgang is door de geschiedenis gewaarborgd. Alleen zij die uit gebrek aan toekomstvertrouwen de ontwikkeling van de laatste kwarteeuw met zorg gadeslaan, hebben dus reden om te treuren. Wie overtuigd is dat in elke taal, waarin krachtig volksleven tot uiting komt, voldoende materiaal voor taalkunst schuilt, zal zich niet bezorgd maken voor de stijl van de toekomst.

Een spellingvrede met innerlike waarborgen van duurzaamheid eist dus in de eerste plaats het inzicht dat *een onderwijshervorming vooraf moet gaan* aan elke poging om de schoolspelling ook aan volwassenen voor te schrijven. In de tweede plaats het inzicht dat een halfslachtige regeling de verwarring dreigt te vergroten. Wanneer de organisaties, die het onderwijs van nabij kennen, geraadpleegd worden, zal ongetwijfeld blijken dat zij de voorgestelde regeling, als een stap in de goede richting, niet zullen afwijzen, maar die om innerlike wankelheid, van den beginne als doorgangstadium zullen beschouwen, in het biezonder wat de geslachten betreft. Prof. J.W. Muller zegt: de kunstmatige geslachtsregeling, in de loop van drie eeuwen tot stand gekomen, *is* geschied. Daar stellen wij tegenover: wat in de laatste drie tientallen jaren gebeurd is, is *ook* geschiedenis: er bestaat een tweede spelling, die reeds alleen daarom niet zal verdwijnen, omdat Zuid-Afrika sinds jaren die regeling officieel aanvaardde, en een reeks geschriften van blijvende waarde die spelling zal bewaren. Er bestaat meer dan één stijl van schrijven, die de oude ‘geslachtsregeling’ blijkt te kunnen ontberen. Elk prakties hervormer houdt rekening met wat zich histories ontwikkeld heeft. Niet uit buitensporige bewondering voor de vereenvoudigde spelling, die óók een kompromis is, maar uit praktiese overweging, blijf ik dus bij mijn mening dat de invoering van onze spelling, desnoods met geringe wijzigingen, het snelst zal leiden tot de door allen gewenste nationale spellingeenheid.

U t r e c h t, Okt. 1918.

De God van het geluk
Door
Aart van der Leeuw

De slaper

Een lentedag als nooit tevoren -
Ik wist niet dat het frissche groen
Zòo, als een kindje, kon bekoren
En lachen kon en dansjes doen.

Het had me in 't feest van loof en weiden
Langzaam op wondren voorbereid,
En zoo mijn mijmerend verbeiden
Van zelve naar dit doel geleid:

Deez' koele schaduwplek, waarboven
Een kleine winterkoning spot
Met mijn te menschlijk ongelooven -
Want in het lommer slaapt een god.

Hij houdt den plooiende' arm gebogen
Om 't hyacinthenkleurig haar;
Door d' adem wordt het dons bewogen
Van 't saamgevouwen vleugelpaar.

Ik nijg mij huivrend tot hem neder,
En, wijl ik naar zijn bloembed buk,
Herken ik hem aan krans en veder,
En fluister zacht: gegroet geluk.

De onbewusten

Het landvolk, dat bloeiende meien
Ineenvlocht tot kroon en festoen
En danst bij den klank der schalmeien,
Vermoedt niet wie droomt in het groen.

Wel dunkt hun of 't lied van de vreugde,
Dat de voet in de grashalmen schrijft,
Zoo schoon is als nimmer hun heugde,
En hemelsche geestdrift hen drijft.

Maar zij meenen, het voorjaarsch getoover
Heeft enkel gelukkig gemaakt;
Het sluimerend kind in het loover
Ziet niemand, aleer het ontwaakt.

Ik zag het, en smeek U, o reien,
Van een god noch zijn kracht U bewust,
Treedt licht en kweel zachter schalmeien,
Dat geen schrik hem den slaap verontrust.

Het wekken

Niet door 't luidruchtig gonzen
Van 't landelijk festijn,
Of 't begeleidend bonzen
Op trom en tamboerijn,

Slechts door een nauw' vernomen
Bijna gemijmerd woord
Werden die godendroomen
In de effen rust gestoord.

Een meisje kwam het spreken,
Ontslopen aan den dans,
Om voor een knaap te breken
Den bloeitak uit heur krans.

Ik zag haar juist herrijzen
Uit hun verscholen hoek,
Glimlachend als een wijze,
Die opblikt van zijn boek.

En, dankend voor 't ontdekte
Met kus en handedruk,
Sprak zij het woord dat wekte,
Niets dan Uw naam, geluk.

De opvlucht

Terwijl zij op de knieën vielen,
Minnaar en meisje vroom vervaard,
Als englen in hun wieken knielen
Voor 't wonder van den hemelvaart,

Verhief zich 't goddlijk lijf ten hoogen,
Eerst als een reine, blanke vlam,
Dan als een boompje, een ongebogen,
De kroon bebloesemd, rank van stam,

En eindlijk als een sprookjesvlinder,
Het dons in droomendauw gedrenkt,
Waarop zich wederschijn van ginder
Met aardsche tinten had vermengd.

Zoo bleef hij zweven, heel de weelde
Onthullend die hem de onschuld schiep,
Maar welke een weetziek kind verspeelde,
Dat in heur ziel hem wakker riep.

Toen, als een blinkend zeil de kusten,
Ontvoer hij ons en, morgenster,
Zond hij nog, eer de zon hem bluschte,
Tot laatsten groet, een lonk van ver.

Onverstoorbaarheid

Die vlucht gaf aan 't zingen noch trippen
Der dansers veranderden trant;
Zij bracht zelfs geen fluit van de lippen,
Geen pas uit het maatvol verband.

Zoo kalm ligt een landschap te blozen
In den glans van den vallenden dag,
Zoo zuiver rust dauw in de rozen,
Als hun hart in vergetelheid lag.

Zij lijken verwant aan de weien,
Feestvierders bij zaaitijd en pluk,
En laten Gods wereld betijen
Rond den droom van hun stoorloos geluk.

De sponde

Waar het geluk kwam opgevaren,
Schenen nog neergebogen blaren,
Het kruid en ook 't gekreukte gras
Van 't kind dat hier gelegerd was
Een flauwen afdruk te bewaren.

De knaap en 't schreiend meisje zagen
Hun eigen hart met al zijn vragen,
Hun jeugd en wat daar bloeit en spruit
Ontluisterd in 't gekneusde kruid,
En door de boomen klonk hun klagen.

Fluitspel

Toen heb ik uit de holle rieten,
Speelman die ten dans komt nooden,
Troostend melodie doen vlieten,
Want ik weet den gang der goden;

Hoe zij eerst den onbewusten,
Sluimrend als gesloten kelken,
In den kuischen boezem rusten,
Dan ontluiken en verwelken,

Wee, dat tranen wekt en zuchten;
Wie toch kan het heil begrijpen,
Dat beloofd wordt door het rijpen,
En vervulling vindt in vruchten.

Doch mijn lippen, die zich spoedden
Op en neer de reeks der klanken,
Deden bloesmend een vermoeden
Rond de dorre takken ranken.

En de knaap sprak: ‘liefste, luister,
Wat ligt in dit lied verborgen,
Los zich windend uit het duister?’
‘Morgen’ zong mijn fluitspel ‘morgen!’

De zoeker
Door
Karel Wasch

‘De huiver van den zwaren schaduwslag
- Uw intrede in mijn wijd-doorlichte sfeer -
Verwint m' in kil besluipen telkenkeer,
Als zich verheft uw donkere oogsgezag.

Noem mij geen vader in dit wreed verband,
Berg uw gehuicheld heimwee naar het licht,
Dat g' onderschept door d' eigen wezensstand.
Ga, ga uws weegs met waan-verstard gezicht’.

‘Is het de liefde, die dus uit u spreekt
Of vrees voor 't diepe dringen van mijn blik?
Ligt u dan nader wat zich laf versteekt?
Welke onrust wekt mijn klaarbeleden Ik?

Was er ooit leugen in mijn naakte vraag?
Miskent gij het verIangen ondoorschouwd,
Dat 'k als herinringsbeeld aandachtig draag
Tot het zijn verren oorsprong mij ontvouwt?’

‘Uw stomme speuren somberend doorzoekt
De lichte stilten van mijn wezensgaard;
Uw vragen is een hoon, want gij vervloekt
't Beschouwen, dat in argloosheid aanvaardt.

Gij blinde cijfraar die geen uitkomst telt,
Blijft eeuwig vreemdling in het eigen huis;
Wijl gij uw doelwit rustloos verder stelt
Torst hijgend gij het zelf-verzwaarde kruis'.

'O dat uw woord de donkre dorst m' ontnam,
De lang-verbeide bron werd, waar 'k mij laav',
Want die uit dorre twijfels tot u kwam
Hij reikhalst naar uw bloeiende overgaaf;

Maar die niets-vreezend in de diepten daalt,
In 't duister zelf genaadloos wroet en woelt,
Wordt geen die blind-betrouwend met u dwaalt
Vóór hij u alzijds kent en heeft doorvoeld'.

'Er klinkt een fel begeeren uit uw toon.
Zie vol mij aan, doorspeur en duid mij dan.
Licht vindt uw oude waan een nieuwen hoon,
Doch nimmer breekt gij uw verdwazingsban.

Gij woudt doen stokken wat in voortgang ligt,
Een dam storte' in het stroomen van mijn geest.
Nooit zult g' u heffen naast mijn aangezicht.
Al wat gij wordt is lang in mij gewéést.

En gij beklaagt u, die niet vinden *wilt*,
Een zoeker zijt uit trots diep-onbeleên,
Star-weigrend eens te staan schaamte-doorrild,
Ontdaan van zelfbesef en ijdelheên....

Seizoenenwegen oopnen waar ik treed,
Een rijpe rust ligt over mij gebreid,
Ik volg den eeuwgen roep in eender kleed,
Door vreugde en smarten word ik heengeleid.

'k Beluister stil de' ééne, zilvren stem
Wier maning zoet en sterk in mij weerklinkt,
In witte droomen stralend schouw ik Hem,
Zijn zuivrende oogschijn tot mijn zielshart dringt,

En gij biedt stug bewusten wederstand
Schoon diep in u dezelfde leiding spreekt,
Uw schendend twijflen scheurt aldoor den band,
Zelf dooft gij 't licht, dat zich in u ontsteekt.

Elkander vreemd als man en tegenman
Zijn wij in wondren tijdsflits saamgebracht.
Blijf eenzaam met uw duistre ziening dan:
Ik volg mijn daadsweg in des Meesters kracht'.

De zoeker, terugblijvend:

'Bleek als de Christus zijn ontzet gelaat,
Maar in zijn oogen weer die gave vlam...
Er valt een vale stilte waar hij gaat:
Ben ik nu armer sinds ik tot hem kwam?

Wat 's mijn verlies: de vrucht uit bittren strijd,
Het bogend spannen van hoog-sombren geest,
't Wreed spel der twijfelvragen, kil-bereid
Tot iedre kerving, die 't gevoel ontvleescht.

Wat is mijn winst?....Een golf van weemoed stijgt,
Mijn blik omfloerst zich en ik buig het hoofd
Ten inkeer, die tot deemoed overneigt.
Dit weet ik waar: ik heb in hem gelóófd.

En schoon 'k zijn leiding nimmer volgen zal,
Den maningsroep stug kon weerstaan,
Moet ik belijde' in dezen stilteval:
Er gaat voor mij een nieuwe reize aan.

Een glans wil blijven lichten als een spoor;
Bij 't grijze of purpren einde van den dag
Zal 'k als bij 't staren op uitheemsch tresoor
Hem gaan gedenken met bevreemden lach.

Dan welft zich over mij de huif van droom,
't Ontrustend martelvragen woelt zich stil,
De sombre twijfels liggen zonder wil,
En bijna bidd' ik, dat hij wederkoom'.'

Ekonomische aanteekeningen

De Rijksagentuur Der Nederlandsche Handelmaatschappij

Het is een opmerkelijk verschijnsel dat in de vele hervormingen die onze regeering voor het ekonomische overgangstijdperk in uitzicht stelt, zoo weinig gezegd wordt van de houding die zij denkt aan te nemen ten aanzien van den handel op onze Oost-Indische bezittingen. Evenmin zijn gedurende de laatste jaren aanvragen, die dit onderwerp betreffen, tot de regeering gericht. Onze koloniale handelspolitiek die eertijds de gemoederen zoozeer in beweging zette, heeft klaarblijkelijk aan belangstelling verloren.

Vandaar dat aan de overeenkomsten, die de regeering nog steeds met de N.H.M. sluit voor den overvoer en verkoop der Indische gouvernementsproducten in Nederland, weinig aandacht werd geschonken en de ‘Consignatiecontracten’ hun beslag kregen zonder dat van eenig verzet in de volksvertegenwoordiging of in de pers sprake was. Het belang dezer overeenkomsten intusschen is zoo groot, het *systeem*, waarvan zij een uitvloeisel zijn, raakt zoozeer de kern van heel ons economisch en staatkundig leven, dat het noodzakelijk is er in ruimen kring de aandacht op te vestigen, temeer waar onlangs opnieuw een wetsontwerp tot verlenging van het bestaande consignatie-contract is ingediend.

Het consignatiestelsel, d.w.z. de verplichte overvoer en verkoop der Indische gouvernementsproducten op de Nederlandsche markt en wel uitsluitend door tusschenkomst der N.H.M., was een ‘belangrijk ingrediënt’ van het door den Gouverneur-Generaal van den Bosch omstreeks 1830 ingevoerde koloniale systeem en had ten doel het overwicht van den Engelschen handel op onze koloniën te breken. Tegelijk echter werd de particuliere handel en het particulier initiatief van het eigen volk volkomen uitgesloten terwille van een monopolistische regeering en haar agent. Het is bekend hoe dit handelsstelsel, berustend op de oude mercantilistische dwangpolitiek der Oost-Indische Compagnie, voor de schatkist verrassende resultaten opleverde, maar door zijn niets-ontziende uitvoering land en volk onderdrukte en uitbuitte. Wij herinneren in dit verband aan de dramatische debatten in de Tweede Kamer tijdens het ministerschap van Rochussen en van Hall, en wij denken aan Multatuli's noodkreet, die 1860 een ‘rilling’ door het gansche land deed gaan. Het verzet tegen deze monopolistische dwangpolitiek groeide gestadig, de voorstanders van een uitbreiding van den particulieren handel namen in aantal en kracht zoozeer toe, dat de regeering zich aan de eischen der koloniale oppositie niet meer kon onttrekken. Nadat in het consignatiecontract van 1853 het uitsluitend monopolie der N.H.M. gebroken was - indien een zekere hoeveelheid koffie en suiker der gouvernementscultures in Indië op vrije markt mocht worden verkocht - verloor de rijksagentuur der N.H.M. tengevolge der gelijktijdige inkrimping van het cultuurstelsel zoozeer aan beteekenis, dat zij sinds 1870 door den particulieren handel verre overvleugeld werd.

Het gevolg dezer liberale hervormingen was een onverwachte en gestadige bloei van handel en cultures. Nochtans kon de regeering er niet toe besluiten het verouderde systeem geheel en al op te heffen. Het Banka-tin, sinds 1900 het meest belangrijke gouvernementsproduct, werd onveranderd door de N.H.M. onder uitsluiting van den particulieren handel, vervoerd en in Nederland geveild, ofschoon van de meest bevoegde zijde hiertegen protest werd aangeteekend. 1911 schreef Mr. G. Vissering: ‘Wenschelijk zou het zijn, dat de N.H.M. alsnog ge-

zuiverd werd van eenige traditiën uit een verleden, waarop noch zij, noch het gouvernement reden hebben trotsch te wezen. In de nog tot heden voortgezette consignatie van het Banka-tin en van een deel der gouvernementskoffie leven nog steeds de oude gebruiken voort, waardoor op deze producten nog tal van onkosten enz. onnoodig ten laste van het gouvernement dus ten laste van de gemeenschap drukken'. Eerst toen de maatregelen der oorlogvoerenden het transport naar Nederland onmogelijk maakten, ging het gouvernement er toe over het Bankatin op Java aan de vrije markt te verkoopen. Gelijk in 1870 was ook ditmaal het succes volledig. Door de nieuwe verkoopswijze werden afnemers gevonden, die tot dusverre niet bereikt waren en die voor onze toekomstige betrekkingen tot het buitenland van het grootste belang beloven te zijn.

Het is ons daarom niet duidelijk, waarom de regeering het consignatiecontract met de N.H.M. nog ieder jaar wil verlengen. Reeds in het Voorloopig Verslag over het Wetsontwerp tot bekrachtiging der vorige overeenkomst (voor het loopende jaar dus) werd opgemerkt dat 'door de huidige wereldgebeurtenissen de marktpositie van ons land tegenover Indië aanzienlijk is gewijzigd; meer en meer wint de overtuiging veld dat het verre Oosten zelf in Indië ter markt zal gaan. Het zou dan wel eens kunnen blijken, dat een Handelmaatschappij zooals wij nu bezitten, doelloos zoude zijn en van meer nut wezen zou in Indië een inrichting te hebben, welke voor Indië zelf de zaken behandelt'. Tevens werd gevraagd of de regeering niet een commissie zou willen in het leven roepen, die het voor en tegen kon overwegen van het nut een nieuw contract te sluiten.

Het is te hopen dat, nu de toestand intusschen aanmerkelijk is verscherpt, woorden en overwegingen als deze dit keer meer invloed zullen hebben, en door verlenging van het consignatie-contract niet een ekonomisch stelsel bestendigd worde, dat altijd en zeker voor het toekomstige overgangstijdperk de grootste gevaren in zich draagt.

De N.H.M. zelve kan bij de handhaving ervan nauwelijks nog belang hebben; de uitkomsten der rijksagentuur immers staan in geenerlei verhouding tot haar overige bedrijfstakken. Zij heeft tijdens haar bijna honderdjarig bestaan de kunst ge-

leerd met het getij de bakens te verzetten, en haar tegenwoordige leiders zullen niet minder graag van helder ekonomisch inzicht blijk willen geven. Zoo kan met reden verwacht worden dat een verouderd en veroordeeld systeem niet meer verschijne in een tijd, die ook ten opzichte van ons ekonomisch leven nieuwe krachten en nieuwe denkbeelden zal eischen.

PAUL CRONHEIM.

Tijdverzen
Door
W.L. Penning Jr.

I 's Werelds schouwspel

Zie machthebbers dringen en drijven,
Bezeten van roemzucht en nijd;
Zie volkren, almeer elkaar steunend,
Tot waanzieke tweespalt verleid.

Zie den oorlog, de Satanscomedie:
Wat weerbaar is - kunstig geprest
Om èn Kaïn èn Abel te spelen...
In rouw en ellende - de rest.

Verbeelding vertoont u in 't naspel
Betwisting van buit vroeg of laat,
Met behoud van verwoesting en graven,
Verminktheid en weedom en haat.

Bloed-armoe deed neigen tot Vrede....
Arm menschdom, nog altoos een kind,
Dat gestuit in zijn groei zich afhanklijk
Van 't spel van geweldenaars vindt;

Het erfde en het bouwde idealen,
Scheen sterker hoe meer 't ondernam:
Omgesmakt zie het werk veler eeuwen,
Of 't speelsch uit de blokkendoos kwam.

Bloed-armoê beteekent - de Vrede;
Of - dank onderdanig geduld -
De Haat durft op overdoen hopen,
Op wraak, op verreekning van schuld?

En ontwaakt er geen hart, geen geweten?
Werd alle verstand stekeblind?
Komt er niemand erkennen: wij FAALDEN?
Durft niemand bekennen: wij DWAALDEN?
Zie 't menschdom, het stuiptrekkend Kind!

September 1918.

II 'Duivelseiland'

Ballingseiland, onzaligste kerker!
Waar strafloos gekweld en gesmaad
Een DREYFUS naar eerherstel smachtte,
Naar zege over afgunst en haat -

Met een schok rees uw naam uit het duister,
Gevloekt ging hij rond en verdween;
Maar hoe keert hij, en blijft in gedachte,
Bij talloostal martlaars voor één:

Onverholen a l o m is de Booze;
De vogel ga op in zijn lied,
And're zang gaat in weeklachten onder -
En de aanklacht verkondigt zich niet.

L u i d k l o n k zij - eerbiedig zij de echo
Bij jongeren mede-verstaan -
Toen onthulling van 't lichtschuwend Eiland
Het wereldhart sneller deed slaan;

S t o e r k l o n k zij. Eén man stond een leger,
Bewijskracht bezwoer het geweld.
En thans - baart alzijdsche benauwing
Geen ridder die 't woord voert als held?

Geen mondigen burger met open
Verzet tegen heerscher en knecht;
Geen stem, die als weerklank zou wekken
De stem van een wereldgerecht?

- *Ik beschuldig!* was 't fier-onversaagde,
Was 't Reddingswoord van een ZOLA;
't Hart sprong op voor bevrijde en bevrijder...
Wie, dapper Genie! volgt u na?

Toen ging het om één onderdrukte;
Herhaalt zich, op schuddenden grond,
Om een Wereld die neêr wordt geslagen,
Het woord dat het wapen weerstond?

Speurt uw schim één manhafte verfoeiing
Van grootmachten, groot in het kwaad?
Vrijgeborene - blijft stilgebukte,
Schuw rechtsgevoel - deugd zonder daad.

En treurig vervolgt moeder Aarde,
Beschaamd om despoot en vazal,
Aldoor liefderijk, aldoor berooider,
Haar rondgang in 't statig Heelal.

Als een sprookje in den nacht van haar lijden,
Zola - man der Kunst, man der Faam! -
Blinkt uw daad van V e r a n t w o o r d i n g v r a g e n .
Terugzien naar laatste' uwer dagen,[1)]
Herhalen althans doe 't uw Naam.

28 van Herfstmaand 1918.

III De wereld in spanning

Europa, zittende op den Stier,
Werd afgeworpen in de dorens;
Wie stuit den woestling dol op hol,
Wie durft en pakt hem bij de horens?

- Ik sta hem! toont de Amerikaan,
Met witte zwaai-vlag toegeschoten;
- Hier, zuster! (wenkt hij) klim wêer op,
En zit gerust - ik bind zijn pooten.

IV Hoogste loon

Een plaats in 't hart der menschheid, de eeuwen door,
Blijk' WILSON's roem bij Vrede- en Vrijheids-gloor.

1) EMILE ZOLA stierf in den nacht van 28 op 29 September 1902.

Politieke aanteekeningen

Het einde van den wereldoorlog nadert.

Met een snelheid die de sterkst gespannen aandacht nauwelijks kan bijhouden, voltrekken zich veranderingen, die over het lot der wereld zullen beslissen. Ook over het lot van ons land, en op zijn minst over onze ekonomische verhoudingen, dat wil zeggen over onze welvaart.

Onder die omstandigheden kost het moeite kalm te letten op onze binnenlandsche politiek. Men zou zich kunnen denken dat ook deze in 't nauwste verband werd gebracht met de schokkende gebeurtenissen om ons heen. De verbeelding is toch niet al te stout, die zich voorstelt dat in de vergaderzaal der Tweede Kamer een der politieke leiders, na overleg met andere partijvoorgangers, het woord verkreeg over de dagorde en een sober betoog hield van ongeveer den volgenden inhoud.

‘Het is nuttig en ordelijk dat de Kamer door vragen en interpellatie's zich op de hoogte stelt van wat de regeering voornemens is te doen ter uitvoering van haar program in de troonrede.

Het is begrijpelijk dat de leden daarbij willen uitspreken wat er in ons volk omgaat. Ondertusschen, terwijl wij bezig zijn daarover op onze gewone manier te praten, gebeurt er in de wereld iets dat ons volksbelang kan raken. En dat gebeurt heel snel. Het is denkbaar dat wij binnen enkele maanden voor problemen zullen komen te staan die wij dan moeten oplossen.

Stellig kunnen wij dan aan de regeering vragen wat zij gedaan heeft om ons intelichten en voortebereiden. Misschien kunnen wij dan, evenals gedurende de oorlogsjaren aan die regeering verwijten dat zij “achter de feiten aanloopt”.

Het zal ongetwijfeld dan aan menigeen onzer leden een voldoening geven, dat hij het rondweg kan uitspreken dat wij “te laat” zijn, zooals de vorige regeering in velerlei opzichten te laat is geweest, en daardoor allerlei leed over onze bevolking niet vermocht af te wenden.

De vraag is echter gerezen, die met alle bescheidenheid wordt gesteld, of de Kamer niet iets kan doen om met de regeering samentewerken en haar taak te verlichten voor wat in de allernaaste toekomst urgent kan worden. Is het niet mogelijk dat de leiders der Kamergroepen met de regeering samenkomen, niet om beginselen te bespreken en niet om te debatteeren, maar om zich aftevragen welke onderwerpen een ernstig en zakelijk onderzoek behoeven, opdat daaruit kan blijken:

1º. in welke verhoudingen ons land binnen kort kan komen; zoo politieke als ekonomische verhoudingen.
2º. wat onze regeering onder verschillende omstandigheden ook verschillend moet doen of nalaten ten behoeve der hoofdbedrijfstakken van ons volksbestaan.
3º. welke principiëele beslissingen over 't een en ander door de Kamers genomen moeten worden opdat deze beslissingen op de wet zullen berusten.
4º. binnen welken termijn die beslissingen moeten vallen om te waarborgen dat ze niet te laat zijn.
5º. wat de Kamer kan doen door de regeering aantesporen en zooveel mogelijk te ondersteunen opdat urgente maatregelen ook inderdaad op tijd genomen kunnen worden.

Daaruit zou volgen dat de Kamer allereerst inzicht zocht in den omvang en den samenhang van een taak die zij wellicht bereid zou zijn op zich te nemen. Misschien viel het mee en zou de houding van afwachten niet alleen een gevolg zijn van laksheid maar kunnen berusten op het principiëele inzicht, dat het zóó moet. 't Is ook mogelijk dat de Kamer daardoor het volle vertrouwen verkrijgt dat zij geen “nationale tijd” verdoet, zooals ondoordachte menschen zich aanwennen te zeggen.

Een werkprogram voor regeering en Kamer met volledige toepassing der tijdrekenkunde, waarin ministers vaak te

kort schieten, is wel niet aangenaam. Het ruikt naar een afjakkersysteem. En bovendien is te vreezen dat nog meer offers van ons zouden worden gevergd. Het is niet ondenkbaar dat eenigen onzer zich gezet zouden moeten inwerken in velerlei gegevens die in Frankrijk, Engeland, Amerika en Duitschland bijeen zijn gebracht over graan, kolen en grondstoffenvoorziening der wereld, over markten, scheepvaart en over de maatregelen der "reconstruction" of de übergangswirthschaft.

Anderen zouden zich moeten bezighouden met de details van de vele juridische en ekonomische kwestie's die uit de plannen voor een volkenbond van Wilson, Grey, Erzberger en anderen voortvloeien.

Het is niet te veel gezegd dat wij reeds meer dan overladen zijn met het bestudeeren der stapels stukken, die ons door de landsdrukkerij dagelijks toegezonden worden.

Maar wellicht is er een weg en een middel te vinden om het mogelijk te maken de studie voor ons, Kamerleden, zoodanig te verlichten, dat wij toch van de hoofdzaken de hoofdlijnen gemakkelijk kunnen gaan zien.

Ongetwijfeld zou het van ons een offer vergen, het offer onzer zelfstandigheid om allen over alles te oordeelen en mee te praten, indien wij ons genoodzaakt zagen het werk te verdeelen en op elkaars voorlichting te vertrouwen.

Wij vragen ons echter af - en wij leggen het de Kamer vóór - of wij niet een oogenblik de dagorde kunnen onderbreken om ons rekenschap te geven van de taak die in dezen ernstigen tijd rust op alle verantwoordelijke personen.'

De verbeelding dat zoo iets in de Kamer gezegd zou kunnen worden, en dan niet door een 'wilde' maar door overleg van partijleiders, is toch inderdaad ietwat stout en fantastisch.

De nederlandsche volksvertegenwoordiging is niet zóó dat een nuchter waarnemer, die haar traditie en haar hechte gewoonten kent, en die volkomen op de hoogte is van de heerschende opvatting over de verhouding van regeering en Kamer, iemand die in 't kort 'in de Kamer thuis' is, zou mogen verwachten een dergelijke toespraak eenigen bijval te zien vinden.

Voorstellen van die trant kunnen niet rauwelijks gedaan worden. Zij moeten zijn voorbereid, eerst als denkbeelden gelanceerd in begrootingsdiscussie's, in de pers zijn besproken, om rijp te worden voor een compromis.

Zoolang dat nog niet zoo ver is, houdt de Kamer zich aan haar dagorde, die steeds met zorg wordt samengesteld.

Het is reeds een uiting van de nieuwheid en de voortvarendheid der Tweede Kamer dat zij in een tijd die anders aan studie der begrooting wordt besteed, de interpellatie's behandelt over 't buitenlandsche beleid, en over de voedselvoorziening: onderwerpen, die in 't vóorjaar reeds uiterst urgent waren, doch waarin de vorige Kamer niet tot een beslissing kon komen, ondanks de wekenlange discussie's.

Helaas beloven de Octoberbesprekingen niet veel beter resultaat.

Over de onderhandelingen met het buitenland kwam niet veel licht. Dat ging niet - aldus minister van Karnebeek - omdat de besprekingen met de geallieerden juist gaan beginnen. De minister had vanzelfsprekend geen tijd om aftewachten tot op voorstel van Mr. Troelstra een parlementaire commissie van buitenlandsche zaken was ingesteld. Hij benoemde zelf een commissie: Colijn-Kröller-van Aalst c.s., die hem zou voorlichten bij 't geven van instructie's aan de onderhandelaars. Ook over 't beter in te richten gezantschap in Washington onder leiding van den gezant Cremer zal de Kamercommissie hoogstens te laat een advies kunnen geven.

De levensmiddelen-discussie zal op haar best kunnen uitloopen op het aannemen of verwerpen van een motie-Schaper, die veel goeds bevat en aangeeft wat in arbeiderskringen van de regeering wordt verwacht, maar....die niet in staat is om iets te veranderen.

De voorsteller kon er zelf geen ander karakter aan geven dan een ‘steun’ voor de regeering. Wat dat voor steun is? Hoogstens een hulpmiddel om met verwijzing naar deze arbeiders-wenschen, niet te voldoen aan andere wenschen die ertegen in gaan, op grond dat de Kamer aan die motie haar sanctie verleent. Maar als nu de motie verworpen wordt? Beteekent dat het tegengestelde?

Het denkbeeld van den minister-president om voor 't crisisbeleid een Kamercommissie intestellen, een denkbeeld, dat in hoofdzaak beantwoordt aan wat in de vorige aanteekening werd aangegeven, zou de Kamer in staat stellen om een betere en ernstiger discussie voor te bereiden, en tevens om regelmatig een betere invloed uitteoefenen dan door vragen en interpellatie's.

Veel instemming vond dat denkbeeld tot nu toe niet. Het schijnt alsof de Kamer ervoor bevreesd is, bevreesd dat zij dan niet meer haar gewone werkwijze kan volgen en dus in haar rechten beperkt wordt.

Het schijnt zoo, maar regelrecht uitgesproken is het niet.

Onder die omstandigheden kost het moeite te midden der spanning van de wereldomverwerping die zich voltrekt, de belangstelling warm te houden voor de schermutselingen van de binnenlandsche politiek.

19 Oct. 1918.

Is. P. DE VOOYS.

Aan den dichter W.L. Penning Jr.
Die Jaapjes vertellen prees
Door
Jac. Van Looy

Mijn alleroudst verhaal heb ik verzwegen,
Bevreesd misschien voor al te vlugge traan,
Wijl 'k niet vermocht tot de uiterste armoe gaan,
Of zelf het meest behoefte had aan zegen.

't Verhaal eens kinds, dat, als den grond ontstegen,
Getild, op vaders schouders werd gedaan,
Voor hem moest kijken bij het duistre gaan
En hem waarschuwen voor verkeerde wegen.

Het oudst verhaal en zelve weet ik niet
Het te vertellen naar het is geschied:
Mare of herinnering of al te gader;

Maar 'k weet een kind het van een blinde vader,
Hoe meer ik kijk, hoe dichter ik hém nader,
Die diep in mij, achter zijn oogen ziet.

12 Sept. 1918.

Boekbeoordeelingen

De Drie Treden van het Volken-recht door Mr. C. Van Vollenhoven, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1918.

Een glashelder en leerzaam opstel, waarin de beteekenis wordt uiteengezet van Grotius' leer, dat staten schelmen kunnen zijn en dat het dan de plicht van andere staten is hen te straffen, en de bestraffer bijtestaan of voor 't minst niet te hinderen. De Vattel, van geboorte Zwitser, pruisisch onderdaan, gaf in 1758 te Leiden een werk uit waarin hij, onder de schijn Grotius te huldigen, als beginsel de volstrekte souvereiniteit van de staten stelde, en daarmee loochende dat iemand anders als zij zelf het recht zou hebben hun daden te wraken. Dit is het beginsel waarnaar de staten tot nu toe dan ook onbestreden geleefd hebben.

De volken beginnen hoe langer hoe meer De Groot gelijk te geven. Zij begeeren dat een rechtspraak en een politieleger boven de staten geplaatst worden, om hun misdrijven te berechten en de straf zoo noodig uittevoeren. Zij begrijpen dat daarmee het eenige middel zon gevonden zijn om dat schadelijkste van alle misdrijven, de aanvallende oorlog, te vonnissen of te voorkomen.

Prof. Van Vollenhoven is een van de vurigste strijders voor zulk een recht en zulk een leger. Zijn De Eendracht van het Land is indertijd door ieder gelezen en hoewel het nationale pathos van dit werkje geen goed deed aan ons geloof in de ernst van zijn supra-nationale bedoeling, bracht het toch het vraagstuk: hoe aan die bedoeling te gemoet te komen? in het midden van onze belangstelling, en gaf er vorm en leven aan.

Hoe langer hoe duidelijker, hoe langer hoe dringender moet het gezegd worden: staten zonder een dwingende rechtspraak

boven zich zijn tot misdrijf voorbestemd; oorlog kan enkel voorkomen worden door een verbod dat gehandhaafd wordt. De eene en de andere uitspraak klinkt in dit boekje herhaaldelijk. Klaarblijkelijk gevoelt de schrijver dat niet enkel aan een verstandhouding van de regeerders de kans op het ontstaan van de nieuwe orde mag worden overgelaten; dat die orde een grootere kans van verwerkelijking ontleenen kan aan de harten van de millioenen.

Het is ook zoo: Wat zou inwoners van alle landen beletten zich uittespreken voor een boven-volkelijke gemeenschap die, aan alle volken hun binnenlandsche eigenheden en rechten latende, haar eigen organen, en daaronder rechtspraak en leger, door de staten gewaarborgd zou zien?

A.V.

K. Palamas: *De Dood van den Pal-likaar*; A. Karkavitsas: *Verhazlen van de zee*; A. Eftaliotis: *Verhalen van de Grieksche eilanden*, vertaald uit het Nieuw-Grieksch door A. Lambert - van der Kolf, bij W.L. en J. Brusse, Rotterdam.

Ik heb nu drie avonden achter elkaar met mijn nieuwe Nieuw-Griekse vrienden verkeerd. Met Mitros Roemeliotis, de stervende Pallikaar, met kapitein Kremydas en zijn oude stuurman Barbatrimis, met de Gorgona, met de jeugdige zeerover Marinos Kondáras. Zij zijn bij mij binnengeleid door Kostis Palamas, Andreas Karkavitsas en Arjyris Eftaliotis. En ook om met hèn kennis te maken, heb ik een tussenpersoon nodig gehad, de vertaalster, A. Lambert - van der Kolf.

Verreweg het liefst zijn mij Mitros Roemeliotis, kapitein Kremydas en niet te vergeten onze oude schippersheilige St. Nicolaas, die het me genoegen deed ook hier geëerd en bemind te vinden. Ik geloof niet, dat het bekorende in de ‘Verhalen van de zee’ en ‘De Dood van den Pallikaar’ de herinnering is aan wat mij als klassiek Grieks lief was of karakteristiek leek. Ongetwijfeld is er in de jonge man Mitros met zijn mooi lichaam en sterke levensvreugd, die liever sterven wil dan verminkt blijven, een voortzetting van oude Griekse

schoonheidsidealen en levensliefde. Maar waardoor de meeste van deze verhalen, zoals de vertaalster met recht aantekent, het belangrijkst zijn: Griekse folklore en 'bijgeloof', lijkt mij met de oude Griekse mythologie niet meer gemeen te hebben dan onze overblijfselen van oude volksgewoonte en -geloof met de Germaanse cultus. Het is de gewone angst van een nog weinig 'beschaafde' en 'verlichte' bevolking voor natuurverschijnselen en bepaalde personen, gepaard met een afschuw van of minachting voor gestudeerden, speciaal op geneeskundig gebied. Het karakter van de novellen is, afgezien van enkele elementen, onmiskenbaar Slavies. Voor deze gewaagde bewering heb ik, met mijn beperkte kennis van de Russiese literatuur, in vertalingen nog wel, geen andere bewijsgrond, dan dat ze mij doen denken aan verhalen van Gogol, Tourgeniew, Dostojewski. Hier als daar hetzelfde kinderlijk vertrouwen en...wantrouwen in mensen en wereld, hetzelfde mededogen met alles wat lijdt, dezelfde fijne psychologie. Misschien is ook, wat ik hier 'Slavies' noem, Grieks-Katholiek. Maar een overeenkomst is er. En heeft niet ieder volk de vorm van godsdienst, die het past?

En dan is hier nog, het sterkst in de 'Verhalen van de Zee', de natuuruitbeelding. De suggestie, waaronder de onheilspellende uil de gehele bemanning van de boot brengt, is even meesterlik weergegeven, als het dier zelf in zijn onwezenlik kijken en zijn wolkachtig fladderende vlucht. Ook het lichtverschijnsel, waardoor de oprijzing van de Gorgona wordt aangekondigd, is van een grote ziening.

Het boekje van Eftaliotis: 'Verhalen van de Grieksche Eilanden', is oneindig minder dan de twee andere. De schrijver heeft zijn gevoeligheid niet kunnen vrij houden van sentimentaliteit en waar hij, zoals in 'Angelica', guitig wil zijn, is die opzet te duidelik. Het laatste schetsje: 'In de Boot, een kloostervertelling' is een zwakke allegorie, die niets eigens heeft.

De vertaalster is er in geslaagd een vloeiend, pittig Nederlands te geven en, voorzover een leek als ik daarover kan oordelen, tegelijk de eigenaardigheden van het oorspronkelik te bewaren. Ik vestig de aandacht op het voortdurend afwisselen van verleden en tegenwoordige tijd, een eigenschap, waardoor alle levendige, bij het gesproken woord aansluitende, nog niet

door schoolsheid bedorven jonge taal zich onderscheidt en waar mevrouw Lambert zich terecht aan gehouden heeft.

Evenzeer is zij er in geslaagd in de firma Brusse een uitgeefster te vinden, die ondanks tegenwoordige schaarste en kostbaarheid van materiaal en werkkrachten haar boekjes goed gedrukt en met een smaakvol uiterlik de wereld in wilde zenden. Bizonder gemakkelik en inlichtend voor de lezer zijn de kleine hoofdjes met biografiese bizonderheden vóór in ieder deeltje en de verklarende aantekeningen achterin, die niet te veel en niet te weinig geven.

MEA MEES - VERWEY.

Prof. Mr. J. Simon van der Aa. '*Eenige beschouwingen over de straf-toemeting*.'

Dit is eene rectorale overdrachts-rede, gehouden te Groningen, 16 September 1918.

De beheerschende strafrechtelijke tegenstelling is: zedelijke vergelding of maatschappelijke verdediging. Niet zoozeer 'de juridische figuur van het delict' tegenover 'de levende figuur van den delinquent' (blz. 20). De vergeldingsgedachte voert niet noodzakelijk tot objectiveering van de daad. Al is dit in de practijk wel gebeurd. In beide stelsels is het karakter van den dader het voorwerp van de juridische beoordeeling. Zijn zedelijke slechtheid of zijn maatschappelijke gevaarlijkheid.

Ieder strafrechtelijk leerstuk moet dus worden onderzocht in zijn verhouding tot de vergeldingsgedachte en tot de verdedigingsgedachte. Ook het leerstuk van de straftoemeting, waarover deze rede van Prof. Simon van der Aa handelt.

Beschouwingen over straftoemeting vindt men in ieder leerboek van het Strafrecht. Bij Prof. Simons in § 55.

Maar vooral sinds de latere oorlogsjaren is het leerstuk veel besproken. Te beginnen met eene bijdrage van Mr. C. Bake in W. 10127.

Voorbeeld: de dieven van telefoondraad moet men die bijzonder zwaar straffen, ter generale preventie, omdat met het beperkte trein-verkeer de telefoon zeer noodig is? Ook is het gestolen materiaal moeilijk te vervangen. De verleiding is groot

door gereedheid der opkoopers tot betalen van hooge prijzen. Moet nu dit laatste leiden tot verhooging of verlaging van straf?

Het onderwerp van de rede is dus belangrijk genoeg. Hij is een goede inleiding voor jongeren. Een goede samenvatting voor ouderen.

Gegeven wordt een geschiedkundige beschouwing van de vrijheid van den rechter, bijzonder wat betreft de strafmaat. Geprezen worden (bldz. 11) ‘de methoden van den lateren en laatsten tijd, als het reduceeren tot de laagst mogelijke bedragen en generaliseeren van de minima der straffen, het opstellen van algemeene strafposities, het invoeren van de bevoegdheid tot strafopschorting en van die om ongestraft te laten’. Maar deze goede beginselen moeten nog zuiverder en nog algemeener worden toegepast.

Zal nu de groote rechterlijke vrijheid niet verworden tot willekeur? (bldz. 13).

Het middel daartegen: uitvoerige motiveering van strafmaat. Meer dan thans geschiedt (bldz. 14). Maar daarvoor heeft de rechter noodig heel wat meer en betere gegevens dan tegenwoordig verschaft worden door strafblad en politierapport. (bldz. 18). Misschien verdient het aanbeveling ‘de behandeling ter zitting in onderdeelen te splitsen in dien zin, dat na de schuldigverklaring aan de straftoemeting een afzonderlijke instantie wordt gewijd’ (bldz. 21). Tenminste: bij de rechtbankzaken. Bij overtredingen dragen de straffen een ander karakter en zijn minder ingrijpend (bldz. 21).

* * *

Deze rede verdient algemeene belangstelling en waardeering.

JACOB ISRAËL DE HAAN.

Spreuken

I

Eeuwig en zonder verandring
Is enkel het leege.
Alles wat was en is
En nog zal bewegen
Ontwaakt, doet sprieten ontspruiten,
Verandert, zal straks besluiten.

Werelden wentelden
Waar werelden wentelen,
Tijdvakken komen
En tijdvakken kenteren:
Alles wat leeft moet gaan en bewegen,
Eeuwig is enkel de Ruimte, de leege.

(J.P. JACOBSEN).

II

Eeuwig in alle verandring
Is enkel het Leven.
Enkel wat drijft en niet
Wat wordt gedreven
Blijft in wat honderdwerven
Wisselt, en kan niet sterven.

Werelden wijken en
Werelden komen,
Tijden verblinken en
Tijden verstroomen,
Alles vergaat in gedurig verandren,
Eeuwig is 't Leven, het eindeloos andre.

* * *

De bevrijding
Door
Albert Verwey

Het bloeidons en het rijpe vleesch, de kern,
Het kiemen, en het spruiten, en de boom
Vol bloesems waar de vrucht zich zet en zwelt:
Zoo telkens weer, de eindlooze wentelgang
Van worden en verworden, - o mijn ziel,
Drijft ge ooit een andre, een oorsprong-looze vrucht?

Wordt nu de wereld nieuw? Ik voel een vreemde
Verwondring over haar. Zij was zoo vol
Herinring voor me en het vertrouwlijk wonen
In haar verleden leek me telkens weer
Begeerenswaardiger dan 't schelle licht
Van ouderlooze dagen; maar nu schijnt
Dit heden om me als een nauwsluitend kleed
Van zonnestralen en ik sta en ga,
Zelf een vernieuwde, in dit bevrijd heelal.

De grenzen vielen en tot nu toe waren
Grenzen mijn eenge steun. Ik eerde en prees
Elk ding binnen zijn einder en ik sloot
Binnen mijn einder elk ding dat ik prees.
Banden van eerbied weefde ik om elk ding.
Mijn jeugd, mijn jonglingschap, de rijke duur

Van mannelijke dagen bond één snoer
Van sterkende verwantschap tot die dienst
Van de onvolprezen Binding. Mijn geloof
Grondde als een pijler die 't heelal droeg, zich
Op 't diepste weten van een grens en band.
Hoorde ik een lachen uit de diepte? Blonk
Een oog vol vrede en liefde zoo mij aan
Dat in verwarring of een last me ontviel
Zich mijn bewustzijn omwendde en opeens
Vrijheid gevoelde als eerste en oudste steun?
Sterker mijn stand toch, en als vleugels breedde
Mijn zekerheid zich uit. Staan was geen staan:
Gedragen zijn en zweven en een stijging
Die geen gescheidenheid erkende, alle einders
Doorkruiste, omvaamde, en één met iedre vorm
Eindlooze vrede en vreugde en vriendschap vond.

Toen ik in donker leefde was er een,
De droevigste van zonden, die mijn oog
Als vleermuisvlerken blindde: Vrees haar naam.
Ook toen mij dat bevrijdend licht eerst rees
Was zij daar die het onderschepte. Ik zag
Haar donkre lijf, dat in die heldre straal
Voorgoed zijn goor bestaan onthulde, Schaamte
Beving me, omdat zooals elk kwaad het wezen
Van een gevallen deugd draagt, deze 't beeld
Van een gevallen eerbied toonde, een grijns
En masker van mijn edelste genoot.
Was diezelf naast me, of wel zijn tweeling-broer -
Minder gebogen 't hoofd, gespierd en sterk -
Die Moed heet en soms Toorn? Hij hief 't gewicht
Van d'uitgestrekten arm en wees ginds ver
Wanden die stortten en 't ontbonden gaan
Van feestvierende volken. Als een stroom

Stort van een berg en ginds een andre stroom
En ginder weer een, tot eenzelfde meer
Hun golven mengt waar de eene de andre omarmt,
Zoo stortte elk volk in 't andre en luid en klaar
Kaatsten de heuvlen 't broederlijk gejuich.

Vreesloos en moedig is de liefde alleen
En zij alleen volkomen vrij. Waarom?
Omdat zijzelf de binding is die nooit
Wroeging voelt om 't gebondne. Waar een vrouw
Uit innige waanzin van haar waardloosheid
Zich weggeeft aan een man, of om de menschheid
Uit onuitspreeklijke barmhartigheid
Een Christus aan het kruis hangt, daar alleen
Is vrijheid die met recht de wet vertreedt;
Want daar is de wet zelf, niet harteloos,
Maar zeker van haar reinheid. Iedre wet
Vervult een hoogre. Zoo de vrouw 't Geslacht,
Christus de Menschlijkheid, zoon van de God
Die 't Leven zelf is. Als een lijn, een straal
Stroomt van de ziel van 't Al die ééne pijl
Door alle zielen en de wereld weet
Dat om die ééne pijl haar wentling is.

Bewondering en deernis! die twee machten
Drukken de liefde uit. Menschlijk de eene meest
Als een verloren gaan in 't hoogre of hooger
Gewaande, godlijkst de andre, als die voor 't laagre
Uit manlijke bereidheid zich verkwist.
Maar beide in menschen, beide in man èn vrouw.
Want dit 's 't geheim: dat scheidingen de schijn
Van zinnen en verstand zijn, maar elk schepsel
Twee en toch één is: god-mensch, man-en-vrouw.

Oorsprongloos spreek ik, ouderloos, de stroomen
Van de bevrijding reiken waar geen wortel

Zijn weg wringt, zaad noch kern zijn teellaag vindt,
Diep in de kloof van 't onuitspreekbre. Talen
Zijn maar de sluier die de Maja wierp
Voor de afgronddiepe klaarheid van haar oog.
Menschen verzamen, volken, en hun drang
Is doelloos, reedloos, maar naar de eeuwge wet
Die onverbidbaar werkt waar niemand ziet.
Noem haar de Nornen die het noodlot weven
Of de onbewuste Wereldwil zijn aandrang
Rekenschaploos volvoerend tot het wiel
Van 't worden omslaat: deze is de eenge Macht
Waar Willekeur en Noodzaak werd tot Eén.
Chaos of Kosmos? Als de huivring gaat
Van 't ongebondne door het schoon gestel
Van de verrukkelijke wereld, dan eerst
Gewaren we in ons hart hun eenheid, dan eerst -
Wij die de handen hieven naar de Ster,
Jupiter, die het Recht draagt, stralend laag
Door 't loover toen de vuurgloed opsloeg, bloed
De hemel kleurde, - ontraadslen we in 't heelal
Dat Recht, niet van de klare goden, - want
Goden noch menschen reiken in die sfeer
Die voorging aan 't geschaapne, waar 't uit werd,
En zonder die 't niet zijn kan, - maar het Recht
Dat Chaos bindt aan Kosmos, dat de Wording
Niet aan 't Ontworden bindt (Natuur zijn beide),
Maar aan 't voor-wordinglijke rijk, de puinen
Van vroegre wereld waaruit de onze ontstond.
Hun roep galmt door ons heen, ons leven bloeit,
Vergaat, hergroeit, aldoor op grond, verkoold
Na vroegre branden, - als de druif uit lava
Zich vuurger gloeden zuigt dan zon kan stoven,
Zoo wij uit de ondergangen die ons dragen
Slurpten we een buiten-wereldsch recht: de geest

Die Kosmos schiep uit Chaos draagt in zich
Onkenbaar, onontleedbaar, Chaos' geest.

Duizling bevangt me. Ik zie hoe rijken storten,
Volk tegen volk zich keert, vriend tegen vriend,
Menschen een bouw beproeven, naar hun klein
Verstand beter dan iedre voorge. Ook ik
Bouw met de mijnen. Maar ik weet dat gij,
Oorsprong-looze oorsprong die geen mensch verstaat,
Beter dan wij werkt. Zooals, ginds in zee,
De Zuid-zee, 't kleinste insekten-volk een woud
Van takkige koralen voortbrengt, - bijen
Het wonder van hun arbeid doen in dienst
Van hun gemeenschap, zoodat noch geslacht,
Noch aanleg, noch veel minder wil en wensch
Elks taak bepaalt, maar wel de onzichtbre wil
Van hun gezaamheid, die in geen van hen
Zijn aangebeden beeld heeft, zijn orgaan,
Zijn meestring van alle andren, maar in de een
Zoo onnaspeurbaar als in de andren leeft, -
Zoo werkt één drang in menschen. Wat wij smaadlijk
't Verstand van dieren noemen, het instinkt,
Minder dan 't menschelijk vernuft en blind
Voor verdre doelen, is in waarheid meer
Dan al ons denken, is in ons de ziel,
Niet van ons engbegrensde lijf, maar van
De heele menschheid. Rustloos, onverstoord,
Als water dropplend, stroomend, nu door weekre,
Dan hardere aardlaag zich een doorgang banend
Tot zeeën zwalpende onder 't licht, tot meren
Diep onder de aarde: zoo vloeit drop aan drop
Van menschlijke gemeenschap saam en zoekt
De kortste wegen buitenom 't verstand.
Water holt bergen uit, stort rotsen neer,

Vuur vindt een uitweg, woud en stad en vloot,
Doorlaaid van vonken, barnen in 't heelal.
Zoo ook die aandrang. Zeden knaagt hij uit,
De vorstendommen breken en de waan
Van volken bloedt en brandt op land en zee.
Alles om de eenheid. Als een zacht geloof
Dat ramp noch dood vreest, op brandstapels zingt,
Zoekt hij de kortste wegen. Recht naar de eenheid.
Zijn smettelooze wijsheid weet en wil:
Wij zullen één zijn, buitenom 't verstand.
Instinkt dat liefde is! Met welke andre naam
U te benoemen, ijzren pijl, geschoten -
De goddelijke Schutter, loodrecht staande
Op de uitkijktoren van 't heelal aanschouwde
Zijn doel, verder dan tijden, hief en spande -
Geschoten alle ruimten door, ondanks
Dood en Materie; - met welke andre naam
U te benoemen, diamanten straal,
Geklonken dwars door 't duister, dat zijn wolking
Tot vorm en kleur werd, lichaam, leven kreeg,
En zoo u-zelf, gebroken door zijn damp,
Spieglende in eindigheid oneindigheid!
Koning van kataklysmen! want uw roem
Is niet de vrede alleen, maar wisseling
Van zijn en niet-zijn, de gestadige storm,
Die nu een klaarte is, dan een krakend woud,
Een ster boven een afgrond en aanstonds
Die afgrond zelf; de haat ontleent aan u
Bestaansrecht; wreedheid, valschheid, lust en waan,
De zonden van 't gepeupel, heel de drom
Van vleermuisachtige gebreken wonen
In u, mijn huis, mijn kathedraal, mijn hemel,
Die boven alle dingen Liefde zijt.

Drie trappen der techniek
Door
Is. P. De Vooys

De soldaten gaan hun vernielingswerk staken. Het kanon zwijgt en verwoest niet langer wat in eeuwenlangen ijver en toewijding is ontstaan. Menschenlevens zullen weer veilig zijn te land en te water. Na de verwoesting komt nu de tijd van den wederopbouw.

Toen nog de oorlogswoede de diepste wonden en de bitterste ellende veroorzaakte, is reeds aan het herstel gedacht. Eigenlijk gezegd is dat reeds vanaf de eerste oorlogsdagen het geval geweest. Sommigen zijn door de gruwelen reeds onmiddelijk bij 't begin van den oorlog zoo geschokt, dat zij geen edeler taak zagen dan te zorgen dat dit voor het laatst gebeurde. En die zorg moest bij en na den vrede tot uiting komen. Anderen zagen in het krijgsbedrijf de barensweeën van een nieuwen tijd. Velen hebben altijd-door de overtuiging levendig gehouden, dat er na den oorlog veel veranderen moest, opdat zoo groote offers niet vergeefs zouden zijn gebracht.

Nu is het oogenblik gekomen; nu staat de wereld voor de feiten. Meer, veel meer is er verdwenen dan oude schoone steden, schilderachtige dorpen, onmetelijke rijkdommen aan materialen, aan schepen, wegen en werktuigen. Millioenen levens van de krachtigste bouwers met vaardigheden van hoofd en hand zijn vernietigd, en hebben de volkeren van Europa gebracht tot bloedarmoede. De overblijvenden zijn verzwakt door vele tekortkomingen en ziekten. Nog erger, zij zijn gedemoraliseerd door de ekonomische oorlogs-invloeden.

Meer is verdwenen. Tusschen staten en volken; tusschen

klassen en standen binnen die volken, zijn banden verbroken die voor hunne samenwerking niet gemist kunnen worden. Revolutie's in allerlei graden voltrekken zich.

Ondanks dat alles moet de wederopbouw onverwijld worden aangevat. Niet gering is dat werk.

De kaart van Europa, Azië en Afrika wordt met geheel andere grenslijnen geteekend. Het diepere wezen der staten binnen de nieuw getrokken grenzen is geleidelijk of met schokken gewijzigd.

Door de veranderde toestanden zal het handelsverkeer oude banen gesloten vinden, en nieuwe moeten openen. Voor menig land zal dat vèr-gaande gevolgen hebben. De door den oorlog zoo ingrijpend verstoorde voortbrenging kan niet meer terugkeeren in het oude spoor, maar moet zich aanpassen aan verhoudingen, die nog niet eens bekend zijn, en wier groei afgewacht moet worden. Ook de vroegere evenwichtige orde in de voortbrenging is onderste boven geworpen.

Staatsregeeringen hebben er zich mee bemoeid, en zullen om finantieele en vele andere redenen hunne bemoeiingen niet kunnen staken. Werkgevers en arbeiders leefden reeds voor den oorlog in verhoudingen van permanente onderlinge spanning, die thans niet af- maar toegenomen is.

De materieele, de ekonomische en de zedelijke wederopbouw van ons moderne leven kan onmogelijk gedacht worden als een herstel van de toestanden van voor den oorlog. Niet alleen herbouw maar zooveel nieuw-bouw is noodig, dat de uitdrukking wereldvernieuwing daarvoor niet te sterk is.

Hoe zal die wereldvernieuwing plaats vinden?

Ongetwijfeld zal veel uit zich zelf groeien. Men kan zich de menschheid denken als een patient, die van een zware ziekte herstelt. Zoodra de oorzaken van de kwaal zijn weggenomen, toont zich de levenskracht der organen. Eerst geleidelijk maar dan wonderbaarlijk snel, zullen het herstel en de vernieuwde capaciteiten intreden. Maar men mag bij deze vergelijking niet vergeten dat de organen die de levensvernieuwing aan de menschheid brengen moeten, bestaan uit de scheppende krachten waarover die menschheid beschikt, dat is uit personen. Deze zijn het, die thans een nog grootere taak te vervullen hebben dan in gewone tijden op hen rust.

Het zou misleidend zijn zich de rol van het scheppend vermogen voor te stellen als een toevalligheid en als uitsluitend geconcentreerd bij slechts enkele personen. Maar het is fataal, indien men het onderschat en als vanzelfsprekend aanwezig denkt. Scheppen is nimmer iets uit niets maken.

De stof, dat is de om een vorm roepende materie, moet aanwezig en beschikbaar zijn. Bovendien wordt in 't maatschappelijk leven nimmer op eens iets geheel en al nieuw gemaakt. Al wat door 't scheppend vermogen wordt ingericht of georganiseerd, is van te voren voorbereid en rijp gemaakt. Vele krachten moeten samenwerken, zij 't ook dat daarbij grootere en kleinere zich doen kennen.

Maar van zelf gaat het toch niet. Want te midden van- en tegenover de scheppende personen, wier geheele aanleg en vermogen synthetisch is, zijn altijd vele andere wier neiging analytisch, kritisch, schiftend en wier eindwerking ontbindend is. Het scheppend vermogen moet altijd middelpunt-zoekend zijn, zoowel voor 't eigen als voor veler anderen werk. En wel omdat het de middelpunt-vliedende, de scheidende en de ontbindende krachten allereerst moet weerstaan, om pas daarna tot opbouw te kunnen geraken.

De groote menigte wordt uit zich zelve bijna altijd gedreven tot de centrifugale werking. Van daar dat zoo vaak de scheppings-lustigen, de ‘sterke mannen’, geneigd zijn om den invloed der massa uitteschakelen, maar juist daardoor met haar in botsing komen, en zelf uitgeschakeld worden. Het schervengericht is door de geheele geschiedenis heen daarvan de tragedie.

Tegenover de naar anarchie verloopende wilsonzekerheid der menigte staat echter niet alleen de heerscher, maar ook de leider. Ook deze heeft de scheppingsdrang, maar wendt die allereerst aan om door geesteskracht richting te geven; meer nog: richting op te leggen, en samenwerking tot een begrepen noodzakelijkheid te maken. De leider weet dat het niet voldoende is om vóortegaan, maar dat het tevens noodig is te zorgen dat hij ook gevolgd *kan* worden en ook werkelijk gevolgd wordt. De vernieuwers der menschheid mogen nimmer hun tijd en hun omgeving te vèr vooruit zijn en moeten het verband daarmee bewaren. De lokomotief kan niet harder rijden dan de maximum

snelheid waarbij de wagens in de rails blijven en waarbij de weg het uithoudt.

Dit inzicht beteekent echter volstrekt niet dat de maatschappelijke groei zich als van zelf voltrekt en dat dus ook de wereldvernieuwing op die wijze zal geschieden. Integendeel toont het hoe veel gecompliceerder het scheppend vermogen dient te zijn, en hoe veel moeilijker de taak is, wanneer het werk verricht moet worden in den geest die dezen oorlog won, in den geest der demokratie.

Daartegenover staat echter dat uit de menigte ook alle scheppende krachten vrij naar voren kunnen komen en dat geen ervan onderdrukt wordt. Heilzaam kunnen zij pas worden, indien ze richting en leiding verkrijgen, en wel in hoofdzaak gelijke in elk geval samengaande, richting, en leiding door grootsche, alles beheerschende denkbeelden.

Om één zoo'n denkbeeld, dat van den volkenbond, zien wij over de geheele wereld de eerste pogingen tot vernieuwing zich concentreeren. Het zijn uitteraard de juristen die het scheppend werk van het nieuwe volkenrecht hebben te verrichten en die zich tot deze taak gaan zetten. In zijn brochure: 'De drie treden van het volkenrecht' heeft prof. C. van Vollenhoven de groote beteekenis ervan geschetst.

Naast het volkenrecht zal echter onmiddellijk, en te sterker naarmate de vredessfeer zich zal uitbreiden, het volksrecht een sterke aandracht vragen. Ik bedoel hiermede het sociale recht dat reeds in de sociale wetgeving begonnen is zich te ontwikkelen, en dat aan de sociale vrede grondslag en evenwichtige duurzaamheid zal moeten verschaffen.

Het mag geen oogenblik vergeten worden, dat zoowel het een als het ander niet alleen is een werk van zuivere en logische menschelijkheid, een werk dat ieders toejuiching en ondersteuning verdient, maar dat het practisch neerkomt op een regeling van tegenstrijdige en dikwijls ook strijdbare en zelfs actief strijdende belangen. Pas wanneer die regeling mogelijk is, en uitgevoerd kan worden, heeft het zin de rechtsorganen optebouwen, die de incidenteele beslissingen uitspreken en de uitspraken handhaven. De regeling van de belangen, door n.l. enkele te bevorderen, andere terugtedrukken, en het machts-

evenwicht tot een overeengekomen, of met dwang opgelegd, rechtsevenwicht te maken, moet berusten op algemeen erkende beginselen, die een ekonomisch karakter bezitten.

Het is b.v. voor den volkenbond van een alles beheerschende beteekenis of door een volledige erkenning van den vrijhandel en van de vrije zee ieder volk zich kan inspannen tot een onbegrensde ekonomische ontwikkeling en dus geen kunstmatige belemmeringen vindt, die aan andere volken voorrang en voorsprong geven.

Dan wel of het recht op grondstoffen van den beginne af aan wordt vastgelegd en gegeven aan bevóorrechten, aan bezitters.

Zoo is het ook voor het sociale recht fundamenteel of het bezit en de beschikking over productiemiddelen wordt beschouwd als volkomen vrij en onbeperkt, dan wel als een object van min of meer vèrgaand nationaal, misschien zelfs internationaal, eigendom.

Ik bedoel met deze twee voorbeelden niet op de groote ekonomische problemen van de toekomst integaan. Ik heb alleen willen aanduiden dat er zulke problemen zijn, en dat in de oplossing daarvan de moeilijkheid ligt van de verwezenlijking der grootsche vredesdenkbeelden.

Zoowel het volkenrecht als het sociale volksrecht zullen voor alles levend recht moeten zijn, veranderlijk en vervormbaar naar de zich wijzigende eischen.

De vernieuwing der wereld die aan de rechtsregeling ten grondslag ligt en altijd zal blijven liggen, is allereerst een ekonomische en sociale bouw. De voorwaarden waaronder die bouw geschiedt, zullen beslissend zijn voor het lot der plannen, die de juristen thans ontwerpen.

Niemand zal kunnen ontkennen, dat bij het ekonomisch herstel de techniek een groote rol speelt. Reeds voor den oorlog had de techniek voor de maatschappij een beteekenis gekregen, die aan hare leiders - de ingenieurs - nieuwe rechten en verplichtingen brengen moest. Tijdens den oorlog bleek het nog veel duidelijker, hoe geweldig de macht der techniek wel is. De ingenieurs over de geheele wereld hebben zich nu jaren lang in de dienst gesteld der vernieling met verbluffende maar

toch ook ontstellende resultaten. Zeker werd het individueele geweten gerust gesteld doordat de toename van het verwoestingsvermogen gedacht is als ten dienste van het vaderland, van de vrijheid, van eigen huis en haard te zijn aangewend. Het was bedoeld als verweer, niet als aanval.

Het feit blijft echter bestaan dat de techniek de oorlogsellende ten toppunt heeft gevoerd, en dat daarbij is gebleken welke macht de menschheid in de techniek bezit, een macht ten goede maar ook ten kwade. Des te meer reden is er om zich af te vragen welke taak in de toekomst wacht, nu 't afbreken voorbij is en nu er grootsche verwachtingen voor nieuwe verhoudingen durven opkomen. Ik bedoel hier niet zoozeer dat elk ingenieur binnen den eigen werkkring zich rekenschap geeft van wat er voor hem en zijn werk te wachten is.

Ook dat is natuurlijk. Maar behalve het belang dat de ingenieurs hebben bij de onderdeelen van wat te gebeuren staat, alle voor een deel, is er toch stellig ook een gezamenlijke en gelijksoortige belangstelling voor de rol die alle ingenieurs als leiders der techniek te vervullen krijgen. In 't bijzonder geldt dit de mogelijkheid om waarborgen te scheppen dat de techniek niet langer is een macht zonder meer, ten goede of ten kwade doch *de* macht bij uitnemendheid waarvan de menschheid zich bedient om zich vrij te maken.

In die richting beweegt zich mijne beschouwing over de ontwikkeling der techniek, eene ontwikkeling die ik wil trachten te kenmerken als een stijging in drie trappen.

* * *

Uit de menschelijke vaardigheden om zich door arbeid onafhankelijk te maken van de wisselvalligheden waaraan de natuur bloot stelt, is de techniek ontstaan.

Dit geschiedde van af den tijd, dat niet langer ieder individu zich alle vaardigheden eigen moest maken om te teelen, te kweeken, te bouwen, te smeden, te weven, te bakken, en zoo meer.

Zoodra een grootere of kleinere samenleving de zorg voor aller welzijn gezamenlijk ging dragen en de taak verdeelde over afzonderlijke beroepen, ontstond de mogelijkheid om voor elk beroep eene techniek tot ontwikkeling te brengen. Het primitieve

gereedschap werd tot een werktuig; de oorspronkelijke manier van werken werd van een noodbehulp tot een overdachte en doelmatige werkwijze. Van de krachten die in 't stroomend water, in den wind en in 't vuur zich aan ieder deden kennen, werd een gepast gebruik gemaakt. Ook aan het vervoer te land en te water werd afzonderlijke aandacht geschonken.

In een geleidelijke langzame taakverdeeling ontstond de maatschappij der vele ambachten of beroepen, en in elk ambacht ontstond eveneens geleidelijk en langzaam de aan zoo'n vak aangepaste en eigenaardige techniek.

Dat het bloeiend en boeiend ambachtsleven gekenmerkt kan worden als reeds te staan op de eerste trap der techniek is te begrijpen uit deze twee karakter-trekken: een constructieve zin, die tegelijk de basis is voor den schoonheidsdrang, en daarnaast de vernuftige, de ingenieuse, in 't kort de ingenieursvindingrijkheid. Die beide moesten aanwezig zijn om uit de vaardigheden, zooals die in elke primitieve beschaving worden aangetroffen, zelfstandige en doelbewuste ambachten optewekken. Van de vele producten die aldus in groote volmaaktheid vervaardigd werden, zijn er enkele, n.l. de transport- en productiemiddelen, die toen nog geen sterk afwijkend karakter vertoonden, maar dit later toch zouden verkrijgen. De productie- en transportmiddelen werden evenals de verbruiksvoorwerpen in 't ambacht gemaakt. Gereedschappen, werktuigen, molens, pompen, karren en schepen behoorden bijna evenzeer tot de directe omgeving als de gebouwen, meubels, en de velerlei verbruiksartikelen. Zij vormden met die te samen een sterk verbonden uiting der toenmalige maatschappij.

Constructief gevoel en vernuft waren echter op deze eerste trap der techniek voor alles zeldzame, persoonlijke eigenschappen. Zij waren gebonden aan een betrekkelijk enge omgeving en beperkte middelen. Blindelings, door tasten en zoeken, weerstreefd door de behoudzucht eener tevreden en aan gewoonten verkleefde maatschappij, moesten zij hun weg zoeken, een weg met vele teleurstellingen en zeldzame belooning. Het lot der uitvinders was verre van benijdenswaardig.

Op den tweeden trap der techniek wordt echter aan de ‘vernuftelingen,’ die van onze ingenieurs de voorgangers zijn

geweest, een middel verschaft dat van een revolutionnaire beteekenis zou worden.

Dat middel leverden de natuurwetenschappen, die pas werkelijk den rang van wetenschap zouden verwerven door de toepassing der wiskunde.

Daardoor bleef de techniek niet langer blind. Zij kon den samenhang der natuurverschijnselen niet alleen doorzien, maar die ook meten, berekenen, en vooruit voorspellen. Het is natuurlijk overbodig dat ik de ontwikkeling van wat de *moderne* techniek heet, zoowel in hoofdlijnen als in voorbeelden schets. Toch kan het nuttig zijn om even de aandacht te vestigen op de invloeden die gingen werken op de twee karakterbeelden der techniek, op het constructief gevoel en op het vernuft.

Hoe sterk het constructief gevoel ook in talentvolle personen ontwikkeld moge zijn, het bergt toch steeds een besef van onzekerheid, die tot groote voorzichtigheid maant. Die onzekerheid wordt sterk gevoeld zoodra voor werk van groote verantwoordelijkheid op het eigen instinct vertrouwdt wordt. Dan durft de scheppingslust zich van de oude ervaring nooit ver te verwijderen en brengt zij het nieuwe slechts aarzelend en mondjesmaat. Zoodra echter aan de constructieve zin de steun verzekerd wordt van de kennis en de beproeving der materialen, van de krachten die zullen optreden, en van de voorafgaande berekening, kunnen de vleugels uitgeslagen worden. De weifelende stap krijgt zekerheid, en van de éene nieuwe ervaring wordt snel naar een andere overgegaan.

Bovendien kunnen door de vaste steun zwakkere talenten verrichten wat vroeger alleen voor de allerbeste was weggelegd. Ten slotte wordt het mogelijk dat niet steeds de enkele ingenieurs bij Gods genade een beperkte school van navolgers vormen, die zich in de bijna onnaspeurlijke gedachten van den meester moeten inleven, maar dat inderdaad het vak van ingenieur zoodanig wordt onderwezen en overgedragen, dat de leerlingen op de schouders hunner voorgangers hooger grijpen. Corpsen, legers worden gevormd, die de plaats kunnen innemen van de uitgezonderde enkelingen van vroeger. En nu het vernuft. Wat voor school vindt het niet in de studie der natuurwetenschappen. De enge omgeving en de beperkte middelen van vroeger be-

lemmerden het niet langer. Onbegrensd wordt het uitzicht. Aanmoediging door wedijver en door ongekende belooningen zijn in de plaats gekomen van het lot der onbegrepen en miskende uitvinders.

Het vuur, dat reeds in de oude techniek een belangrijke rol vervulde, bracht met behulp van de steenkool de nieuwe krachtsbronnen van stoom en electriciteit en de voor de toepassing noodzakelijke metalen. Daarmede vermochten vernuft en bouwvermogen de wonderen der tegenwoordige techniek tot stand te brengen. Doch niet zonder dat vernuft en constructie belichaamd waren in het geslacht der natuurwetenschappelijk geschoolde ingenieurs. En niet, dan nadat de natuurwetenschappen aldoor nieuwe banen hadden ontsloten en de daaromheen liggende terreinen zorgvuldig hadden verkend. Wat is nu met dat alles bereikt? Waarvoor heeft dat leger ingenieurs gediend, dat zich langzamerhand over de geheele wereld en in elk volk heeft gevormd? Dat zijn vragen, die een nauwgezet en weloverwogen antwoord verdienen, alvorens men de nieuwe vraag kan stellen: Wat is er van de ingenieurs nu verder te verwachten?

Wanneer na de oorlogservaring een nieuwe balans wordt opgesteld van het debet en het credit der maatschappij aan de techniek dan is het niet zoo gemakkelijk en eenvoudig om optemaken aan welke zijde het saldo zich bevindt. Er is geen twijfel mogelijk aan het feit, dat de techniek het vermogen, dat is het bezit, der maatschappij reusachtig heeft vermeerderd.

De geheele wereld is geopend en toegankelijk gemaakt door een stelsel van verkeersmiddelen, dat nog geperfectioneerd en vollediger gemaakt kan worden, maar dat in elk geval vruchtbare gronden en rijke bodemschatten binnen het bereik bracht en nog steeds brengt. Daarbij is nog afgezien van het verhoogde levensgenot en de verfijnde ‘comfort’ die daardoor verkregen werden.

Wat voor de verkeersmiddelen geldt, is in nog sterkere mate waar voor de productie-middelen. Deze zijn zoo uitgebreid in talrijke fabrieken en in een menigte van vernuftige en gespecialiseerde kracht- en arbeidswerktuigen, dat het voortbrengingsvermogen der wereld enorm is toegenomen.

Niet alleen kon daardoor op ruimer schaal in de behoeften voorzien worden, maar bovendien konden nieuwe behoeften ontstaan en bevrediging vinden. Dit waren niet alleen behoeften aan een zuiver zingenot, maar ook de betere van ontspanning en ontwikkeling voor geest en hart.

Ondanks de rijke geschenken en de nog grootere beloften, die de techniek bracht, is de ontwikkeling der wereld met stijgende welvaart en de daaraan verbonden bevolkingstoename, en tevens met de verhooging van 't intellectueele vermogen der menschenmenigten, in sterke mate onbevredigend geweest.

Wij weten nu dat die ontwikkeling moest leiden tot de twee groote rampen: de wereldoorlog en de revolutie-anarchie.

Is dit alleen en uitsluitend een gevolg geweest van het menschelijk zwak dat uitdrukking vindt in de oude volkswijsheid van het spreekwoord: ‘Het zijn sterke beenen die de weelde kunnen dragen’?

In zekeren zin is het juist. De toenemende welvaart jaagt het verlangen aan om steeds meer te bereiken, zoo bij volken als bij individuen. Afgunst van wat de één meer heeft als de ander, zet volk tegen volk, en stand tegen stand op, zoodat ongelijkheid, zij 't ook in vermeerderd bezit, ontevreden maakt.

Toch is deze verklaring voor een deel oppervlakkig en voor een deel onvolledig. De techniek heeft namelijk niet alleen iets gegeven, zij heeft ook iets ontnomen. Volken en individuen kunnen niet alleen bestaan door steeds toenemende welvaart, en door een kracht die hen opjaagt en aandrijft. Zij hebben ook een onverbiddelijke behoefte aan een evenwicht van verhoudingen en krachten. Harmonie is het woord voor een begrip dat in de afgeloopen eeuw dreigde verloren te gaan.

Die harmonie is door den snellen gang der techniek verstoord en bijna onherstelbaar uiteengevallen.

De mechanisatie van den arbeid, de arbeids-splitsing, de opjaging heeft niet alleen de werklieden vreemd gemaakt aan de arbeidslust, die een onmisbaar deel van hun leven vormde.

Door de geheele wereld, ook bij de volken, is een jacht en een streven opgewekt dat de rust verstoorde en een voortdurende onrust ervoor in de plaats stelde.

De geheele maatschappij, over de geheele wereld geraakte in een gisting en een vervorming, die aldoor toenam.

Want de techniek stoorde zich niet aan die gisting. Ziende geworden door de natuurwetenschappen, vervolgde zij den eens ingeslagen weg. Steeds breeder werden de stoeten van hare medewerkers, en steeds uitgebreider hare hulpmiddelen.

Toch heeft het in de eeuw van steenkool en ijzer niet ontbroken aan waarschuwingen. Profeten zijn er bij tientallen en bij honderdtallen geweest, die zagen dat de individuen en de volksgemeenschappen niet onveranderd verduwen en verdragen konden, wat de techniek aanbracht.

Pogingen om de personen geschikt te maken door onderwijs en opvoeding, door oefening en organisatie zijn er vele gedaan. Hervorming van de volksgemeenschappen is altijd door beproefd. Maar de ontwikkelingsgang der techniek ging te snel, dan dat de aanpassing kon geschieden. Ook al omdat de vervormingen van individuen en gemeenschappen, behalve door hun langzaamheid ook te vaak door hun ondoelmatigheid hebben misgetast. Niet zelden werd de onrust er door vergroot, in plaats dat de richting naar een nieuwe harmonie werd ingeslagen.

Is niet ons geheele onderwijs veel te sterk ontwikkeld in de richting eener verhoogde intellectualiteit in plaats van de vermogens van gevoel en gemoed tot ontplooiing te brengen? En is niet door alle maatschappelijke hervormingen het streven sterk geweest om de staatsgedachte te versterken ten koste van die der volksgemeenschap?

Is de techniek daaraan schuld? Is het niet juister te zeggen dat de maatschappelijke gemeenschappen in haar politiek en ekonomie te kort geschoten zijn om zich de geschenken der techniek waardig te maken?

Misschien is dan ook de schuldvraag minder gepast. Maar dit staat vast, dat door de techniek vroegere harmoniën verloren gingen. Ook dan wanneer andere factoren daaraan medewerkten en aan haar voorafgingen, zoo was zij toch ongetwijfeld de meest revolutionnaire van allen.

En evenmin als de uitvinders, die op de eerste trap der techniek zich rekenschap gaven van de onwil en de onlust der tegenstrevende ambachtswereld, evenmin heeft de techniek, dat

wil zeggen hebben de ingenieurs als dragers der techniek zich volledig rekenschap willen en kunnen geven van de stoornis die zij aanbrachten. De techniek was niet blind. Zij zag door het oog der natuurwetenschappen, maar zij zag eenzijdig vooruit en niet om zich heen. Daarom zal de derde trap der techniek gekenmerkt moeten zijn door een nieuwe helderziendheid. Door twee oogen zal zij moeten kijken om tot het besef te komen dat haar vooruitgang en ontwikkeling zich volledig aanpast aan de samenleving tot wier welzijn zij zich inspant. *Wat de natuurwetenschappen geweest zijn op de tweede trap der techniek moeten de maatschappij-wetenschappen worden op de derde trap*.

Nu ik dit denkbeeld in dezen vorm heb aangegeven, moet ik mij verweren tegen twee verwijten van onderling-tegengestelde strekking. Allereerst dat dit denkbeeld volstrekt niet nieuw is, en dat daardoor geen nieuwe fase voor de technische ontwikkeling wordt aangegeven. Vlak daartegenover dat het denkbeeld slechts vage toekomstmuziek zou zijn. Niet aantegeven is toch hoe de maatschappij-wetenschappen een gelijkwaardige rol kunnen vervullen als de natuurwetenschappen. Verder staat het begrip van maatschappij-wetenschappen niet vast. Ten slotte kan beweerd worden dat de ingenieurs de toepassing dier z.g. maatschappij-wetenschappen aan hare eigen beoefenaars moeten overlaten.

* * *

Ik moet onmiddellijk toegeven dat de gedachte van een overheersching der techniek door de kennis der maatschappelijke ontwikkeling niet nieuw is. In zekeren zin is zij de kern van wat sociologie genoemd werd. En in de beschouwing over de ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap ligt die gedachte besloten.

Meer nog moet ik toegeven. Er zijn tal van teekenen die erop wijzen dat de techniek niet langer eenzijdig doorgaat met een blindelingsche kapitaal-accumulatie, dat wil zeggen met het aldoor in den wilde scheppen van verkeers- en productie-middelen op den enkelen grondslag der zuiver individueele winstmaking.

Wanneer ik dan ook spreek van de drie trappen der techniek

bedoel ik niet dat dag en uur zouden zijn aantewijzen waarop van de eerste naar de tweede trap is overgegaan en een ander tijdstip waarop de derde trap zal worden bestegen. Vooral in de ekonomische evolutie is er een geleidelijkheid. De oude orde van zaken bestaat nog wanneer de nieuwe reeds een aanvang neemt en gedurende een lange periode blijven oud en nieuw neven elkaar voortgaan.

Waar het op aankomt is het juiste inzicht. Men moet onderkennen dat in de groote verscheidenheid der maatschappelijke verhoudingen het ééne oud is en gaat verdwijnen, het andere nieuw is en aan beteekenis en invloed zal winnen. Inzicht en kennis stellen niet alleen in staat om de evolutie te begrijpen maar ook om haar te leiden, en te kunnen ingrijpen. Daarvoor kan een eenvoudige en heldere voorstelling groote diensten bewijzen, zooals b.v. de hypothese en de theorie het bij de natuurwetenschappen doen.

Zoodanig is ook bedoeld de aanwijzing van den technischen groei in drie trappen. Het is een hulpmiddel, een beeld dat in staat stelt om de verhoudingen anders te leeren zien, dan men gewoon was dat te doen. Juist door de geleidelijkheid der overgangen in de maatschappij, wordt zoo gemakkelijk vergeten dat de grondslagen veranderen, terwijl de verschijnselen uiterlijk gelijk blijven. Wat hetzelfde schijnt, is dikwijls in aard en karakter geheel gewijzigd. Dit te beseffen, om naar dit besef te kunnen handelen, is van een overwegende beteekenis.

Ofschoon ik dus erken dat de gedachte eener techniek op de basis van de maatschappij wetenschappen niet geheel nieuw is, meen ik toch dat de uitwerking dier gedachte vruchtdragend kan zijn. Meer nog: dat die vruchtdragend gemaakt moet worden.

De richting die de techniek volgde om aan de transport- en productiemiddelen een voortdurende vervolmaking en uitbreiding te geven kan en mag niet verlaten worden. Daardoor alleen is het mogelijk aan een toenemende bevolking te verschaffen wat zij noodig heeft voor de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling der individuen.

In de vage uitdrukking van een menschwaardig bestaan wordt datzelfde geëischt.

De beweging der techniek in die richting ging echter auto-

matisch. De maatschappij miste het inzicht, maar miste ook de middelen om dit automatisch proces omtezetten in een systematische beheersching. De drijvende kracht werd altijd gezien, - zij het geprezen of niet verachting gesignaleerd - in het persoonlijk winstbejag.

Het wordt echter noodzakelijk deze oppervlakkige aanduiding te herzien, en wel door een diepergaande analyse.

Winst beteekende niet alleen persoonlijk voordeel. Winst was uitsluitend te bereiken door met zoo klein mogelijke middelen het grootste resultaat te verkrijgen. En dit motief behoeft niet individueel te zijn. Het kan, neen meer, het moet ook voor de gemeenschap blijven. Want het tegendeel is de verkwisting, die gelet op de grootheid der behoeften ontoelaatbaar is.

Het gebruik dat van de winst gemaakt wordt, en de vrijheid om over dat gebruik individueel te beslissen, is van een veel diepergaande beteekenis. Zal die winst dienen voor nieuwe kapitaalaccumulatie, dat is voor het vervaardigen van nieuwe transport- en productiemiddelen? Of wel, zal de winst aangewend worden voor luxe, daargelaten of die luxe gekenmerkt wordt door kunstzin dan door leege verkwisting van enkelen?

Het antwoord op die vragen scheen grootendeels aan het lot overgelaten. Bovendien was ook de voortbrenging van nieuwe transport- en productiemiddelen, beheerscht als die werd door den drang naar macht en luxe, onsystematisch in handen van onverantwoordelijke enkelingen. Te veel in de éene bedrijfsrichting, te weinig in eene andere kwam maar al te veel voor.

Er was geen richting, omdat er ook geen eigenlijk doel bestond. Het ontbreekt echter niet aan teekenen dat doeleinden, ofschoon nog vaag, in 't zicht genomen zijn en worden, zoodat ook richting en systeem zich kunnen ontwikkelen.

Twee voorbeelden wil ik daarvan aangeven, zij 't ook schetsmatig. Het eerste is de ontwikkeling der groot-industrieele onderneming. Uit het bedrijf dat concurreert met vele andere bij de levering van producten, ontstond door concentratie een groot organisme dat zich rekenschap geeft van veel, waarop het vroegere bedrijf onmogelijk acht kon geven.

Het overziet de voortbrenging en het transport van grondstoffen over de geheele wereld, en tracht de verbruiksbehoeften

over steeds grooteF afzetgebieden te leeren kennen. Meer nog. Het tracht de voortbrenging der grondstoffen te verbeteren, en beproeft de behoeften te wijzigen, te normaliseeren, uit te breiden of te vervangen.

Daarin ligt het streven naar systeem, dat eenmaal opgezet, steeds verder voortgaat.

Het gaat niet zonder moeite, en niet zonder uitgebreid onderzoek. Veel kennis en veel organisatie is noodig om op dit gebied iets te bereiken.

De oorlogservaring met de trusts en kartellen leerde hoe ook andere bedoelingen dan de louter persoonlijke winst, door de hulpmiddelen dezer maatschappelijke organisaties te verwezenlijken zijn. Het ziet er niet naar uit of deze opgedane ervaring ongebruikt gelaten zal worden. Integendeel hebben deze met name in Engeland en in Amerika de gedachte doen opkomen eener wereldverdeeling van producten en grondstoffen. Dat brengt mij van zelf tot het tweede voorbeeld, n.l. het ingrijpen van staatsregeeringen in het bedrijfsleven. Het toont zich nu reeds in vormen, die de karaktertrekken ervan doen kennen. Drieërlei doel ziet men de regeerders zich voor oogen stellen. Ten eerste het gebruik der techniek voor en ten behoeve eener nationale gemeenschap om aldus die gemeenschap sterk te maken ook tegenover andere volken in het ruilverkeer. Ten tweede het zoeken naar middelen om over het gebruik van de winst stem te verkrijgen door een deel daarvan aan te wenden voor de staatsuitgaven. En ten derde om de macht over 't gebruik der winsten aan te wenden voor het temperen der standstegenstellingen door den welstand over de klassen te egaliseeren.

Vereenigt zich dit streven met de pogingen der groot-industrieele ondernemingen, en dat tot wereldrantsoeneering, dan opent zich een uitzicht van ongekend groote taken en zware plichten.

Die taken kunnen niet aanvaard en die plichten niet vervuld worden, zonder helder inzicht, waarom het gaat. Zoo'n inzicht kan verkregen worden door uit te gaan van het besef dat de techniek tot op de derde trap van hare ontwikkeling moet stijgen.

* * *

Vage toekomstmuziek schijnt het te spreken van een beheersching der techniek door de maatschappij-wetenschappen. Een in het socialisme opgevoede arbeidersklasse ziet de vaagheid in de verdoezeling van de machtskwestie. Die is voor haar allesbeheerschend. Is eenmaal de macht in handen der arbeiders, dan komt de oplossing van zelf. De nieuwe maatschappij met een beheerschte techniek behoeft niet bestudeerd te worden. Zij wordt gemaakt. Niet een wetenschap beslist, maar de wil en de dwang om het winstbejag uit te schakelen. De miskenning van het scheppend vermogen, dat tot nu toe de ontwikkeling der techniek voortstuwde, een miskenning aan het Marxistisch socialisme eigen, daar het dit vermogen voorstelde als een natuurverschijnsel, gaat hier samen met een overschatting van datzelfde vermogen bij de organisatoren, die allerlei maatregelen met dwang zullen opleggen.

Geheel en al onafhankelijk van de vraag wie de macht uitoefenen staat het door geweld onoplosbare probleem der technische ontwikkeling. En toch is de oplossing van dat probleem voor de wereldvernieuwing van een diepgaande beteekenis. Dat de gedachte eener hoogere trap van de techniek vaag zou zijn in het licht eener sociale revolutie kan ik daarom in geen enkel opzicht toegeven. Integendeel. Juist ten opzichte van de sociale revolutie heeft zij een zeer werkelijke en fatale beteekenis. In dezen zin dat het al dan niet aanvaarden en wel in den vollen omvang en beteekenis het onderscheid meebrengt tusschen stijging tot een hooger georganiseerde gemeenschap of daling tot de ellendigste anarchie.

Wel moet ik toegeven dat de gedachte nog in tal van opzichten vaag is, bezien van uit den stand onzer tegenwoordige ervaring en kennis, al kan ik dit niet aanvaarden als een verwijt. Dat verwijt zou n.l. kunnen komen van hen, die aan geen groote maatschappelijke vernieuwing en slechts aan een herstel der oude handelswereld gelooven.

Stellig is de maatschappij-wetenschap er nog niet in den zin, zooals wij thans de natuurwetenschap kennen. Maar eene vergelijking tusschen deze beide is misleidend. Wat vergeleken kan en moet worden is de stand der natuurwetenschap in het einde van de achttiende eeuw, toen de tweede ontwikkelings-

trap der techniek aanving, met den stand van wat wij thans het begin eener maatschappij-wetenschap kunnen noemen.

Ik wil er slechts op wijzen hoe onontwikkeld toen de natuur- en scheikunde nog waren, hoe verbrokkeld, hoe gesplitst door subjectieve theoriën, hoe weinig beheerscht door de wiskundige berekening. Bovendien was de meest algemeene beschouwing der natuur in de astronomie nog de geliefdste.

Is het thans niet zoo met de ekonomie en de sociologie? En letten wij op de statistiek. Deze is voor de maatschappijwetenschap wat wiskunde en experiment voor de natuurwetenschap konden zijn. En hoe uiterst gebrekkig en gering is nog hare toepassing ondanks de vlijtige en uitgebreide beoefening. Maar het begin is er. En de ontwikkeling zal komen naarmate de toepassing uitgebreider en intensiever wordt. Ook dat is in gang en niet meer tegen te houden. Daarmede wil ik niet zeggen dat de officiëele ekonomie, zooals die gedoceerd, geëxamineerd en uit leerboeken beschreven wordt, te lang buiten acht is gelaten en nu meer gevolgd dient te worden. Ook de officiëele natuurwetenschap heeft dikwijls meer geremd dan bevorderd. Bekend is hoe verschillende groote resultaten der techniek, te beginnen met de locomotief op rails, tot wetenschappelijke absurditeiten zijn verklaard geweest.

Maar de wetenschap is meer dan wat reeds doode letter werd. Ook de wetenschap groeit met jonge loten door verdorde takken heen. Het meest bescheidene is dikwijls het levenskrachtigst en het meest belovende.

De toepassing schuilt daarom voor een zeer groot deel in half verwaarloosde, miskende of gering geschatte onderdeelen; in weinig gelezen tijdschriftartikelen, in rapporten, in ongepubliceerde ervaringen.

Maar de toepassing is er. Evenals een sociale, experimenteele, half hygiënische ekonomie in wording is, zoo ik er ook een technische ekonomie op de komst.

Er is dan ook geen enkele reden om uit de onbetwijfelbare vaagheid van de maatschappij-wetenschap, zoowel wat betreft haar aard als haar toepassings-geschiktheid, te concludeeren dat zij niet een gelijke beteekenis voor de techniek zal verkrijgen als 1 ½ eeuw geleden de natuurwetenschap het deed. Dat te

gelooven is toekomstmuziek. Ook dat kan ik gaarne toegeven, maar uit zulke toekomstmuziek bestaan juist de denkbeelden die bij de wereldvernieuwing concentreerend, richting gevend, middelpunt zoekend moeten werken voor groot en klein scheppend vermogen.

* * *

Wat heeft echter die toekomstige maatschappij-wetenschap te maken met de techniek en met de dragers dier techniek, dat zijn de ingenieurs?

Zijn niet de ekonomen en de sociologen, krachtens de wet der arbeidssplitsing en der taakverdeeling bevoegd en aangewezen om de nieuwe wetenschap te ontwikkelen? En zijn niet de als vanzelfsprekend optredende toepassers van zoo'n wetenschap de politici en de staatslieden, die de werelddemokratie gaan leiden?

Kan daarom de techniek niet haar eigen banen vervolgen, en de beschikking, de beheersching van haar resultaten aan ekonomen en politici overlaten? Wanneer ik erken dat dit alles voor de groote lijnen inderdaad het geval zal zijn, moet ik daarbij tegelijkertijd uitspreken dat er van geen groote lijnen sprake kan zijn indien niet de techniek en de ingenieurs zich innig en diepgaand ermede bemoeien.

Evenmin als de resultaten der natuurwetenschappen zonder meer, als waren zij boodschappen, ter toepassing aan de techniek konden worden overgegeven, evenmin zal dit het geval zijn voor de maatschappij-wetenschap.

Voor de techniek is allereerst noodig de constructieve zin en het vernuft. Beide konden zich scholen en versterken in de natuurwetenschap, waarbij deze tal van aansporingen en vernieuwingen onderging. Zal de maatschappij-wetenschap voor de techniek van de groote en noodzakelijke beteekenis worden, die voor de wereldvernieuwing noodig is, dan kan het niet anders gaan.

Daarmede zal de techniek, en daarmede zullen de ingenieurs niet dezelfde blijven. Dat kan niet en dat mag niet.

Vooral ook niet omdat de techniek mede te herstellen heeft

wat voor de wereld verloren ging aan harmonie van krachten en verhoudingen.

Een geheel leven is opnieuw te scheppen, en pas wanneer dat van beneden af opkomt in groote volheid en eigen harmonie, wordt het mogelijk de groote lijnen ervan te zien en aantegeven.

Het kost wellicht moeite zich daarin in te denken. Maar waarom zouden wij de moed missen te gelooven in wat wij wenschen, en te arbeiden aan wat de nieuwe wereld vergt.

Pas op de derde trap der techniek kan deze ophouden te zijn een macht, willekeurig ten goede of ten kwade, en zal zij worden *de* macht, die de menschheid bevrijdt, en die volkerenrecht en volksrecht mogelijk en werkelijk maakt.

15 Nov. 1918.

Tijdverzen
Door
W.L. Penning Jr.

Wapenstilstand

Nu hoogtij vierend, d e m p uw Jubellied,
o Dag! die zooveel zielen knielen ziet -
In rouw verzonken - verre van de graven;
Verlaten ginds ligt vriend en vijand saam;
Waar blij hun Thuis moest zijn, verzucht hun Naam,
En zwijgen heerscht waar ze in 't geweld zich gaven.

Als broeders rusten ze in den moederschoot;
Dra, afscheidwuivend uit hun vroegen dood,
Bloeit kalm het veld waar zij elkaar bestreden -
Elkaar niet kennend, voortgezweept, verblind!....
Die treuren moet, treurt broederlijk gezind:
Verzoening straalt, v e r z o e n d w e e n t s a a m i n V r e d e.

Het nieuwe Duitschland Achttien honderd achtenveertig

Had weldadig licht beloofd;
Maar de domper bleef niet achter -
Kneevlen zag zich elke wachter,
Vrije geest moest uitgedoofd.

Meer dan tienmaal zeven jaren

Door aeloude macht gestuit,
Bleef de vonk al worstlend broeien -
Oorlogsstorm heeft ze op doen gloeien,
Eindlijk toch, als Vlam schoot ze uit!

Over nederlaag en leegte,
Als ik nimmer had beleefd,
Straalt het licht. De harten bloeden -
Hen kan opbloei nooit vergoeden
Wat de storm ontworteld heeft.

Maar die tartend hem verwekten,
Willekeur ligt meê-geveld;
Om in vrede en met vertrouwen
Vrucht in 't nieuwe licht te bouwen,
Fier geduld! wees gij mijn Held.

Smartvol, arm, straks ingekrompen,
Zij verméden mijn gebied,
Streng in afgezonderd leven
Heb ik rekenschap te geven
Aan mijzelf - en 'k wanhoop niet.

Wat ik b l o e i e n d niet mocht wezen,
B l o e d e n d mag 'k mijzelf nu zijn;
Zwak, sta 'k nu op vrije voeten;
Wát ik ook had in te boeten,
Geest- en wilskracht bleven mijn.

Achttien honderd acht en veertig

Heeft weldadig licht beloofd;
Onverwacht is 't licht gekomen;
Zal naar 't Hart de weldaad stroomen -
Kracht vergaar zich hand en hoofd.

Van de zonen die ik gaan zag -
Weinig keerden er, en hoe?
Wereldburgers kort te voren,
Willen ze enkel MIJ behooren,
Móeder komt hun arbeid toe.

Puin rondom. Herbouw, herplanting,
Loone 't onversaagd geslacht!...
Sterker zal er zich uit beuren -
Doch ook 't sterkste mij zien treuren
Om al de offers mij gebracht.

En naar alle Hemelstreken
Wijs ik droef op volk en land
Dat vervreemden moest van 't mijne;
Wil de zon h i e r b i n n e n schijnen,
Zien moet ze eerst - de Broederhand!

Nu de traan pas vrij mag vloeien,
Nu met nauw verbonden wond
Alom Droefheid toeft bij dooden
Onder onverzorgde zoden
Saam in vreemde' of eigen grond -

Nu schijnt uur van Alverzoening
Hooploos ver; en toch o God -
Waren we ooit zoo één in Lijden?
Vinden verre en verder tijden
Weeker ziel, gedeelder lot?

Alom moêgestreden handen,
Uwaart strekt mijn hand zich uit,
Keert ze onzalig tot mij weder,
Niet ontmoedigd valt zij neder -
Tijd bracht licht; eens - troostvol teeder
Brengt hij 't stemmende geluid.

Een droom?

Elks vuistslag naar één schuldig hoofd
Heeft oorlogs-wee voor goed gewroken:
Ziedaar, o Mars! uw helm gekloofd,
't Zwaard u ontvallen, 't zwaard gebroken.
In machteloozen ommekeer
Zie Blijheids-vuur, hoor Vrijheids-donder,
En zit getroost als wereldwonder
Bij de uitgediende goden neêr -
De Hemel straalt, úw rijk is onder.

November 1918.

Het talent van Bellamy[1)]
Door
Albert Verwey

Bij Bellamy vindt men het poëtische in zijn natuurstaat, zooals men in brokken kwarts het zilver als een fijne schilferige streep aantreft. Zijn talent heeft de eigenaardigheid dat het alleen in *deze* toestand optreedt, hetzij tezaam met de minderwaardige stof waaraan het gebonden is, of eruit afgezonderd.

* * *

Zijn grootvader zou in een roman van Lesage gepast hebben. Zwitser, reist hij als jongen, in dienst van een 'voornaam Britsch heer', door Frankrijk en Italië, bezoekt Konstantinopel, en is op eenentwintigjarige leeftijd te Maastricht, waar hij zijn zoon laat doopen. Elf jaar later vertoeft hij als kok te Londen, lijdt er acht maanden armoe en verlaat het dan voor een betrekking in Zuid-Amerika. Als oud man, 'welligt met een klein fortuin uit Indië teruggekeerd', woont hij bij zijn zoons weduwe te Vlissingen, en leent er zich tot de bijbelsche spelen van zijn kleinzoon: grootvader, als 'man van een lang figuur', Goliath, - het knaapje David.

* * *

Waar de vader, tot zijn vijfendertigste jaar, lijfknecht was

1) Naar aanleiding en ter aankondiging van Leven en Werken van Jacobus Bellamy (1757-1786) door Dr. J. Aleida Nijland, uitgegeven van wege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, bij N.V. Boekh. en Drukkerij v/h E.J. Brill, Leiden 1917. Twee Deelen.

van een en dezelfde Vlissinger, daarna huwde en tot zijn vroegtijdige dood de betrekking van belasting-kommies vervulde, die hem tot loon voor zijn plichtsbetrachting geschonken werd, is het geen wonder dat wij niet bij hem, maar bij de avontuurlijke grootvader de oorsprong zoeken van de uitbundige verbeelding die Jacobus eigen was.

Kenmerkend is het verhaal hoe hij op zolder een voorraad potten en pannen tot een stapel schikte en daar een touw aan bond. Nadat hij driemaal, gewapend met een bodemlooze kruithoorn die voor bazuin diender, er omheen had geloopen, deed hij - andere Jozua - met één ruk zijn muur van Jericho omstorten.

Later bevolkte hij zee en veld met vloten en legers en hunkerde ernaar om op zee te varen.

* * *

Doch tegelijk met de droom kwam de tucht. Niet die van zijn moeder, want zij had op zijn aanhouden toegegeven, maar de hem ingeborene. Een preek in de kerk, met als onderwerp de gehoorzaamheid, was voldoende om hem van zijn plan te doen afzien. Daarna wou hij schilder worden, maar ook dat beviel zijn moeder niet. Schilders waren doorgaans zedelooze menschen, meende zij. Hij werd bij een bakker in de leer gedaan, en liet zich de keus welgevallen.

* * *

Zijn verdere leven is bekend genoeg. Hij is negen jaar bakkersknecht gebleven. Toen, nadat zijn talent hem beschermers gewonnen had, en hij twee jaar in Vlissingen tot de studie was voorbereid, vertrok hij naar Utrecht. Van 1782 tot zijn dood op 11 Maart 1786 is hij daar student in de theologie geweest.

* * *

De groote grove Bellamy, met zijn ongewone lichaamskracht en zijn ongedwongen bewegingen, de dichter van vrijheid en vaderland, die zich Zelandus noemde, en als zoodanig zelfs bekend bij de straatjeugd, was tevens de trouwe zich beheerschende minnaar van Francina Baane, de Fillis van zijn gedich-

ten. In deze verbinding van uitbundigheid en zelfbeheersching lag de bekoring die hij in die patriottische dagen op jong en oud heeft uitgeoefend. Vaderland en vrijheid, liefde, vriendschap en deugd, waren de begrippen waarmee men toen dweepte. Hij was van die alle de vereeniging, niet met zijn verstand alleen, maar met zijn levende lichaam, en bovendien was hij er de dichter van.

* * *

Toen Bellamy twintig jaar was, ontwaakte met zijn liefde zijn vermogen zich uittedrukken. Wel had hij sedert een paar jaar verzen geschreven, maar nu eerst kwam er iets eigens in. Tusschen de taal die hij van vroegere dichters had overgenomen, en temidden van meer onbeholpen pogingen om zijn gedachte weertegeven, toont zich namelijk die bevallige eenigszins naïeve naaktheid van zegging die het kenmerkende aan hem blijft. ‘(Ik) schik alleen mijn maat en klanken, Om u, voor uwe gunst, te danken’ luidt het dan in een versje aan zijn godsdienstleeraar. En:

> Hoe fraai past onze muzikant
> De vedel in zijn tengre hand

geeft van een vioolspeler de juiste en ongezochte teekening.

* * *

Indien het gedicht waaraan Bellamy ‘losheid, waarheid, natuur’ leerde kennen Van Harens Geuzen geweest was, zou hij het zich wel herinnerd hebben. Toch is de gedachte dat hij door dit werk derwijze zou getroffen zijn, niet belachelijk. Hoewel Van Harens stijl ontstaan was onder de invloed van vroegere hollandsche proza-schrijvers en geen bewuste proeve van nieuwere verskunst vertegenwoordigde, lag juist in zijn ongeschoolde poging zich in vers te uiten een behoefte die voor 't minst verwant was aan Bellamy's drang losteraken van dichterlijk geheeten omslachtigheid. De anakreontische poëzie van die dagen - de opzettelijk-naief gehouden gedachte, het korte rijmlooze vers - was eveneens een plotseling losraken van leeg geworden renaissance-zwier, en juist in deze soort dichtkunst wist de jeugdige Vlissinger, de minnaar van Fillis, zijn blijvendkenbare toon te leggen.

* * *

Van der Palm kon later zijn bewondering niet op over Bellamy's voordracht. Zijn beschrijving daarvan toont aan hoezeer die dramatisch was. En dit is het eigenaardige dat men bij de lezing van Bellamy's gedichten moet in het oog houden: dat zij namelijk teksten zijn ter tooneelmatige uitbeelding. Wanneer men Kaïn leest, een alleenspraak waarin van gedempte wroeging tot losbarstende wanhoop de aandoeningen van de broedermoorder worden weergegeven, dan valt het gemakkelijk genoeg dit intezien. Het gedicht lokt uit tot een voordracht die de eenvoudige zegging te buiten gaat, die indruk tracht te maken, niet alleen door zijn woordelijke inhoud, mnar tevens door alle middelen van de tooneelspeler. Van Roosje, ten overvloede Eene Vertelling genoemd, erkennen we het niet zoo dadelijk. ‘Sidderend sprong ik bijkans op van mijn stoel’ - zegt Van der Palm - ‘en ook de overigen, die daar tegenwoordig waren, en Bellamy dit menigmaal hoorden reciteren, verbleekten.’ Herlezen we de verzen die dit effekt teweeg brachten - de noodkreet van de verdrinkende jongeling - dan verstaan we dat een tooneelspeler dit ermee bereiken kan. Maar verbaasd zien we op als ons uit de beschrijving van een voordracht bedoelingen bekend worden, die uit de woorden op zichzelf niet zouden zijn afteleiden. Er is sprake van het gedicht waarin twee engelen, na in de hemel gemeld te hebben dat zij omlaag een zuster vonden, door hun genooten gevolgd naar de aarde terugkeeren waar in een olmenboschje Chloë geknield lag.

> Nu riepen, eenstemmig, de juichende geesten:
> ‘Wij blijven, o Vader, bij Chloë, in 't bosch!’

Van der Palm noemt dit: ‘den misschien al te luimigen inval der Engelen’, en geeft daarmee te kennen dat Bellamy door stembuiging en gelaatsuitdrukking aan die regels een luimigheid bijzette die men er niet in zoeken zou.

Leest men met dit inzicht de minneverzen zoowel als de vaderlandsche, dan merkt men dat dit dramatisch of juister tooneel-matig karakter hun allen eigen is. De 18deeeuwsch-anakreontische naieveteit en even goed de patriottische geestdrift, blijken dan geenszins de onmiddelijke uiting van ‘losheid, waarheid, natuur’ te wezen, maar de omzetting en voorstelling van

die deugden in de theatrale vormen die op de tijdgenooten indruk maakten. Men ziet in die gedichten niet de natuur op zichzelf, maar de natuur in het travesti van een zangspel.

* * *

De voortreffelijkheid van Bellamy ligt nu hierin dat hij voor deze kunst, voor dit zangspel, zuivere en oorspronkelijke vormen gevonden heeft. Hoe ouder ik word hoe meer ik merk dat zijn gedichten iets definitiefs hebben. Zij behooren tot een aparte soort, en naar mijn gevoel niet tot de hoogste, maar zij zijn in die soort onvergelijkelijk en onverbeterbaar. Zij blijken, als men na jaren ertoe terugkeert, de hardheid te hebben van onvergankelijke denk-beelden, niet omdat zij van zulk een bizondere orde zijn zouden, want dat zijn ze niet, maar omdat zij tot een vorm geraakt zijn die zich onveranderlijk op dezelfde wijs in ons blijkt aftedrukken, en ons behaagt. Niet enkele, maar de meeste van Bellamy's gedichten missen in hun toon geluids-volheid: zij hebben de stem noodig om tot hun recht te komen. Maar zij lokken die dan ook tot zich door de zuiverheid van hun klank en de soberheid van hun schilderende lijn. Zij leefden zoolang ze gereciteerd, en zelfs gezongen werden. Niet zonder reden verschenen enkele van die zangen al dadelijk in begeleiding van muziek-noten.

* * *

Wat aan deze kunst haar waarde geeft - en dit moeten de tijdgenooten diep gevoeld hebben - ligt eigenlijk buiten haar. Dat is namelijk Bellamy zelf. Van der Palm zegt: ‘Maar niet enkel in de stembuiging was het sterke van zijn dichterlijk debiet gelegen, ook in zijn oog en gelaatstrekken, ook in zijne gebaarmaking, die natuurlijk, edel, krachtig en stout was. Ook daarin was alles Poëzy, alles muziek en harmonie en er is geen twijfel aan, indien hij zich aan het tooneel had toegewijd, of hij zou in de zwaarste en sterkste rollen den nationalen roem meer dan gehandhaafd hebben.’ Hij was een geboren tooneelspeler. Rau, de welsprekende Rau, in spraak zuiverder, in uiterlijk voorkomen oneindig bevalliger dan Bellamy, wilde nooit iets voordragen na Zelandus. En de wezenlijke macht die Bel-

lamy tot dat meesterschap in staat stelde, was de levendigheid van zijn verbeelding. Die oorspronkelijke kracht is de zilverader die ik in het gesteente van zijn, in zoo menig opzicht tijdelijke, werkstukken wou blootleggen. Waarop berust eigenlijk de roem van Roosje? Wisschen we uit onze herinnering al de verzen die het gedicht samenstellen, wat blijft er dan over? Een jongeling die in spel, en in eerste weerzijdsche omhelzing, een meisje in zee draagt, en dus doende haar en zich het noodlot tegemoet voert van een gemeenschappelijke dood. Niets anders. Maar is dat niet een van de grootste, een van de ontroerendste symbolen, die een dichter vinden kan? Bellamy, toen hij, wedijverend met anderen, een kleine aandoenlijke vertelling zou schrijven, greep met onbedriegelijk instinkt dit zinnebeeld. Hij schreef het, hij akteerde het. Hij wierp het - voorgoed mag men zeggen - in de volksverbeelding.

Uit ‘Het lied van de zeven hemelen’
Door
Maurits Uyldert

Hellevaart

Wij hangen roerloos op brandende vleuglen
Die ons ontvoeren naar 't vlammend verschiet,
Heet onze harten en niet te beteugelen
Gloeit onze drift die niet koelt of vervliedt.

Naakt-witte lijven als stil-starre vlammen
Waaien we op storm van de loeiende nacht
Over de dampende zee naar de dammen,
Vuurrood van bloed, waar de vuurpijn ons wacht.

Lijkwit en roerloos, 't hart krimpend van krampen,
Bloedende lippen aan lippen ontscheurd,
Zweept ons de nacht door de warlende dampen,
Rouw-zwarte kolk, die ons slingert en sleurt.

Hoog en omlaag giert het gillende huilen,
Snikken die kermen en kermen dat krijt -
Nader, steeds nader de vlammende zuilen,
Nader het vuur, dat ons schrijnt en ons bijt.

Zo jacht de tocht door de jaren der eeuwen,
't Lijf rauw van geeslen, gekwetst en bebloed,
Machteloos stom in het doodsbange schreeuwen,
Weerloos en naakt in de zengende vloed.

En in het hart het verlangen dat martelt,
Rusteloos knauwt, steeds geketend, gekooid,
O - naar de lust die nog lokt en nog dartelt,
Nooit ons met drupplen van Lethe bestrooit!

Nirwana

Zoete dood, mijn stil begeren
Heft mij tot uw bleke baan
Ver van overluide sferen,
Waar geen meerlen kwinkeleren
En geen nachtegalen slaan.

Jubelklank noch klagend kwelen
Trilt tot waar uw stilte troont.
Smarten zijn daar zoetste spelen
En de harten die hen delen
Voelen, bij uw zorgzaam zwelen,
Zwak en zwichtend zich beloond.

Laat mij in uw koelte zinken
Als een zwemmer in den stroom,
Zwevend dalen, als in droom
In uw effen blanke blinken:
Laat me uw zoet bedwelmen drinken,
Als een zwemmer krachtloos zinken
In uw koelte als in een stroom!

De vlam

Uw rank blond lichaam en de losse gloed
Van spranklend zonnig haar bij 't warme, gouden
Glansen van hals en wangen, o, hoe zoet
Dit dartel lijf vast aan de borst te houden

En de ogen dicht bij blauwe lachende ogen
Die tartend schertsen! In het weeldrig rood
Van zwellend zachte lippen bijten mogen
Als in rijp ooft: van zon de drank en 't brood!

O vreugde van de wellust, lente-dartele
Die uit de herfst uw gouden glansen steelt
En uit den winter 't broeiend gloên en 't spartelen
Van blanke naaktheid uit de zomerweeld'!

O zoetheid, uw verlokken en verleiden!
O schoonheid die na liefde 't felste kwelt!
O vlam, die 't schroeiend hart van wie u lijden
Verzengt - en ledig laat - en henen snelt!

De waternimf

In 't ruisend rus, het ritslend riet
Hoor ik haar fluistren.
Traag plast mijn boot...Zij zong? zij ziet
Hoe ik blijf luistren?

Wat schittert daar? een snelle schicht?
- Kabbelt haar lachen? -
Zag ik haar ogen, hel en licht,
't Blauw-wit van vlaggen?

Haar tanden-reek flitst bliksem-gauw
Blink-wit ivoren.
Zwemt daar haar teder lijf...een vrouw
In wolk-rood gloren?

Weemoedig neurt en ruist haar lied
Waar ik blijf beien...
En de avond daalt...Door 't ranke riet
Klaagt zoet haar vleien?

De lange reis

Nu voel ik pas hoe vèr ik nog moet reizen
Vóór ik mijn lief voor eeuwig bij mij houd,
Nu 'k uit der dromen groene paradijzen
Neerdalen moet in smarts verwilderd woud;

Waar niet mijn angst voor donkerte kan schuilen
Of voor de storm die groeit en loeit in 't hout,
Daar waar de vuige, ruige wolven huilen
En waar geen zoele hemel zonnig blauwt,

Nu ik in de afgrond van mijn ziel moet dwalen
En struiklend door de mist die klammend grauwt,
En in de mijnschacht van mijn hart moet dalen
Waar 't kleine licht dat mij geleidt verflauwt;

Nu ik daar niets vind dan de kille en grijze
Verlatenheid, waar nevel treurt en rouwt, -
Nu voel ik pas hoe vèr ik nog moet reizen
Vóór ik mijn Iief voor eeuwig bij mij houd.

De bruid

Ik buig mij schreiend naar het duister
Van den beangst begeerden nacht
Om u, die mij met teer gefluister
De smart zult geven van uw kracht.
Ik buig mij schreiend naar het duister
Om u, dien ik bevreesd verwacht.

Men zegt wel dat de bruid zal stralen
En dat haar ziel in vreugde smelt
Wanneer de sluiers ritslend dalen
En blozend 't harte-bloed versnelt,
Men zegt wel dat de bruid zal stralen,
Naakt, voor de liefde van haar held.

Maar ik voel kille huivring komen,
Hoe 't blozen ook mijn wangen kleurt,
Nu van mijn smartlik-zoete dromen
De zoetste levend-fel gebeurt
En noch mijn schreien, noch mijn schromen
De pijn weerhoudt die mij verscheurt.

Want ik zal langzaam, langzaam dalen
Tot mij de stille dood omvangt,
En 't jonge leven, dat blijft pralen,
De liefde die mijn borst verlangt
Zal uit mij stijgen, uit mij stralen -
Terwijl mijn hart de dood omvangt.

En daarom ween ik in het duister
Van den zo bang begeerden nacht
En huiver voor het teer gefluister
Van liefde's pijnend donkre macht.
Ik buig mij schreiend naar het duister
Om u, dien ik bevreesd verwacht.

Het visioen

Diep uit afgrondelike dampen
Verschijnt me uw aangezicht, doodsbleek,
Uw handen die verlangend krampen,
Ontbloot uw wrede tandenreek,

Uw haren wild verward, verloren
Staren uw ogen mij voorbij,
Star van de pijnen die u sporen.
Uit heilloze afgrond plots herboren,
Vervloekte - o vloek! - verschijnt gij mij.

‘Verdoemde, ù geldt mijn lachen, schateren,
Mijn lippen trillen van mijn hoon;
De waat'ren van mijn blijdschap klateren
En blonken, schuimend, nooit zo schoon.
Zie, tartend, rozen, violieren
Vlocht ik en mengde kleur en geur;
Zacht opgesleept laat ik mij zwieren
Door heller zalen blanke vieren,
Deinend op maat van zoet geneur.’

Maar nimmer kan ik veilig rusten
Of tot mijn hart breekt gij de deur,
Gij, harder dan mijn harde lusten
Om wie ik liefdes lust verbeur.
Gij grijpt mij met uw hete handen,
Verschroeit mijn bloed en smoort de gil
Die rochlend sterft in doffe wanden:
Dan lig ik lang, mijn borst in 't branden,
Dan lig ik eenzaam, star en stil.

De schutsengel

Kom, mijn tranen zullen koelen
Waar uw rouwend wroegen schroeit,
Strelend zal mijn liefde spoelen
Waar uw wonde bloedend gloeit...
Kom, waar 't rouwend wroegen schroeit
Zullen mild mijn tranen koelen.

Koele kruiden zal ik vinden,
Geurig en zo zacht als maan,
Zwarte heul uw hoofd omwinden
Tot gij dromend zult vergaan...
Kruiden geurig, zacht als maan,
Zal ik rond uw slapen binden.

Binden zal ik alle lusten,
Breken zal ik al uw angst;
Aan mijn boezem zult gij rusten,
Aan mijn hart rust gij het langst,
Waar geen lust en waar geen angst
Ooit uw ziel meer verontrusten.

Alle bloemen moeten welken,
Alle wouden dort de kou,
Vreugde gloeit in rode kelken
Maar als droesem volgt de rouw:
Speelse kindren, man en vrouw,
Zij verdorren en verwelken:

Maar in 't stijgend, stromend branden
Sta Ik in mijn veedren-kleed,
En geen macht weerhoudt mijn handen
Die ik uitstrek naar uw leed,
Troostend uitstrek naar uw leed,
Balsem-zacht waar pijnen branden.

En mijn tranen zullen koelen
't Diepste rouwen dat nog schroeit,
En mijn liefde in zachtjes spoelen
Bet de wond die bloedt en gloeit:
Kom, waar 't rouwend wroegen schroeit
Zullen mild mijn tranen koelen.

De vrouw en de dichter

Gij glimlacht omdat reeds mijn haren grijzen
En mijn vermoeide hart geen kracht van jeugd bezielt,
Terwijl het zoetst genot dat dichters kunnen prijzen
Door uwe zenuwen trilt, door uw jong lijfje krielt?

En laat des avonds, in het roerloos licht der kaarsen
Beziet ge uw naakte lijf in 't glas als in een droom:
De matte schaduwen die als een goudglans wazen
Over uw donze huid, in gloed van zoetst aroom;

De weke tepels van uw vaste blonde borsten,
De fijne lijnen van uw rank gestrekte hals,
Uw zacht gewelfde buik en de ogen, ondoorvorsten,
Ogen geheim en diep, schroomvallig schuw - of vals?

Gij rekt de spieren van uw blanke vlammende armen,
O hete vlammen! en uw lokken springen los
En dartlen langs uw lijf, golven die strelend warmen,
Valstroom van zijde en geur die danst en flonkert ros.

Dan glimlacht wreed uw mond, de rode lippen wijken,
Waarvan één hete kus een manneleven breekt,
Uw tanden flitsen wit...zo staat ge in doodstil prijken
Bedwelmd, van dronken lust om eigen pracht verbleekt,

Vermoeid en zalig, gij, door 't zoetst dat dichters prijzen:
Gij glimlacht om mijn herfst, van uwe lente loom?
Maar weet, o vrouw, als straks ùw blonde haren grijzen
Dan gloeit uw jeugd in mij, eeuwig in zoetsten droom.

Het klokgelui

Van drupplen bloed en heldre tranen
Zijn al mijn liedren rood en blank.
Ik ging met hen door donkre wanen,
Geleid door de ene helle klank.

Zij werden aan mijn hart ontwrongen
Door angst en wroeging, vreugde en lust
En nimmer heb ik luid gezongen
Dan uit smarts weelde of hartstochts rust.

En nimmer heb ik moeten schreien
Met dieper pijn en heevger kramp
Dan om die stem, wier zwevend vleien
Mij lokte en hief in heetste kamp,

Wier zware galm, als klokkeluiden
Mij uit mijn droom ten hemel trok
Zoals de zaalge Christus-bruiden
Met diep in 't hart Gods adem-schok.

O stem, die met uw daavrend dreunen
Mijn hart verplettert, murw en krank,
En àl mijn steunen en mijn kreunen
Versmelt en sleurt in de éne klank

Die me altijd als van ver komt werven
Wanneer ik toorn, of troostloos treur,
Nooit zal mijn hart uw siddring derven,
Uw bronzen galm, uw dof geneur.

‘Der rufer aus der ferne’

Stem die mij roept - uit welke kloven schalt gij?
Ik richt mij tot u op, krank van mijn waan,
O stem, die mij in smartlikst eenzaam schreien
Vertederd hebt....en die ik heb verstaan.

Want niet in mij zoek ik uw troost te bergen,
Want niet om mij omvangt mij uw geluid,
Maar om mijn diepre kracht die niet mag sluimren,
Háár roept gij, lokt gij, als een man zijn bruid.

Zie, ik ben eenzaam, en ik schrei verborgen,
Geen die mijn bange tranen vallen ziet.
Maar o, gij zweept me en schokt mij, harde trooster,
Tot ik mij hef, en loof u in mijn lied,

Tot al mijn pijn verglanst in zoete dromen,
Tot ik mijn hart, mijn smart, mijn leed vergeet,
Zoals uw leeuwrik, stijgend boven de aarde,
Distel noch doorn doch slechts de hemel weet.

Gedichten
Door
Adwaita

Tetrachord

Reuzig wijd, van 't westen tot het noorden, van het zenith tot de kimmenrand,
Ligt een gouden tetrachord te wachten, scheefgeleund tegen de wereldwand.

Kop'ren snaren loopen evenwijdig, donkerrood over helgouden schaal;
Zwaar geplooid, tot hoop ineengezonken, ligt er naast het vlossig-grijs foudraal.

Sikkelvormig haakt een zilv'ren plektron aan de punt van uitgerekte vouw,
Schijnt te schomm'len, als de wind nieuwsgierig soms probeert, of 't ook bewegen zou;

Overmoedig dan, met stoute vingers, aait hij angstig koord na kop'ren koord,
Schrikkend als, vlucht van ruischende vogels, gonzend stijgt het diep metaalakkoord.

Over oostelijke rand van de aarde gluurt, verwonderd, weifelende nacht -
Ontzagg'lijk, van west, van noord tot zenith, straalt het gouden tetrachord, en wacht -

Wacht of, Koningin van sterrerijken, Isis niet haar wereldtroon verlaat,
En, als vroeger, op dond'rende snaren doodenklacht om haar Osiris slaat.

Midas

Fel wou, niet mocht, niet kon, toch moest hij 't uiten,
Midas' barbier, Midas' beschaamd verdriet:
Hij groef een afgrond, ver van 't stadsgebied,
En borg 't geheim onder een berg van kluiten.

En gluipsch kroop uit de duisternis naar buiten
'T bedrijvig-knikkend, gniff'lend, gich'lend riet,
Dat aan blij-boodschappende wind verried,
'T geen wanhoop ondergrondsch meende op te sluiten.

Ver van trotsch-heerschend Ik in stille schachten
Van ziel wordt weggegraven, wat Hem kwelt,
Verned'rend leed van wenschen en gedachten:

Uit taaie kiem van diep-verdrongen krachten
Groeit woord, gebaar of lach, die 't rond vertelt
In 't zonlicht van 't verschrikt bewustzijnsveld.

Drie sonnetten 1.

IJverig in de schachten van mijn taal
Zocht lang mijn speurzin met voorzichtig boren
Voor wetenschap's wolkenkrabbende toren
Naar deugd'lijk, bouwversterkend materiaal;

Al rilde mij 't getril van 't schrille staal
Door pijnlijk merg van anders-wenschende ooren,
Niets kon mijn koel-geestdrift'ge vlijt verstoren:
De toren zag ik rijzen, zaal op zaal;

En dreigde al doffe stiklucht ons te smoren,
Mij en mijn lamp, flikkerend flauw en vaal,

Niets kon mijn menschentrots zoozeer bekoren,
Als 't graven, trouw, naar nuttig mineraal -

Tot plots'ling 'k zag: alle arbeid is verloren:
Hij staat op brokk'lend zand, en zakt eenmaal.

2.

Nu wijst, terwijl 'k omwaaid en zonnig dwaal
Hoog, hoog boven de nacht, waar 'k zocht tevoren,
Veel brokken licht, als diamant herboren,
Aan 't acht'looze oog gedienst'ge zonnestraal:

Droppels van wereldvuur zie 'k, kraal naast kraal,
Tot rijp van edelsteenen hier bevroren:
Robijnen schijnen kristallijne auroren,
En avondvlammen stolden tot opaal,

En sterlicht tot ijzel van labradoren,
Naast gruizels van saffieren hemelschaal;

En, sneeuw van maan, hagel van meteoren,
Ligt adulaar om jaspis zonbokaal;

En op de gletscherrand van cohinoren
Klapwiekt de bliksemgier zijn zegepraal.

3.

Ik maak voor Brahman's Licht Hem-waard'ge graal
Van Zijn-heelal-herhalende trezoren,
En rood als bloed, met stekelige doren,
Is 't dienend voetstuk van smart'lijk koraal;

En boven torenbouw van aardsch metaal,
Zwevende, hangt godd'lijk zijn zalig gloren,
En mysterie zingen zijn vlammenkoren
Statig rijzend, majesteitlijk choraal.

Mijn wereld-Zelf heeft niemand uitverkoren:
Dat kent geen Klingsor en geen Parzifal,

En golft bloedloos ook d e m u n r e i n e n T h o r e n
Verlossing bij mijn daaglijksch Avondmaal:

Hem zal mijn Zelf-vergodd'lijking behooren,
Zoolang ik als Zijn weter ademhaal.

Het afscheid
Door
Jacob Israël de Haan

Weer onder de bloei van één dak te slapen,
Een dak van riet met rozen op het mos.
Uw huis. En te herdenken, wat wij, Knapen,
Dreven in school, aan zee, door duin en bosch.

Ik was blond. Gij waart donker als geen ander.
Uw vreugd was mild en luid. Mijn vreugd was stil.
Als Nacht en Dag behoorden wij elkander.
Eén in genegenheid en wederwil.

Wij zijn tesaam binnen één maand geboren.
Onze Moeders zijn samen grootgegaan.
Wij hebben saam gewonnen en verloren,
Te saam beleden en te saam weerstaan.

Een Kind was ik in het huis van uw Moeder.
En als de Zoon van mijn Moeder waart gij.
Verbonden als een broeder aan zijn broeder,
Zóó, kindren van twee Moeders, waren wij.

Als wij saam onder het dak wakker lagen,
Het dak van riet, met een tuin op het mos,
Hoorden wij vaak de verre vogels klagen
Buiten het dorp in 't windenstille bosch.

Hoorden wij vaak den regen en den wind
Vereenzaamd om hun eigen weemoed weenen.
Een wind van droefheid toog door mijn hart henen,
Ik vreesde reeds het leven als een Kind.

Dan school ik snikkend aan uw slanken schouder,
Gij waart verheugd donker en sterk te zijn.
Om mij te troosten in mijn hartepijn,
Dan moeder milder en dan broer vertrouwder.

En ik was blij zoo blond en zwak te wezen.
Gij waart donker en sterk als niet een ander.
Heerlijk was het dicht aan uw hart te vreezen.
Als Nacht en Dag beminden wij elkander.

Tot het leven scheidde. Gij zijt gebleven
Minnaar van droomen en van mijmerij,
Mij heeft de drift der dagen voortgedreven,
Elken dag het doel van den dag voorbij.

Gij hebt uw leven streng en sterk gehouden
Binnen de ban der dagelijksche plicht.
Mij was de vreugd, die 't hart wroegend berouwde,
U maakt vrede leven en sterven licht.

En ziet gij daaglijks van dezelfde duinen
Getijden breken van dezelfde zee,
De Westenwind waait over dal en kruinen
De zouten brand van de gebroken ree,

Ik heb langs zoovele zeeën gezworven,
Ik ken de steden langs zoo menig kust.
Wat heeft mijn rustloos zwerven mij verworven?
Vuur van wroeging door geen tranen gebluscht.

En ik, die, Knaap, zóó vreesde voor het leven,
Hoe wild heb ik zijne Vriendschap gezocht.
Mijn Jeugd en mijn Manschap heb ik vergeven
Aan mijn makkers op ongebonden tocht.

O Vriend, hoe kon het Leven ons zoo scheiden?
Verbonden zijn we als Nacht en Dag geweest.
En nog: hoe vaak herdacht mijn hart ons beiden
Bij 't breken van een wild en weeldrig feest.

Zoo vroom heb ik mijn schoone droom gehouden:
Het lage dak, als een tuin, van uw huis.
De boomen, die zich hoog-belommerd bouwden
En ruischten met het verre zee-gedruisch.

Uw kamer, op het Zuiden, waar de zon
De lange zomermorgens peinzend spon.
Wondren van licht en schaduw in de hoeken
Op de eiken banken en de rijen boeken.

En 's winters: wij doken dicht aan de schouw
Waar het haardvuur speelde met tin en tegels.
Als het vuur week, woei de ijsvorst bloem en pegels
Over de ruiten, in den maannacht blauw.

Ochtend en avond, winter, herfst en zomer,
Mijn hart heeft overal uw huis herdacht
Ik banloos drijver, gij gebonden droomer,
Uw milde trouw gaf mijn moe zwerven kracht.

En wat ik zwierf: ééne Jeugd heeft ons beiden
De wonderen van de Vriendschap geleerd.
En zóó gescheiden was ik nooit gescheiden.
En zóó gebonden ben ik weergekeerd.

Weer onder de bloei van uw dak te slapen,
Een dak van riet met rozen op het mos.
En weer te droomen, wat wij blijde Knapen
Dreven langs zee, door duin en donker bosch.

Ik ben gekomen, toen de na-dag daalde
Toen schemer en schaduw het Huis beving,
Toen avondlicht schuin langs de duinen straalde,
De dag stil werd bij de eigen mijmering.

Alles heb ik zoo teer en schoon bevonden
Als in de jaren onzer klare jeugd.
En toch: die genoot was van zooveel zonden
Kan hij keeren tot uw bedachte deugd?

Gescheiden was ik nooit van u gescheiden,
Maar, wee, gekeerd, weet ik mijn leven vreemd
Aan uw leven. Geen lot vereent ons beiden:
Het leven geeft nooit weder wat het neemt.

Eén nacht laat mij nog onder uw dak slapen,
Uw dak van riet met een tuin op het mos,
En weten, dat wij nooit weer, blijde als knapen,
Te samen gaan door duin en dal en bosch.

Laat mijn hart vriendschap als droom mededragen,
Ik weet het nu: geen Daad herwint de Jeugd.
Eén nacht onder uw dak en met het dagen
Vaarwel. U bindt de plicht. Mij lokt de vreugd.

Politieke aanteekeningen

De redevoeringen die Troelstra gehouden heeft op Maandagavond 11 Nov in Rotterdam, en op Dinsdagmiddag daarna in de Tweede Kamer vertoonden een zeer eigenaardig karakter. Algemeen is daarin gezien een heftige aansporing tot revolutie. Naar den geheelen geest te beoordeelen is dat noch de inhoud noch de bedoeling. Troelstra's houding is die van iemand, die *het feit eener revolutie constateerde*. Hij toont zich met groote vreugde en verrukking, maar te gelijk met een nieuw verantwoordelijkheidsbesef als *de* leider. Onmiddellijk richt hij het woord tot de arbeiders om hen te waarschuwen voor te groote verwachtingen en aan te manen tot orde en tot bestrijding van anarchie. Ook aan de burgerij geeft hij raad en vermaan om de nieuwe macht te aanvaarden en te vertrouwen.

Zoo had ook kort te voren Ebert in Berlijn gedaan. De rustige leider van de Rijksdagcommissie, die met prins Max van Baden samenwerkte, was op Vrijdag 9 Nov plotseling aan 't hoofd gekomen van een volledig gerevolutionneerd Duitschland.

De matrozen en soldaten, die tot elken prijs den oorlog onmiddellijk wilden beëindigen, hadden de grondslagen van het Duitsche staatswezen met één slag weggenomen. Een nieuw Duitschland moest ontstaan, en de sociaal-demokraten konden onbetwist die taak op zich nemen. Geen ander bleek ervan gediend te zijn.

Gemakkelijk was die taak niet, en vooral niet voor hen. Elke revolutie, en zoo ook de Duitsche verbreekt een maatschappelijk verband en zet daardoor velerlei ontbindende krachten vrij. Die moeten beteugeld worden. De nieuwe nominale regeering moet zich werkelijke macht en vooral gezag verschaffen. Bovendien moet de demobilisatie snel plaats grijpen, dat wil zeggen dat

een voor den oorlog georganiseerd handel en nijverheid geheel omgezet moet worden in een, die voor de eigen behoeften-voor-ziening werkt. Op dit gebeuren rusten de druk en de zware voorwaarden, die de overwinnaars Duitschland opleggen. Denkt men dan nog aan de ongeregelde en gevaarlijke verhoudingen van een rassenstrijd die uit het geheele Zuiden en Oosten van Duitschland zich aan de grenzen vertoonen, en die dwingen om positie te nemen tegenover de Duitsch-Oostenrijkers, Polen, Tsechen, Balten, Letten en Russen, dan is het duidelijk welk een reuzentaak de nieuwe regeering op zich genomen heeft.

Vooral voor de sociaal-demokraten is die taak zoo zwaar. Zij toch staan aan een tweesprong.

De omstandigheden dwingen hen tot een keuze tusschen de demokratie en het socialisme. Niet alleen de formeele, maar de werkelijke demokratie eischt dat de volksuitspraak wordt gevraagd over de beginselen, waarnaar een nieuw Duitschland zal worden opgebouwd. Zullen en kunnen de sociaal-demokraten vertrouwen, dat dit in de richting van het socialisme gaat? Zien zij in, dat het toch niet anders kan, en dat er geen andere practische wegen en middelen zijn om Duitschland te herstellen, dan die welke zij voorstaan.

Het is duidelijk dat er velen zijn die dit inzicht en zulk vertrouwen missen. Gevreesd wordt dat door uitstel van ingrijpende sociale maatregelen een goede kans ontsnapt om het socialisme als resultaat eener proletarische revolutie te verwerkelijken. De macht die thans in handen der arbeiders-vertegenwoordigers is, zou hen door een volksuitspraak kunnen ontglippen. Vandaar de eisch om reeds thans, en *vóórdat* verkiezingen worden uitgeschreven, hechte grondslagen te leggen voor een socialistische maatschappij.

Verder nog. Er wordt ook geeischt de macht nu en nooit meer uit handen te geven en daarvoor een vorm te zoeken, die dan den naam van een ‘nieuwe demokratie’ verkrijgen zal, maar met demokratie niets meer te maken heeft. Kurt Eisner kondigde dit reeds voor Beieren aan, en in Berlijn is het aan Rusland ontleende denkbeeld van een centraal parlement der arbeiders- en soldatenraden als grondwet-gevende vergadering opgedaagd. Daarover moeten de nieuwe machthebbers eene

beslissing nemen. Zoo stond het op 7 Nov en zoo staat het nog. Toch dwingt de hiervoor beschreven taak om niet al te lang te wachten. Hoe zwaar en ernstig de gevolgen ook zullen zijn, er moet gekozen worden. Geen wonder dat hoofden en harten der Duitsche sociaal-demokraten daarvan vervuld zijn, en dat zij met groote spanning opletten of uit het volk zelf zich gebeurtenissen ontwikkelen, die aan de weifeling een einde maken en hen één der twee wegen zullen opduwen.

Troelstra, die gedurende den oorlog steeds in nauw contact geweest is met de Duitsche sociaal-democratische leiders, heeft in de November-dagen vanzelfsprekend met hen meegeleefd.

Daaruit is te begrijpen en te verklaren dat er in hem dingen zijn omgegaan, die zijn blik als Nederlandsch staatsman hebben vertroebeld, en hem ertoe brachten om op 11 en 12 Nov ook voor Nederland de proletarische revolutie als een feit aan te nemen.

Toch moeten er ook uit ons eigen land invloeden op hem gewerkt hebben, die zijn houding bepaalden. Het is bekend dat hij sterk aangespoord is, met name uit Rotterdam, en dat Troelstra zeer toegankelijk was voor stemmingen en aanwijzingen, die, buiten de arbeidersorganisatie's om, hem bereikten. Vast staat echter, dat nòch uit de politieke, nòch uit de vakbeweging, die toch door haar vertakte en stevige organisatie op de hoogte zijn van wat er onder de arbeiders omgaat, hem het geloof bijgebracht is dat de revolutie slechts op een vonk wachtte om te ontvlammen.

Er is echter iets anders. In zijn Kamerredevoering op 12 Nov. heeft Troelstra het volgende gezegd: ‘als spreker thans zich aan het hoofd stelt eener revolutionnaire beweging spelen niet alleen idealen, maar ook politiek inzicht een belangrijke rol’.

Hij meende dat ook andere politici door hun politiek verleden ‘het inzicht zouden kunnen hebben dat daar opkomt een nieuwe macht, die in de eerste plaats steunt op de macht der arbeiders, *en in de tweede plaats op de onmacht der heerschende klassen*’.

Vooral in dit laatste, door mij gecursiveerd, zie ik de sleutel voor Troelstra's gedrag.

Afgezien van de vraag of zijn politiek inzicht hem had geleerd dat de S.D.A.P. in staat was om Nederland naar de

eischen van de tegenwoordige tijden te regeeren, kon Troelstra inderdaad gelooven dat de onmacht der opeenvolgende regeeringen, die ons maar al te zeer bekend is, thans tegenover een nieuwe en grootsche taak fiasko moest maken. De politieke feiten der laatste weken hadden bij hem dat inzicht zeer waarschijnlijk en terecht versterkt. Tegenover de ekonomische en militaire moeilijkheden, die door het ontbreken van een krachtig en weloverwogen beleid, ons land in rep en roer brachten, had de regeering zich getoond als bang en zwak. Voor elken aandrang hield zij stand, zoolang zij dacht dat het geen ernst was, en week zij zoodra de druk grooter werd. Zij toonde geduwd te worden, inplaats van te leiden. Hoe kon die regeering - zoo moet Troelstra gedacht hebben - ons volk voeren door de moeielijkheden die van 't oosten uit opdaagden? Meende Troelstra de revolutie als een feit te kunnen constateeren, zoo was toch zijn optreden onvermijdelijk een *daad*, die groote gevolgen had.

Als meeningsuiting moge hij zelf van een *vergissing* spreken, als daad was het een *fout*.

Een vergissing in de machtsverhoudingen noemde Troelstra het op het Rotterdamsche congres. Is dit juist? Van een werkelijk meten van macht tegen macht is geen enkel oogenblik sprake geweest. Het werd door de Nederlandsche arbeidersbeweging niet beproefd en niet gewild en op zeer goede gronden.

De vergissing in de meeningsuiting is inderdaad van een geheel anderen aard.

Van het grootsche gebeuren in Duitschland, en vooral van het diepe probleem dat de sociaal-demokraten aldaar moeten oplossen, heeft Troelstra geen heldere uiteenzetting gegeven.

Integendeel; hij heeft het in een roes van overwinningsvreugde vertroebeld. Door over de nederlandsche demokratie heen naar de proletarische machtsuitoefening en naar het socialisme te grijpen, schijnt hij zich solidair te verklaren met Liebknecht en Rosa Luxemburg. Daartegenover toonden de vermaningen aan arbeiders en burgerij hem in de rol van Ebert of Scheidemann.

Van een poging om aan een der Duitsche richtingen den voorrang te geven en om door de houding hier te lande die richting te steunen, is geen sprake.

Er ontbrak aan Troelstra's redevoeringen een doordacht en logisch verband, vermoedelijk omdat hij meende dat dit pas in een later stadium van nut zou kunnen zijn. Misschien meende hij dat men zich toch naar Duitschland zou moeten richten of wel wilde hij op dàt oogenblik geen moeilijkheden opwerpen. Maar metterdaad deed hij dat toch. Onthouding kan ook invloed uitoefenen, en wel verwarring stichten.

Troelstra's daad heeft namelijk in twee geheel tegengestelde richtingen een overrompelende werking uitgeoefend. Allereerst bij de regeering; bij alle niet socialistische partijen, en bij de geheele burgerij. Daarnaast echter ook op zijn eigen leger, d.w.z. op de te wapen geroepen moderne socialistische arbeidersbeweging.

De eerste resultaten van de groote revolutieredevoeringen schenen voor de arbeiders buitengewoon gunstig. De ijver om door concessie's, zij het met opoffering van lang verdedigde beginselen, een omwenteling en staatsgreep te voorkomen was het opvallende bewijs eener paniekstemming. De fiere toon die na een paar dagen zou los komen, ontbrak eerst geheel. Men geloofde in Troelstra's woorden over de plannen der arbeiders, en over de houding van leger en politie. Hij werd bezworen en bijna gesmeekt om toch tot overleg bereid te zijn. Er kon en er zou veel gedaan worden. Terwijl men nog bezig was om het ondemokratische en onlogische zijner beschouwingen te betoogen, lekte het uit, dat Troelstra volstrekt geen aaneengesloten en op alles voorbereide macht achter zich had, doch dat integendeel de leiders van S.D.A.P. en N.V.V. al evenzeer door hem overrompeld waren. De toon der sprekers op de volksvergaderingen werd niet scherper maar belangrijk meer gematigd. Bovondien kwam er geen spoor van revolutie. Integendeel bleek de angst misplaatst voor den geest onder de soldaten, zooals die door mannen van weinig inzicht in de volksstemming verkeerd begrepen was.

De contra-revolutionnaire beweging, die zou eindigen in geestdriftige proclamatie's, demonstratie's, en in het te samen komen van alle niet-socialistische elementen der geheele bevolking, kon vanaf Donderdag 14 Nov in gang komen. De paniek sloeg daarom in zeer korten tijd over tot een volksbeweging, die meer

dan eenige politieke actie sedert jaren, tot bij de onverschilligste elementen wist doortedringen, en er een contra-revolutionnair instinct wakker riep. De gedane beloften zijn wel is waar gebleven en niet herroepen, maar de geest waaruit ze zijn voort gekomen was angst, en niet de frissche lust en het dieper inzicht dat groote hervormingen noodzakelijk zijn. Reeds daarom bevatten zij geen waarborg voor een goede en nieuwe politiek.

De socialistische arbeidersbeweging was ook door Troelstra overrompeld. Zij was niet voorbereid op zijn onverwachte leiding. Er zijn zelfs tal van teekenen, dat zij reeds vooraf te kennen had gegeven daarvan niet gediend te zijn. En dit is ook zeer begrijpelijk. De kracht der beweging was de bloeiende vakorganisatie, die zich tijdens den oorlog in allerlei opzichten had versterkt, zonder dat Troelstra blijkbaar van de gevolgde taktiek en van de bereikte resultaten voldoende kennis had genomen, gepreoccupeerd door Wijnkoop's stembussucces in Amsterdam.

Waardoor was die versterking gekomen? Allereerst betrof zij de werving van nieuwe leden, aangetrokken door de voordeelen, die de vakvereeniging hen kon aanbieden.

Dit was mogelijk door de uitnemende organisatie die van het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen uitging waardoor de vertegenwoordiging en de behartiging der belangen van de aangesloten leden zaakkundig met taaie volharding en door onuitputtelijken ijver geschiedde.

Daarbij hadden de leiders der socialistische vakorganisatie's het vermocht zich met die der katholieke en protestantschchristelijke vereenigingen te verstaan. Niet alleen werkten zij daardoor in tal van pogingen tot lotsverbetering samen in plaats van dat zij, als vroeger, tegen elkaar uitgespeeld werden, maar bovendien ging van die samenwerking een invloed uit op de kerkelijke vakbeweging, waardoor deze zich al meer vervormde en een zuivere arbeiders-politiek ging voorstaan. Ten slotte was de taktiek er geheel op gericht om den invloed der zoogenaamde syndikalisten, die onder sterk anarchistischen en revolutionnairen invloed stonden, te breken en de arbeiders op te voeden in de overtuiging dat alleen sterke, kalme en voorzichtig geleide organisatie's op den duur tot een goed doel voerden.

Zoo sterk was de vakbeweging geworden, dat zij zich niet als een bijwagen van de S.D.A.P. gevoelde, doch omgekeerd aan de politieke vertegenwoordigers de taak wenschte op te leggen om hare belangen naar hare eigen aanwijzingen te behartigen.

Er was te dien opzichte gedurende de oorlogsjaren volstrekt geen groote tevredenheid. Niet echter in dezen zin dat socialistische politici te weinig revolutionnair gezind waren, maar wel dat zij de arbeiders-politiek in het parlement en in sommige gemeente-raden niet sterk en niet bekwaam genoeg voerden. Zij waren wel in staat geweest om de eischen der vakbeweging ten opzichte van regeeringsmaatregelen in motie's te bepleiten en te verdedigen, maar zij hadden de geheele politieke machinerie te veel laten verworden, zoodat tal van gunstige omstandigheden ongebruikt bleven om de staat in de richting der socialiseering te sturen en te duwen. Tot uiting kwam die ontevredenheid door het opeischen van parlements-zetels voor de vakvereenigingsleiders.

Behalve daardoor, had de vakbeweging zich gereed gemaakt om bij het eindigen van den wereld-oorlog te zorgen dat zij sterk zou staan teneinde de arbeidersbelangen krachtig te kunnen behartigen. De dan te volgen taktiek zou eene bekroning en een vervolg zijn op die welke in de oorlogsjaren was toegepast. Die taktiek bestond hierin dat telkens op congressen een program van eischen werd opgesteld, welke eischen daarna door groote demonstratie's en met bedreiging van sterkere middelen werden gesteund.

Afgezien van de waarde dezer taktiek, zoowel wat haar moreel-politieke beteekenis betreft, als haar sociaal-politieke gevolgen, had zij in de oorlogsjaren tegenover een zwakke regeering steeds een snel succes. Voor een groot deel was dat te danken aan de bereidwilligheid der leiders tot elk redelijk overleg.

Het congres dat op 16 en 17 Nov te Rotterdam gehouden is, was met een gelijksoortig doel opgezet en voorbereid. De winst, die daarvan werd verwacht, was niet uitsluitend dat de eischen, of een deel ervan, zouden worden ingewilligd. Daarnaast stond, wellicht als een grooter doel, dat de arbeidersbe-

weging, zonder zelve verplicht te zijn om zware regeeringsverantwoordelijkheid te dragen, kon toonen een groote macht te zijn, die aandreef en aanspoorde, en reeds daardoor het ledenaantal en de organisatie al meer versterkte.

Blijkens hare geheele ontwikkeling bestonden er voor de vakbeweging twee gevaren, die nauw met elkaar verbonden waren. Allereerst dat socialistische regeerders het nauwelijks beter deden dan burgerlijke, terwijl daarnaast gevreesd werd voor een oppositie met revolutionnaire allure's, die beloften deed van een grooter en sneller succes.

Het verband lag hierin dat de revolutie-predikers zich juist steeds op de onmacht der socialistische bestuurders zouden beroepen. Bovendien werkte het socialistisch bestuur remmend op het uitoefenen van kritiek en het stellen van eischen uit begrijpelijke meegaandheid met partijgenooten. Tevens op het samenwerken met vakorganisatie's van christelijke zijde.

Wat beteekende hiervoor Troelstra's oproep? Allereerst een avontuur, daar de vakbewegingsleiders ofschoon niet afkeerig om de leiding eener revolutie op zich te nemen, wanneer zoo'n revolutie uit de omstandigheden zou losbarsten, maar al te goed de werkelijke machtsverhoudingen in 't land kenden. Verder het willens en wetens bevorderen van de gevaren die de vakbeweging het meest vreesde, n.l. het brengen der regeeringsverantwoordelijkheid, en wel nu ten volle, bij sociaal-demokraten; het aanjagen van de revolutionnaire phrase, en het brengen eener splitsing in de samenwerking met andere vakorganisatie's.

Daarom is het te begrijpen dat Troelstra's overrompeling geen succes kon hebben en slechts zijn eigen leger in verwarring moest brengen. Ondanks de aanvankelijke resultaten die bereikt werden op de panisch verschrikte tegenstanders, en ondanks de verplichting om een afwachtende houding aan te nemen en die resultaten niet in gevaar te brengen, hebben de leiders der vakbeweging te samen met de politici die hen beter begrepen dan Troelstra, onmiddellijk eene tegenleiding gegeven, en wel systematisch en kalm.

Het Rotterdamsche congres toonde dit duidelijk. Dat dit congres nu niet het succes kon hebben als ermede bedoeld werd, is duidelijk.

In elk geval kan dit geconstateerd worden, dat de door Troelstra aankondigde proletarische of socialistische revolutie niet is mislukt door de bestrijdingsmiddelen, die thans zoo in den breede en luidruchtig ontplooid zijn, maar door een andere revolutie die in Troelstra's eigen leger tegen zijn leiding is uitgevoerd.

De week van 11 tot 18 November heeft in onze politiek een hevige schok te weeg gebracht.

De vernieuwing van onze politiek, die ik in 's lands belang zoo hoog noodig acht, maar die niet een negatieve doch een positieve, niet een verval van beginselen, maar een opbouw van samenwerking moet zijn, kan ik voorloopig nog niet gediend zien door deze schok. Er is veel beroering geweest, maar bitter weinig inzicht. Er is kans van meer splitsing en meer vijandigheid in plaats van aandrang om tot vruchtbare daden te komen. De stuwende krachten uit het volk zijn niet gericht en gezuiverd maar verward en vertroebeld.

De zware taak die nog steeds op regeering en volksvertegenwoordiging rust, en die zoo eervol en bevredigend kan zijn, nu de geheele wereld vernieuwd moet worden, stelt hooge eischen aan inzicht, bekwaamheid, zelfonderschikking en werkzaamheid. Om daartoe te geraken is het van 't grootste belang dat de beteekenis der rumoerige Novemberweek van alle kanten op juiste wijze wordt beoordeeld, en niet wordt onderschat maar stellig ook niet wordt overschat.

Dat zij gerekend worde bij een voor ons land weinig vereerend oorlogsverleden, en niet bij een, naar ik hoop, betere toekomst!

20 Nov. 1918.

Is. P. DE VOOYS.

Boekbeoordeelingen

Nagelaten Verzen, door Joh. van 't Lindenhout Jr. Gedrukt in het jaar MCMXVIII ter Boek- en Kunstdrukkerij van G.J. van Amerongen te Amersfoort.

In de aflevering van Juni 1914 plaatste ik een viertal kleine gedichten die de schrijver, Joh. van 't Lindenhout Jr. mij had toegezonden met verzoek ze zonder zijn naam in De Beweging optenemen. Daar hij zelf geen schuilnaam opgaf noemde ik hem J. Berkel naar de rivier die bij Zutfen in de IJssel valt. Het kwam me namelijk voor dat ik hem geen onrecht aandeed door zijn verzen in verbinding te brengen met een streek die herinneringen opwekte aan Staring en Potgieter.

Na die vier sonnetten ontving ik twee gedichten in terzinen, die hun plaats vonden in het Januari-nummer van het volgende jaar.

Toen ik van Joh. van 't Lindenhout opnieuw iets hoorde was hij al geruime tijd gestorven. De laatst-ontvangen gedichten waren de laatste geweest die hij voltooide. Zij komen voor in een bundel, door zijn ouders en vrienden ‘als een blijvende herinnering’ in druk gebracht.

In een Voorbericht, door zijn vader Jac. van 't Lindenhout te Nijmegen, onderteekend, lezen we: ‘Bij de keuze uit hetgeen we van de verspreide gedichten konden bijeenbrengen lieten wij ons niet uitsluitend leiden door literaire overwegingen.’ Zoo is het ook: de opgenomen verzen zijn van zeer verschillende waarde. En dat niet alleen omdat het eene meer geslaagd is dan het andere, maar ook omdat de schrijver, het jeugdige tijdperk van dichterlijke ontvankelijkheid nauwelijks te boven gekomen, klaarblijkelijk eerst in zijn laatste werk het oorspronkelijke begon te bereiken dat hem voorzweefde.

Van Februari en Maart 1911 zijn de eerste gedichten, wier diepe melancholie en zuivere zang betreuren doen dat de knaap die ze schreef niet onmiddelijk een vriend en leider vond.

> O Schoonheid, o Liefde, o smartlooze Dood,
> Tot wien uwer gaat mijn begeeren?

Voor hen die, zóó jong, zóó dichten, is het leven te zoet en te zwaar. Zij genieten en lijden, hopen en wanhopen.

Hij las in deze tijd Jacques Perk en aan hem is een sonnet gericht, dat eindigt met de bede:

> O mocht ik sterven in mijn jonge jeugd,
> Als heel mijn zoete zang, uit mijne ziele vloeiend,
> Gezongen is van liefde-leed en -vreugd...!

Als men de zachte nog ongerepte trekken ziet van het portret dat vóór in de bundel staat, dan bedenkt men met schrik dat dit kind zich oud voelde.

> De vlokken dalen, dalen neer
> Zonder geluid op de oude aard.
> Als ieder vol jaar, zoo dekken zij weer
> De stilte van mijn gaard.
>
> Wat zijn mijn handen toch oud vandaag,
> En mijn hoofd dat moe zich streed,
> Bij de wisslende rijzing en daling gestaag
> Van wat men den levensgang heet.
>
> De vallende vlokken dekken een sprei
> Over mijn hoofd en mijn handen.
> Nu slapen te gaan als het doode getij
> Op de sneeuwwitte zwijgende landen.

Zoo onmiddelijk als in deze jeugdige verzen heeft Van 't Lindenhout zich nooit meer uitgesproken. De strooming van 't gevoel ging schuil onder een kunstenaars-aandrang, die bevrediging zocht in meer objectieve beelding. Zang en strofenbewerking doen dan bizonder aan Potgieter denken. Tot, in een oogenblik van dichterlijke bezinning, hij zich geheel als kunstenaar en schoonheid-zoeker bewust wordt. Het gedicht waarin dat gebeurt behoort tot de belangrijkste. Ik veroorloof mij het in zijn geheel afteschrijven.

Herfst-herinnering

Wat zinkt zoo roerend in mijn ziel?

't Is of een windeval vol geuren
Door 't open venster binnenviel,
Of me uit de ijle najaarskleuren

Een beeld van vroeger herfsttij licht;
De ziel wil hoog haar wieken beuren,
Al lichter weegt het knellend wicht

Der daaglijksche gedachten-sferen
En 't willig hart heeft zich gericht
Tot groote stilheid; nu mag keeren

De erinring aan een zelfden dag,
Toen ik voor 't eerst het vaag begeeren
Naar schoonheid in mij werken zag.

Er lokte uit de lijsterstruiken
In onzen tuin een merelslag,
Ik waan nu weer den geur te ruiken

Der zoete vlier, den rooden gloed
Te zien der ranke wingerdstruiken;
Er steeg in mij een wijde vloed

Van vreugde: was mij niet dien morgen
Voor 't eerst de herfst-droom wonder-zoet?
Al kende 't jonge hart geen zorgen

Noch leed, toch was 't mij toen als een,
Wiens ziel te lang in schauw geborgen
Plots door heur schemer 't zonlicht scheen:

Zij weet in 't eerst nog niet te dragen
Zoo volle weelde, want 't verleên
Sloeg haar tè licht-schuw; tot de dagen

Haar allengs wennen aan 't gewin,
Tot haar geen stut meer hoeft te schragen;
Dan vaart zij vrij den hemel in.

Zóó was het mij: een zoekend grijpen
Naar 'n vaag begeeren in 't begin
Dat moest tot meerder wasdom rijpen

En vaster vorm; ik voerde als buit
Al wat ik vond: soms was 't het pijpen
Van eenen vogel; soms 't geluid

Dat maakt de herfstwind langs de aarde,
Wanneer de maan als bleeke bruid
Van uit den duistren hemel staarde;

Soms doolde ik rond, gedachteloos,
Of draalde in de najaarsgaarde
Bij 't bloeien van een late roos,

Of vroeg, waarom 'k de schemeruren,
De trieste, juist tot peinzen koos;
Ik kon wel roerloos zitten turen

Naar 't lengen van een schaduwbeeld
Of 't rondom groeien der figuren
Bij 't dalen van de schemerweeld';

En vond ik in het herfstverbloeien
Een enkle bloem, reeds half vergeeld,
Dan voelde ik een weedom groeien

In 't hart, dien ik niet duiden kon. -

Eens zag 'k met breede slagen roeien
Een vogel, die de heemlen won,

'k Zag hem de grauwe wieken doopen
In 't wazig licht der morgenzon,
En toen hij eindlijk keerde, dropen

De vleugels van den gulden dauw.
Toen wist ik, dat 'k door daagraads open
Poort met bewustheid treden zou,

Dat niet voor mij meer lag bevangen
Het vaag begeer in mistig grauw,
Ik kende nu mijn klaar verlangen,

Ik was mijn zuivren wensch bewust:
Gelijk die vogel 't licht te vangen,
Dat straalt van schoonheids gouden kust.

Dit roerde thans mijn ziel en zinnen:
De heugnis van dien eersten lust,
De erinring aan het teer beginnen

Van wat de schoonheid in mij wrocht,
Wier zuivre vreugde te gewinnen
Ik 't eerst in 't stille herfstuur zocht.

Geen wonder dat de jongeling die telkens weer door zijn kunst trachtte te ontkomen aan de zuiging van liefde- en doodsverlangen een innerlijke gespletenheid in zich herkende die niet altijd door een jeugdig wegwenden te ontwijken viel. De ironie van Heine en de zwoele bekorende zinnelijkheid van Karel van de Woestijne bepaalden dan klaarblijkelijk zijn houding. Deze en de vroeger genoemde, tal van andere invloeden misschien nog, want zijn ontvankelijkheid is klaarblijkelijk groot geweest, hebben tot het ontstaan van zijn laatste, zijn volste, zijn kunstigste, zijn meest beeldende gedichten meegewerkt. Zij zijn niet jeugdig meer, maar hun vroege oudheid heeft een rijpheid als van herfstvruchten. Zij hebben deel aan de schoonheid, maar niet aan eene van ‘zuivre vreugde’. Het is de zoete zwaarmoedige, van liefde- en doods-begeerte doortogene, die met hem geboren was.

A.V.

Nota. Men verzoekt mij te melden dat van dit werk, hoewel niet in den handel, nog enkele exemplaren verkrijgbaar zijn. Wie gelegenheid heeft de gedichten die in De Beweging verschenen te vergelijken met hun herdruk, verbetere in de laatste een paar drukfouten.

Albert Verwey. *Gedichte*. Uebertragen von Paul Cronheim. Im Insel-Verlag zu Leipzig 1917.

Vertalen van gedichten vereist in de allereerste plaats het treffen van de toon die in het lied van den dichter leeft, en het medebewegen in het juiste ritme. Het moet den vertaler, wil hij den dichter

recht doen, gegeven zijn de kadans in den stroom van het stemgeluid als eigen zielsbeweging mede te leven. Hij behoeft daartoe een uiterst fijn voelen van ritmiese schakeringen en zijn geest en gemoed dienen licht in trilling te worden gebracht.

Cronheim, die uit de latere gedichten van Verwey een keus ter vertaling gedaan heeft, bezit deze eigenschappen. Hij heeft bovendien een diep inzicht in het wezen van Verwey's dichterschap: zowel in de eigenaardigheden van zijn versbehandeling als in de samenhang en bouw van zijn gehele Oeuvre. En niet minder: in den geest die dit werk beheerst. Daardoor is hij in staat geweest juist gedichten te kiezen, die Verwey's dichterschap het best kenmerken. Bovendien kan men in de reeks dezer vertalingen de lijnen vinden waarlangs Verwey's latere werk zich ontwikkeld heeft en hoe wenselik dit juist ten opzichte van dezen dichter zijn moest, toont Cronheim aan in zijn ‘Geleitwort’.

‘Es sei darauf hingewiesen, dass Verweys Gedichtbücher nicht die willkürliche Zusammenfügung einer grossen Anzahl verschiedener Verse darstellen. Gewiss ist jedes Gedicht ein Gebilde an sich, ein eignes Wesen, ein eignes Leben. Zugleich aber ist es Glied einer Gemeinschaft: zwischen allen rhytmischen Äusserungen des Werkes ist ein innerer Zusammenhang, der die einzelnen Gedichte zu Gruppen, die Gruppen zu Reihen, die Reihen zu Büchern werden lässt. Absichtslos werden Gedichte niedergeschrieben, die sich nachher - und zwar in der Reihenfolge ihres Entstehens - als Bruchstücke einer grösseren Dichtung erweisen. Sie sind die Steine, Säulen, Bogen und Kuppel, die zusammen den einen Bau bilden.

Hieraus erhellt zweierlei: Verweys Kunst ist keine decorative, sondern eine in den Raum ragende, eine plastische Poesie; die Architectur seiner Gebilde ist planlos, unbewusst, aber dennoch offenbart sie sich nach unleugbaren Gesetzen.

Wer ist dieser unsichtbare Gesetzgeber?

Das ist die Idee, die - in getrennten Gedichten, Reihen und Büchern verkörpert - alle nach tausend Seiten aufblühenden Gebilden des Dichters trägt, bindet und zu einer Einheit zusammenfasst. Die Idee: die unsichtbare Macht, die schöpferische Kraft,

die Worte und Gestalten erschafft *und* die Gesetze, nach denen sie sich bilden. Sie ist jene Verborgenheit, in der alles enthalten ist: Traum und Wirklichkeit, Essenz alles geistigen Daseins: das Leben das bleibt und ewig ist: das *wirkliche* Leben. Unberechenbar ist sie, ein "Funken des heiligen Feuers", bald eine plötzlich aufrauschende Vision, bald ein dunkles Raunen, aber immer ist sie unantastbar und notwendig.'

Cronheim doet meer dan Verwey's gedichten vertalen. Daar hij oog heeft voor het geheel van Verwey's werk, en niet slechts door details geboeid wordt; daar hij de grote kathedraal van gezang, die uit Verwey's werk omhoog rankt, waarneemt en niet slechts de fijne en verfijnde kleuren van de vensters der zijbeuken en het bekoorlike lofwerk dat de kapitelen siert, is zijn boek meer dan een bloemlezing: het is een inleiding tot het verbeeldingsleven van den dichter. De kracht van Verwey's poezie - die het tegendeel van 'woord-kunst' is - ligt in het verzichtbaren der Idee, in de Gestalte:

> Sieh, die Gestalt
> Aus Wasser geboren,
> - Moses, Gesetz von
> Den alten Juden,
> Venus, die Schönheit
> Von den Hellenen, -
> Doch die Gestalt
> Aus Wogen geboren,
> *Die* allein herrscht.

Tevens ligt ze in de geestelike lijn, de grens waarbinnen de mystieke Idee zich ontwikkelt.

'Dieses unbezwingbare Bilden der einen Idee, die Träger und Sinn alles Lebens ist, dieses unendliche Strömen rhythmisch bewegter Gestalten, die alle den geheimnisvoll-schöpferischen Augenblick verewigen; diese geistig-architectonische Einheit macht das Werk Verweys einzigartig.'

Gestalte, geestelike lijn en ritmiese zang. Cronheim weet ook in het Duitse taaleigen de klanken te vinden die de voorname en statige geest van Verwey's dichtwerk en de ruige kracht,

tedere muzikaliteit of dreunende golving van zijn vers weergeven. Een regel als, uit het Spinoza-gedicht:

> Von Strand und Düne feuchte Flöre steigen

is een prachtige doch geen zeldzame vondst in zijn werk en men luistere naar de sonore en zware gang van de verzen uit ‘Die Heilige Runde’:

> Nun komm mir zu Hilfe, die nie mich verschmäht,
> Gewaltige, Mutter von Träumen und Dichten!
> Ich lief, wo du riefst, wo dein Wind mich umweht:
> Getröstet, geweiht deinen hellen Gesichten.
> Bis der Abgrund mich barg, wo kein Ohr dich versteht:
> Im Herzen die Uhr rollt auf eignen Gewichten.
> Nun komm mir zu Hilfe, die nie mich versmäht.

Wij vinden in deze bundel enkele der grotere reeksen van Verwey in hun geheel. Zoo de blanke verzen ‘In Schoonheid’ en het uitvoerige strofische gedicht ‘Nieuwjaarsmorgen’.

* * *

Deze vertaling verschijnt op een ogenblik dat Duitse en Nederlandse cultuur meer dan ooit van elkander vervreemd zijn, dat niet alleen de bloedende en uitgeputte volken van Europa zwaar geleden hebben, doch evenzeer hun geestelike gemeenschap. Aan de dichters allereerst de taak om de verbroken eenheid te herstellen door tot de diepere stromingen in te leiden die alle naties en alle mensen gemeenzaam zijn; door de stromingen aan te wijzen die allerwege hart aan hart verbinden. Want de geest zomin als de menselike hartstocht kent de grenzen die de naties verdelen.

In dit licht bezien zal Cronheim's werk begroet kunnen worden als klein onderdeel van de grote genezende kracht die de wonden, aan Europa geslagen, helen kan. Er is veel, zeer veel te doen, ook op wetenschappelik en niet het minst op filosofies en psychologies gebied. De dichters zullen niet achterblijven maar voorgaan. Het ligt in den aard van hun wezen *dat* zij voorgaan.

MAURITS UYLDERT.

'*Recht en Werkelijkheid*', rede uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen op 7 October 1918 door Mr. J.C. Kielstra.

Dit is een rede, die bij herlezing wint.

De vraagstelling is duidelijk (bldz. 2) 'Waarom trekt het recht den mensch van het praktische leven in het algemeen zoo weinig aan?' Wellicht omdat het recht te weinig verband houdt met de werkelijkheid?

Maar wat is Recht. Aanvaard blijft de definitie van Prof. Van der Vlugt: 'Recht is het geheel van die regelen, welke, als zijnde onderkend als degene, bij welker opvolging de mensch zijne zedelijke bestemming het best kan bereiken, desnoods door dwang mogen worden gehandhaafd' (3).

De rechtsidee moet dus worden verwezenlijkt aan en in eene gemeenschap. Waar eene koloniseerende mogendheid dit tracht te doen in zijne koloniën behoort dit te geschieden geleidelijk. In aansluiting aan de bestaande werkelijkheid. En dan organisch. Niet mechanisch. De juistheid hiervan wordt getoond aan afschaffing der slavernij in West- en Oost-Indië (5-8).

Recht blijkt dus niet mogelijk zonder maatschappelijke werkelijkheid, waaraan het zich verwezenlijkt. Maar evenmin is een werkelijke maatschappij mogelijk zonder Recht (8-10).

Maar wat is nu die zedelijke bestemming der menschheid? (10) Is dat hetzelfde als: doelmatig voor de machthebbenden? (11). Die doelmatigheidstheorie wordt bestreden (11-13).

Wat de zedelijke bestemming der menschheid wel is, wordt niet gezegd. Wel worden voortdurend (14-16) gelijksoortige uitdrukkingen gebruikt: 'het heil van de menschheid, de zedelijke bestemming van ons geslacht, verheffing der menschheid tot hooger zedelijk peil, den vooruitgang van den mensch in het algemeen'. Maar dat blijven allemaal woorden.

Onjuist is het, dat 'mogelijkheid van dwang' zekere normen tot rechtsnormen maakt. Niet dwang houdt de rechtsgemeenschap in stand. Maar wederkeerige behoefte aan orde. Recht is geëmo-

tioneerde orde. De aard van de rechts-emotie moet worden onderzocht.

Dat Prof. Kielstra de definitie van Prof. Van der Vlugt zoo maar overneemt is de fout van zijn oratie.

Een opmerking: de oratie van Prof. Mr. I. Henri Hijmans ‘Het Recht der Werkelijkheid’ (Amsterdam 31 October 1910), was die bij Prof. Kielstra onbekend of onbemind?

JACOB ISRAËL DE HAAN.